
ХЕРМАН

ХЕСЕ

ПЪТУВАНЕ
КЪМ
ИЗТОКА

НАРОДНА КУЛТУРА

ХЕРМАН ХЕСЕ ПЪТУВАНЕ КЪМ ИЗТОКА

Превод: Недялка Попова, Любомир Илиев

chitanka.info

Не към екзотиката на далечни страни, а към безпределно богатата „държава на духа“ ни повеждат творбите на Херман Хесе (1877–1962), включени в този сборник. Те представяват различни жанрови и стилистични въплъщения на темата за твореца, за страданията и просветленията, от които се раждат произведенията на изкуството. Широкият спектър — от автобиографичните повести „Нюрнбергско пътуване“ и „Курортист“, през мъдро приказните „Лулу“, „Ирис“ и „Сидхарта“, до философската дълбочина на шедьоврите „Пътуване към Изтока“ и „Степния вълк“, признати за върхове в творчеството на Хесе — дава възможност на всеки читател да намери онези идеи, образи, подходи, които най-точно отговарят на личния му житейски и естетически опит. Защото това странстване по стръмни, но примамливи пътеки не само ни предлага нови впечатления, но и ни преобразява, помага ни да се издигнем над въртопа на всекидневието.

ПЪТУВАНЕ КЪМ ИЗТОКА

*Посветено на приятелите Ханс С. Бодмер и жена му
Елзи*

1

След като ми бе отредено да съпреживея нещо велико, след като имах щастието да принадлежа към Съюза и смелостта да бъда един от участниците в неповторимото пътуване, чието чудо тогава проблесна подобно на метеор, а после толкова необяснимо бързо потъна в забрава, дори доби лоша слава, реших да дръзна и се опитам да направя кратко описание на това нечувано пътуване, едно странстване, за каквото хората вече не се претрашават от дните на Юон^[1] и на бесния Орландо^[2] чак до нашето забележително време — мрачните, отчаяни и все пак толкова плодородни години подир голямата война. Смятам, че не се заблуждавам за трудностите при моя опит; те са огромни и не само от субективно естество, макар че и единствено те да бяха, пак щяха да са достатъчно. Защото днес вече не само не притежавам никакви реликви от времето на пътуването, никакви възпоминания, никакви документи, никакви дневници — не, изтеклите оттогава тежки години на злочестина, болест и дълбоко нещастие изличиха у мен и огромна част от спомените; поради ударите на съдбата и все новите обезсърчавания срамно отслабна както самата ми памет, така и моето доверие в тази толкова вярна някога памет. Но независимо от чисто личните беди ръцете ми бяха донякъде вързани чрез моя нявгашен обет, даден на Съюза; защото този обет наистина ми позволяваше неограничено да споделям личните си преживявания, но забраняваше каквото и да било разбулване на самата съюзна тайна. И въпреки че от много години, изглежда, Съюзът видимо не съществува и аз не съм срещнал ни един от членовете му, никакво изкушение и никаква заплаха на света не биха ме накарали да наруша обета си. Напротив, ако днес или утре бъда изправен пред военен съд и пред избора да се оставя да ме убият или да издам тайната на Съюза, с каква пламенна радост чрез смъртта си бих потвърдил моя съюзен обет.

Между другото тук трябва да се отбележи: от пътеписната книга на граф Кайзерлинг^[3] насам са излезли много произведения, чиито

автори донякъде несъзнателно, но и малко или повече преднамерено създават впечатлението, че са принадлежали към Съюза и са вземали участие в пътуването към Изтока; дори над приключенските пътеписи на Осендовски^[4] понякога се разпростира това благородно подозрение. Ала всички те нямат ни най-слаба връзка със Съюза и с нашето пътуване към Изтока или в най-добрия случай не повече, отколкото проповедниците на немногочислените пиетистки секти с Месията, апостолите и със светия дух, на чието особено благоволение и „членство“ те се позовават. Нека граф Кайзерлинг действително да е обиколил света по море, с кораб, сред комфорт, нека и Осендовски действително да е кръстосал страните, които е описал, но техните странствания пак не са чудеса и не са открили нови области, докато известни етапи от нашето пътуване към Изтока, при които се отказвахме от всички банални помощни средства за модерните групови пътешествия, като железница, параход, телеграф, автомобил, самолет и тъй нататък, наистина правеха пробив към героичното и магическото. Нали тогава, наскоро след световната война, тъкмо мисловността на победените народи бе изпаднала в необикновено състояние на недействителност, на предразположение към свръхземното, макар и само в отделни точки фактически да се нарушаваха границите и стремително се нахлуваше в царството на бъдещата психокрация. Тогавашното ни пътуване под предводителството на Алберт Велики^[5] през лунното море към Фамагуста или примерно откриването на Острова на пеперудите, дванадесет мили отвъд Ципангу^[6], или възвишеният съюзен празник на гроба на Рюдигер^[7] останаха дела и преживявания, с които хората от нашето време и нашите земи бяха удостоени само веднъж — в този неповторим случай.

Още тук, както виждам, се сблъсквам с една от най-големите пречки за моя разказ. Ако ми бе позволено да въведа читателя до сърцевината на съюзните тайни, равнината, в която протичат нашите дела, пластът от душевни преживявания, където те се коренят, биха били за него сравнително лесни за разбиране. Ала така много, едва ли не всичко, ще му се вижда невероятно и ще остане необяснимо. Но за парадоксалното човек винаги трябва да има смелост, това, което само по себе си изглежда невъзможно, следва да се предприема отново и отново. Съгласен съм със Сидхарта, нашия мъдър приятел от Изтока,

който веднъж каза: „Думите не действат благотворно на тайния смисъл, всичко изречено винаги малко го променя, малко го изопачава, прави го малко глупаво — да, но и това е хубаво, съгласен съм, че онова, което е скъпоценност и мъдрост за един, на друг всякога звучи като глупост.“

И преди столетия членовете и хронистите на нашия Съюз са познавали тази трудност и храбро са се възправяли срещу нея, а един от тях, един от великите, е изразил това в безсмъртен стих:

*Далеч от родната си стряха който броди,
неща, които помни даже той едвам,
разказвайки ги после при различни сгоди,
не вярват и го вземат за лъжец голям;
защото трудно простият човек се води,
не е ли пипнал с пръст и неизпитал сам;
и затова аз знам, че ще повярват трудно
разказаното в тая песен слово чудно...^[8]*

И тъкмо „неизпитаното“ доведе до това обществеността не само да забрави нашето пътуване, от което някога хиляди бяха развълнувани до екстаз, но и над спомена за него да бъде наложено истинско табу. Е, нали историята е толкова богата на примери от подобен род. Често цялата световна история не ми изглежда нищо друго освен книга с картини, която отразява най-буйния и най-слепия, копнеж на хората — копнеж по забрава. Нима всяко ново поколение не изтрива със средствата на забраната, на мълчанието до смърт, на присмеха винаги тъкмо онова, което се е струвало най-важно на неговите предци? И нима съвсем наскоро не преживяхме как една ужасна, предълга, страховита война за години беше забравена, представите за нея потискани, изтласквани чрез магия далеч от паметта на цели народи и как същите народи сега, когато малко си поотдъхнаха, с помощта на военни романи се опитват отново да си спомнят това, което сами предизвикаха и изстрадаха преди няколко години? Така и за делата и страданията на нашия Съюз, които днес са забравени или са за присмех на света, ще дойде ден да бъдат преоткрити и моите записки трябва поне малко да допринесат за това.

Особеностите на пътуването към Изтока между другото включват и обстоятелството, че с това пътешествие Съюзът наистина се стремеше към съвсем определени много високи цели (те спадат към кръга на тайните и следователно не бива да бъдат споменати), но и всеки отделен участник можеше, дори трябваше да има свои лични цели, не вземаха никой, който не бе подтикван от подобни стремежи, и всеки от нас, макар да изглеждаше, че следва общите идеали и дели и се бори под общото знаме, в сърцето си носеше като най-съкровена сила и последна утеха своята собствена глупава детска мечта. Що се отнася до личната ми пътешественическа цел, за която бях попитан от Високата катедра преди приемането ми в Съюза, то тя беше проста, докато някои други братя си бяха поставили цели, които действително зачитах, но не можех да разбера напълно. Един например беше търсач на скъпоценности и нямаше нищо друго наум освен сдобиването с голямо съкровище, което той наричаше „Тао“, друг си бе втълпил да улови някаква забележителна змия, на която приписваше магически сили и я наричаше Кундалини. Напротив, моята собствена пътешественическа и житейска цел, която още от юношеските години се мяркаше в сънищата ми, беше: да видя красивата принцеса Фатма и може би да спечеля нейната любов.

По времето, когато имах щастието и смелостта да постъпя в Съюза, именно непосредствено след голямата война, нашата страна гъмжеше от мезии, пророци и апостолски братства с предчувствия за края на света или с надежди за зараждането на третия райх. Потресен от войната, отчаян от бедност и глад, дълбоко разочарован поради видимата безполезност на всички дадени жертви от кръв и богатство, тогава нашият народ беше възприемчив за някои химери, но и за истинската душевна извисеност, имаше вакхански танцови състави и анабаптистки борчески групи, съществуваха най-различни неща, които, изглежда, отпращаха към отвъдното и чудното; тогава беше широко разпространена и една склонност към индийските, староперсийските и другите източни тайни и култове и всичко това бе допринесло и нашият Съюз, прастарият, да се струва на мнозинството една от неизброимите, бързо избуяли модни издънки, а след няколко години заедно с тях отчасти да изпадне в забрава, отчасти да бъде

презиран и обвеян от лоша слава. Последователите, които му бяха останали верни, не се поддадоха на това.

Колко добре си спомням часа, когато след изтичането на моята проверочна година се явих пред Високата катедра и бях посветен от говорителя в плана за пътуването към Изтока. И щом със сърце и душа се поставих на разположение на този план, веднага бях запитан приветливо какво очаквам от това пътуване в приказното царство. Наистина изчервявайки се, но откровено и без колебание признах пред събраните старейшини искреното си желание със собствени очи да видя принцеса Фатма. И говорителят, като ми разтълкува жестовете на забулените, добродушно положи ръка върху главата ми, благослови ме и изрече формулата, която потвърди моето приемане в братството на Съюза, „Апіта ріа“^[9], обърна се към мен той я ме призова да бъда неотстъпно верен, храбър при опасност и пълен с братска любов. Докато, добре подготвен през проверочната година, полагах клетвата, аз се отричах от света и неговите ереси и на пръста ми бе поставен съюзният пръстен с гравираните слова из една от най-хубавите глави на съюзната история.

*Сред въздух, огън и вода, на суша
подвластни са му духовете вредом.
Най-диви зверове той с поглед укротява
и антихрист със страх го приближава.^[10]*

За моя радост веднага след приемането ми бе отредено едно от просветленията, каквото се предвижда за нас, послушниците. Следвах указанията на Върховния и едва се бях присъединил към една от десетките, които тръгваха отвед из страната, за да се слоят за съюзния поход, когато изведнъж проникнах до недрата на една от тайните на нашия поход. Прозрях: навярно съм се свързал с поклонническо странстване към Изтока, което създава впечатление за определеност и неповторимост, но в действителност по възвишения си и същински смисъл пътуването към Изтока не беше просто моето и не просто настоящето, това шествие на вярващите и на преданите се стремеше към Изтока, към родината на светлината, непрестанно и навеки то

беше на път през всички столетия, неотклонно по посока на светлината и чудото и всеки от нас, братята, всяка от нашите групи, да, цялата наша рат и нейният велик поход бяха само една вълна във вечния поток на душите, във вечната устременост на духовете към дома, към зората, към родината. Прозрението трепна в мен като лъч и веднага в сърцето ми се събуди едно слово, което бях научил в годината на своето послушничество и което винаги чудесно ми бе допадало, без всъщност да го разбирах, словото на поета Новалис — „Накъде ли вървим? Винаги към своя дом“.

Междувременно нашата група бе поела на път, скоро се срещнахме с други групи и все повече и повече ни изпълваше и ощастливяваше чувството за единство и общата цел. Верни на предписанията, живеехме като пилигрими и не си служехме с никой от уредите, които произлизат от един свят, оглупял от пари, числа и време и лишил живота от съдържанието му; към тях спадаха преди всичко машините, като железници, часовници и тям подобни. Друг, единодушно съблюдаван от нас принцип ни повеляваше да посещаваме и отдаваме почит на всички забележителни места, свързани с прастарата история на нашия Съюз и неговите вярвания. Всички свети места и паметници, църкви, достопочтени гробове, които се намираха някъде край пътя, биваха посещавани с преклонение, параклисите и олтарите — украсявани с цветя, на руините се отдаваше почит чрез песни или безмълвно съзерцание, на мъртвите — с музика и молитви. Нерядко при това бивахме осмивани и смущавани от невярващите, но и доста често се случваше пастори да ни благославят и канят на гости, деца с въодушевление да се присъединяват към нас, да учат песните ни и само през сълзи да гледат как продължаваме пътя си, някой стар мъж да ни покаже забравени паметници на миналото или да зареди сказание за своя край, младежи да поизминат заедно с нас част от пътя и да жадуват да бъдат приети в Съюза. На тях давахме съвети и им откривахме първите обичаи и упражнения на послушничеството. Случиха се първите чудеса, някои пред нашите виждащи очи, за други изведнъж възникнаха сказания и легенди. Един ден, бях още съвсем новак, най-неочаквано всички заговориха, че в шатрата на нашия предводител гостувал великанът Аграмант^[11] и се мъчел да го уговори да поеме пътя през Африка и там да освободи от мавританско робство неколцина братя от Съюза. Друг път били видели

добрия домашен дух, джуджето катранджия^[12], утешителя, и предполагаха, че нашето странстване ще се насочи към Блаутopf. Но първото чудно явление, което видях със собствените си очи, бе следното: При почти срутена църква в община Шпайхендорф се спряхме да отдъхнем и да отдадем почит на единствената запазена стена от параклис; там беше нарисуван огромен свети Христофор, а на раменете му седеше — малък и полуизличен от времето — Спасителя като дете. Предводителите, както постъпваха понякога, не тръгнаха направо по пътя, който щеше да ни отведе по-нататък, а подтикнаха всички нас да изкажем мнението си за това, тъй като параклисът се намираще на троен кръстопът и трябваше да избираме. Само малцина изразиха желание или дадоха съвет, един обаче сочеше наляво и настойчиво искаше да продължим по този път. Мълчахме и очаквахме решението на предводителя, тогава свети Христофор от стената вдигна ръката си с дългата груба тояга и посочи наляво, накъдето се стремеше и нашият брат. Всички мълком видяхме това, мълком и предводителите се обърнаха наляво и тръгнаха по този път, а ние ги последвахме с най-искрена радост.

Не бяхме вървели дълго по пътищата на Швабия, когато усетихме една сила, за която не бяхме мислили и чието мощно влияние долавяхме от доста време, но без да знаем дали тази сила е приятелска или враждебна. Това беше властта на „пазителите на короната“^[13], които от стародавни времена съхраняват паметта и наследството на Хохенщауф в онази страна. Не ми беше известно дали нашите предводители знаеха повече за това и имаха ли наставления. Зная само: чрез въздействието ѝ до нас многократно стигаха насърчения или предупреждения; така на един хълм по пътя към Бопфинген насреща ни излезе беловлас воин в броня, със затворени очи поклати белоколата си глава и мигом изчезна без следа. Нашите предводители схванаха възвестеното, веднага се върнахме обратно и изобщо не видяхме Бопфинген. В околностите на Урах, напротив, стана тъй, че пратеник на пазителите на короната, сякаш изникна от земята, яви се посред предводителската шатра и с обещания и заплахи поиска от старейшините да поставят нашия поход в служба на Щауфер и поточно да подготвят завладяването на Сицилия. Той трябва, още щом предводителите решително отказаха да последват предложението му, да е изрекъл някакво ужасно проклятие над Съюза и нашия поход. Но

аз споделям единствено това, за което само се шепнеше помежду ни; предводителите лично не изрекоха нито дума. И все пак изглежда възможно в разклатените ни отношения с пазителите на короната да е причината, че тогава за известно време нашата общност имаше незаслуженото име на таен съюз за възстановяване на монархията.

Веднъж трябваше да съпреживея и как един от моите другари съжали за присъединяването си към нас, потъпка своя обет и се върна към безверието. Беше млад човек, когото наистина обичах. Личното основание, поради което беше тръгнал заедно с нас към Изтока, бе желанието му да види гроба на пророка Мохамед, за чийто саркофаг чувал да се разправя: бил омагьосан и се носел свободно из въздуха. В едно от ония швабски или алемански градчета, където отседнахме за няколко дни, защото противостоянието на Сатурн и на Луната възпрепятства по-нататъшния ни ход, нещастникът, който от известно време изглеждаше тъжен и угнетен, срещнал свой някогашен учител, към когото бил привързан още от ученическите си години; и преподавателят успял да накара младежа да види нашето дело отново в светлината, в която то се явява на невярващите. След посещението си при учителя бедният човек се върна в лагера ужасно възбуден, с разкривено лице, вдигна шум пред шатрата на предводителя и когато говорителят излезе, гневно му закрещя: бил се наситил да се влачи с този глупав поход, който никога нямало да ни отведе до Изтока, бил се наситил пътуването да се прекъсва за дни заради тъпи астрологически колебания, безделие, детински шествия, празници на цветята, от важничене с магии и смесване на живот и поезия; от всичко това се бил наситил и преситил; той запрати пръстена си пред краката на предводителите и се сбогува, за да се върне в своя роден край със сигурната железница и към полезната си работа. Беше жалка и грозна гледка, сърцата ни се свиваха от срам и едновременно от състрадание към заслепения. Говорителят го изслуша приветливо, с усмивка се наведе към захвърления пръстен и каза с глас, чието ведро спокойствие трябваше да засрами бунтаря:

— Ти си взе сбогом от нас и следователно ще се върнеш към железницата, към разума и полезната работа. Ти се сбогува със Съюза, сбогува се с похода към Изтока, сбогува се с магията, с празниците на цветята, с поезията. Ти си свободен и необвързан от обета.

— И от задължението да пазя тайната ли? — из; вика буйно отцепникът.

— И от задължението да пазиш тайната — беше отговорът. — Спомни си: заклел си се да мълчиш за тайната на Съюза пред невярващите. Но тъй като ти, както виждаме, си забравил тайната, не ще можеш да я споделиш с никого.

— Бил съм забравил? Нищо не съм забравил! — извика младежът, но вече беше разколебан и когато говорителят му обърна гръб и отново се оттегли в шатрата, той изведнъж бързо побягна.

Беше ни жал за него, но тогава дните бяха така богати на събития, че аз странно бързо го забравих. Ала след известно време, когато вече никой от нас не мислеше за него, се случи тъй, че в няколко села и градчета, през които минавахме, чувахме жителите им да разправят тъкмо за този младеж. Там се бил появил млад човек (те го описваха точно, казваха и името му), който навред ни търсел. Първо обяснявал, че принадлежал към нас, бил изостанал от похода и се заблудил, после обаче се разплаквал и говорел, че ни изменил и избягал, но сега виждал: вече не може да живее извън Съюза, искал и трябвало да ни намери, за да падне в краката на предводителите и да измоли прошка. Тук и там ни разказваха все същата история; където пристигнехме, нещастникът тъкмо бил потеглил оттам. Попитахме говорителя какво смята и какво ще излезе от това. „Не вярвам той да ни намери“ — отвърна говорителят немногословно. И наистина не ни намери, повече не го видяхме.

Веднъж, когато един от предводителите ме бе въвлякъл в доверителна беседа, събрах смелост и го попитах какво ще стане с този отстъпил от вярата си брат. Все пак той се разкайвал и ни търсел, добавих аз, би трябвало да му се помогне да поправи грешката си и положително в бъдеще ще бъде най-верният член на Съюза. Предводителят мислеше:

— Ще се радваме той да ни срещне отново. Но не бихме могли да облекчим пътя му. Сам си утежни повторното намиране на вярата, боя се, че няма да ни види и познае, дори да минем съвсем близо край него.

Ослепял е. Само разкаянието с нищо не помага, милостта не може да се откупи с покаяние, тя изобщо не се откупва. На мнозина вече се е случвало подобно нещо, велики и прославени мъже са били

братя по съдба на този младеж. Веднъж в младостта си са били озарени от светлината, веднъж прогледнали, са следвали звездата, но са дошли разумът и присмехът на света, а с тях идва малодушие, идват привидни неуспехи, идват умора и разочарование и така те отново са се загубили, отново са ослепели. Някои цял живот не престават да търсят, но не могат да ни открият и тогава проповядват по света, че нашият Съюз бил само хубаво сказание и не бивало да се оставяш да бъдеш подведен от него. Други са станали упорити заклетни врагове и са нанесли на Съюза всички оскърбления и щети, за които са имали възможност.

Всеки път, когато се срещаме с други части на съюзната рат, наставаха чудни празнични дни, понякога във войскови стан се разполагахме стотици, дори хиляди. Странстването не протичаше по непоклатим ред, така че всички участници не трябваше да вървят в повече или по-малко обособени походни колони и в една посока. Нещо повече, безбройни групи бяха на път едновременно, всяка следваше своята звезда и своя предводител, всяка винаги готова да се включи в една по-голяма общност и за известно време да принадлежи към нея, но и не по-малко готова винаги отново да продължи отделно. Някои вървяха по своя път съвсем сами и аз от време на време крачех уединен, когато някакъв знак или зов ме примамваше да тръгна по свой собствен път.

Спомням си една отбрана малка група, с която няколко дни вървахме и лагерувахме заедно; тази група бе поела на плещите си изтръгването на пленените съюзни братя и на принцеса Исабела от ръцете на маврите в Африка. Говореше се, че членовете ѝ притежавали рога на Юон, а сред тях бяха: поетът Лаушер^[14], с когото ме свързваше приятелство, художникът Клингзор^[15] и художникът Паул Клее^[16]; те не говореха за нищо друго освен за Африка и пленената принцеса и тяхна библия беше книгата за делата на Дон Кихот, в памет на когото мислеха да отклонят пътя си през Испания.

Всякога беше хубаво да срещнеш такава приятелска група, да присъстваш на нейните тържества и часове на молитвена вдълбоченост, да каниш членовете ѝ на нашите, да слушаш за действията и плановете им, а на прощаване да ги благославяш и да знаеш: те следват своя път, както ние нашия, всеки от тях има мечта, желание, потайна игра в сърцето си и все пак всички се вливат в

голямото течение и си съпринадлежат, в душите си хранят същата почит, същата вяра, всички са дали един обет! Срегнах Юп Магьосника, който смяташе да пожъне върховното си щастие в Кашмир, срегнах и Колофино, заклинателя на сенките, който цитираше любимите си откъси от „Приключенията на Симплицисимус“^[17], срегнах Луис Жестокия, чиято мечта беше да посади маслинова горичка в светите места и да държи роби, вървеше ръка за ръка с Анселм, тръгнал да търси синята перуника от детството си. Срегнах и обичах Нинон, известна като Чужденката^[18], под черните коси очите ѝ гледаха загадъчно, ревнуваше ме от Фатма, принцесата на моя блян, а може би тя самата беше Фатма, без да го знае. Така както ние вървахме сега, някога са вървели поклонници, императори и рицари кръстоносци, за да освобождават божия гроб или да изучават арабската магия, по този път са странствали испански рицари и немски учени, ирландски монаси и френски поети.

На мен, всъщност по професия бях цигулар и четец на приказки, бе възложено да се грижа за музиката в нашата група и тогава разбрах как великото време издига и увеличава силите на малкия отделен човек. Не само свирех на цигулка и ръководех нашия хор, а събирах още стари песни и хорали, записвах шесто- и осемгласни мотети и мадригали и ги изучавах. Ала не за това искам да разкажа. Мнозина от моите другари и повелители ми бяха много скъпи. Но едва ли някой — тогава привидно удостояван с по-малко внимание — след това е занимавал паметта ми толкова, колкото Лео. Той беше един от нашите слуги (естествено, също доброволци, каквито бяхме и ние) и често, му отреждаха да бъде прислужник на говорителя. Този скромнен човек имаше в себе си нещо особено привлекателно, което, без да е натрапливо, ни спечелваше и всички го обичахме. Работата си вършеше с радост, обикновено пееше или тихо свиреше с уста, никога не се изпречваше пред очите, ако не ти бе необходим — идеален слуга. Освен това и всички животни го обичаха, почти винаги имахме някакво куче, тръгнало подире ни заради Лео; той умееше да опитомява птици и да привлича пеперуди. Към Изтока го теглеше желанието му да се научи да разбира езика на птиците по Соломоновия ключ. В сравнение с някои хора от нашата общност, на които, независимо от тяхната стойност и вяроност към Съюза, им беше присъщо нещо престорено, изолиращо, нещо тържествено и

фантастично, слугата Лео създаваше впечатление на смирен и естествен, бе розовобузест и приветливо невзискателен.

Моят разказ е твърде затруднен поради голямата разноликост на отделните картини от спомените ми. Вече казах, че се движехме ту на малки групи, ту се насъбирахме дружина или дори рат, ала понякога в някоя област изоставах с един-единствен другар или съвсем сам, без шатра, без предводител, без говорител. По-нататък разказването се утежнява и от това, че странствахме не само из простори, а също така и из времена. Устремявахме се към Изтока, но вървахме и из средновековието или Златния век, преброждахме Италия или Швейцария, но понякога нощувахме в десетия век, живеехме при патриарсите или при феите. По времето, когато оставах сам, често отново откривах местности и хора от собственото ми минало, с някогашната си годеница обикалях гористите брегове на Горен Рейн, с млади приятели гуляхме в Тюбинген, в Базел или Флоренция или бях момче и след учебните часове с другари излизахме да ловим пеперуди или да дебнем някоя видра; или моето общество се състоеше от любимите ми образи от книгите, редом с мен яздеха Алманзор^[19] и Парсифал^[20], Витико^[21] или Голдмунд^[22], или Санчо Панса, или ние гостувахме на Бармекидите^[23]. Ако в някоя долина отново попаднеш на нашата група, чуех съюзните песни и станувах срещу предводителската шатра, веднага ми ставаше ясно, че моят път през детството или язденето със Санчо Панса неотменно принадлежат към това пътуване; защото нашата цел не беше просто Изтокът или по-скоро нашият Изток не бе само една страна, нещо географско беше родината и младостта на душата, беше навсякъде и никъде, беше единение на всички времена. Но съзнавах това само понякога и за миг, а тъкмо тук беше голямото щастие, на което се наслаждавах тогава. Защото по-късно, след като то отново изчезна за мен, видях тези връзки ясно, без да намирам ни най-малка полза или утеха. Ако нещо скъпо и невъзвратно е изчезнало за нас, имаме усещането на едва разбудени от сън. В моя случай това усещане бе вярно до злокобност, тъй като щастieto ми действително се заключаваше в същата тайна, в която и щастieto на сънищата — изразяваше се в свободата едновременно да преживяваш всичко мислимо, като в игра да разменяш външно и вътрешно, да отместваш подобно на кулиси време и пространство, защото ние, съюзните братя, пропътувахме света без

автомобил или кораб, защото както с нашата вяра надмогнахме разтърсвания от войни свят и го превърнахме в рай, така в миг от настоящето съзидателно призовавахме миналото, бъдещето и опоектизираното.

И отново и отново в Швабия, край Боденското езеро, в Швейцария и навред се срещаха хора, които ни разбираха или по някакъв начин ни бяха благодарни, че съществуваме — ние, нашият Съюз и нашето пътуване към Изтока. Посред трамваите и банките на Цюрих се натъкнахме на Ноевия ковчег, пазен от няколко стари кучета, всички те откликваха на едно и също име, и смело водени през плитчините на нашето трезво време от Ханс С, потомък на Ной, приятел на изкуствата, стигнахме и във Винтертур, един етаж под вълшебния магически кабинет на Щьоклин, посетихме китайския храм, където пред бронзовата Майя горяха ароматни пръчици и черният цар съпровождаше с нежни звуци на флейта тръпнещия тон на храмовия гонг. А в подножието на слънчевата планина намерихме Суон Мали, една колония на сиамския владетел, където ние, благодарни гости, направихме възлияние и кадохме пред каменните и железните изображения на Буда.

Едно от най-хубавите ни преживявания беше празникът на Съюза в Бремгартен, тогава магическият кръг бе плътно заключен около нас. Приети от господарите на замъка Макс и Тили, във високата зала чухме Отмар да свири на рояла Моцарт, видяхме парка, населен с папагали и други говорещи животни, край водоскока слушахме феята Армида да пее и с развети къдри ни кимна черната глава на звездоброеца Лонгус до милото лице на Хайнрих фон Офтердинген^[24], В градината пицяха пауните, а Луис говореше на испански с Котарака в чизми, докато Ханс Резом, хвърлил поглед към карнавала на живота, потресен, обещаваще, че ще отиде да се поклони на гроба на Карл Велики. Това бе едно от победните времена на нашето пътуване, с нас прииждаше вълшебната вълна, тя се разливаше навред, местните жители коленичили прославяха красотата, господарят на замъка издекламира стихотворение, в което се говореше за нашите вечерни подвизи, притиснати едно до друго, слушаха и стеклите се около стените на замъка горски животни, а в реката рибните пасажи минаваха в тържествено шествие и ние ги гоцавахме със сладкиши и вино.

Всъщност тъкмо тези чудесии преживявания могат да бъдат разказвани единствено на оня, който сам е докоснат от техния дух; в моето изложение те звучат бедно и навярно глупаво, ала всеки, който е съпреживял и отпразнувал дните в Бремгартен, ще потвърди и най-малката подробност и ще я допълни със сто още по-хубави. В спомените ми ще остане завинаги как се преливаха блестящите багри по опашките на пауните, когато луната изгряваше над високите дървета, а на засенчения бряг между скалите изплуваха русалки в сладостно сребристо сияние и под кестеновото дърво при водоскока стоеше самотен слабият Дон Кихот, поел първата нощна стража, при което над кулата на замъка последните фойерверки сипеха искри и толкова леко се стопяваха в лунната нощ, а моят колега Пабло, увенчан с рози, свиреше пред момичетата на персийска тръстикова флейта. Ох, кой от нас би помислил, че толкова бързо ще бъде разчупен вълшебният пръстен, че почти всички ние, също и аз, и аз, отново ще трябва да блуждаем в безмълвната пустиня на заклеямената действителност, така както чиновниците и служителите в магазини след някой гуляй или неделен излет, отрезвени, отново се превиват във всекидневието на кантората!

В ония дни сред нас нямаше човек, способен на подобни мисли. В кулата на замъка Бремгартен в спалнята ми проникваше уханието на разцъфналия люляк, през дърветата чувах ромона на реката в дълбоката нощ, пиян от щастие и копнеж, се спуснах през прозореца, измъкнах се край рицарската стража и край заспалите гуляйджии отвъд, надолу към брега, към шумящите води, към сияйните в белотата си морски русалки и те ме взеха със себе си в гълбината, в луннохладния кристален свят на родината им, където, запленени, мечтателно играеха с короните и златните огърлици от своите съкровищници. Струваше ми се, че в искрящата глъбина преминават месеци, но когато се издигнах нагоре и пронизан от студ, заплувах към брега, бамбуковата флейта на Пабло ехтеше отдалеч, от градините, и луната все още беше високо в небето. Видях Лео да играе с два бели пудела, умното му момчешко лице сияеше от радост. Намерих Лонгус седнал сред храстите с пергаментна книга на коленете, в която нанасяше гръцки и ивритски писмена; думи, от чиито букви излитаха дракони и се виеха разноцветни змии. Той не ме виждаше, вгълбен, рисуваше своите пъстри змиевидни знаци; дълго гледах над превитите

му рамене, от редовете на книгата виждах да изскачат змии и дракони, да се вият и безшумно да изчезват в тъмните храсти.

— Лонгус — казах аз тихо, — мили приятелю!

Той не ме чуваше, моят свят му беше далечен, той бе потънал. И встрани под лунните дървета усмихнат се разхождаше Анселм с една перуника в ръка, в унес, той се бе втренчил във виолетовата чашка на цвета.

През дните в Бремгартен отново ни направи впечатление нещо, което вече неведнъж бях наблюдавал по време на нашето пътуване, без истински да се замислям над това, нещо чудесно и малко болезнено. Сред нас имаше много хора на изкуството, много художници, музиканти, поети, тук бяха пламенният Клингзор, непостоянният Хуго Волф^[25], скъпият на думи Лаушер и блестящият Брентано^[26] — но макар тези творци или неколцина от същата среда да бяха много живи и обичливи, то сътворените от тях образи без изключение бяха несравнимо по-живи и по-красиви, по-радостни и дори по-истински и по-действителни от самите поети и творци. Пабло стоеше там със своята флейта в очарователна невинност и жизнелюбие, неговият поет обаче се прокрадваше като сянка, полуосветен от луната, край брега и търсеше самота.

Доста пиян, подобно на блуждаеща светлинка, Хофман се появяваше между гостите ту тук, ту там, дребен и дяволит, бърбеше непрестанно, и той както всички беше само полудействителна фигура, само полуприсъстваща, не съвсем плътна, не съвсем истинска, докато архиварят Линдхорст^[27], който за удоволствие играеше ролята на дракон, с всяко издишване бълваше огън и мощ като автомобил. Попитах слугата Лео защо става така, че понякога един творец на художествени произведения ни се струва само наполовина човек, а образите, създадени от него, изглеждат толкова необоримо живи. Учуден от въпроса ми, Лео ме измери с поглед, после пусна пудела, който носеше на ръце, и каза:

— Същото е и с майките. След като са родили децата, дали са им своето мляко, своята сила и красота, те самите повяхват и вече не привличат никого.

— Но това е тъжно — отвърнах аз, всъщност без особено да се замислям.

— Смятам, че не е по-тъжно от всичко останало — отвърна Лео, — то е може би тъжно, ала и красиво. Законът го налага.

— Законът? — попитах аз любопитен. — Що за закон е това, Лео?

— Законът за служенето. Онова, което иска да живее дълго, трябва да служи. А което иска да господства, не живее дълго.

— Защо тогава мнозина се стремят към господство?

— Защото не знаят закона. Малцината, родени за господство, властват весели и здрави. Другите обаче, които са станали господари просто поради домогване, до един завършват в нищото.

— В какво нищо, Лео?

— Например в санаториумите.

Не доразбрах мисълта, но все пак думите му се загнездиха в моята памет, а в сърцето ми се притаи чувството, че Лео знае най-различни неща, че навярно знае повече от нас, другите, които привидно му бяхме господари.

---

[1] Действащо лице от френски рицарски епос. — Б.пр. ↑

[2] Герой от едноименната драма на италианския писател Лудовико Ариосто (1474–1533). — Б.пр. ↑

[3] Хайнрих Кайзерлинг (1880–1946) — немски писател. — Б.пр. ↑

[4] Антон Осендовски (1846–1945) — полски писател. — Б.пр. ↑

[5] Известен още като Albertus Magnus (1193 или 1206–1280) или Алберт Болшед — средновековен учен и философ. — Б.пр. ↑

[6] Названието, което Марко Поло (1254–1324) дава на Япония. — Б.пр. ↑

[7] Действащо лице от епоса „Песен за Нибелунгите“. — Б.пр. ↑

[8] Из седма песен от поемата на Лудовико Ариосто „Бесния Орландо“. Превод Стефан Петров. — Б.пр. ↑

[9] Благочестива душа (лат.). — Б.пр. ↑

[10] Из поемата „Оберон“ на Кристоф Мартин Виланд (1733–1810). Превод от немски Федя Филкова. — Б.пр. ↑

[11] Герой от поемата на Лудовико Ариосто „Бесния Орландо“. — Б.пр. ↑

[12] Герой от новелата на Едуард Мьорике (1804–1875) „Щутгардското джудже“. — Б.пр. ↑

[13] Герои от едноименен роман на Лудвиг Ахим фон Арним (1781–1831) за таен благороден съюз, който охранява короната на династията Хохенцауф. — Б.пр. ↑

[14] Герой от романа „Херман Лаушер“ на Хесе и негов псевдоним. — Б.пр. ↑

[15] Герой от новелата на Хесе „Последното лято на Клингзор“. — Б.пр. ↑

[16] Паул Клее (1879–1940) — известен швейцарски художник. — Б.пр. ↑

[17] Роман от немския писател Ханс Якоб Кристиан Гримелсхаузен (1622–1676). — Б.пр. ↑

[18] Имена, зад които се крият приятели на Хесе, жена му и герои от негови произведения. — Б.пр. ↑

[19] Герой от едноименна трагедия на Хайнрих Хайне, същото име се среща и в приказките на Вилхелм Хауф. — Б.пр. ↑

[20] Герой от рицарския роман на Волфрам фон Ешенбах (ок. 1170–1220), послужил за основа на Вагнеровата опера със същото заглавие. — Б.пр. ↑

[21] Герой от едноименния исторически роман на австрийския писател Адалберт Шифтер (1805–1863). — Б.пр. ↑

[22] Персонаж на Хесе от „Нарцис и Голдмунд“. — Б.пр. ↑

[23] Фамилия на везири от Багдадския халифат. — Б.пр. ↑

[24] Герой от едноименния роман на немския поет и писател романтик Новалис (1772–1801). — Б.пр. ↑

[25] Хуго Волф (1860–1903) — австрийски композитор. — Б.пр. ↑

[26] Клеменс Мария Брентано (1778–1842) — немски поет и писател романтик. — Б.пр. ↑

[27] Персонаж от „Златната делва“ на Е. Т. А. Хофман (1776–1822). — Б.пр. ↑

2

Какво беше накарало нашия верен Лео ненадейно да ни изостави в опасната клисура Морбио Инфериоре? Навярно всеки участник в незабравимото ни пътуване бе разсъждавал над това, ала едва много по-късно, когато почнах донякъде да съзирам истинския ход и скритите връзки на това събитие, пролича, че и то, привидно второстепенно приключение, в действителност означаваше дълбок прелом, изчезването на Лео съвсем не бе случайно, а брънка от веригата на преследвания, с които изконният враг се мъчеше да осуети начинанието ни. В онази хладна есенна утрин, когато бе забелязано отсъствието на Лео и цялото му издирване остана напразно, разбира се, аз не бях единственият, който за първи път усети в сърцето си нещо като предчувствие за беда и надвисваща зла участ. С една дума, в момента положението беше следното: Кръстосали в смел поход половината Европа и голям дял от средновековието, ние станувахме в дълбоко врязана скалиста долина, в дива планинска клисура край италианската граница, и търсехме изчезналия по необясним начин слуга Лео, но колкото по-дълго го търсехме, толкова повече в течение на деня губехме надеждата, че ще го намерим отново, и толкова по-силно всеки от нас се чувстваше пронизан от горчивото усещане, че не само един обичан и приятен човек от нашата прислуга бе претърпял злополука, бе избягал или бе отвлечен от врагове, но че това беше и началото на борба, първият знак на буря, която ще се разрази над главите ни. Целия ден чак до късен здрач прекарахме в дирене на Лео, цялата клисура бе претърсена и докато тия старания ни уморяваха и у всички се надигаше чувството за безуспешност и напразност, беше чудно и злокобно как от час на час се увеличаваше значимостта на изчезналия слуга, нашата загуба, изглежда, ставаше по-тежка. На всеки от нас страниците, несъмнено и на цялата прислуга, не само ни беше мъчно за хубавия, приятен и услужлив младеж, ала той, изглежда, колкото по-осъзнавахме неговата загуба, толкова по-необходим ни ставаше: без Лео; без неговото хубаво лице, без неговото добро

настроение и неговата песен, без въодушевлението му от нашето голямо начинание като че ли и то самото по тайнствен начин губеше стойността си. Поне на мен ми се струваше така. През изтеклите месеци на пътуването, въпреки всичкото напрежение и някои малки разочарования, никога не бях преживял момент на вътрешна слабост, на сериозно съмнение; никой побеждаващ пълководец, никоя птичка от ластовичето ято на път към Египет не биха могли да бъдат по-сигурни в своите цели, в своето призвание, в правотата на своите действия и стремежи, отколкото бях аз при пътуването. Сега обаче на това съдбовно място, докато през целия синьо-зелен октомврийски ден непрестанно слушах призивите и тревожните викове на нашата стража и с все по-голяма напрегнатост очаквах да се завърне някой пратеник и да бъде разгласена вест, стоях отново разочарован и изправен пред безпомощните лица и сега за пръв път усетих в сърцето си нещо като тъга и съмнение; и колкото повече тези чувства се засилваха, толкова по-ясно долавях: не просто губех вяра, че Лео ще бъде намерен — вече всичко ми изглеждаше несигурно и съмнително, всичко бе застрашено да загуби своята стойност, своя смисъл: нашето другарство, нашата вяра, нашата клетва, нашето пътуване към Изтока, целият наш живот.

И дори да се мамех, когато предполагах, че тези чувства са се появили у всички ни, дори допълнително да се заблуждавах в собствените си чувства и съкровени вълнения и много неща, действително преживени доста по-късно, погрешно да отнасях към оня ден — пак оставаха странните обстоятелства около багажа на Лео! Всъщност независимо от всички лични настроения тук имаше нещо особено, фантастично и все по-заплашително: още в деня при клисурата на Морбио, още по време на усърдното търсене на изчезналия ту един, ту друг от нас установяваше липсата на нещо важно, нещо крайно необходимо от багажа си, което не можеше да открие, и за всеки изчезнал предмет се смяташе, че трябва да е бил в багажа на Лео, макар и той, както всички наши хора, да носеше на гърба си само обичайната ленена раница — една-единствена раница, сега изгубена сред тогава близо тридесет други, изглежда, бе побрала всички наистина значителни неща, които ни придружаваха в пътуването! И при все че е известна, човешката слабост в момента, в който установим липсата на един предмет, той ни се струва с преголяма стойност, най-малкото незаменим в сравнение с всеки,

който държим в ръка, и въпреки че в действителност някои от ония предмети, чиято загуба тогава, в клисурата на Морбио, толкова много ни плашеше, после или излизаха наяве, или накрая се оказваше, че не са чак толкова необходими — въпреки всичко за съжаление все пак е истина, че тогава, е, общо взето, оправдано безпокойство, трябваше да уточним загубата на цяла редица твърде важни предмети.

Необикновено и злокобно беше и това: изчезналите предмети, все едно дали по-късно отново се намираха, или не, по важността си се подреждаха стъпаловидно и постепенно в нашите запаси се откриваха винаги тъкмо нещата, чиято липса неоснователно бяхме изстрадали толкова тежко и за чиято стойност много се бяхме заблуждавали. Да, и за да посоча съвсем ясно още тук същинското и най-необяснимото — в течение на по-нататъшното пътуване за наш срам излезе, че всички инструменти, скъпоценности, карти и документи, които мислехме за пропаднали, не ни бяха необходими; сякаш тогава всеки от нас бе напрегнал цялата си фантазия, за да измисли непоправими страшни щети, като че ли всеки се бе старал да представи за изгубено и да оплаква онова, което му изглеждаше най-съществено: първият паспортите, вторият географските карти, трети препоръчителното писмо до халифите, един това, друг онова. И накрая, когато малко по малко се видя, че нещата, които смятахме за загубени, или изобщо не бяха изчезвали, или бяха незначителни и можехме да минем без тях, всъщност остана само една-единствена скъпоценност — безкрайно важен или поне основен и необходим документ, който действително и безвъзвратно бе пропаднал — но мненията по въпроса дали този документ изобщо е бил в нашия багаж и е изчезнал заедно със слугата Лео се разминаваха отчайващо. Въпреки пълното единодушие за високата стойност на документа и за невъзвратимостта на загубата едва малцина се осмелиха (сред тях и аз) с увереност да твърдят, че сме взели този документ със себе си по време на пътуването. Един уверяваше, че сме били сложили нещо подобно в ленената раница на Лео, но това в никакъв случай не бил оригиналният документ, а, естествено, само препис; други бяха готови да се закълнат: никога не се е и помисляло при тръгването да се взема нито този документ, нито копие то му, дори че това би било подигравка с целия смисъл на нашето пътуване. Завързаха се разгорещени спорове и по-нататък пролича, че и за съществуването на оригинала (все едно дали сме притежавали,

или загубили копието) имаше много взаимно отричащи се мнения. Документът, така се твърдеше, бил депониран при властите в Куфхойзер^[1]. Не, казваха други, документът бил погребан в урната, която съдържала праха на нашия покоен Майстор. Глупости, възпротивяха се тогава отново, грамотата на Съюза била написана от Майстора прастари пиктографски знаци, познати единствено нему, по чиято заповед била изгорена заедно с неговия труп и въпросът за тази стара грамота бил без всякакво значение, защото след смъртта на Майстора нямало човек, способен да я разчете; явно обаче било безусловно необходимо да се установи къде се намират четирите (други смятаха, че били шест) превода на старата грамота, направени още докато Майстора бил жив и под негов надзор. Съществували, казваха, китайски, гръцки, еврейски и латински преводи и те били скрити в четирите древни столици на света. Изплуваха още много твърдения и възгледи, някои упорито държаха на своето, други се повличаха ту по един, ту по напълно противоположен довод, а после бързо сменяха гледището си с ново. С една дума, оттогава нямаше никаква сигурност и единство, макар великата идея все още да скрепяше нашата общност.

Колко добре си спомням онези ранни спорове! Те бяха нещо толкова ново и нечувано в нашия дотогава нерушимо единен Съюз! Водеха се с внимание и вежливост, поне в началото, на първо време не се стигаше до сбивания, нито до лични оскърбления или обиди; все още бяхме едно сплотено братство, което противостои на целия свят. И досега чувам гласовете, и досега виждам нашия стан, където се водеха тези първи дебати, гледам как сред необикновено сериозните лица тук и там се люшкат и падат златни есенни листа, забелязвам един от тях на нечие коляно, а друг останал да лежи върху някаква шапка. Ах, и се заслушвам, и постепенно се чувствам все по-потиснат и сплашен, но и посред всички тия разногласия в сърцето си още бях напълно сигурен в моята вяра, тъжно сигурен, че именно в раницата на Лео се е намирал оригиналът, истинската древна грамота, която се бе изгубила и изчезнала заедно с него. Колкото и да ме гнетеше тази убеденост, все пак беше убеденост, бе твърда и даваше сигурност. Естествено, тогава мислех, че на драго сърце бих могъл да сменя убедеността си с по-надеждна. Едва по-късно, след като загубих тази тъжна убеденост и изслушах всички възможни мнения, прозрях какво богатство е била тя.

Но разбирам, че така не може да се разказва за тези събития. По какъв ли начин обаче би могло да се предаде историята на своеобразната общност на душите, на толкова чудно извисения и въодушевен живот? Толкова горещо бих желал — като един от последните останали живи от нашата дружина — да спася нещо от спомена за великото ни дело; на себе си самия изглеждам надживелия господаря си стар слуга, нещо като Паладина на Карл Велики, който опазва в паметта си цяла сияйна поредица от дела и чудеса, чийто образ и възпоминание биха изчезнали заедно с него, ако не му се удаде със слово или картина, с разказ или песен да ги съхрани за идните поколения. Но как, чрез каква ловка игра би се осъществила, как би станала по-лесна за разказване историята на нашето пътуване към Изтока? Не зная, дори самото начало, този започнат с най-добро намерение опит ме води към безбрежното и неразбираемото. Исках просто да се опитам и обрисувам онова, което е останало в паметта ми от протичането и отделните епизоди на нашето пътуване, нищо не ми изглеждаше по-просто. А сега, когато едва-едва съм подхванал своя разказ, засядам при един-единствен незначителен епизод, за който първоначално не бях мислил — момента с изчезването на Лео, и вместо да имам в ръцете си някаква тъкан, държа сноп от стотици объркани нишки, чието оправяне трябва да занимава сто ръце за дълги години, макар всяка отделна нишка, щом посегнеш и я уловиш леко, да става толкова чуплива, че се разсипва между пръстите.

Мога да си представя, че на всеки, който отразява история, му се случва нещо подобно, щом започне да описва събития от някакво време и сериозно държи на истината. Къде е средоточието на събитията, общото, онова, към което те се отнасят и което ги споява, за да възникне нещо като връзка, като причинност, като смисъл, изобщо за да може да се разкаже случилото се на тази земя; оня, който пише история, трябва да намери единства: герой, народ, идея, и следва да представи всичко, което в действителност е станало с безименните, като станало в това измислено единство.

Но Щом е толкова трудно известно количество действително разиграли се и достоверни събития да се разкажат свързано, то в моя случай е много по-тежко, защото поискам ли да се вгледам по-точно, всичко се изплъзва и разпилява така, както и нашата общност, най-

силната на света, бе могла да се разпадне. Никъде няма единство, няма среда, няма точка, около която да се върти колелото.

Нашето пътуване към Изтока и общността, станала негова основа, нашият Съюз бяха най-важното, единствено важното в моя живот, нещо, в сравнение с което собствената ми личност изглежда съвършено незначителна. И сега, когато искам да запиша и да съхраня важното или поне част от него, всичко това е само купчина отломки, разпокъсани картини, но те са се отразили в нещо, а това нещо е моето собствено „аз“ и Азът, едно огледало, просветва навред, където го потърся за съвет, но като Нищо, сякаш е повърхностният слой на стъклена плоскост. Оставам перото настрана, наистина с надеждата и с намерението утре или някой друг ден да продължа, нещо повече, още веднъж да започна отново, зад намерението и надеждата, зад целия мой неукротим напор да разкажа нашата история стои и убийствено съмнение — съмнението, зародило се при търсенето на Лео в долината на Морбио. От това съмнение възниква не само въпросът: подходяща ли е за разказване твоята история? То поставя още и въпроса: възможно ли е тя да е била преживяна? Спомняме си примерите, че дори участници в световната война, на които действително не са им липсвали разкази на очевидци, документирана история, понякога също са познавали това съмнение.

---

[1] В планината Харц, където според една легенда император Фридрих Барбароса очаква часа на завръщането си. — Б.пр. ↑

3

Докато пишех горното, повторно премислих начинанието си и се опитах да намеря подход към него. Не открих разрешение, все още съм изправен срещу хаоса. Но си дадох дума да не отстъпвам и в момента, в който изрекох този обет, като слънчев лъч ме огря щастлив спомен. Нещо подобно, сетих се аз, много сродно о това, което почувствах сега, усетих в сърцето си и когато потеглихме в поход: тогава също предприемахме нещо наглед невъзможно, и тогава привидно тръгнахме в тъмнина и без посока, нямахме ни най-малкия изглед и все пак в нашите сърца светеше, по-силна от всяка действителност или вероятност, вярата в смисъла и необходимостта на делото ни. През сърцето ми като тръпка премина ехото на онова усещане и в мига на този блажен трепет всичко бе озарено и всичко отново ми се виждаше възможно.

Независимо как ще ми потръгне, реших да наложя волята си. Дори ако трябва десет, сто пъти да започвам отначало моята необикновено трудна за разказване история и винаги да стигам до същата пропаст, за стотен път ще начевам отново; ако не мога да събера образите в едно смислено цяло, то до пределната възможност ще съхраня вярно всеки картинен откъс и при това, доколкото е във властта ми, днес ще си спомням първото, основно начало на нашето велико време: никога да не пресмятам, никога да не допусна да бъда поразен от разумни мотиви, а вината да помня, че вярата е по-силна от така наречената действителност.

Междувременно, естествено, трябва да го призная, направих опит по практичен и разумен начин да се приближа до целта си. Посетих един приятел от младостта ми, казва се Лукас, живее тук в града и редактира вестник, участва в световната война и създаде за нея книга, която много се чете. Лукас ме прие дружески, той видимо се радваше да срещне отново един от някогашните си съученици. Имах две продължителни беседи с него.

Опитах се да му обясня в какво съм затруднен. Пренебрегнах при това всички околни пътища. Откровено му казах, че съм бил участник в онова голямо начинание, за което той положително е чувал, в така нареченото „Пътуване към Изтока“, или в Съюзния поход, или както и обществеността тогава да означаваше голямото ни дело. „О, да“ — усмихна се той с приятелска ирония; разбира се, спомнял си за тази работа, в приятелския му кръг онзи своеобразен епизод, навярно твърде неуважително, най-често бил наричан „Детският кръстоносен поход“. В неговите среди това движение не се възприемало сериозно, слагали го наравно с някакво теософско течение или начинание за побратимяване на народите, но все пак били много удивени от отделни успехи на нашите прояви, потресени четели за уморителното до смърт прекосяване на Горна Швабия, за тържеството в Бремгартен и за предаването на „Тесинското безделническо село“, понякога лелеели мисълта, дали не би могло движението да се отклони и използва в служба на републиканската политика. Но после нали делото видимо се губело като вода в пясък, неколцина от някогашните предводители го изоставили и те дори някак се срамували и вече не искали да си го спомнят, вестите ставали все по-оскъдни и чудно противоречали една на друга, цялата работа била сложена ad acta^[1] и забравена, както не едно политическо, религиозно или художествено ексцентрично движение от онези следвоенни години. Нали тогава се били появили толкова пророци и толкова тайни общества с месиански надежди и претенции, а после отново потънали в неизвестност, без да оставят следа.

Добре, неговото гледище беше ясно, то бе подхранено от доброжелателен скептицизъм. Приблизително като Лукас за Съюза и за пътуването към Изтока можеха да мислят всички ония, които наистина бяха слушали неговата история, но без да са я преживели. Нямах намерение да спечелвам Лукас за наш съмишленик, ала въпреки това му дадох някои коригиращи обяснения, например, че Съюзът в никакъв случай не е бил рожба на следвоенните години, а минава през цялата световна история в една наистина понякога подмолна линия, която обаче никога не е прекъсвала, че известни фази на Световната война не са били нищо друго освен етапи на нашата съюзна история и по-нататък, че дори Заратустра, Лаодзь, Платон, Ксенофонт, Питагор, Алберт Велики, Дон Кихот, Тристрам Шанди, Новалис, Бодлер са били

основатели и братя от този съюз. При това той се усмихна тъкмо с усмивката, която очаквах.

— Хубаво — казах аз, — не съм дошъл, за да ви поучавам, а да се поуча от вас. Моето най-съкровено желание е не да напиша някаква история на Съюза (това не би било по силите на цяла армия от добре подготвени учени), а съвсем просто да разкажа историята на нашето пътуване. Не ми се удава дори да се приближа до същината. Въпросът не е в литературната способност, вярвам, че притежавам такава, впрочем тук съм без всякаква амбиция. Не, отнася се за следното: действителността, в която пребивавах някога заедно с другарите си, вече не съществува и макар спомените за нея да са най-скъпото и най-живото, което притежавам, все пак те изглеждат толкова далечни и са от толкова различно естество, като че ли всичко е ставало на други планети и в други столетия или в някакъв трескав сън.

— Познато ми е това! — извика Лукас разпалено, едва сега нашият разговор го заинтересува. — Колко добре ми е познато! Видите ли, точно същото се случи и с мен, с преживяното през войната. Смятах, че съм го преживял и изстрадал с бистър ум и че съм пълен до пръсване с образи, филмовата лента в мозъка ми изглеждала дълга хиляда километра, но когато седнах на писалището, на моя стол, под покрив, до маса и с перо в ръката, тогава опустошените села, пречесаните гори, земетръсният тътен на барабанныя огън, кълбото от тиня и величие, от страх и геройство, от разкъсани кореми и глави, от смъртен страх и смях през сълзи, да, всичко това беше неизразимо далеч, беше само сънувано, нямаше отношение към нищо и отникъде не можеше да се подхване. Вие знаете, че в края на краищата въпреки това написах моята военна книга и че сега тя се чете и обсъжда много. Но видете ли, аз не вярвам, че десет такива книги, всяка десет пъти по-добра и по-убедителна от моята, могат да дадат на благосклонния читател някаква представа за войната, ако той сам не я е преживял. А няма толкова много хора, които да са я изтърпели, но и от ония, които участваха, далеч не всички са я познали и дори ако мнозина от тях действително са я изживели... после те отново са забравили. Може би след глада за преживявания човек не изпитва друг по-силен глад освен за забрава.

Замълча, изглеждала потънал в размисъл и вгълбен, думите му потвърдиха собствените ми преживявания и разсъждения. След

известно време внимателно попитах:

— Но как въпреки всичко успяхте да напишете книгата?

Лукас се поколеба за момент и като се връщаше от мислите си, каза:

— Успях затова, защото бе необходимо. Трябваше или да напиша книгата, или да се отчая — то беше единствената възможност да се спася от нищото, от хаоса, от самоубийството. Под този напор книгата бе написана и тя ми донесе очакваното избавление — просто защото бе създадена, все едно дали е добра или лоша. Това беше едното, главното. И после, при писането; нито за миг не биваше да мисля за друг читател освен за самия себе си или най-много от време на време за някой близък другар от войната и действително тогава никога не помислих за оцелелите, а винаги за хора, загинали на бойното поле. По време на писането сякаш бях болен от треска или умопомрачен, заобиколен от двама-трима мъртъвци с осакатени тела — тъй възникна книгата.

И изведнъж той отсече — така сложи край на нашата първа беседа:

— Извинете, не мога повече да говоря за война. Не, нито дума, нито една-единствена. Не мога и не желая! Довиждане!

Лукас ме изтласка навън.

При втората ни среща той отново беше спокоен и хладен, отново с лека иронична усмивка и, изглежда, сериозно възприемаше молбата ми и много добре я разбираше. Даде ми няколко дребни съвета, които все пак ми бяха от полза, а в заключение на този последен разговор уж между другото каза:

— Слушайте, вие се връщате отново и отново на епизода с оня слуга Лео, това не ми харесва, като че ли там за вас има подводна скала. Освободете се, хвърлете Лео през борда, той сякаш почва да ви става идея-фикс.

Исках да отвърна, че вероятно без идеи-фикс не би могло да се пишат книги, но Лукас не ме слушаше. Вместо това ме изплаши с най-неочаквания въпрос:

— Наистина ли се казва Лео?

На челото ми изби пот.

— Но да — потвърдих аз. — Разбира се, че се казва Лео.

— Това малкото му име ли е?

Смутих се.

— Не, името му, то е... той се нарича... Не. Не зная, забравил съм го. Лео беше фамилното му име, никога никой от нас не го наричаше другояче.

Още докато говорех, Лукас взе една дебела книга от писалището си и я запрелиства. С приказна бързина той намери и задържа пръста си на едно място в отворената книга. Това беше адресна книга и там, където пръстът му натискаше, стоеше името Лео.

— Видите ли — усмихна се той, — ето тук откривам един Лео. Лео, Андреас, Зайлерграбен 69^a. Презимето е рядко, може би мъжът знае нещо за вашия Лео. Идете при него, той навярно ще открие това, което ви е необходимо; Не мога да ви го кажа. Времето ми е малко, извинете ме, беше ми много приятно.

Когато притворих зад себе си вратата на дома му, аз се олюлявах от изумление и вълнение. Беше прав, нямаше какво повече да търся при него.

Още същия ден отидох на Зайлерграбен. Намерих къщата и се осведомих за господин Андреас Лео. Обитава една стая на третия етаж. Понякога вечер и в неделни дни си бил вкъщи, през деня — на работа. Попитах за професията му. Отговориха ми, че се занимавал с различни неща, разбирал от маникюр, педикюр и масаж, оправел също мехлеми и лекувал с билки; в тежките години, когато нямало много работа, от време на време покрай другото се заемал да дресираща кучета и да ги стриже. Тръгнах си и стигнах до решението: по-добре да не посещавам този човек или да не му казвам за моите намерения. Но въпреки това бях страшно любопитен да го видя. Ето защо през следващите дни при честите си разходки наблюдавах къщата, отидох дори и днес, тъй като досега все още не бях го зърнал.

Цялата работа ме тласкаше към отчаяние, но ме правеше и щастлив или поне възбуден, напрегнат, тя отново придаваше на мен и на живота ми значимост, а тъкмо това определено ми липсваше.

Възможно е ония практики и психолози, които извеждат всички човешки дела от егоистични подбуди, да са прави. Наистина не мога съвсем да прозра защо човек, през целия си живот служил на едно дело, изоставя удоволствията и благополучието си и се жертва за нещо, с което действително постъпва също както оня, който търгува с роби или бойни припаси и пилее доходите си в разгул. Но без съмнение в

словесна битка с такъв един психолог аз веднага бих претърпял поражение и бих бил надговорен, защото нали психолозите са хора, които винаги побеждават. От мен да мине, може и да имат право. Тогава обаче и всичко, което смятам за добро и хубаво и в чието име принасям жертва, е само моя егоистична, бленувана цел. Във всеки случай при намерението ми да напиша нещо като история на пътуването към Изтока е всеки нов ден по-ясно откривах егоистични подбуди, първоначално ми се струваше, че предприемам тази мъчителна работа в името на благородно дело, но все повече и повече вниквах, че с моето описание на пътуването, с пътеписа си не се стремя към нищо друго освен към това, което е желяел и господин Лукас с книгата си за войната, а именно да спася собствения си живот, като отново го наситя със смисъл.

Ако можех само да видя пътя, ако можех да се придвижа с единаединствена крачка напред!

„Хвърлете Лео през борда, освободете се от него!“ — ми беше казал Лукас. Също толкова добре бих могъл да хвърля през борда главата или стомаха си, за да се освободя от тях!

Мили боже, помогни ми малко!

---

[1] Към дело (лат.) — Б.пр. ↑

4

Сега отново всичко изглежда по-различно, още не знаая дали това тласна делото ми напред, или не, но преживях нещо, сполетя ме нещо, което никога не бях очаквал... или не, все пак не бях ли го очаквал, не бях ли го предчувствал, не се ли надявах и не се ли страхувах също толкова? Да, така го възприемах. И все пак то си остава достатъчно странно и невероятно.

Няколко пъти, двадесет или повече, в часове, които ми се струаха благоприятни, отивах на Зайлерграбен и многократно минавах бавно пред къщата с номер 69^a, последните обиколки винаги с мисълта: „Сега ще опитам още един-единствен път и ако нищо не излезе, никога няма да се върна.“ И пак се връщах отново и едва преди две вечери желанието ми се изпълни. И още как се изпълни!

Когато се приближих до къщата, чиято сиво-зелена мазилка вече познавах до всяка пукнатина и всяко олющено място, откъм един от горните прозорци чух да се свири с уста мелодията на малка песен или танц, някакъв шлагер. Още не знаех нищо, но се заслушах, тоновете ме предупреждаваха и у мен почна да се събужда някакъв спомен. Беше обикновен напев, но чудно приятни, леки и прелестно издишани, тоновете излитаха от устните на свирача необикновено чисти, прости и естествени, както звучат птичите песни. Стоях и слушах омагьосан и в същото време странно притеснен, но без да мисля нещо. Или ако все пак мислех, то бе, че този, който свири, трябва да е много щастлив и много обичан човек, щом умее да свири така. Няколко минути стоях на улицата очарован и притихнал и слушах. Покрай мен мина стар човек с хлътнало болнаво лице, като ме видя да стоя там, също се вслуша само за миг, после ми се усмихна и продължи пътя си, но ме погледна с разбиране, красивият му прозорлив старчески поглед говореше: „Остани тук, човече, не всеки ден можеш да чуеш да се свири така.“

Взорът на стареца просветли душата ми, стана ми жал, че той се отдалечи. Едновременно обаче, в същата секунда, забелязах: това

свирене е изпълнение на всички мои желания, а свирещият трябва да бе Лео.

Вече се здрачаваше, ала в никой прозорец не гореше светлина. Мелодията с нейните простички вариации завърши, настана тишина. Помислих си: „Сега той ще запали светлината горе“, но всичко, както и преди, беше тъмно. И тогава чух да се отваря врата, а наскоро след това и стъпки по стълбището, къщната порта бавно се откряна и някой излезе, походката му беше същата, каквато преди свиренето — лека, игрива, но стегната, здрава и младежка. Човекът, който вървеше, не беше едър, но много строен, гологлав, и едва сега по усет го познах със сигурност — това беше Лео, не само Лео от адресната книга, самият Лео, нашият мил спътник и слуга, който тогава, преди десет или повече години, с изчезването си ни бе хвърлил в толкова големи тъга и смут. Едва ли не още в мига на първата радост и изненада бих го позовал. Но вече си спомних, чак сега, че и тогава, по време на пътуването към Изтока, толкова много пъти го бях чувал да свири. Това бяха тоновете от някога, а колко странно различно звучаха, днес! Чувство на меланхолия като острие прониза сърцето ми. Колко се беше променило всичко оттогава: небето, въздухът, годишните времена, мечтите, сънят, денят и нощта! Колко дълбоко и колко ужасно се бе променило всичко за мен, щом звуците, свирени с уста, тактът на познатите стъпки само чрез спомена за изгубеното нявга ме засягаха до дън душа и можеха да ми се отразят толкова и благотворно, и болезнено! Мъжът мина близо край мен, гъвкав и бодър, държеше високо вдигната голата си глава, оголена, шията се подаваше от отворена синя риза, хубава и ведра, фигурата му се движеше по здрачната улица едва чуто, той носеше леки сандали или гимнастически обувки. Последвах го без определено намерение — как бих могъл да не го последвам. Той вървеше надолу по улицата и макар стъпката му да бе енергична, лека и младежка, все пак беше здрачна, тя имаше същото звучене, каквото и здрачът, беше сродена и единна с часа, с приглушените звуци, които идваха откъм градския център, с дрезгавината на първите улични лампи, които точно сега се запалваха.

В малкия парк при портата „Санкт Паул“ той сви и изчезна между високите окръглени храсти и аз забързах, за да не го загубя. Ето го, отново се показва, разхождаше се бавно под люляците и акациите. Пътят лъкатушеше в две ленти през ниските храсти, където в края на

лехите имаше няколко пейки. Тук под дърветата беше вече истински тъмно. Лео отмина първата пейка, там седеше любовна двойка, следващата пейка беше празна, той приседна, облегна се, отпусна главата си назад и известно време гледа към зеленината и облаците, после от джоба на самото си измъкна малка кръгла кутия от бял метал, постави я до себе си на пейката, отвинти капака и започна бавно да взема о пръсти от нея нещо, което слагаше в устата си и ядеше с удоволствие. В това време се разхождах насам-натам в началото на алеята, после се приближих до пейката и седнах на другия ѝ край. Той вдигна поглед, обшари със светлите си очи лицето ми и продължи да яде. Това бяха сушени плодове, няколко сливи и половинки кайсии. Хващаше ги с два пръста, леко, натискаше и опипваше всеки плод, слагаше го в устата си и дъвчеше дълго, с наслаждение. Измина доста време, докато извади и последния плод и го погълне. Тогава отново затвори кутията и я прибра, пак се облегна назад и протегна крака; сега видях, че платнените му обувки бяха с въжени подметки.

— Тази нощ ще вали — каза Лео неочаквано, не знаех дали на мен или на себе си.

— Допустимо е — съгласих се някак стеснително, защото ако досега не ме бе познал по фигурата и походката, то беше възможно, нещо повече — аз го очаквах почти определено да ме познае по гласа.

Но не, в никакъв случай не ме позна, дори по гласа, и макар това да отговаряше на моето първоначално желание, все пак изпитах дълбоко разочарование. Не ме позна. Докато той самият в продължение на десет години бе останал все същият и по външност съвсем не бе остарял, то с мен, напротив, нещата стояла по-различно, тъжно различно.

— Така хубаво умеете да свирите — заговорих аз. — Чух ви там отвъд, на Зайлерграбен. Много ми хареса, тъй като по-рано аз самият бях музикант.

— Музикант? — попита ме приветливо. — Това е хубава професия. Отказахте ли се от нея?

— Да, временно, дори си продадох цигулката.

— Така ли? Жалко! Затруднен ли сте? Мисля дали в края на краищата не сте гладен, имам още ядене вкъщи, пък и няколко марки в джоба.

— О, не — казах аз бързо, — нещата не стоят така. Положението ми е съвсем добро, имам повече, отколкото ми е нужно. Но ви благодаря, много приятелско от ваша страна, че искахте да ме поканите. Човек не среща толкова често приятелски настроени хора.

— Смятате ли? Е, да, възможно е. Хората са различни, често те са направо странни. И вие сте странен.

— Аз ли? Че защо?

— Ами ето. Имате достатъчно пари и въпреки това сте си продали цигулката. Музиката не ви ли доставяше радост?

— О, да! Но е възможно от време на време човек на не изпитва радост от нещо, което по-рано е обичал. Случва се музикант да продаде цигулката си или да я запрати срещу стената или художник един ден да изгори всичките си картини. Никога ли не сте чували подобни неща?

— Да. Тогава е от отчаяние, и то ни сполетява. Познавах двама, които се самоубиха. Има глупави хора, на човек може да му стане жал за тях. На някои наистина е невъзможно да им се помогне. Но какво нравите сега, след като нямате цигулка?

— Ех, различни неща. Всъщност не правя много, вече не съм млад, пък и често боледувам. Защо все още говорите за тази цигулка? Това не е толкова важно.

— За цигулката? Понеже се сетих за цар Давид.

— Как? За цар Давид ли? Какво общо има той тук?

— Също е бил музикант. В ранната си младост създавал музика за цар Саул и понякога със свиренето си прогонвал лошото му настроение. А после той самият станал цар, такъв един велик и угрижен цар, с всякакви капризи и мъки. Носел корона и водел войни и всичко друго, което се подразбира, а извършил и някои истински подлости, ала и много се прославил. Но когато мисля за неговата история, виждам, че най-хубавото от всичко е бил младият Давид, който със своята арфа свирел на бедния Саул, и намирам за жалко, че след това го избрали за цар. Той е бил много по-щастлив и по-хубав, докато е бил музикант.

— Разбира се — извиках аз някак ревностно. — Разбира се, тогава е бил по-млад и по-хубав, и по-щастлив. Но човек не се съхранява вечно млад, и вашият Давид с времето би остарял и погрознял и биха му тежали повече грижи, дори да си бе останал

музикант. Но в замяна се е превърнал във великия Давид, извършил е делата си и е съчинил своите псалми. Животът все пак не е просто игра.

Тогава Лео се изправи и се сбогува.

— Настъпва нощ — каза той — и скоро ще завали. Не зная много за делата, извършени от Давид, и дали те всъщност са били велики. Да си призная искрено, и за псалмите му не зная вече много. Не бих искал да кажа нищо срещу тях, но че животът не е просто игра, не е в състояние да ми докаже никакъв Давид. Тъкмо това е той, животът, когато е красив и щастлив — една игра. Естествено, от него може да се направи всичко друго — да се превърне в дълг или във война, или в затвор, но така няма да стане по-хубав. Довиждане, беше ми приятно.

Лео тръгна с лека, внимателна и благопристойна походка — чуден мил човек. Вече почти изчезваше от погледа ми, когато у мен рухнаха цялата предишна твърдост и самообладанието ми. Отчаян затичах подире му и от сърцето ми се изтръгна умолително: „Лео, Лео! Нима не сте Лео? Не ме ли познавате вече? Нали бяхме братя в един съюз, а и трябваше да бъдем още. Нали и двамата бяхме поели на път към Изтока. Наистина ли сте ме забравили, Лео? Действително ли не си спомняте нищо за пазителите на короната, за Клингзор и за Голдмунд, за празника в Бремгартен, за клисурата при Морбио Инфериоре? Лео, смилете се!“

Той не избяга, както се страхувах, ала и не се обърна назад; продължи да крачи спокойно, сякаш и дума не бе чул, но ми остави време да го настигна и, изглежда, нямаше нищо против да се присъединя към него.

— Вие сте толкова мрачен и толкова припрян — каза той успокояващо, — не е хубаво, това изкривява лицето и разболява човека. Би трябвало да вървим съвсем бавно, така се успокояваш чудесно. А няколкото дъждовни капки — прекрасни са, нали? Те идват от въздуха като благоухание.

— Лео — умолявах аз, — имайте милост! Кажете ми една-единствена дума, не ме ли познавате вече?

— И тъй — каза той умиротворително и продължи да ми говори като на болен или пиян, — сега отново проличава, че това е само вълнение. Вие питате дали ви познавам? Нали? Че кой човек някога всъщност е познавал когото и да било друг или просто себе си? А аз,

видите ли, аз изобщо не съм никакъв познавач на хората. Те не ме интересуват. Кучетата да, виж, тях познавам изключително добре, също птиците, а и котките. А вас наистина не ви познавам, господине.

— Но вие все пак принадлежите към Съюза. И нали тогава бяхте с нас по време на пътуването?

— Аз винаги съм на път, господине, и винаги принадлежа към съюз. Там някои влизат и излизат, постъпват и се отказват, и ги познаваш, и не ги познаваш. С кучетата е много по-просто. Внимавайте, спрете се за миг!

Той вдигна предупредително показалец. Бяхме застанали в тъмната улица при градината, която все повече и повече се покриваше с лека ситна роса. Лео изостри устни и засвири протяжно, трепетливо и не високо, почака някое време, просвири още веднъж и аз малко се уплаших, когато неочаквано съвсем близо до нас зад решетъчната ограда, край която стояхме, от храстите изскочи голямо куче вълча порода и като скимтеше радостно, се притискаше до нея, за да бъде погалено през плетеницата от жезла, и телове от пръстите на Лео. Очите на силното животно светеха яснозелени и колкото пъти погледът му попадеше на мен, дълбоко в гърлото му едва-едва се чуваше ръмжене като далечен грохот.

— Това е Некер, вълча порода — каза Лео, като ми представи кучето, — ние сме много добри приятели. Некер, този тук е някогашен цигулар, нищо не бива да му правиш, не бива и да го лаеш.

Стояхме, а през решетката Лео нежно почесваше влажната куча козина. В действителност сцената беше хубава и всъщност много ми харесваше как той се бе сприятелил с животното и каква радост му доставяше това нощно приветствие; но едновременно ми беше и жал и ми се струваше почти непоносимо, че тук Лео имаше за толкова близък приятел това куче от вълча порода и бе приятел с много, вероятно с всички кучета от околността, докато от мен го отделяше един свят на студенина. Приятелството и доверието, до които се домогвах с гореща молба и смирение, явно принадлежаха не само на кучето Некер, а и на всяко животно, на всяка дъждовна капка, на всяка педя земя, по която Лео стъпваше, той изглеждаше постоянно отдаден, непрестанно в едно леещо се свободно вълнисто отношение и общност със средата си, всичко да познава, от всички да бъде познавай и обичан, единствено към мен, който толкова, много го обичаше и изпитваше толкова силна

потребност от близостта му, не го водеше никакъв път, единствено от мен той се отделяше, наблюдаваше ме отчуждено и хладно, не ме допускаше в сърцето си, бе ме изтрил от своята памет. Бавно продължихме пътя си, с тихи доброжелателни звуци, благосклонно и с радост от другата страна на оградата го придружаваше кучето, но без да забравя моето досадно присъствие, защото още много пъти в угода на Лео потискаше сърдития тон на отблъскване и враждебност, който се надигаше в гърлото му.

— Простете ми — започнах аз отново, — присъединих се към вас и ви отнех време, а вие, естествено, искате да се приберете вкъщи и да си легнете.

— Защо? — усмихна се той. — Нямам нищо против цяла нощ да се разхождам така, не ми липсва нито време, нито желание, ако за вас не е прекалено.

Лео каза това просто от учтивост, приветливо и видимо без всякакъв страничен умисъл. Но едва бяха произнесени тези думи, и аз изведнъж усетих в главата си и дълбоко във всички стави колко страшно уморен бях и колко трудна ми бе всяка крачка, от безполезното и за мен толкова унижително бродене в нощта.

— Истина е — казах аз сразен, — капнал съм от умора, едва сега го забелязах. Пък и няма смисъл така в нощта и дъжда човек да обикаля и да дотяга на другите хора.

— Както обичате — отвърна той вежливо.

— Ех, господин Лео, тогава, когато Съюзът бе предприел пътуването си към Изтока, вие не говорехте с мен така. Наистина ли сте забравили всичко?... Е, няма никаква полза, не се мъчете да ме понасяте повече. Лека нощ.

Лео бързо изчезна в тъмната нощ, стоях сам, глупав, зашеметен, излъган, бях загубил играта. Той не ме познаваше, не искаше да ме познае, подиграваше ми се.

Върнах се назад по същия път, зад решетъчната ограда кучето Некер лаеше бясно. Сред влажната топлина на лятната нощ възнех от умора, от мъка и самота.

И в изминалите години бях преживявал подобни часове. Тогава при всяко такова отчаяние ми се струваше, че бях заблуден странник, стигнал до края на света, и вече не ми оставаше нищо друго, освен да се поддам на сетния копнеж да политна и падна от брега на света в

пустотата, в смъртта. Наистина с времето отчаянието се завръщаше често, настойчивият подтик към самоубийство обаче се бе преобразил и почти угаснал. За мен „смърт“ вече не значеше Нищо, не значеше празнота, не значеше отречение. И много други неща се бяха променили. Часовете на отчаяние сега възприемах така, както понякога се възприема силната физическа болка: човек я изтърпява, като се оплаква, или, напротив, упорства, чувства как тя се засилва и увеличава и изпитва ту бясно, ту присмехулно любопитство докъде ще стигне, доколко ще се повиши тази болезненост.

Цялата досада от моя пълен с разочарования живот, който след самотното ми завръщане от неуспешното пътуване към Изтока непрестанно бе губил от стойността и смелостта си, цялото неверие в мен самия и в собствените способности, целият слял завист и разкаяние копнеж по добрите и великите времена, които някога бях преживял, избуяваха у мен като болка, израстваха високи колкото дърво, колкото планина, разширяваха се и поглъщаха всички мои сегашни задачи и историята на пътуването към Изтока и на Съюза, която бях започнал. Сега вече самият успех не ми изглеждаше желателен или ценен. Струваше ми се, че още има стойност само една надежда; чрез моята работа, чрез моята служба в памет на онова възвишено време сам да се пречистя малко, да се избавя и отново да вляза във връзка със Съюза и с преживяното.

Вкъщи запалих лампата, седнах както бях във влажните дрехи и с шапка на главата до писалището и написах едно писмо, написах десет, дванадесет, двадесет страници на жалба, на разкаяние, на гореща молба към Лео. Обрисовах му нещастията си, заклевах го в името на преживяното заедно, на общите нявгашни приятели, оплаквах му се от безкрайните, сатанинските трудности, които осуетяваха моето благородно начинание. Умората отпреди час бе изчезнала, пламнал, седях и пишех. Въпреки всички трудности, пишех аз, бих изтърпял най-лошото, вместо да издам една-единствена съюзна тайна. И няма да се откажа въпреки всичко да завърша своето произведение в памет на пътуването към Изтока и за възхвала на Съюза. Като в треска изпълвах страница след страница с бързо написани букви, без колебание, без вяра; жалбите, обвиненията, самообвиненията избликваха от мен като вода от пропукваща се стомна — без надежда за отговор, само под напора да се разтоваря.

Още през нощта пуснах конфузното дебело писмо в най-близката пощенска кутия. Тогава най-последно, вече почти се разсъмваше, угасих светлината, влязох в малката мансарда, която ми служеше за спалня, редом с моята всекидневна, и се отпуснах в леглото. Заспах веднага, спях много тежко и дълго.

5

На другия ден, когато след многократното събуждане и ново унасяне в дрямка, с главоболие, но все пак отпочинал, дойдох на себе си, за моя безкрайна изненада, радост и смут намерих Лео в трапезарията. Той седеше на ръба на един стол и изглеждаше така, сякаш доста отдавна ме чака.

— Лео — извиках аз, — вие сте дошли?

— Изпратиха ме за вас — каза той, — от Съюза. Вие сте ми написали писмо, дадох го на старейшините. Очаква ви Високата катедра, можем ли да тръгнем?

Объркан, забързах да си обуя обувките. Неразтребеното писалище още от нощта представляваше нещо разбъркано и отвратително, но в момента едва ли вече знаех какво бях написал преди часове, толкова боязливо и възбудено. И все пак, изглежда, не беше напразно. Нещо се беше случило, Лео беше дошъл.

И изведнъж едва сега схванах смисъла на думите му. Следователно още имаше Съюз, за който вече нищо не знаех, продължаваше да живее без мен и не ме смяташе принадлежащ към него. Още съществуваха Съюзът, Високата катедра, старейшините, те бяха изпратили да ме повикат. При тази вест ме побиваха ту горещи, ту студени тръпки. Нали месеци и седмици наред бях прекарал в града, зает със записките си върху Съюза и нашето пътуване, а не знаех дали и къде още съществуват отломъци от този съюз, дали не съм навярно последната негова останка; да, откровено казано, в известни часове не бях сигурен дори дали Съюзът и моята принадлежност към него някога са били действителност. Но ето че сега Лео чака, пратеник на Съюза, за да ме вземе. Бяха си спомнили за мен, викаха ме, искаха да ме изслушат, а може би и да ме привлекат под отговорност. Добре, бях готов. Бях готов да покажа, че не съм изневерил на Съюза, бях готов да се покорявам. Все едно дали старейшините щяха да ме накажат, или да ми простят, поначало бях готов всичко да приема, във всичко да им дам право и да проявя смирение.

Тръгнахме, Лео вървеше напред и отново, също както преди години, докато наблюдавах него и походката му, трябваше да се удивя колко съвършен слуга все пак бе той. Гъвкав и търпелив, крачеше през уличките пред мен и ми показваше пътя, всецяло водач, всецяло в служба на своята повеля, всецяло действие. Но въпреки това той поставяше търпението ми на немалко изпитание. Съюзът ме бе призовал, Високата катедра ме очакваше, за мен всичко бе поставено на карта, щеше да се реши целият ми бъдещ живот, целият ми изминал живот сега щеше да запази или напълно да изгуби смисъла си, тръпнех от очакване, от радост, от боязън, от задушавач страх. И пътят, по който Лео ме предвождаше, беше за нетърпението ми почти непоносимо дълъг, тъй като повече от два часа трябваше да вървя след моя водач, по най-чудновати и както ми се струваше, капризни завои. На два пъти Лео ме оставя дълго да го чакам пред някаква църква, където се молеше, известно време, което ми се виждаше безкрайно, той постоя, потопен в съзерцание и мисли, пред старото кметство и ми разказа за основаването му през петнадесетото столетие от един прочут член на Съюза; колкото и според походката си да изглеждаше ревностен, усърден и целенасочен, все пак бях съвсем объркан от заобикалянето, кръженето и лъкатушенето, с които Лео се приближаваше към целта си. Пътят, който ни отне цял предобед, чудесно бихме могли да изминем за четвърт час.

Най-после той ме въведе в сънна улица на предградие и в огромна тиха постройка; отвън тя приличаше на просторна административна сграда или музей. Отначало надлъж и нашир там не се виждаше жив човек, коридорите и стълбищата зееха празни и кънтяха от стъпките ни. Лео започна да търси по коридорите, стълбищата и преддверията. Веднъж внимателно отвори висока врата, надникна в претъпкано художническо ателие, където пред триножник стоеше по риза художникът Клингзор — от колко много години не бях виждал това мило лице! Но не се осмелих да го поздравя, още не бе време за приветствие, мен ме очакваха, бях поканен. Клингзор не ни обърна особено внимание; той кимна към Лео, мен не ме видя или не ме позна, приветливо, но решително ни подкани да излезем, мълком, тъй като не понасяше никой да го смуцава при работа.

Накрая, най-високо в необятното здание, ние стигнахме до таванския етаж, където миришеше на хартия и картон и където надлъж

по стените, на стотици метри, се виждаха вратички на шкафове, гърбове на подвързани книги и връзки папки: гигантски архив, огромна канцелария. Никога не го бе грижа за нас, всички бяха безшумно заети, струваше, ми се, че отгук бива охраняван целият свят заедно със звездното небе или поне регистриран и държан под наблюдение. Дълго стояхме и чакахме, около нас бързаха безмълвни хора с каталожни картички и номера в ръцете, много чиновници от архива и библиотеката, поставяха се стълби, изкачваха се по тях, асансьори и малки колички се движеха леко и тихо. Накрая Лео запя. Развълнуван, слушах тоновете, някога те ми бяха познати, това бе мелодията на една от нашите съюзни песни.

С подемането на песента мигом всичко се раздвижи. Чиновниците се оттеглиха, залата се удължи до далечини, в които очертанятията ѝ се губеха, малки и призрачни, в грамадните помещения на архива на заден план работеха прилежните хора, най-отпред обаче, където беше обширно и празно, залата грандиозно се разшири, в средата ѝ се появиха безчет подредени кресла и както изотзад, така и от немалкото странични врати в помещението занавлизаха мнозина старейшини, които тежко се отправяха към креслата и постепенно насядаха по местата си. Ред подир ред, креслата бавно се запълваха, плавно издигнат, подиумът бе и увенчан от висок трон, който още не беше зает. Внушителният синедрион запълни всичко освен трона. Лео погледна към мен, с очи ме предупреди да бъда търпелив, мълчалив и почтителен и изчезна сред мнозинството; неусетно си бе отишъл и вече не можех да го открия. Ала тук и там между старейшините, които се събираха за Високата катедра, виждах да се явяват познати лица, сериозни или усмихнати, открих фигурите на Алберт Велики, на лодкаря Васудева^[1], на художника Клингзор и други.

Най-после настана тишина, говорителят пристъпи напред. Малък и сам, аз стоях срещу Високата катедра, готов на всичко, завладян от дълбок страх, но също и от дълбоко съгласие с това, което щеше да се случи или да бъде решено тук.

Ясен и спокоен, гласът на говорителя прозвуча в залата. „Самообвинение на един избягал от Съюза брат“, чух да оповестява той. Коленете ми се подкосиха. Отнасяше се за моя живот. Но беше добре, всичко трябваше да се върне в руслото си. Говорителят продължи:

— Вие се казвате Х. Х.? И сте били участник в похода през Горна Швабия, в празника от Бремгартен? Избягали сте малко след Морбио Инфериоре? Признавате, че искате да напишете история на пътуването към Изтока? Смятате, че в това ви спъва обетът да пазите мълчание относно съюзните тайни?

Сипеха се въпрос след въпрос, отговарях с „да“ дори и когато не ги разбирах или когато ме ужасявах.

За кратко време старейшините се съвещаваха помежду си с шепот и жестове, после говорителят отново излезе напред и обяви:

— С настоящето самообвинителят бива упълномощен да сподели открито които и да са от известните му съюзни закони и съюзни тайни. Освен това целият съюзен архив се поставя на негово разположение за работата му.

Говорителят се оттегли и старейшините се раздвижиха, отново изчезваха бавно, някои към дъното на помещението, други през изходите, в огромното пространство настъпи тишина. Страхливо се огледах наоколо, тогава видях върху някаква канцеларска маса пред мен да лежат листове хартия, които ми се сториха познати, и когато ги взех в ръка, открих моята работа, моята бъдеща толкова грижи рожба, започнатия ми ръкопис. На синята обложка пишеше „История на пътуването към Изтока, записана от Х. Х.“ Спуснах се към ръкописа, препрочетох пестеливо ситно изписаните, многократно зачерквани и коригирани страници на текста, целият припрян, целият жаден за труд, целият завладян от чувството, че най-после сега ще мога да завърша своята задача след височайшето одобрение, дори с подкрепа. Като помислех, че вече никакъв обет не връзва езика ми, като си представех, че мога да разполагам с архива, с тази бездънна съкровищница, то задачата ми изглеждаше по-голяма и по-почетна откогато и да било.

Колкото повече се зачитах в страниците на моя ръкопис, толкова по-малко ми харесваше написаното, преди, дори и в часовете на най-силно отчаяние, никога не бях го намирал така безполезен и объркан, както сега. Всичко ми се виждаше много срамно и глупаво, най-ясните връзки преобърнати, най-разбираемото забравено, на преден план се бяха промъкнали само странични и незначителни неща! Трябваше да се започне съвсем отначало. Така както препрочитах ръкописа, следваше изречение подир изречение да зачерквам и докато изличавах, хартията се огъна и ясните заострени букви се разпаднаха на някакви

изящни откъслеци от форми, на чертички и точки, на кръгчета, на цветенца и звездички, страниците се покриха като тапети с приятна безсмислена орнаментна тъкан. Скоро там вече нямаше нищо от моя текст, напротив, остана много неизписана хартия за работата ми. Съсредоточих се, изясних си: естествено, по-рано за мен не бе възможно да си създам безпристрастна и неоспорима представа, тъй като всичко се отнасяше до тайни, чието споделяне ми бе забранено от съюзната клетва. Действително бях търсил изход в едно обективно историческо изложение, несъобразено с по-високите взаимоотношения, цели и намерения, просто се ограничавах до лично преживяното. Но нали се бе видяло докъде водеше това. Сега, напротив, няхах никакво задължение да пазя тайна и мълчание и никакви ограничения, бях най-официално овластен и в добавка неизчерпаемият архив бе отворен за мен.

Беше ясно: дори и досегашната ми работа да не би се разтворила в орнаментика, аз трябваше съвсем наново да започна цялото, наново да го основа и изградя. Реших за въведение да напиша кратка история на Съюза, за неговото основаване и учредяване. Километричните безкрайни, огромни каталози с фишове, които лежах по всички маси и се губеха в далечина и здрач, можеха да ми дадат отговор на всеки въпрос.

Първоначално реших да направя проверка на архива чрез избор на случайни места — разбира се, трябваше да се науча да работя с този огромен апарат. Преди всичко друго, естествено, потърсих грамотата на Съюза.

„Съюзна грамота — се казваше в каталога, — вижте раздел «Хризостомос»^[2], цикъл V, строфа 39,8“. Правилно, намерих раздела, цикъла, строфата с голяма лекота, архивът беше чудесно подреден. И ето че държах грамотата на Съюза в ръцете си! Бях предварително подготвен за това, че няма да я чета. Всъщност и не можех да я чета. Беше написана с гръцки букви, както ми се струваше, а гръцки разбирах само донякъде; но това беше някакъв много старинен, своеобразен шрифт, чиито знаци въпреки привидната яснота в огромната си част оставаха нечетливи, а и текстът изглеждаше записан на диалект или на някакъв таен език на посветени, от който само рядко долавях някоя дума сякаш отдалеч по подобия и аналогии. Но още не бях обезкуражен. Макар да оставаше неразчетена, от нейните писмена

у мен се надигаха силни възпоминания, образите оттогава, които виждах особено прояснени до осезаемост, и отново образа на моя приятел Лонгус — как в здрачената градина чертае гръцки и еврейски писмена, а те изчезват като птици, дракони и змии в нощта.

Разлиствайки каталога, изтръпнах от ужас пред изобилието, което ме очакваше тук. Попаднах на някои познати думи и на добре известни имена. Тръпнец, се натъкнах и на собственото си име, но не се осмелявах да проверя в архива за него — кой би понесъл присъдата на един всезнаещ съд над себе си? В замяна намерих например имената на художника Паул Клее, с когото се познавах от времето на пътуването и който бе приятел на Клингзор. Потърсих техните номера в архива. Там открих емайлирана златна плочка, видимо прастара, върху която беше изрисувана или гравирани детелина, едното от трите ѝ листенца представляваше синьо корабче с платно, второто пъстролюспеста риба, а на третото като върху телеграмна бланка имаше написано:

*Снегът е с багра синя,
а Паул — детелина^[3].*

Изпитвах някаква меланхолна радост да чета отново за Клингзор, за Лонгус, за Макс и Тили, не можех да устоя и на желанието да узная нещо повече за Лео. На каталожната карта за Лео бе отбелязано:

Cave!
Archiepisc. XIX. Diacon. D. VII,
cornu Ammon.6
Cave!^[4]

Двукратното предупреждение „Cave!“ ми направи впечатление, но сърце ми не даваше да проникна в тайната. С всеки нов опит обаче почнах все повече и повече да осъзнавам каква невиджана планина от материал, от познания, от магически формулировки съдържаше този архив. Той обхващаше, така ми се струваше, най-малкото целия свят.

След ощастливяващи или объркващи излети до много области на науката често се връщам към фиша „Лео“ от каталога с все по-неудържимо и растящо любопитство. Всеки път двойното предупреждение „Save!“ ме плашеше и караше да се отдръпвам, но докато с пръсти ровех касета с други карти от каталога, очите ми попаднаха на думата „Фатма“ — с указанието:

Princ orient 2
noct, mill. 983
hort. delic. 07^[5]

Потърсих и намерих съответното място в архива. Там имаше малък медальон, който можеше да се отваря и съдържаше миниатюрното изображение на пленително красива принцеса, която в момента ми напомняше за всичките хиляда и една ноци, за всички приказки от младежките ми години, за всички мечти и желания от онова велико време, когато, за да тръгна към Фатма и Изтока, изслужих годината на послушничеството си и обявих, че искам да бъда приет в Съюза, Медальонът беше завит във виолетова копринена кърпичка, тънка като паяжина, помирих я — ухаеше неизразимо далечно и мечтателно нежно на принцеса от Изтока. И когато вдъхнах този далечен, тънък, омаен аромат, внезапно ме овладя свръхсилно прозрение: в каква прелестна магия тогава бе забулено странстването към Изтока, как това странстване се осуети от коварни и в основата си неизвестни препятствия и как бавно-бавно вълшебството се бе разсеяло и оттогава каква пустота, трезвост и студено отчаяние бяха станали за мен въздухът, който дишах, хлябът, напитката ми. Не можех повече да виждам нито кърпичката, нито портрета, толкова гъст бе воалът на сълзите, които се стичаха от очите ми. Ах, днес, чувствах аз, портретът на арабската принцеса не би успял да ме направи неуязвим срещу света и ада, да ме направи рицар, поел на кръстоносен поход, днес би била необходима друга, по-силна магия. Но колко сладък; колко невинен и свят бе блясъкът, след който бе поела младостта ми и който ме беше превърнал в четец на приказки, в музикант, в послушник и ме бе отвел чак до Морбио.

Някакъв шум ме разбуди от моята вгълбеност, злокобно от всички страни ме гледаше безкрайната дълбочина на помещението на архива. Като светкавица ме прониза нова мисъл, нова болка: аз, наивникът, исках да напиша историята на този Съюз, аз, който от милионите ръкописи, книги, картини, символи на архива не бях в състояние да разгадая или дори да схвана и една хилядна. Смазан, неизразимо глупав, неизразимо жалък, неразбиращ сам себе си, изсушен до пращинка, аз се виждах да стоя сред тези неща, с които ми бе позволено да поиграя малко, за да почувствам какво значи Съюзът и какво аз самият.

През многото врати влязоха старейшините, бяха неизброими, някои, макар и през сълзи, още можех да позная. Съзрях Юп Магьосника, открих архиваря Линдхорст, преоблечения като Пабло Моцарт в многото редици от кресла — те леко се издигаха назад и ставаха все по-тесни; над високия трон, който образуваше връх, видях да искри златен балдахин.

Говорителят пристъпи напред и обяви:

— Съюзът е готов чрез своите старейшини да произнесе присъда над самообвинилия се Х., който се чувства призван да премълчи тайните на Съюза и който сега прозря колко чудато и богохулно бе намерението му да напише историята на едно пътуване, до което не бе дорасъл, и историята на един съюз, в чието съществуване бе престанал да вярва и на който вече бе изневерил.

Той се обърна към мен и извика със своя ясен глас на херолд:

— Самообвиняеми Х., Съгласен ли си да признаеш съда на старейшините и да се подчиниш на неговата присъда?

— Да — отвърнах аз.

— Самообвиняеми Х. — продължи той, — съгласен ли си да бъдеш изправен пред съда на старейшините без председателството на Върховния сред върховните, или държиш да те съди Старейшината на старейшините?

— Съгласен съм — казах аз, — все едно дали ще бъде при или без неговото председателство.

Говорителят искаше да отвърне нещо, но тогава от дъното на залата прозвуча нечий кротък глас:

— Старейшината на старейшините е готов лично да произнесе присъдата.

Звученето на този кротък глас събуди у мен чуден трепет, дълбоко от пространството на залата, от пустинните хоризонти на архива се задаваше мъж, тих и спокоен беше неговият вървеж, дрехите му искряха от злато, при пълното мълчание на събраните той приближаваше и аз познах походката, познах движенията, накрая познах и лицето му. Това беше Лео в празничен и разкошен орнат, той се изкачваше покрай редовете на старейшините като папа към престол. И сякаш прелестно чуждоземно цвете издигаше блясъка на своята украса нагоре по стъпалата, всяка от редиците на старейшините ставаше, за да го поздрави, когато минаваше. Грижлив, смирен и служещ, Лео носеше това сияйно достолепие смирен, както благочестив папа или патриарх отличителните си знаци.

Дълбоко очарован и обладан от очакването на присъдата, бях готов покорно да я приема, все едно дали ще бъде наказание, или помилване; не по-малко обаче бях развълнуван и покъртен от това, че тъкмо Лео, някогашният носач и слуга, сега стоеше начело на целия Съюз и беше готов да ме съди. Но още по-развълнуван, изумен, смаян и щастлив бях от великото откритие на този ден, че Съюзът съществува както някога, съвършено непоклатим и могъщ, че не Лео, не Съюзът бяха тези, които ме бяха изоставили и разочаровали, а само аз бях толкова слаб и толкова глупав да тълкувам неправилно собствените си преживявания, да се съмнявам в Съюза и да разглеждам пътуването към Изтока като неуспешно, а себе си като оцелял и хронист на една завършена и изчезнала като вода в пясък история, докато не бях нищо освен беглец, обезверил се и станал изменник. В това откритие се таяха ужас и щастие. Дребен и смирен, стоях в подножието на Високата катедра, от която някога бях приет за брат в Съюза, от която някога бях посветен в послушничество и получих съюзния пръстен и също като слугата Лео бях изпратен на пътешествие. И сред всичко това на сърцето ми легна нов грях, нов необясним пропуск, нов позор: вече не притежавах съюзния пръстен, бях го изгубил и дори не знаех кога и къде, до днес не бях забелязал липсата му.

Междувременно заговори Старейшината на старейшините, заговори украсеният със злато Лео, с хубав, кадифен глас, кротки и даряващи щастие течаха думите му, кротки и даряващи щастие като слънчевата светлина.

— Самообвинителят — произнесе той от Високата катедра — имаше възможност да се избави от някои свои заблуждения. Много неща свидетелстват срещу него. Може да бъде разбираемо и твърде извинително, че не е останал верен на братята си, че е прехвърлил собствената си вина и глупост на Съюза, че е почнал да се съмнява в неговото по-нататъшно съществуване и че притежава чудатата претенция да бъде историк на Съюза. Но всичко това не тежи много. Това са, нека самообвинителят ми позволи изрази, просто послушнически глупости. И те се приключват с нашия лек присмех над тях.

Поех дълбоко дъх и по цялото възвишено събрание прелетяха бегли усмивки. Това, че най-тежките ми грехове, дори моята заблуда, че, Съюзът повече не съществува и аз съм единственият, останал верен, Старейшината на старейшините разглеждаше само като глупост, като детинщина, беше за мен огромно облекчение, едновременно най-строго ми показваше границите, към които трябва да се придържам.

— Но — продължи Лео и сега кроткият му глас зазвуча мрачен и сериозен, — но могат да се удостоверят и други, много по-сериозни грехове на обвиняемия и най-лошото е, че за тия прегрешения не се явява като самообвиняем, а, изглежда, абсолютно нищо не знае за тях. Той съжалява дълбоко, че в мислите си е бил несправедлив към Съюза, не може да си прости, че в слугата Лео не е съумял да прозре върховния владетел на Високата катедра Лео, и е близо до идеята да види обхвата на своята невярност. Но докато взема прекалено сериозно тези греховни мисли и глупости и едва в същия момент облекчен съзнава, че те могат да бъдат ликвидирани с усмивка, той упорито забравя действителните си простъпки, чийто брой е легион и всяка от които е достатъчно тежка, за да заслужи голямо наказание.

Сърцето ми страхливо пърхаше в гърдите. Лео се обърна към мен:

— Обвиняеми Х., по-късно вие ще прозрете прегрешенията си и ще ви бъде посочен пътят, по който за в бъдеще да ги избягвате. И само за да ви покажа колко малко разбирате собственото си положение, сега ще ви запитам. Спомняте ли си за вашето преминаване през града, когато ви съпровождаше слугата Лео, който като пратеник трябваше да ви доведе пред Високата катедра? Да, вие си спомняте. А спомняте ли си как минахме покрай кметството, покрай църквата „Санкт Паул“,

покрай катедралата и как слугата Лео се отби в храма, за да коленичи за малко в благоговение, а как вие самият не просто отказахте да влезете с него и да прочетете молитва в противоречие с четвъртия принцип на вашия съюжен обет, но и нетърпеливо скучаехте отвън, докато изчакахте досадната церемония, която ви изглеждаше толкова излишна и не беше за вас нищо друго освен противно изпитание за егоистичното ви нетърпение? Да, вие си спомняте. Да, със самото си държане пред вратата на катедралата потъпкахте с крака всички основни изисквания и нрави на Съюза, вие проявихте неуважение към религията, презряхте един съюжен брат, възмутен се отказахте от възможността и поканата за молитвено смирение. Грехът би бил непроситим, ако във ваша полза не говореха особено смекчаващи вината обстоятелства.

Сега вече ме срази. Сега постави на обсъждане всичко, не нещо странично, не просто глупости, той беше повече от прав. Улучи ме в сърцето.

— Ние не искаме — продължи Старейшината на старейшините — да изброяваме всички прегрешения на обвиняемия, не бива да го съдим по буквата на закона. И знаем добре, че само нашето предупреждение стига, за да се събуди съвестта му и той да се превърне в разкайващ се самообвинител.

И все пак, самообвиняеми Х., бих ви посъветвал да извикате пред съда на собствената си съвест още няколко други ваши дела. Следва да ви припомня вечерта, в която търсехте слугата Лео и желаете той да открие във вас брат от Съюза, макар това да бе невъзможно, щом вие самият вече бяхте неузнаваем като такъв. Трябвало ли да ви напомня нещата, които лично разказахте на слугата Лео? За продажбата на вашата цигулка, за отчаяния, глупав, тесногръд и самоубийствен живот, който от години водите?

И още едно, братко Х., не бива да премълча. Наистина е възможно в оная вечер слугата Лео в мислите си да е бил несправедлив към вас. Да приемем, че е било така. Слугата Лео вероятно е бил твърде строг, твърде разумен, може би не е проявил достатъчно снизхождение и чувство за хумор към вас и вашето състояние. Но има и по-високи инстанции и по-неподкупни съдии от слугата Лео. Как звучи присъдата на създателя над вас, обвиняеми? Спомняте ли си

кучето Некер? Спомняте ли си за отблъскването и осъждането, което то ви изрази? Кучето е неподкупно, то не е страна, не е съюзен брат.

Лео замълча. Да, Некер, кучето вълча порода, разбира се, то се отнесе към мен отрицателно и ме осъди. Аз казах „да“. Присъдата ми беше произнесена още от кучето, още от мен самия.

— Самообвиняеми Х. — отново повиши глас Лео и сега от висотата, от златния блясък на неговия орнат и на балдахина гласът му звучеше толкова студен, ясен и пронизващ като гласа на Командора, когато в последното действие се явява пред вратата на Дон Жуан, — самообвиняеми Х., вие ме изслушахте. Казахте „да“. Вие, така предполагам, вече изрекохте присъдата си.

— Да — потвърдих с тих глас, — да.

— Това е, допускаме ние, отчаяната присъда, която вие сам сте си произнесли.

— Да — прошепнах аз.

В този момент Лео се вдигна от трона и кротко разпери ръце.

— Обръщам се към вас, старейшини. Вие чухте, вие знаете какво се е случило със съюзния брат Х. Това е съдба, която не ви е чужда, някои от вас са я преживели сами. До този момент обвиняемият още не знае или не се осмелява истински да повярва, че неговото отцепване и неговото заблуждение са били изпитание. Той дълго не е отстъпвал, години наред е понасял това, да не знае нищо за Съюза, да бъде сам и да вижда разрушено всичко, в което е вярвал. Накрая обаче все пак не съумя да се крие и измъква по-дълго, мъката му бе станала твърде голяма, а вие знаете, че когато мъката е достатъчно голяма, тя тласка напред. Чрез изпитанието брат Х. беше доведен до отчаяние, а отчаянието е последица от всеки сериозен опит да се разбере и да се оправдае човешкият живот. Отчаянието е резултат от всеки сериозен опит да се устои на живота с добродетел, със справедливост, с разум и да се отговори на неговите изисквания. От едната страна на това отчаяние живеят децата, от другата — несъбудените. Обвиняемият Х. вече не е дете, но още не е и съвсем буден. Той е потънал в отчаянието. Ще го изброди и така ще осъществи второто си послушничество. Ние отново му казваме „добре дошъл“ в Съюза, чийто смисъл още не е дорасъл да разбере. Връщаме му загубения пръстен, който слугата Лео бе съхранявал за него.

И говорителят вече носеше пръстена, целуна ме по бузата и го постави на пръста ми. Едва съзрял пръстена, едва усетил металната хладина върху своя пръст, в паметта ми веднага изплуваха стотици неща, стотици необясними пропуски. Преди всичко се сетих, че на пръстена на равни разстояния има четири камъка, че е съюзен закон и че обетът изисква всеки ден най-малко веднъж бавно да въртиш пръстена на пръста си и при всеки от четирите камъка да си припомняш едно от четирите основни предписания на оброка. Не само бях загубил пръстена, без дори да забележа, че липсва, и през всички тия страшни години никога не бях си припомнял четирите основни предписания и не бях ги казвал наизуст. Веднага се опитах да си ги преговоря наум. Имах предусет за тях, те още лежаха в мен и ми принадлежаха така, както принадлежи на паметта едно име, което в следващия момент ще изровиш, но в първия не можеш да намериш. Не, всичко в мен оставаше безмълвно, не можех да кажа наизуст правилата, бях забравил дословния текст. Бях ги забравил, много години вече не бях повтарял тези правила, много години не бях ги следвал и свято спазвал и въпреки това се бях смятал за верен на Съюза.

Когато видях как съм смутен и много засрамен, говорителят ме потупа успокояващо по рамото. И отново чух словото на Старейшината на старейшините:

— Обвиняеми и самообвиняеми Х., вие сте оправдан. Трябва да ви бъде съобщено още, че братът, оправдан в един такъв процес, има задължението да встъпи в дружината на старейшините и да заеме едно от техните кресла, докато устои проверката на своята вяра и покорност. Формата на изпитанието е свободно избираема. Отговори сега, брате Х., на моя въпрос. Готов ли си за проверка на твоята вяра да опитомиш диво куче?

Потръпнах.

— Не, не мога — извиках аз отказа си.

— Готов и съгласен ли си по наша заповед незабавно да изгориш архива на Съюза така, както сега говорителят ще изгори една част от него пред очите ти?

Говорителят излезе напред, посегна към добре подредените кутии с фишове, протегна двете си ръце към тях, препълни шепи със стотици картички и за мой ужас ги изгори над един мангал.

— Не — откликнах аз, — не бих могъл и това.

— *Cave, frater*^[6] — назова ме Старейшината на старейшините, — бъди предупреден, бунтовни брате! Започнах с най-леките задачи, които са необходими за най-малката вяра. Всяка следваща задача ще бъде по-тежка и по-тежка. Отговори: готов и съгласен ли си да провериш сведенията на нашия архив за теб самия?

Скова ме студ, дишането ми едва не секна, но разбрах: въпрос след въпрос ставаха все по-тежки и по-тежки, не можех да се измъкна, без да попадна на по-лошо, поех дълбоко дъх, изправих се и казах „да“.

Говорителят ме отведе до масите, където имаше стотици кутии с фишове, потърсих и намерих буквата „X“, намерих името си и дори първо на моя праядо Еобан, който преди четиристотин години също е бил член на Съюза, след това се появи собственото ми име, указанието:

Chattorum g. gest. XC.

civ. Calv. infid. 49^[7]

Листът трепереше в ръката ми. В това време старейшините един подир друг ставаха от креслата си, подаваха ми ръка, поглеждаха ме в очите, после всеки си тръгваше, Високата катедра се опразни, накрая слезе от трона Старейшината на старейшините, протегна ми ръка, погледна ме в очите, усмихна ми се със своята смирена, покорна и патриаршеска усмивка и последен изчезна от залата. Стоях сам, листчето в лявата ми ръка ме препращаше да търся отговор в архива.

Не можех да надмогна себе си и веднага да направя крачката и да питам архива за мен самия. В колебание стърчах сред празната зала и гледах как се простират надалеч кутиите, шкафовете, нишите и кабинетите; струпването на всички ценности на познанието, които трябваше да се усвоят. От страх пред собствената ми карта, а също толкова и от изгаряща жажда за знание си позволих да изчакам малко с личното ми дело и още да посъбера едни или други сведения, необходими и важни за мен и за моята история на пътуването към Изтока. Естествено, отдавна знаех, че всъщност тази моя история бе

осъдена и погребана и че никога не бих я написал до края. Но пък си бях и доста любопитен.

В една от кутиите с фишове видях лошо поставена карта да стърчи косо над другите. Приблжих се, изтеглих я, на нея беше написано:

Morbio Inferiore

Никоя друга ключова дума не би могла по-кратко, по-точно да характеризира най-дълбоката същност на любопитството ми. С леко разтуптяно сърце потърсих мястото в архива. Това беше едно чекмедже, побрало сравнително много документи. Най-отгоре лежеше копие от описание на клисурата при Морбио, взето от стара италианска книга. Под него на осмина лист имаше кратки вести за ролята, която Морбио е играл в съюзната история. Събраните данни се отнасяха за пътуването към Изтока, и то за етапа и групата, към която и аз бях принадлежал. Нашата група, така бе записано тук, при своето пътуване стигнала до Морбио, там била подложена на изпитание, което не издържала: изчезването на Лео. Макар че би трябвало да ни ръководят правилата на Съюза и макар да съществуваха предписания, в случай че съюзна група би останала без предводител, и те да ни бяха строго напомняни в началото на пътуването. Но от момента, в който се бе разбрало, че Лео е изчезнал, цялата наша група бе загубила ум и вяра и затънала в съмнения и безполезни спорове; и накрая цялата общност, противно на съюзния дух, се раздели на групи и се разпръсна. Подобно обяснение за бедата от Морбио вече не можеше да ме изненада толкова много. Напротив, бях необикновено учуден от това, което можах да прочета по-нататък относно разцепването на нашата група. Установи се, че не по-малко от трима съюзни братя бяха направили опит да напишат историята на пътуването ни и да изобразят преживяванията при Морбио. Един от тримата бях аз, съвършено чисто копие и от моя ръкопис се намираще в чекмеджето. Другите два ръкописа прочетох с най-удивителни чувства. Всъщност и двамата автори описваха събитията от оня ден не твърде различно от начина, по който го бях направил сам, и въпреки това колко по-различно звучеше за мен! У единия прочетох:

„Изчезването на слугата Лео неочаквано и жестоко разкри пропасти от разединение и безпомощност, които разкъсаха нашата досега привидно толкова здрава сплотеност. Някои от нас знаеха или действително предусетиха веднага, че Лео нито е претърпял злополука, нито е избягал, а тайно е бил отзован от съюзното ръководство. Но за това колко лошо издържахме изпитанието, разбира се, никой от нас не можеше да мисли без най-дълбоко разкаяние и срам. Едва Лео ни бе изоставил, и на нашата вяра и единодушие се сложи край, сякаш от невидима рана изтичаше червената животворна кръв на нашата група. Отначало избухнаха различия в мненията, после открити спорове по най-безполезни и най-смешно дребнави въпроси. Спомням си например, че нашият толкова обичан и многозаслужил капелмайстор, цигуларят Х. Х., изведнъж излезе с твърдението, че избягалият Лео отнесъл в раницата си между другите скъпоценности и прастарата свята съюзна грамота, прастария ръкопис на Майстора. По този въпрос дни наред се спореше най-сериозно. Символично взето, абсурдното твърдение на Х. Х., разбира се, беше забележително смислено: всъщност стана така, сякаш с изчезването на Лео нашето малко съединение напълно бе загубило благословията на Съюза, връзката с цялото. Един печален пример беше тъкмо този музикант Х. Х. До деня в Морбио Инфериоре сред най-верните и най-вярващите съюзни братя, освен това, като човек на изкуството, обичан въпреки някои слабости на характера си, един от нашите най-дейни членове, а сега той изпадна в размисъл, в депресия и неверие и в службата си стана повече от небрежен, почна да проявява непоносима нервност и свадливост. Когато в края на краищата един ден изостана от похода и вече не се яви, никому не мина през ума да се спрем заради него и да го търсим, дезертърството му беше очевидно. За съжаление той не бе единственият и накрая от нашата група не остана някой...“

Намерих същото място и у другия историк: „Както със смъртта на Цезар за древния Рим настана време на разруха или както с дезертърството на Уилсън^[8] запада световната демократична мисъл, така и нашият съюз рухна след неблагоприятния ден при Морбио. Доколкото тук може да се говори за вина и отговорност, за това крушение бяха виновни двама на вид безобидни братя — музикантът Х. Х. и Лео, един от слугите. Те и двамата, до този момент обичани и верни привърженици на Съюза, макар и да нямаха особено разбиране

за неговото световноисторическо значение, именно двамата един ден изчезнаха безследно и не без да отнесат със себе си някои скъпи предмети и важни документи, от което можеше да се заключи, че двамата клетници са били подкупени от могъщите противници на Съюза...”

Ако паметта на този хронист е толкова помътена и лъжовна, макар той видимо да докладва с особена преданост и с чувство за голяма достоверност — къде остава тогава стойността на другите мои записки? Ако биха се намерили още десет разказа от други автори за Морбио, за Лео и за мен, вероятно всичките десет биха се отричали взаимно и биха будили подозрение един срещу друг. Не, бяха безсмислени и нашите историографски старания, не бе необходимо те да бъдат продължавани, нито четени, спокойно можеха да бъдат оставени да събират прах в това чекмедже на архива.

Усетих в мен да се надига ужас от всичко, което навярно още можех да узная през този час. Как се разместваше, променяше и разкриваше всичко и всичко в тези огледала, как присмехулно и недостигаемо лицето на истината се криеше зад всички тези доклади, контрадоклади и легенди! Кое още беше истина, кое още беше за вярване? И какво би останало, ако аз също узнаех още нещо за себе си, за собствената ми личност и история от сведенията на архива?

Трябваше да бъда готов за всичко. И изведнъж повече не можех да понасям неизвестността и очакването, наситено със страх, забързах към отделението *Chattorum res gestae*. Потърсих моето подразделение и номер и застанах пред чекмеджето, обозначено с името ми. Това беше една ниша и когато отдръпнах тънката завеса пред нея, тя не съдържаше нищо писмено. Там нямаше друго освен една фигура, стара и видимо поовехтяла статуетка от дърво или восък с бледи цветове, като че беше особен род божество или варварски идол, тя, при първия поглед, който ѝ отправих, беше за мен напълно неразбираема. Тази фигура всъщност се състоеше от две, те имаха общ гръб. Известно време се вирах в нея разочарован и учуден. После ми направи впечатление една свещ, закрепена в метален свещник в стената на нишата. Там имаше и кибрит; запалих свещта, сега вече странната двойна форма беше ярко осветена.

Съвсем бавно тя се разбулваше за мен. Съвсем бавно и постепенно започнах да предусещам, а после и да откривам какво

изобразява. Тя представляваше фигура, всъщност това бях аз и този мой образ беше неприятно слабост и полудействителен, беше с почти изтрети черти и в целия му израз имаше нещо неудържимо слабо, умиращо и желаещо смъртта, и изглеждаше като скулптурна работа с назова „Преходност“ или „Тленност“ или нещо сходно. Другата фигура, напротив, тази, която бе срасната с моята, цъфтеше в ярки багри и форми и тъкмо когато почнах да разгадавам на кого прилича, именно на слугата и старейшината Лео, открих на стената втора свещ; запалих и нея. Едва сега забелязах как двойната фигура, която наподобяваше мен и Лео, не само ставаше малко по-ясна и с по-голяма прилика, но изглеждаше още, че и повърхността на фигурите беше прозрачна и че тяхната вътрешност можеше да се види като през стъклото на шише или ваза. И в сърцевината на фигурите съзрях да се движи нещо, да се движи бавно, безкрайно бавно, както се раздвижва заспала змия. Там се извършваше нещо, подобно на много бавно, кротко или непрекъснато стичане или стапяне; и наистина нещо се стопяваше или сълзеше от моето копие към образа на Лео и аз схванах, че моят образ бе започнал все повече и повече да преминава в Лео и да струи, да се приближава към него и да го прави по-силен. С времето, така проличаваше, цялата материя от единия образ ще се влее в другия и ще бъде един-единствен — Лео. Той трябваше да расте, а аз да се смалявам.

След като станах, огледах се и се мъчех да проумея видяното, в паметта ми отново оживя един кратък разговор, който някога в празничните дни от Бремгартен бях имал с Лео. Бяхме беседвали за това, че поетичните образи са по-живи и по-действителни, отколкото образите на поетите, които са ги сътворили. Свещите догоряха и угаснаха, почувствах се обзет от безкрайна умора и желание за сън и тръгнах да си потърся място, където бих могъл да легна и да спя.

---

[1] Герой от произведението на Хесе „Сидхарта“. — Б.пр. ↑

[2] Златоуст (гр.) и едновременно превод на името Голдмунд. — Б.пр. ↑

[3] Фамилното име на Паул Клее означава на немски детелина (Klee). — Б.пр. ↑

[4] Пази се! Архиеписк. XIX, Дякон божий VII, рогът на, Амон 6. Пази се! (Лат.) — Б.пр. ↑

[5] Принц(еса) от Изтока 2, Хиляда (и една) нощ 983, Градина на насладите, 07 (лат.). — Б.пр. ↑

[6] Пази се, братко (лат.) — Б.пр. ↑

[7] Дела на хетите ХС. Неверният гражданин на Калв 49 (лат.). Според изследователите Хесе прави аналогия между своето име и названието на древното племе хети. Калв е родният му град. — Б.пр. ↑

[8] Томас Уилсън (1856–1924) — американски политически и държавен деец, от 1913 до 1921 г. президент на САЩ, член на демократическата партия, но провежда крайно реакционен курс спрямо работническата класа, както и във външната политика. — Б.пр.

↑

НЮРНБЕРГСКО ПЪТУВАНЕ

*Посвещавам на моите приятели Фриц и Алис
Лойтболд*

Авторът на тези спомени от едно пътешествие няма щастието да се числи към хората, които съзнават ясните причини за действията си; той няма и щастието да вярва в съществуването на такива причини нито у себе си, нито у другите. Причините, така ми се струва, винаги са неясни, причинността не се таи някъде в живота — само в мислите. Наистина съвършено одухотвореният, напълно надрасналият природата човек би трябвало да е способен да открива в живота си непрекъснатата причинност и би било справедливо да смята за единствени причините и подбудите, достъпни на неговото съзнание — нали той всецяло е изграден от съзнание. Но все пак никога не съм срещал такъв човек или бог, а за нас, другите хора, си позволявам да съм скептичен по отношение на всички мотиви за някое действие или събитие. Няма хора, които да действат „по причини“, те просто си въобразяват това и преди всичко се опитват в интерес на суетата и добродетелта да го внушат и на останалите. При мен самия във всеки случай постоянно и винаги бих могъл да установя, че подтиците за действията ми се намират в сфери, до които не достигат нито разумът, нито моята воля. И ако днес си поставя въпроса какво собствено бе причина за есенното ми отпътуване от Тесин към Нюрнберг — странстване, което продължи два месеца, — страшно се обърквам и колкото по-внимателно се вглеждам, толкова повече причините и подбудите се разклоняват, разцепват и разделят и най-сетне стигат до далечни, отминали години, но не като праволинеен низ от причини, а мрежа с много бримки от такива нанизии, така че накрая това безобидно и случайно пътуване в безброй точки изглежда предопределено от нявгашния ми живот. Мога да обхвана само няколко от най-грубите възли на тази плетеница. Когато преди години веднъж бях за кратко

време в Швабия, един от моите тамошни приятели, който живее в Блаубойрен, се оплака, че не съм го посетил, и аз му обещах: при следващото си пътуване из страната ще поправя този пропуск. Външно погледнато, това беше първата подбуда за моето пътуване. Но още самото обещание имаше странични и скрити причини, които по-късно ясно открих. С каквото и удоволствие да се срещам отново със стар приятел, зарадван от моето посещение, то все пак съм човек, който обича удобствата, страни от хората, плаши се от пътешествия, комуто мисълта за пътуване с влак и на немного дълги разстояния не изглежда особено приятна. Не, онова, което ме накара да дам обещание, не бе само приятелството или дори вежливостта, то имаше и нещо друго в зародиша си, зад името Блаубойрен се криеха очарование и тайнственост, прилив от реминисценции, спомени и изкушения. Първо, Блаубойрен беше приятно, старо швабско градче и седалище на манастирско училище, каквото аз самият посещавах като момче. Понататък, в Блаубойрен и тъкмо в оня манастир можеха да се видят прочути и скъпоценни неща и особено един готически олтар. Във всеки случай тези доводи от сферата на историята на изкуството трудно биха ме задвижили. Но тогава в понятието Блаубойрен зазвуча и още нещо, нещо едновременно швабско и поетично и за мен с необикновена прелест. При Блаубойрен се намираще прочутото Кльоцлеблай, в Блаубойрен, в Блаутопф, някога бе живяла красивата Лау и тази красива Лау от Блаутопф под земята плувала до избата в „Ноненхоф“, където се явявала в открит извор и се полюшвала във вода до гърдите, както казва хронистът на нейната история^[1]. И оттук, от прелестните фантазии, които витаеха около вълшебните имена Блау и Лау, се засили моят копнеж по Блаубойрен. Едва много късно догоних това с разум и установих, че видът на Блаутопф и на красивата Лау и нейния извор в „Ноненхоф“ беше онова, за което лелеех мечти, и че от този извор бликаше готовността ми за едно пътуване до Блаубойрен. Винаги съм намирал, че не само аз, но и хората, на които можеш да завидиш, че умеят да откриват причините за своите дела, в действителност никога не са подтиквани и ръководени от тези причини, а винаги от влюбеност и нямам нищо против да изповядвам подобна влюбеност, защото тя принадлежи към най-силното и най-хубавото от младежките ми години. В младостта ми две женски фигури от художествени произведения като прелестни образци

настройваха моите поетични и чувствени фантазии, и двете красиви, и двете тайнствени, и двете обливани от води: красивата Лау от „Джуджето“ и красивата къпеца се Юдит от „Зеленият Хайнрих“^[2]. Вече от много, от премного години не бях мислил и за двете, отдавна не бях изговарял техните имена, отдавна не бях препрочитал историите им. А сега изведнъж при мисълта и думата „Блаубойрен“ отново видях красивата Лау до гърдата във вода, белите ѝ ръце, опрени на каменната ограда на извора, и се усмигнах — и вече ми бе известен подтикът за моето пътуване. И освен красивата Лау, която едва ли смеех да се надявам, че ще срещна в някогашното ѝ обиталище, с тези звуци и фантазии кръгове бе преплетен споменът за младостта ми и за нейния голям свят от мечти, за поета Мьорике, за прастари швабски думи, игри и приказки, за наречието и местността на моето детство. За мен нямаше подобно вълшебство нито в бащината къща, нито в града на детските ми години; твърде често ги бях виждал отново и твърде издълбоко ми бяха изтръгнати. Тук обаче в образа и звученето на Блаубойрен бе съсредоточено всичко, което още живееше в мен от сърдечното ми отношение към младостта, родината и народа. И всички тези отношения, спомени и чувства стояха под знака на Венера, на красивата Лау. Разбира се, по-силна магия човек не можеше да си въобрази.

Междувременно всичко това още дремеше у мен и нищо не бе проникнало в съзнанието ми, засега цялото пътуване бе само обещание — можех да го осъществя след две или след десет години. Тогава в един пролетен ден получих покана за литературно четене в Улм. Ако беше пристигнала в друг момент, бих постъпил по същия начин, както и с всички останали — работата би приключила с изпращането на пощенска картичка с вежлив отказ. Сега обаче поканата от Улм не дойде в обикновен момент, а в особен, във време, когато животът ми струваше неимоверни усилия, когато наоколо си виждах само грижи, бreme и нерадост и никакви ведри изгледи и когато всяка мисъл за промяна, за обрат, за бягство ми бе добре дошла. Затова не написах обичайната любезна картичка, а повторно прочетох поканата, този път вече с разбудената мисъл, че Улм се намира съвсем близо до Блаубойрен, и я оставих за един или два дни на писалището си. Тогава дадох съгласие, но с единственото условие: четенето не бива да се състои в студена зима, а през есента или пролетта. Хората от Улм го

определиха за началото на ноември и аз заявих, че не възразявам, разбира се, не без малката *Reservatio mentalis*^[3], с която, гледам на всяко съгласие, дадено за далечен срок, с тайното съпровождащо чувство „ако после се наложи, нали винаги с една телеграма можеш да се откажеш“. Е, сега беше пролет, а ноември още далеч и аз не мислех твърде често за тази уговорка. Имах други вълнения и грижи, по-близки, по-неотложни, и ако понякога се сецах за работата, която предстоеше в Улм, то си спомнях за нея по-скоро с известно неудоволствие, че отново се поддадох да бъда изкушен за начинание, в чиято стойност не вярвах и което в края на краищата би станало за мен досадно задължение. Певци, виртуози или актьори, чиято професия се изразява в излизания пред публика, трябва да се примирят с досадното обстоятелство, че за половин или цяла година предварително са задължени в определени дни и часове, както налага професията им, независимо от настроението или каприза на момента, и по всяко време да са в състояние да упражняват своето изкуство. Но на писателя, на тихия рядко пътуващ селски жител и кабинетен човек, при някои условия мисълта, че на дванадесети по-другия месец неотменно трябва да се яви за литературно четене в този или онзи град, му се вижда ужасна. Колко лесно тъкмо по това време би могъл да заболее! Колко лесно може да се случи тъкмо тогава да настане неговото благоприятно за работа време, да се появи добрият час, за който често толкова дълго напразно чака, а после посред най-плодоносната работа да е принуден за дни да остави всичко настрана, да стяга куфари, да разучава разписания, да пътува, да спи в чужди градове и хотелски легла и да чете стиховете си пред чужди хора, стихове, към които в момента навярно няма никакво отношение и вече му изглеждат надживени и глупави. И така, поетът често наистина има да изкупува нещо неприятно, когато се остави да бъде изкушен за литературно четене поради суета, желание за печалба или пътешествие.

Хората с установена организирана дейност, свикнали всеки ден да започват работа в осем или в два часа, а след една телеграма за най-кратко време да потеглят на далечно пътешествие, тези хора, за които свободният следобед вече е равнозначен на малък рай, които преживяват удоволствията с часовник в ръка, нямат представа по колко безделнически произволен, своенравен и прахосващ времето начин един поет съсипва съмнителния си живот! Наистина има и поети,

които, верни на дълга, вършат работата си с известна ритмичност и постоянство, упорито прекарват сурови часове на писалището, сутрин започват работа в определен час и са се приучили да не възприемат както лошото време, така и акустичните смущения на околния свят, да устояват и срещу собствените капризи и леност — на тези героични благородни мъже съм готов да развързвам връзките на обувките, но би било безнадеждно начинание да се мъча да им подражавам. Що се отнася до собствената ми личност, вярвам, че никой порядъчен и работлив човек вече не би ми подал ръка, ако знае колко малка стойност има за мен времето, как пропилявам дни и седмици, дори месеци, в какви игри разхищавам живота, си. Никакъв началник, никаква длъжност, никакво правило не ми предписва кога да ставам сутрин и кога да лягам вечер, кога да работя и кога да почивам, над моята работа не стои никакъв срок. И може би е дело на дявола. Дали за някое стихотворение от три строфи ще употребя един следобед или три месеца. Когато някой ден ми се види твърде хубав, за да го използвам за работа, му оказвам чест чрез разходки, рисуване с акварели и безделие. Когато за мен денят е твърде сив или твърде задушен, твърде студен или твърде топъл, за да работя, аз го проигравам, като чета на канапето или рисувам с цветни моливи, изпълвам листа със заплетени фантазии или изобщо оставам в леглото, особено ако е зима, а освен това имам и болки. Ако съм сложил настрана писалката си или изпитам потребност да размишлявам над връзката между индийската и китайската митология или ако при утринната разходка съм срещнал някоя красива жена, тогава бездруго не си помислям за работа. Но макар работата да не е моята сила и всъщност да ми е противна, въпреки това стремежът за постоянна готовност за труд за мен е върховен дълг. Действително имам време, в което мога нищо да не правя, но нямам време за пътешествия и за общуване, за въдичарство или за други хубави неща. Не, трябва винаги да съм близо до работното си място, сам, несмуцаван, във всеки момент готов за евентуална работа. Ако за утре съм поканен на вечеря в Лугано, това ми пречи, защото не зная дали тъкмо тогава няма да долети един от хубавите редки мигове, в които ми запява вълшебната птица и ме зове удоволствието, насладата от труда. За един безделник от моя тип, който все пак винаги тайно в себе си би искал всеки ден да бъде готов за работа, едва ли има нещо по-противно от

обстоятелството месеци наред предварително да знае, че на тази и тази отдавна определена дата трябва да се яви тук или там и да извърши определена работа.

Ако бях склонен да оправдая своя стихийен и пропилян живот, то, разбира се, във всеки случай бих могъл да приведа няколко точки за оневиняването си. Бих говорил за това, че в моменти на истински труд, макар и само няколко пъти в годината, за мен не съществува никакво време, никакво здраве, никаква пречка нито ден, нито нощ, че тогава фанатично, като факир, забравил света и себе си, се хвърлям във вихъра на работата, от който после се завръщам уморен, смален и съсипан. Бих споменал още, че моето пилеене на времето не е просто леност и безредие, а и съзнателен протест срещу най-налудничавия, най-безумния и най-свят принцип на съвременния свят, а именно, че времето било пари. Сам по себе си изразът, естествено, е напълно правилен, времето лесно може да се превърне в пари, както електрическият ток лесно, се превръща в светлина и топлина. Безумното, лудешкото и подлото в този най-глупав от всички човешки принципи е само това, че „парите“ безусловно биват поставени като означение на най-висока стойност. В действителност въпреки всички привидни доказателства, които могат да служат за опровержение, съм празноскитащ, пилеещ времето си човек, който обича удобството и се бои от работата, а за другите пороци изобщо да не говорим. Нека ме презират, нека ми завиждат за това, никой освен мен не знае колко скъпо плащам за пороците си. Е, нека бъде така. Но следва да кажа още една дума против догмата „времето е пари“, защото е най-тясно свързана с историята на моето пътуване. Отвращението ми от тази догма на модерния свят и от самия модерен свят — подразбирам цялата машинна култура — е толкова голямо, че където е възможно, не смятам за достойно да се приспособявам към законите на подобен свят. Например докато днес минава за постижение в един ден да изминеш хиляда и повече километра с влак, аз намирам за недостойно човек да издържи по-дълго от четири до пет часа в пътуващ вагон и за пътуване, за което на другите стига едно денонощие, ми е потребна цяла седмица. За приятелите, у които тук и там гостувам по време на пътуванията си, понякога това може в известна степен да е досадно, защото, когато на някое място ми е що-годе приятно, често за много дни настръхвам срещу по-нататъшното пътуване, срещу опаковането

на багаж и цялото неприятно и изморително суетене по гарите и железниците. Към житейските правила на много мъдреци спада и следното: „Всеки ден живея така, като че ли ти е последният!“ Е, а кой би искал в последния си ден да диша пушек, да влачи куфари и да се промъква през бариери на перони и да изпълнява всички жалки манипулации, които принадлежат към пътуването с влак? Единствено приятното е, че без право на избор си затворен в купе с други хора, но колкото и хубаво да е това, най-често след няколко часа загубва вълшебството си. А ако се появи щастлив случай и в купето на влака ти се падне да седиш с човек, предопределен да стане твой сърдечен приятел и без когото вече не би искал да живееш, би трябвало да си съвсем некадърен, ако след известно време не успееш да го уговориш да слезете заедно на някоя хубава гара и дори да го възхваляват, всякога въздейства върху другите, неизтерзаните, здравите, по забавен начин напълно противоположно като израз на буйно отприщена жизнерадост и веселост, от която здравите се удрят по бедрата, хилят се и цвилят; а после настроението им винаги се разваля и се чувстват малко обидени, когато от време на време прочитат вест от рода на тази, че много обичаният, популярият и преуспяващ комик Хикс необяснимо как в пристъп на меланхолия се хвърлил и се удавил.

Нека ми бъде простено, че имам толкова много излишно време и се впускам ту в едно, ту в друго, но веднага ще се върна към темата си. Или ако не ми се удаде, тогава хората ще се запитат: Може ли да има значение какво разказва за някакво пътуване човек като мен, човек, който избягва железницата и въпреки това я използва, човек, настроен прахоснически, който постоянно дебне възможност да се разсее, да проиграе и пропилее дните си, допуска да бъде поканен за литературно четене, макар да мисли крайно скептично за този вид дейност, и за когото непризнаването и осмиването на сериозния, действително модерен, прилежен и трудолюбив живот е станало неприятен спорт? Не, в никакъв случай не може да бъде важно какво казва един романтик за някакво пътуване, а който въпреки това пожелае да чуе този шегобиец, ще го направи при опасността шегобиецът, по маниера на хумористите, постоянно да губи от погледа си своята привидна тема и мъчително да я търси. Възможно е той да е един вид хуморист, а за хумористите — могат да пишат каквото си искат — всякога и всички техни заглавия и теми са само предлог, в действителност те всички и

всякога имат една-единствена тема: чудната тъга, скръбност и — нека ми бъде позволен изразът — мръсотия на човешкия живот и удивлението, че този клетнически живот въпреки това може да е толкова хубав и приятен!

Следователно нещата с пътуването ми стояха така: Лятото беше настъпило, мелодията на моя сегашен живот не бе станала по-ведра, притискаха ме грижи отвън и старите, любими утешения — рисуването и четенето на книги — бяха загубили много от своята благодост, защото страдах от непрестанни болки в очите, които наистина познавах от предишните години, но днес бяха нови за мен по сила и продължителност. Ясно долавях, че пак бях стигнал до тъжния край на едно изпълнено желание и че сега животът ми съобразно с това трябваше да мине под някакъв друг знак, за да добие отново смисъл. В някои години и чрез известни жертви бях сполучил да си създам отшелнически кът, където, скрит и съвсем сам, седях в моята килия и можех да се отдавам на игри и пороци, на размишление и фантазиране, на четене и рисуване, на пиене на вино и на писане, и така тази жад беше утолена, бях извел опита докрай, очите ме боляха и работата, заедно с четенето и рисуването, вече не беше щастие и от сегашното състояние, което отначало изглеждаше не особено мъчително и в чийто огън бях обгорен, трябваше да се появи ново състояние, нов опит от живота, някаква нова инкарнация, както толкова често бях преживявал това и преди. Сега бе съдбоносният миг да изтърпя страданието, да затворя очи, да се примиря и да приема участието си. От тази гледна точка пътуването до Улм, което трябваше да стане в началото на ноември, ми бе добре дошло. И нищо друго да не влееше, пак щеше да донесе промяна, нови картини, нови хора. Щеше да прекъсне самотата, да ме принуди да вземам участие, да проявявам внимание, да се насоча към външното. Е, хубаво, за мен то беше желано. Вече започнах по малко да чертая планове. Преди литературното четене в Улм исках да посетя Блаубойрен, непременно преди, нямах желание да отида там, при хубавата Лау и при моите приятели, и да нося със себе си обезсърчаването и отвращението, които често ме връхлитаха след подобни начинания. Значи следваше да тръгна на път в края на октомври. Но от моето тесинско село до Блаубойрен беше далеч, налагаше ми се да разделя дългото пътуване на малки приятни части и да ги направя поносими и лесни за изтърпяване. Във всеки случай

реших да включа престой в Цюрих, където имах приятели и можех да остана без страх, че ще бъда изложен на хотелски несгоди, да се насладя малко на градския живот, на музика, на хубаво вино, на кино, може би и на театър. Освен това колкото по пресмятах, толкова по ми се струваше, че пътешествието ще излезе твърде скъпо, а хонорарът за литературното четене в Улм не беше предвиден за човек, за когото едnodневното пътуване много лесно се превръща в седмично.

Ето защо нямах абсолютно нищо против, когато неочаквано и от Аугсбург дойде покана за литературно четене. Аугсбург, както знаех, се намира недалеч от Улм; само на около два часа път с железница, така че за там нямаше да ми бъде нужна междинна спирка. Насрочих четенето в Аугсбург два дни след това в Улм и се споразумяхме. Моето пътуване вече бе станало малко по-важно и малко по-вероятно, тъй като сега щях да видя не само Улм и Аугсбург, старите швабски градове, а от Аугсбург бе естествено да прескоча и до Мюнхен, където също имах неколцина приятели и където преди много години, някога, дълго преди войната, преживях добри и радостни дни.

Междувременно, се обадох на моите приятели в Цюрих, Улм и Мюнхен, желанието ми за пътуване бе повишено от получените радостни отговори и покани и след дълго премисляне започна да ми изглежда възможно да измина за един ден пътя от Цюрих до Блаубойрен. Наистина тогава трябваше да тръгна от Цюрих още сутринта в седем или осем часа, а това за края на октомври ми се виждаше мрачно ранен час, но в последна сметка и аз можех да направя малка жертва; и с усмивка си записах влаковете.

През летните месеци главното ми занятие не е литературата, а рисуването, и така, докато ми позволяваха очите, истински прилежно седях под кестените в покрайнините на нашите красиви гори, рисувах с акварел ведрите хълмове и села около Тесин, за които още преди десет години си бях въобразил, че никой човек на земята не ги познава с такава сърдечност, с каквато аз, и оттогава смятах, че съм ги опознал още по-дълбоко. Папката с рисунките ми бе набъбнала и пак кротко и незабележимо както всяка година нивите пожълтяха, утрините станаха по-хладни, вечерните планини по-наситено виолетови и към моята зелена багра трябваше да примесвам все повече жълто и червено; изведнъж полята опустяха, червената земя изискваше „мъртвешка глава“, и боя от брещ, а царевичните ниви бяха златни и бледоруси, бе

дошъл септември и започваше яснотата на ранните есенни дни. В никое друго време, както в тези дни, не долавям призива на тленното, в никое друго време на годината не попивам в себе си цветовете на земята толкова жадно и едновременно толкова грижливо, както пиячът изпива последната чаша от благородното вино на някоя годишна реколта. И в моето рисуване, по отношение на което съм малко честолюбив, имах незначителни успехи, продадох няколко рисунки, а едно немско месечно списание бе съгласно да илюстрирам статията на един писател за тесинския пейзаж, вече бях видял отпечатъците за картините и получил своя художнически хонорар и с удоволствие се забавлявах с мисълта, че може би ще сполуча напълно да се избавя от литературата и да си изкарвам прехраната с по-приятното ми занятие на художник. Затекоха няколко хубави дни. Но след като в радостта бях пренапрягал очите си и вече не можех да рисувам, а есента по много признаци ставаше все по-доловима, ме обзе неспокойствие. Щом сегашният ми живот беше в състояние на упадък, щом все пак бях решен на промяна, на преобразование и пътуване, нямаше никакъв смисъл да чакам дълго. Реших да отпътувам към края на септември.

Но ето че изведнъж се струпа много работа. Ако тръгнах на път още сега, трябваше да приготвя багаж за дълги седмици — нямаше намерение през всички тези седмици да водя живот на странник, а пътем спокойно да се отбивам тук и там, може би да рисувам, може би да пиша. Във всеки случай исках да, взема нещата си за рисуване и доста добре подбрани книги. Дрехите и бельото трябваше да бъдат прегледани, копчетата пришити, дупчиците репризирани, всички ракли и чекмеджета бяха отворени. В последния момент пролича, че черният костюм за четенията вече не беше в добро състояние, налагаше се човек да се позанимае и с него. А преди куфарът да бъде затворен, дойде и друга покана за литературно четене, от Нюрнберг, с изискването да отида там направо от Аугсбург. И това трябваше да бъде премислено. Нюрнберг съвпадаше чудесно с моето пътуване, за образования човек, който посещава градове, той беше едва ли не неизбежна добавка към Улм и Аугсбург. И тъй, аз се съгласих, но не за датата след Аугсбург, а пет дни по-късно. Това време чудесно би стигнало разстоянието между Аугсбург и Нюрнберг да се измине по достоен начин.

И сега вече можех да отпътувам. Първата ми цел беше Цюрих. Възнамерявах оттам да намина към Баден на река Лимат, където са лековитите серни извори, да престоя и се подложя на едно спокойно лечение. Но след като големият ми куфар бе изпратен и аз стоях готов за път с малкия багаж, септемврийското слънце засия така силно, а лозите бяха така отрупани със зрели сини гроздове, че би било грях сега да потеглиш за хладния сив Цюрих. Че как не бях се сетил за гроздобера, който щях да пропуска! Да разопаковам нещата си и да оставам тук, още веднъж да се връщам към преживяното състояние, от което все пак исках да се измъкна, не биваше и да мисля. Но в Локарно имах приятели, които не бях виждал много отдавна. Там можех да започна своя нов живот, без да се сбогувам със слънцето и с гроздето. Тръгнах за Локарно.

Тук ме плениха градчето и местността, познати ми от прадалечно време, с всяка малка долина, през която протича поток, и всеки зид край нивите, в чиито пукнатини растат дребна папрат и червени карамфили, местност, която и през войната на три пъти, макар и за кратко време, ме бе приютявала и утешавала и отново ми бе връщала чувството за радост и благодарност. Приятелите ми от Локарно бяха много добри хора. Тъкмо тогава градът беше избран за седалище на дипломатическа конференция и се бе заел да се обновява и разкроява. Беше чудесно и ако господин Щреземан^[4] по време на престоя си в Локарно би седнал на една от най-хубавите пейки на плацата, то неговият костюм би се изцапал, защото всички те току-що бяха боядисани с блажна боя.

Постъпих добре, Локарно беше великолепно начало за моето пътуване. Подядох министрите с още няколко килограма от сладкото грозде, което зрее по хубавите слънчеви склонове на Брион и Гордола, и след дълга самота отново изпитах удоволствието да седя с приятели, да бърбря и с уста и очи да изразявам това, което от миг на миг оживява в човека, а по заобиколния път през перото винаги губи най-доброто и най-самобитното си. В никое изкуство не съм дотолкова дилетант и начинаещ, колкото в изкуството да се общува, но и никое не ме очарова повече от него в редките часове, когато мога да му се отдам в благосклонна среда. Над Тамаро дните изгряваха един от друг по-сияйни и макар чудесният тесен крайбрежен път на Риваппана вече да няма вълшебството на самотата и затътеността, каквито преди

двадесет и дори допреди десет години човек с наслада откриваше там, този езерен кът все още бе приветливо убежище. И щом човек оставеше зад себе си близостта на хотела и няколкото най-известни пътища за излети и проникнеше в стръмната населена планинска местност, сякаш се озоваваше отвъд Европа, отвъд времето, сред камъните и храстите, сред гущерчетата и змиите в бедна, но топла и приветлива земя, пълна с багри и малки нежни очарования и прелести. Тук в миналите години изучавах гущерчетата, пеперудите и скакалците, ловях скорпиони и божи кравички, тук направих и първите си художически етюди, тук, придружаван от едно прибягнало бездомно куче на име Рио, преживях горещи хубави дни в странстване без път и пътека. Навсякъде още бе запазен дъх от миналото, навсякъде неочаквано малки знаци на спомените — ъгълът на една къща, някаква градска ограда — ме връщаха към часовете на размисъл и изцеление, които в най-тежките времена на прежния си живот бях намирал там. Всъщност през целия си живот освен към моя роден град в Шварцвалд питаех истински синовни чувства само към тази област около Локарно и у мен те още бяха опазени и това ме радваше.

Останах в Локарно четири или пет дни и още на третия ден започнах да долавам едно от благотворните въздействия на пътуването, за които преди почти не бях мислил. Не получавах никаква поща. Всички грижи, които носеха пратките, цялата ангажираност, всички прекомерни изисквания към очите, сърцето и настроенята ми изведнъж бяха изчезнали. Наистина знаех, че това е само един забранен за лов сезон и че в следващото селище, където ще остана малко по-дълго, цяла купчина вехтории, най-малкото писмата, щяха да ми бъдат изпратени. Но днес, днес и утре, а и вдругиден нямаше да има никаква поща и аз бях човек, рожба божия, моите очи и мисли, часове и настроения принадлежаха единствено на мен и на приятелите ми. Никаква редакция не ме предупреждаваше, никакъв издател не си искаше коректурите и никакъв колекционер на автографи, никакъв млад поет, никакъв гимназист не се обръщаше към мен с молба за съвет по повод на свое съчинение, нямаше никакви заплашителни и укорителни писма от някакъв германски патриотарски съюз, нищо такова, нищо освен тишина, освен спокойствие! Боже мой, щом преживее няколко дни, без да получава поща, едва тогава човек вижда каква камара отпадъци и несмилаем баласт е трябвало да поглъща през

целия си живот ден след ден! То е точно така, както ако за известно време не четете вестници (отдавна вече го правя) и после засрамен си изяснява с какви нищожни неща, от уводната статия до борсовия бюлетин, всекидневно прахосва утринните часове и уврежда духа и сърцето си. И колко приятно е, след като не получаващ поща, да бъдеш подкрепен във всичко, което според настроението си можеш да обмисляш, да забравяш, да си въобразяваш! Преди всичко: не ти се напомня непрестанно за литературата, за това, че принадлежиш към съсловие и занятие, към подозрителна и малко почтена, вследствие на това и малко зачитана професия, че обзет от необяснима младежка мечта, някога си направил грешката да превърнеш една дарба в своя професия! Мога да го кажа с чиста съвест. Сега се наслаждавах на този „забранен за лов сезон“ със съзнание и разум и често ме занимаваше мисълта дали не би било възможно да удължа това състояние и занапред чрез някакви хитрини и да заживея без адрес, недостигаем, и отново да изпитам щастieto, което не подозира, но му се радва всяка бедна птичка под небето, всеки малък червей в земята, всеки общарски чирак — да не бъде разпознаван, да не бъде жертва на идиотския култ към личността, да не е принуден да живее в она нечист, измамнически и задушаваш въздух на светското общество. И досега често бях опитвал да се измъквам от този вихър и всеки път трябваше да узная, че светът е неуловим, че не иска от поета произведения и идеи, а адреса му и неговата личност, за да я почита, за да я захвърля отново, да я украсява и отново да я разголва, да ѝ се наслади и пак да я обругае, както непослушното момиченце постъпва със своята кукла. Веднъж с помощта на псевдоним почти за цяла година ми се удаде да изразя своите мисли и фантазия от чуждо име, без бремето на славата и враждебността, несмуцаван от шаблона, но се свърши с това, че бях предаден, журналистите се заловиха за случая, револверът бе опрян на гърдите ми и аз трябваше да призная. Така отлетя кратката радост и от този миг отново съм известният литератор Хесе, а единственото, което мога да направя, за да си отмъстя, се състои в това, че сега полагам усилия да пиша само неща, които просто могат да се харесат едва на малцина, така че оттогава вода сравнително по-спокоен живот.

Но все пак споменът за литературата не ми беше спестен напълно. Един читател, с когото се запознах, с въодушевление ме поздрави като автора на „Петер Каменцинд“. Ето че стоях там и се

червях, какво следваше да кажа на човека? Трябваше ли да му призная, че вече не си спомням книгата и от петнадесет години насам не съм я чел и че в моите спомени често я обърквам с „Тромпетистът от Зекинген“? Че впрочем ненавиждам не самата книга, а просто влиянието, което имаше върху моя живот — именно тя, със съвсем неочаквания успех, завинаги ме бе тласнала в литературата, от която въпреки отчаяните усилия не успявам отново да се измъкна? Той не би разбрал нищо от това (зная го от лош опит), би схванал моето отвращение от собственото ми литературно име като важничене и кокетиране със скромност. При всички обстоятелства би ме разбрал неправилно. Следователно не казах нищо, малко се поизчервих и се измъкнах веднага щом ми се удаде.

После, когато продължих пътуването си, решен енергично да се разделя с лятото и Юга и да продължа до Цюрих без прекъсване, с приятно чувство схванах и друго постижение от пътуването, именно, че щом си настроен да пътуваш, с лекота си вземаш сбогом. Друг път, когато се разделях с моите приятели от Локарно, за да си тръгна за къщи, то винаги ставаше с чувството: сега отново ще мине дълго време, докато се видим, и сбогуването ми беше трудно и ме притесняваше. А в това отношение не съм модерен човек, не отхвърлям и не мразя чувствата и сантименталностите, но се питам: с какво собствено живеем, с какво долавяме живота, ако не с чувствата си? Какво биха ми помогнали пълната с пари кесия, добрата сметка в банката, добре изгладените панталони, хубавото момиче, ако при това не чувствам нищо, ако душата ми не се вълнува? Не, колкото и да мразя у другите сантименталностите, у мен самия по-скоро ги обичам и дори малко се глезя с тях. Чувството, нежността и лесната развълнуваност, душевните трепети, това е моята зестра, от нея трябва да заплащам живота си. Ако бях предоставен на мускулната си сила и бях станал борец или боксьор, никой не би изисквал от мен да гледам на мускулната сила като на нещо второстепенно. Ако бях силен по смятане наум и ръководител на голяма кантора, никой не би изисквал от мен да презирам пъргавината на ума като малоценна. Но най-новото време изисква от писателя, а някои млади писатели изискват и от себе си самите да мразят тъкмо това, което ги прави поети: развълнуваността на душата, способността да се вживяват, способността да обичат и да горят, да се жертват и в света на чувствата

да долавят нечуваното и свръхестественото — да мразят тъкмо тези свои сили и да се срамуват от тях, да се бранят срещу всичко, което би могло да се нарече „сантиментално“. Е, да, нека го правят, аз няма да съучастнича, на мен моите чувства са ми хиляди пъти по-мили от цялата предприемчивост на света и единствено те ме предпазиха в годините на войната да не споделям бойкостта на ония, които се възторгваха от гърмежите.

И тъй, отпътувах с леко сърце. В такова сбогуване, когато не се устремяваш към къщи, към своята отшелническа килия, а към света, няма нищо угнетяващо; човек по-скоро изпитва превъзходство над ония, които остават, и без задръжки обещава скоро да се върне и дори вярва, че ще го направи, бездруго е на път по течението. Тази лекота на сбогуването бе последното от Локарно, което отекваше у мен, докато пътувах през Готар. И аз реших да наредя и за дните в Цюрих да не ми препращат пощата, а да я получа едва в Баден.

По този път имаше много спирки, които бяха играли някаква роля в моя живот: Гьошенен, Флюелен, Цуг и особено Брунен, където това лято Отмар Шьок^[5] бе завършил композирането на своята „Пентезилея“ — един следобед там, в неговата стаичка край пианото, остана за мен лъчезарен спомен. Отминах всичко това, а в Цюрих доброволно се оставих градът да ме погълне. Това ще рече: „Цюрих“ също е дума, която за всеки може да означава нещо различно. На мен отдавна градът ми навява нещо азиатско, там имам приятели, които много години са живели в Сиам, и аз отседнах в техния дом сред стотици спомени за Индия, за морето и далечината, облъхнат от аромата на ориз и къри, озарен от златния сиамски храм шкаф и срещнал погледа на безмълвния железен Буда. В течение на няколко дни за мен отново беше чиста наслада от време на време да излизам от тази екзотична пещера в града, в модерния, елегантния град, за да посетя концерт, изложба и театър, а също и кино.

И до днес се отнасям към града съвсем като дете или човек, дошъл от село. Трудно ми е изведнъж да обхвана всичко с поглед и навсякъде ме пленяват и забавляват отделни неща, в трамвая се вирам в много лица, чета плакатите, удивлявам се на някой монтьор или чирак, който кара велосипеда си през оживените улици с ръце в джобовете, и се мъча да отгатна песента, която си свири, дълго наблюдавам полицаия — стои в гъмжилото на кръстовището с голяма

ръка в бяла ръкавица, дирижира всички тия полудели превозни средства, — оставям се да бъда привлечен от рекламите на кинотеатрите, разглеждам витрина след витрина, удивлявам се на камарите от книги, на играчките, на кожените изделия, на пурите и другите хубави неща, тъкмо тогава свивам в странична уличка към магазинчетата с плодове и зеленчуци, към вехтошарите, към малките мрачни витрини с напращени каталози, пълни със стари пощенски марки, после отново излизам на оживена артерия и попадам между колите с опасност за живота ми, така че, уморен, скоро бих се радвал, ако можех да седна някъде, и то не в кафене или модерен ресторант, а някъде в квартала на рибари и вехтошари, в малка опушена пивница, където пощенските раздавачи и слугите, облечени в блузи, седят пред малки чаши с бяло вино и ядат солени гевречета или наденички, или варени яйца, каквито в изобилие са приготвени по всички маси. Обикновено се старая да попадна на такива места било в Милано или Цюрих, в Мюнхен или Генуа, в някак мрачните и плесенявали странични улички, в кръчмички, чиято украса се състои от стъкленца с две златни рибки или букет книжни цветя, на чиято стена има пожълтяла фотография на Наполеон Трети или на някой атлетически клуб от краен квартал и където нещо напомня за първите забранени посещения на кръчма през ученическите ми години. Там пият бяло селско вино от дебели чаши без столчета, а то е добро, и към него ядат от онова, което е наслагано по масите: смешни печива, поръсени с ким, дълги бирени пръчици, малки дебели наденички. По тези места човек слуша езика на страната и народа чист, силен и по дрехите и работните облекла на хората разбира към кое съсловие принадлежат. Влиза шофьор с кожено палто, до бюфета изпива на крак една ракия, държи се като господар, удря с юмрук в гърба собственика и ритва кучето, обърсва си муцуната и блъсва вратата зад себе си. Пристъпва бледа бедно облечена жена, известно време смирено стои край вратата, дебнешком се промъква до стопанката, показва празното шише под престилката си и с шепот започва да я уговаря нещо, но я изхвърлят навън. Млад мъж надзърта през вратата и извиква: „Тук ли е Роберт?“ Стопанинът поклаща глава: „Днес той е на петдесет и седма.“ Някакъв слуга идва натоварен със стол, тапициран с червен плюш, и голяма саксия с палма. Обляга стола на стената до някаква маса, поставя палмата, сяда под нея и изпива едно двойно от новото вино. По

причини, които досега пропусках да изследвам, всички тези действия са ми интересни, мога дълго да ги наблюдавам, докато изпия една двойна или тройна.

Моят не особено изтънчен вкус ми позволяваше да посещавам и кина, където аз, както си въобразявам, принадлежах към най-искрените и най-разбиращите го почитатели на Чаплин. Много обичах и италианеца Мачиста^[6], а в същото време избягвах големите пищни филми с артисти в костюми от исторически княжески дворове — те искат да поучават.

Посетих и една международна художествена изложба и се зарадвах, че в цялата бъркотия по-новите картини на Карл Хофер въздействаха толкова хубаво и силно. Непосредствено след това седях с неколцина художници и литератори в едно кафене и за кратко време узнах всичко най-ново от света на изкуството — сега и в тази област за известен период бях на висота.

От всеки такъв излет се завръщах в Сиам доволен и отдъхвах под Буда и сред китайските блюда. За отшелника и саможивия човек това бе най-хубавото от пътуването — отново да види приятели, отново да бъде гост, обгърнат от топлота и благоразположение, да бърби, да говори с някого сериозно, да се смее с някого и да протяга ръка с чашата си, за да се чукне. Никога не ми се бе удавало за по-дълго да се включа в някакъв кръг, да принадлежа към него и да съпреживявам, по някакъв начин да стигна до постоянна симбиоза с другите. В замяна обаче винаги имах щастието за по-кратки периоди от време да намирам мили приятели и при това да изпитвам удоволствието да говоря искрено без предпазливост и политичност и да му се отдавам. Това, че и приятелите ми, също и тези, които ме познаваха от истинско близко общуване, знаеха всички мои глупости и странности и все пак продължаваха да ми бъдат верни, е единственото убедително оправдание, което мога да приведа за своя малко комичен живот.

С дните в Цюрих пътуването ми за известно време бе приключено, установих се за по-дълъг престой в Баден, във „Веренахоф“, подготвих се за работа, имах на разположение писалище и маса за рисуване и както беше редно, тук намерих струпана цялата поща, на която се бях изплъзвал в продължение на десет дни. Ето че отново в отговор на всички тези пощенски картички трябваше да пиша:

„Многоуважаеми господине, най-сърдечно благодаря за Вашата сърдечна покана за сътрудничество, но за съжаление...“ Отново бяха получени и покани за лекции, дори за една, която ме интересуваше — молеха ме да изнеса реферат върху слабостта на съвременна Европа към Изтока, към Индия и Китай. По това можеше да се каже едно или друго и ако селището не се намираше толкова далеч, горе, в Северна Германия, и ако изобщо имах талант за доклади, всъщност за мен би било удоволствие да разкрия симптомите на тази толкова проста по структура и значение любов към Азия. Ала не ми беше работа да изнасям доклади, един-единствен път се опитах и срещнах големи мъчнотии, тогава изпитах по-силно вълнение от явяването пред публика, отколкото при всички тържествени и важни поводи през целия ми останал живот. Не, благодаря.

„Многоуважаеми господа, с голям интерес прочетох Вашето предложение за изнасяне на доклад върху Изтока и Запада, но за мое съжаление...“

Получени бяха и няколко ръкописа от млади поети и първоначално, макар и с въздишка, възнамерявах, от мен да мине, да ги прегледам. Още на втория ден след като приключих с четенето на пощата и очите ми бяха страшно уморени, вече седях с нетърпими болки и студени компреси. Освен това писмото, с което един от тези поети придружаваше ръкописа си, ми беше крайно неприятно. То бе пропито от толкова раболепно и неискрено почитание и ласкателство, че ми беше лесно да му откажа. Но на всеки от тримата поети написах по няколко вежливи реда, че за съжаление ми е невъзможно да прочета неговия ръкопис, понеже ме болят очите, а и съм без секретар. Тогава адресирах и облепих с марки дебелите ръкописи и се примирих с това, че трябва да призная десетдневното спокойствие за безполезно и отново мъчително да щадя очите си. В замяна толкова по-усърдно се посветих на балнеолечението в Баден. Вече съм го описвал на друго място, а и смятам за безсмислено всяко повторение. Прекарах някой и друг приятен час с моя лекар, а понякога вечер съдържателят на хотела, към чиито приятели смеех да се причисля, ме питаше: „Господин Хесе, какво ще кажете за бутилка «Помар»^[7]?“ Нерядко ми идваха гости. Старият ми приятел Писториус^[8], когото от години едва ли бях виждал, междувременно си бе сменил кожата и се бе преобразил не по-малко от мен. Благодарен, отново поех с него през

тъмнопламенен, изпълнен от свети символи душевен свят и му показах междуременно какво е станало с мен и с кълновете, над които някога размишлявахме. Един ден се появи и Луис Жестокия^[9], набързо, с пътна чанта в ръка, отби се само за часове. Възнамеряваше да отпътува за Балеарските острови и там да рисува, много настойчиво ме канеше да тръгнем заедно; оттогава нищо вече не съм чул за него.

Паузата за отдых в Баден свърши доста по-бързо, отколкото мислех; и този път, както винаги, бях взел със себе си прекалено много материали за работа и четиво. Сега отново трябваше да се стягат куфари. Изглеждаше ми излишно да влача със себе си из Германия многото книги и вече употребяваното бельо и едва ли не със стенания сложих всичко, от което можех да се лиша, в големия куфар и го изпратих, а когато в последния подиробед поисках да приготвя ръчната чанта, останалите неща не се побираха в нея. Трябваше да натъпча черния костюм в картонена кутия и да я овържа с шнур. Изобщо през последните нощи вече спях лошо, никак не ми беше приятно да продължа пътуването си. Следваше да потегля рано сутринта в седем или към осем часа и да стигна до Блаубойрен, така бях съобщил на тамошния си приятел. Сега, когато стърчах с моята проклета кутия, в добавка открих, че бях натикал в големия куфар и някои безусловно необходими за по-нататъшното ми пътуване неща и трябваше още веднъж да изпитам какво значи лекомислено да даваш обещания. И тъй, рано сутринта, в седем часа, се налагаше да бъда в Цюрих, а още стоях в Баден и дотолкова ми бе омръзнало прибирането на багаж, че с най-голямо удоволствие отново за три седмици бих се топил в сернистите води. А утре подир безсънна нощ (защото как можех да взема веронал, нали ще трябва да стана още щом петлите пропеят) ще трябва да пропътувам цялото разстояние до Блаубойрен, с прекачване в Тутлинген, да стигна там уморен и раздразнителен, и всичко това само за да мога два дни по-късно да чета стиховете си пред непознати хора в Улм, сетне в Аугсбург и в Нюрнберг. Трябва да съм бил побъркан, полудял да приема такива планове! Не, сега ще пътувам първо до Цюрих, за да пренощувам там и да обсъдя с моите приятели тази глупава работа, а после ще съчиня три хубави телеграми, че за съжаление господин тенорът поради силна простуда няма да може да дойде. Е, слава богу!

Потеглих за Цюрих, помолих жената на моя приятел да дойде на гарата и, докато я чаках, седях с неприятни чувства в гаровия бюфет и пиех тристате грама червено маконско вино, натоварен с картонената кутия и обременен от пътешественическите си грижи. Беше хладно, бях настинал, с пресипнал глас, съжалявах, че не останах в Баден, съжалявах, че отдавна не си тръгнах за вкъщи в Тесин. Ето че Алис дойде, отидохме у тях; когато излагах моите беди и колебания, големият Буда присмехулно ме погледна отвисоко. Приятелката държеше да пътувам, по-късно съм щял да съжалявам, ако се примиря с досадата си. Бива си я досадата, мислех си аз, вие нормалните хора дори не подозирате какво му е на човека, когато не е спал, а на сутринта е станал безумно рано, дълги часове е седял във влака и трябва да изкара докрай програмата и да изпълни задълженията си. Защиствах се и когато диалогът се изостри, енергично се противопоставих утре да ставам рано и да тръгвам на път. Добре, огънаха се. И тъй, нека утре заран да съм се наспял, а след това винаги имало време за телеграфиране.

Облекчен, въздъхнах, значи бяха спечелени нощта и утрото. Приятелят ми се прибра вкъщи, вечеряхме, пихме по чаша вино, позволих си да взема таблетка веронал и им казах, че на другата сутрин ще ми чуят гласа едва в по-разумно време, между десет и единадесет часа. Вместо картонената кутия ми бе даден на заем малък удобен куфар с красиви етикети от Сиам, Сингапур и Ява, а след обяда, наполовина примирен със своята съдба, пътувах към немската граница. Сега със закъснение разбрах, че поначало бе грешно разстоянието до Блаубойрен да се изминава на един дъх и да дръзвам на глупавия героизъм да пътувам с ранен сутрешен влак. Вместо до Блаубойрен вече отивах само до Тутлинген, за да пренощувам там и с божията помощ един ден по-късно, отколкото е уговорено, да пристигна при моя приятел. Примирен седях в купето, срещу мен спеше с одеяло върху коленете дебел бизнесмен, покрай прозореца прелитаха картини, добре познати ми от годините, прекарани на Боденското езеро, появи се Рейн и Рейнската долина, дойдоха митничарят и служителят, който се интересуваше от паспортите, изплува планината Хегау, привдигнаха се и старите времена, когато този край беше моя родина. Стигнахме гара Зинген и изведнъж ми хрумна, че не е правилно от моя страна да отминавам това място, където много отдавна живееха мои приятели.

Но за мен беше напълно обяснимо, че при съставянето на плана за пътешествието не помислих за приятелите в Зинген, защото съществуваха доста причини да не мисля с удоволствие за годините, преживени край Боденското езеро. Междувременно, когато в Зинген отворих прозореца и погледнах към гарата, един човек, облечен в униформа, вежливо ми съобщи, че влакът има четиридесетминутен престой. Добре, слязох, телефонирах в града, приятелите ми дотичаха — мъж, жена и син студент, когото за последен път бях виждал като малко момченце. Така се уреди и това и щом четиридесетте минути изтекоха, със спокойна съвест можех да продължа пътуването си. Преди да наближим Тутлинген, настъпи нощ и със запалването на светлината бизнесменът се събуди; беше саксонец и почна да бърби. Бе недоволен, връщаше се от Италия, където бил във връзка със сделка, а и в Италия, и в Швейцария имаше от какво да се възмуцава и изобщо „Видите ли — каза той, — мен не могат да ме заблудят, знам с положителност, разбира се. Животът е явна измама, така е, можете да говорите каквото си искате.“ Що се отнася до съдържанието на неговата реч, бях напълно съгласен, само тона му не одобрявах. Отвърщах с мълчание и изпитах радост, когато стигнахме Тутлинген. Сега вече бях в Швабия, в моята родина, и отново щях да пренощувам в швабско градче. На гарата чакаше хотелски служител, тръгнах с него и се озовах в добра стара странноприемница и малко преди да стигна там и да вляза, над широката, права като свещ улица се издигна блестяща пълна луна. Значи тя ме приемаше отново тук — това ми беше приятно. Намерих стара, солидна и достолепна странноприемница, удобна стая, за малко потопах очите си, които непрекъснато горяха, в студена вода, после си поръчах за вечеря пилешка супа. Тя беше хубава и понеже още не познавах Тутлинген, смятах, че е добре преди лягане да пообиколя из града. Вдигнах високо яката на пардесюто си, запалих пура и тръгнах да се разхождам. Главната улица вече познавах и ми се струваше, че не се приближава много до идеала за здрачено швабско градче, затова, свих в първата улица, запрепъвах се в някакви вехтории надолу по нисък тревист склон и изведнъж луната се появи отново и се отрази в чудно тихи нощни води, а на бледото небе се очертаха островърхи фронтони, надлъж и шир ни жива душа, зад някаква дървена сграда лаеше куче. Бавно минах нагоре и надолу по уличката, по един мост и отново се

върнах назад. Откъм водата лъхаше прохлада, островърхите фронтони бяха също както в моето родно градче, а докато мислех за бащиния край и за своя глупав живот и неусетно стареене в самота, от клисурата между покривите пак изплува луната, вече бяла и смалена, и в този момент ме навести спомен от времето, когато бях момче. Отново се сетих за мига, който навярно ме накара да стана поет (макар и преди това вече да бях писал стихотворения). Случи се така, че в христоматията, която имах като дванадесетгодишен гимназист, се съдържаха обичайните стихотворения и разкази, анекдоти за Фридрих Велики и Еберхард Брадати, всичките ги четях с удоволствие, но сред тях беше поместено и нещо друго, нещо чудесно, от начало до край омайващо, най-хубавото, което бях срещал някога в живота си. Беше едно стихотворение от Хьолдерлин, фрагментът „Нощта“. Колко често препрочитах тогава тези няколко стиха и каква чудна и тайнствена жар, но и плахост будеше чувството! Това е поезия! Това е поет! Как тогава в ушите ми за първи път моят бащин и майчин език зазвуча толкова дълбоко, толкова свято, толкова властно, как от тези невероятни стихове, които за мен, момчето, бяха без същинското си съдържание, ме облъхваше магията на ясновидството, тайнството на поезията!

*... пада нощта,
цяла в звезди, нехае за нас
блести удивената там, чужденка
сред човеците,
и изгрява над върховете разкошна и тъжна.^[10]*

Никога вече, колкото и много, колкото и въодушевено като младеж да четях, поетични слова не са ме очаровали така всецяло, както тези тогава, когато бях момче. И по-късно, на двадесет години, още щом за първи път зачетох „Заратустра“^[11], бях омаян по сходен начин и отново незабавно си спомних стихотворението на Хьолдерлин от христоматията и най-ранното удивление на моята детска душа от изкуството.

Следователно и пътуването из Швабия, родено от смътни спомени за красивата Лау и за поета Мьорике, ми е било отредено, за да ме отведе назад към звуците на моята невръстност и да ми каже колко дълбоко вкоренено и неизбежно е всичко. И дори това пътуване да не ми донесеше нищо повече от разочарования, мигът под луната, огряла Тутлинген, с неочакваното съживяване на Хьолдерлиновите слова, беше достатъчна придобивка.

Хората като мен са доволни и от малкото, но пък винаги само от най-възвишеното. На нас ни стига, ако между болката, отчаянието и задушавачата отврата от живота в един свят миг на въпроса за смисъла на този толкова тежкопоносим живот отново чуем „да“, макар в следващия момент пак да ни облее мътният порой, и с това ще продължим да живеем известно време, като не само съществуваме, не само търпим живота, а и го обичаме и прославяме.

Върнах се в странноприемницата, развълнуван от Хьолдерлиновата луна и сънните улици край водите, а също и утешен от ненадейната среща с една от светините на моята младост. Дълго, до дълбока нощ, в мен звучаха стиховете, още дълго слушах изворно-гълбинния глас на младостта ми. Накъде ли не ме бе мамил този глас в течение на много години, колко надалеч ме бе отвеждал от всичко ценно и важно за другите, които не бяха белязани! Колко дълбоки и необикновени самотни блаженства бе пораждал и колко дълбоко ме бе хвърлил в страдание и раздвоение той, вълшебният глас, опасната песен на един по-възвишен живот, на човечество с повече благородство, отколкото ни е вродено! В спор и смразяване с цялата действителност, той ме бе водил до леденостудена, вече неизлечима самотност, до отвратителни бездни, на себезпрезрение, до божествени превзетости на благочестивост. И ако днес под все по-гнетящата тежест на моя живот се спасявам при хумора и наблюдавам така наречената действителност откъм смешната ѝ страна, пък било и само за краткия час на някакво междинно стъпало, то и това не е нищо друго освен едно „да“ за онзи свят глас и опит да се прехвърлят за мигове ломливи въздушни мостове над бездната между него и действителността, над бездната между идеал и опит. Трагизмът и хуморът не са противоположности; или нещо повече, те са противоположности само затова, защото едното толкова неумолимо подтиква към другото.

Когато на следната сутрин подир късна закуска намерих градчето Тутлинген видимо доста загубило очарованието си, причината не беше само в мен и моята неспособност в утринните часове да харесвам света; солидни свидетели ми потвърдиха, че Тутлинген, общо взето, по-скоро може да бъде наречен безцветен град. Не се разтревожих от това, отново тръгнах по пътя към онези води — и към островърхите фронтони, намерих всичко на своето място, само не и луната, не и благодатта на отминалия нощен час. Значи бях пристигнал тук тъкмо в подходящия момент, в един безкрайно рядък, благословен час, когато Тутлинген се бе превърнал в тайнствен, приказан град. Сега беше лесно да се напусне селището; купих си сандвич, взех сиамския си куфар от гаровия гардероб и доволен се качих във влака, в препълнен неделен влак, който навлизаше в красивата долина на Дунав. Видях Бойрон и Варенваг при ясна слънчева светлина, изпитах силно желание да сляза и неусетно да се приближа до тези примамливи места, знаех обаче, че моят приятел в Блаубойрен, разочарован от вчерашното ми невявяване, ме чака трескаво, и си наложих да продължа. Но влакът навлезе в гъста мъгла, при някаква извивка на долината синевата и слънцето изведнъж се загубиха, по гарите едва можех да разчета имената на селищата. Сиво и мъгливо беше в Блаутал, където пристигнах в ранния следобед. Тогава се зададе, с минута закъснение, скъпият ми приятел, дотичал откъм широката безцветна улица, която водеше към малкото Блаутал и към тайните на Блаубойрен, но тя не даваше възможност на пришълеца дори да предположи за тях.

Ето че стояхме един срещу друг, гледахме се в лицата, които с годините не бяха станали по-хубави, и вярвам, че и двамата изпитвахме дълбока и искрена радост. Най-малкото за мен, който от двадесет години постоянно живеех далеч от родината на младостта ми, беше необикновено приятно и сгриващо от време на време да виждам, че в действителност още има неколцина, които са били момчета заедно с мен, назовавали са ме с ученическото ми прозвище и които с нищо не мога да заблудя. И колко вълнуващо и жалко е всеки път да установяваш, че хората, които си познавал от ранна младост, съвсем не се променят! Така беше и с моя приятел. Нашата дружба водеше началото си от времето, когато бяхме четиринадесетгодишни, и в моите представи той продължаваше да живее с тогавашното си

момчешко лице, а сега стоеше пред мен и бе дошъл с угрижената стъпка на професор, имаше големи мустаци, някак хлътнали бузи и леко посивяла коса, но всичко това не можеше да ме измами и да ми импонира — и до гроба той ще бъде мой съученик и за мен приблизително на петнадесет години, а сигурно и аз за него. Отразяваше ми се благотворно отново да установя това и в добро настроение ние тръгнахме по сивата улица надолу към долината, веднага подехме разговор и неусетно стигнахме до приятното градче, пълно със замислени стари къщи, с фахверкови^[12] фронтони и богаташки покриви и отвъд него до тихи манастирски постройки. Тогава изведнъж отново се сетих за красивата Лау, припомних на моя приятел историята ѝ и нейния каменен басейн в избата на калугерския двор и му казах, че за мен най-важното в Блаубойрен е да видя тази изба и този басейн и нека в подходящ час ме заведе там. Но приятелят ми не знаеше нищо за избата и за басейна и аз вече почнах да се съмнявам дали те не бяха просто хубава измислица на Мъорике. След това срещнахме един човек и не щеш ли, разбра се, че той бил домакин на манастира и същевременно уредник на музейната сбирка, грижлив пазител и познавач на забележителностите на Блаубойрен. Изложих пред него горещата си молба, описах му точно положението по новелата на Мъорике и тогава лицето му просия. Да, имало такава мазе, такава изба, и подземен поток го свързвал с Блаутопф и щом намерел време, щял да ме заведе. Уговорихме час за другия ден и се срещнахме в бившия манастир, където живееше моят приятел, посрещна ни домакинята и веднага поднесе обяд, за който ме бяха очаквали. Имаше швабска картофена салата и хубаво леко вино от Безигхайм и едва сега се почувствах в Швабия, бях в родината, аз самият говорех на швабско наречие, не бях никакъв господин, който само минава оттука, а брат, и престанах да бъда глупаво изолиран, питах за едно или друго и ми разказваха за съученици, за бивши учители, за синовете и дъщерите им. Сина на някогашния ни директор на гимназията срещнах като преподавател в манастира, и друг съученик очакваха за утре — бил селски пастор, а синът му учел тук. Наблюдавах моя домакин как замислено се храни, обърсва мустаци и се обръща към жена си делово и с достойнство, виждах ситните бръчици около неговите очи, но всичко това не му помагаше — за мен той си оставаше момчето Вилхелм.

В Блаубойрен прекарах два дни в новата, архитектурно ужасна пристройка на манастира, но на мен тя много ми домиля. Не във всички часове се чувствах добре, в нощите понякога лежах без сън и усещах различни смущения, с неудоволствие мислех за предстоящото в Улм, със страх за моята постница на юг, понякога просто със завист гледах на приятеля си — той имаше служба и разумна дейност и всеки ден трябваше да изпълнява задълженията си, — но всичко това минаваше само между другото, не беше важно, докато останалото бе много важно и хубаво. Чудесни бяха няколкото срещи с ученици от манастирското училище, за които бях един вид забележителност; защото аз самият, бивш ученик от същото училище, след като петнадесетгодишен не издържах дълго и избягах от манастира, в спомените на някои и досега бях включен в разбойническите истории за това учебно заведение. Но как стояха нещата сега? Тези млади, хубави момчета, с гладки, приятни детски лица, действително ли са на толкова години, на колкото бяхме ние някога като ученици в манастирското училище? Беше ли възможно и зад техните чела и русите момчешки перчемии да дълбаят същите остри проблеми, каквито някога и у нас, имаха ли същата склонност към диалектика и философстване, същите пламенни идеали? И моят приятел бе на мнение, че сегашните младежи, чийто живот в това учебно заведение впрочем беше доста по-лек от нашия, имали много по-малко проблеми и живеели по-удобно от нас. Но докато изричаше това, моят мил Вилхелм вече не беше петнадесетгодишният, а и аз не бях и около очите ни се събираха много бръчки и среброто в нашите коси блестеше безсрамно.

Красива и важна бе първата ни разходка до Блаутопф, под дърветата по приказните води плуваха жълти листа, бентът и потокът бяха пълни с патици и гъски, дълбоко под водите стоеше красивата Лау и когато изплуваше, усмивката ѝ разливаше синева, самотен и безнадежден, наблизко се издигаше вълнуващо забавен паметник на някогашен крал. Всичко миришеше на роден край, на швабско, на ръжен хляб и приказки, и отново ми беше чудно колко малко този възхитителен, жив и крайно самобитен пейзаж се познава от новите немски художници. Лау се криеше навред, навред ухаеше на младост и на детство, на мечти и на меденки и не по-малко на Хьолдерлин и Мьорике, а за това, че тук нямаше техни паметници, можех и да не

съжалявам. Беше понятно — швабите винаги са имали повече поети, отколкото крале.

А каква беше нашата разходка до „Ноненхоф“! През старо стълбище водачът ни въведе в здрачно сводесто преддверие и оттам във висока, солидна и красиво иззидана изба, показва ни небесните посоки и откъде идва подземният поток и след като не можех повече да чакам, попитах за открития извор; тогава той освети с джобно фенерче един ъгъл на величественото помещение и се откри обичайна грубоватост, а именно циментирано място, още сравнително ново, с гладка циментова замазка. Ето къде беше басейнът на Лау! Под това проклето циментово петно избликваше тайнствената студена струя, тук бе плувала красавицата, полюшвайки се до гърди във водата. За щастие тези майстори строители бяха оставили поне, една кръгла дупка в цимента, покрита със също така циментов капак, който отместихме; и тогава на слабия лъч светлина тайнствената вода заблестя леко, докато мълчаливо отново захрихме дупката, както се покрива опозорен труп.

Не говорихме за това дали сега швабите и другите съвременни хора наистина са съвсем забравени от боговете, дали действително не знаят какво съкровище притежават чрез Лау и Мьорике и всички чудеса, на които никой немски край не е толкова богат, колкото Швабия. Оставихме тези заплетени въпроси без обсъждане и бяхме склонни да се радваме на това, което още съществува в Блаубойрен като древно съкровище и още незациментирано наследство, а за щастие то беше много. С любов разгледахме и посетихме всичко — прочутия олтар, дърворезбата, съпрестолието в църквата, очарователните сводове, колонната зала, гробниците. И в нощта, когато задряхах за кратък четвърт час, не сънувах Лау, която доплува в басейна и се чука с глава в циментовия капак, а нещо безкрайно по-свидно, което не мога да доверя никому. За нас приятелите всъщност Блаубойрен още дълго не можеше да се изчерпи и след като бяхме посетили паметниците от по-благочестиви времена. Имаше едно средновековие, което ни беше по-близко и не по-малко привлекателно, това бе нашата младост, и сега съзерцавахме реликвите от онова приказно време, милите смешни снимки на класа, на които мен, изплъзналия се оттук, вече ме нямаше, класните стаи, спалните и трапезариите за учениците, а и писмата от особено скъпи другари от

младостта, поради което на приятелите ни в Алтенбург и по улиците на Цвикау сигурно ушите им са горели.

Според моя опит швабските теолози и филолози проявяват склонността да закъсняват, когато трябва да вземат влак, но в последната секунда все пак го улавят. Така се случи и с нас, след като ужасяващо бързо бяхме преминали средновековието и аз трябваше да пътувам до Улм за литературното четене. На косъм не изпуснахме влака и при това стигнахме на гарата, без тържествено да се сбогуваме. Пристигнах в Улм с падането на вечерния здрач.

А сега се сетих, че забравих да разкажа за едно малко преживяване от времето в Баден. Именно там веднъж в чакалнята на лекаря се запознах с човека от Улм, който ме покани, когато отида в града, да отседна в дома му; ето че сега стоеше на перона заедно с един мой стар познат, който някога, преди повече от двадесет години, за пръв път ме бе развел из този град. Попаднах в приветлива къща, с деца, с мили хора, тук не беше чужд край, още бях в Швабия. Но в замяна вече трябваше да се заема с изпълнение на задължението си. Едва пристигнал, следваше да се преоблека и да помисля за моето литературно четене, а не го правех с удоволствие, независимо че и тук не бях в състояние изцяло да открия причината за държането ми. Все пак не бива да си спестя подреждането поне на осъзнатите от мен причинни нишки, доколкото е възможно.

По отношение на публичните литературни четения имам не само ония леки за преодоляване задръжки, каквито от време на време изпитва всеки, живеещ в самота спрямо светските начинания, но тук се натъквам на принципни, дълбоко закотвени безредици и разломи. Те се дължат, казано твърде накратко и грубо, на моето недоверие към литературата изобщо. И ме мъчат не само когато чета пред публика, а много повече, когато работя. Аз не вярвам в стойността на художествената словесност на нашето съвремие. Наистина съзнавам, че всяко време трябва да има своя литература, както и своя политика, свои идеали, свои моди. Но все пак никога не мога да се избавя от убеждението, че днешната немска литература, действително интересна и наситена с проблеми, е нещо преходно и безнадеждно, посея, израсъл на плитка, лошо обработена почва и едва ли годен да съзрее и да даде богата и дълготрайна реколта. Вследствие на това опитите на съвременните немски писатели (естествено, включително и моите

собствени) за живи изваяния, за истински творби винаги възприемам само като някак епигонски и недълговечни; смятам, че навсякъде долавям мъждеене на шаблони, на образци, които са помъртвели. Напротив, стойността на преходната литература, на една станала проблематична и неуверена поезия виждам в това изповедно да изразява собствената си беда и бедата на своето време с възможната искреност. Ето причината, поради която от много хубави и правдиви произведения на днешните писатели не мога вече да изпитам наслада и да ги приема, докато към някои твърде сурови и безскрупулни изяви на най-младите, също като към опит за безусловна откровеност, храня симпатия. Този разлом минава и през собствения ми малък свят и литература. Обичам немските писатели от последната велика епоха до 1850 година, обичам Гьоте, Хьолдерлин, Клайст, романтиците от все сърце, за мен техните произведения са неподвластни на времето, винаги отново и отново чета Жан Паул, чета Брентано, Хофман, Шифтер, Айхендорф, също както винаги отново и отново слушам Хендел, Моцарт и цялата немска музика до Шуберт. Тези произведения са неизменно съвършени, също и там, където отдавна вече не изразяват нашите чувства и проблеми, те са завършени като изваяния, не са откъснати от времето поне за още неизброими съвременници. По тези произведения се научих да обичам поезията, мелодиите им са напълно естествени за мен както въздухът и водата, техните образци придружаваха моята младост. Но от дълги години вече зная, дори много добре, че е безполезно да подражаваш на такива прелестни образци (макар все отново и безнадеждно да се опитвам), зная, че стойността на това, което ние, съвременните автори, пишем, не може да бъде във вероятното възникване за днес или за по-дълго време на форма, на един стил на класика, че в своята беда нямаме друго спасение освен възможно най-голямата откровеност. Между това изискване за искреност, за изповедност, за пълно себеотдаване и другото, овладяно от нас още в младостта ни изискване за красив изказ, между тези две изисквания отчаяно се люшка насам и натам цялата поезия на моето поколение. Защото, макар да бяхме готови за крайна откровеност чак до саможертва, къде намирахме израз за нея? Нямаше го нито в езика на нашите книги, вито в езика на училището, а почеркът ни беше оформен отдавна. Единични, пълни с отчаяние книги, като „Ессе homo“ на Ницше, сякаш показваха някакъв път,

накрая обаче те показваха още по-ясно безпътницата. Струваше ни се, че психоанализата е едно помощно средство и тя донесе напредък, но още никой автор, нито психоаналитик, нито школуван в анализата поет, не е освободил този вид психология от бронята ѝ, изградена от прекалено тесен, прекалено догматичен и прекалено суетен академизъм.

стига, проблемът е достатъчно тълкуван. Щом аз като писател, поканен да чета от моите ръкописи, застава с лист в ръка пред хората, този проблем ми се изпречва в концентрирана форма, превръща страниците в ръката ми в нещо ужасно, прави два пъти по-силна изгарящата ме жажда за откровеност, без съобразяване с красотата. В такъв час най-бих искал да угася светлините и да кажа на хората: „Нямам какво да ви прочета, нямам и какво да споделя, освен че се старая да се избавя от лъжата. Помогнете ми в това и нека си отидем вкъщи.“

Но въпреки тази мъчнотия извеждам докрай почти всички от малкото литературни четения, за които съм допуснал да бъда уговорен, и уредниците им са донякъде доволни. Всеки път обаче се учудвам, че незначителното усилие да чете на глас в продължение на един час толкова много уморява човека, често може да го изтощи до рухване.

Ако един абстрактен или идеален поет седне пред абстрактна или идеална публика, тогава работата изобщо не върви, тогава начинанието става просто трагично и може да приключи само със себеунищожението на поета или с убиването му с камъни от слушателите. В света на практиката все пак всичко изглежда някак по-различно, тук има поле за малки хитрини, тук преди всичко е мястото на стария посредник между идеал и действителност — хумора. В такива вечери аз си служа много с него, с хумор от всякакъв вид, особено с хумора на отчаянието. Нека се опитаме да получим съкратена формула за това пречупване на чистите лъчи, за измамното нагаждане към действителността!

И тъй, изправя се един поет, който дълбоко се съмнява в себе си и в стойността на своите поетически старания, пред зала, пълна със слушатели, които от своя страна ни най-малко не подозират заплетените процеси в душата на господин четеца. Какво ще улесни този поет все пак да прочете своите страници, вместо да избяга от залата и да се обеси? Това става възможно преди всичко поради

суетността на поета. Макар да не може да възприеме сериозно нито себе си, нито публиката, пак е суетен, какъвто е всеки човек, дори и аскетът, и този, който се съмнява в себе си самия. Не казвам това, за да кокетирам, вярвам в умението си, когато се наложи, да се абстрахирам от моята личност и да бъда извън обичайната за Европа мярка: по-добре от всеки друг познавам състоянието, в което вечно личното в нас гледа на смъртното „аз“ и одобрява неговите премятания и гримаси, обзето от състрадание, обзето от присмех, обзето от равнодушие. Как иначе бих стигнал до това да изоставя своето „аз“ на присмеха на непознаещите читатели? Но тъкмо защото в тази точка познанията ми са над средното равнище, и често са стигали до границите на поносимото, тъкмо затова сравнително хладно мога да сложа в сметката суетата на писателите. Тя е по-голяма, отколкото следва да се очаква у човек, склонен към размисъл, но и възгледът, че дарованието на мислителя и суетността се изключват взаимно, също е заблуда. Напротив, никой не е по-суетен, никой не жадува за отклик и потвърждение повече, отколкото тъкмо човекът на духа и всъщност той страшно се нуждае от отклик и потвърждение. Суетността, затаена у мен, не е по-мощна, отколкото у който и да е друг поет, но във всеки случай е с различни конски сили, сега ми помага в отчаяното положение пред публиката, на която собствено нямам какво да дам, докато тя очаква придобивка. Нещо в мен, нещо, което на две трети се състои от суета, се противопоставя на това да се изложи пред насъбраните в залата хора и да призная, че ми липсва стойност. Нещо в мен самия поражда желанието ми да принудя тази човешка тълпа не да извърши дела, не дори да ръкопляска, а да внимава, безмълвно да слуша моите идеи и стихове, чиято цел и смисъл на целта са в пълна противоположност с разбирането на публиката. И така, аз се пренапрягам, стискам зъби и тъй като в духовните неща отделният човек винаги е по-силен от масата, спечелвам борбата. Слушат ме мълком, създавам впечатление на човек, който действително има какво да каже. В продължение на един кратък час това може да се осъществи, после трябва да спра, после съм уморен.

Но да се закрепя на мрачната повърхност в света на практиката, ми помагаше не само моята глупава суетност, животинската и свръх всичко смешна вострастеност към собствената личност. Помагаше ми публиката и моето отношение към нея. Тук има една точка, по която

съм по-силен от много мои колеги. Публиката ми е напълно безразлична. Дори и да възникне нещо най-неприятно между мен и нея, съвсем да се проваля и да бъда освиркан, това много малко би ме засегнало. Някой вътре в мен живо ще участва в освиркването. Не, хората, които седят в залата, нито ми вдъхват страх, нито пък очаквам много от тях. Вече не съм млад и добре разбирам това. Зная сравнително точно колко от тези слушатели после лично или писмено ще ме безпокоят със собствените си чисто егоистични работи. Познавам този род хора, които правят дълбок китайски поклон пред прочутия гост, а зад гърба му плюят жлъч. Познавам и рода на честолюбивите, които дълго несмутими хвалят и изразяват уважение някому в лицето, като употребяват най-силните суперлативи, но стига да забележат, че на старанията им не се отвърща със същото, мигновено обръщат гръб. Познавам също и злорадството, с което духовно бедният човек на драго сърце установява, че обществениците и творците също са хора, имат по нещо комично в себе си, проявяват суетност или стеснителност. Всичко това ми е известно, не съм вече новакът, който си въобразява, че заради него, заради необикновената му личност хората са се стекли тук. Зная също така, че би могъл да ги привлече и някой квартет от изпълнители на тиролски мелодии. Зная, че една реч на Лудендорф би привлякла сто пъти повече хора, някакъв боксов мач — хиляда пъти повече. И понеже аз самият и за собствената си персона живея извън бюргерското общество, в което се появявам само като гост, вниманието на това общество или успехът в него (доколкото първичната ми суетност ме тласка натам) могат да ми бъдат напълно безразлични. Тук на моя страна са всички предимства на човека, който е аутсайдер и еремит и живее винаги с единия крак в Индия, комуто нищо не може да бъде дарено или отнето, и аз съзнавам тези предимства.

Но това, което ми дава възможност от време на време въпреки най-силните възражения и задръжки да осъществя едно литературно четене, не е нито подтикът на суетността, нито аутсайдерското равнодушие към самата публика. То е, слава богу, нещо друго, нещо по-добро, единственото добро, което съществува, именно любовта. Като че ли така се отрича всичко, което казах за собственото си безразличие спрямо слушателите, и все пак е вярно. И тъкмо докато се спасявам от публиката с мъдростта, извлечена от опита, с низкото и

някак жалко равнодушие, също придобито от опит, с толкова по-голяма любов, с толкова по-горещо старание се обръщам към отделния човек, ако този отделен човек е човек, когото обичам. Ако отделният човек, когото обичам и за когото на драго сърце се старая, действително седи в залата примерно в образа на един приятел, тогава се обръщам главно към него, просто насочвам цялото си литературно четене към този човек. Но ако го няма и не знам нищо за него, то пак си измислям и по вълшебен начин го привличам пред зора си или си представям някой далечен приятел, една любима или моите сестри, един от синовете ми или някъде из залата избирам нечие лице, което ми е симпатично. Вкопчвам се в този човек, обичам го, насочвам към него цялата си топлина, цялото си внимание, всичкото старание, за да бъде разбран. И това е талисманът, който ми помага.

В Улм тази работа не беше трудна. В залата не само имаше няколко приятелски и познати лица, но изобщо бях сред приятели, бях си в Швабия, у дома, и затова не ми беше тежко. Седяхме в много хубава сграда — музея на града, чийто ръководител бе организиран вечерта; той ме покани на другия ден да разгледа музея и заедно с неколцина други дойде у моите приятели, където гостувах, на чаша вино, за да прекараме забавно няколко часа и за да не остане неприятен отзвук от малко проблематичните произведения, които прочетох. Бях много уморен, но и радостен, че всичко отмина.

А сега ми оставаха почти два дни за Улм и можах да установя, че паметта за приятни неща, дори у ония, които се смятат надарени и възпитани да запазват хубавите си спомени, е нещо съмнително. Защото още някога като млад човек бях разглеждал този необикновено красив и самобитен град и много неща бях забравил. Не бях забравил градската стена, месарската кула, не бях забравил и олтара в катедралата, и кметството, всички тия картини у мен се натъкваха на споменни представи и малко се отклоняваха от тях; сега се прибавяха и безброй нови образи, които виждах сякаш за първи път: стари, изкорубени и приведени рибарски къщи край тъмни води, малки, сякаш за джуджета къщи по градския вал и горди бюргерски домове в улиците, тук оригинален фронтон, там — благороден портал. Но освен това аз, не особено чувствителен по отношение на вече прослаvenото и класифицираното, възприемах тук с прежната радост и много дреболии: едно куче булонка, швабски лица зад полудръпнатата завеса

на прозорец, отрупани с всякакви дреболии, вече някак коледни магазинчета за илюстрирани картички и още нещо, което всякога приковаваше вниманието и за мен бе неизчерпаемо — фирмите. В чужд град винаги изпитвах необходимост и удоволствие да чета имената и презимената по табелите на магазините и занаятчийските работилници, също както в романите, които четях, винаги намирах имената за много важни и често са показателни. Всеки път ми се виждаше забележително и дълбоко преживяване да срещна името, което знаех само от някакво литературно произведение, за пръв път и в живота. Така някога в Елзас преди много години възприех малко със страх името Арбогаст, това красиво, приказно име, за което дълго време вярвах, че е нарочно измислено от самия Мьорике в неговата новела за съкровището. При четене на фирмените надписи човек узнава не само дали един град е населен повече с католици или протестанти и дали има много евреи, или не, тъкмо по католическите лични имена може да се съди за духа и произхода на населението, за предпочитанията му и за неговите светци-закрилници. И навред звучеше сочното родно швабско наречие, навред чувах думи, които отдавна не бях слушал — „туйто, туйто“ и „нал' тъй“. Това е както когато отново неочаквано срещнеш варовика или пясъчника, дърветата и цветята от света на спомените и както когато изведнъж те облъхне мирисът или усетиш вкуса на някаква вода, на вино, ястие, ябълка или опият, които не си усещал от години, а те са свързани с хиляди безименни възпоминания. Тук се носех сред такива аромати, сред облаци от анонимни спомени. Разказвах ми вицове и истории от Улм, междувременно седях при децата на моите домакини, показвах им приказката, която вчера бях чел на слушателите, беше в ръкопис и илюстрирана с малки цветни картини, в годините на инфлацията точно този вид картини ми помогнаха да си изкарвам прехраната. Един следобед прекарахме при професор Баум в неговия улмски музей; напълно си заслужаваше човек да го види.

Пих кафе и ядох сладкиши у оня познат, който някога, в младостта ни, за пръв път ми бе показал Улм, в уютен дом, пълен с красиви и забележителни неща. Там ми се случи отново усилено да се занимавам с Мьорике, тъй като моят познат притежаваше множество спомени от поета, книги, в които той бе правил свои бележки и бе подчертавал любимите му пасажи, записки за семена, които на

следващата пролет искал да насади в градината си: сред тях имаше малко зеленчуци и значително повече цветя; излезе най-вече и една бродирана на етамин прастара пътна чанта, с която господин пасторът Мьорике някога предприемал пътуванията си. Тази къща бе побрала едно малко богатство и то се съхраняваше на подходящо място. Влязох в дома преуморен, нервен и разстроен — защото, макар вече почти да не познавам истинското доброразположение на духа, по време на пътуване се чувствам още по-зле, — а тук бързо ми олекна на сърцето и ми беше приятно.

Последната вечер в Улм, докато се приготвях да си легна, премислях едно и друго от случилото се при пътуването ми из Швабия, мислех за Зинген, за Тутлинген, за Блаубойрен, за Улм, за красивия музей и изведнъж ми хрумна колко много всичко това стои под знака на миналото, колко много покойници бяха се произнасяли заедно с живите и дори как най-живи от всичко тук бяха мъртвите. Това беше Хьолдерлин, в оня миг при къщите с фронтоните, в Тутлинген, това беше Мьорике, с красивата Лау, тук често си спомнях и мислех за Арним и за пазителите на короната, мислех и за майсторите на всичките олтари, църковни тронове, гробници, прекрасни постройки. И също така при това пътуване всякога и навсякъде с мен имаше мъртви, нещо повече — безсмъртни. И всички тези отдавна угаснали хора, чиито слова бяха живи за мен, чиито мисли ме възпитаваха, чиито произведения правеха сивия живот хубав и приемлив, не са ли били до един особняци, болни, страдащи, трудни хора, творци по неволя и злочестие, не от щастие, строители от отвращение към действителността, а не от съгласие с нея? Наистина ли гражданите от средновековието, които в последна сметка са били пекари и дребни търговци и доволни, здрави, заможни хора, са строили и искали да строят такива катедрали? Не са ли били принудени за това от неудовлетвореността на другите, на малцината? И ако действителността има право, ако нашего брата е, тъй да се каже, беден неврастеник, ако е по-добро и правилно да бъдеш гражданин, баща на семейство и данъкоплатец, да правиш сделки и да създаваш деца, ако за хората фабриката, автомобилът и кантората всъщност са нормалното, истинското, съобразеното със смисъла, защо тогава те уреждат музеи? Защо са поставили хранител на музейна сбирка да пази блаубойренския олтар? Защо подреждат големи витрини, пълни с

рисунки и графики, и дори изразходват за тях много държавни средства? Защо са тия смехории, тази шутовщина, тези болнави игри — да се обожават, събират, опазват, излагат произведения на жадни за утеха художници, да се четат реферати за тях, ако в тези залъгалки няма и частица от същественото, от смисъла, от истинската стойност на битието? Защо гражданите на Улм се гордеят с добре запазения старинен облик на града, вместо да срутят всичко отколешно и на мястото му да построят фабрики и къщи за наематели? Защо фабрикантите, когато излязат от канторите и колите си и поискат да преживеят някой приятен час срещу парите, които са спечелили там, си купуват илюстрирани книги за стари манастири, творби на починали майстори, които приживе никога не са притежавали и хилядна част от днешната цена на една своя картина? Защо най-високата похвала, която чух тук, в Улм, за модерната архитектура от наше време, бе тази, че тя толкова деликатно е прилегла към стария облик на улиците? И защо трябва всичко, което възниква в настоящето, да е тъй грозно? От Цюрих до Улм, доколкото земята е променена и обработена от човешка ръка, нямаше нищо по-красиво от няколкото малки острова със стари постройки. Всичко останало беше гари, фабрики, къщи за наематели, магазини, казарми, пощенски палати, всяка, както и всички други — грозна и безнадеждна, пригодна само да отвращава и да настройва самоубийствено хората!

Поставям моите въпроси не за да си изясня причините за тази грозота и безнадеждност, не ме интересуват нито прирастът на населението (който трябва да бъде ограничаван с всички средства, вместо държавата и обществото да го насърчават), нито законите на икономиката (те са били същите и по времето, когато са строени готическите храмове, и сега), но ме привлича единствено въпросът: Ти, безумни писателю, действително ли си обезумял от своето пътуване? Само затова ли си болен и изстрадваш живота и често едва можеш да кретаеш в битието, защото си пропуснал да се пригодиш към действителността „такава, каквата е“?

И отново, макар да бях готов да мисля делово за собствена сметка, трябваше да отговоря, както често съм си отговарял: не, ти имаш хиляди пъти право с твоя протест срещу този отвратителен свят „такъв, какъвто е“, ти си прав дори да умираш и да се задушаваш в този свят, вместо да се пригаждаш към него.

И отново долових потръпването между двата полюса, над бездната между идеал и действителност, между действителност и красота, усетих полюшването на въздушния мост — на хумора. Да, с хумор можеха да се понесат и гарите, дори и казармите, дори литературните четения. Със смях, с несериозно вземане на действителността, с постоянното убеждение, че е разрушима, тя можеше да се понесе. Някога машините бясно ще се нахвърлят една срещу друга, арсеналите ще се освободят от своите вехтории и някога там, където днес се издигат големи градове, отново ще расте трева и ще се промъкват невестулки и златки. Не, на този смешен свят не бива да му се отдава почитта да бъде приеман сериозно!

Сбогуването беше на другия ден, след като се наобядвахме. Обещания за ново посещение, качване във влака. Тази вечер, някъде след девет часа, моето второ литературно четене вече ще е отминало и за няколко дни ще съм свободен. Ех, тези гари! Тези мръсни и мрачни халета, тези стълбища, претъпкани от нещастно забързани, влачещи багаж, наплашени хора, тези тъпи бариери по пероните, тези жалки къщички, в които стои човек с пенсне на носа и събира билетите! Да не се приемат сериозно!

В Аугсбург хотелският автобус ме стовари пред една стъклена, въртяща се врата, зад която звучеше музика, с каквато съпровождат сервирането на чай. Това е едно смешно изобретение на днешните хора и в няколкото минути на спокойствие и ободряване да не трябва да говорят, да внимават, да мислят, да не стигат до себе си. Обадох се на рецепцията, помолих за стая, едно момче тръгна с мен, наоколо всичко беше много модерно: ресторантът, фоайето, гардеробът. Момчето ме изкачи до първия етаж, отвори вратата на асансьора и неочаквано се озовах в просторен стар палат, смълчани княжески коридори, високи, масивни врати, над всяка дърворезба изрисуван герб — феодално стълбище. Пред мен бе отворена вратата на висока хубава стая, прозорецът гледаше към зелена зимна градина. Зарадван, аз се настаних в най-оригиналния и най-хубавия хотел, който някога съм намирал в по-голям немски град. Телефонът в стаята беше единственото, което ме смущаваше, тези апарати са опасни. Е, в случай на нужда можеше да се изключи или да се строши. Но най-напред си послужих с него и съобщих на моя работодател, че артистът за вечерта е пристигнал. После си починах, извадих някои неща от

багажа, преоблякох се, поръчах да ми донесат малко мляко и коняк. В джоба на палтото ми беше „Симплицисимус“^[13] и прочетох там едни и от пътеписите на Рингелнац, които много харесвам, но после, когато се похлопа на вратата и дойдоха да ме вземат за четенето, забелязах, че доста време съм спал. Беше късна и студена вечер. През широка горда улица ме заведоха в някаква концертна зала, този път съвсем не смогнах да възприема обстановката и да пусна в движение обичайния психологически апарат, много скоро обаче успях да уловя в тълпата едно лице, към което да се обръщам, и така смело четях своите творби, от време на време отпивах по глътка от чудесната вода и цялото мероприятие завърши, преди всъщност да стигна до усещането за вътрешен протест срещу него. Е, това можеше да ми бъде само приятно. Отидох в моята гардеробна, навлякох палтото си, запалих пура. Тогава надойдоха хора, придържах се към обичайните любезности, в действителност се радвах, че в този град не познавам никого. Но ето че пред мен застана една дама с румени бузи, усмихна се и каза на швабско наречие: „Е, какво, вече не се ли познаваме?“ Произлизаше от Шварцвалд, от моето родно градче, и беше съученичка на сестра ми. А зад нея се появи дъщеря ѝ, хубаво, доволно момиче, също с цъфтящи бузи, и ние се разсмяхме и решихме да прекараме заедно още известно време от вечерта. Скоро обаче сам забелязах, че тази вечер съм малко разсеян. Някакъв господин постави пред мен една от моите книги с молбата да напиша посвещение на жена му, в същия момент помислих за Нюрнберг и че сега за щастие ми остава още да стигна само до този град, и вече написах нещо върху книгата на мъжа и му я подадох с вежлива усмивка, той я пое, прочете и ми я върна обратно. Бях написал: „За спомен от вечерта в Нюрнберг“. Написаното трябваше да се изтрие и промени. Тогава отидохме в моя хотел на чаша вино и жената от Калв заговори за града и одумахме всички негови жители, за които можехме да си спомним, а дъщерята седеше и ни намираше нас, старите хора, забавни; неочаквано се присъедини още един, който беше от Нойенбург, и видях, че все още се намирам в Швабия. Късно се заизкачвах по княжеското стълбище към моята стая. Собствено беше дори много лесна работа да си изкарваш хляба с такива литературни четения. Впрочем не хлябът ми липсваше, а въздухът, този въздух, който е въздухът на възможността да се живее, на доволството, на вярата в

собствената професия и в собственото дело, такъв въздух не лъхаше и в Аугсбург, и тук не го получих като хонорар. Напротив (и бог затова е снабдил тенорите и виртуозите с този гениален излишък от самочувствие), щом човек обикаля градовете като рецитатор на забавни литературни вечери, като тенор и странстващ бард, тъкмо това е най-подходящата възможност един самомнителен артист, убеден в своята значимост, да се увери в противното — че не е необходим, че неговата личност и неговият специален номер са съвсем без значение. Все едно дали хората от литературното дружество слушат Томас Ман или Герхарт Хауптман, дали слушат барон Мюнхаузен или тенора Хесе, дали някой берлински професор им изнася доклад върху Омир, или мюнхенски професор върху Матиас Грюневалд — всичко това е съвършено безразлично, всеки от тези специалисти е само черта в десена, нишка в тъканта, десенът се нарича духовна индустрия, а тъканта — просветно начинание и няма никаква стойност нито в своята цялост, нито за един от отделните специалитети. Господи, не ме оставяй да загубя чувството си за хумор, отреди ми още малко да поживея! И ми дай да участвам с труд в някакво дело и в нещо, което има повече смисъл и по-голяма стойност от този панаир! Нека като най-незначителен слуга да допринеса за това най-после Германия отново да затвори държавните си училища и Европа да действа енергично за намаляване цифрата на ражданията. Дай ми вместо парите за тези четения, вместо почитта, вместо ласкателствата повече въздух за дишане!

Скептиците уверяват, че никога човек не е умрял от сломено сърце. Те също така биха отrekli, че един литератор би могъл да умре от недостиг на въздух. Като че ли литераторът не може да диша всичко и от всеки газ, и от всяка воня дори да дестилира някой фейлетон.

На другата сутрин времето беше хубаво и когато излязох да поразгледам Аугсбург, установих, че този ден има пазар. Никога не съм изучавал обстойно история, а всичките си познания съм получил от писателите и така както за тайните на Блаубойрен посредством Мьорике бях по-добре осведомен дори от тамошните професори, така и за Аугсбург бях най-добре подготвен чрез спомена за пазителите на короната от Арним, за Нюрнберг — чрез Вакенродер и Е. Т. А. Хофман. Не е необходимо да уверявам, че Аугсбург е много хубав град. Но там срещнах нещо, което необикновено ми хареса и ми се

отрази благотворно. На седмичния пазар, където бяха изложени въодушевяващи количества масло, сирене, плодове, салами и други такива, видях много селяни и особено селянки, дори и няколко деца, всички облечени в старите неподправени народни носии. На първата, която съзрях, едва не се хвърлих на врата от радост, дълго бродих подир нея из старите малки улички. Елече от материя на дребни цветчета, оригинално бухнати и след това пристегнати с шнур ръкави, забавни шапчици — о, как всичко тук оживяваше спомени от детството ми и от пазара за добитък в Калв, където няколко стотици селяни и техните жени, всички до последния облечени в своите носии, се събираха и където селяните от различните краища, от горските и равнинните местности, можеха безпогрешно да се познаят още отдалеч по цвета на кожените им панталони.

Моите последни часове в Аугсбург бяха най-хубавите. Имах щастие в този град, миналата вечер постъпих твърде несправедливо, като го обърках с Нюрнберг. Освен всичко красиво и свидно, което днес срещнах тук, се натъкнах и на друга изненада. В Аугсбург живееше една семейна двойка, която преди четиринадесет години след прочита на моя книга, както ми писа навремето, на първата си дъщеря, родена тогава, бе дала името на героинята от същата книга; сега те се обадиха и ме поканиха на обяд, бяха положили много любезни усилия — първо да ми поднесат изискано и вкусно ядене, а после с помощта на една кола за малко часове да ми покажат най-важното и най-красивото от стария Аугсбург. Макар и много да се срамувах, че всичката любов и вниманието дължах на една книга, която днес вече ми се струва непоносима, прекарах хубави часове. Какви красиви и изключителни неща видях в този приказен град! В сакристията на „Санкт Мориц“ имаше сбирка от стари одежди за богослужение, толкова пищни, че човек мислеше, че се намира в Рим, и съвсем редом с нея в параклис — четирима седящи епископи, не фигури от дърво или камък, а тела, всяка мумия в богат орнат. За мен най-красивото беше желязната врата на катедралата, но друга гледка от тази достолепна църква остана дълбоко в душата ми. Там забелязах мъж с външността на селянин, с широка руса брада, облечен в избеляло зелени дрехи, с раница на гърба. Видях го още на влизане, той пристъпи в църквата непосредствено пред мен, после го гледах да обикаля огромния храм и да търси нещо; когато го намери, коленичи

пред един параклис, гологлав, с очи втренчени в олтарния образ, широко разперил двете си ръце с умолително отворени длани, и се молеше, молеше се с очи, с уста, с колене, с прострените ръце, с отворените длани, молеше се с тяло и душа, сляп и глух за света, несмуцаван от нас, безбожните любопитни в храма, които търсеха да видят тук романски бронз и готически витражи, вместо да търсят бог. Този молец се човек и жените със селските носии са картините, които аз спечелих в Аугсбург за най-съкровения и за най-дълготрайния албум на спомените ми, не златната зала, не гордите фонтани и бюргерските дворци, не и Фуггерай^[14].

Вечерта пътувах към Мюнхен, имах няколко дни за отдих, за да оставя бъркотията от картини да се утаи и да съжалявам, че още ми предстои да отида и до Нюрнберг. Една вечер едва не изпаднах в паника, тогава посетих директора на парк-хотела и понеже по други места на тази земя някога ме бе познавал като приятел на добрите вина, сега му правеше удоволствие да ми поднесе няколко бутилки от своята изба, отбрани стари реколти. И тъй като наистина бях пияч, но несвикнал на големи количества, към края трябваше малко да се напругам; все пак издържах. А — в случай че това не беше приятна измама при веселото настроение, предизвикано от виното — там неочаквано се появи и моят приятел и домакин от Баден на Лимат, усмихна се и се чукна с мен. На другия ден, за да направя и нещо за собственото си образование, отидох в редакцията на един голям вестник, но в тези помещения не се чувствах добре и едва издържах около петнадесет минути. Няма какво повече да разказвам за Мюнхен, там винаги съм бивал с малко неспокойна съвест. В града живеят много хора, които някога са ми били близки и ме познават добре, които обичам, и всъщност всички би трябвало да посетя. Но това би било твърде голямо начинание, а и какво ли ме очаква при него? Тридесет души приятелски биха ме разпитвали дали съм добре, какво правя, доволен ли съм от живота, от здравето, от дейността си и други подобни мъчителни въпроси, а аз бих седял и се усмихвал приветливо и кимал с глава. Но това е тъй страшно уморително. С неколцина от тях, които сериозно мога да причисля към приятелите си, все пак се видях, ала не в техните жилища при жените и сред децата им или на работа, а вечер, приятно събрани само спои в някоя винарна или кръчма, където можехме да разговаряме за икономическия упадък на

чаша валдумско или афенталско вино и между другото да говорим за отминалите години, за лета край Боденското езеро, за пътувания из Италия, за загиналите във войната приятели. През тези дни настроението ми не беше особено ведро не само защото толкова много ми бе дотегнала литературата и бих дал какво ли не, за да не ми се налага да пътувам до Нюрнберг, но и по други причини.

Моето пътуване постепенно се приближаваше към своя край, за шест седмици малко по малко се отдалечих от Тесин и вече се бях промъкнал близо до последната си спирка, все бях на път, без съзнателно да се замислям, сърцето ми бе изпълнено от въпроса: Какво ще стане сега? Какво намери и постигна при своето пътуване? Ще се върнеш ли отново към работата и отшелничеството си, ще можеш ли да стоиш сам в библиотеката с болки в очите, или ще предприемеш нещо друго? И този въпрос все още беше без отговор. Имах литературни четения, наслаждавах се на любов и сърдечни разговори с приятели, тук и там пих добро вино и прекарах в топли, приветливи помещения приятни часове, междувременно преглътнах и някои непоносими неща, а при разглеждането на стари сгради за часове се забравях (най-опияняващото за мен са готическите сводове с мрежеста нерватура), на няколко пъти в миговете на умора от пътуването, когато прекалено много бях бърбил, усещах мимолетен копнеж по моя далечен еремитски дом, ала нищо не се бе променило, нищо не бе сложено в ред. Все повече и повече чувствах бремето на това състояние, така че когато най-после потеглих за Нюрнберг, не бях настроен за отзивчивост и благодарност. Наистина пътувах, но смятах, че сега изкупвам проявения глупав героизъм, след като с една телеграма не се освободих от четенето. Защото Нюрнберг беше голямо разочарование за мен.

Пътувах в мрачен ден, валеше сняг, примесен с дъжд, отново минах покрай Аугсбург, видях катедралата и „Санкт Мориц“ да стърчат над града, сетне се заредиха непознати местности, а последната отсечка от пътя беше през сурово, диво и безлюдно, но величаво пространство с обширни иглолистни гори, снежна буря разтърсваше върховете на дърветата. Беше красиво и тайнствено, ала мен, южняка, ме потискаше и ми вдъхваше страх. Ако продължавам да пътувам така, мислех си аз, ще се редят все повече борове, ще има все повече сняг, ще стигна Лайпциг или Берлин, тогава скоро могат да се

появят Шпицберген и Северният полюс. Боже мили, ако пък бях приел и поканата за Дрезден! Не можех и да си го представя. Бездруго пътуването беше достатъчно дълго, ужасно дълго, и се радвах, че стигнах в Нюрнберг. Тайно очаквах в този готически град най-различни чудеса, надявах се на среща с духа на Е. Т. А. Хофман и на Вакенродер, но от това не излезе нищо. Градът ми направи страховито впечатление, естествено, вината за това носи не той, а единствено аз самият. Видях наистина очарователен стар град, по-богат от Улм, по-оригинален от Аугсбург, видях „Санкт Лоренц“ и „Санкт Зебалт“, видях общината с двора, където фонтанът се издига неизказано красив. Гледах всичко това, всичко беше много хубаво, но и всичко обкръжено от голям, неприятен, пуст търговски град, от шум на мотори, от автомобили, всичко леко трепереше при темпото на едно друго време, което не строеше мрежообразни сводове и не умееше в тихи дворове да издига прелестни като цветя фонтани, всичко изглеждаше така, сякаш в следващия час щеше да рухне, защото вече нямаше цел, нямаше душа. Какви красиви, какви очарователни неща видях в този бесен град! Не само забележителностите, църквите, фонтаните, къщата на Дюрер, крепостта, а също и много други малки случайни неща, които в действителност са ми по-свидни. Една аптека, наречена „Към кълбото“, където си купих нова чашка за промиване на очите, солидна красива стара сграда, където във витрината имаше препарирано малко, едва изпъзляло от яйцето си крокодилче, заедно с черупката, и някои други такива неща. Но това никак не помагаше. Наблюдавах всичко само забулено от ауспуховите газове на тия проклети машини, всичко подкопано, вибриращо от живот, какъвто не можех да възприема като човешки, а само сатанински, всичко готово да умре, всичко готово да се превърне на прах, закопняло за рухване и гибел, отвратено от този свят, отмаляло да стои тук без цел, да бъде красиво, без душа. И приветливостта, с която бях посрещнат от литературното обединение, и почивката подир моето последно литературно четене (може би за дълго време, може би завинаги) не ми помагаше. Всичко беше безутешно: в хотела много силно парно отопление, което през цялата нощ не можеше да се намали, никаква възможност прозорецът, да се остави отворен при шумното улично движение, освен това в стаята имаше един подъл апарат — телефон, който, след безсънната нощ и

при яростни болки, на сутринта наруши последния ми час за почивка. Хора, защо ме мъчите така, по-добре ми отредете бърза смърт!

През цялото време наблюдателят в мен възприемаше всяка оценка с присъщото му спокойствие, любопитен дали този път хубостникът ще избухне, или все пак още ще издържи. Наблюдателят в мен (фигура, която не принадлежи към лицата от този разказ) няма нищо общо със случайните радости и страдания на пътуващия бард, освен че ги отбелязва и присъства, и друг път ще говори по-вещо за тези преживявания. Днес разказваше само пътуващият тенор, случайният човек в мен, който преживява и изстрадва случайното.

Но тъкмо в Нюрнберг, където в собствените си очи изглеждах на деветдесет години и на умирање, където няхах никакво друго желание, освен да се оставя да ме погребат, тъкмо тук общувах главно с млади хора. Един от тях, ученик или студент, след литературното четене ме смути. Помоли ме да му напиша нещо в една книга и тъй като нищо не ми идваше наум (какво ли би трябвало да ми хрумне при тези обстоятелства), той предложи, ако обичам, да му напиша няколко гръцки думи, цитат от Новия завет, който се явявал в моя книга. Повече от двадесет години не бях рисувал никаква гръцка буква; бог знае как този цитат се е появил в творбата ми! Друг млад човек, с когото прекарах по-голямата част от краткия престой в Нюрнберг и на когото се радвах, беше поет. Той бе спечелил симпатиите ми още преди известно време отчасти с една умна статия за творчеството ми, в която много добре излагаше напразността, безполезността на моите поетически опити и нейната причина, отчасти със свое малко стихотворение, герой на което беше поетът Грабе и което беше наистина вълшебно. Обикаляхме Нюрнберг заедно и младият поет, макар да беше въздържател, вечер търпеливо седеше в кръчмите с мен и с приятното лице и тънките си фини ръце в някои моменти ми приличаше на ангел, комуто е отредено да ме пази тук, в този град, от крайности.

Все пак сега бях наистина безпомощен и загубен, само едно ми беше ясно: че колкото е възможно по-бързо трябва да отпътувам. Пък и в Мюнхен имах приятел, един от добрите, на които можеш да се осланяш, комуто телеграфирах, че ми е невъзможно да издържа тук, и го молах да ме чака там със следващия бърз влак. Как да е натъпках вещите си отново в куфара, как да е излязох от хотела, отидох на

гарата и потеглих съсипан, но щастлив от избавлението — бях далеч от Нюрнберг, който дори ми изглеждаше обречен на погибел. Това беше добър бърз влак, който до Мюнхен не спря никъде, но пътуването пак траеше много дълго и едва се издържаше, докато пристигнах в Мюнхен деветдесетгодишен, с опустошен мозък, парещи очи и подкосени колене. Този беше може би най-хубавият момент от моето пътуване. Ето че бях отново в Мюнхен, отново жив, бях оставил всичко зад себе си, вече не ми беше необходимо да осъществявам литературно четене. Ето го и моя приятел, едър и силен, с усмихнати очи, взема ми куфарчето и вместо дълги въпроси и обяснения казва, че в една пивница ни очакват познати. Бих предпочел да се мушна в леглото, но и пивницата не беше лошо нещо, съгласих се. Различни корифеи на литературата и критиката седяха там на една маса и ни чакаха, а в чашите бе налято наистина благородно мозелско вино; слушах крайно интересни разговори и дискусии и бях много доволен, тъй като всичко това изобщо не ме засягаше, нищо не изискваше от мен, беше просто интересно. Можех да седя там, да гледам развълнуваните и умни лица, да отпивам от мозелското и да усещам как сънят се приближава и ако ми е удобно, бих могъл утре да остана в леглото цял ден, цяла година, цяло столетие, никой нищо нямаше да ми иска, никакъв влак нямаше да ми свири и никакъв пулт за четене нямаше да стои пред мен, осветен и украсен с шише вода, и нямаше да е необходимо да рисувам нито гръцки, нито други букви.

Останах още няколко дни при моя приятел, далеч извън Мюнхен, в една селска местност, за да почина и си изясня техниката на обратния път. Тук съвестта ми се развълнува, нещо повече, надигна се и страх от завръщането у дома, затова се реших да наредя да ми препратят писмата. Пороят от хартия дойде и ми отвори работа за няколко дни, а сред всичко незначително имаше и нещо интересно — едно по-дълго писмо от оня млад поет, чийто ръкопис трябваше да върна. Тогава неговото прекалено невярно ласкателно писмо ме бе развълнувало неприятно, сега обаче той ме зарадва с несравнима откровеност и ме уведоми с точно улучващи, избрани със сила и любов изрази колко неизказано детински глупав и отворителен съм му изглеждал всякога. Браво, млади братко! Продължавай все така напред! От младата литература очакваме искреност, не красиви цветисти фрази!

Успях да изкуша най-милият от баварските ми приятели да слезе от своето горнобаварско село за една вечер, за приятна сърдечна вечер, която никога няма да забравя. Сега, когато отново бях частно лице, проявявах по-наивно отношение и към литературата, позволих си нещо, което само няколко пъти в живота си съм правил — да се приближа лично до един-двама колеги. Така прекарах ползотворен час с Йозеф Бернхарт; протестант и католик не биха могли да се сблизат повече, отколкото ние тогава. Една вечер бях при Томас Ман, исках да му покажа, че моята стара любов към неговия маниер на писане не е изчезнала, а изпитах и известно удоволствие да видя колко е добре сега този човек, който толкова вярно и смело върши работата си, макар да изглежда, че познава много дълбоко колебанията и отчаянията на нашата професия. До късно през нощта седях на неговата трапеза, а той бе устроил всичко красиво и стилно, във ведро настроение, малко сърдечен, малко присмехулен, закрилян от своята хубава къща, закрилян от мъдростта и добрата си форма. Благодарен съм и за тази вечер. А сега с удоволствие исках да видя и човека, който пишеше артистичните писма за „Симплицисимус“ — Йоахим Рингелнац, и той беше толкова приятелски настроен да дойде за една вечер и в общинската пивница пихме различни хубави вина и бяхме доволни. Когато свърши това, аз се запътих към трамвая, за да се прибера вкъщи, беше ми достатъчно и си легнах в леглото, а Рингелнац едва по това време започваше работа — трябваше да излезе на своята сцена, за което не му завиждах.

Оттатък, в Нимфенбург, се чувствах добре, глезеха ме, по цял ден можех да държа очите си в студена вода или да се разхождам нагоре и надолу под старите величествени дървеса, да следя с поглед увехналите листа — с какво удоволствие се гонят на вятъра нашите малки братя! Често ги съзерцавах с тъга, често ги съзерцавах с усмивка. И аз като тях се носех днес към Мюнхен, утре към Цюрих, после отново назад. Все в търсене, все от подтика да избягна страданието, от подтика да отсроча за известно време смъртта. Защо те се съпротивляват така? — натъжавах се аз. Защото играта на живота е такава — усмихвах се.

И тъй като смехът ми се струва нещо добро и горещо желано, попитах приятеля ми дали в Мюнхен сега пак има истински класически комик, каквито по-рано съм срещал тук. Да, моят приятел

знаел един, казвал се Валентин, и ние прегледахме вестниците, търсихме и намерихме, че нощем той играе в камерен театър пиесата си „Разбойникът рицар пред Мюнхен“! И една вечер отидохме там. В малкия театър до десет часа играеха Стриндберг, после идваше редът на Валентин. С немногобройна труппа той представяше „Разбойникът рицар пред Мюнхен“, чудесна пиеса, необикновена свинщина! Целта на пиесата беше да даде възможност на Валентин в ролята на стражник да се разхожда по сцената с дълга сабя и да върши или казва комични неща. Понякога беше толкова тъжно, че да се разхълцаш, например как в хладния здрач героят седеше на градската стена, свиреше на хармоника и разсъждаваше за своя млад живот, за войната и смъртта. Или когато той дълго време замислено разказваше съня си, в който бил гъска и едва не нагълтал голям червей. На това място в най-проста форма вълнуващо беше изобразена ефимерността на човешките възможности за познание. И този трагичен епизод също както другият с хармониката бе посрещнат с буйни залпове смях, никога не бях виждал по-доволна зала. С какво удоволствие се смееха всички хора! От далечни предградия те идваха тук в студа, плащаха пари, чакаха дълго, прибираха се вкъщи едва в полунощ само за да се посмеят известно време. И аз се смях много, мен да питат, бих пожелал пиесата да трае до сутринта. Бог знае кога ли пак ще се разсмее човек! И колкото по-голям е комикът, колкото по-страховита и безпомощна той представя в комична форма нашата глупост и нашата тъпа боязлива пустота, толкова повече хората трябва да се смеят! Сред зрителите зад мен седеше, млада жена, която опря лактите си на раменете ми. Обърнах се, защото помислих, че тя навярно се е влюбила в мен, но причината беше само в смеха, той я разтърсваше, сякаш бе обсебена от демон. Споменът за Валентин се прибави към скъпоценностите от това пътуване.

Но ето че достатъчно дълго седях в Мюнхен и на масата на моя приятел. Бъди мъж, казвах си аз, и се реши да отпътуваш. Сега не беше както някога в Локарно, сега сбогуването не бе вече лесно, не потеглях към света и не можех да гледам на тия, които оставаха, с чувство на превъзходство, сега се завръщах, тръгнах назад към клетката, към студа и изгнанието. Е, да, листът се съпротивлява на вятъра и все пак бива понесен натам, накъдето вихърът поиска. Накъде ще отпътувам сега? С колко дни още ще ми се удаде да продължа завръщането?

Вероятно ще пътувам дълго, може би цяла зима, може би цял живот. Навред накрая ще намирам един или друг приятел за вечер на чаша вино и тук и там в някой здрачен час отново ще ме срещат моите добри духове или светилищата на младостта ми. И навред ще имам свободата да избирам да не бъда само тъжен, поради студения вятър и гонените листа, но и да се усмихвам. Може би, както открай време смятам, у мен е скрит и някакъв хуморист, а тогава няма защо да се тревожа. Той още не се е развил напълно, защото и на мен не ми е тръгнало достатъчно зле.

---

[1] Едуард Мьорике в новелата „Щутгартското джудже“. — Б.пр.

↑

[2] Роман от швейцарския писател Готфрид Келер (1819–1890). — Б. пр. ↑

[3] Мислена уговорка (лат.). — Б.пр. ↑

[4] Известен политик (1878–1929), играл значителна роля във Ваймарската република; Х. Х. намеква и за модела за костюм наречен „Щреземан“. — Б.пр. ↑

[5] Швейцарски композитор (1886–1957), автор на песни по стихове на Гьоте, Айхендорф, Мьорике, Хесе и др. — Б.пр. ↑

[6] Герой от филма „Кабирия“ (1914) и псевдоним на изпълнителя на главната роля в серията от филма за Мачиста-Б. Пагано. — Б.пр. ↑

[7] Вид бургундско вино. — Б.пр. ↑

[8] Герой от романа „Демиан“ на Хесе. — Б.пр. ↑

[9] Герой от новелата „Последното лято на Клангзор“ на Хесе. — Б.пр. ↑

[10] Превод Федя Филкова. — Б.р. ↑

[11] „Тъй рече Заратустра“ — Фр. Ницше. — Б.пр. ↑

[12] Характерен за XVI и XVII век начин за оформяне на покривните конструкции на къщите. — Б.пр. ↑

[13] Буржоазно-либерален илюстриран сатиричен седмичник, излизал от 1896 до 1942 г. — Б.пр. ↑

[14] Най-старият в света квартал с къщи за наематели, създаден през 1519 г. в Аугсбург от богатата банкерска, фамилия Фуггер. — Б.пр. ↑

КУРОРТИСТ
ЗАПИСКИ ОТ ЕДНО ЛЕЧЕНИЕ В БАДЕН

Посветено на братя Йозеф и Ксавер Марквалдер

ПРЕДИСЛОВИЕ

Мото: Начало на всяка психология е безделието.

Ницше

Разправят, че швабите поумнявали едва когато станат на четиридесет години, а самите шваби, без особено доверие в себе си, понякога гледат на това като на един вид позор. Но тъкмо обратното, то е голяма чест, защото умността, която се има предвид в поговорката (тя не е нищо друго освен онова, което младите хора наричат старческа мъдрост, знание за големите антиномии, за тайната на кръговрата и биполярността), може да се открие сред швабите, колкото и да са надарени, съвсем рядко и при четиридесетгодишните. Но когато човек вече клони към петдесетте, тази мъдрост, или манталитетът на възрастта, идва сама, а именно, след като физическото застаряване я подпомага с различни неволи и предупреждения. Към най-честите теглила от този род спадат подаграта, ревматизмът, ишиасът и тъкмо такива страдания ни довеждат на курорт лук, в Баден. Следователно средата, в която и аз влизам сега, е благоприятна по своя вид и манталитет и оттук от само себе си, така ми се струва, човек, ръководен от *genius loci*^[1], изпада в известно скептично благочестие, простодушна мъдрост и много изкусно опростяване, в един твърде интелигентен антиинтелектуализъм, който принадлежи към спецификата на Баден също както топлината на баните и водите с миризма на сярата. Или казано накратко: ние курортистите, болните от подагра, най-невероятно се стремим да възприемаме ъгловатия живот доколкото е възможно като заоблен, да позатваряме едното си око, да не си правим големи илюзии, но в замяна да пазим и да поддържаме сто малки леки илюзии. На нас, курортистите в Баден, ако не се заблуждавам, особено ни е необходимо познание за антиномиите и колкото по-сковани стават крайниците ни, толкова по-настойчиво ни е

потребен гъвкав, двустранен, биполярен начин на мислене. Нашите страдания са страдания, но не са от оня героичен и декоративен вид, в който страдащите могат да ги представят за свръхважни, без да губят уважението на другите.

Когато пиша така, когато показвам своя личен начин на мислене на възрастен и болен от ишиас като типичен и го издигам до всеобща норма, когато постъпвам тъй, сякаш тук не говоря единствено от мое име, а от името на цяла класа или възрастова група, то, макар и за мигове, добре съзнавам, че това е голяма заблуда и че никой психолог (пък бил той и душевно мой събрат или близък) няма да сметне духовния ми отклик на околния свят и съдбата за нормален, няма да го признае за типичен. Нещо повече, след като набързо ме чукне тук и там, лесно ще намери, че съм средно надарен особняк от семейството на шизофрениите, но че не се налага да ме изолира в болница. Всъщност аз спокойно използвам обичайното право на всички хора, също и на психолозите, и проецирам не само у хората, а и във вещите и мебелите от моето обкръжение, дори в целия свят, собствения си начин на мислене, моя темперамент, моите радости и страдания. Не допускам да ми бъде ограбено удоволствието да смятам собствените си мисли и чувства за „правилни“, за справедливи, макар околният свят всекичасно да се мъчи да ме убеди в обратното, не отдавам значение и на това, че срещу себе си имам мнозинство, по-скоро няма да дам право на него, отколкото на себе си. В случая постъпвам както и с моята преценка за големите немски писатели, които не почитам, обичам или чета по-малко за това, че огромното мнозинство от живите немци правят обратното и предпочитат фойерверките пред звездите. Ракетите са хубави, ракетите са възхитителни, нека ги има! Но звездите! Но очите и мислите, изпълнени от спокойната им светлина, обвеяни от тяхната трептяща надалеч вселенска музика — мили приятели, това е нещо съвсем друго!

И когато аз, късен, малък писател, се заемам да нахвърля скицата на един престой в Баден, мисля за многото десетки пътувания до минерални бани и до Баден, които са описани от добри и лоши автори, с възхищение и почитание мисля за звездата сред всички ракети, за златната монета сред всички банкноти, за райската птица сред всички врабчета — „Пътуването за бани на д-р Катценберг“^[2], но в същото

време не позволявам на тези мисли да ми попречат да пусна моите фойерверки да излетят след звездата, моето врабче след райската птица. Лети, мое врабче! Издигай се, мое малко книжно хвърчило!

---

[1] Местен гений (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Издаден в 1809 г. роман от немския писател Жан Паул Рихтер (1763–1825). — Б.пр. ↑

КУРОРТИСТ

Едва моят влак бе пристигнал в Баден, едва бях слязъл с известни трудности по стъпалата на вагона, и вече се долавяше очарованието на града. Спрял на влажната циментова настилка на перона, внимателно се заоглеждах за портиера на хотела и видях, че от същия влак, с който бях пътувал, слизаха трима или четирима колеги, болни от ишиас — ясно им личеше по плахото придвижване на бедрата, несигурните стъпки и някак безпомощния плачлив израз на лицата, който се менеше и придружаваше внимателните им движения. Наистина всеки от тях имаше свой специалитет, собствена разновидност на страданието, а и собствен стил на движение, на колебание, поспиране, накуцване и всеки имаше собствена своеобразна мимика, но въпреки това преобладаваше общото — от пръв поглед познах всички до един като поразени от ишиаса, като братя и колеги. Който веднъж, не от учебник, а от собствен опит, е узнал за игрите на *pervus ichiadicus*^[1], характеризирани и от лекарите като „субективна сензация“, е със зорки очи за такива случаи. Веднага се спрях и почнах да наблюдавам белязаните от болестта. И виж ти, и тримата или четиримата имаха по-зъл израз на лицата си, опираха се по-силно на бастуните, едва повдигаха тръпнещите си крака и ги поставяха на земята по-страхливо и по-обезкуражено от мен. Всички те бяха по-страдащи, по-клети, по-болни, по-достойни за оплакване, отколкото бях аз — това ми се отрази крайно благотворно и не отзвуча през целия мой престой в Баден като хилядократно повтаряна, неизчерпаема утеха: наоколо хора куцаха, пълзяха, хора въздишаха или ги возеха в болнични колички, хора много по-болни от мен и с много по-малко основание за добро настроение и надежда! Ето че веднага, в първата минута, открих едно от най-големите тайнства и вълшебни средства на всички курорти и с истинска наслада възприех собственото си откритие. А то беше: другарството по страдание — SOCIOS HABERE MALORUM.

И сега, когато напуснах перона и с приятно чувство поех по леко снишаващата се към баните и долината улица, всяка крачка потвърждаваше и повишаваше ценното ми откритие: навсякъде се влачеха курортисти, седяха уморени и някак сгърбени по боядисаните в зелено пейки, отминаваха на групи, като куцаха и бърбеха. Една жена, возена в количка, се усмихваше унило, с полуувехнало цвете в слабата ръка, а зад нея пращеше от здраве и енергия цъфтяща болногледачка. Някакъв възрастен господин излезе от един от магазините, където продаваха на ревматиците илюстрирани картички, пепелници и щипки за писма (защо им трябваша толкова много, никога не можах да открия). На този възрастен господин, който излезе от магазина, за всяко стъпало на външното стълбище му бе необходима по цяла минута и той гледаше към улицата, разпростряна пред него, както загубил сигурност и уморен човек гледа към поставената му голяма задача. Друг още млад мъж със сиво-зелена военна шапка над четинестата коса с все сила, но мъчително си пробиваше път напред на два бастуна. Ах, и тези бастуни, които тук се виждат навсякъде, проклетите сериозни болнични бастуни с широки гумени наконечници, които се залепват, като пиявици или паразити за асфалта! Наистина и аз ходех с бастун, с тъпичък малайски, бастун, чиято помощ ми беше добре дошла, но ако се наложеше, можех да мина и без него и никой никога не ме е видял с ония тъжни бастуни с гумените пръстени! Не, беше ясно и трябваше да направи впечатление на всеки колко бързо и гъвкаво вървя надолу по тази приятна улица, колко малко и като на игра ползвам бамбуковия бастун, един предмет като невинна украса, само орнамент, и как съвсем слабо и безобидно при мен личат симптомите на ишиаса, страхливото притегляне на бедрото е едва загатнато, нещо повече — само бегло скицирано, изобщо колко спретнат и стегнат вървя по този път, колко млад и здрав съм в сравнение с всички по-възрастни, по-клети и по-болни братя и сестри, чиято немощ се забелязваше толкова ясно, толкова неприкрито и толкова неумолимо! Всяка моя крачка бе признание, вдъхваше ми увереност, чувствах се вече почти здрав, във всеки случай безкрайно по-малко болен от тези бедни хора. Да, щом полупарализираните и куцащите, хората с бастуните с гумени наконечници, още се надяваха на излекуване, щом Баден може да помогне на тях, то положително моето леко начално страдание тук ще изчезне, ще се стопи като сняг

при топъл вятър, а после лекарят ще открие в мое лице чудесен екземпляр, крайно благодарен феномен, малко чудо на излечимостта.

Изпълнен от съчувствие и доброжелателство, гледах приветливо към вълнуващите фигури. От някаква сладкарница се измъкна стара жена, която видимо отдавна бе престанала да скрива своята немощ; тя не се отказваше от ни най-малкото рефлексно движение и напълно бе заета с всички мислими облекчения, с всяка възникнала игра на една помощна мускулатура и така правеше гимнастика, балансираше и плуваше, докато си пробиваше широк път през улицата, сякаш бе морска лъвица, само че по-бавна. Моето сърце я приветства и ѝ изрази одобрението си, аз възхвалих морската лъвица, възхвалих Баден и своята добра участ. Видях се заобиколен от устремени към същото, от конкуренти, които далеч превъзхождах. Колко е хубаво, че толкова навреме пристигнах тук, още в първия стадий на лекия ишиас, още с първите слаби симптоми на начална подагра! Като се обърнах, опрян на бастуна си, дълго гледах след морската лъвица с онова познато чувство на благоволение, което ни показва, че езикът още не е намерил израз за душевните процеси, защото тук езикови противоположности, като злорадство и съчувствие, са най-дълбоко свързани! Боже мой, горката жена! Докъде може да я докара човек!

И в този миг на ентузиазъм и повишена жизненост, и в тази прелестна еуфория на добрия час, естествено, у мен не замлъкна съвсем оня досаден глас, който слушаме толкова неохотно, но който все пак ни е така потребен — гласът на разума, и със своя неприятно студен тон тихо и със съжаление ми обърна внимание, че изворът на моята утеха е само една заблуда, фалшив метод, че именно аз се самоизмамвам, аз, литераторът, който едва-едва накуцва с малайския си бастун и наистина изпълнен с благодарност, се сравнява с всяка разкривена, тежко куцаща фигура, че пропускам да взема под внимание непрекъснатата безкрайна скала от симптоми, която се простира отвъд моята личност, че съвсем не възприемам всички ония, които са по-млади, по-изправени, по-напети, по-стегнати и по-здрави от мен. Нещо повече, възприемах ги, но се отказвах да ги ползвам за сравнения, дори през първия и втория ден напълно примитивно бях убеден, че всички хора, които виждах с доволни лица да се разхождат без бастун и без забележимо сковаване или куцане, в никакъв случай не са братя и колеги, не са курортисти и конкуренти, а нормални,

здрави жители на града. Едва след няколко дни и по обичайния бавен път стигнах до познанието, че болни от ишиас могат да ходят и без бастун и изобщо да не правят конвулсивни жестове, че има много подагрици, чието страдание на улицата никой човек, дори и психолог, не е в състояние да открие, че с моята леко деформирана походка и малайския бастун в никакъв случай не стоя на първото безобидно стъпало на нарушената обмяна на веществата, че не само изпитвам наслада от завистта на истински парализираните и окуцелите, а и съм обект на присмехулното съчувствие на безброй колеги, на които служа за утеха, приличам им на тюлен, накратко, че с изострената си наблюдателност и със сравняването за степените на болестта не стигам до обективно изследване, а единствено до оптимистично самовнушение.

Така първия ден с голямо увлечение се наслаждавах на това щастие, отдадох се на оргия на наивно самовъзхваляване и постъпих добре. Привличан от курортистите, моите страдащи братя, които тук се появяваха навред, при вида на всеки осакатен се чувствах поласкан, всеки, когото срещях да возят в количка, ме подтикваше към ведро състрадание и съчувствено самодоволство, аз се шляех по улицата, тази толкова привлекателна с разположението си улица, по която пристигналите гости биват отвеждани от гарата към баните и която с приятни равномерни наклони минава край старите бани, а там долу, също като просмукваща се река, изчезва пред входовете на курортните хотели. Изпълнен от добри намерения и радостни надежди, се приближавах до „Хайлигенхоф“, където смятах да отседна. Трябваше да издържа тук три-четири седмици, всекидневно да правя бани, по възможност много да се разхождам и по възможност да стоя далеч от вълнения и грижи. Навярно понякога ще бъде малко монотонно, няма да се мине без скука, защото приетият тук образец е пълна противоположност на дейния живот и аз, старият самотник, комуто е дълбоко противен и крайно труден всеки стаден и хотелски живот, ще трябва да преодолее някои мъчнотии и неведнъж да се преборя със себе си. Но без съмнение — този нов, за мен напълно необичаен живот въпреки своята навярно някак бюргерска, някак вяла черта ще донесе и ведри и интересни преживявания. А нима наистина не ми е крайно необходимо след години на миролюбиво подивяване, на селско усамотение, при живот, погълнат от изследвания, за известно време

отново да бъде сред хората? Пък и главното: отвъд препятствията, отвъд тези започващи сега седмици на лечение стои денят, в който бодър ще крача нагоре по същата улица, подмладен и излекуван ще напусна хотела, с гъвкава игрива походка ще се сбогувам с Баден и ще мина като в танц по красивата улица към гарата.

Жалко само, че в момента, в който влизах в „Хайлигенхоф“, тихо заваля.

— Вие не носите хубаво време — каза усмихнатата необикновено приветливата госпожица от администрацията, като ме поздрави с пристигането ми.

— Не — измънках смутен. Как ли стоят нещата? Дали пък действително аз бях този, който предизвика дъжда, създаде го и го доведе със себе си чак тук? Че обикновеният, плиткийт начин на разсъждение отрича това, не можеше да ме оправдае, мен, теолога и мистика. Да, също както съдба и душевност са название на едно понятие, също както името и положението ми, възрастта, лицето и моят ишиас в известен смисъл са избрани и създадени от мен самия и не бива да държа отговорен за тях никого друго, явно така беше и с дъжда. Бях готов да го поема като лична вина.

След като споделих това с госпожицата и попълних регистрационната бланка, пристъпих към ония спазарявания за стаята, които нормалният човек не познава, чийто ужас наивният щастливец и не подозира, цялата им мрачност е известна само на попадналия под чужд покрив, привикнал на самотност и на дълбока тишина, страдащ от безсъние еремит и писател.

Да наеме хотелска стая, за нормалния човек е дреболия, всекидневие, в никакъв случай не е акт, свързан с афект, той го приключва за две минути. За нашего брата обаче, за невротичи, страдащи от безсъние, и психопати, това обикновено действие, фантастично претоварено от спомени, афекти и фобии, се превръща в мъчение. Приветливият хотелиер, симпатичната дама на рецепцията, която на нашата плаха гореща молба ни показва и препоръчва своята „спокойна стая“, не подозират бурята от асоциации, от страхове, иронии и самоиронии, които тази фатална дума събужда у нас. Колко добре, колко страшно точно, колко ужасно и дълбоко познаваме тези спокойни стаи, тези кътчета на нашите най-мъчителни страдания, на нашите болезнени падения, на нашия най-потаен позор! Как измамно и

коварно, как демонично гледат към нас тези приятни мебели, тези добронамерени килими и весели тапети! Колко фатално, колко унищожително се хили затворената междинна врата към съседната стая, каквато по проклятие има в повечето хотели и често съзнава собствената си неприятна роля, затова позорно се крие зад завеса от сукно! Колко болезнено и предано вдигаме очи към боядисания в бяло таван на стаята, който в момента на огледа се надсмива в мълчаливата празнота, а после вечер и сутрин кънти от стъпките на живеещите ма горния етаж, и не само на стъпки, това са познати и следователно не най-лошите врагове! Не, над тази безобидна бяла равнина, в часа на неизбежната съдба, също както през 1 тънката стена и вратата тътнат неподозирани шумове и вибрации: захвърляни обуца, падащи на пода бастуни, силни ритмични разтърсвания (които загатват здравословни гимнастически упражнения), а също и катурнати столове, някоя съборена от нощно шкафче книга или чаша, придърпване на куфари и мебели. Към това се прибавят човешки гласове, диалози: разговори със себе си, кашлица, смях, хъркане! А по-нататък, по-лошо от всичко друго, са непознатите, необяснимите шумове, всички ония странни, призрачни звуци, които не тълкуваме, чийто произход и вероятна продължителност не можем да предвидим, онези духове, които чупят и ровят, и още всякакво пропукване, тиктакане, шептене, надуване, смука не, шушнене, въздишане, скърцане, остро чукане, кипене на вода — бог знае какъв богат, невидим оркестър може да се скрие на няколкото квадратни метра в хотелската стая!

Следователно изборът на спалня за нашего брата е крайно трудно, важно и при това доста безнадеждно начинание, при което трябва да се мисли за двадесет неща, за сто възможности. В една стая гардеробът, в друга тръбите на парното, в трета съседът, който надува окарина, поднасят звукови изненади. И тъй, съгласно опита в нито една-единствена стая на света не може да се установи дълбокото спокойствие и ненарушимостта на съня, за които копнееш, защото привидно и най-спокойната стая крие изненади (нима не отидох да живея на петия етаж в уединена слугинска стаичка, за да не смущава покоя ми нито някой редом или над мен, а се намерих под таван, където вместо избягваните съжители бясно тропаха и вилнееха плъхове?). Не може ли в края на краищата човек да се откаже от всеки избор и просто с главата напред да скочи към съдбата и да се остави

във властта на случая? Вместо да се мъчи и тормози, а след няколко часа пак разочарован и тъжен да се възправи пред неизбежността на обстоятелствата, не е ли по-мъдро да се покори на слепия жребий и без избор да приеме първата предложена му стая? Разбира се, това е по-мъдро. Но ние не постъпваме така или съвсем рядко, защото как би изглеждал животът, ако само мъдрост и отказ от вълнение ръководят нашите действия и състояния? Не знаем ли, че съдбата ни е отредена и неизбежна, и всички ние все пак не обичаме ли пламенно и съкровено илюзията на избора, на свободата на волята? Не би ли могъл всеки от нас, когато избира лекаря за своята болест, професията и местожителството си, когато избира любима или годеница, да предостави всичко това също толкова добре, а може би с по-голям успех на чистия случай и нима човек въпреки това не избира, не влага много страст, старание, грижа за всички тия неща? Навярно той го прави наивно, с детинска страстност, с вяра в своята власт, в своята сила, убеден, че е възможно да се влияе на съдбата; а може би го прави и скептично, проникателно уверен в липсата на стойност, в безполезността на своето старание, но също така убеден, че действие и стремеж, избор и самоизмъчване са по-хубави, по-живи, по-благотворни или най-малкото по-забавни, отколкото едно смръзване в отчаяна пасивност. И тъй, постъпвах като глупака, който си търси стая, когато, макар дълбоко убеден в напразното и явно безсмислено свое действие, тъкмо затова всеки път повеждах дълги пазарлъци за избраната стая, добросъвестно се осведомявах за съседни врати или двойни врати, за всякакви подробности. Това е игра, за която се залавям, спорт, щом при тези дребни всекидневни въпроси винаги отново се предавам на илюзията, на фиктивните правила на играта, сякаш нещата от подобен род изобщо са достойни и достъпни за въздействие според разума. В такъв случай постъпвам също толкова умно или толкова глупаво, колкото детето, когато си купува лакомство, или играчът, който прави своя залог въз основа на математически таблици. Във всички подобни положения знаем точно, че се изправяме срещу чистата случайност, и действаме по силна душевна необходимост и все пак така, като че ли не би могло и не би трябвало да има нещо непредвидено, като че ли всичко и всеки на този свят е поданик на разумното ни съждение и разпоредба.

И тъй, обсъдих внимателно с услужливата госпожица пет или шест празни стаи. За едната узнах, че в съседство живеела цигуларка и всеки ден се упражнявала по два часа — е, това все пак е нещо позитивно, сега, при по-ограничения избор, предявих изискването да бъде настанен колкото може по-далеч от тави стая и етаж. За условията и възможностите на хотелската акустика бездруго имах тънко чувство и способност да предугаждам бъдещето, каквито биха били твърде желателни за някои архитекти. Накратко, направих необходимото, разумното; грижливо и добросъвестно се споразумях, както трябва да действа нервният човек при търсенето на спалня, а лошият резултат може да се формулира приблизително така: наистина няма никаква полза и, естествено, в тази стая можех да преживея същите приключения и разочарования, каквито и във всяка друга, но си изпълних дълга, положих усилия, останалото беше в божиите ръце. И същевременно дълбоко в мен заговори, както винаги в такива случаи, един друг, по-тих глас: „Не би ли било по-добре да предоставиш всичко това на бога и да се откажеш от тази театрална игра?“ Чувах гласа както обикновено и все пак не го слушах, защото в момента бях в добро настроение и процедурата протече гладко. Доволен, видях как моят плетен куфар изчезна във вратата на стая номер шестдесет и пет и продължих, защото бе дошъл часът, в който трябваше да се явя при лекаря.

Виж ти, и тук тръгна добре. В добавка мога дори да призная, че малко ме бе страх от това посещение; не че се боях от някаква, съкрушителна диагноза, а защото според мен медиците принадлежат към духовната йерархия, признавам на лекаря по-висок ранг и трудно преживявам разочарованието си от лекар, нещо, което възприемам с лекота, ако е предизвикано от железничар, банков чиновник или дори адвокат. Очаквам, без сам да зная точната причина, у лекаря остатък от оня хуманизъм, към който принадлежат и познанията по латински и гръцки език, и известна философска подготовка, каквито в повечето професии от съвременния живот вече не се срещат и не са необходими. В това отношение аз, иначе изпълван с радост от новото и революционното, съм консервативен, от високообразованите съсловия изисквам известен идеализъм, известна готовност за разбирателство и споразумение напълно независимо от материалните предимства, накратко малко хуманизъм, макар да зная, че този хуманизъм вече не

съществува в действителността и че жестовете на човеколюбие скоро ще могат да се срещат само в кабинетите с восъчни фигури.

След, непродължително чакане бях въведен в много хубаво, обзаведено с вкус помещение, което веднага предразполагаше към доверие. Лекарят, който отначало по привичния начин бе плискал вода в съседното помещение, се появи — интелигентно лице, — със сърдечно ръкостискане той обещаваще разбирателство и ние се поздравихме взаимно, както подобава на благонравни боксьори преди състезание. Започнахме борбата предпазливо, опипвахме се взаимно, колебливо опитвахме първите удари. Още бяхме в неутрална област, нашият диспут се отнасяше за обмяната на веществата, храненето, възрастта, ранните болести и преливаше от безобидност, само при отделни думи погледите ни се кръстосваха, готови да влязат в сражение. Лекарят имаше на своята словесна палитра няколко израза от медицинския таен език, които само приблизително можех да разгадая. Те обаче бяха много на място като украса към изявленията му и осезаемо засилваха неговата позиция спрямо мен. Все пак само след няколко минути ми беше ясно, че при този лекар не биваше да се страхувам от ужасното разочарование, което за хората от моя тип е мъчително именно при лекарите: зад подкупващата фасада от интелигентност и школовка човек се натъква на скован догматизъм, още първото изречение постулира, че начинът на трактовка, на мислене и терминологията на пациента са чисто субективни феномени, докато при лекаря, напротив, са строго обективни стойности. Не, тук имах работа с лекар, за разбирателство с когото имаше смисъл да се боря, той не беше само интелигентен съобразно предписанието, но в една засега още неопределима степен, и знаещ, следователно притежаваше живо чувство за относителността на всички духовни стойности. Сред образовани и умни хора може да се случи във всеки миг някой да схване манталитета и езика, догматиката и митологията на другия като субективни, само като опит, само като повърхностна притча. Но и всеки да стигне до същото прозрение за себе си и да го приложи към себе си, всеки да признае своето и на противника право на собствени, вътрешно определени и необходими нрав, начин на мислене и език или че двама души могат да обменят мисли и неотклонно да съзнават трошливостта на своите инструменти, многозначиеето на всички думи, невъзможността за действително точен

израз, следователно да съзнават, че е необходимо и интензивно самоотдаване, взаимна искрена отзивчивост и интелектуално рицарство — това приятно, всъщност за мислещите същества естествено положение се явява толкова мизерно рядко, че всяко приближаване към него, всяко от частичните му осъществявания приветстваме най-сърдечно. И тъй, тук, застанал срещу този специалист по болести на обмяната на веществата, забелязах да проблясва нещо като възможност за подобно разбирателство и обмен.

Прегледът, извършен преди кръвната проба и рентгена, даде утешителни резултати. Сърце нормално, дишане отлично, кръвно налягане много постоянно, но въпреки това се намираха безпогрешни симптоми на ишиас, отделни подагрични наслоявания и цялата мускулатура бе в непростимо състояние. В нашата беседа настана малка пауза, докато докторът отново си миеше ръцете.

Както очаквах, в този момент настъпи обратът, неутралната област беше изоставена, моят партньор мина в настъпление с внимателно подчертания и поставен с привидно спокойствие въпрос:

— Не мислите ли, че вашето страдание отчасти би могло да е и психически обусловено?

И тъй, вече стигнахме дотам, очакваното, предполагащото се бе случило. Обективната находка не оправдаваше напълно необикновените страдания, за които бях разказал, налице беше подозрителен превес от чувствителност, субективните ми реакции на болките от подаграта не отговаряха на предвидената нормална мярка, бях разкрит като неврастеник. Е, тогава наслука в борбата!

Също толкова предпазливо, колкото и бегло обясних, че не вярвам в „и психически обусловени“ страдания и състояния, че в моята лична биология и митология „психичното“ не е някакъв страничен фактор редом с физическото, а първична сила, следователно на всяко житейско състояние, всяко чувство на радост и скръб, а също и на всяка болест, всеки нещастен случай и смърт гледам като на психогенни, родени от душата. Ако на ставите на пръстите ми се появяват подагрични възли, това е моята душа, това е достопочтеното жизнено начало и онова „То“ в мен, които намират израз чрез пластичния материал. Когато душата страда, тя може да изрази това по много различни начини и ако у един се проявява като натрупвания на пикочна киселина и подготвя разрушаването на неговото „аз“, у друг

същото може да извърши страстта към пиянство, а у трети болката ѝ да се сгъсти до парче олово, което внезапно пробива черепа му. При това признак, че задачата и възможността на помагачия лекар в повечето случаи е да се задоволи с търсене на материалните, следователно вторичните промени и да се пребори с тях също с материални средства.

И сега вземах под внимание вероятността да бъда изоставен от доктора. Е, той нямаше да каже направо: „Многоуважаеми, това, което говорите, е глупост“, но навярно с малко снизходителна усмивка ще се съгласи с мен, като изрече някоя банална дума за влиянието на настроенията, най-вече върху душата на художника, и може би освен тази смяна на „пощенските коне“ ще измъкне дори фаталната дума „неизчислимост“. Това е дума пробен камък, чувствителна теглилка за духовната маса, която обикновеният научен работник вече нарича неподдаваща се на измерване. Именно той употребява тази удобна дума винаги когато се отнася за измерване и описване на прояви на живота, за които съществуващите материални измерителни апарати не само са твърде груби, но са нищожни както и склонността, и усетът на говорещия за тях. Обикновено естествоизпитателят знае малко, между другото той не знае, че тъкмо за беглите, подвижните ценности, които нарича неизчислими, освен естествените науки съществуват и стари, високо развити методи за измерване и изразяване, че както Тома Аквински, така и Моцарт, всеки на своя език, не са направили нищо друго, освен че с нечувана прецизност са претегляли така наречените неподдаващи се на измерване ценности. Бих ли могъл от един курортен лекар, пък ако ще да бе и феникс в своята област, да очаквам толкова тънки познания? И все пак го правех. И видите ли, не бях разочарован. Бях разбран. Човекът откри, че в мое лице не среща никакъв чужд догматизъм, а вижда игра, едно изкуство, музика, при които вече няма правота и спорове, а само общо звучене или отказ. И лекарят се справи, аз бях разбран и открит, признат, естествено, не за авторитет, какъвто не бях, пък и не исках да бъда, но като човек, който търси, мисли, като антипод, колега, завършил друг, много отдалечен, обаче напълно равностоен факултет.

И моето добро настроение се повиши до най-високата си степен, издигнато от оценката, получена за кръвното налягане и дишането. А сега нека става каквото си ще с дъждовното време, с ишиаса, с

лечението, не бях попаднал в ръцете на някакъв варварин, стоях срещу един човек, срещу колега, личност с гъвкав и диференциран начин на мислене! Не че се надявах често и продължително да разговарям с лекаря и заедно да пресяваме проблеми. Не, това не беше необходимо, макар да го оценявах като приятна възможност; бе достатъчно, че мъжът, на когото за известно време давах власт над себе си, дарявах моето доверие, в собствените ми очи притежаваше свидетелство за човешка зрелост. Нека докторът днес още да ме смята наистина за духовно жив, но за съжаление малко невротичен пациент. Възможно е някога да настъпи часът, в който той ще отвори и горните етажи на моята постройка, където същинската ми вяра, най-присъщата ми философия ще встъпи в игра и борба с неговата. И моята теория на невротик, която се крепи на Ницше и на Хамсун, при това може би ще отиде крачка напред. Всъщност на успех не се разчиташе особено. Невротичният характер да се разглежда не като болест, а като наистина болезнен, обаче крайно положителен процес на сублимация — ето една хубава мисъл, и беше по-важно да я изживееш, отколкото да я формулираш.

Доволен и снабден с безброй предписания за лечение, аз се сбогувах с лекаря. Бележката с наставлението, която носех в портфейла си и чието спазване трябваше да започне още утре рано сутринта, ми обещаваха някои целебни и приятни неща: бани, пиене на минерална вода, диатермия, кварцова лампа, оздравителна гимнастика. В резултат — скуката нямаше да е чак толкова.

Заслуга на собственика на хотела бе, че и вечерта на моя пръв курортен ден премина хубава и приятна и стигна до своя цъфтеж. Вечерята, която за мое учудване се разгърна като празнична и в благороден стил, се състоеше от такива апетитни блюда, каквито от години не ми бяха познати, като кнедли с птичи дроб, ирландски стек, ягодов сладолед. И по-късно седях на бутилка червено вино заедно със собственика в оживен разговор, в красива стая със старинни мебели, край тежка орехова маса, и изпитвах радостта да намирам отклик у чуждия човек с друг произход, друга професия, друго честолюбие и стил на живот, да проявявам съчувствие към неговите грижи и радости и да видя, че той споделя много от моите възгледи. Не се възхвалявахме взаимно, но много бързо намерихме допирни точки и се

отнасяхме един към друг с откровеността, която лесно преминава в симпатия.

При кратката си вечерна разходка, преди да легна да спя, видях звезди, отразени в дъждовните локви, при нощния вятър край брега на буйно шумящата река открих няколко необикновено красиви стари дървета. Положително те и утре ще бъдат много красиви, но в този миг имаха магическата, неповторима красота, която се излъчва от нашата собствена душа и която, според елините, проблясва у нас само тогава, когато ни е съзрял Ерос.

---

[1] Седалищен нерв (лат.). — Б.пр. ↑

ДНЕВЕН РЕЖИМ

Когато се заемам да описвам обичайния ход на един курортен ден, то избирам, както е редно, среден ден, който няма изключителен характер, ден полуоблачен или полусин, нормален, без особени външни събития и без особени вътрешни предчувствия и вълшебства. Защото, естествено, тук не само за нервните литератори, а и за цялата тъпа болни от ишиас, според равнището и протичането на лечението им, идват дни, изпълнени с трудности и депресии, и леки, кротки дни на благополучие и разцъфтяваща надежда, дни, в които ние подскачаме, или такива, в които жалко се влачим или безнадеждно оставаме да лежим в леглата. И при всичкото ми старание да конструирам един добре темперирани среден ден, нормален, нито хубав, нито лош бюргерски ден, не мога да си спестя едно мъчително признание, тъй като всеки ден, дори и на курорт, за съжаление започва с утро. Вероятно при мен е свързано с дълбоките ми недостатъци и пороци, с лошия сън, но във всяко отношение отговаря на моята същност, на моята философия, на моя темперамент и характер, че не умея да осмисля утрото, възхвалявано в толкова много прекрасни стихотворения. Това е позор и ми е трудно да го призная, но какъв смисъл би имало писането, ако зад него не стоеше волята да се каже истината? Сутринта, прославеното време на свежест, на ново начало, на млад радостен подтик, за мен е фатална, досадна и мъчителна, ние взаимно не се обичаме. При това не ми липсват разбиране, умение за съпреживяване на онази лъчезарна утринна радост, която толкова ободрително и ясно звучи в някои стихове на Айхендорф и Мьорике, в стиховете, в картините и спомените аз възприемам утрото също така поетично и от детството ми е останал един полуизтрит спомен за истински утринен въздух, макар от много години, разбира се, нито една-единствена заран да не съм бил истински радостен. И в най-благозвучната изповед на свежия утринен лъх, която познавам, в стиха на Айхендорф „Утрото, то е моята радост“, по който Хуго Волф е създал мелодия, долавям далечен, фалшив тон, колкото и чудновато да

звучи, колкото и да ме убеждава сутрешното настроение на Айхендорф, пак не мога истински да повярвам на радостта на Волф от зората и намирам, че той е изобразил едно меланхолично, поетично, копнежено, но не преживяно славене на утрото. Всичко, което прави моя живот тежък и труден и го превръща в опасен, дори омразен проблем, в утрините говори твърде високо и се възправя прекалено властно срещу мен. Всичко, което прави моя живот сладък и красив, и необикновен, цялата благодат, цялото вълшебство, цялата музика сутрин е далеч и едва доловима, звучи едва ли не като сказание и легенда. От твърде плиткия гроб на моя лош, кратък, често прекъсван сън заран се вдигам не окрилен от чувство за възкресение, а натезал, уморен и нерешителен, без всякаква закрила и броня срещу връхлитащия околен свят, който насочва към моите утринно чувствителни нерви всичките си трептения, сякаш през някакъв силен увеличителен апарат ми реве тоновете си с мегафон. Едва към обяд животът става отново поносим и добър, а в щастливи дни в късния следобед и вечерта той е чуден, силен, трепетен, вътрешно озарен от нежна божествена светлина, пълен със законност и хармония, с вълшебство и музика и богато ме обезщетява за хилядите лоши часове.

На друго място при случай мисля да разкажа защо страдането от безсъние и тази утринна мъка ми изглеждат не просто болест, а и порок, защо се срамувам от тях и при това чувствам, че така следва да бъде, че тези неща не бива нито да ги отрека и забравя, нито да искам да се излекуват откън, че те ми са необходими като тласък и непрекъснато обновяващ се подтик за моя същински живот и неговата задача.

Денят в Баден за мен превъзхожда дните на обикновения живот единствено с това, че докато трае лечението, всеки ден започва с важно централно сутрешно задължение и задача, а тази задача е лека, дори приятна за изпълнение. Имам предвид банята. Когато сутрин се събуждам, все едно в кой час, като първа и най-важна задача пред мен стои не нещо досадно, не обличането, гимнастиката или бръсненето, или четенето на пощата, а банята, приятно топло, спокойно начинание. С леко чувство на шемет се изправям в леглото, с няколко предпазливи упражнения раздвижвам схванатите крака, ставам, намятам халата и бавно крача през полутъмния смълчан коридор към асансьора, който ме отвежда през всички етажи, чак в мазето, където са кабините с

ваните. Тук долу е чудесно. Под много старите каменни, кротко ехтящи сводове постоянно цари чудна мека топлина, защото навред ромони топла вода от извора, тук всеки път ме обзема тайнственото сгрыващо чувство, че съм в пещера, каквото усещах като малко момче, когато от една маса, два стола, няколко килимчета за пред легло или пътеки си правех пещера. В резервираната за мен кабина ме очаква дълбок, вграден на ниско басейн, пълен с горещца, току-що бликнала от извора вода, бавно влизам в нея по две малки каменни стъпала, обръщам пясъчния часовник и се потапям чак до брадата в горещата тръпчива вода, която има слаб дъх на сярата. Високо над главата ми в кънтящия свод на моята масивно изградена кабина, която много ми напомня манастирска килия, дневната светлина струи през прозорец с матови стъкла; там горе, един етаж над мен, зад млечното стъкло се простира светът, далечен, млечнобял, и никакъв звук не стига дотук. А около мен трепти чудната топлина на тайнствените води, които от хиляди години неспирно текат, затоплени в неизвестната кухня на земята, и слаба струя се влива в моята баня. Според предписанието трябваше колкото може повече да раздвижвам крака и ръце във водата, да правя гимнастически и плувни движения. Най-добросъвестно изпълнявах това в продължение на няколко минути, после обаче лежах неподвижно, попритворил очи, полузадрямал, и гледах тихото непрестанно, стичане на пясъка в часовника.

Един увехнал лист, довян от вятъра през прозореца, малък лист от дърво, чието име не ми идваше наум, лежеше на ръба на моя басейн, виждах го, разчитах руните на неговите ребра и жилки, вдишвах толкова особеното предупреждение за тленност, от която ние тръпнем и без която не би имало нищо хубаво. Чудно е как красота и смърт, удоволствие и тленност взаимно се изискват и обуславят. В себе си и наоколо ясно усещах като нещо осезаемо границата между природа и дух. Така както цветето е тленно и красиво, златото вечно и скучно, така всички движения на природния живот са тленни и красиви, а духът е непреходен, но скучен. В този час го отхвърлях, в никакъв случай не гледах на духа като на вечен живот, а като на вечна смърт, нещо смразено, неплодотворно, безформено, което може да добие очертания и живот само ако пожертва своето безсмъртие. Златото трябва да стане цвете, духът тяло и душа, за да може да живее. Не, в този хладен утринен час между пясъчния часовник и увехналия лист

не исках да зная нищо за духа, а в други времена можех много да го почитам, желяех да бъда само тленен, да бъда дете и цвете.

И за това, че бях тленен, след половинчасово лежане в топлите води ми напомни мигът на ставането. Позвъних на прислужника, той се появи, пригответи ми затоплена хавлия. Тогава се изправих във водата и вече чувството за тленност, обезсилвайки ме, премина по цялото ми тяло, защото тези бани много изтощават и когато след баня от тридесет или четиридесет минути поискам да се изправа, коленете и ръцете ми се подчиняват само бавно и мъчително. Изпълзях от басейна и наметнах хавлията около раменете си, исках добре да се изтрия, да направя няколко енергични движения, за да се ободря, но не можех, рухнах на стола, чувствах се двестагодишен и ми бе потребно дълго време, за да се изправа, отново да облека ризата и халата си и да тръгна.

Бавно, с подсечени колене вървах под тихите сводове — зад вратите на кабините тук и там шумеше вода — към серния извор, който извираше и кипеше под стъклен похлупак между камъни с жълтеникава наслойка. За този извор може да се разкаже загадъчна история. На ръба на каменния каптаж за ползване от посетителите винаги има две водни чаши, нещо повече, тъкмо това е историята, те липсват, но всеки гост, който жаден се приближи към извора, трябва от собствен опит да разбере, че двете чаши пак са изчезнали. Тогава човек незабавно поклаща глава, доколкото след банята курортистът е в състояние да направи такова движение, извиква прислугата, веднага се явява ту прислужник, ту келнер, ту някоя камериерка или санитарка от банята, ту момчето от асансьора и всички те също клатят глави и не разбират къде ли са се дянали злополучните чаши. Всеки път много бързо донасят нова чаша, посетителят я пълни, пие, оставя я на камъка и си отива; и когато след два часа се върне, за да отпие още глътка, отново няма никаква чаша. Всеки от служителите, на които тази загадъчна история с чашите е досадна и им създава доста работа, има свои собствени обяснения за изчезването на чашите, но всички те не са особено убедителни. Момчето от асансьора например наивно смята, че чашите често биват отнасяни от гостите на хотела по стайте. Като че ли в такъв случай камериерките не биха ги намирали отново, всеки ден! Накратко, работата е необяснима и на мен самия вече най-малкото осем или десет пъти се случваше да ми търсят нова чаша. Нашият

хотел има около осемдесет посетители и тъй като тези курортисти са сериозни възрастни хора с подагра и ревматизъм, вероятно не крадат чаши, то предполагам, че това е работа или на маниакален колекционер, или на неземни същества, на воден демон или дракон, който взема чашите може би за да накаже хората, че експлоатират извора, и някога някой щастливец, заблудил се из сводовете на мазето, ще намери входа към тайнствената шахта, където ще са струпани цяла планина водни чаши, тъй като по моите предпазливи пресмятания за една-единствена година там ще са се насъбрали най-малкото две хиляди чаши.

Край този извор сега си напълних чаша топла вода и я изпих с удоволствие. Най-често при това отново сядам и ми е много трудно да се реша пак да стана. Влача се към асансьора, в ума ми са приятните представи за изпълнен дълг и заслужена почивка, защото с банята и пиенето на минерална вода фактически съм изпълнил най-важните предписания за деня. А е все още ранна утрин, най-много седем или седем и половина, до обяд има няколко часа и аз бих дал всичко, за да науча вълшебството как да превърна сутрешните часове във вечерни.

За момента във всеки случай отново ми идва на помощ курортното напътствие, което ми отрежда след банята да се върна в леглото. Моята сънна умора от банята отговаря напълно на предписанието, но по това време на деня животът в хотела отдавна е започнал, дъските на пода припукват под забързаните стъпки на камериерките и момичетата, които разносят закуски, блъскат се и врати. Тогава вече не може да се мисли за сън, освен за минути, тъй като още не са изнамерени антифони, които действително да закрилят изтънченото, свръхбудно ухо на страдащия от безсъние. Не по-малко приятно е още веднъж да легнеш, още веднъж да затвориш очи, без да мислиш за всички глупави неща, които сутринта изисква от нас: глупавото обличане, глупавото бръснене, глупавото връзване на връзка, глупавото поздравяване с „добро утро“, четенето на пощата, решаването да се заемеш с някаква дейност, повторното възприемане на цялата механика на живота.

В това време лежа в леглото, слушам съседите ми по стая да се смеят, слушам, че се ругае, че се прави гаргара, слушам звънците в коридора да дрънчат, персоналът да тича и скоро разбирам, че няма никакъв смисъл повече да отлагам неотменимото. Хайде, драги, вдигай

се! Ставам, мия се, бърсна се, извършвам всички ония сложни действия, които се изискват, за да се вмъкнеш в дрехите и обувките, стягам шията си с яката на ризата, пъхвам часовника в джоба на жилетката, украсявам се с очилата — и всичко това с чувството на затворник, който от десетилетия познава тези предписани задължения и знае, че са за цял живот и никога не ще имат край.

Около девет часа се появявам в трапезарията, блед, мълчалив гост, сядам край моята малка кръгла маса, мълком поздравявам хубавото весело момиче, което ми донася кафе, намазвам си една кифличка с масло, другата мушвам в джоба, разрязвам пликите на писмата, които лежат пред мен, натъпквам закуската в гърлото си, писмата в джоба на самото, в коридора виждам да се шляе един курортист, който има желание да беседва с мен и отдалеч ми се усмихва подкупващо и започва да говори, при това на френски, решително и бързо го бутвам, измърморвам едно „пардон“ и се втурвам към улицата.

Тук в курортния парк или в гората ми се удава да прекарам предобедна в мечтаната усамотеност. Понякога успявам и да поработя. Това значи на една пейка в парка, с гръб към слънцето и към хората, да си запиша някои от мислите, които са ми хрумнали и ги нося още от часовете на нощта. Най-често отивам да се разхождам и после се радвам на втората кифличка в джоба ми, защото една от моите най-хубави утринни радости (изразът все пак е твърде силен) е да натроша този хляб и да нахраня многото чинки и синигери. При това по принцип не мисля, че в Германия, на няколко мили оттук, дори на масите на богаташи няма такъв бял хляб и хиляди хора изобщо нямат хляб. Отказвам на тази мисъл, макар да стои толкова близо, достъп до моето съзнание и често намирам, че отказът струва твърде голямо напрежение.

При слънце или дъжд, когато някак си и някъде работя или се разхождам, в края на краищата изкарвам предобедна и приближава върховният час на курортния ден — обядът. Мога да уверя, че не съм от лакомите, но и за мен, човека, който познава радостите на духа и на аскетизма, обедният час е тържествен и важен. Но тази точка изисква по-основно разглеждане. Към натурата и начина на мислене на вече немладия човек, болен от ревматизъм и подагра, както намекнах още в предисловието, спада това, че той е прозрял невъзможността светът да

се схваща праволинейно, че проявява усет и внимание към антиномиите, към необходимостта от противоречия и възражения. Курортният живот в Баден с удивителна драстичност дава израз на някои от тези противоречия, без да се докосва до дълбоката им философска основа. Тук могат да се открият много такива метафори. Припомням само, за да избера нещо наистина банално, например многото пейки, поставени навред из Баден. Те подканват всички, които бързо се уморяват, не твърде сигурните в краката си курортисти, да поседнат и си отдъхнат и гостът на града с голяма охота следва приятелската покана. Но едва преседял минута, той ужасен вече се мъчи да се изправи, защото човеколюбивият създател на цялото множество от пейки е бил дълбок философ и ироник — конструирал ги е със седалки от желязо и болният от ишиас, настанил се там, излага най-чувствителните места на заболялото си тяло на унищожително студено течение, при което инстинктът го подтиква незабавно да бяга. Така пейката му напомня колко се нуждае от одих, а една минута покъсно също толкова ясно, че ядро и извор на живота е движението и че ръждясващите стави се нуждаят не толкова от покой, колкото от тренировка.

Мотат да се намерят много такива примери. Но по-внушително, отколкото при всичко друго, духът на Баден — а той постоянно се движи между антитези — се проявява в трапезарията по време на обяда и вечерята. Тогава там седят десетки болни хора, всеки е донесъл своята подагра или ишиас и всеки е дошъл в Баден може би единствено за това курортът да го избави от страданията му. Съгласно всяка естествена и праволинейна, всяка младежки пуританска житейска мъдрост, основана на ясното и просто учение на химията и физиологията, би следвало на болните най-настойчиво заедно с топлите бани да се препоръча преди всичко спартански просто, безмесно и без употреба на алкохол, диетично хранене, навярно дори и лекуване чрез глад. Но в Баден не се мисли така младежки естествено и едностранчиво, а от столетия градът е прочут също толкова, колкото с баните, и е изобилната и изтънчена кухня; в действителност в страната има малко места и ресторанти, където хората могат така добре и богато да се тъпчат, както правят тук болните с нарушена обмяна на веществата. В Баден най-деликатесните шунки биват поливани с бургундско и най-сочните шницели с бордо, а между

супата и печеното плува нежна варена пъстърва и богатите месни блюда са следвани от чудесни сладкиши, пудинги и кремове.

По-рано мнозина автори са се опитвали различно да обяснят тази праостара особеност на Баден. Лесно е да се разбере и оцени тукашната висока кулинарна култура; всеки от хилядите курортисти прави това два пъти дневно; по-трудно е тя да се обясни, тъй като причините за нея са от твърде сложно естество. В следващите редове ще назова някои от най-важните, преди това обаче с цялата си решителност бих искал да отклоня ония направо рационалистични основания, които човек среща толкова често. Много пъти например се чува вулгарни мислители да казват, че добрата кухня в Баден, която е в противоречие със същинските потребности на курортистите, с течение на времето се е развила и се крепи върху конкуренцията между различните хотели, тъй като градът от стародавни времена е бил известен с доброто ядене и всеки собственик на ресторант имал интерес и по отношение на менюто най-малкото да не изостава от конкуренцията. Но тази евтина и повърхностна обосновка лесно може да рухне, защото заобикаля самия проблем и иска да реши въпроса за действителното възникване на добрата баденска кухня, като се позове на традицията и миналото. А най-малко ние можем да се задоволим с абсурдната мисъл, че търсенето на печалба от страна на собствениците на ресторанти било причина за доброто ядене! Сякаш който и да е стопанин би бил заинтересован да увеличава до крайност разходите си за месо, хлебни изделия и сладкиши, и то тъкмо тук, в Баден, където всеки собственик на хотел от столетия има своя магнит за привличане на гости, своята голяма, никога нестихваща атракция в подземията в образа на горещ минерален извор!

Не, би трябвало значително по-надълбоко да копнем, за да дадем теоретическо обяснение на феномена. Тайната не се крие нито в привичките и традициите на миналото, нито в сметките на собствениците, а в самата основа на световното устройство като една от вечните антиномии, които ни е отредено да приемаме. Ако в Баден храната по традиция би била постна и оскъдна, то собствениците биха спестявали две трети от своите разходи и хотелите пак биха били пълни, защото посетителите им няма да бъдат привличани тук от яденето, а гонени насам от трептенията на своя *nervus ichiadikus*. Но нека предположим, за опит, че в Баден би се живяло рационално, че

борбата срещу пикочната, киселина и склерозата не се води само с бани, а и с отказ от алкохолни напитки и с пост — какви биха били предполагаемите резултати? Курортистите щяха да оздравеят и в скоро време из цялата страна, нямаше да има ишиас, който все пак, подобно на всички форми на природата, има право на съществуване и живот. Баните ще станат излишни, а хотелите ще западнат. И ако бихме искали да подценим или уравним тези последни щети, то при липсата на подагра и ишиас в световен план напразното изтичане на скъпоценните извори не би донесло на света никакво подобрене, а тъкмо обратното.

Непосредствено след това предимно теологично обосноваване идва психологичното. Кой от нас, курортистите, би искал заедно с баните и масажите, заедно с грижата и скуката да понася още пост и самоизтезание? Не, предпочитаме да бъдем само наполовина здрави, но в замяна да живеем малко по-доволно и по-хубаво. Не сме младежи с безусловни изисквания към себе си и към другите, а възрастни хора, дълбоко заплетени в зависимостите на живота и свикнали да си затварят едното око. Нека обмислим сериозно въпроса: правилно и желателно ли би било всеки от нас чрез едно идеално лечение да бъде изцелен напълно и окончателно и никога да не трябва да умира? Отговорим ли на този малко труден въпрос съвсем добросъвестно, то отговорът ни ще гласи „не“. Не, не искаме да бъдем напълно излекувани и не искаме да живеем вечно.

Предполага се, че всеки от нас, запитан единствено за себе си, навярно по-скоро ще каже „да“. Ако мен, курортиста и писателя Хесе, ме попитат дали съм съгласен на писателя Хесе да бъдат спестени болест и смърт, дали смятам за добро, желателно и необходимо той да живее вечно, то аз, суетен, каквито са литераторите, може би най-напред ще отговоря на въпроса утвърдително. Но щом същият въпрос ми бъде поставен и по отношение на други, на курортиста Мюлер, на болния от ишиас Легран, на холандеца от стая шестдесет и четири, много бързо бих се решил да кажа „не“. Не, в действителност не е необходимо ние, възрастните, вече не твърде хубави хора, пък било и без подагра, да живеем безкрай. Би било дори много фатално, много скучно, много грозно. Не, на драго сърце бихме искали да умрем, но по-късно. А за днес предпочитаме след уморителните бани и мъчително убийства предобед да изпитаме нещо приятно, да огризем

едно пилешко крилце, да похапнем вкусна риба, да изпием чаша червено вино. Такива сме ние, страхливи и слаби, жадни за удоволствие, стари егоистични хора. Такава е психиката ни, такава е и нашата душа на ревматици и стареещи хора, а и душата на Баден; погледната от тази страна, оправдана е и традицията на баденската кухня.

Достатъчни ли са тези доказателства за оневиняване на нашия приятен живот? Необходими ли са по-нататъшни доводи? Има още стотици. Един-единствен, много прост, трябва да бъде назован, а именно: минералните бани „изсмукват“, което ще рече, след тях се огладнява. И тъй като не съм просто курортист и гастроном, а в други времена съм познавал и противния полюс, радостта от постенето, съвестта ми не се утежнява пред лицето на света, който живее в нищета, ако във вреда на собствената ми обмяна на веществата в течение на три седмици съучаствам в разточителството.

Много се отклоних. Нека се върнем назад към дневния режим! Й така, седя на масата за обяд, виждам как рибата, печеното, плодовете се появяват едно след друго, в паузите дълго и замислено гледам краката на сервиращите момичета, всички в черни чорапи, гледам замислено, макар и не така дълго, краката на главния келнер. Те (краката на главния келнер) са за всички нас, пациентите, скъпа гледка, голяма утеха. Тъкмо този келнер, бездруго много приятен господин, някога страдал от крайно тежка и мъчителна форма на ревматизъм, така че вече почти не можел да ходи, и чрез лечение в Баден оздравял напълно. Всеки от нас знае това, на някои той самият го е разказвал. Ето защо често толкова замислено гледаме краката на главния келнер. Краката на младите сервитьорки обаче, в черни чорапи, без всякакво лечение, от само себе си са толкова стройни и подвижни, че ни се струват достойни за още по-дълбок размисъл.

И тъй като тук живея усамотено, сядането на трапезата е единственият повод, при който мога по-отблизо да се запозная с другите курортисти. Наистина не зная имената им и с малко от тях съм разменял по някоя дума, но ги виждам да седат, виждам ги да се хранят и при това научавам някои неща. Холандецът, моят съсед по стая, чийто глас всяка вечер и сутрин през стената ограбва часове от съня ми, тук на масата говори с жена си така приглушено, че не бих могъл

да позная гласа му, ако не идваше откъм номер шестдесет и четири. Ех ти, кротко момче!

Няколко фигури от нашия обеден театър всекидневно ме радват още с появата на техните силуети, с определеността на ролите им. Тук е една великанка от Холандия, висока два или повече метра и достатъчно пищна, величествена фигура, достойна да представлява наша курфюрстка. Държането ѝ е прелестно; към походката ѝ обаче могат да се предявят изисквания, странно кокетна и опасна, ала почти потискаща е гледката, когато тя пристъпва в залата, опряна на изящен бастун, тънък, сякаш играчка, човек очаква, че всеки миг ще го види да се счува. Но той вероятно е от желязо!

Тук има и един страхотно сериозен господин, обзалагам се, че е най-малкото парламентарист, всецяло морален, мъжествен, патриотарски, долните клепащи на очите му са малко зачервени и увиснали като на ония верни кучета от Сен Бернар, вратът му — широк и вдървен — би издържал всякакъв удар, челото му е набраздено от бръчки, портфейлът му — надут от законно придобити и точно преброени банкноти, гърдите му са пълни с безупречни, високи, но нетолерантни идеали. Веднъж, в една ужасна нощ, той ми се присъсни, сънувах, че този човек е моят баща, а аз стоях; пред него и трябваше да отговарям: първо, заради липсата на патриотизъм, второ, за това, че на хазарт съм загубил петдесет франка, трето, че съм прельстил едно момиче. В деня след тоя убийствен сън горещо копнеех да видя наяве човека, пред когото насън толкова много трябваше да треперя. Видът му би ме излекувал, защото нали действителността винаги е много по-безобидна, отколкото образът от нашите кошмари, мъжът може би ще се усмихне или ще ми кимне, или ще се пошегува със сервитьорката, или най-малкото физическият му образ ще коригира разкривеното лице от моя сън. Но когато; стана обяд и отново видях строгия господин по време на хранене, той нито ми кимна, нито се усмихна, а седеше мрачен пред своята бутилка червено вино и всяка бръчка на челото и на тила му изразяваше неумолима моралност и решителност, изпитах ужасен, страх от него, а вечерта се молах да не го сънувам, отново.

Тъкмо противното, колко прелестен, колко мил и изпълнен с чар беше господин Кеселринг, човек в най-хубавите си години, професията му не ми бе известна, но трябва да беше идалго или нещо подобно.

Светлоруса, копринена коса на вълни обграждаше чистото чело, на бузата му нежно примамваща весела трапчинка, мечтателно и очароващо гледаха светлосини детски очи, красива ръка леко поглаждаше елегантната пъстроцветна жилетка. В тези гърди не можеше да живее никакъв фалш, никакво неблагоородно вълнение да помрачи достойнството на тези поетични черти. Розов от темето чак до пръстите на краката, като някакво момиче, рисувано от Реноар, Кеселринг, прелестният, на по-млади години трябва да се е въодушевявал от дяволитите игри на Купидон. Как обаче същото сладко момче ме изплаши и разочарова, когато веднъж в пушалнята на здрачаване ми показва малка джобна колекция от неприлични картички, нямам думи за това.

Най-интересното, най-хубавото същество, което някога съзрях в тази зала, днес го няма, само един-единствен път го видях да седи тук и тогава бе срещу мен, на моята малка кръгла маса, в един вечерен час, имаше весели кафяви очи, дълги интеллигентни ръце, сред всички тези пациенти едно самотно цвете, самата младост и прелест. Мила, ела отново, за да се насладиш с мен на вкусните ястия и да опиташ доброто вино и да озарим залата с нашите приказки и нашия смях!

Ние гостите се контролираме взаимно, както е обичайно за местата на летен отдих, само че тук модата и елегантността играят незначителна роля. Но толкова по-точно следим състоянието на нашите събратя, защото в тях виждаме отразени самите себе си. И ако денят е добър за побелелия господин от номер шест и той може сам да стигне от вратата до масата, всички се радваме и всички поклащаме мрачно глави, ако чуем, че госпожа Флури днес трябва да остане в леглото.

След като в течение на цял час сме се хранили добре и сме се наблюдавали взаимно, неохотно прекъсваме удоволствието и напускаме залата на нашето благополучие. За мен вече започва най-леката част на деня. При хубаво време посещавам градината на хотела, където в едно закрито кътче имам оставен шезлонг, а там са и моят бележник, моливът и том от Жан Паул. Най-често около три или четири часа е моят „лечебен сеанс“, това ще рече, трябва да се явя при лекаря и да бъда лекуван от една негова асистентка по най-новите методи. Сядам под кварцова лампа със задължението колкото е възможно да използвам слънчевите сили на този вълшебен фенер и да

държа ония части на тялото си, които се нуждаят от това, също колкото е възможно по-близо до отвора. Няколко пъти вече се изгарях. По-късно неуморимата сътрудничка на доктора ме очаква за диатермия. Тя прикрепя малки възглавнички, електрически полюси, около китката на ръката ми, пуска ток, като едновременно с две също такива възглавнички обработва тила и гърба ми, при което не мога да правя нищо друго, освен да викам, ако ми пари твърде много. Съществуваше — още една прелест — възможността по време на тези процедури докторът да влезе и да подхвана разговор с него и макар тази надежда в деветнадесет от двадесетте дни да не се изпълни, все пак трябва да се взема под внимание.

Решавам се на малка разходка и когато минавам покрай вратата на курортния парк, забелязвам голямо оживление и предполагам, че горе в казиното трябва да има концерт, един от многото, каквито уреждат там, но още не бях слушал ни един. И тъй, влизам и намирам в казиното многобройна публика, за пръв път виждам тукашните летовници и болни in согроне^[1]. Стотици колеги и колежки седят по столовете, някои на чаша чай или кафе, други с книги или заети с плетене на чорапи, и слушат малък оркестър, който далеч, в дъното на залата, свири неудържимо. Дълго стоя на вратата, гледам и слушам, тъй като няма свободен стол. Наблюдавам как музикантите се трудят, те свирят сложни пиеси, най-вече от непознати майстори, и не в качеството на тяхното изпълнение е причината, че аз не мога да откликна със симпатия на цялото това начинание. Музикантите вършат своето дело дори много добре. И тъкмо затова желая те да изпълняват подходяща музика вместо всички тия изкусни пиеси, обработки и аранжimenti. А всъщност в себе си не искам точно това. С нищо не ще ми е по-добре, ако вместо забавните откъси от „Кармен“ или от „Прилепът“ се изпълнява примерно един Шубертов квартет или дует от Хендел. За бога, ще стане още по-лошо. Някога преживях това при подобен случай. Тогава в слабо посетената зала на кафе-сладкарница първият цигулар от оркестъра изпълни „Чаконя“ от Бах и докато той свиреше, моето ухо регистрира, следните едновременни впечатления: двама млади господа платиха на келнерката консумацията си, а тя им връщаше дребни монети, отброявайки ги по масата, на гардероба една енергична дама бурно търсеше чадъра си, около четиригодишно очарователно момченце забавляваше компанията на цяла маса с ясното

си звучно чуруликане, освен това биваха местени шишета и стъклени чаши, чаши за кафе и лъжички, а една стара жена с отслабнало зрение събори, за своя собствена неудържима уплаха, чиния сладкиши от масата. Всеки от тия процеси, взет поотделно, беше пълноценен, достоен за моята симпатия и внимание случай, но за едновременното нахлуване на толкова много впечатления не се чувствах дорасъл душевно. А виновна за всичко бе единствено музиката, „Чакона“ от Бах, единствено тя пречеше. Не, музикантите от курортното казино заслужават голямо уважение! Но в този концерт за мен липсваше главното — смисълът. Че двеста души скучаят и не знаят как да прекарат следобеда си, в моите очи не беше достатъчно основание неколцина музиканти да свирят обработки от познати опери. Това, което липсваше на концерта тук, бе просто сърцето, най-съкровеното, необходимостта, живата потребност, напрежението на душите, чакащи избавление чрез изкуството. Може би се заблуждавам. Най-малкото бързо разбирам, че и тази по-скоро невъодушевена публика не е една хомогенна маса, а се състои от много отделни души и една от тези души откликва на музиката с най-тънка чувствителност. Най-отпред в залата, съвсем близо до подиума, седи страстен поклонник на музикалното изкуство, господин с черна брада и златно пенсне, който, силно облегнат назад, със затворени очи, опиянен, поклаща красивата си глава в такт с музиката и когато едно парче свършва, се сепва, отваря очи и пръв подхваща залпа от аплодисменти. Но недоволен от ръкоплясканията, се вдига, пристъпва до подиума, вече привлича вниманието на капелмайстора и го обсипва с думи на въодушевена похвала при нестихналото ръкопляскане на тълпата.

Уморен от стоенето на крака и по-малко увлечен от това представление, отколкото брадатият ентусиаст, при втората пауза тъкмо мисля да се отдалеча, когато от едно странично помещение до ухото, ми стига загадъчен шум. Питам един болен от ишиас, който седи в съседство, и узнавам, че там имало игрална зала. Зарадван забързвам нататък. Правилно, там са наредени палми в ъглите и кръгли плюшени дивани, а на голяма зелена маса, както изглежда, се разиграва рулетка. Промъквам се наблизко, тъй като масата е плътно заобиколена от любопитни, между чиито рамене мога да наблюдавам част от действието. Отначало очите ми се приковават в господина до масата: избръснат, облечен във фрак, човек без възраст, с кестеняви

коси и спокойно философско лице, който проявява удивителна сръчност и само с една ръка и с помощта на изящна гъвкава кука или гребло светкавично бързо премества монети по всички полета на масата. Той борави с това гъвкаво гребло за талери, както опитен въдичар, който лови пъстърва, размахва английския стоманен прът, и освен това може така да мята монети, че очертали дъга във въздуха, да падат на желаното поле. И при цялата тази дейност, чийто ритъм се влияе от виковете на неговия по-млад помощник, който пуска топката, спокойното му, обръснато до лъскавина розово лице под кафявите някак безжизнени коси остава винаги еднакво безмълвно и спокойно. Дълго го наблюдавам как седи неподвижно на своеобразно, с особена конструкция столче с наклонена седалка, как в това замръзнало лице се движат бързо само очите, как той мята монетите с играещата си лява ръка и също така с игривата си десница посредством греблото отново ги улавя и бързо ги поставя в ъгъла. Пред него стоят колонки от големи и по-малки сребърни монети, Стинес не би могъл да има повече, и все пак помощникът на господина неизменно пуска топката, която се търкаля по улей, около който има цифри, извиква излязлата цифра, подканя за игра, оповестява, че залогът е направен, предупреждава: „Rien ne va plus.“^[2] И все така сериозният господин край масата продължава да играе и работи. Й в далечните години, в отминалото приказно време преди войната, в годините на моите пътувания и странствания по много градове на света, често виждах подобни палми и дивани, същите зелени маси и топки и при това мислех за хубавите тревожни разкази за хазарт на Тургенев и Достоевски, а после отново се насочвах към други неща. При по-близко вглеждане тук само едно ми направи впечатление, а именно, че цялата игра се води единствено за собственото удоволствие на господина във фрака. Той хвърли своя талер, премести го от пет на седем, от четно на нечетно число, преброи спечеленото, зачеркна загубеното, но всичко това е негова собствена игра. Никой от публиката не залага, тук са изключително курортисти, повечето от селски произход, които с радост и дълбоко удивление, също като мен, следят действията на философа и слушат френските хладни, сякаш замръзнали виковете на помощника му. И сега, когато аз, обзет от състрадание, поставих два франка в ъгъла на масата, до който можех да стигна, петдесет очи се обърнаха към мен, приковани и широко отворени; това ми беше толкова мъчително, че едва изчаках

мига, в който моите франкове изчезнаха под греблото, и бързо се отдалечих.

И днес отново прекарах няколко минути пред витрините на Баденщрасе. Там се намират много магазини, където курортистите имат възможност да купят артикулите, без които им се струва, че не могат, а именно илюстрирани картички, бронзови лъвове и гуцери, пепелници с портретите на прочути мъже (така че купувачът например може да си достави удоволствието всеки ден да угася своята пура в окоето на Рихард Вагнер) и много други предмети, за които не се осмелявам да говоря, тъй като, въпреки дългите наблюдения, не успях да открия характера и предназначението им; някои от тях ми се струваше, че служат за култовите потребности на примитивни племена, все пак това можеше да е заблуда, но общо всички те ме натъжиха, след като твърде ясно ми показваха, че и при цялата си добра воля за социализация, пак живея извън бюргерския и реалния свят, не зная нищо за него и също толкова малко някога действително ще го разбера, колкото и аз след всичките си дългогодишни писателски старания някой път ще стана разбираем за този свят. Като гледах витрините, в които не се предлагаха предмети за всекидневна употреба, а така наречените подаръци, луксозни и забавни артикули, ме ужасяваше странността на този свят; от сто предмета се набираха двадесет-тридесет, чието предназначение, смисъл и начин на употреба само съвсем дръзко бях в състояние да предполагам, и нямаше нито един, който бих желал непременно да притежавам. Имаше предмети, при чийто вид дълго трябваше да гадая — дали това се забожда на шапката, или се поставя в джобчето или в чашата с бира, или може би принадлежи към някакъв вид игра на карти? Изложени бяха картини и надписи, девизи и цитати, които произлизаха от съвсем непознати за мен и недостъпни за въображението ми светове, а после добре познати и високо ценени символи бяха употребени по начин, който не можех нито да разбера, нито да одобря. Например резбованата фигура на Буда или на някое китайско божество на дръжката на модерен дамски чадър бе и оставаше за мен загадъчна, чужда и мъчителна, дори злокобна; това едва ли можеше да бъде преднамерено; съзнателно кощунство; какви представи, потребности и душевни състояния обаче бяха накарали предприемчивите хора да ги изработят и какво можеше да подтикне купувача да вземе тези налудничави предмети — ето кое

толкова жадно исках да узная и в никакъв случай не можех. Или модерната кафе-сладкарница, където хората сядаха в пет часа. Можех напълно да разбера, че на заможните хора им прави удоволствие да пият чай, кафе и шоколад и с наслада да ядат разбит каймак и скъпи фини пасти. Защо обаче свободни и свършено разумни хора, наслаждавайки се на тези неща, трябва да бъдат смущавани от натрапливо ласкателна, пресладникава музика, от неизказано притеснено, негосподарско тревожно седене в претъпкани тесни, отрупани с напълно излишен разкош и украса помещения, нещо повече, защо всички тези смущения, неудобства и противоречия изобщо не се възприемат от хората като такива, а още биват и обичани, и търсени — никога не мога да обоснова това и свикнах да го приписвам на моя, както казах, леко шизофреничен начин на мислене. Но все пак този факт ми създава грижи. И същите елегантни, заможни хора, които седят в такова кафене, където лепкаво-сладникавата музика им пречи да мислят, да беседват, дори да дишат, сред недодялан, простоват лукс от мрамор, сребро, килими, огледала, същите хора вечер, привидно очаровани, слушат някой доклад за благородната простота на японския живот, в къщите си имат книги и монашески легенди и словата на Буда в красив печат и подвързия. Разбира се, не искам да бъда фанатик и проповедник на нравственост, дори на драго сърце мога да приема някои сравнително рисковани и опасни пороци и се радвам, когато хората са доволни, защото с доволните хора се живее по-приятно... Но дали тези тук са доволни? Действително ли заслужава да ги има всичкия мрамор, разбития каймак и музиката? Нима същите хора, обслужвани от слуги в ливреи и пред себе си с чинии, пълни с фини сладкиши, не четат в своите вестници ясни съобщения за глад, за въстания, престрелки и екзекуции? Нима отвъд огромните стъкла на елегантните кафе-сладкарници няма един свят, пълен с кървава бедност и отчаяние, пълен с безумие и самоубийства, пълен със страх и ужас? Е, да, зная, всичко това е така, всичко е в никакъв смисъл редно и бог го търпи. Но го зная механично, както се знае таблицата за умножение. Подобно знание не е убедително. В действителност съвсем не намирам всичко това за правилно и желано от бога, а умопомрачително и чудовищно.

Натъжен се отправих към магазините, където са изложени илюстрирани картички. Тук чудесно се ориентирам във всичко и смея

да кажа, че твърде основно съм изследвал картичките с изгледи от Баден единствено със стремежа чрез този белег за потребностите на средния летовник още по-добре да изуча неговата душа. В сравнително голямо количество са хубавите репродукции на старите ведути^[3] от Баден, а също и на стари картини и медни гравюри със сцени от баните, по които личи, че в предишните столетия в Баден хората наистина са живели и са се къпали, не толкова сериозно и прилично, може би и не толкова хигиенично, колкото днес, но затова пък решително по-весело. Тези стари картини с разните кули и островърхи покриви, с хората в национални носии и костюми, всички настройват човека малко носталгично, макар, естествено, в никакъв случай той да не би искал да живее в ония времена. Всички изгледи от градове, от бани, вре едно дали са от шестнадесетото или от осемнадесетото столетие, несетно и изтихо излъчват безмълвната тъга, която струи от подобни картини, защото всичко, обрисувано там, е хубаво, от всичко се създава впечатлението, че между човека и природата е господствал мир, дърветата и къщите не изглеждат във война едни срещу други. Красотата и целостта сякаш обхващат всичко — от елшовите храсти чак до носията на овчарката, от зъбчатата корона на кулата над градската врата чак до моста и чешмата и до слабото кученце, което пишка до една колона в стил ампир. На някои от тези стари картини се намират дразнещи, глуповати, суетни изображения, но тук не се вижда нищо грозно, нищо крещящо; къщите се редят една до друга като гранични камъни или като птици, накацали на върлина, докато в сегашните градове почти всяка сграда крещи към другата, съперничи й, би искала да я отстрани.

И ми хрумна как веднъж при един хубав празник, когато всички наоколо се разхождаха в костюми от времето на Моцарт, моята любима изведнъж заплака и когато изплашен я попитах за какво, каза: „Защо днес всичко трябва да е толкова грозно?“ Тогава я утеших с думите, че нашият живот с нищо не е по-лош, че той е по-свободен, по-богат и по-велик, отколкото оня, който някога са водили, че под красивите перуки е имало въшки, а отвъд блясъка на огледалните зали и свещниците народите са били гладни и потиснати и че изобщо е добре, дето за далечните времена знаем само най-хубавото, запазени са спомени за тяхната весела, слънчева страна. Но човек не мисли така разумно във всички свои дни.

Нека се върнем назад към илюстрираните картички! Тук в страната има особена категория картички, на които не липсва оригиналност. В народния говор тукашната местност се нарича Рюбли^[4] и затова има различни серии от картички, които изобразяват всякакви сцени от живота на народа: сцени от училището, от казармата, от семейни излети, от сбивания, и всички хора по тези картички са нарисувани като цвекла. Виждаш цвекло — любовна двойка, цвекло-дуел, цвекло-конгрес. Тези картички се радват на голяма популярност, разбира се, с право, но те не развеселяват. Редом с историческите изгледи и сериите за Рюбли следва да се назове и третата, твърде обхватна категория — илюстрациите на еротични сюжети. В тази област, трябва да се предполага, има какво да се постигне и чрез картини от подобен вид в пустинния свят на витрините да се внесе нещо особено, сочност и цвят. Но още в първите дни трябваше да изоставя подобна надежда. С учудване видях, че в този картинен свят тъкмо любовният живот е твърде ограничен. Всичките стотици картички от категорията се отличават с жалка невинност и срамежливост и тук открих, че моят вкус необикновено лошо се пригажда към общоприетия и ако някой ми поръчаше да събера изображения на любовния живот, вероятно бих донесъл картини, напълно различни от тия, които намирах да се предлагат тук. В тях не господстваше нито патосът на чистата еротика, нито поезията на полускритата игра, а навред властваше сладникаво, засрамено годеническо настроение, многото любовни двойки почти винаги бяха облечени грижливо и шик, годениците често в редингоги и с цилиндри, с букети в ръце, понякога над тях грееше луната, а стихът под рисунката се опитваше да обясни положението, като например:

*Прекрасно същество, изгрее ли луната,
от синия ти поглед усмихва се съдбата.*

Бях много разочарован от тази категория. Създателите на еротични картички явно бяха възприели от любовния живот само конвенционалната и неинтересната му част. И все пак си записах като пример за популярна поезия от нашето столетие няколко стиха от рода на:

*Ръка в ръка с любимия е моят идеал,
свещен съюз между души, сред пламък заискрял.*^[5]

Колкото и да не изглеждат майсторски, тия стихове са класически в сравнение с изображението, което придружават. Едно младо момиче, е глава, видимо заимствана от восьмичния модел в някакъв фризьорски салон, седи на пейка под дървета, а млад господин, в много хубав костюм, е изправен пред него и зает с това да сваля или да слага своите гласе-ръкавици.

И днес отново спрях за известно време пред тези картини и тъй като почувствах пустота и скука и буйно пламналото желание да обърна гръб на целия достоен за високо уважение свят на концерти, на играчи, на коректни годенически двойки и на изгледи от Рюбли, затворих очи и в сърцето си помолих бог за спасение, защото, както усещах, вече не бях далеч от пристъпа на дълбока разочарованост и вяла отврата от живота, пристъпи, които за съжаление ме изненадваха винаги тъкмо когато, добронамерен и сериозен, правех опит да се преборя с моето отшелничество и странничество и да деля щастие и мъка с ближните си.

И бог ми помогна. Едва притворил очи и отвърнал сърце от света на курорта и на Рюбли, обзет от искрен копнеж по един поздрав и звук от другите, по-близки за мен, по-свети сфери, и ето че имах спасително хрумване. А то се отнасяше за един отдалечен, известен не на всички гости в нашия хотел кът, където собственикът, който притежаваше толкова много приятни черти, бе поставил две млади уловени златки в затвор от тел с хуманни размери. Внезапно изпитах силно желание да видя златките и слепешком му се поддадох, бързо се върнах в хотела и отидох при клетката на животните. Едва бях застанал при тях, и вече се почувствах добре, намерих точно това, което ми бе необходимо в този критичен момент. Двете благородни красиви животни, доверчиви и любопитни като деца, можеха лесно да бъдат примамени да изтичат от дупките, в които спяха, опиянени от собствената си сила и гъвкавост, да се премият в бесни скокове из широкия кафез и отново да спрат край решетката до мен, като дишат учестено с розовите си влажно топли муцунки и душат ръката ми. Повече не ми бе нужно. Да гледам в тези ясни животински очи, в тези

чудесни, с приятна кожа майсторски създания на божествена идея, да усещам топлото им живо дихание, да вдъхвам техния остър, див мирис на хищни животни — това бе достатъчно, за да се убедя в ненакърнимото съществуване на всички планети и звезди, на всички палмови гори и реки в джунглите. За мен златките бяха гаранция за това, за което би могъл да даде достатъчен залог видът на всеки облак, на всеки зелен лист; но ми бе необходима тъкмо тази по-силна доказателствена мощ.

Златките бяха по-силни от илюстрираните картички, от концерта, от игралната зала. Докато още съществуваха златки, още имаше мирис на прасвят, имаше инстинкт и природа, дотогава за поета светът щеше да бъде възможен, красив и многообещаващ. Поех дъх и усетих как задухът изчезна, присмях се на себе си, извадих бучка захар за златките и освободен се заразхождах във вечерта. Слънцето вече се бе склонило до билото на гористата планина и синевата, пронизана от леки златни облаци, сияеше светла и детинска над долината на моите заблуди, усмихнат чувствах, че настъпват добрите ми часове, мислех за любимата си, забавлявах се с възникващите стихове, долавях музика, долавях щастие и благоговение да облъхват света, молитвено отхвърлих от себе си цялото бреме на деня и се устремих — птица, пеперуда, риба, облак — в радостния, тленния детински свят на създанията.

За тази вечер, в която се прибрах късно, уморен и щастлив, не искам да разказвам тук. Цялата ми философия на болен от ишиас тогава би пропаднала. Щастлив, уморен и тананикащ се върнах през нощта и видиш ли, и сънят вече не бягаше от мен, и той, толкова плахата птица, доверчиво дойде и на сините си крила ме понесе към рая.

---

[1] В пълен състав (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Вече не може да се залага (фр.). — Б.пр. ↑

[3] Почти топографски точен изглед на град или пейзаж. — Б.пр.

↑

[4] От Rübe (нем.) — цвекло. — Б.пр. ↑

[5] Превод — Федя Филкова. — Б.пр. ↑

ХОЛАНДЕЦЪТ

Дълго се притеснявах дали да напиша тази глава. Е, сега вече реших. Нека.

Когато преди четиринадесет дни предпазливо и грижовно избрах моята хотелска стая номер шестдесет и пет, общо взето, не направих лош избор. Стаята, светла и с приветливи тапети, има алков, в който стои леглото, и тя ме зарадва със своите невсекидневни оригинални очертания. Беше хубаво осветена, предлагаше изглед към река и лозя. Освен това се намираше твърде високо в сградата, следователно над мен не живееше никой и откъм улицата бе почти невъзможно нещо да ме смуцава. Добре я бях избрал. Тогава попитах и за съседите по стая и получих успокояващи сведения. От едната страна живееше някаква стара дама, от която в действителност никога нищо не се чуваше. От другата, в номер шестдесет и четири обаче, беше настанен холандецът. В течение на двадесет дни, в течение на двадесет горчиви нощи този господин бе станал за мен необикновено важен, прекалено важен, митична фигура, божество, демон и призрак, когото едва преди няколко дни победих.

Никой, комуто бих го показал, нямаше да ми вярва. Този господин от Холандия, който толкова много дни ми пречеше да работя, толкова много нощи ми пречеше да спя, не е никакъв буен яростен воин, нито ентусиазиран музикант, нито пък се прибира в неочаквано време пиян, нито бие жена си или се кара с нея, той не свири, не пее, дори не хърка, най-малкото не толкова високо, че да ми пречи. Той е солиден, нравствен, вече немлад човек, води редовен живот като по часовник и няма никакви очебийни недъзи. Как е възможно този идеален гражданин да ми причинява такива страдания?

Възможно е, за съжаление е факт. Двете главни точки, опорните стълбове на моето нещастие са следните: стаите шестдесет и четири и шестдесет и пет са свързани с междинна врата, наистина затворена и препречена от една маса, но в никакъв случай това не е дебела врата. Ето едното нещастие, то не може да се отстрани. Второто, по-лошото,

е, че холандецът има жена. А тя не може с позволени средства да бъде премахната от света или поне извадена от стая номер шестдесет и четири. И после, сполетя ме необикновеното нещастие, че съседите ми, точно както и аз самият, принадлежат към сравнително редкия тип обитатели на хотела, които прекарват по-голяма част от деня в стаята си.

Ако аз също бих имал при себе си жена, ако бях учител по пеене или притежавах пиано, цигулка, валдхорна, тръба или барабан, бих могъл с надежда за успех да поведя борба срещу моите холандски съседи. Но положението е такова: в течение на двадесет и четирите часа от денонощието холандската двойка не чува откъм моята страна нито звук, аз се отнасям към нея като към кралска двойка или като към тежко болни, щедро ѝ правя постоянно и невъобразимо благодеяние в една съвършена и абсолютна тишина. А как те отвърщат на моето благодеяние? Отреждат ми, след като всяка нощ от дванадесет до шест часа сутринта спят, насъщното време на пощада от шест часа. На мен е оставен изборът дали да употребя тези часове за работа, за сън или за молитва и медитация. С останалите осемнадесет часа на денонощието не разполагам, не ми принадлежат, тези всекидневни осемнадесет часа всъщност изобщо не могат да се намерят при мен, а само в стая номер шестдесет и четири. В стая номер шестдесет и четири цели осемнадесет часа се бърби, смее се, прави се тоалет, приемат се гости. Не се действа с огнестрелно оръжие, нито пък се музицира, не възникват и побои, трябва да призная. Но там никой не размишлява, не чете, не медитира, не замълчава. Реката на разговорите тече непрестанно, често оттатък, в стаята, се събират четирима или шестима, а вечер съпружеската двойка бърби до единадесет и половина. Сетне започва звъntenето на чаши, на порцелан, чува се шумът от четките за зъби, от придърпването на няколко стола, мелодиите на гаргарата. После скърцат леглата и най-после става тихо и остава тихо (трябва да го призная още веднъж) чак до зори, някъде докъм шест часа, час, в който един от съпрузите, не зная дали той или тя, се вдига и разтърсва пода, отива до банята и бързо се връща отново. Междувременно за мен настава час да сляза в банята, а при завръщането ми нишката на разговорите, на шумовете, на смеха, на придърпването на столове вече не се прекъсва почти до среднощ.

Ако бях разумен, нормален човек както другите, лесно бих се приспособил към положението. Бих се предал — нали двама са по-силни от един — и бих прекарвал деня си някъде другаде, а не в моята стая, в читалнята или пушалнята, по коридорите, в курортното казино и ресторанта, както правят повечето курортисти. А нощем също щях да спя. Вместо да постъпвам така, аз съм обзет от съсипващата, глупава, изнервяща страст през деня много часове да седя сам на бюрото, напрегнат да размишлявам, напрегнат да пиша, често единствено за това, после отново да унищожа написаното; и през нощта изпитвам наистина голяма, неутолима жажда за сън, заспиването ми обаче е сложен процес на задрямване, който трае часове, а после сънят ми е много лек, много тънък и крехък, един дъх стига да го разкъса. И когато около десет-единадесет часа смъртно уморен съм толкова близо до заспиването, нищо не помага, не стигам до съня, ако редом холандците приемат своята компания. И докато уморен и с копнеж чакам да дойде полунощ, докато мъжът от Хага ми даде разрешение евентуално да заспя, дотогава съм толкова бодър и възбуден от чакане, слушане и размишляване за бъдещата работа, че най-голямата част от шестте часа за почивка, отредени ми по благоволение, отминава, преди малко да поспя.

Необходимо ли е всъщност да разправам, че добре съзнавам колко несправедливи са моите изисквания към холандеца да ме остави повече да спя? Необходимо ли е да кажа, че много добре зная: не той е виновен за моя лош сън, а собствените ми духовни влечения и аз самият? Все пак пиша тези бележки от Баден не за да обвинявам другите или за да се самооправдавам, а за да обрисувам преживявания, макар да са странно разкривени като на психопат. Оня другият, по-обърканият въпрос за оневиняването на психопатите, оня страшен и разтърсващ въпрос дали при известни обстоятелства на времето и културата не би било по-благородно, по-достойно, по-правилно да бъдеш психопат, отколкото да се пригаждаш към тези обстоятелства на времето, като жертваш всичките си идеали — този лош въпрос, въпроса на всички изтънчени духове от Ницше насам, аз оставям недокоснат в настоящите записки; бездруго той е тема почти на всички мои писания.

И тъй, холандецът стана за мен проблем поради обстоятелствата, описани по-горе. Не мога напълно да си обясня защо в думи и мисли

винаги говоря само за холандеца в единствено число. Нали са двойка, разбира се, двама са? Може би от инстинктивна галантност към жената проявявам повече търпимост, отколкото към мъжа, а може би и защото действително гласът и малко по-тежката стъпка на мъжа особено ми досаждат, във всеки случай нямам предвид „тях“, а „него“, холандеца, от когото страдам. Но това инстинктивно отминаване на жената в моите враждебни чувства и митологизирането на мъжа като враг и антипод отчасти се крепи на много дълбоки и примитивни подтици: холандецът, мъжът с крепкото здраве и приятната външност, с достойното държане и пълното портмоне, за мен, аутсайдера, е вече враждебен тип.

Той е господин на около четиридесет и три години, среден на ръст, със силна, малко набита фигура, който създава впечатление за здраве и естественост. Лицето и фигурата му са възпълни, закръглени, но не така, че това да се натрапва; едрата глава с малко тежките клепачи изглежда масивна и се налага в облика на цялата фигура, може би защото стои на слабо подчертана, някак възкъса шия. Здравината и масивността на тялото, макар холандецът да се движи много отмерено и да има отлични маниери, за съжаление правят движенията и крачките му тежки и кънтящи, те се чуват по-силно, отколкото неговите съседи биха желали. Гласът му е дълбок и еднозвучен и не се изменя много нито по височина на тона, нито по сила, цялата личност, наблюдавана обективно, прави впечатление на сериозна, надеждна, успокояваща, почти симпатична. Ала пак има нещо смущаващо — той е склонен към леки простуди (всъщност това се случва с всички курортисти в Баден), което го кара гръмка да кашля и да киха; при тези тонове също намират израз мощ и сила.

И тъй, господинът от Хага има нещастieto да бъде мой съсед, през деня заплашителен враг, често погубващ моята литературна работа, през част от нощта — отново враг, погубващ и моя сън. Естествено, не във всички дни възприемам съществуването му като наказание и бreme. Имаше няколко топли, слънчеви дни, в които ми бе съдено да поработя на открито; в градината на хотела, в един прикътан край до ниски храсти, с папка на колене, изпълвах моите листа, обмислях идеите си, вървах по следата на мечтите си или доволен, четях, моя Жан Паул. Във всички хладни и дъждовни дни обаче, а те бяха твърде много, от сутрин до вечер бях стена до стена с врага;

докато безмълвно и напрегнато седях, склонен над заниманията си на писалището, отвъд вратата холандецът крачеше нагоре-надолу, пълнеше умивалника, плюеше, хвърляше се в креслото, разговаряше с жена си, смееше се с нея на вицове, приемаше гости. Често за мен това бяха много мъчителни часове. Все пак притежавах огромна броня срещу тях, а именно моята работа. Не съм трудов герой и не заслужавам награда за прилежание, но щом веднъж съм си позволил да бъда изпълнен и очарован от едно вътрешно просветление или поредица от мисли, щом веднъж, дори без особено удоволствие, съм се впуснал в опита да придам форма на тези мисли, тогава упорствам в начинанието и за мен нищо друго не е важно. Наставаха часове, когато ми се струваше, че в номер шестдесет и четири цяла Холандия може да празнува събор. Това едва ли би ме засегнало, защото бях омагьосан и обсебен от самотната фантастична и опасна игра на търпение, която ме тласкаше, тичах трескаво с конвулсивно перо подир мислите си, строях изречения, избирах от прилива на асоциациите, упорито ловях като с въдица подходящите думи. Читателят може много да се смее над това, за нас пишещите обаче писането винаги е лудешка вълнуваща работа, пътуване с най-малка лодка в открито море, самотен полет през вселената. Докато човек търси една-единствена дума, избира я от три предложени се, същевременно се мъчи в душата и ухото си да запази цялото изречение, което гради, и докато кове израза, докато осъществява замислената конструкция, притяга винтовете на скелето, съгласувано, по някакъв тайнствен начин постоянно трябва да усеща тона и пропорциите на цялата глава, на цялата книга — това действително е вълнуваща работа. От собствен опит познавам подобна напрегнатост и съсредоточеност само още при дейността на художника. И тогава е съвсем същото; всеки отделен цвят правилно и грижливо да се съчетава със съседните цветове, е хубаво и лесно, човек може да го научи и после колкото пъти пожелае, да го прилага. Свръх него обаче всички части на картината и тези, които дори още не са нарисувани и видими, действително винаги да бъдат живи в ума и да се вземат под внимание, да се чувства цялата сложна мрежа от кръстосващи се емоции — това е удивително трудно и само рядко се удава.

Следователно литературната работа налага толкова голяма необходимост от съсредоточаване, че при силно напрегната творческа

подбуда външните пречки и смущения действително могат да бъдат преодолени. Авторът, който само седи на удобна маса, при най-добро осветление, със собствения си привичен материал за писане, специална хартия и тъй нататък, и смята, че му е възможно да работи, за мен е подозрителен.

Обикновено човек инстинктивно търси всички външни облекчения и удобства, но там, където не се намират, минава и без тях. И така, често ми се удава, пишейки, да създам дистанция или изолираща стена между себе си и номер шестдесет и четири, която ме закриля за един продуктивен час. Но щом почна да се уморявам, за което особено допринася и напластяваният недостиг на сън, смущенията се долавят отново.

Много по-лошо, отколкото с работата, за мен стояха нещата със съня. Не искам да излагам тук моята обоснована чисто психологически теория за безсънието. Ще кажа само, че недълготрайният имунитет срещу Холандия, съсредоточеността за известно време, през което понякога при работа ми се удаваше да игнорирам стая шестдесет и четири с помощта на окрилящи сили, не бяха отредени на опитите ми да заспя.

Страдащият от безсъние, когато за по-дълго време е изоставен на своите мъки, както правят повечето хора в състояние на нервна преумора, насочва чувства на неприязън, на омраза, дори жажда за унищожение и срещу себе си самия, и срещу най-близкото окръжение. И тъй като засега моето най-близко окръжение се представляваше единствено от Холандия, в безсънните нощи у мен бавно се трупаха чувства на отричане, на ожесточение, на омраза, които не можеха да се разсеят през деня, защото напрежението и смущенията не преставаха. Ако лежах в леглото, трескав от преумора и неутолима жажда за спокойствие, а холандецът ми пречеше да заспя и слушах в съседство ситите, здрави, солидни крачки, твърдите стегнати движения, силния му внушителен тон, изпитвах срещу него твърде несдържана ненавист.

И въпреки това положение до известна степен винаги съзнавах глупостта на моята омраза, междувременно за моменти можех отново да се надсмивам на собствената си злост и така да пречупвам острието ѝ. Но за мен беше фатално, когато тази, сама по себе си безлична омраза, насочена единствено срещу смущаването на моя сън, срещу собствената ми нервност, срещу тънката врата, в течение на деня все

по-малко се поддаваше на неутрализиране и разпиляване и постепенно започна да става все по-глупава, все по-едностранчива и по-лична. Накрая вече никак не помагаше, че поддържах и доказвах на себе си личната невинност на холандеца. Просто го ненавиждах, и не само в миговете, когато той действително ми беше досаден, когато в дълбока нощ силният му тропот, говор и смях може би наистина бяха безогледни. Не, сега го мразех съвсем правилно, с обикновената, наивна и глупава враждебност, с която несполучилият дребен християнски търговец се отнася към евреите, с онзи вид тъпа, животинска, неразумна и в основата си страхлива или завистлива омраза, за която винаги толкова много съжалявах у другите и която отравя политиката, сделките, обществото и на каквато смятах, че не съм способен. Вече не ме отвращаваше просто кашлянето, гласът на холандеца, а той самият, реалната личност, и когато, доволен и без да подозира каквото и да е, през деня ме срещаше някъде, за мен това беше среща с безспорен враг и вредител и цялата ми философия стигаше само дотам да не позволя външна изява на чувството си. Неговото гладко радостно лице, дебелите клепачи, пълните радостни устни, шкембето под модерната му жилетка, походката и държането — всичко заедно ми беше противно и омразно и най-често ненавиждах всичките неизброими белези на сила, здраве, и неопустошеност, неговата усмивка, доброто му настроение, енергичните движения, невъзмутимото безгрижие в погледа му, всички признаци на биологично и социално превъзходство. Естествено, по този начин беше лесно да си здрав, в добро настроение и да играеш ролята на самодоволен господин, щом като ден и нощ подяждаш съня и силите на други, след като обсебваш и се наслаждаваш на съобразителността, на тихото държане и овладяността на своите съседи, сам обаче не знаеш никакви задръжки и както ти се иска, денем или нощем, изпълваш въздуха и сградата със звуци и вибрации. Дявол да го вземе този господин от Холандия! Смътно си спомням за Летящия холандец, не беше ли и той проклет демон и дух-мъчител? Но добре помня холандеца, описан някога от писателя Мултатули^[1], оня тлъст сладострастник, който трупа пари и чието богатство и сито добродушие има за основа съсипването на малайците. Смелият Мултатули!

Мои приятели, които по-точно познават чувствата и начина ми на мислене, вярата и възгледите ми, могат да си представят колко много наложената, неприемлива за сърцето ми омраза срещу невинен ме е смущавала и мъчила, и то не заради невинността на „врага“ и заради несправедливостта, с която се отнасях към него по чувство, а преди всичко заради безсмислието на моето държане, заради неизмеримите принципни противоречия между поведението ми на дело и всичко, което представлява мое познание, моя вяра и религия. А тъкмо аз на този свят не вярвам в нищо така дълбоко, никоя друга представа за мен не е толкова свята, както идеята за единството, представата, че целостта на света е божествено единство и че всяко страдание, всичко зло се състои само в това, че ние единиците вече не се чувстваме неразделна част от цялото, че Азът си придава голяма важност. В живота си съм изтърпял много страдания, много неправди съм извършил, надробил съм си много глупости и горчивини, но всякога ми се е удавало да се избавя, да пожертвам и да забравя моето „аз“ и да чувствам единството; да приема разрива между вътрешно и външно, между Аза и света като илюзия и със затворени очи послушно да се включа в единството. Никога не ми е било лесно, никой не би могъл да има по-малко дарба за светост от мен; но въпреки това винаги отново съм срещал чудото, на което християнските теолози са дали красивото име „милост“, онова божествено преживяване на примирението, на непротивенето, на доброволното съгласие, което, разбира се, не е нищо друго освен християнската отдайност на Аза или индийското познание на единството. А сега отново бях напълно отвъд единството, изолиран, един страдащ, озлобен и враждебен Аз. Разбира се, и други бяха в таква състояние, не бях сам, съществуваха множество хора, за които целият живот бе борба, мъжествено самоутвърждаване на Аза срещу околния свят, на които идеята за единство, за любов, за хармония, бе непозната и чужда, би изглеждала глупава и слабовата: да, дори цялата практическа общоприета религия на модерния човек се изразява във възвеличаване на Аза и на неговата борба. Но да се чувстват добре в себелюбието и в борбата на Аза, е възможно единствено за наивните, за силните, несломимо първични същества; на знаещите, които са прогледнали в страданието, които в страданието са станали по-одухотворени, не им е дадено да намират щастие в тази борба, за тях щастиято е мислимо само в жертвеността на Аза, в преживяването на

единството. Блазе на простодушните, които обичат себе си и могат да мразят своите врагове, блазе на патриотите, които никога не се съмняват в себе си, защото във всички бедни и нещастия на своята страна никога и ни най-малко не смятат, че и те имат някаква вина, а, естествено, французите или русите, или евреите — все едно кой, винаги само някой друг, един „враг“. Може би тези хора представляват девет десети от живите и действително са щастливи със своята варварска прарелигия, може би живеят така радостно и леко, че да им завидиш, в бронята си от глупост или от крайно хитра враждебност към мисленето, макар че и това е безкрайно съмнително, защото къде ли се намира общата мярка за щастието на ония хора и за моето, за техните страдания и за моите?

Дълга, мъчително дълга бе нощта, в която бях погълнат от тези мисли. Лежах в леглото като жертва на холандеца, който в съседство с мен кашляше, плюеше, ходеше нагоре-надолу, бях сгорещен и преуморен, очите ми пренапрегнати от дългото четене (какво ли друго бих могъл да правя?) и чувствах: вече безусловно трябва да се сложи край на това състояние, на тази мъка и позор. Едва бе засветила тази яснота, това убеждение или решение, студено и бистро като утринна виделина, едва се бе появило пред душата ми релефно и твърдо: „Това трябва незабавно да бъде изстрадано докрай и доведено до разрешение“ и у мен първо изплуваха обичайните груби фантазии, добре познати на всеки нервен човек от миговете на особена мъка. Само два пътя, така изглеждаше, могат да ме спасят от клетническото ми положение; следваше да избира един от тях: или да погубя себе си, или да се обясня с холандеца, да го хвана за гърлото и да победя (той тъкмо кашляше със завидна енергия). И двете представи бяха хубави и избавителни, макар и малко детински. Приятна бе мисълта да се оттеглиш по някои от обичайните, често преценявани начини на типично детско самоубийствено чувство. „Ще си получите заслуженото, ако взема да си прережа гърлото.“ Беше хубава и другата представа — вместо моето да уловя гърлото на холандеца и да го удуша или прострелям и стана победител над неговата груба, неизтънчена виталност.

Тези наивни фантазии да унищожа или себе си, или врага междуременно се изчерпаха бързо. Човек можеше да им се отдаде за известно време, да избяга в тези мечти, но те увяхваха скоро и губеха

своята омая, защото след кратко блуждаене през такива лабиринти желанието ми отслабваше и трябваше да призная пред себе си, че подобни възжелания бяха необикновени екзалтации на мига, че действително и сериозно не желаех да унищожа нито себе си, нито холандеца. Би било напълно достатъчно неговото отдалечаване. И сега се опитвах да изобразя в картини това отдалечаване, запалих лампата, от чекмеджето на нощното шкафче взех книжката с разписанията на превозните средства и си дадох труда да съставя непрекъснат маршрут, по който холандецът би могъл утре в ранни зори да отпътува и колкото е възможно по-бързо да стигне в родината си. Това занимание ми достави известно удоволствие, виждах мъжа да става на разсъмване в неприятен хлад, виждах и чувах как за последен път приготвя тоалета си в стая номер шестдесет и четири, обува обувките си, щраква вратата, виждах го изтръпнал от студ да върви към гарата и да отпътува, виждах го около осем часа сутринта в Базел да се кара с френските митничари и колкото по-се разгръщаше измислицата, толкова по-леко ми ставаше. Но още в Париж въображението ми направи засечка и цялата картина се срути в развалини дълго преди моят човек да стигне до холандската граница.

Това бяха празни работи. По толкова прост и лесен начин врагът, врагът в мен самия, не можеше да бъде надмогнат. Разбира се, не ставаше дума за някакво отмъщение спрямо холандеца, от моя страна всичко се свеждаше изключително до постигането на едно скъпо, положително и достойно отношение към него. Задачата ми вече беше съвсем ясна: трябваше да преобразя собствената си безсмислена омраза, да обикна холандеца. Тогава той колкото и да плюеше, да вдигаше шум, аз щях да имам превъзходство, щях да бъда неуязвим. Ако ми се удадеше да го обикна, вече не биха го спасили цялото му здраве и цялата му виталност, тогава щеше да бъде мой и неговият образ нямаше да противостои на идеята за единство. И тъй, бодро напред, целта е достойна! Заслужаваше си добре да използвам моята безсънна нощ.

Задачата беше колкото проста, толкова и трудна и аз действително прекарах почти цялата нощ в решаването ѝ. Трябваше да преобразя холандеца, да го пресътворя, от обект на моята омраза, от извор на страданието ми да го превърна в обект на моята любов, на моя интерес, на моето съчувствие и братство. Ако не ми се удаде, ако у

мен не се получи топлина от градуса, необходим за това претопяване, тогава ще съм загубен, холандецът ще заседне в гърлото ми и по-нататък дни и нощи ще се задушavam. Онова, което имах да извърша, беше просто осъществяване на чудните думи „обичай своите врагове“. Отдавна бях свикнал да не възприемам всички тези толкова забележително убедителни думи от Новия завет, не просто морализаторски, не като повели „ти трябва“, а като приятелски напомнялия на един истински мъдрец, който ни кима; „Опитай веднъж буквално да изпълниш тази премъдрост и ще се учудиш колко благотворно ще ти се отрази.“ Разбихах, че тези поучения съдържат не само най-високото от моралните изисквания, но и най-възвишеното и най-мъдрото от науката за душевното блаженство и че цялата теория за любовта от Новия завет, заедно с всички други нейни значения, има значението на добре обмислено психологическо умение. В случая се виждаше като на длан, и най-младият, и най-наивният психоаналитик би могъл само да потвърди, че между мен и избавлението ми стои единствено още неизпълненото изискване да обичам моя враг.

И ето, стигна се до това, той нямаше, заседнал в гърлото ми, да ме задушава, омразата щеше да бъде претопена. Но това не ставаше лесно, струваше много труд и пот, струваше два или три нощни часа на най-силно напрежение. После обаче бе постигнато.

Поставих началото, като с възможната пределна яснота изправих пред душевния си взор фигурата на оня, от когото се страхувах, докато никоя ръка, никой пръст на ръката, докато никоя обувка, никоя вежда, никоя бръчка на бузата вече не липсваха, докато изцяло го гледах пред себе си и изцяло го притежавах вътрешно, виждах го да върви, да седи, да се усмихва и да заспива. Представях си как сутрин той си мие зъбите с четка и как нощем заспива на възглавницата, виждах как клепачите му уморено натезават, виждах шията да се отпуска и главата леко да клюмва. Измина цял час, докато най-последно го превъзмогнах. С това постигнах много. Да обича нещо, за поета означава да го включи в своята фантазия, там да го топли и съхранява, да играе с него, да му даде от собствената си душа и да го оживи със собствения си дъх. Така направих с моя враг и най-последно той ми принадлежеше и се бе сродил с мен. Ако неговата шия не беше никак възкъса, всичко друго не би ми се удало, но шията ми дойде на помощ. Можех да събличам или да обличам холандеца в къси панталони или в

редингът, да го поставям в гребна лодка или да седи край масата за обяд, можех да го превръщам в крал, в просяк, в роб, в старец или дете и при всяка от толкова различните фигури той все беше с къса шия и малко изпъкнали очи. Тези белези бяха неговите слаби точки, тях трябваше да целя при нападението. Потребно беше много време, докато ми се удаде да подмладя холандеца, да си го представя като млад съпруг, като годеник, студент и ученик. Когато най-после успях да го върна назад и видях преобразен в малко момче, за пръв път се отнесох към шията със съчувствие. По кроткия път на състраданието той завладя моето сърце, когато с представата за този силен и енергичен юноша видях и родителите му, загрижени поради лекия белег на предразположението към астма. Продължих по мекия път на състраданието и вече не бе необходимо особено изкуство, за да се появят във въображението ми бъдните години и степени. Когато стигнах дотам да си представя човека десет години по-стар и да го видя получил първия си удар, тогава изведнъж всичко у него така ме трогна, че почнах да го съжалявам. Той беше вече с пълните устни, с тежките клепачи, с неизразителния глас, всичко това ме омилостивяваше и преди още в дейното ми въображение да се бе стигнало до имагинерната му смърт, човешкото у него, слабостите, обречеността да умре ми бяха вече така братски близки, че от дълго време нямах нищо против него. Тогава се зарадвах, склопих очите му, затворих и моите, защото беше утро, и съвсем изнурен от нощните си съчинения, като призрак се отпуснах на възглавницата. На следващия ден и през следващата нощ имах предостатъчно възможности да установя, че съм победил Холандия. Човекът можеше да се смее или да кашля, да се държи като здравеняк, стъпката му да кънти още по-силно, той да блъска столове или да се шегува, вече нищо не ме изваждаше от равновесие. През деня можех задоволително да работя и през нощта задоволително да почивам.

Завоеванието ми беше голямо, но не му се наслаждавах дълго. На втората сутрин след победната нощ холандецът ненадейно си замина, с което отново той бе победителят и ме остави странно разочарован, тъй като вече нямаше към кого да отправя моята трудно постигната любов и невъзмутимост. Отпътуването му, за което някога толкова искрено бях копнял, сега едва ли не ми причини болка.

На негово място в стая номер шестдесет и четири се настани жена с един от ония бастуни с гумените наконечници, дребна, сива дама, която виждах или чувах твърде рядко. Тя беше идеална съседка, никога не ми попречи, никога не възбуди у мен гняв и враждебност. И все пак едва сега, по-късно, мога да призная това. В продължение на много дни новото съседство бе за мен постоянно разочарование, много по-приятно би ми било отново да бъде тук моят холандец, когото най-после можех да обичам.

---

[1] Едуард Д. Декер–Мултатули (1820–1887) — холандски писател, сатирик, реалист. — Б.пр. ↑

УНИНИЕ

Когато днес отново мисля за оптимизма от моя първи ден в Баден, за тогавашната си детински радостна надежда, за наивното доверие в това курортно лечение и дори за вече твърде фриволното самодоволно въображение и момчешката суетност, с които тогава се самооценявах като сравнително млад и силен, изпълнен е упование леко болен; когато си спомня цялото лекомислено, шеговито настроение от оня първи ден, моята примитивна езическа вяра в баните, в безобидността и възможността за изцеление на ишиаса, в топлия извор, в лекаря, в диатермията и кварцовата лампа — тогава само с голямо усилие мога да надвия порива да застана пред огледалото и сам на себе си да се изплеся. Боже мой, как изчезнаха тези фантазии, как угаснаха тези надежди, какво остана от оня изправен, гъвкав, дружелюбно усмихнат пришелец, който размахваше малайския си бастун и очарован от себе си, танцуваше надолу по Баденщрасе! Сега виждам, че съм бил голям глупак! И какво остана от толкова оптимистичната, гладко полирана, приспособенческа светска философия, с която тогава играех и се превземах, както с малайския си бастун!

Наистина този бастун още не е променен. Вчера с възмущение отхвърлих предложението на надзорника в банята да постави наконечник и на моя хубав бастун. Но кой знае, ако утре това предложение бъде повторено, дали няма да го приема.

Изпитвам ужасни болки, и не само при ходене, но и когато седя, така че от завчера почти непрестанно съм в леглото. Когато сутрин след банята се измъквам от басейна, двете малки каменни стъпала са за мен тежко препятствие, задъхан изпотен се изтеглям нагоре по парапета и едва имам сила да си метна хавлията и за известно време се свличам върху стола. Обуването на домашните пантофи, обличането на халата за мен е омразно тежко задължение, пътят до серния извор и покъсно от извора до асансьора, от асансьора до стаята е ужасно мъчително, безкрайно, болезнено пътуване. При това сутрешно

пътешествие ползвам всички мислими помощни средства. Хващам се за прислужника в банята, за рамката на вратата, за всеки парапет, влача се опипом край стените и движа крака и гръб без всякакво съобразяване с естетиката, по оня недодялан и тъжен маниер на полуплуването, който някога (колко неизказано далеч остана това) с насмешливо съчувствие наблюдавах у онази стара дама, която смятах, че трябва да сравня с морска лъвица. Ако някога някоя волна шеговита дума за наказание се е връщала върху главата, на присмехулника, то е именно сега и тук.

Заран, когато седя на ръба на леглото и се боя от страдалческата задача да се наведе към обувките си или когато след банята, смъртно уморен, полузадрямал, продължавам да вися на стола в кабината, тогава споменът ми подсказва, че до неотдавна, допреди няколко седмици имаше утрини, в които, едва измъкнал се от леглото, пълен със сили, спазвах точно дихателните упражнения, разпъвах гръдния си кош, пристягах стомаха си с колана, овладявах дишането си и то ставаше ритмично, сякаш надувах обой. Трябва да е истина, но вече не мога истински да вярвам, че някога със стегнато изопнати крака съм пружинирал на пръсти, без да свивам колене, че съм могъл да правя дълбоки, бавни прикляквания и различни други приятни гимнастически упражнения.

Действително още при започване на процедурите ми бе казано, че е възможно да настъпят подобни реакции, че баните много изтощават и че при някои пациенти в началото на лечението болките се засилват. Е, да, кимах тогава. Но че това уморяване може да бъде толкова плачевно и засилването на болките толкова неудържимо и потискащо, не подозирах. За осем дни станах стар човек, който в хотела и в градината, тук и там присяда на пейките и всеки път с мъка се вдига отново, който вече не може да се изкачва по стълбите и момчето от асансьора трябва да му помага на влизане и излизане.

А и отвън се появиха всякакви разочарования. В Цюрих, на няколко метра от Баден, бяха неколцина от близките ми приятели и знаеха, че съм тук болен и на лечение, когато пътем се отбих при тях, двама дори ми обещаха, че ще ме посетят. Никой обаче не е дошъл, естествено, няма и да дойде; не се надявах и радвах на това, бе отново една от моите неизлечими инфантилности. Не, разбира се, те няма да дойдат, нали знам колко много работа имат всички тези бедни и

измъчени хора, често колко късно си лягат след театър, след ресторант, след гостуване; беше глупаво от моя страна да не помисля за това и съвсем като малко дете, без всякакво съмнение, да очаквам, че за хората би било удоволствие да посещават мен, един болен и скучен човек. Но винаги предполагам неимоверното, очаквам най-възторженото; едва съм се запознал с някого, и го намирам симпатичен, и така вярвам, че той е способен на най-доброто, дори го изисквам от него и бивам освободен от магията и тъжен, ако не е така. Същото се получи и със сравнително хубавата и млада дама от хотела, с която беседвах няколко пъти и която доста ми харесваше. Но след като тя назова за свои любими книги няколко лоши, забавни романа, в един момент действително бях изплашен, но веднага си казах, че аз, специалист и познавач на литературните проблеми, нямам право и у другите да предполагам същите оценки и разбиране в тази област. Преглътнах назованите заглавия, самонаказах се и продължих да очаквам от дамата най-добри и най-благородни неща. Но ето че отгатак в салона миналата вечер тя извърши едно убийство! Тя, приятната, весела и дори хубава дама, жена, която в мое присъствие сигурно не би ударила никое дете и не би измъчвала; никое животно, в мое присъствие, с ведро чело и невинни очи седнала на пианото, изнасили и уби един приятен менует от осемнадесетото столетие с необучени, обаче силни ръце. Бях съвсем ужасен и тъжен, почервенял от срам, но никому и през ум не мина, че се случи нещо лошо, а аз седях сам с глупавите си чувства. И как копнеех за моята самота, за моята пещера, която никога не би трябвало да напускам, където наистина има достатъчно страдания и беди, но няма пиано, няма литературни разговори и образовани съседи!

И цялото лечение, целият Баден изведнъж ми станаха толкова ужасно противни. Както зная, огромната част от гостите в нашия хотел не са за пръв път в Баден, мнозина посещават баните за шести, за десети път, а според теорията на вероятностите и на мен ще ми тръгне както на тях, както на всички, които страдат от нарушена обмяна на веществата, а именно — от година на година страданието ще се изостря, надеждата за излекуване ще отстъпва на по-скромната надежда чрез подобно лечение всяка година поне за някое време да се получава малко облекчение. Наистина лекарят продължава да е твърд в уверенията си, но нали така изисква професията му, а за това ние

пациентите външно да изглеждаме добре и теглото ни да създава най-благоприятно впечатление за здраве допринася изобилното ядене, за нашия тен пък се грижи кварцовата лампа — имаме чудесен загар, приличаме на хора, които току-що, цветущи, са се завърнали от висока планина.

При това тук, в тази ленива и сънна атмосфера на баните, човек запада и морално. Няколкото мои добри спартански привички, на които с годините се бях приучил, дихателните упражнения и гимнастиката, предпочитанието към нетлъста храна, аз загубих впрочем с непосредствената подкрепа на лекаря; и първоначалното ми желание за наблюдения и работа почти изцяло изчезна. Не че съм оцетен от тази Psychologia Balnearia^[1], напротив, нали поначало тя не беше опус, не беше съзнателно оформен творчески опит, а едно занимание, малко всекидневно упражнение за очите и ръката. Но и над него леността завоюва господство; нужно ми е все по-малко мастило. Ако не беше победата над холандеца, която също ми се удаде неизмеримо трудно, то просто би трябвало да установя отпускане и затъване в мочурище. И по някои точки действително би следвало да го направя. Преди всичко ме овладява леност, един мързел и лошо настроение, които препречват всичко добро и полезно за мен, особено всяко, и незначителното, физическо, напрежение. Едва мога да си наложа да изляза на малка разходка, след хранене лежа, също така подир баните и процедурите часове наред прекарвам в леглото или шезлонга, а какво е душевното ми състояние, по-късно ясно ще мога да разкрия, когато прочета тези детински записки, с които от време на време с остатъка от моето чувство за дълг се измъчвам по за някой и друг час. Напълно и всецяло вече се състоя от леност, от безцветна скука, от мързел и жажда за сън.

Не мога да си спестя и едно още по-засрамващо признание. Че нямам желание за никаква работа, нищо не мисля, едва чета, че душевно и физически загубих всяка бодрост и енергия, е достатъчно лошо, но може да стане още по-лошо. Започнах да се отдавам тъкмо на повърхностната и оглупяващата, пустата и порочната страна на ленивия живот в курорта. На обяд например вече не изяждам всичките добри тлъсти мръвки просто така, на шега и с вътрешно превъзходство или най-малкото с ирония, както правех в началото, не, ям, тъпча се, макар отдавна да не зная какво е глад, два пъти дневно поглъщам това

фино голямо меню е неовладяното глупаво чревоугодие на скучаещия човек, на тлъстия неприятен буржоа, на вечеря най-често пия малко вино, а преди лягане привикнах и на бутилчица бира, каквато от близо двадесет години не пиех. Отначало я вземах като приспивателно средство, защото ми бе препоръчана, но сега вече от дни пия поради чиста привичка и чревоугодство. Не е за вярване колко бързо човек може да се научи на лошото и глупавото, колко е лесно да се превърнеш в страшен мързеливец, в свиня и тлъст лакомник.

Моята склонност към порока в никакъв случай не се ограничава с яденето и пиенето, с безделието и излежаването. Ръка за ръка с физическото изнежване и леността върви и духовното. Онова, което никога не съм смятал за възможно, настъпи: аз отбягвам не само в духовното всички напрегнати, сурови и опасни пътища, а и в духовното, ленив и лаком, търся тъкмо онези вяли, перверзни, идиотски помпозни и безсъдържателни удоволствия, които открай време съм избягвал и ненавиждал и заради които, общо взето, понякога съм обвинявал и презирал бюргерите и жителите на градовете, нашето време и цивилизация. Сега се доближих до средното равнище на курортиста дотолкова, че вече не се отвращавам и не бягам от онези забавления, а участвам в тях и ги посещавам. Няма да трае дълго и ще почна да чета само списъка с имената на пристигналите за лечение (от забавленията на пациентите това ми се струва най-загадъчно) и по цели следобеди ще говоря с госпожа Мюлер за нейния ревматизъм и за всичките видове чайове, които помагат срещу него, и на приятелите си ще изпращам илюстрирани картички с годенически двойки или с онези смели хора от Рюбли.

Курортните концерти, които дълго време грижливо избягвах, сега посещавам често и както всички други седя на някой стол, слушам как забавната музика се стича край мен и имам приятното чувство, че с нея осезаемо и звучно изтича и част от времето, част от времето, каквото ние курортистите имаме в такъв излишък. Понякога самата музика ме увлича и очарова, чисто сетивната прелест на няколко добре свирещи инструмента, при което обаче в съзнанието ми не влиза нищо от характера и съдържанието на изпълняваните пиеси. Повърхностните музикални парчета, чийто стил и почерк иначе би събудил у мен отвращение, сега изслушвам докрай, без това да ме обременява. Седя четвърт, а понякога и половин час уморен и в лоша поза, сред ято

скучаещи хора, слушам като тях времето да изтича и както у тях изразът на лицето ми издава скука, като тях машинално се почесвам по тила, опирам брада на дръжката на бастуна или се прозявам и само в отделни мигове душата ми се сепва и се противопоставя, сякаш е степно животно, което, уловено внезапно, се събужда в обора, но скоро отново клюмва и спи, продължава да сънува подсъзнателно, без мен, защото съм разделен от нея, откакто седя по тези столове на концерт.

И едва сега, след като аз самият напълно се превърнах в частица от тълпата, в обикновен курортист, в скучаещ, уморен филистер, едва сега чувствам колко жалко и френозно беше, когато на първите страници на настоящите записки играех ролята на нормален представител на този свят и манталитет. Правех го иронично и едва сега, след като фактически принадлежа към същия нормиран всекидневен свят, когато без душа седя в една зала и слушам забавна музика така, сякаш пия чай или пилзенска бира, едва сега чувствам отново и напълно колко силно, колко горчиво мразя този свят. Защото сега в неговия образ мразех, презирах и осмивах не нещо друго, а себе си самия. Не, не бе за мен да се съюзявам с този свят, да му принадлежа, да спечеля признание в него и да се чувствам добре, в момента с всички фибри на моята същност усещах — това ми е отказано, това е грях срещу всичко добро и свято, което зная и участието ми в което е щастие. И само затова, само защото в момента извършвам грях, защото се съюзявам и приемам този свят, сега на душата ми е така лошо до смърт! И все пак не променям нищо, леността е по-силна от моето разбиране, тлъстото мързеливо шкембе — по-силно от плахата, жалеца душа.

От време на време и сега допускам курортисти като мен да ме въвлечат в разговор, след като се нахраним, оставаме за малко по коридорите и изразяваме напълно еднородни мнения за състоянието на политиката и валутата, за времето и лечението, за житейската философия и семейните грижи. И че за младите хора е необходимо, че на никого не вреди, ако понякога трябва да се пребори с трудности и да преглътне горчиви залци, и други от този род, предварително бях готов да потвърждавам всичко, за което след добро ядене с пълен стомах изразявах пълното си съгласие. От време на време душата трепва, думата в устата се превръща в жлъч и трябва бързо и неудържимо, без да се съобразявам с нищо, да бягам в самотата (а колко е трудно да я

намериш тук!), но, общо взето, извършвам и този грях срещу духа, виновен съм за греха на глупавото безполезно бърбрене, на мързеливото, безсмислено потвърждаване на всичко.

Едно друго развлечение, с което започвам да свиквам тук, е кинематографът. Много вечери вече прекарах в киното и ако първия път го направих просто за да бъда някъде сам, да не трябва да слушам разговори и да се измъкна от орбитата на холандеца, то следващия отидох за удоволствие, за да се разсея (и изразът „да се разсея“ по-рано липсваше в моето езиково съкровище, но ето че сега вече свикнах)! Отивах на кино много пъти, изкушен от радостната за очите игра на картини, притъпен понасях без възражение не само онова, от което косите настръхват, а и най-грубите заместители на изкуство, и псевдодраматургията, заедно с една ужасна музика, но търпях физически, както и психически лошата атмосфера в кинозалоните. Започнах всичко да понасям, всичко да преглъщам — и най-глупавото, и най-грозното. Часове наред гледах да се върти филм, в който една антична императрица бе показвана заедно с театър, цирк, църква, заедно с гладиатори и лъвове, със светци и евнуси, и изтърпях най-високите стойности и знаци, трон и скиптер, орнат и нимба, кръст и емблема на императорска власт да бъдат представени ведно с всички възможни и невъзможни способности и състояния на душата, с хора и животни, по стотици, насъбрани за някакви жалки цели и изложени във витрина, и тази постановка, сама по себе си чудесна, бе обезценена от безкраен, напълно идиотски текст, отровена от фалшив драматизъм и пред безсърдечна и глупава публика (и аз принадлежах към нея), лишена от достойнство и опропастана, сведена до панаир. В някои мигове беше ужасно, често бях близо до решението да си изляза, ала болните от ишиас не могат така лесно да станат и тръгнат, седях и изгледах безвкусицата до края и вероятно утре или вдругиден отново ще отида в същата зала. Би било несправедливо, ако поискам да отрека, че в киното видях и няколко очарователни неща, а именно един приятен френски акробат и хуморист, който имаше по-хубави хрумвания от мнозина писатели. Това, от което се оплаквам и което възбужда моя гняв и отвращение, не е киното, а съм единствен аз, кинопосетителят. Кой ме принуждава да отивам там, да търпя ужасната музика, да чета идиотски текстове, да слушам гръмкия хохот на тълпата, на моите по-невинни братя? В оня голям филм видях цяла

дузина чудесни лъвове, които две минути преди това ни бяха показани живи, после да бъдат влачени по пясъка като вкочанени трупове и чух половината от зрителите да оценяват тази ужасна тъжна гледка с висок смях! Дали в тукашните термални води не се съдържа нещо, някаква сол, някаква киселина, някакъв варовик, нещо, което уравнива хората, създава прегради срещу всичко високоблагородно и скъпоценно и премахва преградите, които възпират долното и вулгарното? Е, аз навеждам глава и се срамувам, а за по-късно, за времето след завръщането ми в моята степ, вече съм дал няколко обета.

Стигнах ли до края в изброяването на лошите ми привички и на пороците, придобити наскоро? Не, още не съм стигнал до края. Познах и хазартната игра, много пъти с удоволствие и напрежение играх на зелената маса, а и на един автомат, който поглъща сребърни франкове през различни малки отвори. За съжаление не можех съвсем истински да играя, защото имах малко пари, но според възможностите си се впусках в това и на два пъти ми се удаде да играя по цял час, без накрая да съм загубил повече от един или два франка. Естествено, това не беше същинско преживяване на играта, но, така да се каже, помирисах този цвят и трябва да призная, че ми достави голямо удоволствие. Следва също да изповядам, че при играта нямах угризение на съвестта както при концертите, разговорите с курортистите в градината и лъвовете от киното, а в известен смисъл донякъде този смятан за неприличен и антибюргерски порок вля нещо необикновено у мен и искрено съжалявам, че не можех да правя по-тълсти залози.

Сензациите на играта за мен се изразяваха в следното: отначало за известно време стоях край зелената маса с поглед, устремен към полетата с цифрите, и се вслушвах в гласа на човека до рулетката. Числото, което той извикваше, числото, избрано от търкалящата се топка, което допреди секунда още беше сляпа, глупава цифра сред многото равни, сега заблестяваше топло и светло в гласа на човека, в заетата от топката дупка, в ушите и сърцата на слушателите. Казваха quatre или cinq, или trois^[2] и не само в моето ухо и съзнание, не само по кръглия коничен улей на топката засияваше числото, но и на зелената маса. Когато излизаше седмица, скованата черна цифра седем в своята принадлежност към зеленото поле получаваше за секунди празничен блясък, тя изтласкваше всички други цифри към

нереалното, призрачното, тъй като всички останали, разбира се, бяха просто възможност, а единствено тя беше осъществяване, беше реалност. Осъществяването на възможното, да го очакваш и да съучастваш в това — ето кое е душа на играта. Едва след като бях гледал и слушал няколко минути и играта вече бе почнала да ме поглъща, настъпи първият красив и прелестно вълнуващ момент — извикаха шест и цифрата не ме изненада, тя дойде така правилно, така естествено и реално, сякаш определено нея бях чакал, да, като че ли сам я бях призовал, направил и сътворил. От тази секунда нататък душата ми вземаше участие в играта, предусещаше съдбата, чувстваме се добра приятелка със случая и това е, трябва да призная, едно изобщо ощастливяващо усещане, то е ядката и магнитът на цялата игра. И тъй чух да излизат седем, после единица, после осем и не се чувствах изненадан или разочарован, вярвах, че съм очаквал тъкмо тези числа, и ето че контактът възникна, бях се включил в потока и можех да се оставя да ме носи. Сега неотклонно гледах към зелената повърхност, четях числата и бях привлечен от едно от тях, чувах ги тихо да призовават (понякога и две едновременно), виждах ги леко да ми кимат и поставях франковете си на тези числа. Ако те не излизаха, то не бивах разочаровам и лишен от магията, а можех да чакам, моята шестица или осмица щеше да дойде. И тя идваше на втория или третия път, идваше точно. Този момент на спечелването е чудесен. Ти си призовал съдбата и си я оставил тя да реши. Вярваш, че си се докоснал до голямата тайна, имаш предусета, че си в съюз, че си се сприятелил с нея, и виж ти, вярно е, потвърждава се твоята безмълвна тайна представа, твоята малка скрита мечта засиява, извършва се чудото, предчувствието се превръща в действителност, твоето число бива избрано от всемогъщата топка на щастието, човекът на края на масата го извиква високо, а другият, който седи до нея, ти хвърля в дъга шепа блестящи сребърни монети. Това е необикновено хубаво, това е чисто щастие и не зависи от парите, защото аз, който пиша тези редове, не запазих нито един от всички спечелени от мен франкове, играта отново ги погълна до последния, и все пак красивите мигове на спечелването светят, чудесните съкровени детински мигове на свършено и утолено осъществяване, непомрачени и приятни, всеки от тях — много пищно украсено коледно дърво, всеки — едно чудо, всеки — един празник, и то празник на душата, утвърждаване, одобрение и извисяване на най-

интимния, на най-дълбокия жизнен инстинкт. Разбира се, същата радост, същото чудно щастие може да се преживее и в по-високи сфери, в по-благородни и изискани форми — светването на едно дълбоко познание за живота, моментът на вътрешна победа и най-често творческият момент, моментът на намирането, на проблесналото хрумване, триумфиращото улавяне на сполучливата обрисовка при труда на човека на изкуството, всичко това е от по-високи регистри, но е сходно с преживяването на печалбата при играта, както картината с огледалното си отражение. Но колко рядко щастливият и благодетелстваният преживява онези възвишени божествени мигове, колко рядко проблясват у нас, уморените закъснели хора, удовлетворение и утоляващо щастливо чувство, които по сила и блясък могат да се сравнят с блажените преживявания от детството! Това са преживяванията, които играчът иска да догони дори когато привидно мисли за парите. Той се опитва да улови тези райски птици на радостта, станали толкова редки в нашия монотонен вял живот, към тях е отправен лумналият в очите му копнеж.

После щастиято идваше на приливи и отливи. За моменти бях напълно единен с него, сам седях в търкалящата се топка. Спечелих и чувството на приятна възбуда ме прониза до трепет. Тогава върхът беше прехвърлен. В джоба на панталона си имах пълна шепа спечелени монети и продължавах отново и отново да залагам, постепенно чувството за увереност спадеше, изскочиха единица, четворка, които напълно ме изненадаха, бяха ми враждебни и ми се присмиваха. Вече ставах неспокоен и страхлив, залагах на числа без предчувствието за отношение към тях, дълго се колебаех между четно и нечетно, но като по принуда продължавах да залагам, докато отново загубих всички спечелени пари. И не едва след това, а вече едновременно, още докато траеше играта, проникнах в дълбината на сравнението, видях в играта отражение на живота, където се случва точно така, където неведомото, безразсъдното предчувствие ни дава в ръцете най-силното вълшебство, отприщва най-големите сили, където при сковаване, на добрите инстинкти се намесват критика и разум, лавират известно време и оказват съпротива, а накрая става каквото трябва да стане, съвсем без наше участие и през главите ни. Сковаващият се играч, който вече е прехвърлил най-високата точка, но пак не може да престане да залага, когато вече не ръководи никаква

интуиция, никаква дълбока вяра, че ще успее, прилича всецяло на човека, който по най-важните въпроси на живота не вижда изход и вместо да чака и да затвори очи, от много смятане и пресмятане, стараене и пренапрягане на ума положително постъпва неправилно. А едно от най-сигурните правила на играта край зелената маса е следното: когато видиш, че някой от участниците, който е уморен и не му върви, залага ту на един, ту на друг номер много пъти едно след друго и сетне отново не печели, тогава винаги залагай и на цифрата, на която той преди това напразно е залагал и която в лошото си настроение е изоставил — положително ще излезе.

Играта за пари странно се отличава от всички други бюргерски и курортни развлечения. Тук край зелената маса не се четат книги, не се водят вяли разговори, още по-малко се плетат чорапи както по време на концертите и в курортната градина. Тук нито някой се прозява, нито се почесва по врата, дори ревматиците не сядат, те стоят, стоят прави дълго и мъчително, геройски на собствените си иначе толкова щадени крака. Тук, в игралната зала, не се правят шеги, нито пък се говори за болести или за Поанкаре, почти никога не се разнася смях и тълпата зяпачи стоят около игралната маса сериозни и говорят шепнешком, приглушено и тържествено звучи гласът на помощника на крупиеето, който извиква номерата, приглушено и нежно звънят по зелената маса трупаните една върху друга монети и дори вече това смирение и значителната дискретност и достойнство в моите очи придават на играта неизмеримо предимство в сравнение с всички други видове развлечения, при които хората са толкова шумни, толкова необуздани и неовладени. Тук, в игралната зала, господства сериозна тържественост и празнично настроение, посетителите влизат тихо и някак смутено като в църква, осмеляват се само да шептят, гледат с благоговение към господина във фрак. И той се държи образцово, не като личност, а като неутрален носител на една длъжност, на един сан.

Тук не мога да изследвам психическите причини за това празнично настроение и хубавата, благотворна тържественост, защото нали отдавна се отказах от всяка художествена измислица и моята *Psychologia Balnearia* не разказва за ничия друга психика освен за собствената ми. Вероятно благоговейното, шептящо, уважително, пълно с достойнство и смиреност настроение в игралната зала идва просто от това, че тук не става дума за музика, за драматургия или за

други детинщини, а за най-сериозното, най-обичаното и най-святото, което хората познават — за парите. Но както се каза, не искам да проучвам това, то лежи отвъд моите проблеми. Само установявам, че противно на всяко друго народно забавление тук, в игралната зала, преобладава настроение, в което не липсва страхопочитание. И докато например в киното публиката може да изрази удоволствие и неудоволствие чрез думи или чрез нечленоразделни звуци и не се притеснява от това, тук дори актьорът, играчът и в момент на най-буйни, най-добре обосновани и позволени емоции, именно при печалба и загуба на пари, се чувства дълбоко задължен да проявява самообладание и достойнство. В залата виждам как същите личности, които при всекидневна игра на карти, ако загубят двадесет гроша, в изблик на лошо настроение сипят проклетия и ругателства, а тук загубват сто пъти повече, не бих казал „без да им трепне око“, защото очите доста потрепват, но звук не се издава и никой не утежнява околните с каквито и да било недостойни изрази на своите чувства.

Тъй като мъдрите правителства се грижат за всичко, което спомага за повишаване възпитанието на народа, насърчават и подкрепят всички институции, които служат за това, осмелявам се тук, макар в тази област да съм абсолютен лаик, да обърна внимание на специалистите върху обстоятелството, че от различните игри, забавления и удоволствия нито едно-единствено не приучва участниците толкова много на себеобладание, спокойствие и приличие, както хазартът в публична игрална зала.

Колкото и приятна, дори благотворна следователно да ми изглежда играта, все пак намирам повод да обмисля и сенчестите ѝ страни, нещо повече, експериментално да ги преживея. Възраженията, които се поднасят толкова често и с такава страст и морализаторски патос от националните икономисти, от моя гледна точка до едно ми се виждат без значение. Че играчът е застрашен твърде лесно да спечели пари и затова да се научи да презира светостта на труда, че, от друга страна, над него виси опасността да загуби цялото си състояние и че, от трета, след продължително наблюдаване на търкалянето на игралните топки и талерите дори основното за буржоазно-икономическия морал — безусловното уважение към парите — може да се загуби; във всеки случай е правилно, но не мога да приема

напълно сериозно целия сбор от опасности. На мен, психолога, ми се струва, че за твърде много тежко душевноболни хора бързата загуба на състоянието и разтърсването на вярата им в светостта на парите изобщо не означава нещастие, а най-сигурно, дори единствено възможното спасение, и също така ми се струва, че сред днешния наш живот в противоречие с всеобщия култ към труда и парите усетът за играта на мига, откритостта за случая, доверието в капризите на съдбата е изобщо нещо желателно, от липсата на което всички ние много страдаме.

Не, онова, което по мое мнение е грешка в играта за пари и въпреки нейните чудесни страни в края на краищата я превръща в порок, е нещо чисто психическо. Според моя личен, крайно приятен опит ощастливяващо е вълнението всеки ден за двадесет минути да се подлагаш на напрежението на играта на рулетка и на толкова недействителната атмосфера в игралната зала. За една скучаеща, опустошена, уморена душа това е истински балсам, един от най-добрите, които някога съм опитвал. Грешката е само (и тази грешка свързва играта със също толкова приятния алкохол), грешката е, че при игра цялата приятна възбуда идва отвън и е чисто механична и материална, така че голямата опасност е в доверието към тази постоянно действаща механика, която предизвиква напрежение, да занемарим личното, душевната активност и накрая да ги загубим. Ако вместо чрез размишляване и бленуване, чрез фантазиране или медитиране душата бива възвисена просто, механично, с помощта на рулетката, то е почти същото, както когато тонизираме тялото си чрез бани и масажи и се отказваме от собствени постижения, от спорт и тренировка. И механизмът, предизвикващ чрез кинематографа възбуда, която замества собственото художествено постижение — наблюдаването, откриването, избирането и запазването на красивото и интересното посредством чисто материалното насищане на очите, се основава върху същата заблуда.

Не, точно както освен масажа ни е потребна и гимнастика, така и душата се нуждае вместо или заедно с играта и от всички други приятни вълнения, от собствен успех. Затова сто пъти по-добро от играта е активното упражнение на душата, строго, енергично упражнение на мисълта и паметта, умение със затворени очи да се репродуцират съзерцаваните неща, вечерно пресъздаване на всичко,

протекло през деня, свободно асоцииране и фантазиране. Добавям това за приятелите на народното добруване и може би като корекция на гореизложеното мое любителско подсещане, защото в тази област на чисто душевния опит и възпитание не съм лаик, нещо повече, аз съм стар, дори вече твърде препатил специалист.

Ето че отново се залутах далеч от темата, изобщо такава е, изглежда, съдбата на тези мои записки, че аз, неспособен да разработя до решаването му някой отделен проблем, нижа едно след друго повече асоциативно и случайно възникнали хрумвания. Но може би, така предполагам, това също принадлежи към психологията на курортиста.

Изоставих темата, моята тема, която не освежава, в полза на една малка възхвала на хазартната игра, възхвала, която съм склонен да развия надълго, защото завръщането към темата ми е трудно. Но трябва. И така, да се върнем назад при курортиста Хесе, да понаблюдаваме още веднъж този станал вече ленив възрастен господин, с държане на невесел и уморен човек, който и понакуцва. Не ни харесва този човек, не можем да го обичаме, не бихме искали с искрено сърце да желаем дълго или дори безкрайно да се развива неговият нито образцов, нито интересен живот. Не бихме имали нищо против, ако господинът някога слезе от сцената, на която доста отдавна вече не е приятна фигура. Ако например някоя сутрин в банята, докато се отпуска поради умора, той попадне под водата и остане долу, то не бихме видели в това повод за съжаление.

Ако все пак проявяваме толкова малък интерес към споменатия курортист, то се дължи единствено на сегашната му функция, на неговото агрегатно състояние в момента. Не бива обаче да изпускаме от очи никога неугасващата възможност състоянието му да се промени и неговата същност да бъде приведена под нов знаменател. Това чудо, вече често преживявано, остава всекичасно възможно. Когато с поклащане на глава наблюдаваме курортиста Хесе и го намираме узрял за залеза, то не бива да се забравя, че приемаме залеза не в смисъл на унищожение, а само в смисъла на преобразяване, защото основа и почва за всички наши мнения, следователно и за нашата психология, е вярата в бога, в единството, а единството винаги, и в най-отчайващия случай, може да бъде възстановено по пътя на милостта, както и на познанието. Няма болен, който не може с една-единствена крачка, пък

било и крачката през смъртта, отново да бъде здрав и да навлезе в живота. Няма грешник, който с една-единствена крачка, било може би и чрез екзекуцията, да не стане отново невинен и божествен. Няма и никакви обидени, излезли от релсите и привидно обезценени хора, които един знак на милост мигом да не възроди и превърне във весели деца, каквито са били. Нека при писането, както и при четенето на настоящите записки никога не бъдат забравени тази моя вяра, това мое познание. И авторът на тези страници в действителност не знае откъде би взел смелостта, оправданието, голямата дързост за своята критика и капризи, за своя песимизъм и психология, ако в душата му постоянно не му противостоеше знанието за единството като нерушимо равновесие. И обратното: колкото по-нататък, от една страна, си позволявам да се разкривам и колкото по-безпощадно критикувам, колкото по-гъвкаво се поддавам на капризите, толкова по-светло сияе отвъд, на противоположната страна, светлината на примирението. Ако не беше това безкрайно, непрестанно прииждащо изравняване, откъде щях да взема куража да изрека една-единствена дума, да произнеса присъда, да изпитвам любов или омраза и да ги изразявам и да живея един-единствен час?

---

[1] Курортна психология (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Четири, пет, три. (фр.). — Б.пр. ↑

ПОДОБРЕНИЕ

Моето лечение ще приключи скоро. И слава богу, върви към подобрене, върви на добре. Цяла седмица бях съвсем безнадежден и омаломощен, просто още болен, просто още уморен, просто още скучаещ и досаден на самия себе си. Малко оставаше, и щях да поръчам да ми сложат гумен наконечник на бастуна. Малко Оставаше, и щях да почна да чета списъка с имената на пристигналите курортисти. Малко оставаше, и вече нямаше да слушам забавна музика едва четвърт или половин час, а щях да стоя на целите едно или двучасови концерти и вечер вместо една щях да изпивам по две бири. Малко оставаше и да проиграя в курортното казино всичките си налични пари. Също малко оставаше да бъда пленен от моите сътрапезници в хотела, мили приятни хора, към които изпитвах уважение и от които много можех да науча, ако не повтарях старата грешка и не се мъчех да го постигна по пътя на разговора. А беседите с хора, с които не си дълбоко свързан, почти винаги са толкова пусти и толкова те разочароват. Към това се добавя и обстоятелството, че непознатите, когато ме заговарят, за съжаление виждат в мен винаги само специалиста и смятат, че винаги трябва да засягат литературата и изкуството, и, естествено, тогава се дрънкат глупости и най-привлекателните хора опознаваш откъм страна, по която от дванадесет единадесетте не се различават помежду си.

Прибавят се още и болките, и лошото време, при което всекидневно отново се простудявах (сега разбрах, и вечните простуди на холандеца), и страшната умора от лечението, имаше цяла редица дни, които не мога да похваля. Но както се случва, един ден и тази редица свърши. Настъпи утро, в което всичко ми беше така болезнено, че останах да лежа и дори вече не можех да направя всекидневната баня. Стачкувах, просто не се вдигнах от леглото, само един ден, на втория, ми стана по-добре. Този ден, в който започна обрат, за мен е забележителен, защото обратът и преобразяването дойдоха съвсем неочаквано и изненадващо. Човек може да се справи с всичко, и с най-

противното положение, стига сериозно да желае това; така и аз, дори в най-опустошителните и отчайващи дни на лечението ми, посред най-тежкото униние никога не се съмнявах, че отново ще мога да изгая от тази тиня. Измъкването, бавното и мъчително побеждаване на външния свят, бавното търсене и намиране на най-логичното отношение — беше, както знаех, един постоянно проходим път, беше добре проходимият, много препоръчителният път на разума. От нявгашните си изживявания обаче знаех и друг път, който не трябваше да се търси, а само да се намира — пътя на щастието, на милостта, на чудото. Но не смеех и да се надявам, че тъкмо сега чудото е близо до мен, че от срамното състояние на този нещастен ден ще изляза на пътя на разума, на съзнателния тренинг, не мъчително и потънал в прах, а окрилен, и щях да бъда спасен по осеяната с цветя алея на милостта.

В деня, в който отново се свързах от зашеметяването и реших да продължа лечението и живота, наистина бях поуспокоен, но в никакъв, случай не и в добро настроение. Краката ме боляха, усещах болки в гърба, тилът ми беше скован, трудно ми беше да стана, трудно ми бе да стигна до асансьора и банята, труден беше и обратният път. Когато най-после наближи обяд, зле настроен и без апетит се провлачих до трапезарията, изведнъж се улових, че се наблюдавам, изведнъж вече не бях просто курортистът с вдървените крака, с безрадостното лице, който слиза по стълбището на хотела, а едновременно и наблюдател на самия себе си. Това бе настъпило внезапно на някое от многобройните стъпала, внезапно се бях разделил на две, гледах себе си, гледах един лишен от апетит курортист да се влачи по стълбите, гледах как опира ръка на парапета, нуждаейки се от помощ, виждах го как минава покрай поздравяващия го главен келнер в трапезарията. И преди често бях преживявал това състояние и незабавно му се зарадвах като на щастлив знак, че сред тази неплодотворна и отегчителна епоха то се бе появило ненадейно.

Във високата светла трапезария седнах край моята усамотена кръгла масичка, същевременно се наблюдавах как сядам, как намествам стола под себе си и при това леко прехапвам устни, защото изпитвам белка, и как после механично посягам към вазата с цветя и я слагам малко по-наблизо, как бавно и нерешително измъквам салфетката от пръстена. Тук и там други гости сядаха на своите масички, както джуджетата в „Снежанка“, издърпваха салфетките от

пръстените. Курортистът Хесе обаче беше главният обект на моето наблюдаващо „аз“. Курортистът Хесе, с овладяното лице, на което лежеше дълбока скука, си наля малко вода в чашата, отчупи парченце хляб, но всичко само за да минава времето, защото нямаше намерение нито да пие вода, нито да яде хляб, като на игра изсърба супата си и гледаше с притъпен поглед към другите маси в голямата зала, вдигаше очи към стените, изрисувани с пейзажи, и към главния келнер, как бързо минава през залата, към хубавите сервитьорки в черни роклички и с бели престилки. Неколцина от останалите курортисти седяха групово или по двойки на малко по-големи маси, повечето обаче също както горепосоченият седяха сами с овладени, но дълбоко скучаещи лица пред самотните си чинии, наливаха си бавно по малко вода или вино в чашите, едва докосваха и хляба, гледаха с притъпен поглед към масите на другите, вдигаха очи към стените, изрисувани с пейзажи, и към бързачия главен келнер и хубавите сервитьорки в черни роклички и с бели престилки. По стените приветливо чакаха глупаво и малко смутени хубавите пейзажи, а от тавана на залата приветливо и без смут гледаха надолу — хрумване на някой отдавна забравен декоратор — четири нарисувани слонски глави, които в предишните дни често ми създаваха радост; защото съм приятел и почитател на индийските божества и във всяка, от тези глави виждам изтънчения умен слоноглав бог Ганеша^[1], когото много почитам. И често, докато от моята масичка гледах нагоре към слоновете, си припомнях, че някога в детството ми бяха разказали: предимството на християнството се състояло главно в това, че не познавало божества и изображения на идоли, но колкото по-възрастен и по-умен ставах, тъкмо тук виждах голям недостатък на тази религия — че тя освен чудната католическа Мария не признава никакви други божества и божествени изображения. Какво ли не бих дал, ако например апостолите, вместо да са някак скучни и вдъхващи доста страх проповедници, да бяха божества, с всякакви чудесни сили и естествени белези, и виждам само слаб, но все пак добре дошъл заместител на това в свързването на евангелистите с някои животни.

Оня, който сега наблюдаваше мен, гостите, всичко, бе Хесе, обзет от скука, и от скука се хранеше, следеше другите гости на хотела, обзети от скука, от скука се хранеха и те, но той не бе курортистът и болният от ишиас Хесе, а старият, малко недружелюбен еремит и особняк, старият странник и поет, приятелят на пеперудите и

гущерчетата, на старите книги и религии, оня Хесе, който решително и силно се бе противопоставил на света, за когото означаваше голямо страдание да поиска от съответните учреждения легитимация за жителство или само да попълни формуляр за преброяване на населението. Този стар Хесе, това в последно време някак отчуждено и загубено „аз“, сега отново бе тук и ме гледаше. Той виждаше как Хесе без апетит, без удоволствие върти вилицата и раздробява хубавата риба и без да е гладен, тъпче залък след залък в своята намусена уста, виждаше как, без всяка необходимост, без мисъл, мести тук и там солницата или шишето с вода и ту простира краката си под стола, ту ги прибира, как и другите посетители правят същото, как тези скучаещи хора биват обслужвани и хранени с необикновена загриженост от главния келнер и хубавите млади момичета, макар никой да не усеща глад, и как отвън, зад високите тържествени сводести прозорци на залата, в един друг свят облаците се носят по небето. Тайният наблюдател забелязваше всичко това и изведнъж представлението му се стори необикновено странно, забавно и смешно, а също и злокобно, тези плахи хора, замръзнали като восъчни фигури в кабинет, не живееха истински, и този обхванат от скука Хесе, който се храни без апетит, беше като всички други, които скучаеха. Непоносимо жалка, непоносимо идиотска беше тази пиеса, пълна с безсмислена тържественост, цялата струпана купчина от яденета, порцелан и стъкло, сребро, вино, хляб, прислуга — всичко за няколко отдавна сити посетители, чиято скука и мрачно настроение нито яденето, нито пиенето, а още по-малко изгледът към носещите се облаци беше в състояние да разсее.

Курортистът Хесе тъкмо вдигна своята чаша с вино, само от скука, приближи я до устата си, без истински да пие, добави още едно към всички безпомощни и автоматични привидни действия, свързани с обяда, тогава се извърши обединяването на двете „аз“, на онова, което се храни, и което наблюдава, и внезапно бързо аз трябваше да оставя чашата, защото отвътре ме разтърси внезапен огромен изблик на смях, съвсем детинска развеселеност, внезапно прозрение за безкрайната комичност на цялото положение. За миг картината на тази зала, пълна с болни, навъсени, разглезени и мудни хора (когато схванах, че и в душите на другите стават подобни неща, каквито и в моята), ми се стори отражение на целия наш цивилизован живот, живот без силни

подтици, принуден да се движи по установени релси, с неудоволствие, без отношение към бог и облаците в небето. За миг си представих и хилядите трапезарии, в които нещата изглеждат точно така, мислех и за стотиците хиляди кафе-сладкарници с изцапаните мраморни масички и сладникавата претрупана, дъхаща похот музика, за хотелите и канцелариите, за цялата архитектура, за музиката, привичките, сред които живее нашето човечество, и всичко ми се виждаше по значение и стойност сходно със скучната игра на моята ръка, която се забавлява с прибора за риба, с неутолимото празно блуждаене на моя суров поглед из залата. Всичко заедно обаче, трапезарията и светът, курортистите и човечеството, в течение на един миг в никакъв случай не ми се струваше ужасно и трагично, а единствено страшно жалко. Необходимо бе само човек да се разсмее, да разчупи механизма и през нашата пуста зала да преминат бог и птиците, и облаците и ние вече да не бъдем мрачните гости на една курортна трапеза, а доволни гости на бога край пъстрата трапеза на света.

Много бързо, както казах, в тази секунда отместих настрана чашата с вода, вътрешно разтърсен от прилива на неудържим смях. За мен представляваше голяма мъка да овладее този смях, да не му позволя да избухне. Ах, като деца често сме преживявали нещо подобно, когато на някоя трапеза, в някое училище или църква седиш и чак до носа и очите си зареден със силно, добре обосновано желание да се разсмееш, но не бива да се смееш, трябва някак да потиснеш смеха, заради учителя, заради родителите, заради реда и закона. Неохотно вярвахме и се подчинявахме на тези учители, на тези родители и бивахме много изненадани, такива сме и до днес, че зад техните разпоредби, религиозни и нравствени поуки седи като авторитет оня Исус, който тъкмо за децата е казал, че те са блажени. Дали действително е имал предвид само образцовите деца?

Но и този път ми се удаде да се овладее. Останах тих и изпитвах само напор в гърлото и гъдел в носа, с копнеж търсех някакъв малък вентил и изход; нещо позволено и приемливо за изблик, иначе щях да се задуша. Дали пък подобава, когато келнерът мине край мен например, да го ощипя по крака, или с малко вода от чашата си да напръскам келнерката? Не, не вървеше, всичко това беше забранено, то бе старата история, както преди тридесет години.

Докато мислех така и смехът ми беше съвсем високо в гърлото, гледах втренчено отсреща към съседната маса в лицето на една непозната жена, дама с посивели коси, която, видимо болна, бе облегла на стената до себе си бастун и играеше с пръстена на салфетката си, защото тъкмо сега бе настъпила пауза в сервирането и всички ние прилагаме обичайните средства за запълване на времето. Един увлечено четеше някакъв стар вестник; ясно се виждаше, че отдавна го знае наизуст, все пак от скука поглъщаше отново и отново вестта за това, че господин президентът не е добре, и съобщението за дейността на някаква изследователска комисия в Канада. Една стара госпожица смеси две прахчета в чашата си, за да може след яденето да ги вземе. Видът ѝ беше малко като на ония възрастни дами от приказките, които вдъхват страх и смесват магьоснически средства във вреда на другите, на по-хубавите хора. Някакъв господин, изглеждаше елегантен и уморен, сякаш бе от роман на Тургенев или Томас Ман, с изтънченост и меланхолия гледаше към един от нарисуваните на стената пейзажи. Най-много ми харесваше нашата великанка, тя седеше в безукорна поза и добро настроение както почти винаги пред празната си чиния и нямаше вид нито на зла, нито на сучаеща. Напротив, строгият морален господин с бръчките и силната шия седеше тежко на стола си, като че ли представляваше цял съд заедно със съдебните заседатели, и на лицето му имаше такъв израз, сякаш току-що бе осъдил собствения си син на смърт, а всъщност просто беше изял само пълна чиния аспержи. Господин Кезелринг, розовият паж, и днес още си беше прелестен и розов, но малко поостарял и попритъпен, личеше, че днешният ден не бе хубав за него, трапчинката на детинската буза на пажа днес изглеждаше също така невероятна и досадна, както пакетчето пикантни картинки във вътрешния му джоб. Колко странно и смешно бе всичко това! Защо всички ние седяхме тук, чакахме и се хилехме? Защо ядохме и чакахме другите ястия, след като всички отдавна вече не бяхме гладни? Защо Кезелринг срещаше косите си на поет с мъничка джобна четка, защо носеше ония глупави картинки в джоба си, защо този джоб беше подплатен с коприна? Всичко това беше толкова необосновано и невероятно! Всичко така неудържимо предизвикваше смях.

И тъй, неотклонно се вирах в лицето на старата дама. Тогава тя изведнъж остави пръстена на салфетката, погледна ме и докато ние за

момент се втрещвахме един в друг, смехът се качи в лицето ми, не можех нищо друго — най-приветливо се ухилих на жената с целия насъбрал се у мене смях, той разкриви устните и стигна до очите ми. Не знаех какво мислеше тя за мен сега, но реагира чудесно. Отначало бързо сведе очи и отново пъргаво взе в ръка своята играчка, ала лицето ѝ бе станало неспокойно и докато аз гледах с голямо любопитство, то все повече и повече се изменяше и придоби най-странна гримаса. Жената се разсмя! Тя се бореше с напора на смеха, като преглъщаше и правеше гримаси. Бях я заразил със смеха! И така, ние двамата съжители в един хотел, познати като улегнали възрастни хора, седяхме на местата си сякаш малки ученици,зирахме се пред себе си, хвърляхме погледи странишком един към друг, а лицата ни тръпнеха, за да овладеят смеха. Още двама-трима от залата забелязаха това и почнаха с удоволствие и някак иронично да се усмихват, като че ли се бе счупило някакво стъкло на прозореца и синьо-бялото небе бе почнало да се стича навътре, за минути премина весело заразително настроение, едно подсилване из цялата зала, сякаш всеки тъкмо сега бе забелязал как неизразимо глупаво и жалко седяхме в нашето курортистко достойнство и монотонната тъга.

От този момент нататък пак се почувствах добре, вече не бях просто курортист, специализирал се да бъде болен и лекуван, а болестта и лечението отново станаха странични неща. Разбира се, още изпитвах болки, не можех да го отрека. Но, за бога, така и трябваше да боли; предоставих болестта сама на себе си, не ми бе работа по цял ден да я ухажвам.

След обяда един от обитателите на хотела ме заговори, човек, който просто ми беше несимпатичен, господин с много мнения, и преди често той ми бе предлагал вестници и ме бе принуждавал да беседваме, съвсем наскоро при един дълъг, крайно скучен разговор безрезервно и примирено се бях съгласил с всичките му доказани принципи и мнения относно учебното дело и възпитанието. И така, този тип сега излезе от обичайната си засада в коридора и се изправи пред мен.

— Добър ден — каза той, — днес изглеждате много доволен.

— Разбира се, много съм доволен. По време на обяда видях няколко облака да минават по небето и тъй като преди мислех, че тези облаци са просто от хартия и спадат към декорацията на залата, много

се зарадвах на откритието, че са истински, действителни облаци и въздух. Пред очите ми те се разнесоха, не бяха номерирани и на никой не висеше етикет за продажната му цена. Можете да си представите колко се радвам на това! Действителността още съществува, и то посред Баден! Чудесно!

Колко некрасиво бе лицето, с което господинът посрещна моите думи!

— Така, така — каза той проточено, та чак цяла минута му бе необходима. — Значи вие смятате, че вече няма действителност? А ако смея да попитам, какво разбирате под действителност?

— Ох — отвърнах аз, — това е философски и сложен въпрос. Но на практика мога съвсем лесно да отговоря. Нашата действителност, драги господине, за мен доста точно се покрива с това, което обикновено наричаме природа. Във всеки случай под действителност не разбирам всичко, което тук, в Баден, ни обгражда постоянно; не курортните истории и историите на болестите, не ревматичните романи и подагричните драми, не алегията за разходки и концертите, менюто и програмите, не надзорника в банята и курортистите.

— Какво, и курортистите ли не са за вас действителност? Излиза, че например аз, човекът, който говори с вас, не съм действителен?

— Съжалявам, разбира се, не бих искал да ви засегна, но всъщност за мен вие не сте действителност. Вие, така както ми се представяте, сте без ония убедителни черти, които превръщат за нас възприетото в преживяно, случилото се в действителност. Вие съществувате, драги господине, не мога да оспоря това. Вие съществувате, но на равнище, на което в моите очи липсва времевата и пространствената действителност. Вие съществувате, бих казал, върху равнището на хартията, на парите и на кредита, на морала, на закона, на духа, на почтителността. Вие сте съжител и съвременник на добродетелта, на категоричния императив и разума, а може би дори сте вещта в себе си или сте сроден с капитализма. Но вие не сте действителност, която ме убеждава непосредствено, както е при всеки камък или дърво, при всяка костенурка, всяка птица. Аз мога, драги господине, да се отнасям към вас с неизмеримо одобрение, с почит, мога и да се съмнявам във вас или да се съгласявам, но ми е невъзможно да ви преживея напълно, невъзможно ми е да ви обичам.

Вие споделяте тази съдба с вашите роднини и скъпи близки, с добродетелта и разума, с категоричния императив и с всички идеали на човечеството. Вие сте забележителен. Гордеем се с вас. Но действителен не сте.

Господинът широко отвори очи.

— Но ако случайно усетите ръката ми на лицето си, тогава ще се убедите ли в моята реалност?

— Ако проведете този експеримент, той първо ще навреди на вас, защото съм по-силен, отколкото сте вие, и в момента се чувствам свободен от всякакви морални задръжки; но чрез това толкова приятелски предложено доказателство няма да постигнете целта си. Наистина бих реагирал на вашия експеримент с целия така чудесно устроен апарат за самозащита, но вашето нападение няма да ме убеди, че у вас съществува личност и душа. Ако аз запълня с ръка или крак пространството между два електрични полюса, така ще прекъсна разтоварването, без да смятам електрическия ток за личност, за същество от моя вид.

— Вие по природа сте творец, е, да, това ви разрешава някои неща. Изглежда, мразите духа, понятийното мислене и враждувате с тях. От мен да мине, правете го. Но как се съгласува това с вас, поета, с толкова много от собствените ви изказвания? Познавам статии, ваши книги, в които проповядвате тъкмо обратното, признавате разума и духа вместо неразумната и случайна природа, където се застъпвате за идеите и признавате като върховен принцип духовното. Как се свързват тези неща?

— Така, наистина ли? Да, възможно е. Имам нещастieto, видите ли, често да си противореча сам. Действителността винаги прави същото, само духът не го прави, и добродетелта не, и вие не, или поне много рядко, уважаеми господине. Например след напрегнат поход през лятото мога да бъда всецяло овладян от желанието да получа чаша пълна с вода и да смятам водата за най-удивителното нещо на света. Четвърт час по-късно, когато не съм жаден, за мен нищо на земята не е по-безинтересно от водата и пиенето. По същия начин постъпвам и с яденето, със спането и размишлението. Отношението ми към така наречения дух например е точно същото, както към яденето или пиенето. Понякога на света няма нищо, което да ме привлича толкова неудържимо и да ми изглежда така безусловно необходимо,

както духът, както възможността за абстракция, логиката, идеята. После отново, когато съм наситен от тях, изпитвам потребност и жадувам за противоположното, всеки дух ме отвращава като развалена храна. Зная от опит, това поведение е самоволно и безхарактерно, дори минава за непозволено, но никога не бих могъл да разбера защо. Защото също както аз постоянно следва да редувам ядене и пост, сън и будуване, трябва и постоянно да се люшкам насам и натам между природно и духовно, между опит и платонизъм, ред и революция, католицизъм и реформаторски дух. Наистина ми изглежда много добродетелно, признак на силен характер и непреклонност, ако през целия си живот някой е в състояние непрестанно да почита духа и да презира природата, винаги да бъде революционер и никога консерватор или обратното, но също така ми се струва фатално, противно и умопомрачително, ако човек винаги иска да яде или само да спи. И въпреки това всички общности — политически, духовни, религиозни и научни — се крепят на предпоставката, че едно такова лудешко държане било възможно, било естествено! И вие, господине, не смятате за правилно, че в един час аз съм буйно влюбен в духа и вярвам, че той може да постигне и невъзможното, а в друг час мразя духа и го оплювам и вместо неговата невинност търся богатството на природата! Защо ли? Как така намирате естественото безхарактерно, здравето и самопонятното — непозволено? Ако бихте могли да ми обясните това, тогава на драго сърце устно и писмено ще се призная за бит по всички тези точки. Тогава ще ви призная толкова реалност, колкото изобщо е възможно, ще ви даря цялата действителност. Но виждате ли, не сте в състояние да ми обясните тъкмо това! Вие стоите тук, а под жилетката ви се крият погълнатите ястия, не сърце. И във вашия измамно сполучливо оформен череп има дух, а няма природа. Никога не съм виждал нещо толкова жалко недействително като вас. Вие сте ревматик, курортист! Хартията прозира през всички илици на дрехите ви, духът се изплъзва, изтича от шевовете ви, човече, у вас няма нищо друго освен вестници, данъчни квитанции, Кант и Маркс, Платон и лихвената таблица. Ако духна, ще изчезнете! Стига да помисля за моята любима или дори само за една малка жълта иглика, това е достатъчно да ви изтласкам напълно от действителността! Вие не сте предмет, не сте човек, вие сте една идея, празна абстракция.

И всъщност, когато аз, малко разгорещен, но в по-добро настроение, протегнах ръката си със свит юмрук, за да докажа на фигурата нейната нереалност, ето че вестникът ми мина през господина и той изчезна. Едва сега, като се спрях, забелязах, че съм излязъл от сградата без шапка и съм стигнал до самотния бряг на реката; стоях сам под красивите дървета, водата течеше и ромолеше и отново бях страстно устремен към противоположния полюс на духа, бях искрено и до опиянение влюбен в глупавия беззаконен свят на случая, в играта на слънчевите и сенчестите петна по светлорозовия пясък на алеята, в различните мелодии на течащата вода. Познавах тези мелодии! Спомнях си една река, на чийто бряг седях някога в Индия, преди хиляда години, като другар на стар лодкар, името му вече не ми идва на ума, опиянен от идеята за единството, не по-малко опиянен от играта на многоликостта и на случая. Мислех за моята любима, за оная част от нейното ухо, която се провиждаше през косите, и от сърце бях готов да се отрека от всички олтари, които някога бях издигал на разума и на идеята, да ги срутя и да съградя нов олтар в чест на онова едва провиждащо се тайнствено ухо. Прелестното ухо можеше да бъде символ и свят знак на това, че светът е единство и все пак е пълен с разнообразие, че красотата е възможна само в тленното, че милостта може да бъде преживяна само от грешниците — символ на тези и на сто други дълбоки и вечни истини, както една Изида, един Вишну или един лотосов цвят.

И как в ниското, в каменното си корито реката шумеше, как обедната светлина трептеше надолу и нагоре по петнистите стволоче на платаните! Колко хубаво бе да се живее! Забравено и разсеяно беше дивото желание за смях, изпитано в трапезарията, очите ми се наляха със сълзи, в ромона на своята река долавях дълбоко предупреждение, сърцето ми беше изпълнено от мир и благодарност. Едва сега, след като дълго се разхождах насам и натам под дърветата, ми се разкри, съзрях бездната от раздражение, обърканост, страдание и глупост, сред която бях живял в последно време. Господи, колко жалко бе моето състояние, колко малко бе потребно, за да се превърна в отвратителен, страхлив човек! Леко заболяване, малко болки, неколкоседмично курортно лечение, период на безсъние — и вече затъвах до шия в лошо настроение и отчаяние. Аз, който бях слушал гласовете на индийските божества! Колко е хубаво, че тази зла, черна магия най-после бе

обезсилена, че отново ме обгръщаха въздух, слънчева светлина и действителност, че отново до мен долитаха божествени гласове, отново усещах в сърцето си благоговение и любов!

В паметта си внимателно проследих тези позорни дни, мрачен, учуден и тъжен, а също и с присмех за всички глупости, които ме бяха оплели. Не сега изобщо нямах нужда да посещавам курортното казино, нито толкова достойната игрална зала, вече бях разбрал как трябва да прекарвам времето си. Магията се бе разсеяла.

И когато днес, няколко дни преди завършване на лечението ми, премислям отново как можа да се случи така, когато търся причините за моя залез и за всички тия засрамващи преживявания, тогава ми стига само да прочета която и да е страница от тези бележки, за да видя ясно първоизточника. Не бяха виновни моето фантазиране и бленуване, нито липсата на моралност и буржоазност, а тъкмо обратното. Бях направо прекалено морален, прекалено разумен, прекалено бюргерски. И този път направих старата вечна грешка, бях я извършвал стотици пъти и все горчиво се бях разкайвал. Поисках да се приготвя към една норма, да изпълня изисквания, които никой не ми поставяше, жадувах да бъда или да играя ролята на такъв, какъвто съвсем не бях. Отново ми се случи така, че сам изнасих себе си и целия живот.

Пожелах да бъда нещо, което не бях. Как така? Направих от моя ишиас нещо особено, играех ролята на болен от ишиас, на курортист, на приспособяващ се към бюргерското оръжие обитател на хотел, вместо просто да остана това, което бях. Приех за твърде важни Баден, лечението, средата, ставните ми болки, втъпих си да изтърпя това лечение като покаяние и да оздравея. По пътя на изкуплението, наказанието, на лицемерната набожност, чрез бани и миене, лекар и браминско вълшебство мислех да постигна това, което се постига само по пътя на милостта.

Винаги ми е вървяло така. И тази фамозна курортна психология, която си измътих тук, в топлата вода, е такава една щуротия, опит мислено да изнасих живота и би трябвало да не сполучи и да си отмъсти. Нито аз, както за известно време си въобразявах, бях представител на особена философия на болните от ишиас, нито изобщо има такава. Не съществува и мъдрост на петдесетгодишните, за каквато фантазирах в предисловието. Разбира се, възможно е днес

моето мислене да е малко по-различно от това преди двадесет години, но моето светоусещане и съществуване, желание и надежда не е по-различно, не е станало нито по-умно, нито по-глупаво. Сега, както и тогава, мога да бъда ту дете, ту старец, ту двегодишен, ту хилядагодишен. И опитите ми да се приспособя, да се пригодя към нормирания свят, да играя ролята на петдесетгодишен, болен от ишиас, останаха без резултат, също както и моят опит чрез средствата на собствената ми психология да се примиря с ишиаса и с Баден.

Има два пътя за избавление — пътя на праведността, за праведните, и пътя на милостта — за грешните. А аз, грешникът, отново сторих греха да опитам с праведност. Праведността никога няма да ми се удаде. И тя, сладко мляко за праведните, за нас грешните е отрова, прави ни зли. Моя участ е отново и отново да предприемам тези погрешни стъпки, както в областта на духовното е моя съдба аз, поетът, непрестанно да подновявам опитите си да овладее света вместо чрез изкуството чрез мисълта. Винаги отново се устремявам към тези далечни и мъчителни самотни ходове, постоянно опитвам с разума и те винаги завършват с едно състояние на болка и обърканост. Но тази смърт винаги бива последвана от ново раждане, винаги отново ме докосва милостта, а мъката и объркванията престават да са лоши, и грешните ходове са били добри, и паденията — приятни, защото са ме изтласкали назад към сърцето на майката, дали са ми възможност пак да преживея милостта.

И така, имам желание да прекъсна морализирането върху собствената си личност, не искам да се укорявам за опитите чрез разума и психологията, за опитите за лечение, за паденията и разочарованията, не искам да се разкайвам, не искам и повече да се оплаквам. Нали всичко завърши добре! Нали отново чувам божия глас, естествено, всичко е добре.

Когато днес се огледам в моята стая номер шестдесет и пет, с мен се случва нещо комично, а именно — при мисълта, че скоро ще се сбогувам с тази стая, изпитвам носталгия, сбогуването предварително ми причинява лека болка. Колко често тук на малката маса изпълвах моите страници, понякога обзет от радост и с чувството, че създавам нещо ценно, понякога с неудоволствие и безверие, но все пак отдаден на работата, на опита да разбере и обясня или поне да стигна до искрено признание! Колко често в този шезлонг четях Жан Паул!

Колко пъти до полунощ или до разсъмване бях в това легло в алкова, вгълбен в себе си, като се самообвинявах, като се самооправдавах, като възприемах мен самия и страданията си за притча, за загадъчна картина, в чието тълкуване и разгадаване някога би трябвало да успея! Колко писма получих и написах тук, писма от непознати и до непознати, на които им се струва близка моята отразена в книгите същност и които във въпроси и признания, в обвинения и изповеди търсят у този, когото смятат за сроден, същото, което сам търсех в собствените си признания и съчинения: яснота, утеха, оправдание и нова радост, нова невинност, нова любов към живота! Колко мисли, колко настроения, колко мечти ме навестиха тук, в това малко пространство! Тук в мрачни морни утрини събирах сили, за да отида до банята, когато в болезнените оковани стави предчувствах смъртта, четях плахите знаци на тленността; тук в някои добри вечери следвах моето въображение или се борех с холандеца. Тук в оня щастлив ден, когато четях на моята любима предисловието към психологията, долавях радостта ѝ заради малкото уважение към Жан Паул, когото тя също много обичаше. И накрая цялото време в Баден, лечението, кризата, това, че загубих и отново възвърнах равновесието си, бе за мен важна епоха.

Колко жалко, че не познах чувството на любов и носталгия към малката хотелска стая още преди три или четири седмици! Но да оставим всичко такова, каквото си е. Достатъчно е, че днес поне приемам, обичам и мога да почувствам близост към стаята и хотела и дори към холандеца и лечението. Сега, когато моите дни в Баден се приближават към края си, виждам, че тук е много хубаво. И вярвам: бих могъл месеци наред да живея в този град. Действително би трябвало да го сторя, за да мога да поправам много от това, с което тук сгреших по отношение на себе си, на разума, на курортните начинания, на моите съседи по стая и маса в трапезарията. Нима в някои съвсем песимистични дни не се съмнявах дори в лекаря, в искреността на неговите уверения, в стойността на надеждите, които ми даваше? Не, много неща биха могли да се поправят. И какво например оправдава негодуванието ми срещу картинната галерия на господин Кезелринг? Да не бях блюстител на добрите нрави? Нима аз самият нямам свои увлечения, които не всеки би могъл да одобри? И защо у оня морален господин с бръчките не виждам просто бюргера,

егоиста, самомнителния съдник над другите? Също така добре бих могъл от него да създам римлянин или монументално стилизиран, трагичен герой, който загива поради собствената си суровост, страда от собствената си справедливост. И така нататък, имах да попълня хиляди пропуски, да изкупя хиляди грехове и безсърдечия, ако не исках още сега да напусна пътя на покаянието и да се откажа от милостта. Но нека греховете останат грехове и нека се радваме, ако ни се удаде известно време да не трупаме нови!

Когато още веднъж се навеждам над бездната от изминалите лоши дни, в глъбината, далечен и малък, виждам отразен призрачния образ на курортиста Хесе: блед и опустошен, с лице на страшно отегчен, да седи пред своите ястия, клетник без чувство за хумор и без фантазия, сив от недоспиване, суров болен човек, който не владее своя ишиас, а е овладян от него. Изтръпнал, се отвърщам, зарадван, че този жалък човек вече е мъртъв и няма да го срещна повече. Нека почива в мир!

Ако съжденията от Новия завет не се възприемат като повели, а като изрази на необикновено дълбоко познание за тайните на нашата душа, тогава най-мъдрото слово, което някога е било изречено, най-краткото наставление за цялото изкуство да се живее и науката за щастията е в думите: „Обичай ближния както себе си“, всъщност тях ги има още в Стария завет. Човек може да обича ближните по-малко от себе си — тогава е егоист, грабител, капиталист, буржоа и наистина може да сполучи с пари и власт, а да няма истински весело сърце, най-фините и най-привлекателните радости на душата да са заключени за него. Или може да обича ближните повече от себе си — тогава е беден клетник, изпълнен от чувство за малоценност, изпълнен от горещото желание да обича всички и все пак изпълнен и от ненавист и враждебност към себе си, да живее в ад, чийто огън си подклажда всекидневно сам. Обратното, равновесието на любовта, умението да обичаш, без тук и там да оставаш длъжен, любовта към себе си, която не е открадната от никого, и любовта към другите, която не накърнява и не изнасилва собственото „аз“, е чудесна! В тези думи се съдържа тайната на всяко щастие, на всяко блаженство! И ако човек иска, може да се обърне и към индийската страна и да им даде значението: „Обичай ближния, това си ти самият“, един християнски превод на Tat twam asi^[2]. Ах, всяка мъдрост е толкова проста и толкова стародавна,

вече е изказана толкова точно и неоспоримо! Защо тя ни принадлежи само понякога, само в добри дни, защо не винаги?

---

[1] Древноиндийски бог на мъдростта. — Б.пр. ↑

[2] Това си ти (санскр.). — Б.пр. ↑

ПОГЛЕД НАЗАД

Тази последна страница вече не пиша в Баден. Вече не съм там, вече съм — с глава, пълна с нови опити и планове — отново в моята степ, отново в моята самота и постница. Курортистът Хесе, слава богу, умря и не ни интересува. Вместо него тук отново има един съвсем друг Хесе, наистина също болен от ишиас, но сега той владее болестта, а не тя него.

В действителност, когато напусках Баден, сбогуването ми беше малко трудно. Бях почнал да изпитвам любов към различни неща и хора, от които трябваше да се откъсна — към моята стая, към собственика на хотела, към дърветата, към брега на реката, към лекаря, който при прощалното ми посещение още веднъж чудесно ме увери в оздравяването, към златките, към приветливите хубави сервитьорки Ръзли и Труди и към другите, към игралната зала, към лицата и фигурите на някои страдащи братя. Бъди щастлива, приветлива, винаги в добро настроение, винаги готова да помагаш, помощничко на лекаря при апарата за диатермия! Бъди щастлива и ти, холандска великанке, също и ти, Кезелринг, мой русокос герой!

Много приятно беше сбогуването ми със собственика на „Хайлигенхоф“. Той изслуша усмихнат моята благодарност, похвалата ми за неговия хотел, после ме попита дали лекарят е доволен от мен и моето лечение и когато му разказах, че лекарят много ме е похвалил и че имам изгледи за пълно излекуване, затова мога спокойно да напусна Баден, тогава усмивката му се превърна в доброжелателна шега, приятелски той сложи ръка на рамото ми и каза:

— Да, заминете си истински доволен! Поздравявам ви. Но видите ли, аз зная нещо, което вие може би не знаете — ще дойдете отново тук!

— Да дойда отново? В Баден? — попитах аз.

Той се усмихна ведро:

— Разбира се. Всички идват отново, излекувани или неизлекувани, няма такъв, който да не се е върнал. Следващия път вие

ще бъдете вече наш постоянен гост.

Не съм забравил тези прощални думи. Вероятно собственикът на хотела има право. Вероятно ще се върна, веднъж, може би много пъти. Но никога няма да бъда такъв, какъвто бях сега. Отново ще правя бани, отново ще се подлагам на електризации, отново ще бъда добре хранен, навярно пак ще имам депресии и лоши настроения и ще пия или ще играя, но всичко ще бъде съвсем различно, както и моето завръщане в пущинака този път е по-различно от всички предишни. В подробности всичко може да е същото, всичко може много да прилича на сегашното, но като цяло ще бъде ново и различно, над него ще стоят други звезди. Защото животът не е сметка и математическа схема, а чудо. Така е било през всичките ми години; всичко идва отново — същите неволи, същите възжелания и радости, същите изкушения, отново и отново удрям главата си в същите ръбове, боря се със същите дракони, тичам подир същите пеперуди, повтарям същите констелации и състояния — и все пак това е вечно нова игра, винаги красива, винаги опасна, винаги вълнуваща. Хиляди пъти съм бивал дързък, хиляди пъти смъртно уморен, хиляди пъти дете, хиляди пъти стар и студен — и нищо не е траяло дълго, всичко постоянно се е връщало и все пак никога не е било същото. Единството, което почитам зад многообразието, не е скучно, не е сиво, измислено, теоретическо единство. То е самият живот, пълен с игра, пълен с болка, пълен със смехове. Представено е в танца на бога Шива, който танцува, докато строши света на парчета, и в много други картини, то не се съпротивява на никое изображение, на никое сравнение. Ти можеш по всяко време да встъпиш в това единство, то ти принадлежи във всеки момент, когато не познаваш никакво време, никакво пространство, никакво знание, никакво незнание, когато излизаш от условността, където в любов и преданост принадлежиш на всички богове, на всички хора, на всички светове, на всички столетия. В тези мигове преживяваш едновременно единството и многообразието, виждаш край теб да преминават Буда и Исус, говориш с Мойсей, усещаш по кожата си цейлонското слънце, виждаш полюсите, сковани в лед. Десет пъти бях там, отвъд, за краткото време след завръщането ми от Баден.

Следователно не съм „оздравял“. По-добре ми е, лекарят е доволен, но излекуван не съм, болестта може да се върне по всяко време. Освен действителното подобрене от Баден донесох със себе си

и това, че престанах да следя така мрачно моя ишиас. Разбирам, че той ми принадлежи, че почитено съм си го спечелил както видимото посивяване на косите ми и че не е особено мъдро просто да го изтриеш, да искаш да го премахнеш с магия. Нека бъдем търпеливи към него, нека го спечелим с примирение!

И ако някога отново отида в Баден, другояче ще влизам в топлата вода, другояче ще възприемам съседите си, ще имам други грижи и игри, друго ще пиша на хартията. Ще съгрешавам по нов начин и ще намирам нови пътища към бога. И винаги ще вярвам, че съм човекът, който действа, разсъждава, живее и знае, че това е Той.

Когато сега обръщам поглед назад към няколкото седмици, прекарани в курорта, у мен, както при всеки обзор, възниква приятната илюзия на превъзходството, на разбирането и вникването, на което в младостта толкова искрено човек се наслаждава при всяко ново стъпало на живота. Виждам страданията на моето „аз“ от недалечното минало, физическите страдания и душевните притеснения и беди, останали зад мен, виждам: фаталното положение е преодоляно и оня Хесе, който до неотдавна така смешно се държеше в Баден, ми се струва, че стои далеч по-ниско от мъдрия Хесе, който в момента обръща поглед назад. Виждам колко пресилено курортистът Хесе е реагирал на жалки дреболии, откривам смешната игра на неговите обвързаности и комплекси и забравям, че тези дреболии ми се струват малки и жалки само затова, защото вече не са актуални.

Но какво е голямо или малко, важно или неважно? Психиатрите обявяват за душевноболен човека, който реагира емоционално и бурно на малки пречки, на малки дразнения, на малки обиди, засегнали самочувствието му, докато същият човек, овладян, може би преживява страдания и разтърсвания, които на мнозинството от хората изглеждат много страшни. А смигат за здрав и нормален човек, когото дълго могат да настъпват по пръстите на краката, без той да забелязва, оня, който без оплакване и ропот понася най-отвратителната музика, най-жалката архитектура, най-замърсения въздух, но удря по масата и призовава дявола, щом при игра на карти загуби и най-малко. В заведенията много често съм виждал хора с добро име, които минават за напълно нормални и почитени, а за една изгубена игра, особено ако искат да прехвърлят на партньора си вината за загубата, толкова фанатично, толкова грубо, толкова свински проклинат и беснеят, че

изпитвам силната необходимост при най-близкия лекар да направя предложение за изолирането на такъв нещастник. Има най-различни мащаби и всичките могат да се признават, но някои от тях, било в областта на науката или на настоящия обществен морал, няма да ми се удаде да смятам за свети.

И същият човек, който може да се смее над самоописанието на курортиста Хесе и да го намира доста комичен (за което има право), би бил много удивен, ако започне да описва и анализира точно и в подробности една-единствена от собствените си линии на размишление, някоя от своите всекидневни реакции спрямо околния свят. И както под микроскоп нещо иначе невидимо или грозно, влакнцете нечистотия, може да се превърне в чудно звездно небе, също така под микроскопа на една истинска психология (каквато още не съществува) всяко, и най-малкото вълнение на една душа, била тя иначе също толкова лоша или глупава, или побъркана, би се превърнало в свята, смирена, благоговейна пиеса, защото в нея не ще се вижда нищо освен един пример, параболично отражение на най-святото, което познаваме — на живота.

Би било дръзко, ако поискам да кажа, че всичките ми литературни начинания от няколко години насам не са нищо друго освен опит, един извършван пипнешком опит по посока на онези далечни цели, леко слабо предчувствие за онази истинска психология с вселенските очи, под чийто взор нищо вече не е малко или глупаво, или грозно, или лошо, а всичко е свято и достопочтено. И от някоя гледна точка наистина е такава.

И ако сега, като се сбогувам с тези страници, с последен поглед обзирам цялата моя баденска епоха, то пак остава една неудовлетвореност, остава мъчителност и тъга. Тази тъга не се отнася за моите глупости, за липсата на търпение, за нервността, за прибързаните ми сурови присъди, накратко, за всички мои човешки несъвършенства и грешки, за които зная, че са дълбоко обусловени и необходими. Не, моята тъга, моето усещане за пустота и болка се отнася за тези записки, за опитите да се обрисова по възможност вярно и искрено едно късче от живота. Аз съм мрачен и засрамен, трябва да го призная, не заради греховете и пороците ми, а изключително заради неуспеха на моя езиков експеримент, за твърде незначителния резултат от моите литературни усилия.

И наистина съществува строго определена точка, в която се корени моето разочарование. Може би ще успее да го изясня чрез сравнение:

Ако бях музикант, без трудност бих написал двугласна мелодия, мелодия, която се състои от две линии, от две тонални и нотни редици, които взаимно си отговарят, взаимно се допълват, взаимно се борят, обуславят, но във всеки случай и във всеки момент, във всяка точка от редицата стоят в най-интимно, най-живо взаимно влияние и двустранно отношение. И всеки, който умее да чете ноти, би могъл да разгадае моята двойна мелодия, винаги да види и чуе към всеки тон и противоположния — брата, врага, антипода. Ето, тъкмо това, тази двугласност и вечно появяваща се антитеза на двойната линия, бих искал чрез моя материал да изразя словесно и се трудих с пот на челото, но не се получи. Непрестанно се опитвам отново и ако моите работи придобиват интензивност и тежест, то е единствено от старанието за нещо невъзможно, стихийната борба за нещо непостижимо. Бих искал да намеря израз за двойствеността, бих искал да напиша глави и изречения, където постоянно и едновременно са доловими съзвучие и несъзвучие, където всяко многоцветие постоянно да подкрепя единството, всичко шеговито-сериозно. Защото за мен животът се състои единствено в това трептене между два полюса, в движението насам и натам между двете основни опори на света. Бих искал постоянно и с възторг да соча щастливото многоцветие на света и също постоянно да напомням, че в основата на многоцветието лежи едно единство; бих желал постоянно да показвам, че красиво и грозно, светло и тъмно, грях и светост винаги само за един момент са противоречия, са противоположности, че те винаги преминават едно в друго. За мен най-възвишените слова на човечеството са ония двойки, в които тази двойственост бива изразена с магически знаци, няколкото тайнствени премъдрости и сравнения, в които големите световни противоречия се разкриват едновременно като необходимост и като илюзия. Китаецът Лаодзъ е оформил много такива сентенции, в които двата полюса на живота, изглежда, се докосват в проблясването на един миг. Същото чудо, още по-благородно и по-просто, още по-искрено, е извършено от много думи на Исус. На този свят не зная нищо по-разтърсващо от това, че една религия, едно учение, една психологическа школа през хилядолетията формират знанието за

добро и лошо, за справедливо и несправедливо все по-тънко и по-стегнато, поставят все по-високи изисквания за праведност, послушание и покорство, за да се изкачат накрая до своя връх, че пред бога деветдесет и девет праведници значат по-малко от един грешник в момента на неговото преобразяване.

Но може би е голяма заблуда, дори грях от моя страна, дето вярвам, че трябва да служи за прогласяването на това възвишено предчувствие. Може би нещастieto на нашия днешен свят е тъкмо в това, че тази върховна мъдрост се предлага на дребно, по всички улички, че във всяка държавна църква заедно с вярата във властта, в кесията и националната суетност бива проповядвана и вяра в чудото Исус, че Новият завет, хранител на най-скъпи и най-опасни мъдрости, се предлага във всеки магазин и мисионерите дори го раздават безплатно. Навярно такива нечувани, смели, дори страховити възгледи и предчувствия, каквито има в някои думи на Исус, трябва да бъдат грижливо скривани и оградени със защитни валове. Навярно би било добре и желателно, ако за да научи една от ония могъщи думи, човек е принуден да пожертва години и да залага живота си така, както прави и за други високи стойности на битието. Ако е така (в някои дни вярвам, че е така), това означава, че и последният писач на забавни четива прави нещо по-добро и по-естествено от този, който се старае да намери израз за вечното.

Това е моята дилема и проблем. Може да се говори много за нея, но не и тя да се разреши. Никога няма да ми се удаде да превия един към друг двата полюса на живота, да запиша двугласието на неговата мелодия. И въпреки всичко ще следвам смътната повеля в сърцето ми и отново и отново ще предприемам опити. Това е пружината, която движи моето часовниче.

**СИДХАРТА
ИНДИЙСКА ПОВЕСТ**

ПЪРВА ЧАСТ

На почитаемия приятел Ромен Ролан

СИНЪТ НА БРАМИНА

Под сянката на дома, под слънцето на речния бряг с ладиите, под сянката на върбовата гора, под сянката на смокиновото дърво израсна Сидхарта, красивият брамински син^[1], младият сокол, редом с Говинда, неговия другар, брамински син. Слънце помургави светлите му рамене на речния бряг при къпане, при свещените измивания, при свещените жертвоприношения. Сянка изпълни черните му очи в манговата горичка по време на детските игри, по време на майчините песни, по време на свещените жертвоприношения, по време на уроците, давани му от неговия учен баща, по време на разговорите между мъдреците. От доста години Сидхарта участваше в разговорите на мъдреците, упражняваше се с Говинда в словесните битки, упражняваше се с Говинда в изкуството на съзерцанието, в дълга на вгълбяването. Той вече умееше да изрича ОМ, словото на словата, да го изрича безгласно с вдишването, да го изрича безгласно с издишването, съсредоточен, с чело, озарено от сиянието на бистрия ум. Вече умееше да познава в дълбините на гърдта си Атман, ненакърнимия, който бе и вселената^[2].

Синът, прилежният, жадният за знания син, изпълваше с радост бащиното сърце: бащата виждаше как той израства като велик мъдрец и жрец, като първенец сред брамините.

Блаженство бликаше в гърдите на майка му, когато го зърнеше, когато го видеше да върви, да сяда и става — него, Сидхарта, снажния, красивия Сидхарта, който крачи със стройните си нозе и със съвършена благопристойност изразява почитта си към всички.

Преливаха от любов сърцата на младите брамински щерки, когато Сидхарта минеше по уличките на града, с озарено чело, с царствен поглед, с широки рамене.

Но повече от всички тях го обичаше Говинда, неговият другар, браминският син. Той обичаше погледа и мекия глас на Сидхарта, обичаше походката му и съвършеното изящество на неговите движения, обичаше всичко, което Сидхарта вършеше или изричаше, но най-много обичаше духа му, неговите възвишени, огнени мисли,

неговата пламенна воля, неговото високо призвание. Говинда знаеше: това не ще бъде обикновен брамин, не ще бъде ленив слуга на жертвоприношенията, нито алчен търгаш на заклинания, нито суетен пустословец, нито зъл, лукав жрец, нито пък добродушна, глупава овца в общото стадо. Не, а и той самият, Говинда, не искаше да стане такъв брамин, каквито ги имаше с десетки хиляди. Искаше да следва Сидхарта, любимия, великолепия. Дори Сидхарта някой ден да станеше бог, дори да се присъединеше към Сияйните, Говинда щеше да го следва и тогава — като негов другар, като негов спътник, като негов слуга, като негов копиеносец, като негова сянка.

Всички обичаха Сидхарта. Всекиму създаваше той радост, всекиго изпълваше с доволство.

Ала той самият, Сидхарта, не създаваше радост на себе си, не изпълваше с доволство себе си. Когато вървеше по посипаните с розов пясък алеи на смокиновата градина, когато седеше, потънал в съзерцание, под синкавата сянка на горичката, когато миеше нозете си по време на всекидневната свещена, пречистваща баня, когато принасяше жертви сред тежката сянка на манговата гора с жестове, изпълнени със свършено достолепие, той бе обичан от всички, бе радост за всички, но не носеше радост в сърцето си. Мечтания и неспокойни мисли струяха към него откъм речните глъбини, просветваха откъм нощните звезди, заливаха го с жаравата на слънчевите лъчи, обгръщаха го мечтания и душевно безпокойство, дошли с дима на жертвите, полъхнали откъм стиховете на Ригведа, влели се от поуците на старите брамини.

В душата на Сидхарта се надигаше недоволство. Започнал бе да чувства, че нито любовта на баща му, нито любовта на майка му, нито пък любовта на другаря му, Говинда, са вечни и ще го изпълват завинаги с щастие, ще го задоволяват, ще го насищат, ще му бъдат достатъчни. Започнал бе да се догажда, че достопочтеният му баща и другите негови учители, мъдрите брамини, вече са споделили с него по-голямата и най-добра част от мъдростта си, вече са я излели в един замрял в очакване съсъд, но той не се бе напълнил, духът не беше доволен, душата не бе намерила покой, сърцето не бе заситено. Свещените къпания бяха нещо хубаво, но се правеха с вода, не измиваха греха, не лекуваха жаждата на духа, не прогонваха страха на сърцето. Прекрасно нещо бяха жертвите и призоваването на боговете

— но нима това бе всичко? Носеха ли жертвите щастие? И как стояха нещата с боговете? Наистина ли светът е бил сътворен от Праджапати^[3]? Нима това не бе сторил Атман, единственият, неподражаемият? Нима боговете не бяха като мен и теб, подвластни на времето, преходни? Тогава беше ли добре, беше ли правилно да им се принасят жертви, беше ли такова дело смислено и възвишено? На кого друг трябваше да се принасят жертви, кой друг трябваше да се почита повече от Него, Единствения, повече от Атман? И къде трябваше да се дири Атман, къде живееше той, къде туптеше вечното му сърце освен в собственото Аз, в онези най-съкровени и ненакърними глъбини, които всеки таи в себе си? Ала къде се намираше това Аз, това най-съкровено нещо, това Крайно? То не било плът и кръв, не било ни мисъл, ни съзнание — така учеха мъдреците. И тъй: къде, къде бе то? Да стигнеш до него, до това Аз, до себе си, до Атман — нима имаше друг друм, който си струваше да бъде търсен? Ах, но никой не посочваше този друм, никой не го знаеше — нито бащата, нито учителите и мъдреците, нито свещените жертвени песнопения! Всичко знаеха брамините и свещените им книги, всичко знаеха те, бяха се погрижили за всичко и дори за повече от всичко, знаеха за сътворението на света, за възникването на речта, храната, за вдишването и издишването, знаеха за сетивата, за делата на боговете, знаеха безкрайно много — но нима беше полезно да се знае всичко това, след като онова единствено, онова важно, онова единствено важно си оставаше неизвестно?

Разбира се, много стихове в свещените книги, особено в Упанишадите на Самаведа, разказваха за това най-съкровено и крайно нещо. Прекрасни стихове бяха те. „Душата ти е целият свят“, пишеше в тях, и още, че когато човек спи, когато спи дълбоко, той прониква в най-съкровенията си глъбини и живее в Атман. Прекрасна мъдрост съдържаша тези стихове, цялото знание на най-големите мъдрци бе събрано там в магически слова, чисти като меда, събиран от пчелите. Не, не биваше да се гледа пренебрежително на огромното познание, натрупано и съхранено тук от безчислените поколения мъдри брамини. Но къде бяха онези брамини, къде бяха онези жреци, онези мъдрци или покаяници, съумели не само да обладаят това най-дълбоко познание, но и да го живеят? Къде бе онзи, който би могъл да извади присъствието в Атман от съня и да го пренесе в будното състояние, в

живота, във всяка крачка, в думите и делата? Мнозина достопочтени брамини познаваше Сидхарта, и преди всичко баща си, неопетнения, учения, най-достопочтения. Баща му беше достоен за възхищение, кротко и благородно бе държанието му, чист бе животът му, мъдро бе словото му, красиви и възвишени бяха мислите му — но дори той, който знаеше толкова много, живееше ли дори той в блаженство, намерил ли бе покой, не беше ли и той самият вечно търсец, вечно жаден? Не трябваше ли и той отново и отново да утолява жаждата си от свещените извори, от жертвите, от книгите, от разговорите с брамините? Защо и той, безукорният, бе длъжен всеки ден да отмива грехове, всеки ден да полага усилия, за да се пречисти, всеки ден отначало? Не беше ли в него Атман, не бликаше ли в сърцето му първоизворът? Именно той трябваше да бъде открит, първоизворът на собственото Аз, него трябваше да притежава човек! Всичко друго бе само търсене, само ходене по заобиколни пътища, само заблуда.

Такива бяха мислите на Сидхарта, такава бе неговата жажда, такава бе мъката му.

Той често си повтаряше думите от упанишадата Чхандогя: „Брахман се нарича сатиям, сиреч истински, и който знае това, той всеки ден се преселва в небесния свят.“ Този небесен свят често изглеждаше твърде близък, но той никога не бе успявал да го достигне, никога не бе утолявал напълно жаждата си. И сред всички мъдри и премъдри люде, които познаваше и на чиито поуки се наслаждаваше, нямаше ни един, който да бе докоснал съвсем този небесен свят, който напълно да бе утолил своята вечна жажда.

— Говинда — рече Сидхарта на другаря си. — Говинда, скъпи мой, ела с мен под банановото дърво, за да се отдадем на съзерцание.

И отидоха те при банановото дърво, седнаха при него — тук Сидхарта, а двадесет крачки по-нататък Говинда. И докато сядаше, готов за изричането на ОМ, Сидхарта едва чуто повтори стиховете:

*ОМ е лък, душата стрела е,
а Брахман е цел на стрелата
и тази цел трябва да се улучва.*

Когато времето, определено за упражняване в съзерцание, изтече, Говинда се изправи. Настъпила бе вечерта, вече бе време за привечерното свещено къпане. Той извика Сидхарта по име. Сидхарта не отвърна. Седеше вгълбен, очите му се бяха втренчили в някаква много далечна цел, върхът на езика му се показваше малко между зъбите, той сякаш не дишаше. Седеше така, загърнат в размисъл, вгълбен в ОМ, отпратил душата си като стрела подир Брахман.

Веднъж през града на Сидхарта минаха самани, странстващи отшелници, трима сухи, костеливи мъже, ни стари, ни млади, с прашни и разкъравени рамене, почти голи, обгорели от слънцето, обгърнати от самота, чужди и враждебни към света, чужденци и мършави чакали в царството на хората. Подир тях се носеше горещият аромат на тиха страст, на разрушително служене, на безпощадно самоотречение. Вечерта, след часа за съзерцание, Сидхарта рече на Говинда:

— Утре в зори, приятелю мой, Сидхарта ще иде при саманите. Той ще стане самана.

Говинда пребледня, тъй като чу думите му и съзря в каменното лице на другаря си решение, непоколебимо като стрелата, излетяла от лъка. Тозчас, още от пръв поглед, Говинда разбра: ето че започва, ето че Сидхарта поема по своя път, ето че неговата съдба започва да пуска кълнове, а ведно с нея — и моята. И стана жълт като суха бананова обелка.

— О, Сидхарта — извика той, — а нима твоят баща ще ти позволи?

Сидхарта го погледна като човек, който се пробужда. С бързината на стрела той надзърна в душата на Говинда, съзря в нея уплахата, съзря предаността.

— О, Говинда — тихо продума той, — нека не прахосваме повече думи. От утре, от изгрева на слънцето, ще заживея при саманите. Да не говорим повече за това.

Сидхарта влезе в стаята, където баща му бе седнал на постелка от лико, спря зад гърба му и остана там, докато баща му почувства, че зад него има някой. И рече браминът:

— Ти ли си, Сидхарта? Кажи за какво си дошъл.

Рече Сидхарта:

— Позволи ми да кажа, татко, че съм дошъл да ти известя желанието си утре да напусна твоя дом и да ида при отшелниците. Да стана самана — ето какво желая. И дано моят баща не се възпротиви.

Браминът не отвърна нищо, той мълча толкова дълго, че звездите в малкото прозорче поеха на път и промениха местата си, и чак тогава мълчанието в стаята бе нарушено. Скръстил ръце, синът стоеше безмълвен и неподвижен, безмълвен и неподвижен седеше на постелката и бащата, а звездите се движеха по небосклона. После бащата каза:

— Не подобава на брамина да изрича остри и гневни слова. Ала недоволство изпълва сърцето ми. Не искам втори път да чуя такава молба от устата ти.

Браминът бавно се надигна, а Сидхарта остана все така със скръстени ръце.

— Какво чакаш? — попита бащата.

— Ти знаеш — рече Сидхарта.

Недоволен излезе бащата от стаята, недоволен отиде до своя одър и си легна.

Подир час, понеже сънят не спохождаше очите му, браминът стана, поразтърпка се, излезе от къщата. Надзърна през малкото прозорче на стаята и видя вътре Сидхарта със скръстени ръце така, както го бе оставил. Светлата му връхна дреха се белееше в здрачевината. Изпълнен с безпокойство, бащата отново се върна на одъра си.

Подир час, понеже сънят не спохождаше очите му, браминът пак стана, поразтърпка се, излезе от къщата, видя, че месечината е изгряла. Надзърна през прозорчето на стаята — в нея стоеше Сидхарта така, както го бе оставил, със скръстени ръце, а месечината сипеше светлина върху голите му глезени. Изпълнен с грижа, бащата се върна на одъра си.

И пак дойде подир час, дойде и подир два часа, все надзърташе през малкото прозорче, виждаше там сред здрачевината изправения Сидхарта, озарен от светлината на месечината, от сиянието на звездите. И пак идваше всеки час, без да продума, надзърташе в стаята, виждаше сина си непоколебим, изпълни сърцето си с гняв, изпълни сърцето си с безпокойство, изпълни сърцето си с колебливост, изпълни го с мъка.

И пак отиде там през последния час от нощта, малко преди да се развидели, този път влезе в стаята, видя сина си да стои все така и той му се стори голям и непознат.

— Сидхарта — рече, — какво чакаш?

— Ти знаеш.

— Нима ще стоиш и чакаш така, докато настъпи ден, докато настъпи пладне, докато настъпи вечер?

— Ще стоя и ще чакам.

— Ще се умориш, Сидхарта.

— Ще се уморя.

— Ще заспиш, Сидхарта.

— Няма да заспя.

— Ще умреш, Сидхарта.

— Ще умра.

— Предпочиташ да умреш, но да не послушаш баща си?

— Сидхарта винаги е слушал своя баща.

— Тогава ще се откажеш ли от желанието си?

— Сидхарта ще стори това, което му каже неговият баща.

Първите проблясъци на деня проникнаха в стаята. Браминът видя, че коленете на Сидхарта леко потрепват. Но лицето на Сидхарта не потрепваше, далеч бе зареян погледът му. Разбра тогава бащата, че Сидхарта и сега вече не е при него и в родната си земя, че вече го е напуснал.

Бащата докосна рамото на Сидхарта.

— Ще идеш в гората — каза той — и ще станеш самана. Испиташ ли блаженство в гората, върни се тук и ме научи на блаженство. Испиташ ли разочарование, пак се върни и нека заедно принасяме жертви на боговете. Иди сега и целуни майка си, кажи й къде отиваш. За мен обаче е време да ида на реката за първото си свещено къпане.

Свали ръка от рамото на сина си и излезе. Когато се опита да пристъпи, Сидхарта се олюля. Сетне овладя крайниците си, стори нисък поклон на баща си и отиде при майка си, за да направи това, което му бе рекъл неговият баща.

Когато при първата светлина на деня закрачи бавно с изтръпналите си нозе, за да напусне все още смълчания град, при

последната градска хижа се надигна сянка, която се бе спотаила там, и се присъедини към друмника — Говинда.

— Ти дойде — каза Сидхарта и се усмихна.

— Дойдох — отвърна Говинда.

---

[1] *Брамин* или *браман* (санскр.) — член на кастата на жреците в древноиндийското общество. — Б.пр. ↑

[2] В древноиндийската религиозна философия абсолютната субстанция, първоосновата на всичко съществуващо се нарича *Брахман*, а проявлението ѝ в индивидуалното човешко съзнание — *Атман*. Тълкуван в друг аспект, *Атман* представлява „абсолютното съзнание, всеобщата душа“. — Б.пр. ↑

[3] Първичен бог на древните индийци. — Б.пр. ↑

ПРИ САМАНИТЕ

Привечер те настигнаха отшелниците, мършавите самани, и им предложиха да ги съпровождат и да им се подчиняват. Бяха приети.

Сидхарта подари дрехата си на един беден брамин, когото срещна по пътя. На тялото му не остана нищо друго освен бедрената препаска и наметката от парче плат с цвят на пръст. Хранеше се само веднъж на ден, и то все с неща, които не бяха готвени. Пости петнадесет дни. Пости двадесет и осем дни. Плътта по бедрата и страните му се стопи. От уголемените му очи заискриха жарки мечтания, дълги нокти израснаха по костеливите му пръсти, а брадата му се покри с остри, четинести косми. Леден ставаше погледът му, когато срещнеш жени; презрително се свиваха устните му, когато минеше през град, пълен с добре облечени люде. Виждаше как търговците търгуват, как богатите ходят на лов, как опечалени близки оплакват свидния си мъртвец, как леките жени се предлагат, как лекарите се грижат за болните, как жреците определят деня за сеитба, как влюбените обичат, как майките кърмят рожбите си — но всичко това не си струваше да бъде обгърнато от погледа му, всичко лъжеше, всичко вонеше, всичко вонеше на лъжа, всичко само привидно показваше някакъв смисъл, щастие и красота, а всъщност беше все тлен. Горчив вкус имаше светът. Мъка бе животът.

Пред Сидхарта стоеше една цел, една-единствена цел: да се освободи от всичко, от жаждата, от желанията, от мечтите, от радостта и страданието. Да бъде мъртъв за самия себе си, да не бъде повече Аз, освободеното му сърце да намери покой, освободената от самия него мисъл да бъде готова за спохождане от чудото — ето това бе целта му. Когато цялото Аз бъдеше преодоляно и унищожено, когато в сърцето му замлъкнеше всеки ламтеж и всяка жажда, трябваше да се пробуди и Крайното, най-съкровено в човешката същност, великата тайна, която вече не е Аз.

Безмълвен стоеше Сидхарта под косите лъчи на жаркото слънце, изгарящ от болка, изгарящ от жажда. Стоеше така, докато престана да чувства и болката, и жаждата. Стоеше безмълвен под дъжда, водата се

стичаше по косите му и капеше по зъзнеците рамене, по зъзнеците бедра и нозе — така стоеше този покаяник, докато раменете и нозете му престанаха да зъзнат, докато замлъкнаха, докато притихнаха. Седеше безмълвен в плетеницата от тръни, кръв капеше от пламналата му кожа, гной бликаше от циреите му, а Сидхарта продължаваше да стои неподвижен, докато кръвта не спря да тече, докато нищо вече не се впиваше в него, докато нищо вече не го изгаряше.

Сидхарта седеше изправен и се учеше да пести дишането си, учеше се да живее с малко въздух, учеше се да прекратява дишането си. И както бе започнал с дишането, по-нататък той се научи да успокоява биенето на сърцето си, да намалява броя на ударите му, докато накрая те станаха съвсем малко и почти изчезнаха.

Най-старият сред саманите научи Сидхарта да се упражнява в самоотречение, да се упражнява в съзерцание по най-новите правила на саманите. Над бамбуковата гора прелиташе чапла — и Сидхарта приемаше чаплата в душата си, политаше над гори и планини като чапла, ядеше риба, гладуваше като чапла, гракаше като чапла, умираше като чапла. На пясъчния бряг лежеше мъртъв чакал — и душата на Сидхарта се вмъкваше в трупа му, превръщаше се в мъртъв чакал, лежеше на брега, подуваше се, вонеше, разлагаше се, разкъсвах го хиени, лешояди свличаха кожата му, превръщаше се в скелет, превръщаше се в прах, литваше из полята. И душата на Сидхарта се завръщаше, умряла, разложена, превърната в прах, вкусила мътното опиянение на кръговрата, зачакала жадно като ловец онази пролука, през която би могла да напусне кръговрата, в която би могъл да настъпи край на причините, честитата вечност. Той умъртвяваше сетивата си, умъртвяваше спомена си, изпълзяваше от своето Аз в хиляди чужди образи, превръщаше се в животно, в мърша, в камък, в дърво, във вода и всеки път, когато се събудеше, отново намираще себе си, озарен от лъчите на слънцето или на месечината, превръщаше се отново в Аз, пак почваше да се носи в кръговрата, да усеща жажда, да преодолява жаждата, да усеща нова жажда.

Много неща научи при саманите Сидхарта, научи се да върви по много пътища, които отвеждаха надалеч от неговото Аз. Извървя пътя на самоотречението чрез болка, чрез драговошно страдание и превъзможване на болката, на глада, на жаждата, на умората. Извървя пътя на самоотречението чрез съзерцание, чрез мислене, което

освобождава сетивата от всякакви представи. Научи се да крачи по тези и по други пътища, хилядократно напуска своето Аз, часове и дни наред пребивавате в онова Не-Аз. Ала макар пътищата да отвеждаха въвн от Аз-а, краят им все пак отново стигаше до него. И макар Сидхарта хиляди пъти да го напускаше и да пребиваваше в Нищото, да пребиваваше в животното, в камъка, неизбежно настъпваше завръщането, часът, в който той отново намираше себе си под слънчева или под лунна светлина, на сянка или под дъждовните струи, и пак ставаше Аз и Сидхарта, и пак изпитваше мъките на новия кръговрат.

Редом с него живееше Говинда, неговата сянка, крачеше по същите пътища, полагаше същите усилия. Те рядко си казваха нещо друго освен това, което изискваше служенето и упражненията им. Понякога обикаляха заедно селата, за да изпросят храна за себе си и за своите учители.

— Как мислиш, Говинда — рече при една такава обиколка Сидхарта, — как мислиш, дали сме се придвижили по-напред? Дали сме постигнали целите си?

Говинда отвърна:

— Научихме много, а и продължаваме да учим. Ти ще станеш велик самана, Сидхарта. Бързо усвои всяко упражнение, често и старите самани ти се възхищаваха. Светец ще станеш някой ден, о, Сидхарта.

А Сидхарта рече:

— Не мисля така, приятелю мой. Това, което до този ден съм научил при саманите, о, Говинда, бих могъл да науча по-бързо и полесно. Бих могъл да го науча в която и да е кръчма на покрайнините, сред леките жени, каруцарите и зароиграчите.

Говинда рече:

— Шегува се с мен Сидхарта. Как би могъл да се научиш на съзерцание, на задържане на дъха, на превъзможване на глада и болката сред онези нещастници?

Съвсем тихо, сякаш говореше на себе си, Сидхарта рече:

— Какво е съзерцанието? Какво е напускането на тялото? Какво са постите? Какво е задържането на дъха? Всичко това е бягство от твоето Аз, всичко е краткотрайно отскубване от мъките на съществуването, всичко е краткотрайно упояване против болката и против безсмислието на живота. Същото това бягство, същото това

краткотрайно упояване говедарят намира в хижата си, когато изпие няколко панички оризово вино или прекипяло кокосово мляко. Тогава той престава да усеща себе си, тогава престава да усеща болките на живота, тогава той намира краткотрайно упоение. Задрямал над паничката си оризово вино, той намира същото, което намират Сидхарта и Говинда, когато след дълго упражняване започнат да напускат тялото си и да пребивават извън своето Аз. Тъй е, о, Говинда.

Говинда рече:

— Говориш тъй, приятелю мой, но знаеш твърде добре, че нито Сидхарта е говедар, нито един самана може да бъде пияница. Онзи, който пие, наистина намира краткотрайно изплъзване и покой, но от това свое състояние той отново се завръща в стария си живот и не е станал по-мъдър, не е натрупал познание, не се е изкачил по-нависоко по стълбата.

А Сидхарта продума с усмивка:

— Не зная, никога не съм бил пияница. Но това, че аз, Сидхарта, намирам само краткотрайно упоение в своите упражнения и размисли и съм толкова далеч от мъдростта, от избавлението, колкото е и детето в майчината утроба — това го зная, о, Говинда, това го зная.

И друг един път, когато двамата с Говинда напуснаха гората и се запътиха към селото, за да изпросят малко храна за своите събратья и учители, Сидхарта заговори и рече:

— О, Говинда, наистина ли сме на прав път? Дали се приближаваме към избавлението? Или може би обикаляме в кръг — ние, които се надявахме да се изтръгнем от кръговрата?

Говинда рече:

— Много научихме до днес, Сидхарта, много предстои да научим. Ние не обикаляме в кръг, а вървим нагоре, кръгът е спирала, вече сме изкачили не едно стъпало.

И отвърна Сидхарта:

— Как мислиш, на колко ли години може да е най-старият сред нашите самани, нашият достопочтен учител?

Говинда рече:

— Трябва да е на около шестдесет години.

А Сидхарта:

— Изпълнил е шестдесет години, а още не е достигнал нирвана. Ще изпълни и седемдесет, и осемдесет, ние двамата също ще остареем

и все ще се упражняваме, все ще постим, все ще се отдаваме на съзерцание. Никой обаче не ще достигне нирвана, нито той, нито ние. О, Говинда, мисля, че навярно сред всички самани няма ни един, които някога да достигне нирвана. Ще намерим утехи, ще намерим упоения, ще научим различни изкуства, с които да се залъгваме. Ала най-важното, пътя на пътищата, не ще намерим.

— Не изричай такива страховити слова, Сидхарта! — продума Говинда. — Как сред толкова учени люде, сред толкова брамини, сред толкова строги и достопочтени самани, сред толкова много търсеци, всеотдайни хора светци да няма ни един, който да намери пътя на пътищата?

Сидхарта обаче промълви с глас, в който имаше колкото тъга, толкова и присмех, промълви с тих, донякъде тъжен, донякъде насмешлив глас:

— Скоро, Говинда, твоят другар ще напусне тази саманска пътечка, по която толкова дълго вървя заедно с теб. Мъчи ме жажда, о, Говинда, а по този дълъг самански път жаждата ми никак не е намаляла. Винаги съм жадувал за познание, винаги съм бил изпълнен с въпроси. Разпитвах брамините година след година, разпитвах свещените Веди година след година, разпитвах благочестивите самани година след година. Може би нищо нямаше да се промени, о, Говинда, може би всичко щеше да бъде пак толкова правилно и разумно, ако бях разпитвал папагала или шимпанзето. Дълго време ми бе нужно, о, Говинда, ала все не научавах това, което трябваше: че нищо не може да се научи! Онова, което наричаме учение, в действителност не съществува, тъй мисля аз. Едно знание съществува само, о, приятелю, и то е навред, то е в мен, в теб и във всяка вещь — това е Атман. Тъй че започвам да мисля: това знание няма по-зъл враг от стремежа към знанието, от ученето.

Тогава Говинда се спря наред пътя, вдигна ръце; и рече:

— Не плаши другаря си с такива приказки, о, Сидхарта! Да, тъй е — словата ти събуждат страх в моето сърце. Но помисли само: какво би останало от цялата святост на молитвите, какво би останало от цялото достолепие на браминското съсловие, какво би останало от цялата святост на саманите, ако нещата стояха така, както казваш ти, ако учението не съществуваше?! Какво, о, Сидхарта, какво би останало тогава от всичко, което наричаме свято, ценно, достолепно?!

И Говинда изрече едва чуто един стих, един стих от Упанишадите:

*Който вглъбен, с просветлена душа се потапя в
Атман,
безмерно блаженство навеки в сърцето му блика.*

Сидхарта обаче мълчеше. Той размишляваше върху думите, които бе изрекъл Говинда, размишляваше върху тези думи чак до техния край.

„Наистина — размишляваше той със сведено чело, — наистина, какво ли би останало от всичко, което ни се струва свято? Какво остава? Кое е вечно?“ И все поклащаше глава.

Двамата младежи бяха прекарвали около три години при саманите, бяха споделяли техните упражнения, когато един ден по най-различни заобиколи и пътища до тях достигна вест, мълва, легенда: появил се бил някой, когото наричали Гаутама, Възвишения, Буда, и той бил превъзмогнал в себе си мъката на света, бил спрял колелото на преражданията. Кръстосвал страната, обкръжен от своите ученици, и проповядвал; нямал ни имот, ни родина, ни жена, носел жълтата дреха на отшелниците, ала челото му било ясно и просветлено, а брамини и князе се прекланяли пред него и му ставали ученици.

Тази легенда, тази мълва, тази приказка отекваше с непознат звън и излъчваше навред някакъв нов аромат — в градовете за нея говореха брамините, в гората — саманите, в ушите на младежите отвсякъде кънтеше името на Гаутама, на Буда, и те научаваха за него и добри, и хулни неща, и възхваляваха, и подигравки.

Както по време на чума в някоя страна се разнася вестта, че се е появил човек, мъдрец, учен, чието слово и дихание са достатъчни да излекуват всеки, който страда от страшната болест, и както тази вест прекосява страната и всеки заговорва за нея, всеки вярва или се съмнява, мнозина обаче тозчас поемат на път, за да идат при мъдреца, при лечителя — така прекоси страната и онази легенда, онази забулена в мъгла легенда за Гаутама, за Буда, за мъдреца от рода на Сакиите. Било му присъщо най-висше познание, казваха поклонниците, спомнял си за някогашния свой живот, бил достигнал нирвана и никога не се

връщал пак в кръговрата, никога не се потапял в мътния поток на преобразяванията в други неща. За него се носеха приказни и най-невероятни слухове — извършил бил чудеса, надвил сатаната, разговарял с боговете. Ала враговете му и неверниците говореха, че този Гаутама не бил нищо друго освен празен изкусител, който прекарвал дните си в леност, презирал жертвоприношенията, не бил достатъчно учен и не познавал ни упражняването, ни самоизтезанието.

Сладостно звучеше легендата за Буда, очарование струеше от нейните думи. Та светът бе болен, животът трудно се понасяше — и ето че тук сякаш бликаше извор, сякаш ехтеше апостолски зов, изпълнен с утеха, с нежност, с благородство. Навсякъде, навсякъде из земите на Индия, където стигнеше мълвата за Буда, младежите внимателно се заслушваха, усещаха копнеж, усещаха надежда и всеки друмник и чужденец бе винаги добре приет сред браминските синове по градове и села, ако носеше вест за него, Възвишения, мъдреца от рода на Сакиите.

Легендата стигна и до саманите в гората, и до Сидхарта, и до Говинда, стигна бавно, на капки, натежали от надежди и съмнения. За нея говореха малко, защото най-старият сред саманите се дразнеше от тази легенда — бе научил, че оня Буда някога бил отшелник и живеел в гората, сетне обаче се върнал към леността и светските радости, затова не искаше и да чуе за Гаутама.

— О, Сидхарта — рече веднъж Говинда на своя другар, — днес бях в селото и един брамин ме покани да вляза в дома му, където заварих някакъв брамински син от Магада, и той е виждал Буда със собствените си очи и е слушал неговата проповед. Ще ти призная, че дъхът просто преряза гърдите ми и си рекох: дано и аз, дано и ние двамата, Сидхарта и аз, изживеем часа, в който ще чуем думите на този човек, постигнал съвършенство! Кажу ми, приятелю, не искаш ли да идем там и да чуем проповедта от устата на Буда?

Сидхарта рече:

— О, Говинда, винаги съм мислил, че Говинда ще остане при саманите, винаги съм смятал, че неговата цел е дори на шестдесет и седемдесет години пак да се занимава със същите изкуства и упражнения, които отличават един самана. Но ето че твърде малко съм познавал Говинда, твърде малко съм знаел за сърцето му. Ето че ти,

любими, искаш да поемеш по нова пътека и да отидеш там, където Буда проповядва учението си.

Говинда рече:

— Ти обичаш да се шегуваш. Е какво, шегувай се, Сидхарта! Не се ли пробужда и в теб влечението, не се ли пробужда и в теб желанието да чуеш това учение? Не ми ли каза сам преди време, че няма дълго да вървиш по пътя на саманите?

Усмихна се Сидхарта така, както той умееше да се усмихва, гласът му придоби тъжен и заедно с това подигравателен оттенък и рече:

— Така е, Говинда, така е, както го каза, добре си спомняш всичко. Дано си спомниш и нещо друго, което си чувал пак от мен — че ученията и ученето ме изпълват със съмнение и умора и че е малка вярата ми в думи, които стигат до нас, произнесени от някакви учители. Но тъй да бъде, скъпи, готов съм да изслушам онова учение... макар в себе си да смятам, че ние двамата вече сме вкусили от неговия най-добър плод.

Говинда рече:

— Възрадва сърцето ми твоята готовност. Ала кажи ми, как е възможно това? Как е възможно да знаем вкуса на най-добрия плод от учението на Гаутама, преди още да сме го изслушали?

Сидхарта рече:

— Нека се наслаждаваме на този плод и да изчакаме другото, о, Говинда! Знай само, че плодът, за който още сега трябва да сме благодарни на Гаутама, се състои в това, че ни призовава да напуснем саманите! Дали ще ни даде и нещо друго, нещо по-добро... о, приятелю, нека изчакаме всичко със спокойствие в сърцата.

Същия ден Сидхарта откри на най-стария сред саманите, че е решил да го напусне. Откри му го с благопристойност и скромност, както подобава на по-младия, на ученика. Най-старият сред саманите обаче изпадна в ярост, задето двамата младежи искаха да го напуснат, запrikaзва на висок глас и заизрича груби, ругателни думи.

Говинда се изплаши и стъписа, ала Сидхарта сведе устни към ухото на Говинда и му пошепна:

— Сега ще покажа на стареца, че при него все пак съм научил нещо.

И като застана близо до учителя и се съсредоточи, той улови погледа му със своите очи, усмири стария, накара го да замълчи, отне му волята, подчини го на своята воля, заповяда му безгласно да върши всичко, което той поиска от него. Старият човек занемя, погледът му се вцепени, волята му отпадна, ръцете му провиснаха, обзе го немощ и той се подчини на магията на Сидхарта. А мислите на Сидхарта държаха в своята власт най-стария самана и той трябваше да върши всичко, което му повеляваха те. Така се поклони няколко пъти, направи няколко благославящи жеста, изрече със запъване едно пожелание за добър път. А младежите отвърнаха с благодарност на поклоните, отвърнаха на пожеланието и като поздравиха, си заминаха.

Както вървяха, Говинда рече:

— О, Сидхарта, при саманите ти си научил повече, отколкото сам предполагаш. Трудно е, много е трудно да омагьосаш един стар самана. Наистина, ако беше останал там, не след дълго щеше да се научиш да ходиш по водата.

— Не искам да ходя по водата — каза Сидхарта. — Нека тези изкуства останат за старите самани.

ГАУТАМА

Всяко дете в града Савати знаеше името на Възвишения Буда, всяка къща бе готова да напълни паничката за милостиня на Гаутамовите ученици, прекрачили прага с мълчалива молба. Недалеч от града се намираше най-любимото място на Гаутама, горичката Йетавана, която богатият търговец Анатапиндика, предан поклонник на Възвишения, бе подарил на него и спътниците му.

Към това място бяха насочвали всички разкази и отговори, стигнали до ушите на двамата млади отшелници, търсещи Гаутама. Щом дойдоха в Савати, още в първата къща, пред чийто праг застанаха с молба, им бе предложена храна и те приеха храната, а Сидхарта попита жената, която им я поднесе:

— С радост, милостива жено, бихме узнали къде пребивава сега Буда, най-достолепният сред нас, защото сме двама самани от гората и сме дошли тук, за да зърнем него, свършения, и да чуем учението от устата му.

Жената рече:

— Попаднали сте там, където трябва, о, самани от гората. В Йетавана, в градината на Анатапиндика се намира сега Възвишения. Там можете да прекарате нощта и вие, друмници, защото има достатъчно място за безбройните люде, които прииждат тук, за да чуят неговото учение от устата му.

Възрадва се тогава Говинда и рече:

— Тогава сме достигнали целта си и нашият път свършва! Ала кажи ни, майко на друмниците, познаваш ли него, Буда, виждали ли са го очите ти?

— Много пъти очите ми са виждали Възвишения. През много дни са го виждали да крачи безмълвно по улиците, загърнат в жълтата си дреха, така безмълвно, както застава пред прага на някой дом, за да поднесе паничката си за милостиня, за да поеме напълнената паничка.

Прехласнат слушаше Говинда и искаше още много да разпитва и да узнае. Ала Сидхарта го подкани да продължат пътя си. Двамата благодариха, тръгнаха и не стана нужда да питат за пътя, тъй като

немалко друмници, а също и монаси от обкръжението на Гаутама се бяха отправили към Йетавана. И когато късно вечерта сами пристигнаха, те завариха там непресекваща шумна върволица от хора, които търсеха и намираха подслон. Двамата самани, свикнали на живота в гората, бързо и безшумно откриха едно кътче и за себе си, за да отпочинат там до сутринта.

Слънцето изгря и те твърде се изненадаха, когато видяха колко много хора, вярващи и любопитни, бяха пренощували тук. По всички пътеки в прекрасната горичка крачеха монаси в жълти одежди, седяха тук и там под дърветата, отдадени на съзерцание или на религиозен разговор; сенчестите градини сякаш бяха град, пълен с хора, който гъмжеше като кошер. Повечето монаси се отправиха с паничките си за града, за да измолят там храна за обета, единственото им ядене през целия ден. Самият Буда, Сияйния, събираше всяка сутрин милостинята си.

Съзря го Сидхарта и тогчас го позна, сякаш някакъв бог му го бе посочил. Съзря го да крачи безмълвно, като обикновен човек, в жълта дреха, с паничка за милостиня в ръка.

— Погледни! — тихо рече Сидхарта на Говинда. — Ето този е Буда.

Говинда внимателно се взря в монаха с жълтата дреха, който по нищо не се различаваше от стотиците монаси наоколо. И скоро Говинда също го позна: това бе той. Двамата го последваха и не го изпускаха от очи.

Буда смирено вървеше по пътя си, вгълбен в мисли, кроткото му лице не бе нито весело, нито тъжно, той сякаш тихо се усмихваше в себе си. С прикрита усмивка, кротко, спокойно, подобно на здраво дете, Буда вървеше, носеше одеждата си и поставяше крак пред крак като всички негови монаси, по точно определен начин. Ала лицето и крачките му, кротко сведеният му поглед, кротко отпуснатата му ръка, а и всеки пръст на кротко отпуснатата му ръка излъчваха мир, излъчваха съвършенство, не търсеха нищо, не подражаваха на нищо, дишаха мирно, обзети от неповяхващ покой, от непомръкваща светлина, от вечен мир.

Тъй крачеше Гаутама към града, за да събира милостиня, и двамата самани го познаха единствено по съвършенството на неговото спокойствие, по смирението на неговия лик, в който нямаше ни следа

от търсене, желание, подражание, усилие, а имаше само светлина и мир.

— Днес ще чуем неговото учение от устата му — рече Говинда.

Сидхарта не каза нищо. Не изпитваше кой знае какъв интерес към учението, не вярваше, че то ще му донесе нещо ново, понеже както той, така и Говинда вече бяха слушали за същината на учението на Буда, макар само от други хора. Но се вгледа внимателно в главата на Гаутама, в раменете му, в нозете му, в неговата кротко отпусната ръка и му се стори, че и последната частица от всеки пръст на тази ръка представлява учение, че от нея говори, диша, ухае, сияе истината. Този човек, този Буда бе истински дори в движенията на последния си пръст. Този човек бе светец. Сидхарта никога не бе почитал някого толкова много, никога не бе обичал някого повече от този човек.

Двамата вървяха подир Буда чак до града и после се върнаха мълчаливо, защото и те самите възнамеряваха да се въздържат от храна през този ден. Видяха Гаутама да се връща, видяха го да се храни сред своите ученици — това, което изяде, едва ли би заситило птичка — и го видяха да се оттегля под сянката на манговите дървета.

А вечерта, когато горещината намаля и всички пак се оживиха и почнаха да се събират, те чуха проповедта на Буда. Чува гласа му, който също бе съвършен, бе изпълнен със съвършено спокойствие, с мир. Гаутама проповядваше за страданието, за произхода на страданието, за пътя, по който то може да бъде отстранено. Спокойно и ясно течеше кротката му реч. Животът бе страдание, светът бе пълен с мъка, ала избавление от мъката съществуваше: избавление спхождаше онзи, който поеме по пътя на Буда. С мек, ала уверен глас говореше Възвишения за четирите основни принципа, за пътеката с осем разклонения, търпеливо вървеше той по познатия му път на учението, на примерите, на повторенията, ясно и кротко трептеше гласът му над слушателите — като светлина, като звезден небосвод.

Когато Буда — нощта вече се бе спуснала — спря да говори, към него пристъпиха неколцина странници и помолиха да ги приеме в обкръжението си, поискаха да се приобщят към учението му. Прие ги Гаутама и им рече:

— Ето това е учението, вие го чухте. Приобщете се към него и вървете в святост, за да сложите край на всички страдания.

Изведнъж и стеснителният Говинда пристъпи напред и рече:

— И аз искам да се приобща към Възвишения и неговото учение — после помоли да бъде приет сред учениците и бе приет.

Веднага след като Буда се бе оттеглил за нощния си покой, Говинда се обърна към Сидхарта и разпалено му заговори:

— Сидхарта, не ми подобава да ти отправям упреци. И двамата изслушахме Възвишения, и двамата чухме неговото учение. Говинда чу учението и се приобщи към него. Но не искаш ли и ти да вървиш по този път на избавлението, скъпи? Защо се колебаеш, защо още чакаш?

Като чу думите на Говинда, Сидхарта сякаш се сепна от някакъв сън. Той дълго се взираше в лицето на Говинда. После рече с тих глас, в който нямаше присмех:

— Говинда, приятелю, ти направи своята крачка, ти избра своя път. Винаги си бил мой другар, о, Говинда, винаги си вървял на крачка подир мен. Често си мислех: „Няма ли Говинда сам да направи някога една крачка без мен, воден от повелята на собствената си душа?“ И ето, сега ти си вече мъж и сам избираш своя път. Дано го извървиш докрай, приятелю мой! Дано те споходи избавлението!

Говинда, който все още не разбираше съвсем ясно всичко, нетърпеливо повтори своя въпрос:

— Но кажи, моля те, любими! Кажи ми, че и ти — нима може да бъде иначе! — че и ти, мъдри приятелю, също ще се приобщиш към възвишения Буда!

Сидхарта положи ръка върху рамото на Говинда:

— Ти не чу благословията ми, о, Говинда. Ще повтора: дано извървиш докрай този път! Дано те споходи избавлението!

В този миг Говинда разбра, че другарят му го е напуснал, и от очите му рупнаха сълзи.

— Сидхарта! — проплака той.

Сидхарта се обърна към него приятелски:

— Недей забравя, Говинда, че вече си сред саманите на Буда! Ти се отрече от отечество и родители, от потекло и имот, отрече се от собствената си воля, отрече се от приятелството. Учението иска това, Възвишения го иска. Поиска го и ти самият. Утре, о, Говинда, аз ще те напусна.

Още дълго бродиха двамата другари из горичката, дълго лежаха, а сънят все не идваше. Говинда отново и отново караше приятеля си да му каже защо не иска да се приобщи към учението на Гаутама, каква

грешка съзира в това учение. Ала Сидхарта всеки път отклоняваше въпроса му и казваше:

— Стига, Говинда! Учението на Възвишения е много вярно, как мога да съзирам в него грешка?

Рано призори през градината мина един от последователите на Буда, един от най-старите негови монаси, и извика при себе си всички, които се бяха приобщили към учението предната вечер, за да ги облече в жълти одежди и да ги запознае с новите им задължения. Тогава Говинда прегърна още веднъж другаря на своята младост, после се откъсна от него и се присъедини към новоприетите.

А Сидхарта закри из горичката, потънал в размисъл.

Внезапно той срещна Гаутама, Възвишения, и когато го поздрави с голяма почит и забеляза, че погледът на Буда е преизпълнен от доброта и кротост, младежът събра кураж и помоли достолепния човек за позволение да поговори с него. Възвишения му даде това позволение, като кимна с глава.

Сидхарта рече:

— Вчера, о, Възвишени, бях честит да чуя чудотворното ти учение. Дълъг път изминах заедно с приятеля си, за да изслушам това учение. И сега другарят ми остава сред учениците ти, той се приобщи към теб. Аз обаче отново ще бъда отшелник.

— Свободен си да го сториш — кротко рече достопочтеният Буда.

— Твърде дръзки са словата ми — продължи Сидхарта, — ала не искам да напусна Възвишения, без да съм споделил искрено с него своите мисли. Ще ме слушаш ли още само миг, о, Достолепни?

Буда кимна мълчаливо.

Сидхарта рече:

— Учението ти, о, Възвишени, ме възхити най-вече с едно. Всичко в него е ясно до съвършенство, всичко в него е доказано; ти представяш света като съвършена верига, която никога и никъде не прекъсва, като вечна верига, съставена от причини и въздействия. Никога всичко това не е виждано така ясно, никога то не е изобразявано така неоспоримо; и истина е, че сърцето на всеки брамин трябва да затупти по-силно, когато види света през твоето учение и го види като съвършено единство, без никакви празноти, прозрачен като кристал, неподвластен на случайността, неподвластен на боговете. Да

оставим настрана дали този свят е добър, или лош, дали животът в него носи страдание, или радост, кой знае, може би това не е съществено... но единството на света, взаимната обвързаност на всички неща, обхващането на великото и малкото от един и същ поток, от една и съща закономерност на причините, на зараждането и на смъртта — всичко това сияе ярко във възвишеното ти учение, о, съвършени Буда! Ала дори и според твоето учение това единство, тази последователност на всички неща на едно място все пак е прекъснатата и през някаква малка пролука в този единен свят все пак нахлува нещо чуждо, нещо непознато, нещо, което по-рано не е съществувало, което нито може да бъде посочено, нито доказано: това е твоето учение за превъзможването на света, за избавлението. Но тази малка пролука, това незначително прекъсване все пак е достатъчно, за да разруши и отново да премахне цялата вечна и единна закономерност на света. Прости ми, задето изричам такова възражение.

Гаутама го бе изслушал, без да отрони нито дума, без да трепне. С добродушния си, внимателен и ясен глас той, Съвършения, сега изрече:

— Хвала на теб, о, брамински сине, че не само си чул учението, но и така дълбоко си мислил върху него. Открил си в него пролука, намерил си грешка. Би могъл да помислиш още по този въпрос. Искам само да те предупредя, жадни за знание човече, да се пазиш от гъсталака на мненията и от спора за думите. Мненията нямат никаква стойност, те могат да бъдат добри или лоши, мъдри или глупави, всеки може да се придържа към тях или да ги отхвърля. Но учението, което чу от мен, не е никакво мнение и неговата цел не се състои в разясняването на света за любознателните. Не, целта му е друга, целта му е избавление от страданието. Тъкмо това проповядва Гаутама, а не нещо друго.

— Не се гневи на думите ми, о, Възвишени! — рече младежът. — Казах ти всичко не за да влизам в спор с теб, в спор за думите. Ти наистина си прав, мненията нямат голяма стойност. Но нека ти кажа още само това: ни за миг не съм се съмнявал в теб. Ни за миг не съм се съмнявал, че си Буда, че си постигнал целта, най-върховната цел, към която са поели хиляди и хиляди брамини и брамински синове. Намерил си избавлението от смъртта. Намерил си го чрез собственото си търсене, по собствен път, чрез съзерцание, чрез вглъбяване, чрез

познание, чрез просветление. Но не си го намерил чрез учение! О, достопочтени, ти никому не би могъл да кажеш чрез словата и учението си какво си почувствал в часа на своето просветление! Много неща се съдържат в учението на просветления Буда, мнозина учи то да водят порядъчен живот и да обръщат гръб на злото. Ала това тъй ясно, тъй възвишено учение все пак не съдържа едно нещо: не съдържа тайнството на онова, което Възвишения сам е изживял, единствен сред стотиците хиляди. Именно за него си мислех, именно него открих, докато слушах да проповядваш учението си. Именно то ме кара да продължа странстването си: не за да диря някакво друго, по-добро учение (та аз знам, че такова не съществува), а за да напусна всякакви учения и всякакви учители и сам да постигна целта си — или да умра. Ала в мислите си често ще се връщам към този ден, о, Възвишени, и към този час, в който очите ми видяха един светец.

Очите на Буда гледаха смирено към земята, смирено, със съвършено спокойствие сияеше непроницаемото му лице.

— Дано твоите мисли не се окажат заблуждения! — бавно изрече Възвишения. — Дано стигнеш до целта си! Но кажи ми все пак: видя ли орляка на саманите ми, на множеството мои братя, които се приобщиха към учението? Нима смяташ, о, чужденецо, нима смяташ, че всички те биха се чувствали по-добре, ако се разделят с учението и се върнат в светския, изпълнен с поквара живот?

— Подобна мисъл е далеч от мен! — възкликна Сидхарта. — Нека всички останат при учението, нека стигнат целта си! Не ми подобава да съдя за живота на другите. Само за себе си, единствено за себе си трябва да съдя, да избирам, да отхвърлям. Избавление от своето Аз търсим ние, саманите, о, Възвишени. А ако бях един от учениците ти, страхувам се, че моето Аз само привидно, само лъжовно ще намери покой и избавление, а всъщност ще продължи да живее и расте, защото тогава бих превърнал в свое Аз учението, любовта си към теб, общността на монасите!

С лека усмивка, с голяма яснота и дружелюбност Гаутама погледна чужденеца в очите и се сбогува с едва забележим жест.

— Мъдър си, о, самана — рече Възвишения. — Мъдро говориш, приятелю мой. Пази се от прекалено голямата Мъдрост!

И отмина Буда, а неговият поглед и леката му усмивка се врязаха завинаги в паметта на Сидхарта.

„Никога досега не съм виждал човек, който така да гледа и да се усмихва, да седи и да крачи — мислеше си той. — И аз бих искал да мога така да гледам и да се усмихвам, да седя и да крача, така волно, така достолепно, така потайно, така открито, така детински и тайнствено. Така гледа и крачи само човек, който е проникнал до дъното на своята същност. Е добре, и аз ще се опитам да проникна до дъното на моята същност.

Видях човек — мислеше си Сидхарта, — единствения човек, пред когото трябваше да сведа очи. Пред никого вече не искам да свеждам очи, пред никого. Нито едно учение не би могло вече да ме примами, след като не ме примами учението на този човек.

Ограби ме Буда — мислеше си Сидхарта, — ограби ме той, но в много по-голяма мяра ме дари. Ограби ме, защото ми отне другаря, същия, който вярваше в мен и който сега вярва в него, който беше моя сянка, а сега е сянка на Гаутама. Но ме дари със Сидхарта, със самия мен.“

ПРОБУЖДАНЕ

Когато Сидхарта напусна горичката, в която остана Буда, Съвършения, в която остана Говинда, почувства, че в тази горичка зад гърба му остава и досегашният му живот и той се разделя с него. Това чувство го изпълни съвсем и занимаваше мислите му, докато бавно се отдалечаваше. Размишляваше вгълбен, спускаше се като през някаква дълбока вода чак до дъното на чувството, дотам, където се спотайват причините, защото му се струваше, че в откриването на причините е същината на мисленето и само чрез него чувствата се превръщат в познания и не се загубват, а стават част от човешката същност и започват да излъчват онова, което се намира в тях.

Тъй размишляваше Сидхарта, докато бавно се отдалечаваше. Установи, че вече не е младеж, а е станал мъж. Установи, че нещо го е напуснало така, както змията бива напусната от старата си кожа, че в него вече отсъства нещо, което го бе съпровождало през цялата му младост и му бе принадлежало: желанието да има учители и да слуша учения. Напуснал бе и последния учител, който бе срещнал по пътя си, и макар това да беше светец, да беше Буда — видял се бе принуден да се раздели с него, не бе могъл да приеме учението му.

Замислен, Сидхарта още повече забави крачките си и се запита:

— Но кое е онова, което искаше да узнаеш от различните учения и учители и на което те, макар че дълго те учиха, не можах да те научат?

И сам си отговори:

— Моето Аз беше онова, чийто смисъл, чиято същност исках да узная. Моето Аз беше онова, от което исках да се отърва, което исках да превъзмогна. Ала не съумях да го превъзмогна, а само можах да го заблудя, да избягам, да се скрия от него. Наистина нищо на този свят не е занимавало мислите ми толкова много, колкото моето Аз, колкото загадката, че живея, че съществувам като нещо отделно и различно от останалите, че съм Сидхарта! И за нищо на този свят не знам по-малко, отколкото за самия себе си, за Сидхарта!

И както вървеше бавно, потънал в размисъл, той внезапно спря, завладян от тази мисъл, от нея тозчас се роди друга, нова мисъл, тя бе следната:

— За това, че не зная нищо за себе си, че за мен Сидхарта винаги е бил и си е останал чужд и непознат, съществува причина, една-единствена причина: аз се страхувах от себе си, бягах от себе си! Търсех Атман, търсех Брахман, бях склонен да разбия на парчета своето Аз и да сваля от него цялата му обвивка, за да намеря в непознатата му вътрешност сърцевината на всички обвивки, да намеря Атман, живота, божественото, Крайното. При това обаче сам загубих себе си.

Сидхарта отвори очи и се озърна наоколо, лицето му се озари от усмивка и едно дълбоко чувство на пробуждане от дълъг сън го прониза чак до пръстите на нозете му. И веднага след това той отново закричи бързо по пътя си като човек, който знае какво има да върши.

— О, сега Сидхарта вече няма да ми се изплъзне! — пое си дълбоко дъх той. — Никога вече не искам да свързвам мислите и живота си с Атман и със страданието на света. Вече няма да се погубвам и да се разкъсвам на парчета, за да търся под развалините някаква тайна. Не ще ме учат вече нито Йогаведа, нито Атхарваведа, нито отшелниците, нито някакво учение. Ще се уча сам от себе си, сам на себе си ще бъда ученик, за да се опозная — аз, тайната, назована Сидхарта.

Огледа се наоколо така, сякаш виждаше света за първи път. Красив бе светът, пъстър бе светът, странен и загадъчен бе светът! Имаше в него и синьо, и жълто, и зелено, носеха се небесни простори и реки, спотайваха се гори и планини, всичко бе красиво, всичко бе загадъчно и магично, а в центъра му се намираше той, пробудилият се Сидхарта, отправил се на път към себе си. Всички тези зелени и сини цветове, всички тези реки и гори за пръв път проникваха в Сидхарта чрез погледа му, преставаха да бъдат магия на Мара^[1], преставаха да бъдат илюзия на Майя^[2], преставаха да бъдат безсмислено и случайно многообразие на земните явления, към които дълбокомисленият брамин се отнася с пренебрежение, защото за него многообразието няма стойност, той търси единството. Синевата бе синева, реката бе река и макар не в синевата и реката, а в самия Сидхарта да живееше неповторимото, божественото начало, все пак тъкмо божеството бе

пожелало тук да бъде жълто, там — синьо, тук да бъде небе, там — гора или Сидхарта. Смисълът и същността не се намираха някъде отвъд нещата, а бяха в тях, във всичко.

„Колко глух и сляп съм бил! — мислеше си той и крачеше бързо. — Ако някой чете нещо написано, чийто смисъл иска да открие, той не пренебрегва знаците и буквите, не ги нарича заблуда, случайност и излишна обвивка, а ги чете, изследва ги и ги обича, буква по буква. А аз искам да прочета книгата на света и книгата на собствената си същност, но подведен от един предполагаем смисъл, пренебрегнах знаците и буквите, нарекох света на явленията заблуда, нарекох взора си и езика си случайни и излишни явления. Не, това вече е минало, аз наистина се пробудих и едва днес се родих.“

И щом тази мисъл осени Сидхарта, той отново спря, и то така внезапно, сякаш на пътя му бе изпълзяла змия.

Защото внезапно му се бе прояснило и нещо друго: той, който наистина се бе пробудил и бе като новороден, трябваше да започне живота си отново, и то от самото начало. Когато същата тази сутрин бе напуснал горичката Йетавана, горичката на Възвишения, в момент на пробуждане, поел вече на път към себе си, той бе решил след годините на своето отшелничество да се завърне в родните си места, при баща си, и това бе му се струвало естествено и понятно. Сега обаче, едва в този миг, в който спря, сякаш на пътя му бе изпълзяла змия, той се пробуди и за още нещо: „Вече не съм този, който бях, вече не съм отшелник, вече не съм жрец, вече не съм брамин. Какво тогава да търся въкъси, при баща си? Да уча? Да принасям жертви? Да прекарвам дните си в съзерцание? Всичко това вече е минало, пътят ми не води към него.“

Сидхарта спря неподвижен и в разстояние само на един миг, колкото да си поеме дъх, в сърцето му пропълзя мраз, той усети как сърцето му зъзне в гърдите като малко животно, като птица или зайче, защото разбра, че е съвсем сам. Години наред не бе имал родина, но не беше го чувствал. Сега го чувстваше. Никога, дори при най-дълбокото си вгълбяване, той не бе забравял, че е син на своя баща, че е брамин от знатно потекло, че е жрец. Сега вече беше само Сидхарта, пробуденият Сидхарта и нищо повече.

Пое дълбоко дъх, за миг го облазиха студени тръпки и той потрепера. Никой не бе толкова сам, колкото беше той: никой

благородник, който не принадлежеше към благородниците, никой занаятчия, който не принадлежеше към занаятчиите и само намираще подслон при тях, споделяше живота им, говореше езика им; никой брамин, който не се числеше към брамините и не живееше с тях; никой скитник, който не намираще прибежище сред саманите, дори най-забравеният отшелник вдън гората не беше така сам, и той бе свързан с всичко наоколо, и той принадлежеше на определено съсловие, което за него бе родина. Говинда бе станал монах и хиляди други монаси бяха негови братя, носеха същите дрехи, имаха същата вяра, говореха същия език. Но къде бе неговото място, мястото на Сидхарта? Чий живот би могъл да сподели той? Чий език би могъл да говори?

От този миг, в който светът край него се стапяше, в който той беше сам като звезда на небосвода, от този миг на мраз и колебание изплува Сидхарта и неговото Аз стана по-мощно откогато и да било. Той почувства: това бе последната тръпка на пробуждането, последната конвулсия на раждането. И тозчас отново закрачи по пътя, вървежът му ставаше все по-бърз и по-нетърпелив, но краката му вече не го носеха към родния дом, не го носеха към баща му, не го носеха вече назад.

---

[1] Древноиндийски бог на греховното и смъртта. — Б.пр. ↑

[2] Според Ригведа — първоначалната материя, от която боговете изграждат света. В браминската епоха тя започва да означава привидност, измамна илюзия, която хората вземат за действителност. — Б.пр. ↑

ВТОРА ЧАСТ

На Вилхелм Гундерт, моя братовчед в Япония

КАМАЛА

На всяка крачка от пътя си Сидхарта научаваше нови неща, защото светът бе променен и сърцето му — очаровано. Виждаше как слънцето изгрява над гористата планина и как залязва над обраслия с палми бряг. Виждаше нощем разположението на звездите по небосвода, а лунният сърп плуваше като ладия из синевата. Виждаше дървета, звезди, животни, облаци, дъги, канари, бурени, цветя, потоци и реки, утринния блясък на росата по храстите, далечни високи планини, сини и бели, чуваше да пеят птици, да жужат пчели, а вятърът появяваше над оризовите поля. Всичко това, което се разкриваше в безброй образи, в безкрайна пъстрота, винаги бе съществувало, слънцето и луната винаги бяха излъчвали своята светлина, реките винаги се бяха плискали, пчелите винаги бяха жужали — ала по-рано всички тези неща не бяха за Сидхарта нищо друго освен мимолетно, лъжовно було пред зора му и той го бе съзерцавал с недоверие, възприемал го бе като нещо, което съществува единствено за да бъде проникнано и унищожавано от мисълта, тъй като не беше същност, тъй като същността се намираше отвъд видимото. Сега обаче освободеният му взор беше отсам видимото, той го виждаше и разпознаваше, търсеше своето място в този свят, не търсеше същността, нямаше за цел онова, което се намираше отвъд. Красив бе светът, когато човек го наблюдаваше просто така, без да търси нищо, с обикновени, детски очи. Красиви бяха луната и звездите, красиви бяха потокът и брегът, гората и зъберът, козата и бръмбарът, цветето и пеперудата. Красиво и приятно бе да бродиш из света като току-що пробудено дете, със сърце, разкрехнато за всичко, което се намираше наоколо, без никакво подозрение. Другояче жареха главата слънчевите лъчи, другояче разливаше своята прохлада сенчестата гора, друг бе вкусът на потока и водоема, на тиквата и банана. Кратки бяха дните, кратки бяха нощите, всеки час отминаваше бързо като платно върху морската шир, под което се носи кораб, пълен със скъпоценности, пълен с радости. Сидхарта виждаше как някакво маймунско стадо скача из високия свод, образуван от дърветата, там

горе в короните им, и чуваше дивите му, алчни крясъци. Сидхарта виждаше как овенът гони овцата и ѝ се възкачва. Той виждаше как щуката, тласкана от вечерен глад, преследва в езерото, обрасло с тръстика, плахо забързаните, потрепващи и проблясващи сонмове от рибки, които изскачаха в страха си от водата, а от водните талази, които разплискваше необузданият хищник, неудържимо струеше страст и мощ.

Всичко това бе съществувало винаги, но той не беше го забелязвал; той не бе съществувал редом с него. Сега обаче съществуваше, сега бе част от него. Светлина и сянка минаваха през погледа му, звезди и луна минаваха през сърцето му.

Сидхарта си припомни пътем всичко онова, което се бе случило в горичката Йетавана, за учението, което бе чул там, за божествения Буда, за раздялата с Говинда, за разговора си с Възвишения. Отново си спомни за онези свои думи, които бе казал на Възвишения, за всяка от тях поотделно, и установи с почуда, че е изрекъл неща, които тогава всъщност не е могъл да знае. Онова, което бе казал на Гаутама — че истинската ценност, истинската тайна, която притежава той, Буда, не е учението, а неизразимото чувство, осенило го в часа на неговото просветление, тъкмо то го бе накарало да тръгне на път, за да го изживее, тъкмо него започваше вече да изживява. Сега той трябваше да изживее сам себе си. Наистина отдавна бе съзнавал, че неговата собствена същност е Атман, вечна като самия Брахман. Ала никога досега не бе намирал наистина тази същност, защото всеки път бе искал да я улови с мрежата на мисълта. Сигурно беше, че тялото е нещо различно от същността, това можеше да се каже и за играта на сетивата — но тази същност не се заключаваше и в мисленето, в разума, в усвоената чрез учение мъдрост, в усвоеното чрез учение изкуство да се правят изводи и от досегашни размисли да се плетат нови. Не, и този свят на мислите се намираще все още отсам, а умъртвяването на случайното Аз на сетивата и угояването в замяна на това на случайното Аз на мислите и науките не водеше до никаква цел. И едното, и другото, и мислите, и сетивата, бяха нещо хубаво, и зад двете се криеше крайният смисъл, и двете трябваше да се изслушат, и с двете трябваше да се играе, те не биваше нито да се пренебрегват, нито да се надценяват, и в двете трябваше да се доловят тайнствените гласове на най-съкровенията глъбини. Не искаше да се стреми към

нищо друго освен към онова, към което го караше да се стреми гласът, не искаше да се спира на никое друго място освен там, където го насочваше гласът. Защо Гаутама бе седнал някога, в часа на часовете, под дървото бо^[1], където го бе споходило просветлението? Той беше чул глас, един глас в собственото си сърце, който му бе повелил да подири отмора под това дърво, и не бе предпочел самоизтезанията, жертвоприношенията, свещените къпания и молитвите, не бе предпочел яденето или пиенето, нито спането и сънищата, а се бе подчинил на гласа. Да се подчиняваш тъй не на някаква повеля отвън, а на гласа, да имаш такава готовност — това беше хубаво, това беше необходимо, нищо друго не беше необходимо.

През нощта, докато спеше в сламената колиба на един от лодкарите, Сидхарта сънува, че вижда пред себе си Говинда, облечен в жълтите отшелнически одежди. Тъжен изглеждаше Говинда тъжен попита: „Защо ме напусна?“ Тогава той прегърна Говинда, склучи ръце около него и когато го привлече до гърдите си и започна да го целува, това вече не беше Говинда, а някаква жена, а от дрехата ѝ се показваше една налята гърд, от която бозаеше Сидхарта, сладък и силен бе вкусът на млякото в тази гърд. То имаше вкус на жена и на мъж, на слънце и на гора, на животно и на цвете, на всякакъв плод, на всякаква наслада. То опияняваше и караше човек да губи съзнание. Когато Сидхарта се събуди, бляскавата река белееше през пролуките на вратата на колибата, а от гората дълбоко и сладкозвучно долиташе тъмният глас на кукумявка.

Когато денят започна, Сидхарта се обърна към лодкаря, който го бе приютил, с молба да го прехвърли на отсрещния бряг. Лодкарят го прехвърли на бамбуковия си сал през водата. Изгревът караше широката река да проблясва с червеникави отънъци.

— Красива река — рече той на своя спътник.

— Да, много красива река — отвърна лодкарят, — обичам я повече от всичко друго. Често съм слушал гласа ѝ, често съм виждал очите ѝ и винаги съм се учил от нея. Много неща могат да се научат от една река.

— Сполайти, благодетелни човече — рече Сидхарта, когато слезе на отсрещния бряг. — Нямам никакъв дар, с който да покажа признателността си за твоето гостоприемство, нито пък мога да ти платя. Човек без родина съм аз, брамински син и самана.

— Знаех това — рече лодкарят — и не съм очаквал да ми плащаш, нито пък да ми даваш дарове. Друг път ще ми оставиш своя дар.

— Толкова ли си сигурен? — развеселен попита Сидхарта.

— Да, сигурен съм. И на това ме научи реката: всичко се връща! И ти, самана, също ще се върнеш. Е, сбогом сега! Нека приятелството ти бъде моята награда. Дано си спомниш и за мен, когато принасяш жертви на боговете.

Разделиха се усмихнати. Радваше се усмихнатият Сидхарта на приятелството и добросърдечието на лодкаря. „Също като Говинда е — мислеше си той, — всички хора, които срещам по пътя си, са като Говинда. Всички са благодарни, макар сами да имат нужда от благодарност. Всички са предани, всички искат да бъдат мои приятели, искат да се подчиняват, да не мислят много. Всички хора са деца.“

По пладне стигна до някакво село. Пред пръстените хижи по уличката се търкаляха деца, играеха с тиквени семки и миди, крещяха и се боричкаха, ала всички боязливо сториха път на непознатия самана. В края на селото пътят минаваше през някакъв поток, а на брега на потока бе коленичила млада жена, която переше дрехи. Когато Сидхарта я поздрави, тя вдигна глава и погледна с усмивка към него така, че той видя да просветва бялото на очите ѝ. Благослови я, както е прието при отшелниците, и я попита колко път има още до големия град. Тогава тя се изправи и пристъпи към него, красиво проблясваше сред младото ѝ лице нейната влажна уста. Размени с него няколко закачки, попита дали вече се е хранил и дали е вярно, че саманите нощували сами в гората и не им било позволено да имат жени при себе си. Докато говореше така, тя постави левия си крак върху неговия десен и направи движение, каквото прави жената, когато приканва мъжа към онази любовна наслада, която в учените книги се нарича „катерене по дърво“. Сидхарта почувства как кръвта му пламва и тъй като в този миг отново си спомни за своя сън, той се поприведе малко към жената и целуна кафявия крайчец на гърдата ѝ. После вдигна поглед и видя лицето ѝ, преизпълнено с желание, да се усмихва, а притворените ѝ очи да молят с копнеж.

Сидхарта също почувства копнеж, почувства как изворът на неговия гюл се раздвижи; ала тъй като никога не бе докосвал жена, той все пак се поколеба за миг, макар че ръцете му вече бяха готови да

посегнат към нея. И в същия миг го побиха тръпки, защото чу в себе си глас, и този вътрешен глас казваше: „Не“. В миг цялото очарование от лицето на младата жена изчезна и той не виждаше вече нищо друго освен влажния поглед на самка през любовен период. Погали приятелски страните ѝ, отдръпна се от нея и бързо изчезна в бамбуковата горичка, сподирен от разочарования ѝ поглед.

Малко преди да се свечери, той стигна до един голям град и това го зарадва, защото жадуваше да срещне хора. Дълго бе живял в горите и сламената колиба на лодкаря, в която бе прекарал последната нощ, бе първият покрив над главата му от много време насам.

Малко преди да влезе в града, недалеч от една красива, заградена със стобор горичка, той срещна неголяма група слуги и слугини, натоварени с кошове. В разкошно украсено носило, носено от четирима души, седеше на червени възглавници и под пъстър слънчобран една жена — господарката. Сидхарта спря при входа на заградената горичка и се вгледа в процесията, в слугите, в слугините, в кошовете, вгледа се в носилото, вгледа се в господарката, седнала в него. Под високо вдигнатите ѝ смолисти коси той видя много бяло, много нежно, много умно лице, светлоалена уста, приличаща на токущо откъсната смокиня, вежди, изписани във високи дъги, умни и будни очи, стройна лебедова шия, която се показваше от зелено-златистата ѝ връхна дреха, дълги и тънки, спокойно отпуснати бели ръце със златни гривни по китките.

Видя Сидхарта колко е красива, засмя се сърцето му. Стори дълбок поклон, когато носилото наближи, и щом отново се изправи, пак спря поглед на бялото миловидно лице, прочете за миг това, което казваха умните очи под високите дъги на веждите, долови някакво ухание, каквото до днес не познаваше. Усмивната кимна красивата жена, само за миг, и изчезна в горичката, последвана от слугите си.

„С добър знак ме посреща този град“, помисли си Сидхарта. Нещо го теглеше тозчас сам да влезе в горичката, но после поразмисли и едва сега осъзна как го бяха гледали слугите и слугините при входа — презрително, недоверчиво, недружелюбно.

„Все още съм самана — помисли той, — все още съм отшелник и просяк. Не бива да оставам такъв, като друг човек трябва да вляза в горичката.“ И се засмя.

Разпита първия човек, който мина по пътя, за горичката и за името на жената и така узна, че тази горичка е собственост на Камала, прочутата куртизанка, и че освен горичката тя имала и една къща в града.

Сетне влезе в града. Вече знаеше своята цел.

Преследвайки тази цел, той се остави градът да го погълне, понесе се с уличния поток, спира по площадите, отморява се на каменните стъпала край реката. Привечер се запозна с един бръснарски чирак, когото бе видял да работи в сянката на един свод, когото бе срещнал и по-късно по време на молитва в храма на Вишну и на когото бе разказал житията на Вишну и Лакшми. Прекара нощта при лодките край реката и рано сутринта, още преди в дюкяна да са дошли първите клиенти, бръснарският чирак обръсна брадата и подстрига косите му, вчеса ги и ги намаза със зехтин. Сетне Сидхарта отиде на реката да се изкъпе.

Когато късно следобед красивата Камала отново наближи с носилото си своята горичка, до оградата вече стоеше Сидхарта, който се поклони и прие поздрава на куртизанката. Той дръпна настрана слугата, който крачеше последен от цялата свита, и го помоли да съобщи на господарката си, че един млад брамин настоява да говори с нея. След известно време слугата се върна, покани чакащия Сидхарта да го последва, безмълвно го въведе в някакъв павилион, в който Камала се бе излегла върху едно ложе, и го остави сам с нея.

— Не си ли същият, който и вчера бе до оградата и ме поздрави?
— попита Камала.

— Да, видях те вчера и те поздравих.

— Но нямаше ли вчера брада и дълги коси, посипани с прах?

— Добре си гледала, всичко си забелязала. Видяла си Сидхарта, браминския син, който напусна родината си, за да стане самана, и три години беше самана. Сега обаче напуснах този друм, дойдох в този град и ти бе първата, която видях още преди да вляза в самия град. Дойдох при теб, за да ти го кажа, о, Камала! Ти си първата жена, на която Сидхарта не говори със сведени очи. Никога вече не искам да свеждам очите си, когато срещам красива жена.

Камала се усмихваше и играеше с ветрилото си от паунови пера. И запита:

— Нима Сидхарта е дошъл при мен само за да ми каже всичко това?

— Да, за да ти го каже и да ти благодари, задето си толкова красива. И ако ти нямаш нищо против, Камала, искам да те помоля да бъдеш моя приятелка и учителка, защото аз все още не знам нищо за изкуството, в което си такава майсторка.

Тогава Камала гръмко се изсмя:

— Никога досега не ми се е случвало, приятелю, при мен да идва самана от гората и да иска да го учи! Никога досега не ми се е случвало при мен да идва самана с дълги коси и стара, изпокъсана бедрена препаска! Много младежи идват при мен, сред тях има и брамински синове, ала всички те са облечени в красиви дрехи, обути са в скъпи обувца, косите им приятно ухаят, а кесииите им са пълни с пари. Такива са младежите, самана, които идват при мен.

Сидхарта рече:

— Ето че вече започвам да се учи от теб. Вчера също така научих нещо. Вече махнах брадата си, вчесах косите си, намазах ги със зехтин. Малко са нещата, които още ми липсват, недостижима красавице: скъпи дрехи, скъпи обувца, пари в кесията. Но знай, че Сидхарта е пожелавал нещо, много по-големи от тези дреболии, и пак ги е постигал. Как мога да не постигна това, което си пожелал вчера: да бъда твой приятел и да науча от теб радостите на любовта! Ще се убедиш, че съм добър ученик, о, Камала, изучил съм нещо, далеч по-трудни от това, на което ще ме учиш ти. И така: за теб, значи, не е достатъчно Сидхарта да бъде такъв, какъвто е — със зехтин в косите, ала без дрехи, без обувца, без пари?

Камала се разсмя:

— Не, скъпи, това все още не е достатъчно. Той трябва да има и дрехи, хубави дрехи, и обувца, хубави обувца, и много пари в кесията си, и подаръци за Камала. Е, сега вече знаеш ли го, самана от гората? Запомни ли го?

— Разбира се, че го запомних! — извика Сидхарта. — Та как бих могъл да не запомня нещо, кои го идат от такава уста! Устата ти е като прясно разкъсана смокиня, Камала. И моята уста е алена и свежа, тя ще подхожда на твоята, ще видиш. Но кажи ми, красавице Камала, никак ли не те плаши този самана от гората, дошъл при теб, за да се учи на любов?

— От къде на къде ще ме плаши някакъв самана, някакъв глупав самана от гората, който досега е живял с чакалите и няма представа какви са жените?

— О, но този самана е силен и не се бои от нищо! Той би могъл да те застави, красавице. Той би могъл да те ограби. Той би могъл да ти причини болка.

— Не, самана, това не ме плаши. Та кой самана, кой брамин се е страхувал когато и да било, че някой може да дойде, да го сграбчи и да открадне неговите знания, неговата благочестивост, неговото дълбокомислие? Не, те са негови и той раздава от тях толкова, колкото сам пожелае, и на този, комуто пожелае. Точно същото може да се каже и за Камала, и за радостите на любовта. Красива и алена е устата ѝ, ала опитай се да я целунеш против волята на Камала, и от нея, която умее да раздава толкова сладост, ти не би вкусил ни капка сладост! Схватлив си, Сидхарта, запомни и това: любовта може да се изпроси, да се купи, да се получи даром, да се намери на улицата, но не може да се открадне. Погрешен е пътят, който си избрал. Не, наистина би било жалко, ако такъв красив младеж като теб понечи да постъпи толкова неправилно.

Сидхарта се поклони с усмивка.

— Колко си права, Камала, това наистина би било жалко! Би било твърде жалко. Не, нито капка сладост от устата ти не бива да изгубя, нито пък ти от моята уста! Тъй да бъде: Сидхарта отново ще се върне при теб, когато има всичко, което сега му липсва — дрехи, обуца, пари. Ала кажи ми, прекрасна Камала, би ли могла да ми дадеш още един съвет?

— Съвет? Защо не! Кой не би дал с радост всякакъв съвет на един беден, невеж самана, живял досега сред чакалите в гората?

— Скъпа Камала, тогава посъветвай ме: къде най-бързо бих могъл да се сдобия с онези три неща?

— Мнозина искат да знаят това, приятелю. Трябва да вършиш онова, което си научил, и да получаваш в замяна пари, дрехи, обуца. По друг начин беднякът не може да се сдобие с пари. А ти какво умееш?

— Умея да мисля. Умея да чакам. Умея да постя.

— И нищо друго?

— Нищо... Не, мога и да творя стихове! Ще ме дариш ли с целувка, ако ти кажа едно свое стихотворение?

— Ще го сторя, ако стихотворението ми хареса. Кажи го!

Сидхарта се замисли за миг и след това изрече следните стихове:

*Пристъпи в сенчестия лес красивата Камала;
а там на входа я очакваше помургавял самана.
Дълбок поклон ѝ стори той, видял цвета на лотос,
Камала пък с усмивка му отвърна.
По-добре, помисли си младежът,
е да принасям жертви
не на боговете, а на красивата Камала.*

Камала плесна шумно с ръце, тъй че златните ѝ гривни звъннаха.

— Красиви са стиховете ти, помургавял самана, и аз наистина не ще загубя нищо, ако ти се отплатя за тях с целувка.

Тя го привлече с очи към себе си, той сведе лицето си към нейното и положи устата си върху нейната, която приличаше на прясно разкъсана смокиня. Дълго го целува Камала и Сидхарта усещаше с голяма изненада как тя го учи, колко мъдра е, как го владее, отблъсква, привлича и как след първата целувка последва дълъг, добре подреден, добре изпитан низ от целувки, всяка от които се различаваше от останалите, които предстоеше да получи. Той бе замрял, дишаше дълбоко и не можеше да повярва на всички тези нови знания, които се откриваха пред очите му.

— Много хубави са стиховете ти — каза Камала — и ако бях богата, щях да те възнаградя със златни монети за тях. Но не ще ти бъде лесно да спечелиш със стиховете си толкова пари, колкото ти трябва. Защото, ако искаш да бъдеш приятел на Камала, ще ти трябва много пари.

— Колко хубаво целуващ, Камала... — промълви Сидхарта.

— Да, това вече умея, ето защо не ми липсват дрехи, обуца, гривни и всякакви други красиви неща. Ала какво ще стане с теб? Не умееш ли нищо друго, освен да мислиш, да постиш, да твориш стихове?

— Зная и жертвени песни — каза Сидхарта, — но вече не искам да ги пея. Зная и заклинания, но вече не искам да ги изричам. Чел съм писанията...

— Чакай! — прекъсна го Камала. — Ти умееш да четеш? И да пишеш?

— Разбира се, че умея. Някои хора умеят тези неща.

— Но повечето не ги умеят. Аз също не умея. Много хубаво е, че умееш да четеш и пишеш, много хубаво... Ще имаш нужда и от заклинанията си.

В този миг при тях дотърча един от прислужниците и пошепна нещо в ухото на господарката си.

— Ще имам посещение — рече Камала. — Махай се бързо отгук, Сидхарта, никой не бива да те зърне, запомни го добре! Утре пак ще се видим.

На прислужницата си обаче тя нареди да даде на смирения брамин бяла връхна дреха. Без да съзнава какво точно става с него, Сидхарта бе дръпнат от прислужницата, отведен по заобиколни пътища в един павилион, където получи дрехата, а след това тя отиде с него до храстите и настойчиво го предупреди да напусне колкото е възможно по-бързо горичката, незабелязан от никого.

Доволен извърши всичко, което му бе наредено. Свикнал с горския живот, той безшумно напусна горичката и се прехвърли през храстите. Върна се доволен в града, свил под мишница новата си дреха. В един хан, където се отбиваха пътници, той застана на прага, помоли мълчаливо за храна, мълчаливо прие резен оризова пита. „Може би още утре — мина му през ума — няма да моля вече никого за храна.“

Внезапно в него припламна горест. Той вече не беше самана, вече не му приличаше да проси. Хвърли оризовата пита на едно куче и остана без храна.

„Прост е животът, който се води тук по света — помисли си Сидхарта, — в него няма никакви усложнения. Докато бях самана, всичко бе трудно, мъчително и накрая почти безнадеждно. Сега всичко е леко, като целувките, на които ме научи Камала. Нищо друго не ми трябва освен дрехи и пари, а това са близки и малки цели, те не могат да смутят ничий сън.“

Отдавна бе разбрал коя е градската къща на Камала и на другия ден отиде там.

— Всичко е наред — посрещна го тя. — Очаква те Камасвами, най-богатият търговец в този град. Ако му се понравиш, ще те вземе на служба при себе си. Бъди умен, мургав самана! Чрез други хора успях да му разкажа за теб. Бъди любезен с него, той е могъщ. Но не се дръж прекалено скромно! Не искам да ставаш негов слуга, трябва да бъдеш равен нему, инак няма да съм доволна от теб. Камасвами вече застарява, все повече търси спокоен живот. Понравиш ли му се, ще спечелиш пълното му доверие.

Благодари й Сидхарта и се засмя, а когато тя узна, че нито вчера, нито днес е ял нещо, заръча да донесат хляб и плодове и го нагости.

— Щастieto е твой спътник — каза му тя на раздяла, — врата след врата се разтварят пред теб. Как става така? Някаква магия ли правиш?

Сидхарта каза:

— Вчера споделих с теб, че умея да мисля, да чакам и да постя, ала ти сметна, че от тези неща няма никаква полза. Но от тях все пак има полза, и то голяма, Камала, ще видиш. Ще видиш, че глупавите самани от гората са научили немалко хубави работи, че умеят неща, които вие не умеете. Завчера все още бях брадясал просяк, вчера вече целунах Камала, а не ще мине много време и аз ще стана търговец, ще имам пари и всички неща, които ти смяташ за важни.

— Да, тъй е — съгласи се тя. — Ала какво би станало с теб, ако не бях аз? Какъв би станал, ако Камала не бе ти помогнала?

— Скъпа Камала — каза Сидхарта и се надигна, — когато дойдох при теб в горичката ти, аз направих първата крачка. Твърдо бях решил да се науча на любов от тази най-прекрасна жена. От мига, в който взех това решение, вече знаех, че ще го изпълня. Знаех, че ще ми помогнеш, знаех го още при входа на горичката, когато за пръв път ме погледна.

— Ами ако не бях пожелала?

— Но ти *пожела*. Чуй, Камала: когато запратиш камък във водата, той по най-бързия път се насочва към дъното. Същото става и тогава, когато Сидхарта има някаква цел, когато вземе някакво решение. Сидхарта не върши нищо, той само чака, мисли, пости, ала в същото време минава през всички неща по света, както камъкът през

водата, без да свърши нещо, без да се помръдне; той се чувства привлечен, той се оставя да пада. Неговата цел го привлича към себе си, защото не допуска в душата си нищо, което би могло да противоречи на целта му. Ето това е научил Сидхарта при саманите. То е същото, което глупците наричат магия и за което смятат, че е дело на демони. Нищо не е дело на демони, демони няма. Всеки може да омагьосва всеки може да постига своите цели, когато умее да мисли, кога го умее да чака, когато умее да пости.

Камала го слушаше внимателно. Тя обичаше гласа му, обичаше пламъка на очите му.

— Може би е така — тихо рече тя, — както ти казваш, приятелю. А може би Сидхарта е просто красив младеж, чийто поглед се харесва на жените, та затова го спохожда и щастието.

Сидхарта се сбогува с целувка.

— Тъй да бъде, учителко моя. Нека погледът ми винаги ти харесва, нека винаги ми носиш щастие!

---

[1] Бо или бодхи (*Ficus religiosa*) — „дървото на мъдростта“, под което според легендата Гаутама прекарва в съзерцание седем години и получава просветление, след което става Буда. — Б.пр. ↑

ПРИ ХОРАТА ДЕЦА

Отправи се Сидхарта при търговеца Камасвами. Посочиха му къща с богата наредба, слуги го поведоха между скъпи завеси и го оставиха в една стая, където зачака стопанина на дома.

Влезе Камасвами, пъргав, гъвкав мъж със силно посивяла коса, с умни, изпитателни очи, със сладострастни устни. Господарят и неговият гост любезно се поздравиха.

— Казаха ми — поде търговецът, — че си брамин, учен човек, но че търсиш служба у търговец. В неволя ли си изпаднал, брамине, та търсиш служба?

— Не — рече Сидхарта, — не съм изпаднал в неволя, никога не съм изпадал в неволя. Идвам от саманите, с които живях дълго време.

— Но как няма да си в неволя, след като идваш от саманите? Нали саманите нямат никакъв имот?

— Да, аз съм безимотен — каза Сидхарта, — ако имаш предвид това. Тогава наистина съм безимотен. Ала такъв съм драговолно, значи, не съм в неволя.

— Но от какво смяташ да живееш, след като си безимотен?

— Още не съм мислил за това, господине. Бил съм безимотен повече от три години и нито веднъж не съм мислил за това, от какво да живея.

— Тогава си живял от имота на другите.

— Може и така да е. Търговецът също живее от онова, което притежават другите хора.

— Добре го рече. Но той не им го дава безвъзмездно, а им предлага за него стоките си.

— Изглежда, наистина е така. Всеки взема, всеки дава, такъв е животът.

— Но чакай, чакай: какво би могъл да дадеш, след като си безимотен?

— Всеки дава това, което има. Боецът дава сила, търговецът — стока, учителят — наука, селякът — ориз, рибарят — риба.

— Да, тъй е. Но какво все пак е онова, което би могъл да дадеш ги? Какво си научил, какво умееш?

— Умея да мисля. Умея да чакам. Умея да пости.

— Това ли е всичко?

— Мисля, че това е всичко.

— И каква полза имаш от него? Да речем, от постенето... за какво може да послужи то?

— За много неща, господине. Когато човек няма какво да яде, постенето е най-мъдрото, което може стори. Ако например Сидхарта не беше се научил да пости, тогава том би бил принуден да постъпи днес на някаква служба, при теб или при когото и да било, защото гладът щеше да го принуди. Така обаче Сидхарта спокойно може и да почака, той не знае какво е нетърпение, не знае какво е бедствено положение, гладът дълго може да го обсажда, но той само ще се усмихва. Ето за какво е полезно постенето, господине.

— Имаш право, самана. Почакай малко.

Камасвами излезе и се върна с някакъв свитък, който подаде на госта си е въпроса:

— Можеш ли да прочетеш какво пише тук?

Погледна Сидхарта свитъка, на който бе записан някакъв търговски договор, и започна да чете съдържанието му.

— Чудесно! — възкликна Камасвами. — А можеш ли да ми напишеш нещо на този лист?

И той му подаде лист и молив, а Сидхарта записа нещо и му върна листа.

Камасвами прочете: „Добре е да пишеш, по-добре е да мислиш. Добре е да си умен, по-добре е да си търпелив.“

— Прекрасно умееш да пишеш — похвали го търговецът. — Ще имаме още да си приказваме с тебе. А днес те моля да бъдеш мой гост и да се настаниш в този дом.

Сидхарта прие с благодарност поканата и заживя в дома на търговеца. Донесоха му дрехи и обуца, а един слуга всеки ден му приготвяше баня. Два пъти дневно му поднасяха обилна храна, Сидхарта обаче ядеше само веднъж на ден, като нито приемаше месо, нито пиеше вино. Камасвами му разказваше за търговията си, показваше му стоки и хранилища, показваше му своите сметки. Много нови неща научи Сидхарта, много чу и малко каза. Не забрави той

думите на Камала и нито веднъж не се подчини на търговеца, накара го да се отнася към него като към равен, дори повече от равен. Камасвами правеше сделките си усърдно и нерядко със страст, ала Сидхарта гледаше на всичко като на някаква игра, чиито правила се мъчеше да научи, но чието съдържание не докосваше сърцето му. Не бе минало много време, откакто бе останал в дома на Камасвами, но вече започна да участва в търговията на своя домакин. Ала всеки ден, облечен в хубави дрехи, обут със скъпи обуца, в уречения час той отиваше при красивата Камала и не след дълго започна да ѝ носи и подаръци. На много неща го научи алената ѝ мъдра уста. На много неща го научи нежната ѝ гъвкава ръка. В любовта той все още беше дете, склонно да се втурне слепешком и ненаситно в насладата като в безкрайна пропаст, но тя му показва издъно, че не можеш да получиш наслада, без сам да дадеш наслада, и че всеки жест, всяка милувка, всяко докосване, всеки поглед, всяко местенце по тялото си има своя тайна и когато посветеният я събуди, се чувства щастлив. Тя го научи, че любещите се не бива да се разделят след любовното тържество, без да споделят възхищението си от най-различни неща, без да са толкова победени, колкото и победители, тъй че у никого от двамата да не възникне пресищане, пустота или лошото чувство, че си злоупотребил или с теб са злоупотребили. Прекрасни часове прекара той при красивата и мъдра майсторка, стана неин ученик, неин любовник, неин приятел. Тук, при Камала, бяха ценността и смисълът на сегашния му живот, не при Камасвами и неговата търговия.

Търговецът му възлагаше да пише важни писма и договори и свикна да се съветва с него за всички по-големи дела. Той скоро видя, че Сидхарта не разбира много от ориз и вълна, от кораби и търговия, но че ръката му беше щастлива и че той надминава него, търговеца, по спокойствие и сдържаност и по способността да слуша хората и да прониква в мислите им.

— Този брамин — сподели той с един свой приятел — не е истински търговец и никога няма да стане такъв, душата му никога не ще се отдаде с пълна страст на търговията. Но той притежава тайната на онези хора, при които успехът идва от само себе си, все едно дали това е вроденото им щастие, магия, или нещо, което е наумил при саманите. Изглежда, той всеки път само си играе със сделките, никога

не се потапя в тях изцяло, те никога не го завладяват, той никога не се страхува от неуспеха, загубата никога не го засяга.

Приятелят посъветва търговеца така:

— Давай му една трета от печалбата при сделките, които върши за теб, но ако се стигне до загуба, нека поеме пак същия дял от нея. Така ще стане по-усърден.

Камасвами се вслуша в съвета. Сидхарта обаче си остана все така безгрижен. Имаше ли някаква печалба, той я приемаше съвсем равнодушно; стигнеше ли се до загуба, само се засмиваше и казваше:

— Я виж ти, значи, лошо е станало!

Изглежда, търговските сделки наистина не го интересуваха. Веднъж отиде в някакво село, за да закупи там голяма реколта ориз. Но когато пристигна, оризът бе вече продаден на друг търговец. Въпреки това Сидхарта остана още няколко дни в селото, като черпеше селяните, подаряваше на децата им медни монети, отпразнува заедно с тях една сватба и се върна от пътуването си извънредно доволен. Камасвами го посрещна с упреци, задето не се е върнал веднага, задето е пропилял време и пари. А Сидхарта отвърна:

— Остави укорите, скъпи приятелю! Нищо досега не е било постигнато с укори. Ако има някаква загуба, нека я поема. Много съм доволен от това пътуване. Запознах се с разни хора, един брамин стана мой приятел, деца се катереха по коленете ми, селяни ми показваха нивите си, никой не се отнасяше към мен като към търговец.

— Всичко това е много хубаво — недоволно извика Камасвами, — но доколкото знам, ти все пак си търговец! Или замина единствено заради собственото си удоволствие?

— Разбира се — засмя се Сидхарта, — разбира се, че заминах за собствено удоволствие. А за какво друго? Опознах хора и земи, дарен бях с приятелство и доверие, намерих другарство. Ето какво, скъпи, ако бях Камасвами, веднага след като ми станеше ясно, че покупката се осуетява, щях да се върна бързешком, изпълнен от гняв, и тогава времето и парите наистина биха били загубени. Но аз не постъпих така, затова преживях щастливи дни, научих много неща, изпитах радост, не навредих нито на себе си, нито на другите чрез гняв и припряност. И ако един ден, да речем, пак отида там, за да купя някоя по-нататъшна реколта, ще бъда посрещнат приветливо и ведро от приветливи хора и ще съм доволен от себе си, че първия път не съм

показал припряност и недоволство. Тъй че остави това, приятелю, и недей да сипеш повече укори! Ако настъпи ден, в който видиш, че Сидхарта ти носи само вреди, изречи една дума, и Сидхарта ще тръгне по друма си. Но дотогава нека бъдем доволни един от друг.

Напразни бяха и опитите на търговеца да убеди Сидхарта, че яде неговия хляб, хляба на Камасвами. Сидхарта ядеше собствения си хляб, дори те двамата ядяха хляба на други, хляба на всички. Сидхарта никога не проявяваше интерес към грижите на Камасвами, а Камасвами имаше много грижи. И когато ставаше дума за сделка, която можеше да донесе загуба, и когато товар стоки изглеждаше загубен, и когато се очертаваше някой длъжник да не може да плати дълговете си — Камасвами никога не успяваше да убеди своя сътрудник, че си струва да изричаш думи на загриженост или гняв, да покриваш челото си с бръчки, да спиш лошо. Когато Камасвами му подметна, че на него дължи всичко, което е научил, той отвърна:

— Престани с тези твои смешки! От теб научих колко струва кош риба и каква лихва трябва да се иска за дадени назаем пари. Такива са твоите науки. Но не от теб се научих да мисля, скъпи Камасвами, по-добре ти се опитай да научиш това от мен.

Душата му наистина беше далеч от търговията. Сделките вършеха добра работа, защото можеха да му донесат пари за Камала, а те му носеха много повече, отколкото му беше нужно. Инак вниманието и любопитството на Сидхарта бяха насочени изцяло към хората, чиито дела, занятия, грижи, радости и глупости по-рано бяха за него по-чужди и по-далечни от луната. Колкото и лесно да му се удаваше да разговаря с всички, да живее с всички, да се учи от всички, той все пак съзнаваше, че има нещо, което го отделя от тях, и то беше неговото саманство. Виждаше хората да живеят по някакъв детински и животински начин, които той в едно и също време обичаите и презираше. Виждаше ги да се мъчат, виждаше ги да страдат и да посивяват от неща, които му се струваха недостойни за такава висока цена — от ламтеж за пари, за дребни удоволствия, за дребни почести; виждаше ги да се укоряват и обиждат помежду си, виждаше ги да хленчат от болки, които един самана можеше да посрещне единствено с усмивка, и да страдат от лишения, които саманите дори не усещат.

Беше отзивчив към всичко, което му носеха тези хора. С радост посрещаше търговеца, който му предлагаше ленено платно, с радост

посрещаше длъжника, които търсеше някакъв заем, с радост посрещаше просяка, който цял час му разказваше историята на своята бедност и който беше поне двойно по-богат от всеки самана. По един и същ начин се отнасяше и към богатите чуждоземни търговци, и към слугата, който го бръснеше, и към уличния продавач, който все го лъжеше с по някоя дребна монета, когато му продаваше банани. А дойдеше ли при него Камасвами, за да му изплаче грижите си или за да го упрекне за някоя сделка, той го изслушваше с любопитство и приветливост, чудеше му се, опитваше се да го разбере, даваше му известно право — толкова, колкото му се струваше, че е нужно — и се отвърщаше, за да се обърне към ближния, който имаше нужда от него. А го посещаваха мнозина, за да търгуват, да го мамят, да го подпитат за това-онова, да възбудят съчувствието му, да чуят съвета му. И той даваше съвети, изказваше съчувствия, правеше подаръци, оставяше се малко да го послъгват, а цялата тази игра и страстта, с която я играеха всички хора, занимаваха мислите му толкова, колкото някога боговете и Брахман.

Сегиз-тогиз долавяше дълбоко в гърдите си някакъв умиращ, приглушен глас, който тихо го предупреждаваше и тихо плачеше, толкова тихо, че едва го чуваше. Тогава отново го спохождаше за час съзнанието, че води странен живот, че върши все неща, които не са нищо друго освен игра, че макар да е ведролик и от време на време да изпитва радост, истинският живот все пак протича покрай него, без да го докосне. Както някой играч подхвърля своите топки, така и той си играеше със сделките, с хората около него, гледаше ги, а те му доставяха удоволствие; но със своето сърце, с извора на своята същност той не беше при тях. Изворът бликаше някъде далеч от него, бликаше и бликаше незримо, нямаше вече нищо общо с живота му. На няколко пъти го достраша от такива мисли и му се прииска сам да може да се отдаде със свитата страст, с цялото си сърце на детинската суетня на света, да живее истински, да се труди истински, да изпитва истинска наслада и да живее, вместо да стои отстрани като съзercател.

Не преставаше да посещава красивата Камала, изучи майсторството на любовта, опозна култа на насладата, при който, повече откъдето и да било, даването и вземането се сливат в едно, разговаряше с нея, учеше се от нея, даваше ѝ съвети, получаваше

съвети. Тя го разбираше по-добре, отколкото някога го бе разбирал Говинда, тя повече му прилягаше.

Веднъж той ѝ рече:

— Ти си като мен, ти си по-различна от повечето хора. Ти си Камала, нищо друго, а вътре в себе си имаш покой и убежище, в които можеш да свърнеш по всяко време и да си като у дома си, тъй както и аз мога да го сторя. Малцина имат такова нещо, ала все пак всички биха могли да го имат.

— Не всички хора са умни — каза Камала.

— Не е там причината — възрази Сидхарта. — Камасвами е толкова умен, колкото съм и аз, и въпреки това няма убежище в себе си. А други го имат, макар според разума си да са малки деца. Повечето хора, Камала, са като падащо листо, което се носи и върти из въздуха, и се люшка, и пада на земята. Но други, те са малцина, са като звезди, вечно вървят по пътя си, вятърът не ги достига, те имат вътре в себе си свой закон и път. Сред многото учени люде и самани, които познавам, имаше и един такъв, свършен, и аз никога не ще го забравя. Това е Гаутама, Възвишения, прогласителят на онова учение. Всеки ден хиляди ученици слушат проповедта му, следват напътствията му всеки час, но всички те не са нищо друго освен падащи листа, те нямат вътре в себе си учението и закона.

Камала го гледаше с усмивка.

— Пак говориш за него — каза тя, — в теб пак витаят самански мисли.

Сидхарта не отвърна и те се отдадоха на любовна игра, на една от тридесетте или четиридесетте различни игри, които знаеше Камала. Снагата ѝ беше гъвкава като на ягуар, беше като лъка на ловец; който научеше от нея изкуството на любовта, познаваше вече много наслади, много тайни. Тя дълго игра със Сидхарта, примамва го, отблъсква го, насилва го, обгръща го, радва се на умението му, докато накрая той бе победен и се отпусна отмалял до нея.

Хетерата се надвеси над него, дълго се взира в лицето му, в уморените му очи.

— Ти си най-добрият любовник, когото съм виждала — замислено каза тя. — По-силен си от другите, по-гъвкав, по-старателен. Добре си научил изкуството ми, Сидхарта. Когато един ден остарея, искам да имам дете от теб. Но въпреки всичко, скъпи, си

останал самана, въпреки всичко не ме обичаш, не обичаш никого. Така е, нали?

— Сигурно е така — уморено продума Сидхарта. — Такъв съм, каквато си и ти. Ти също не обичаш — инак би ли могла да направиш от любовта изкуство? Навярно хора като нас не могат да обичат. Това могат хората деца: то е тяхна тайна.

САМСАРА

Дълго бе живял Сидхарта живота на света и на насладите, без да му принадлежи. Сетивата, които бе убил през горещите години на своето саманство, отново се бяха пробудили, той бе опитал вкуса на богатството, вкуса на сладта, вкуса на могъществото; и въпреки това в сърцето си дълго време бе останал самана, умната Камала правилно бе забелязала. Животът му неспирно се направляваше от мисленето, от чакането, от постенето; хората по света, хората деца оставаха чужди за него, тъй както и той им беше чужд.

Годините минаваха, а заобиколеният от разкош Сидхарта едва усещаше техния бяг. Беше забогатял, отдавна имаше собствен дом и собствена прислуга, и градина край града на брега на реката. Хората го обичаха, посещаваха го, когато им трябваша съвети или пари, но никой освен Камала не му беше близък.

Онази висша, светла будност, която го бе споходила някога, на върха на младостта му, в дните след проповедта на Гаутама, след раздялата с Говинда, онова напрегнато очакване, онова гордо усамотение без учения и без учители, онази гъвкава готовност да чуе божествения глас в собственото си сърце — всичко постепенно се бе превърнало в спомен, бе отминало, далеч и едва чуто се плискаше свещеният извор, който някога се бе намирал толкова близко, който някога се бе плискал в самия него. Наистина задълго бе съхранил много от нещата, които бе научил от саманите, които бе научил от Гаутама, които бе научил от своя баща, брамина: умерен живот, удоволствие от размишленията, часове на съзерцание, тайно познание за собствената същина, за вечното Аз, което не е ни тяло, ни съзнание. Част от тези неща бе останала в него, но те потъваха все повече и се покриваха с прах. Както грънчарското колело, приведено веднъж в движение, се върти още дълго и твърде бавно се уморява и намалява скоростта си, така и в душата на Сидхарта колелото на отшелничеството, колелото на мисленето, колелото на разграничаването се въртя още дълго, не спираше да се върти, но се въртеше все по-бавно и колебливо и не бе далеч от спирането. Бавно,

както влагата прониква в умирация пън, бавно го изпълва и започва да го разяжда, в душата на Сидхарта бяха проникнали светът и леността, те бавно я изпълваха, правеха я тежка, морна, сънлива. Затова пък сетивата му се бяха изострили, бяха научили, бяха узнали много неща.

Сидхарта се бе научил да върти търговия, да упражнява власт над хората, да се забавлява с жена, научил се бе да носи красиви дрехи, да повелява на слуги, да се къпе в благовонни води. Научил се бе да приема крехки и грижливо приготвени храни, риба, а също месо и птици, подправки и сладкиши, да пие и вино, което изпълва човека с леност и забрава. Научил се бе да играе на зарове и да седи пред шахматната дъска, да гледа танцьорки, да се оставя да го носят в носило, да спи на меко ложе. Ала все пак винаги се бе различавал от останалите и бе съзнавал превъзходството си над тях, винаги ги бе наблюдавал с малко присмех, с малко иронично презрение, със същото презрение, с което един самана гледа на светските хора. И когато Камасвами боледуваше, и когато бе ядосан, и когато се чувстваше обиден, и когато се оплакваше от търговските си грижи — Сидхарта всеки път бе гледал на него с присмех. Бавно и незабележимо заедно с отминаващите сезони на жътва и дъждове този негов присмех бе отмалявал, превъзходството му бе стихвало. Бавно, посред растящите си богатства, Сидхарта сам бе приел нещо от характера на хората деца, нещо от тяхната детинщина и тяхната боязливост. Но все пак той им завиждаше и колкото повече започваше да им прилича, толкова повече им завиждаше. Завиждаше им за това, което му липсваше и което те имаха — за важността, която можеха да придадат на живота си, за силата на техните радости и страхове, за плахото, ала сладко щастие на вечната им влюбеност. А тези хора винаги бяха влюбени, било в себе си, било в децата си, било в слава и пари, в кроежи или надежди. Но той не научи от тях това, не научи тъкмо това, тази детинска радост и детинска глупост; научи не друго, а неприятното, което сам презираше. Все по-често се случваше на сутринта след някой нощен пир да лежи дълго и да се чувства потиснат и уморен. Случваше се да се ядоса и изпълни с нетърпение, когато Камасвами започнеше да му доскучава с грижите си. Случваше се да се смее твърде гръмогласно, когато загубеше на зарове. Лицето му все още бе по-умно и по-одухотворено от другите лица, но то рядко се усмихваше и малко по малко започна да придобива онези черти, които толкова често се срещат по лицата на

богатите, чертите на недоволството, на болнавоост, на неприязън, на леност, на безсърдечие? Лека-полека то налегна душевната болест на богатите.

Като воал, като лека мъгла над Сидхарта бавно се спускаше умората и всеки ден тя ставаше малко по-гъста, всеки месец малко по-плътна, всяка година малко по-тежка. Както някоя нова дреха с течение на времето остарява, губи красивия си цвят, покрива се с петна и гънки, изтъква се по краищата, излинява и се прекъсва тук-там, така и новият живот на Сидхарта, който бе започнал подир раздялата му с Говинда, беше остарял, така и той бе загубил е течение на годините цвѳта и блясъка си, така и по него се образуваха гънки и петна, а притаени, но все пак подаващи се тук-там грозни муцуни, дебнеха разочарованието и отвращението. Сидхарта не забелязваше нищо. Забелязваше само, че онзи ясен и сигурен вътрешен глас, който някога се бе пробудил в него и го бе напътствал в най-светлите му години, сега мълчеше.

Той бе оплетен в примките на света, на насладата, на страстта, на леността, а накрая и в примките на онзи порок, който най-много бе презирал и осмивал като най-безумен от всички пороци: алчността. В примките си го бяха оплели и собствеността, имотът и богатството, бяха престанали да представляват за него само играчки и дрънкулки, а се бяха превърнали в окови и тежест. В тази най-последна и гнусна зависимост Сидхарта бе изпаднал по странен и коварен път — чрез играта на зарове. Защото по времето, когато в сърцето си бе престанал да се чувства самана, Сидхарта се впусна в играта на пари и скъпоценности — която иначе бе играл небрежно и с усмивка като нещо, присъщо на хората деца — с все по-нарастваща ярост и страст. Всички се бояха от него, малцина се осмеляваха да играят — толкова високи и дръзки бяха залаганията му. Играеше, тласкан от неволята на сърцето си; проиграването и пропиляването на жалките пари му доставяше някаква гневна радост, по никой друг начин не можеше да покаже по-ясно и по-подигравателно своето презрение към богатството, този идол на търговците. И той играеше с високи залагания и безпощадно, ненавиждайки сам себе си, подигравайки сам себе си, спечели хиляди, загуби хиляди, проигра пари, проигра накити, проигра една своя лятна къща, после пак спечели и пак загуби. Обичаше страха, ужасния и сковаващ страх, който го изпълваше,

докато хвърляше заровете, докато тръпнеше за високите си залагания, обичаше го и все търсеше да го поднови, да го засили, да го повиши, защото единствено в това чувство все още можеше да изпитва нещо като щастие, нещо като упоение, нещо като по-висш живот сред неговия сит, блудкав, безцветен живот. И след всяка голяма загуба започваше да крои планове как да възстанови богатството си, залавяше се по-усърдно с търговията, принуждаваше с по-голяма строгост длъжниците си да платят своите дългове, защото искаше пак да играе, искаше пак да прахосва, искаше пак да показва своето презрение към богатството. Сидхарта изгуби спокойствието, с което някога приемаше загубите в търговията, изчезна неговата добронамереност към просяците, изчезна радостта, с която подаряваше или заемаше пари на просителите. Той, който с едно хвърляне губеше по десет хиляди и пак се смееше, стана все по-строг и по-дребнав в търговията, дори нощем от време на време сънуваше пари! А щом се събудеше от това отвратително опиянение, щом видеше в огледалото на стената на спалнята си своето застаряло и погрозняло лице, щом го обземеха срам и отвращение, той хукваше по-нататък, към нова хазартна игра, хукваше към опияненията на сладострастието, на виното, а оттам — отново към страстта на трупането и печалбата. Тичането в този безсмислен кръговрат му донесе умора, донесе му старост, донесе му болест.

И тогава като някакво предупреждение го споходи един сън.

Беше прекарал привечерните часове при Камала, в нейната красива градина. Разговаряли бяха под дърветата и замислената Камала бе изрекла думи, зад които се криеха тъга и умора. Беше го помолила да ѝ разкаже за Гаутама и не можеше да се наслуша колко чист бил взорът му, колко кротка и красива била устата му, колко добродушна била усмивката му, колко спокойна била походката му. Дълго трябваше да ѝ разказва за възвишения Буда и накрая Камала бе рекла с въздишка: „Някой ден — и той може би не е далеч — аз също ще последвам този Буда. Ще му подаря градината си и ще се приобща към неговото учение.“ Веднага след това обаче го бе приласкала, беше го въвлякла с болезнена пламенност в нова любовна игра, сред ухапвания и сълзи, сякаш искаше да изстиска и последната сладка капка от тази суетна, тленна наслада. Никога досега Сидхарта не бе чувствал с такава смайваща яснота колко близко е родството между

смъртта и насладата. После се бе отпуснал до нея, гледал бе лицето на Камала близо до своето, а под очите ѝ и около устата ѝ бе прочел ясно откогато и да било някакво плахо писмо, някакво писмо от тънки щрихи, от едва забележими бразди, писмо, което напомняше есен и старост; така, както самият Сидхарта, който отиваше към четиридесетте, бе забелязал тук-там из смолистите си коси и посивели места. Умора бе изписана по красивото лице на Камала, умора от ходенето по дълъг път, който не завършва с нещо радостно, умора и начало на повяхването и скрита, все още неизказана, дори може би все още неосъзната боязън: страх от старостта, страх от есента, страх от неотвратимата смърт. С въздишка се бе сбогувал той с нея, с безотрадната душа, изпълнена със скрита боязън.

А у дома си Сидхарта бе прекарал нощта с танцьорки и вино, играл бе сред себеподобните си ролята на човек, който ги превъзхожда, а това вече не беше истина, изпил беше много вино и късно след полунощ се бе отпуснал на леглото си, уморен и въпреки това възбуден, на крачка от плача и отчаянието, и дълго и напразно се бе мъчил да заспи, със сърце, пълно с горест, за която му се струваше, че няма да може да понесе, пълно с отвращение, от което се чувстваше проникнат, както от блудкавия, противен вкус на виното, на твърде сладникавата, празна музика, на твърдо разнежената усмивка на танцьорките, на твърде сладникавия мирис на косите и на гърдите им. Но повече от всичко друго се отвращаваше от себе си, от мириса на косите си, от винения дъх на устата, от ленивата отпуснатост и безотрадность на кожата си. И както някой, който след като е ял и пил прекомерно, повръща сред мъки и все пак се радва на облекчението си, така и на лишения от сън Сидхарта, обхванат от чудовищно отвращение, му се прииска да се отърве от тези наслади, от тези привички, от целия този безсмислен живот и от самия себе си. Едва в дрезгавината на утрото и при първото пробуждане на уличния живот пред дома му той се бе унесъл в дрямка, намерил бе за няколко минути нещо като упоение, някакво подобие на сън. В тези мигове му се яви едно съновидение:

Камала държеше в златен кафез една малка и рядка пойна птичка, и тъкмо тази птичка му се присъни. Присъни му се следното: птичката, която иначе огласяше утринта, бе замлъкнала и понеже това му направи впечатление, той пристъпи към кафеза, погледна в него и

видя, че тя е мъртва и лежи бездиханна. Извади я, задържа я за миг в шепата си и после я изхвърли навън, на улицата; и в същия миг ужасно се изплаши, сърцето го заболя, сякаш ведно с мъртвата птичка бе изхвърлил от себе си всякаква ценност, всякаква доброта.

Сепна се от съня си, обзет от дълбока тъга. Струваше му се, че е водил живот без всякаква стойност, без всякакъв смисъл: в ръцете му не бе останало нищо живо, нищо ценно или такова, което си заслужаваше да бъде задържано. Беше самотен и с пуста душа, като корабокрушенец, изхвърлен на брега.

Мрачен отиде Сидхарта в един от своите паркове, заключи портата му, седна под едно мангово дърво, почувства смъртта в сърцето си и ужаса в гърдите си. Седеше уморен и усещаше как нещо в него умира, как нещо в него вехне, как нещо в него свършва. Лека-полека събра мислите си и отново прехвърли в съзнанието си целия свой житейски път, още от първите дни, които можеше да си припомни. Кога бе изпитвал щастие, кога бе чувствал истинско блаженство? О, да, неведнъж бе изпитвал такова нещо. Вкусил бе от него през момчешките си години, защото брамините не сдържаха похвалите си, когато се случеше той, изпреварил с много връстниците си, да се отличи при изричането на свещените стихове, в спор с мъдреците като помощник при жертвоприношенията. Тогава бе почувствал в сърцето си: „Пред теб се е ширнал път, за който си призван, боговете те очакват.“ После си спомни за младостта, когато все по-високо отлитащата цел на всичките му размишления го бе изтръгнала и отдалечила от тълпата на онези, които хранеха същите стремежи, когато се бореше сред болки за смисъла на Брахман, когато всяко достигнато познание само разгаряше нова жажда за него и посред жаждата, посред болката бе чувствал все едно и също: „Не спирай! Не спирай! Ти си призван!“ Дочувал бе този глас, когато трябваше да напусне родината си, защото бе избрал живота на саманите, дочувал го бе и тогава, когато бе оставил саманите, за да иде при онзи съвършен човек, и тогава, когато бе напуснал и него, за да се отправи в неизвестността. Колко отдавна не бе чувал този глас, колко отдавна не бе достигал някаква висота, колко равен и пуст се бе точил пътят му, дълги години, без някаква висока цел, без жажда, без възвишеност, доволен от дребните наслади и все пак незадоволен. Без сам да съзнава, през всичките тези години той се бе терзал и не бе

преставал да се стреми към това, да стане човек като всички останали, като тези деца, макар че животът му преминаваше много по-жалък и нещастен от техния, защото целите им се отличаваха от неговите, както и грижите им, целият този свят от хора като Камасвами за него не бе означавал нещо повече от игра, от танц, който съзерцаваш отстрани, от комедия. Единствено Камала му бе скъпа, единствено тя имаше някаква стойност за него — но дали все още беше така? Имаше ли все още нужда от нея, или пък тя от него? Не играеха ли игра без край? Струваше ли си да се живее за *това*! Не, не си струваше! Тази игра се наричаше самсара, игра за деца, игра, която можеше да се играе навярно веднъж, два пъти, десет пъти — ала все отново и отново?

Разбра тогава Сидхарта, че играта бе свършила, че вече не би могъл да я играе. Тръпка премина по снагата му, той почувства, че вътре в него нещо бе умряло.

През целия този ден той остана под дървото и не преставаше да мисли за баща си, за Говинда, за Гаутама. Нима трябваше да ги напусне, за да стане като Камасвами? Настъпи нощ, а той все още беше под дървото. Когато вдигна очи към звездите, си помисли: „Седя си тук под моето мангово дърво, в моята градина.“ Поусмихна се — необходимо ли беше, редно ли беше, не беше ли някаква безразсъдна игра той да притежава мангово дърво, да притежава градина?

Сложи край и на това, то също умря в него. Стана, сбогува се с манговото дърво; сбогува се с градината. Тъй като през целия ден не бе ял, мъчеше го остър глад и той си спомни за своята градска къща, за своята стая, за своето легло, за масата, отрупана с ястия. Усмихна се уморено, потръпна и се сбогува с тези неща.

В същия час на нощта Сидхарта напусна градината си, напусна града и вече никога не се върна. Дълго го търси Камасвами, който мислеше, че са го отвлекли разбойници. Камала не го потърси. Тя не се изненада, когато узна, че Сидхарта е изчезнал. Нима не беше очаквала това винаги? Нима той не беше самана, бездомник, отшелник? Най-силно го бе почувствала при последната им среща и сред болката от загубата тя все пак се радваше, че този последен път така силно го бе привлякла до себе си и още веднъж се бе усещала изцяло завладяна и проникната от него.

Когато до нея стигна първата вест за изчезването на Сидхарта, тя пристъпи към прозореца, до който държеше в златен кафез една рядка пойна птичка. Отвори вратичката на кафеза, извади оттам птичката и я пусна да литне. Дълго гледа подир нея, подир отлитащата птичка. От този ден насетне престана да приема гости и домът ѝ непрекъснато бе заключен. След време обаче разбра, че от последната си среща със Сидхарта е бременна.

КРАЙ РЕКАТА

Сидхарта крачеше из гората, вече далеч от града, и не знаеше нищо друго, освен че вече не може да се върне обратно, че животът, който бе водил вече толкова години, е свършил, е отминал, е изяден и изсмукан до отвращение. Мъртва бе пойната птичка, която му се бе присънила. Дълбоко се бе оплел в тази самсара, бе всмукал от всички страни отвращение и смърт така, както може да всмуква някой сюнгер, докато най-сетне целият се напои. Беше се изпълнил до пресита, изпълнил се бе от низост, от смърт и на света нямаше вече нищо, което да го примами, което да го зарадва, което да го утеши.

Изгаряше от копнеж да не научава за себе си нищо повече, да намери покой, да бъде мъртъв. Ах, защо не изтрещеше някоя мълния, която да го убие! Защо не изскочеше някой тигър, който да го разкъса! Защо нямаше вино, отрова, която да му донесе упоение, забрава и сън, от който никога вече да не се събуди. Съществуваше ли на света още някаква мръсотия, с която да не беше се омърсявал, някакъв грях, някакво безумство, които да не бе извършвал, някакво душевно опустошение, чийто товар да не бе понасял? Беше ли все още възможно да живее? Беше ли възможно отново и отново да поема дъх, да издишва, да усеща глад, отново да яде, отново да спи, отново да лежи до някоя жена? Нима за него този кръговрат не бе изчерпан и приключен?

Сидхарта излезе на голямата река сред гората, същата река, през която някога като младеж, напуснал града на Гаутама, го бе превозил един лодкар. Спря пред тази река, несмело застана на брега ѝ. Умората и гладът го бяха изтощили, пък и защо ли трябваше да върви по-нататък, накъде, към каква цел? Не, вече нямаше цели, вече нямаше нищо друго освен дълбокия, мъчителен копнеж да отърси от себе си цялото това безредно съновидение, да изблъва от себе си това блудкаво вино, да сложи край на този жалък и позорен живот.

Над брега на реката бе надвиснало едно кокосово дърво и Сидхарта облегна рамо на него, обви с ръка ствола му и се загледа надолу към зелената вода, която неспирно се носеше под нозете му.

Гледаше надолу и почувства как всецяло го е завладяло желанието да се пусне от дървото и да потъне в тази вода. Страховита пустота струеше от водата към него и напълно съответстваше на ужасната пустота в душата му. Да, това бе краят. За него вече не съществуваше нищо друго освен желанието да се изличи, да разбие на парчета грозната постройка на живота си, да ги запокити в нозете на подигравателно усмихващите се богове. Ето голямата цел, към която се бе стремил: смъртта, разбиването на формата, която ненавиждаше! Нека стане храна на рибите това псе Сидхарта, този безумец, това покварено и мързеливо тяло, тази сънena и преуморена душа! Нека стане храна на рибите и крокодилите, нека демоните го разкъсат на парчета!

Гледаше водата с разкривено лице, видя как то се отразява в нея и го заплю. Обхванат от дълбока умора, той пусна ръката си от ствола на дървото и се пообърна малко, за да падне отвесно, за да потъне най-после. Затворил очи, той се отпусна в смъртта.

И тогава от някакви затънтени кътчета на душата му, от миналото на изнурителния му живот се роди някакъв звук. Беше само дума, сричка, която той без каквато и да било мисъл изговори едва чуто с пресекващ глас, прастарата дума, с която започваха и завършваха всички брамински молитви, свещената дума ОМ, която означава „съвършенство“ или „пълнота“. И в мига, в който звукът ОМ докосна слуха на Сидхарта, неговият потънал в дрямка дух внезапно се пробуди и разбра какво безразсъдство върши.

Страх обзе Сидхарта. Такова, значи, бе неговото положение, дотолкова, значи, бе загубен, дотолкова бе заблуден и изоставен от всякакво познание, че бе могъл да потърси смъртта, че това желание, това детинско желание бе могло да възникне в него: да намери покой, като изличи тялото си! Което в последно време не бе успяла да извърши цялата мъка, цялото отрезвяване, цялото отчаяние, бе сторил този миг, в който ОМ проникна в съзнанието му: да познае себе си сред своите мъки и блуждения.

„ОМ — тихо повтаряше той. — ОМ!“ И отново знаеше онова, което бе забравил: Брахман, ненакърнимостта на живота, божественото.

Ала това бе само миг, само проблясък. Сидхарта се свлече до дънера на кокосовото дърво, просна се изтощен и, като изричаше едва

чуто ОМ, положи глава върху корените на дървото и се унесе в дълбок сън.

Спа дълбоко и без сънища, както отдавна не бе му се случвало. Когато след няколко часа се събуди, струваше му се, че са минали десет години, чуваше тихия плисък на водата, не знаеше къде се намира и кой го е довел тук, отвори очи, видя смаян дърветата и небосвода над главата си и едва тогава си спомни кой е и как се бе озовал тук. Но за това му беше нужно доста време, а миналото се яви пред него като забулено с воал, безкрайно далечно, безкрайно непостижимо, безкрайно безразлично. Знаеше само, че бе напуснал предишния си живот (в първия миг на спомнянето му този предишен живот му се струваше нещо много далечно, нещо почти забравено, сякаш неговото Аз се раждаше сега за втори път), че изпълнен от отвращение и низост, беше искал да захвърли дори живота си, но че се бе опомнил край една река, под едно кокосово дърво, със священата дума ОМ на уста, а сетне бе заспал и сега, пробуден, гледа света като нов човек. Тихо изрече думата ОМ, с която бе заспал, и му се струваше, че целият негов дълъг сън не е бил нищо друго освен продължително, вгълбено изричане на ОМ, мислене на ОМ, потапяне и пълно разтваряне в ОМ, в Безименното, в Съвършеното.

Какъв прекрасен сън бе това! Никога един сън не беше го ободрявал, обновявал, подмладявал така! А може би наистина бе умрял, беше потънал и отново се бе родил в нов облик? Но не, той се познаваше, познаваше ръцете и нозете си, познаваше мястото, където лежеше, познаваше това Аз в гръдта си, този Сидхарта, този своенравен, чудат Сидхарта. Ала въпреки всичко бе променен, бе обновен, бе странно отпочинал, странно буден, весел и любопитен.

Изправи се Сидхарта и видя насреща му да седи някакъв човек, непознат човек, монах в жълти одежди и с бръсната глава, застинал в съзерцание. Разгледа мъжа, който нямаше нито коса, нито брада, и не след дълго разпозна в него Говинда, приятеля от младежките години, Говинда, който се беше приобщил към възвишения Буда. Говинда също бе остарял, но лицето му все още имаше някогашните си черти, по него се четеше усърдие, преданост, търсене, плахост. Когато обаче Говинда, почувствал погледа му, отвори очи и се вгледа в него, Сидхарта забеляза, че той не го е познал. Зарадва се Говинда, че го

вижда буден, изглежда, дълго бе седял тук в очакване на пробуждането му, макар и да не го познаваше.

— Аз спях — рече Сидхарта. — Как си се озовал тук?

— Ти спа — отвърна Говинда. — Не е хубаво да се спи на такива места, които гъмжат от змии, където се кръстосват пътищата на горските животни. Аз, о, господине, съм ученик на възвишения Гаутама, на Буда, мъдреца от рода на Сакиите, и с още неколцина като мен скитах по този път, когато те видях заспал на място, опасно за спане. Ето защо се опитах да те събудя, о, господине, и понеже видях, че сънят ти е твърде дълбок, изостанах от спътниците си и седнах при теб. И тогава, изглежда, самият аз съм заспал, макар че исках да бдя над съня ти. Лошо изпълних дълга си, умората ме надви. Ала след като вече си се събудил, позволи ми да си тръгна, за да настигна своите братя.

— Благодаря ти, самана, задето си бдял над съня ми — рече Сидхарта. — Добросърдечни сте вие, учениците на Възвишения. Е, сега вече можеш да продължиш пътя си.

— Тръгвам, господине. Дано радостта да съпровожда господина навеки.

— Благодаря ти, самана.

Говинда направи жест за поздрав и рече:

— Сбогом.

— Сбогом, Говинда — отвърна Сидхарта.

Монахът се вкамени.

— Но, господине, откъде знаеш името ми?

Усмихна се тогава Сидхарта.

— Зная те, Говинда, от къщурката на баща ти и от браминското училище, и от жертвоприношенията, и от отиването ни при саманите, и от онзи час, в който ти се приобщи към Възвишения в горичката Йетавана.

— Та ти си Сидхарта! — провикна се Говинда. — Сега те познавам и не мога да разбера как веднага не те познах. Добре дошъл, Сидхарта, голяма е радостта ми, че те виждам пак.

— И аз се радвам да те видя отново. Ти си бил страж на съня ми и аз още веднъж ти благодаря, макар и да нямах нужда от страж. Накъде си се запътил, о, приятелю?

— Наникъде. Ние, монасите, винаги сме на път, стига да не е настъпил дъждовният период, все вървим от град на град, живеем според нашите закони, проповядваме учението, приемаме милостиня, продължаваме по-нататък. Така е винаги. Ами ти, Сидхарта, накъде си се отправил ти?

Рече Сидхарта:

— И с мене е същото, приятелю, както и с тебе. Отправил съм се наникъде. Просто съм на път. Скитам.

Говинда възрази:

— Казваш, че скиташ, и аз ти вярвам. Но не се сърди, о, Сидхарта, ти не приличаш на скитник. Носиш дреха на богат човек, носиш обуца на благородник, а косите ти, които излъчват мириса на благовонна вода, не са коси на скитник, не са коси на самана.

— Тъй е, скъпи, правилно си забелязал всичко, всичко вижда остро ти око. Но аз не съм ти казвал, че съм самана. Казах, че скитам. Такава е и истината: аз скитам.

— Скиташ — каза Говинда, — но малцина скитници носят такава дреха, малцина носят такива обуца, малцина имат такива коси. Аз скитам от много години, но за пръв път срещам такъв скитник.

— Вярвам ти, скъпи Говинда. Но ето че днес срещна и такъв скитник, с такива обуца, с такава одежда. Спомни си, скъпи: тленен е видимият свят, тленни, твърде тленни са и одеянията ни, и начинът, по който носим косите си, и самите ни коси и тела. Нося дрехи на богат човек, добре си го забелязал. Нося ги, защото бях богат, и нося косите си като светските люде и сластолюбците, защото бях един от тях.

— А сега, Сидхарта, какъв си сега?

— Не знам; знам го толкова, колкото и ти. На път съм. Бях богат, но вече не съм; а какво ще бъде утре, не знам.

— Загубил си богатството си?

— Загубих го или пък то мен. То изчезна. Бързо се движи колелото на събитията, Говинда. Къде е онзи брамин на име Сидхарта? Къде е онзи самана на име Сидхарта? Къде е онзи богаташ на име Сидхарта? Ти знаеш, Говинда, тленното бързо се променя.

Говинда дълго гледа приятеля си от младини, а в очите му се четеше съмнение. После го поздрави така, както се поздравяват благородници, и пое своя път.

Сидхарта гледаше след него с усмихнато лице, той още обичаше своя верен, плах другар. И как можеше да не обича някого или нещо в този миг, в този вълшебен час, след прекрасния си сън, проникнат от ОМ! Тъкмо в това се състоеше магията, която го бе завладяла по време на съня му и чрез ОМ — той обичаше всичко, бе преизпълнен с радостна обич към всичко, което виждаше. И сега му се струваше, че тъкмо в това се е състояла и някогашната му болест — че не можеше да обича нищо и никого.

Сидхарта гледаше с усмихнато лице след отдалечаващия се монах. Сънят му бе дал много сили, ала го мъчеше остър глад, защото вече два дни не бе ял нищо, а отдавна бе минало времето, когато можеше да издържа на гладуване. Припомни си онова време с тъга, но и с насмешка. Сети се как тогава се бе перчил пред Камала с три неща, с три благородни и недостижими умения, които владееше: постене — чакане — мислене. В това се състоеше тогава имотът, силата, могъществото му, здравата му опора — в усърдните, усилни години на своята младост той бе овладял само тези три умения, нищо повече. А ето че сега се бе лишил от тях, нито едно от тях вече не беше негово — нито постенето, нито чакането, нито мисленето. Беше се лишил от тях заради най-жалките и тленни неща — сладострастие, охолство, богатство! Наистина странни неща се бяха случили с него. Сега сякаш действително бе заприличал на хората деца.

Сидхарта взе да обмисля положението, в което се намираше. Мислеше с усилие, общо взето, нямаше желание за това, но се заставяше.

„Ето — мислеше си той, — сега, когато всички тези тленни неща отново са ме напуснали, аз пак стоя под слънцето както някога, когато бях малко дете, и нямам нищо свое, не мога нищо, не умея нищо, нищо не съм научил. Колко странно! Сега, когато вече не съм млад, когато косите ми са наполовина посивели, когато силите ми отслабват, сега аз пак започвам отначало, от детските си години!“

Отново не можа да сдържи усмивката си. Да, странна бе участта му. Той вървеше надолу и отново бе празен, гол и глупав сред света. Но това не го изпълваше с мъка, не, дори изпитваше желание да се смее, да се смее на себе си, да се смее на този странен, безумен свят.

„Вървиш надолу, човече!“, сам см продума той и се разсмя, а в мига, когато изказа тези думи, погледът му спря върху реката и той

видя как реката също върви надолу, носи се все надолу, но въпреки това не спира да припява радостно. Това му се понрави и той приятелски се усмихна на реката. Не течение ли пред него същата река, в която бе искал да се удави някога, преди сто години, или всичко му се бе присънило?

„Наистина странен бе животът ми — мислеше си той, — премина по странни криволици. Като невръстно момче единствената ми грижа бяха боговете и жертвоприношенията. Като юноша единствената ми грижа беше отшелничеството, мисленето и съзерцанието, все търсех Брахман, боготворях безсмъртието в Атман. Като млад мъж обаче последвах покаяниците, живях в гората, понасях зной и мраз, научих се да гладувам, приучих тялото си да умира. После срещнах великия Буда и открих в неговото учение познанието, усетих знанието за единството на света да тече в мен като собствената ми кръв. Ала трябваше да напусна и Буда, и голямото познание. Отидох си и научих от Камала любовните наслади, научих от Камасвами търговията, трупам пари, пропилявах пари, научих се да обичам стомаха си, научих се да лаская сетивата си. Трябваша ми много години, докато загубя духа си, докато се отуча от мисленето, докато забравя единството. Нима не съм се превръщал бавно и с големи заобикаляния от мъж в дете, от мислител в човек дете? И въпреки това този път е бил твърде добър, и въпреки това птичката в гърдата ми не е умряла. Но какъв път бе това само. Трябваше да мина през толкова много глупост, през толкова много пороци, през толкова много заблуди, през толкова много отвращения, разочарования и мъки — само и само отново да стана дете и да започна всичко отначало. Но това беше правилно, сърцето ми казва «да» на тези неща, а очите ми се смеят. Трябваше да изпитам отчаяние, трябваше да се принизя до най-безразсъдната от всички мисли, до мисълта за самоубийство, за да възприема отново ОМ, за да мога пак да спя и да се събудя, както трябва. Трябваше да се превърна в глупак, за да намеря отново Атман в себе си. Трябваше да извърша грях, за да мога отново да живея. Къде ли още би ме отвел пътят ми? Глупав е този път, той обикаля, може би върви в кръг. Да върви накъдето си иска — аз не ще престана да крача по него.“

Чувстваше как радостта блика в гърдите му.

— Откъде се взе тази твоя радост? — попита той сърцето си. — Да не би от дългия, здрав сън, който ми се отрази толкова добре? Или от словото ОМ, което изрекох? Или от това, че се отскубнах, че успях да осъществя бягството си, че най-сетне отново стоя под небосвода свободен като някое дете? О, колко е хубаво да си избягал, да си се освободил! Колко чист и прекрасен е въздухът тук, колко хубаво е да се диша! Там, откъдето избягах, всичко миришеше на мехлеми, на подправки, на вино, на излишество, на леност. Как ненавиждах този свят на богатшите, на гуляйджиите, на зароииграчите! Как ненавиждах сам себе си, задето бях останал толкова дълго в този ужасен свят! Как се ненавиждах, ограбвах, отравях, измъчвах, как се състарявах и озлобявах! Не, никога вече не ще си въобразя това, което някога ми доставяше такава радост — че Сидхарта е мъдър! Виж, това е добре, харесва ми, заслужава похвала: най-после слагам край на тази ненавист към самия себе си, слагам край на онзи безумен и празен живот! Заслужаваш похвала, Сидхарта, че след толкова години на глупост най-сетне отново ти хрумна нещо, отново направи нещо, чу птичката в гръдта ти да пее и я последва!

Тъй се хвалеше той, радваше се на себе си, вслушваше се с любопитство в стомаха си, който стенеше от глад. Чувстваше, че в последните дни е изпитал докрай вкуса на част от мъката, на част от низостта и ги е изплюл, предъвкал ги е до отчаяние, до смърт. Така беше добре. Можеше да остане още дълго при Камасвами, да печели пари, да прахосва пари, да засища корема си и да оставя душата си да умира от жажда, още дълго можеше да си седи в тази мека, тапицирана преизподня, ако не бе дошъл мигът на пълна безутешност и отчаяние, онзи върховен миг, в който той висеше над течащите води, готов да се унищожи. Беше чувствал отчаяние и най-дълбоко отвращение, но те не бяха го надвили, птичката, радостният извор и гласът вътре в него все пак бяха още живи и това го изпълваше с радост, караше го да се смее, разливаше сияние по лицето му под посивелите коси.

„Хубаво е — мислеше си той — човек сам да изпита всичко, което трябва да знае. Че светските наслади и богатството не са хубави неща, го знаех още от дете. Знаех го отдавна, изживях го обаче едва сега. И ето че го знам, знам го не само с мислите си, но и с очите си, със сърцето си, със стомаха си. Честит съм, че го знам!“

Дълго размишлява той върху своето преобразяване, заслушан в птичката, която пееше от радост. Не беше ли умряла тази птичка в него, не беше ли почувствал смъртта ѝ? Не, в него бе умряло нещо друго, нещо, което отдавна бе жадувало смъртта. Не беше ли то същото, което бе искал да умъртви някога, през жарките години на покаяние? Не беше ли неговото Аз, неговото малко, плахо и горделиво Аз, с което толкова години се беше борил, което непрестанно бе побеждавало, което отново изникваше след всяко умъртвяване, запрещаваше радостта, изпитваше ужас? Не беше ли тъкмо то, което днес най-сетне бе намерило смъртта си, тук, в гората, край тази красива река? Не се ли чувстваше той именно поради тази смърт дете, изпълнено с упование, без никакъв страх, преливащо от радост?

Сега на Сидхарта лека-полека се проясняваше защо като брамин, като покаяник напразно се бе борил с това Аз. Бяха му пречили прекомерното знание, прекалено многото свещени стихове, прекалено многото жертвени правила, прекалено многото самоизтезания, прекалено многото дела и стремежи! Изпълвало го беше високомерие, винаги се бе смятал за най-умния, за най-усърдния, винаги бе изпреварвал останалите с една крачка, винаги бе знаещ и одухотворен, жрец или мъдрец. В това жречество, в това високомерие, в тази одухотвореност се бе спотаило неговото Аз, здраво се бе загнездило там и там растеше, докато той си мислеше, че ще го умъртви с постене и покаяние. Сега осъзна това, видя, че тайнственият глас бе имал право, че никакъв учител не би могъл да му покаже пътя към избавлението. Ето защо се бе наложило да тръгне по света, да чезне сред наслада и могъщество, сред жени и пари, наложило се бе да стане търговец, зароиграч, пияница и ненаситник, докато жрецът и самана в него загинат. Ето защо се бе наложило да понася онези ужасни години, да понася отвращението, празнотата, безсмислието на един пуст и загубен живот чак до края, до горчивото отчаяние, когато и сластолюбецът Сидхарта, ненаситникът Сидхарта можеше да умре. Той беше умрял, един нов Сидхарта се бе пробудил от дрямката. Той също щеше да остарее, също щеше да умре един ден, защото Сидхарта бе тленен, тленно бе всяко създание. Днес обаче този Сидхарта бе млад, още дете, и бе преизпълнен с радост.

Такива мисли се въртяха в главата му, той се вслушваше усмихнат в звуците на стомаха си, дочу с благодарност как жужи една

пчела. Спря ведър поглед на течащата река — никога досега водата не го бе изпълвала до такава степен с ограда, никога досега не беше съзнавал, че гласът и образът на носещата се вода могат да бъдат така силни и красиви. Струваше му се, че реката има да му казва нещо важно, нещо, което той още не знае, което тепърва го очаква. В тази река Сидхарта бе поискал да се удави, в нея се бе удавил старият, уморен, отчаян Сидхарта. Новият Сидхарта обаче изпитваше дълбока любов към тази течаща вода и безмълвно реши да не я напуска скоро.

ЛОДКАРЯТ

„Ще остана край тази река — рече си Сидхарта, — тя е същата, през която минах някога на път за хората деца; един приветлив лодкар ме превози тогава, него искам да потърся, от неговата колиба пътят ме отведе някога в един нов живот, който вече остаря и днес е мъртъв — нека и сегашният ми път, сегашният ми нов живот започнат оттам!“

Вгледа се с нежност в струящата вода, в прозрачната зеленина, в кристалните линии на тайнствения ѝ рисунък. Виждаше как от дълбините ѝ се издигат ясни перли, как по повърхността ѝ се носят безмълвни мехурчета, а небесната синева се отразява в тях. Реката го гледеше с хиляди очи — зелени, бели, кристални, небесносини. Как обичаше тази вода, как го очароваше тя, колко благодарен ѝ беше! Чуваше в сърцето си гласа, събудения отново глас, който му казваше: „Обичай тази вода! Остани при нея! Учи се от нея!“ О, да, той искаше да се учи от нея, искаше да я слуша. Струваше му се, че който разбира водата и тайните ѝ, ще може да разбира и много други неща, много тайни, всички тайни.

Днес обаче измежду всички тайни на реката той виждаше само една и тя завладя сърцето му. Виждаше, че водата тече, тече, тече непрекъснато, но все пак винаги е тук, винаги и по всяко време е една и съща и въпреки това е нова във всеки миг! О, кои би проумял, кой би разбрал това! Самият той не го разбираше и не го проумяваше, само усещаше, че в него се надига някакво предчувствие, далечен спомен, божествени гласове.

Сидхарта се изправи, гладът му ставаше нетърпим. Тръгна прехласнат по-нататък, по крайбрежната пътечка, обратно на течението, заслушан в речния плисък, заслушан в куркация глад на тялото си. Когато стигна до мястото, ладията тъкмо бе готова за отплаване и в нея стоеше същият лодкар, който някога бе превел младия самана на отвъдния бряг. Сидхарта веднага го позна, макар и той да бе твърде остарял.

— Ще ме прехвърлиш ли оттатък? — попита.

Лодкарят, който бе твърде учуден, че такъв благородник ходи сам и пешком, го взе на ладията и я оттласна от брега.

— Хубав е животът, който си си избрал — продума гостът. — Трябва да е много хубаво да живееш всеки ден край тази река и да пътуваш по нея.

Гребецът отвърна с: усмивка:

— Хубаво е, господине, така е, както ти казваш. Но няма всеки живот и всяка работа не са хубави?

— Сигурно е така. Ала все пак ти завиждам за твоята работа.

— Ах, скоро ще престанеш да я намираш толкова хубава. Тя не е за господата със скъпи дрехи.

Сидхарта се разсмя.

— Днес вече дрехите ми станаха причина да бъда оглеждан с недоверие. Не би ли искал, лодкарю, да приемеш от мен тези дрехи, които са ми омръзнали? Защото трябва да ти кажа, че нямам пари да ти платя.

— Господинът се шегува — засмя се лодкарят.

— Не се шегувам, приятелю. Виж какво, веднъж вече си ме превозвал даром през тази река с ладията си. Стори го и днес, този път срещу дрехите ми.

— Нима господинът иска да продължи пътя си без дрехи?

— Ах, най-много би ми се искало изобщо да не продължавам пътя си! Най-много би ми се искало да ми дадеш една стара препаска и да ме задържиш при себе си като помощник, дори като чирак, защото първо трябва да се науча как да се оправям с ладията.

Лодкарят измери чужденеца с дълъг, изпитателен поглед.

— Сега вече те познах — рече накрая той. — Някога ти преспа в колибата ми, отдавна, трябва да е било преди повече от двадесет години, после те превозих през реката и се сбoguвахме като добри приятели. Не беше ли самана? Вече не мога да си спомня името ги.

— Казвам се Сидхарта и наистина бях самана, когато ме видя последния път.

— Е, добре си дошъл, Сидхарта. Името ми е Васудева. Надявам се, че и днес ще бъдеш мой гост, ще преспиш в колибата ми и ще ми разкажеш откъде идваш и защо красивите дрехи така са ти омръзнали.

Бяха стигнали до средата на реката и Васудева хвана по-здраво веслото, за да преодолее насрещното течение. Работеше спокойно, с

яки ръце, вперил поглед в носа на лодката. Сидхарта седеше и го наблюдаваше, и си спомняше как някога, през последния ден от саманството му, бе почувствал в сърцето си обич към този човек. Прие с благодарност поканата на Васудева. Когато стигнаха до брега, му помогна да привърже ладията за коловете, после лодкарят го покани да влезе в колибата, предложи му хляб и вода, а Сидхарта яде с охота, с охота яде той и от манговите плодове, които му предложи Васудева.

После — слънцето клонеше вече към залез — те седнаха на един повален ствол на брега и Сидхарта разказа на лодкаря за произхода си и за своя живот, такъв, какъвто го бе видял пред очите си днес, в онзи час на безкрайно отчаяние. Разказът му продължи до късно през нощта.

Васудева го слушаше с голямо внимание. Смълчан, попиваше в себе си всичко, произход и детство, всички учения, всички търсения, всички радости, всички неволи. Това бе една от най-големите добродетели на лодкаря: малцина умееха да слушат като него. Без да изрече дори една дума, онзи, който говореше с него, чувстваше как Васудева поглъща думите му безмълвно, открито, с очакване, как не пропуска ни една, не чака ни една с нетърпение, не ги посреща ни с похвали, ни с укор, а само слуша. Сидхарта чувстваше какво щастие е да се изповядваш на такъв слушател, да потапяш в сърцето му своя собствен живот, собственото си търсене, собственото си страдание.

Ала към края на разказа, когато Сидхарта заговори за дървото над реката, за дълбокото си падение, за свещеното слово ОМ и за това, че след съня си изпитал такава любов към реката, лодкарят се заслуша с удвоено внимание, всецяло и напълно прехласнат, със затворени очи.

Когато обаче Сидхарта млъкна и задълго настъпи тишина, Васудева рече:

— Така е, както си го мислех. Реката ти е проговорила. Тя е и твоя приятелка, говори и на теб. Това е добре, това е много добре. Остани при мен, Сидхарта, приятелю мой. Някога имах жена, одърът ѝ беше редом с моя, но тя умря отдавна и аз дълго живях сам. Живей сега ти с мен, и за двама ни има място и храна.

— Благодаря ти — каза Сидхарта, — благодаря ти и приемам поканата ти. Благодаря ти и за това, Васудева, че така добре ме слушаше! Рядко се срещат хора, които умеят да слушат, а аз не съм

срещал ни един, който да слуша така, както умееш ти. Ще се уча от теб и на това.

— Ще се учиш — рече Васудева, — ала не от мен. Реката ме е научила да слушам, ти също ще се научиш от нея. Реката знае всичко, от нея може да се научи всичко. Ето, вече си научил от водата, че е добре да се стремиш надолу, да падаш, да търсиш дълбините. Богатият и благороден Сидхарта ще чиракува като гребец, ученият брамин Сидхарта ще стане лодкар. Това също е казано от реката. Ще научиш от нея и останалото.

След като дълго мълчаха, най-после Сидхарта рече:

— Какво е останалото, Васудева?

Васудева се надигна.

— Вече е късно — каза той, — хайде да спим. Не мога да ти кажа „останалото“, о, приятелю. Ще го научиш, а може би и вече го знаеш. Разбери, аз не съм от учените, не умея да говоря и разсъждавам като тях. Умея само да слушам и да бъда смирен, инак не съм научил нищо. Ако можех да го изрека и да го проповядвам, щях да бъда навярно мъдрец, но сега съм само лодкар и моят дълг е да превозвам хора през тази река. Превозил съм много хора, хиляди, и за всички тях реката ми не е била нищо друго освен пречка по пътя им. Бяха тръгнали за пари и сделки, отиваха на сватби, на поклонения и реката все се изпречваше на пътя им, а лодкарят бе този, който бързо трябваше да ги прехвърли през нея. Но за неколцина сред тези хиляди, бяха не повече от четирима или петима, реката престана да бъде пречка, те чуха гласа ѝ, вслушаха се в нея и тя стана за тях толкова свята, колкото е и за мен. Нека сега се отдадем на покой, Сидхарта.

Остана Сидхарта при лодкаря и се научи да управлява ладията, а когато нямаше работа, се трудеше заедно с Васудева в оризовата нива, събираше дърва, береше плодовете на банановите дървета. Научи се да дяла весла, научи се да поправя лодката, да плете кошници и всичко, което научеше, го радваше, а дните и месеците отлитаха бързо. Ала повече от това, което можеше да го научи Васудева, го учеше реката. От нея се учеше непрестанно. Учеше се преди всичко на уменията да слуша с притихнало сърце, с очакваща, разкрита душа, без страст, без желание, без преценка, без мнение.

С Васудева живееха в сговор и сегиз-тогиз разменяха помежду си думи, малко на брой, но дълго обмисляни думи. Васудева не бе

приятел на думите, на Сидхарта рядко се удаваше да го подтикне към разговор.

— Научи ли и теб реката — попита го веднъж той — на онова тайнствено нещо: че времето не съществува?

Усмивка озари лицето на Васудева.

— Да, Сидхарта — рече той. — Това искаш да кажеш, нали: че реката навсякъде е една и съща, при извора и при устието си, при водопада, на брода, във водовъртежа, в морето, в планината, навсякъде, по едно и също време, и че за нея съществува само настоящето, а не сянката, наречена минало, нито пък сянката, наречена бъдеще.

— Това е — каза Сидхарта. — И когато го научих, аз се взрях в живота си и видях, че той също е река, в която момчето Сидхарта бе разделено от мъжа Сидхарта и от стареца Сидхарта само чрез някакви сенки, не чрез нещо истинско. Предишните раждания на Сидхарта също не бяха минало, нито пък неговата смърт и завръщането му при Брахман — бъдеще. Нищо не е имало, нищо няма да има; всичко е, всичко съществува в настоящето.

Сидхарта говореше пламенно, дълбоко го бе ощастливило това прозрение. О, нима всички страдания не бяха време, нима всички мъки и страхове не бяха време, нима цялата тежест, цялата враждебност на света не изчезваха, не биваха превъзможвани, когато се превъзможнеше и времето, когато времето можеше да изчезне поне в мислите ти? Пламенно говореше Сидхарта и Васудева се усмихна с озарено лице и кимна в знак на одобрение, кимна мълчаливо, поглади с ръка рамото на Сидхарта и отново се захвана с работата си.

А друг един път, когато реката тъкмо бе придошла от дъждовете и могъщо бучеше, Сидхарта рече:

— Много гласове има реката, твърде много гласове, нали, приятелю? Не долавяш ли в нея гласа на крал, на воин, на бик, на нощна птица, на родилка, на стенещ човек и още хиляди други гласове?

— Така е — кимна Васудева, — гласовете на всички създания се сливат в нейния глас.

— А знаеш ли — продължи Сидхарта — какво слово изрича, когато успееш да чуеш всичките й десетки хиляди гласове едновременно?

Лицето на Васудева се усмихна щастливо, той се приведе към Сидхарта и прошепна в ухото му священото слово Ом. То беше същото, което бе чул и Сидхарта.

И малко по малко усмивката му все повече заприличваше на усмивката на лодкаря, тя стана почти също така лъчиста, почти също така просияна от щастие, също така просветнала от хиляди малки бръчици, също така детинска, също така старческа. Когато видеха двамата лодкари, много пътници ги смятаха за братя. Двамата често присядаха на поваления ствол на брега, мълчаха и се вслушваха във водата, която за тях не беше вода, а глас на живота, глас на това, което съществуваше, на това, което вечно се раждаше. Понякога се случваше, докато слушат реката, двамата да мислят за едни и същи неща, за някой скорошен разговор, за някой от пътниците им, развълнувал ги с лицето или със съдбата си, за смъртта, за детството си и да се поглеждат в един и същ миг, когато реката им кажеше нещо — обладани от една и съща мисъл, ощастливени от един и същ отговор на един и същ въпрос.

От ладията и от двамата лодкари се излъчваше нещо, което някои от пътниците долавяха. От време на време се случваше някой пътник, след като се взреше в лицето на единия от тях, да започне да разказва за живота си, да споделя мъките си, да говори за сполетелите го злини, да търси утеха и съвет. От време на време се случваше някой да ги помоли за позволение им да пренощува при тях, за да слуша и той реката. Случваше се също да ги навестят любопитни, които бяха чували, че край тази река живеят двама мъдреци — или магьосници, или светци. Любопитните задаваха много въпроси, но не получаваха отговор; те не намираха нито магьосници, нито мъдреци, а само двама приветливи застарели мъже, които сякаш бяха неми, а донякъде и чудати, и вдетинени. Така любопитните се смееха и се забавляваха с глупостта и лековерието на народа, който пръска такива нелепи слухове.

Годините отминаваха и никой не ги броеше. Един ден пристигнаха монаси странници, последователи на Гаутама, на Буда, които помолиха да бъдат закарани до отсрещния бряг, и от тях лодкарите узнаха, че трябвало по най-бързия начин да се върнат при великия си учител, тъй като се бил пръснал слух, че Възвишения е на смъртно легло и не след дълго ще умре за последен път като човек и

ще намери вечен мир. Не мина много време и дойдоха други монаси, след тях още, и както монасите, така и повечето от останалите пътници и странници говореха единствено за Гаутама и за близката му смърт. И както за военен поход или за коронясването на някой крал хората се стичат отвсякъде, от всички страни и се събират на групи подобно мравките, така и те, привлечани сякаш от някаква магия, се стичаха натам, където великият Буда очакваше смъртта си, където щеше да се случи невероятното, и този велик, съвършен човек, стар колкото света, щеше да се пресели във великолепието.

През тези дни Сидхарта мисли много за умирация мъдрец, за великия учител, чийто глас бе сепнал цели народи и бе събудил от сън стотици хиляди хора, чийто глас сам той бе чул някога, чийто свят лик сам бе гледал някога със страхопочитание. Мислеше си за него с ведрина, виждаше пред очите си пътя му към съвършенството и с усмивка си спомняше за думите, които някога като младеж бе отправил към него, към Възвишения. Струваше му се, че това са били горделиви и наперени думи, и той си спомняше за тях с насмешка. Отдавна вече не се чувстваше чужд на Гаутама, макар да не бе могъл да приеме неговото учение. Не, човек, който търси истински, който истински желае да намери нещо, не би могъл да приеме каквото и да било учение. Но този, който го намереше, би могъл да се съгласи с всяко учение, с всеки път, с всяка цел, вече нищо не можеше да го раздели от хилядите други, които живееха във вечността, които дишаха божественото.

През един от тези дни сред многото странници, отправили се на път към Буда, се намери и Камала, някогашната прекрасна блудница. Тя отдавна се бе отдръпнала от по-раншния си живот, бе подарила градината си на монасите на Гаутама, бе се приобщила към учението и днес се числеше към другарките и благодетелките на странниците. Когато и до нея стигна слухът за близката смърт на Гаутама, тя също се отправи пешком на път заедно със сина си, невръстния Сидхарта, облечена в най-проста дреха. Поеха покрай реката; детето обаче скоро се измори, искаше да се връщат, искаше да си почиват, искаше да яде, стана непослушно и плачливо. Камала често трябваше да спира, за да може синът ѝ да си почине, той бе свикнал да ѝ налага волята си и тя трябваше да го храни, да го утешава, да му се кара. Детето не можеше да разбере защо е тръгнало заедно с майка си на това мъчително и

тъжно странстване към непознато място, при чужд човек, който бил свят и когото чакали да умре. Нека си умира, какво го засяга това?

Страниците вече не бяха далеч от пристана на Васудева, когато малкият Сидхарта отново накара майка си да починат. Самата Камала също бе изморена и докато момченцето ухапа един банан, тя приседна на земята, затвори за кратко очи да се отмори. Ала изведнъж изпищя пронизително, детето погледна уплашено и видя пребледнялото ѝ от ужас лице, а изпод дрехата ѝ изпълзя и се скри малка черна змия, която бе ухапала Камала.

Двамата хукнаха да търсят други хора по пътя, но когато бяха съвсем близо до пристана, Камала рухна на земята, без да може да направи нито крачка повече. Детето обаче нададе жален вопъл, започна да целува и прегръща майка си, която също подкрепи силните му викове за помощ, докато те стигнаха до слуха на Васудева, който се намираше на брега. Той бързо дойде при двамата, вдигна жената на ръце, занесе я в лодката, момчето притича редом с него и не след дълго те бяха в колибата, където Сидхарта тъкмо заставаще до огнището, за да накладе огън. Той вдигна очи и видя най-напред лицето на малкия, което му напомняше нещо, подсказваше му нещо забравено. После погледна към Камала, която тозчас позна, макар да лежеше в несвяст в ръцете на лодкаря, разбра, че лицето, което толкова силно му напомняше нещо, бе на неговия собствен син, и сърцето му силно се развълнува.

Промиха раната, но тя вече бе почерняла и тялото на Камала бе подпухнало, затова наляха в устата ѝ лековито питие. Съзнанието ѝ се върна, тя лежеше в колибата върху одъра на Сидхарта, а над нея се бе надвесил самият Сидхарта, който някога толкова много я бе любил. Струваше ѝ се, че сънува, тя се взря с усмивка в лицето на своя приятел, после лека-полека разбра в какво положение се намира, спомни си за ухапването, повика с уплаха детето.

— То е при теб, бъди спокойна — каза Сидхарта.

Камала се вгледа в очите на Сидхарта. Тя говореше с натезжал език, отровата я бе изнемощила.

— Остарял си, скъпи — каза тя, — посивял си. Но затова пък приличаш на младия самана, който някога дойде при мен в градината ми без дрехи и с прашни нозе. Приличаш на него много повече,

отколкото когато напусна мен и Камасвами. Приличаш му по очите, Сидхарта. Ах, аз също остарях... можа ли изобщо да ме познаеш?

— Веднага те познах, Камала, скъпа — усмихна се Сидхарта.

Камала посочи момченцето си и рече:

— А него позна ли? Това е твоят син.

Очите ѝ започнаха да блуждаят и се затвориха. Детето се разплака, Сидхарта го взе на коленете си, поглади косата му и както гледаше детското лице, изведнъж си припомни една стара браминска молитва, която бе учил отдавна, през ранното си детство. Започна да я казва бавно, с напевен глас, думите струяха към него откъм миналото, откъм детството. Гласът му успокои детето, то само изхлипваше от време на време, а накрая заспа. Сидхарта го положи на одъра на Васудева. Васудева бе застанал до огнището и вареше ориз. Сидхарта го погледна и той отвърна на погледа му с усмивка.

— Тя ще умре — тихо промълви Сидхарта.

Васудева кимна, приветливото му лице бе озарено от огъня в огнището.

Камала дойде още веднъж в съзнание. Болка разкривяваше лицето ѝ, очите на Сидхарта прочетоха страданието по устата ѝ, по преbledнелите ѝ страни. Той прочете всичко това мълчешком, внимателно, търпеливо, вгълбен в нейното страдание. Камала го почувства, очите ѝ потърсиха неговите. Погледна го и му каза:

— Сега виждам, че и очите ти са се променили. Станали са съвсем други. Но по какво познавам все още, че си Сидхарта? Това си ти и не си ти.

Сидхарта не отрони нито дума, очите му кротко гледаха в нейните.

— Нима си успял? — попита го тя. — Нима намери покой?

Той се усмихна и постави дланта си върху нейната.

— Виждам — каза тя, — виждам. И аз ще намеря покой.

— Ти си го намерила — прошепна Сидхарта.

Камала не сваляше поглед от очите му. Мислеше си, че бе тръгнала при Гаутама, за да види лика на един човек, достигнал съвършенството, за да вдиша от неговия покой, а вместо това бе намерила Сидхарта и това пак беше хубаво, толкова хубаво, колкото и ако бе видяла Възвишения. Искаше ѝ се да му го каже, ала езикът вече отказваше да я слуша. Гледаше го безмълвна и той видя как животът

гасне в очите ѝ. Когато последната болка изпълни погледа ѝ и той угасна, когато по снагата ѝ мина последна тръпка, пръстите му затвориха клепките ѝ.

Дълго седя така, без да сменя поглед от лицето ѝ, заспало вечен сън. Дълго гледа устата ѝ, състарената ѝ морна уста със сбръчкани устни, и си припомни, че някога, през пролетта на годините си, бе сравнил тази уста с току-що разкъсана смокиня. Дълго седя втренчен в бледото лице, в уморените бръчки, изпълваше се с тази гледка, виждаше и собственото си лице да лежи така, пак тъй бяло, пак тъй угаснало, а наред с това виждаше своето и нейното лице млади, с алени устни, с пламтящи очи и чувството за настояще и едновременност, чувството за вечност го проникна изцяло. В този час изпитваше дълбоко, по-дълбоко откогато и да било ненакърнимостта на всеки живот, вечността на всеки миг.

Когато стана, Васудева му бе приготвил ориз. Но Сидхарта не вкуси от него. В обора, където държаха козата си, двамата старци си нагласиха постеля от слама и Васудева легна да спи. Сидхарта обаче излезе и прекара нощта седнал пред колибата, заслушан в реката, обтичан от миналото, докосван и обгръщан от всички периоди в живота си едновременно. Сегиз-тогиз се изправяше, отиваше до вратата на колибата и даваше ухо, за да разбере дали детето спи.

Рано сутринта, още преди слънцето да се появи, Васудева излезе от обора и дойде при приятеля си.

— Не си спал — каза той.

— Не съм, Васудева. Седях тук, слушах реката. Много неща ми каза тя, изпълни ме дълбоко е целебната мисъл, с мисълта за единството.

— Ти изживя мъка, Сидхарта, но аз виждам, че в сърцето ти не се е вселила тъга.

— Не, скъпи, как бих могъл да тъгувам? Бях богат и щастлив, но сега съм още по-богат и по-щастлив. Получих дар — своя син.

— И аз се радвам на сина ти. Но сега, Сидхарта, нека се заловим за работа, предстоят ни много неща. Камала умря на същия одър, на който някога умря жена ми. Нека издигнем кладата за Камала на същия хълм, на който някога издигнах кладата за жена си.

И докато момчето още спеше, двамата издигнаха кладата.

СИНЪТ

Детето бе присъствало на погребението на майка си боязливо и разплакано, беше изслушало навъсено и боязливо Сидхарта, който го поздрави като свой син и му рече, че е добре дошъл при него, в колибата на Васудева. По цели дни седеше с пребледняло лице на хълма на мъртвата, отказваше да яде, заключи погледа си, заключи сърцето си, бунтуваше се и се противеше на съдбата.

Сидхарта го щадеше и не подценяваше скръбта му. Сидхарта разбираше, че синът му не го познава, че не би могъл да го обича като баща. Лека-полека той видя и разбра също, че единадесетгодишното момче е разглежено мамино синче, израсло сред навиците на богатството, свикнало на изискани ястия, на меко легло, свикнало да повелява на слуги. Сидхарта разбра, че скърбящото и разглежено дете не би могло да се примири с непознатото обкръжение и с бедността изведнъж и драговошно. Не го насилваше, вършеше някои работи вместо него, винаги подбираше за него най-хубавото от храната им. Надяваше се да го спечели постепенно, чрез благо търпение.

Когато момчето беше дошло, той се бе нарекъл богат и щастлив. Но времето течеше, а момчето си оставаше отчуждено и мрачно, показваше горделив и opak нрав, не искаше да върши никаква работа, не почиташе двамата възрастни, крадеше от плодните дървета на Васудева и Сидхарта започна да разбира, че при него заедно със сина му са дошли не щастието и покоят, а мъката и грижата. Но той го обичаше и предпочиташе сегашните мъки и грижи на обичта, отколкото някогашното щастие и радост без момчето.

Откакто малкият Сидхарта бе дошъл в колибата, двамата мъже бяха разделили задълженията си. Васудева отново бе поел сам ладията, а Сидхарта се грижеше за колибата и нивата, за да може да бъде заедно със сина си.

Дълго време, дълги месеци чака Сидхарта синът му да го разбере, да приеме обичта му, може би и да ѝ отвърне. Дълги месеци чака и Васудева, който само гледаше, чакаше и мълчеше. Един ден, когато младият Сидхарта отново бе изтормозил много баща си със

своята опърничавост и с капризите си и му беше строшил две панички за ориз, Васудева повика след вечеря своя приятел настрани и поведе с него разговор.

— Не ми се сърди — рече той, — говоря с теб като приятел. Виждам, че се мъчиш, виждам, че страдаш. Твоят син, скъпи, ти създава грижи, той създава грижи и на мен. С друг живот, с друго гнездо е свикнала младата птичка. Тя е напуснала града и богатството не като теб от отвращение и пресита, а е оставила всичко това зад гърба си против своята воля. Питях реката, о, приятелю, много пъти я питах. Но реката се смее, тя ми се присмива, присмива се на теб и на мен, тресе се от смях заради нашата глупост. Водата отива при вода, младостта — при младост, синът ти не е попаднал на място, където може да вирее. Попитай и ти реката, изслушай я и ти!

Сидхарта спря загрижен поглед върху приветливото му лице, в чиито безбройни гънки винаги имаше ведрина.

— Нима мога да се разделя с него? — тихо и засрамено продума той. — Нека изчакаме още малко, скъпи. Нали виждаш, аз се боря за него, стремя се към сърцето му и искам да го завоювам с обич и приветливо търпение. Някой ден реката и нему трябва да заговори, той също е призван.

Усмивката на Васудева разцъфна с още по-голяма топлина.

— О, да, той също е призван, той също е от вечния живот. Но нима ние двамата, ти и аз, знаем за какво точно е призван, за какъв път, за какви дела, за какви страдания? А страданията му няма да бъдат малки, защото сърцето му е горделиво и хладно, а такива хора трябва да страдат много, много да се лутат, да вършат много неправди, да се покриват с много грехове. Кажи ми, скъпи: не възпитаваш ли сина си? Не го ли заставяш? Не го ли биеш? Не го ли наказваш?

— Не, Васудева, не върша нищо такова.

— Знаех това. Не го заставяш, не го биеш, не му заповядваш, понеже знаеш, че мекото е по-силно от твърдото, че водата е по-силна от скалата, че любовта е по-силна от принудата. Това е много добре и аз не мога да не те похваля. Но нима не се заблуждаваш, като си мислиш, че не го насилваш, че не го наказваш? Нима чрез обичта си не го връзваш с вериги? Не го ли засрамваш всеки ден с добротата и търпението си, не вгорчаваш ли по този начин живота му още повече? Не го ли принуждаваш — него, високомерното и разглежено хлапе —

да живее в колиба заедно с двама дърти гризачи на банани, за които дори оризът е лакомство и чиито разсъждения не могат да бъдат неговите, чиито сърца са стари и безмълвни и туптят по-различно от неговото? Нима всичко това не е за него принуда, не е наказание?

Сидхарта гледеше смутено към земята. После тихо попита:

— Какво според теб трябва да направя?

Васудева рече:

— Отведи го в града, отведи го в дома на майка му, там сигурно още има слуги, предай го на тях. А ако няма, заведи го при някой учител не заради самото учение, а за да се събере с други деца, с момчета и момичета, и да бъде в света, който е негов. Никога ли не ти е минавало през ум такова нещо?

— Ти надзърташ в сърцето ми — тъжно рече Сидхарта. — Това често ми е минавало през ума. Но кажи, как мога да отведа в този свят него, чието сърце и бездруго не е особено смирено? Няма ли да заживее в разкош, няма ли да се изгуби сред наслади и могъщество, няма ли да повтори всички блуждения на своя баща, няма ли навярно съвсем да изчезне в самсара?

Лицето на лодкаря засия в усмивка; той нежно докосна ръката на Сидхарта и каза:

— Попитай за това реката, приятелю! Чуй я как ще ти се изсмее! Нима наистина смяташ, че си извършил своите глупости, за да ги спестиш на сина си? И нима можеш да предпазиш сина си от самсара? По какъв начин? Чрез учение, чрез молитва, чрез назидание? О, скъпи, нима напълно си забравил онази история, онази поучителна история на браминския син Сидхарта, която някога ми разказа на същото това място. Кой предпази онзи самана Сидхарта от самсара, от грях, от алчност, от безразсъдство? Нима успяха да го предпазят благочестивостта на баща му, назиданието на учителя му, собственото му знание, собственото му търсене? Кой баща, кой учител съумя да го възпре да живее сам живота, сам да се омърсява с живота, сам да стоварва върху себе си вина, сам да пие горчивата чаша, сам да търси пътя си? Нима мислиш, скъпи, че този път може да бъде спестен някому? Да не би на синчето ти, защото го обичаш, защото с радост би му спестил страданията, болките и разочарованията? Но дори и десет пъти да умреш за него, ти не би могъл да предотвратиш и най-малката частица от съдбата му.

Никога досега Васудева не бе изричал толкова много думи. Сидхарта любезно му благодари, влезе угрижен в колибата, сънят дълго не го спохождаше. Васудева не бе му казал нищо, което вече сам да не бе премислил и да не знаеше. Но той не можеше да превърне в дело подобно знание, защото по-силна от знанието бе обичта му към момчето, нежността му, страхът му да не го загуби. Нима друг път бе загубвал до такава степен сърцето си, нима друг път бе обичал някого толкова силно, толкова сляпо, толкова мъчително, толкова безуспешно — и въпреки това толкова щастливо?

Сидхарта не можеше да последва съвета на приятеля си, не можеше да се раздели със сина си. Оставяше се момчето да му заповядва, оставяше се да го унижава. Мълчеше и чакаше и всеки ден започваше отначало тихата битка на приветливостта, безмълвната война на търпението. Васудева също мълчеше и чакаше — приветлив, знаещ, търпелив. И двамата бяха майстори в търпението.

Веднъж, когато лицето на малкия му напомни много за Камала, в съзнанието на Сидхарта внезапно проблеснаха думи, които някога, в дните на младостта му, Камала бе отправила към него. „Не можеш да обичаш“, бе му казала тя, а той се бе съгласил с нея, бе сравнил себе си със звезда, а хората деца — с падащи листа, и въпреки това не бе усетил в онези думи никакъв упрек. Така и беше — той никога не би могъл да се отдаде напълно на някого, да забрави себе си, да върши глупости заради нечия любов; никога не бе могъл да стори толкова нещо и тогава му се бе струвало, че тъкмо тук се крие голямата разлика, която го отделя от хората деца. Ала сега, откакто синът му беше тук, и Сидхарта напълно бе заприличал на хората деца, и той вече страдаше заради някого, обичаше някого, чезнеше от обич, заради обичта се бе превърнал в глупак. Едва сега, в старостта, той чувстваше тази най-силна и най-необяснима страст, тя го караше да страда, да страда мъчително и все пак да бъде щастлив, и все пак да се чувства обновен, да се чувства по-богат.

Наистина, той усещаше, че тази обич, тази сляпа обич към сина му представлява страст, представлява нещо твърде човешко, тя е самсара, мътен извор, тъмна вода. Но заедно с това чувстваше, че тя не беше малоценна, че бе необходима, че произтичаше от собствената му същина. Тази наслада също трябваше да бъде заплатена, тези болки

също трябваше да бъдат изпитани, тези безразсъдства също трябваше да бъдат извършени.

А синът не му пречеше да върши своите безразсъдства, да се стреми към него, всеки ден да се огорчава от капризите му. Та у този баща нямаше нищо, което да го възхищава, и нищо, от което да се бои! Този баща бе добър човек, простодушен и кротък, може би и твърде смирен човек, може би светец — ала всички тези качества не можеха да спечелят момчето. Този баща, който го държеше като пленник в мизерната си колиба, бе за него скупен и тъй като отвърщаше на всяка пакост с усмивка, на всяка обида с приветливост, на всяка злост с доброта, детето възприемаше всичко това като омразна лукавост на дърт подлизурко. То би било по-доволно, ако баща му го заплашваше, ако се държеше зле с него.

Един ден това, което младият Сидхарта бе спотайвал в гърдите си, се отприщи и той открито се обяви против баща си. Старият му бе заръчал да събере съчки. Момчето обаче не излезе от колибата, а остана вътре упорито и раздражено, заудря с крак по пода, сви пестници и изрече с дива ярост цялата си омраза и презрение в лицето на своя баща.

— Иди сам си събирай съчки! — гневно крещеше то. — Да не съм ти слуга! Ти наистина не ме биеш, ама защото не смееш; а с твоята благочестивост и добродушие непрекъснато гледаш да ме накажеш и унижиш! Искаш и аз да стана като теб, също толкова благочестив, също толкова кротък, също толкова мъдър! Ала да знаеш: може да ти е криво, но аз по-скоро ще стана пладнешки разбойник и убиец и ще вляза в ада, вместо да заприличам на теб! Мразя те, ти не си ми баща, ако ще дори и десет пъти да си бил любовник на майка ми!

Яростта и огорчението преливаха в него, бушуваха в стотици безумни и зловни думи против бащата. После момчето избяга и се върна едва късно вечерта.

Но на следващата сутрин беше изчезнало. Изчезнала беше и една малка кошничка, изплетена от двуцветно лико, в която двамата лодкари държаха медните и сребърните монети, събирани от превозваните пътници. Изчезнала бе и лодката, Сидхарта я видя изоставена на отсрещния бряг. Момчето бе избягало.

— Трябва да го настигна — рече Сидхарта, който цял тръпнеше от мъка след хулните думи на момчето, изречени предишния ден. —

Едно дете не бива да върви само в гората. Ще загине. Трябва да направим сал, Васудева, за да се прехвърлим оттатък.

— Ще направим сал — каза Васудева, — за да стигнем до лодката си, която хлапето заграби. Но него, приятелю, би трябвало да оставиш да си върви по пътя, вече не е дете, ще се оправи. То търси пътя към града и има право, недей забравя това. Върши същото, което ти пропусна да сториш. Грижи се за себе си, върви по своя друм. Ах, Сидхарта, виждам, че страдаш, но страдаш от болки, на които човек само може да се смее, на които ти самият скоро ще се смееш.

Сидхарта не отвърна. Той вече държеше в ръка брадвата и се захвана да прави сал от бамбук, а Васудева му помагаше да привързва отделните стволоче с въжета от лико. Сетне се прехвърлиха на откъдния бряг, течението ги отвлече доста надалеч, та трябваше да изтеглят сала нагоре по реката.

— Защо си взел брадвата? — викна Сидхарта.

Васудева отвърна:

— Кой знае, може веслото на лодката ни да се е загубило...

Но Сидхарта знаеше какво мисли приятелят му. Мислеше, че момчето може да е захвърлило нанякъде веслото или да го е строшило, за да си отмъсти и да им попречи при преследването. И наистина в лодката нямаше весло. Васудева посочи към дъното ѝ и погледна другаря си с усмивка, сякаш искаше да каже: „Нима не виждаш какво е пожелал да ти рече твоят син? Нима не виждаш, че не иска да бъде преследван?“ Но не издума нищо на глас. Залови се да издяла ново весло. А Сидхарта се сбогува с него, за да търси беглеца. Васудева не го възпря.

Сидхарта се намираще в гората вече от доста време, когато му мина през ума, че търсенето е безполезно. Помисли си, че момчето или твърде много го е изпреварило и вече се намира в града, или пък — ако все още беше на път — би се крило от него, от преследвача си. Продължи да размисля и откри също, че вече сам не се страхува за сина си, а дълбоко в себе си чувства, че той нито е загинал, нито пък някаква опасност го заплашва в гората. Но въпреки това продължи, без да спира, ала вече не за да го спасява, а воден от копнежа може би само да го зърне още веднъж. Така стигна до града.

Когато недалеч от града се озова на широкия друм, той спря при входа на красивата градина, принадлежала някога на Камала, точно

там, където бе я видял за пръв път в носилото ѝ. Някогашните спомени възкръснаха в душата му, той се видя отново да стои там като млад, брадясал, полугол самана, с коси, посипани с прах. Сидхарта дълго не мръдна от мястото си, надзърна в градината през отворената врата, видя монаси в жълти одеяния да се разхождат под красивите дървета.

Дълго стоя така, размишляваше, явяваха му се различни образи, вслушваше се в историята на своя живот. Дълго стоя така, загледан в монасите, а вместо тях виждаше младия Сидхарта, виждаше младата Камала под високите дървета. Ясно виждаше себе си, виждаше как Камала го угощава, как получава първата ѝ целувка, как хвърля горделив и презрителен поглед назад към браминството си, как високомерно и жадно започва светския си живот. Виждаше Камасвами, виждаше слугите, пировете, зароиграчите, музикантите, виждаше пойната птичка на Камала в кафеза, преживяваше всичко това още веднъж, вдишваше самсара, още веднъж остаря и се умори, още веднъж почувства отвращението, още веднъж почувства желание то да се изличи, още веднъж се наслади на свещеното слово ОМ.

След като прекара дълго време при вратата на градината, Сидхарта разбра, че копнежът, който го бе довел до това място, беше безразсъден, че той не можеше да помогне на сина си, че не биваше да се вкопчава в него. Чувстваше своята обич към беглеца дълбоко в сърцето си като рана и заедно с това усещаше, че тази рана не му беше отредена, за да рови в нея — тя трябваше да се превърне в цвят и да излъчва сияние.

Но в този час раната му все още не беше се превърнала в цвят, все още не излъчваше сияние и това го натъжи. Вместо целта на желанието му, която го бе довела дотук подир избягалия син, имаше само пустота. Приседна тъжен, усети как нещо в сърцето му умира, почувства празнота, вече не виждаше никаква радост, никаква цел. Седеше вгълбен в себе си и чакаше. Това бе научил край реката, само това: да чака, да проявява търпение, да се вслушва. Затова седеше и се вслушваше — в прахоляка по друма, в сърцето си, което биеше морно и тъжно, — седеше и чакаше един глас. Вслушва се така някой и друг час, престана да вижда образи, взе да пропада в празнотата, без да се съпротивлява, без да съзира някакъв път. А когато усещаше да го гори раната, той безмълвно изричаше ОМ, изпълваше се с ОМ. Монасите от градината го забелязаха и тъй като вече много часове не бе мръднал от

мястото си, а по сивите му коси се натрупваше все повече прах, един от тях дойде при него и положи в нозете му два банана. Старецът не го забеляза.

От това вцепенение го изтръгна една ръка, която докосна рамото му. Незабавно позна докосването, нежно и плахо, и дойде на себе си. Изправи се и поздрави Васудева, който го бе последвал. И когато се взря в неговото приветливо лице, в ситните му, изцяло изпълнени с усмивка бръчици, във ведрите му очи, той също се усмихна. Сега забеляза пред себе си двата банана, взе ги, даде единия на лодкаря, сам изяде другия. Сетне двамата с Васудева поеха мълчаливо обратно през гората, върнаха се на своя пристан. Никой не спомена за онова, което се бе случило през деня, никой не назова името на момчето, никой не каза нещо във връзка с бягството му, никой не продума за раната. В колибата Сидхарта легна на своя одър и когато след време Васудева дойде при него, за да му предложи паничка кокосово мляко, го намери заспал.

ОМ

Раната горя още дълго. Всеки път, когато Сидхарта превозваше през реката някой пътник, взел със себе си своя син или дъщеря си, той не можеше да не погледне със завист, да не си помисли: „Толкова много, хиляди са хората, на които е отредено това най-прелестно щастие — защо го нямам и аз? И лошите хора, и крадците, и разбойниците имат деца и ги обичат, и са обичани от тях, само аз не.“ Ето тъй мислеше вече, без никакъв разум, дотам чак бе заприличал на хората деца.

Другояче, не както по-рано, гледаше той сега на хората — не толкова мъдро, не толкова горделиво, затова пък с по-голяма топлота, с по-голямо любопитство и съпричастие. Когато превозваше обикновени пътници, хора деца, търговци, войници, жени, те вече не му се струваха така чужди, както ги бе възприемал някога: той ги разбираше, разбираше и споделяше техния живот, ръководен не от мисли и възгледи, а единствено от влечения и желания, чувстваше се като тях. Макар да бе близо до съвършенството и да страдаше още от последната си рана, все пак му се струваше, че тези хора деца са негови братя, тяхната суетност, техните смехотворни страсти загубиха за него комичното си съдържание, станаха понятни, станаха достойни за симпатия, станаха дори достойни за почит. Сляпата обич на една майка към детето ѝ, глупавата, заслепена гордост на един надменен баща от единственото му синче, сляпата, дива страст по накити и по възхитени мъжки очи у една млада, суетна жена — всички тези увлечения, всички тези детинщини, всички тези прости, глупави, ала невероятно мощни, живи, всепроникващи увлечения и страсти вече не бяха детинщини за Сидхарта, той виждаше как хората живеят заради тях, виждаше как заради тях вършат небивали неща: предприемат пътешествия, водят войни, страдат неизмеримо, понасят безкрайни мъки, и заради това той можеше да ги обича, виждаше живота, виждаше живота, ненакърнимото, виждаше Брахман във всяка тяхна страст, във всяка тяхна постъпка. В сляпата си преданост, в сляпата си сила и упоритост тези хора бяха достойни за обич и възхищение.

Нищо не им липсваше, ученият мислител не ги превъзхождаше с нищо друго освен с една-единствена дреболия, с едно-единствено незначително нещо: със съзнанието, със съзнателната мисъл за единството на целия живот. А понякога Сидхарта дори се съмняваше дали това знание, тази мисъл би трябвало да се превъзнася чак толкова, дали и тя не е само някаква детинщина на мислещите хора, на мислещите хора деца. Във всичко останало хората по света бяха равностойни на мъдреца, дори нерядко го превъзхождаха — така, както понякога животните, които упорито и неотклонно вършат неизбежното, създават впечатлението, че превъзхождат човека.

Лека-полека в Сидхарта разцъфтя и узря прозрението, знанието какво всъщност е мъдрост, каква е целта на дългото му дирене. Тя не беше нищо друго освен готовността на душата, способността, тайнственото изкуство през всеки миг от живота да се чувства и вдишва мисълта за единството. Лека-полека това разцъфтя в него като отражение на старческото и детско лице на Васудева: хармония, познание за вечното съвършенство на света, усмивка, единство.

Ала раната още гореше, Сидхарта си спомняше за своя син с копнеж и горчивина, пазеше в сърцето си обичта и нежността си, оставяше се болката да го разкъсва, вършеше всички безумства на любовта. Този пламък не угасваше от само себе си.

И един ден, когато раната гореше с особена сила, Сидхарта прекоси реката, тласкан от копнеж, и слезе на брега с намерението да отиде в града и да потърси сина си. Реката течеше кротко и почти безшумно, настъпил бе сухият годишен период, но гласът ѝ звучеше странно: тя се смееше. Беше съвсем ясно, че се смее. Смееше се реката, присмиваше се звънко и кръшно на стария лодкар. Сидхарта се спря, надвеси се над водата, за да чува още по-добре, и видя лицето си отразено в тихо носещата се вода, а в това отразено лице имаше нещо, което му навяваше спомен, нещо забравено, и когато напрегна паметта си, той разбра: това лице приличаше на едно друго, което бе познавал и обичал някога, от което се бе страхувал. То приличаше на лицето на баща му, на брамина. И си спомни как преди много години, още като младеж, бе принудил баща си да го пусне при покаяниците, как се бе сбогувал с него, как бе тръгнал, за да не се завърне никога. Нима и баща му не бе страдал за него така, както той самият страдеше: сега за сина си? Нима баща му не бе умрял отдавна, без да може отново да

зърне своя син? Не го ли чакаше същата съдба? Не беше ли комедия, не беше ли чудата и глупава работа цялото това повтаряне, това обикаляно в някакъв съдбовен кръг?

Реката се смееше. Да, така беше — всичко, което не беше изстрадано и изпитано докрай, отново се връщаше, отново се изживяваха все: същите страдания. Сидхарта обаче се качи на лодката и пое обратно към колибата, мислейки за баща си, мислейки за сина си, осмиван от реката, в разпра със себе си, близо до отчаянието, по и не по-малко близо до това, да се изсмее на себе си и на целия свят. Ах, раната все още не беше се превърнала в цвят, сърцето му все още не се съпротивляваше на съдбата, от страданието му все още не бяха просияли ведростта и победата. Но той изпитваше надежда и когато пристигна в колибата, почувства непреодолимото желание да разкрие сърце го си пред Васудева, да му посочи всичко, да разкаже всичко на него, който така добре умееше да слуша.

Васудева седеше в колибата и плетеше кошница. Той вече не пътуваше с ладията, очите му започваха да отслабват, пък и не само очите, а и ръцете. Непроменени и цъфтящи бяха само радостта и ведрата благосклонност на лицето му.

Приседна Сидхарта до стареца и бавно започва да му говори. Разказваше му неща, за които никога досега не бяха разговаряли — за някогашното си отиване в града, за пламтящата рана, за завистта, която изпитва, щом зърне някой щастлив баща, за това, че знае колко глупави са такива желаниа, за безуспешната си борба с тях. Разказа за всичко, дори за най-тягостните неща — всичко можеше да се изрече, да се покаже, той можеше да изрече всичко. Разкри раната си, разказа и за своето бягство през деня, когато като някакъв хлапак бе преминал реката с намерението да отиде в града, разказа и за присмеха на реката.

През цялото време, докато говореше, а Васудева слушаше, без лицето му да трепне, Сидхарта чувстваше по-силно откогато и да било как Васудева слуша, усещаше как отшумяват неговите болки и опасения, как отшумява тайната му надежда, как отново се връща при него. Да покажеш раната си на такъв слушател, беше все едно да я потопиш в реката, докато се охлади и слее с нея. Още докато говореше, докато се изповядваше, Сидхарта все повече усещаше, че това вече не беше Васудева, вече не беше човек, който го слуша, че този неподвижен слушател всмуква в себе си неговата изповед, както

дървото — дъжда, че този неподвижен слушател е салдата река, самият бог, самата вечност. И докато Сидхарта преставаше да мисли за себе си и за своята рана, той все повече се чувстваше завладян от прозрението за промяната във Васудева и колкото повече го разбираше и проникваше в него, толкова по-понятно му се струваше то, толкова повече разбираше, че всичко е в реда на нещата, че всичко е естествено, че Васудева отдавна, едва ли не открай време, е бил такъв, че единствено той самият не е забелязвал това, дори че той самият не е по-различен. Почувства, че сега гледа на стария Васудева с такива очи, с каквито народът гледа на боговете, и че това не може да продължи дълго; в сърцето си започна да се сбогува с Васудева. При това не спираше да говори.

Когато той свърши, Васудева отправи към него благия си, малко отслабнал напоследък взор, не каза нищо, мълчаливо го озари с любов и ведрост, с разбиране и знание. Хвана Сидхарта за ръка, поведе го към онова място на брега, където обичаха да седят, седна там заедно с него, усмихна се към реката.

— Чул си я да се смее — каза той, — но не си чул всичко. Нека послушаме, ще чуеш и още нещо.

Заслушаха се. Кротко се носеше многогласната песен на реката, Сидхарта гледаше към течащата вода и виждаше в нея различни картини: появи се баща му, самотен, обзет от тъга по своя син; появи се самият той, самотен, също така свързан със сина си чрез връзките на копнежа; появи се синът му, също самотен, момче, втурнало се жадно по парещия друм на младите си желания — всеки тръгнал към своята цел, всеки завладян от целта си, всеки обзет от страдания. Реката припяваше със страдалчески глас, с глас, изпълнен с копнеж, течеше с копнеж към своята цел, жален бе гласът ѝ.

„Чуваш ли?“, питаше безмълвният поглед на Васудева. Сидхарта кимна.

— Вслушай се по-добре! — прошепна Васудева.

Сидхарта се помъчи да се вслуша по-добре. Образът на бащата, собственият му образ, образът на сина се сляха, ликът на Камала също се появи и изчезна, после и ликът на Говинда, и други ликове, и всички се сляха, превърнаха се в река, устремиха се като река към целта, жадни, търсещи, страдащи, а гласът на реката бе пълен с копнеж, пълен с пареща болка, пълен с неутолимо желание. Реката се стремеше

към целта си, Сидхарта я виждаше да бърза, виждаше реката, която се състоеше от него, от близките му и от всички хора, които някога бе срещал, виждаше как всички вълни и води бързат и страдат, устремени към своите цели, към много цели — към водопада, към езерото, към бързея, към морето, как достигат всички цели, как след всяка цел изниква друга, как водата се превръща в пара, която се издига в небето, става на дъжд и руква от свода, на извор, на поток, на река, отново се устремява, отново потича. Ала жадният глас се бе променил. Той все още звучеше страстен и търсец към него се присъединяваха и други гласове, гласове на радост и на скръб, добри и зли гласове, весели и тъжни, хиляди гласове.

Слушаше Сидхарта. Сега той целият се бе превърнал в слух, изцяло се бе вгълбил в слушането, изцяло празен, изцяло всмукващ чувстваше, че напълно се е научил да слуша. Често бе чувал всички тези гласове на реката, но днес те звучаха поновому. Вече не можеше да различи един от друг множеството гласове, радостните от разплаканите, детските от мъжките — те всички се бяха слели в едно, и вопълът на копнежа, и смехът на мъдреца, и викът на гнева, и стенанието на умиращия — всичко беше едно, всичко бе свързано и хилядократно преплетено с останалите. А всичко заедно, всички гласове, всички цели, всички копнежи, всички мъки, всички наслади, всичкото добро и зло образуваха света. Всичките тези неща вкупом представляваха реката на събитията, музиката на живота. И ако Сидхарта се вслушваше внимателно в тази река, в тази хилядогласна песен, ако не чуваше нито мъката, ни го смеха, ако не привързваше душата си към някакъв отделен глас и не проникваше в него със своето Аз, ами чуваше всички, чуваше цялото, единството, то беше, защото великата песен на хилядите гласове се състоеше от една-единствена дума, наречена ОМ: съвършенството.

„Чуваш ли?“, отново попита погледът на Васудева.

Сияеше усмивката на Васудева, блясъкът ѝ струеше над всички бръчки на старото му лице така, както над всички гласове на реката струеше ОМ. Сияеше усмивката му, когато погледна другаря си, и ето че по лицето на Сидхарта засия същата усмивка. Неговата рана се бе превърнала в цвят, неговата мъка сияеше, неговото Аз се бе вляло в единството.

В този час Сидхарта престана да се бори със съдбата, престана да страда. По лицето му разцъфтя ведрината на познанието, на което вече не можеше да се противопостави никаква воля, което бе познало съвършенството, което бе в съгласие с реката на събитията, с потока на живота, изпълнено със страданията и насладите на всички, отдадено на течението, принадлежащо на единството.

Когато Васудева стана от своето място на брега, когато се взря в очите на Сидхарта и видя в тях да струи ведрината на познанието, той докосна с длан рамото му, внимателно и нежно, както той умееше, и рече:

— Чаках този час, скъпи. Той вече дойде, остави ме да си вървя. Дълго чаках този час, дълго бях лодкарят Васудева. Стига толкова. Сбогом, колиба, сбогом, река, сбогом, Сидхарта!

Сидхарта стори дълбок поклон пред стареца, който се сбогуваше.

— Знаех това — тихо продума той. — Ще идеш в горите, нали?

— Ще ида в горите, ще ида в единството — отвърна сияещият Васудева.

И си тръгна сияещ; Сидхарта дълго гледа подир него. Гледаше с дълбока радост, с дълбока сериозност, виждаше крачките му, изпълнени с покой, виждаше главата му, изпълнена със сияние, виждаше образа му, изпълнен със светлина.

ГОВИНДА

Веднъж Говинда почиваше заедно с други монаси в една градина, подарена на учениците на Гаутама от блудницата Камала. До ушите му достигна вестта за някакъв лодкар, който живеел край реката, на един ден път отук, и когото мнозина смятали за мъдрец. Когато продължи пътя си, Говинда се отправи към този пристан, воден от желанието да види лодкаря. Защото, макар цял живот да бе живял според правилата на учението, макар по-младите монаси да го почитаха заради възрастта му и заради неговата скромност, все пак в сърцето му не бяха угаснали неспокойствието и търсенето.

Стигна до реката, помоли стареца да го превози и когато слязоха от лодката на отвъдния бряг, му каза:

— Вършиш големи добрини за нас, монасите и отшелниците, превозил си вече мнозина от нашите през реката. Не търсиш ли, лодкарю, и ти правия път?

Усмихна се Сидхарта със старите си очи и рече:

— А нима ти търсиш нещо, о, преподобни, на тези години и в облеклото на Гаутамовите монаси?

— Истина е, че съм стар — отвърна Говинда, — ала никога не съм преставал да търся. И никога не ще престана, такова, изглежда, е моето предопределение. Струва ми се, че и ти дълго си търсил. Ще ми кажеш ли нещо, почитаеми?

Рече Сидхарта:

— Какво бих могъл да ти кажа, преподобни? Може би това, че търсиш прекалено? Че от много търсене можеш да не намериш нищо?

— Как така? — смая се Говинда.

— Когато някой търси — каза Сидхарта, — лесно се случва окото му да вижда единствено онова, което търси, и той да не намери нищо, да не допусне нищо в себе си, защото винаги мисли само за търсения предмет, тъй като има някаква цел, тъй като е обсебен от тази цел. Да търсиш, значи да имаш цел. Но да намериш, значи, че си свободен, разкрит, нямаш никаква цел. А ти, преподобни, може би

наистина само търсиш, защото, докато преследваш целта си, не виждаш някои неща, които са току пред очите ти.

— Това все още не ми е съвсем ясно — каза Говинда, — какво точно искаш да кажеш?

Рече Сидхарта:

— Някога, о, преподобни, преди доста години, ти вече беше тук, край тази река, намери на брега един заспал човек и седна до него, за да бдиш над съня му. Ала не можа да познаеш спящия, о, Говинда.

Слисан, връхлетян сякаш от някаква магия, монахът се вгледа в очите на лодкаря.

— Да не би да си Сидхарта? — попита той с нерешителен глас. — И този път нямаше да те позная! Поздрав на теб от все сърце, Сидхарта, от все сърце се радвам, че пак те виждам! Много си се променил, приятелю. Сега, значи, си лодкар, така ли?

Сидхарта се засмя дружелюбно.

— Да, лодкар съм. Някои хора, Говинда, трябва много да се променят, трябва да носят всякакви дрехи и един от тях съм аз, скъпи. Добре си дошъл, Говинда, пренощувай в колибата ми.

Пренощува Говинда в колибата, на одъра, на който някога бе спал Васудева. Много въпроси зададе той на другаря си от детинство, много неща от своя живот трябваше да му разкаже Сидхарта.

Когато на другата сутрин настъпи време Говинда отново да поеме на път, той не без колебание изрече думите:

— Позволи ми да ти задам още един въпрос, Сидхарта, преди да продължа пътя си. Имаш ли някакво учение? Имаш ли някаква вяра, някакво знание, което следваш, което ти помага да живееш правилно?

Рече Сидхарта:

— Ти знаеш, скъпи, че още като младеж, по времето, когато живеехме при покаяниците в гората, започнах да се отнасям с недоверие към всякакви учения и учители и им обърнах гръб. И въпреки това оттогава имах немало учители. Една красива блудница дълго време бе моя учителка и един богат търговец бе мой учител, и неколцина зароииграчи. Веднъж и един странстващ ученик на Буда беше мой учител; той бе приседнал до мен, когато бях заспал в гората. От него също съм се учил, на него също съм благодарен. Ала на най-много неща все пак ме научиха тази река и моят предшественик, лодкарят Васудева. Васудева беше съвсем обикновен човек, не някакъв

мислител, ала знаеше онова, което беше необходимо, не по-зле от Гаутама, той беше съвършен човек, светец.

Говинда каза:

— Струва ми се, о, Сидхарта, че все още обичаш по малко да се шегуваш. Вярвам ти и знам, че не си последвал никакъв учител. Но нима не си намерил ако не учение, то поне някакви мисли, някакви прозрения, които да са част от теб и да ти помагат в живота? Ако ми кажеш нещо за тях, ще възрадваш сърцето ми.

Рече Сидхарта:

— Винаги съм имал такива мисли, такива прозрения. Някой път, за час или за ден, чувствах знанието в себе си така, както чувташ живота в сърцето. Това бяха най-различни мисли, ала ми е трудно да ги споделя. Ето, Говинда, една от мислите, които съм открил: мъдростта е несподелима. Мъдростта, която някой умен човек се опитва да сподели, звучи като глупост.

— Шегуваш ли се? — попита Говинда.

— Не се шегувам. Само казвам какво съм открил. Знанието може да бъде споделяно, но не и мъдростта. Човек може да я открие, да живее с нея, да се остави да бъде носен от нея, да върши с нея чудеса — ала тя не може да бъде изричана и проповядвана. Още като младеж понякога прозирах тъкмо това и тъкмо то ме накара да обърна гръб на учителите. Стигнах и до една друга идея, Говинда, която сигурно пак ще сметнеш за шега или за глупост, ала тя е най-добрата ми мисъл. Чуй я: обратното на всяка истина също е истина. Искам да кажа, че една истина може да бъде изречена и загърнатата в думи само тогава, когато е едностранна. Едностранно е всичко, което може да бъде обхванато с мисъл и изречено с думи — то е едностранно, половинчато, лишено от цялост, от завършеност, от единство. Когато възвишеният Гаутама проповядваше учението си за света, той трябваше да го раздели на самсара и нирвана, на заблуда и истина, на страдание и избавление. Другояче не може, не съществува друг път за онзи, който иска да проповядва. Ала самият свят, всичко, което съществува край нас и вътре в нас, никога не е нещо едностранно. Никога един човек или една постъпка не е изцяло самсара или изцяло нирвана, никога човек не е изцяло светец или изцяло грешник. Така само ни се струва, тъй като сме подвластни на заблудата, че времето е нещо, което съществува. Времето не съществува, Говинда, много пъти

можах да се убедя в това. А щом времето не съществува, тогава промеждутъкът, който уж разделял света от вечността, мъките от блаженството, злото от доброто, също е заблуда.

— Как така? — боязливо попита Говинда.

— Слушай внимателно, скъпи, слушай внимателно! Грешникът — а и аз, и ти сме такива — си е грешник, но някой ден все пак отново ще стане Брахман, някой ден ще постигне нирвана, ще бъде Буда — ала трябва да знаеш, че това „някой ден“ е заблуда, то е само притча! Грешникът не намира път към превръщането си в Буда, той не е обхванат от някакво развитие, макар в нашите представи да не можем да видим тези неща по друг начин. Не, в самия грешник, сега и днес, вече се намира бъдният Буда, цялото му бъдеще вече е тук и в него, в себе си, във всеки ти трябва да почиташ бъдния, възможния, скрития Буда. Светът, приятелю Говинда, не е несъвършен, не се стреми и прекалено бавно към съвършенството: не, той е съвършен във всеки миг, самият грях носи със себе си и милостта, във всяко невръстно дете вече е стаен старецът, в кърмачетата е смълчана смъртта, а във всички смъртни — вечният живот. Никой не може да види докъде е стигнал другият по своя път, в разбойника и в зароиграча се намира Буда, а в брамина — разбойникът. Когато се отдаде на съзерцание, човек е в състояние да се изтръгне от времето, да види целия минал, настоящ и бъден живот като нещо едновременно и тогава всичко е хубаво, всичко е съвършено, всичко е Брахман. Ето защо всичко, което съществува, за мен е хубаво, смъртта и животът; грехопадението и светостта, мъдростта и глупостта, всичко трябва да остане такова, каквото си е, всичко се нуждае единствено от моето одобрение, от моята добра воля, от любещото ми съгласие и тогава то за мен е хубаво и може само да ме подтиква, не и да ми наврежда. От опита на тялото и душата си знам, че много съм се нуждаел от грехопадението, нуждаел съм се от сладострастието, от ламтежа за богатства, от суетността, а така също и от най-ужасното отчаяние, за да се науча да не се съпротивлявам, за да се науча да обичам света, за да престана да го сравнявам с някакъв възжелан от мен, измислен от мен свят, с нещо като съвършенство, създадено от мен, а да го оставя такъв, какъвто си е, да го обичам, да изпитвам радост, че съм част от него. Това, о, Говинда, са част от нещата, които ми дойдоха наум.

Сидхарта се приведе, вдигна от земята един камък и го задържа в шепата си.

— Това тук е камък — игриво каза той, — който някой ден вероятно ще се превърне в земя, а от земята ще се родят растения или животни, или пък хора. По-рано бих казал: „Тоя камък не е нищо друго освен камък, той няма никаква стойност, а принадлежи на света на Майя; ала тъй като в кръговрата на превъплъщенията би могъл да стане човек или дух, нека го удостоя с вниманието си.“ Сигурно такива мисли биха ме занимавали по-рано. Днес обаче мисля по друг начин: този камък е камък, но той е и животно, и бог, и Буда, аз го почитам не защото някой ден може да се превърне в това или онова, а защото той отдавна и винаги е бил всичко — и тъкмо затова, че е камък, че сега и днес се явява пред мен като камък, тъкмо затова го обичам, виждам стойност и смисъл във всяка от неговите жилки и вдлъбнатинки, в жълтия му цвят, в сивия, в твърдостта, в звука, с който отеква, когато го почукам, в това, дали повърхността му е влажна, или суха. Има камъни, които приличат на зехтин или сапун, когато ги вземеш в ръка, други пък са като листа, трети като пясък и всеки има в себе си нещо по-различно, всеки изрича молитвеното слово ОМ по свой начин, всеки е Брахман, ала в същото време пак си е истински камък, мазен или гладък, и тъкмо това много ми харесва и ми се струва прекрасно, достойно за боготворене. Но нека не ти казвам повече. Думите не действат благотворно на тайния смисъл, всяко нещо неминуемо се променя, когато го изречеш, изопачава се, става донякъде чудато... Впрочем това, че ценността и мъдростта на едного винаги звучи като глупост за друг, също е особено хубаво, то много ми харесва, с него също съм напълно съгласен.

Говинда слушаше, без да отрони дума.

— Защо ми каза това за камъка? — рече той след известно време.

— Просто така, без умисъл. Или може би исках да кажа, че обичам и камъка, и реката, и всички неща, които виждаме и от които можем да се учим. А аз мога да обичам и камъка, и дървото, и парчето дървесна кора, Говинда. Това са все предмети, а предметите могат да бъдат обичани. Думите обаче не мога да обичам. Ето защо ученията не значат за мен нищо, те нямат твърдост, нямат мекота, нямат цвят, нямат ръбове, нямат мирис, нямат вкус, нямат нищо — те са само думи. Може би тъкмо това ти пречи да намериш покой — многото думи.

Защото избавление и добродетел, самсара и нирвана също са само думи, Говинда. Няма предмет, който да бъде нирвана; съществува единствено словото нирвана.

А Говинда каза:

— Но нирвана не е само слово, приятелю, това е и мисъл.

Сидхарта продължи:

— Може и да е мисъл. Ще ти призная, скъпи, че не правя голяма разлика между мислите и думите. Честно казано, мислите нямат за мен кой знае каква стойност. По-голяма стойност имат предметите. Тази лодка например беше на моя предшественик и учител, един свят човек, който в продължение на много години просто вярваше в реката, в нищо друго. Беше забелязал, че реката му говори, и се учеше от нея, тя го възпитаваше и обучаваше, реката беше за него бог, в продължение на много години той не разбра, че всеки вятър, всеки облак, всяка птица, всяка буболечка е също толкова божествена, знае не по-малко от почитаната река и може да обучава не по-зле от нея. Но когато този светец отиде в горите, той знаеше всичко, знаеше повече от теб и мен, без учител, без книги само защото бе вярвал в реката.

Говинда каза:

— Но нима тези „предмети“, както ги наричаш ти, са нещо действително, нещо веществено? Не са ли те само някаква заблуда на Майя, само видение и илюзия? Твоят камък, твоето дърво, твоята река — съществуват ли те в действителност?

— И това не ме тревожи кой знае колко — отвърна Сидхарта. — Няма значение дали предметите са илюзия, или не, защото тогава и аз съм илюзия и те по нищо не се отличават от мен. Тъкмо това, че не се отличават от мен, ме кара толкова да ги обичам и уважавам. Ето защо мога да ги обичам. Чуй една поука, която ще те разсмее: струва ми се, о, Говинда, че най-важното от всички неща е любовта. Нека големите умове се занимават с опознаването, с обясняването, с презирането на света. Единственото, което искам, е да обичам този свят, не да го презирам, да не мразя и него, и себе си, а да мога да съзерцавам и него, и себе си, и всички творения с любов, възхита и благоговение.

— Разбирам това — каза Говинда. — Но Възвишения обяви тъкмо него за заблуда. Той повелява благосклонност, пощада, съжаление, търпение, но не и любов; забранил ни е да обвързваме сърцето си с любов към нещо земно.

— Знам — каза Сидхарта, усмивката му сияеше със златен блясък. — Знам, Говинда. Ето че се залутахме в дебрите на мненията, в спора за думи. Защото не бих могъл да отрека, че моите думи за любовта се намират в противоречие, в привидно противоречие с думите на Гаутама. Тъкмо затова толкова малко вярвам на думите, защото знам, че това противоречие е заблуда. Знам, че ние двамата с Гаутама мислим едно и също. Нима може да не знае какво е любов онзи, който, макар да прозря, че всички хора са тленни и нищожни, все пак ги обичаше така силно, че в продължение на целия си дълъг, мъчителен живот не престана да им помага, да ги учи? И при него, при твоя велик учител предпочитам нещата, а не думите; делата и животът му за мен са по-важни, отколкото проповедите, жестът на ръката му е по-важен от мнението, което изразява. Виждам неговото величие не в проповедите, не в мисленето му, а в делата, в живота му.

Двамата старци млъкнаха задълго. Поклони се после Говинда, за да си вземе сбогом, и рече:

— Благодаря ти, Сидхарта, заедно ми откри нещо от своите мисли. Това са донякъде странни мисли, не всички можех да разбера веднага. Но както и да е, аз съм ти благодарен и ти желая спокойни дни.

(А тайно в себе си мислеше: „Странен човек е този Сидхарта, странни мисли изрича, чудато е неговото учение. Другояче звучи чистото учение на Възвишения, по-ясно, по-чисто, по-понятно, в него няма нищо странно, чудато или смешно. Но съвсем различни от мислите на Сидхарта ми се струват неговите ръце и нозе, неговите очи, неговото чело, неговото дихание, неговата усмивка, неговият поздрав, неговата походка. Откакто нашият възвишен Гаутама се пресели в нирвана, не съм срещал човек, за когото да си река: ето един мъдрец! Единствено за него, за Сидхарта, си помислих така. Макар учението му да е странно, макар думите му да звучат чудато, неговият поглед и неговата ръка, неговата кожа и неговата коса, всичко в него излъчва чистота, излъчва спокойствие, излъчва ведрост, благодат и святост, каквито не съм виждал у никой друг подир последната смърт на нашия възвишен учител.“)

И както мислеше така, а в сърцето му бушуваха противоречия, Говинда още веднъж се наведе към Сидхарта, привлечен от обич. Поклони се дълбоко пред спокойно седналия старец.

— Сидхарта — каза той, — ние вече сме стари. Едва ли някой от нас ще види другия в същия този вид. Разбирам, скъпи, че си намерил покой. Признавам, че аз още не съм го намерил. Кажи ми още една дума, почитаеми, дай ми нещо, за което да се хвана, което да мога да проумея! Дай ми нещо, за да ме съпровожда тю пътя ми. Моят път често е труден, често е мрачен, Сидхарта.

Мълчеше Сидхарта и го гледаше с непроменена, кротка усмивка. Говинда се взираше в него вцепенен, със страх и копнеж; страдание и вечно, но напразно търсене се четяха в погледа му.

Сидхарта видя това и се усмихна.

— Сведи се към мен! — тихо прошепна той в ухото на Говинда. — Сведи се близо до мен! Така, още по-близо! Съвсем близо! Целуни ме по челото, Говинда!

Но когато Говинда, учуден, ала все пак привлечен от голяма любов и предчувствие, се подчини на думите му, наведе се близо до него и докосна с устни челото му, стана нещо невероятно. Докато мислите му все още се намираха при чудатите думи на Сидхарта, докато той самият напразно и против волята си се мъчеше да превъзмогне в съзнанието си времето, да си представи нирвана и самсара като едно цяло, докато в него дори известно пренебрежение към думите на другаря му се намираше в спор с неимоверно голямата обич и благоговение, се случи следното:

Той престана да вижда лицето на другаря си Сидхарта, вместо него видя други лица, много лица, дълга редица, струяща река от лица, от стотици, хиляди лица, които прииждаха и отминаваха, но въпреки това сякаш съществуваха на едно и също място, които непрекъснато се изменяха и обновяваха, но въпреки това бяха все Сидхарта. Видя лицето на новородено дете, червено и сбръчкано, разкрито от плач; видя лицето на убиец, видя го да забива нож в тялото на един човек; видя в същата секунда как този престъпник коленичи, окован във вериги, и палачът с един удар на меча отсича главата му, видя голите тела на мъже и жени в пози и боричкания сред бясна любов; видя проснати трупове, притихнали, студени, празни; видя животински глави — на глигани, на крокодили, на слонове, на бикове, на птици; видя богове, видя Кришна, видя Агни^[1], видя всички тези фигури и лица, свързани помежду си с хиляди връзки, видя всички да си помагат взаимно, да се обичат, да се мразят, да се унищожават, да се възраждат

отново — и всички бяха обладани от желанието за смърт, от страстно-болезненото признаване на тленността, но все пак не умираха, а само се видоизменяха, само непрекъснато се прераждаха, сдобиваха се с нови лица, като между старото и новото лице липсваше какъвто и да било промеждутък от време. И всички тези фигури и лица се намираха в покой, течаха, създаваха се, сливаха се, а над тях неизменно се намираше нещо тънко, безплътно, ала все пак съществуващо, като тънко стъкло или лед, като прозрачна кожа, нещо като черупка, форма или водна маска и тази маска бе усмихнатото лице на Сидхарта, което той, Говинда, тъкмо в този миг докосваше с устните си. И Говинда видя, че тази усмивка на маската, тази усмивка на единството над потока от образи, тази усмивка на едновременността над хиляди раждания и кончини, тази усмивка на Сидхарта бе същата кротка, тънка, непроницаема, може би добродушна, може би иронична, мъдра, съставена от хиляди бръчици усмивка на Гаутама, на Буда, която сам бе съзерцавал с благоговение стотици пъти. Говинда знаеше, че така се усмихват съвършените.

Изгубил всякаква представа за времето, за това дали видението бе траяло една секунда, или сто години, за това дали съществува Сидхарта, дали съществува Гаутама, дали съществуват Аз и Ти, ранен в сърцето като от божествена стрела, чието забиване доставя наслада, Говинда стоя още малко омагьосан, надвесен над смиреното лице на Сидхарта, което току-що бе целунал, което току-що бе представлявало сцена за всички образи, за всичко, което се раждаше, за всичко, което съществуваше. Лицето му, след като неговата повърхност пак се бе сключила над дълбините на безчислената променливост, беше останало същото, той се усмихваше безмълвно, усмихваше се тихо и кротко, може би и много добродушно, може би много иронично, точно както се бе усмихвал той, Възвишения.

Дълбоко се поклони Говинда, сълзи, които той не усещаше, се стичаха по старото му лице, като огън пламтеше в сърцето му най-съкровена любов, най-смирено благоговение. Дълбоко, доземи се поклони той пред неподвижно седналия човек, чиято усмивка му напомняше за всичко, което бе обичал някога в своя живот, което бе смятал за скъпо и свято.

---

[1] Древноиндийски бог на огъня. — Б.пр. ↑

ИРИС

В пролетта на своето детство Анселм тичаше през зелената градина. Сред цветята на майка му едно цвете се казваше перуника и му беше особено мило. Той допираше буза до високите светлозелени листа, опипом притискаше с пръсти острите им върхове, вдъхваше аромата на едрия чудесен цвят и дълго се взираше в него. Там от бледосинкавата цветна основа се издигаше голяма редица жълти тичинки, помежду им минаваше светъл път встрани и надолу към чашката и далечната синя тайна на цвета. Анселм го обичаше. Много и дълго гледаше в него, от фините жълти тичинки му се привиждаше ту златна ограда на царска градина, ту алея, от двете страни с красиви като насън дървета, които никакъв вятър не раздвижва, а между тях към сърцевината водеше светъл тайнствен път, пронизан от стъклено нежни живи жилки. Листата засводяваха огромно пространство, назад пътеката се губеше към златните дървета, безкрайно дълбоко в невъобразима бездна, над нея се извиваше виолетовият свод, царствен, и хвърляше вълшебнотънка сянка над притаеното очаквано чудо. Анселм знаеше, че това са устицата на цветето, че зад чудесните жълти издънки в синята бездна живеят сърцето и мислите му, че по този прелестен, ясен, прозирно очертан от жилчици път то поема дъх и съновидение и издишва.

А редом с големия цвят имаше по-малки, още неразцъфнали, те стояха на здрави сочни стъбла в малка чашка от кафеникавозелена обвивка, която тихо и силно щяха да разпукат младите цветове, здраво обвити, светлозелени и лилави, но горе вече се подаваше, строен и нежно заоблен, младият тъмновиолетов фин връх. И по тези здраво завити млади венчелистчета също личаха жилчици и хиляди различни знаци и рисунки.

Сутрин, когато Анселм излизаше от дома, завърнал се от съня, съновидението и чуждите светове, градината, неизменно на мястото си и винаги нова, го очакваше и там, където вчера бе стърчал неподвижен твърд син цветен връх, плътно завит от зелената чашка, сега висеше

тънък и син като въздух млад лист, сякаш езиче и устна, и търсеше опипом своята форма и извивка, за които дълго бе мечтал, а много надълбоко, където още беше в тиха борба с тази обвивка, вече бе предчувствал появата на фините жълти тичинки, на светлия жилчест път и далечната уханна глъбина на душата. Може би още по обяд, може би привечер цветът щеше да се разтвори, да опъне синя копринена шатра над златната бленувана гора и първите му мечти, мисли и напеви тихичко щяха да излетят като дихания от вълшебната дълбочина.

Наставаше ден, в който навред из тревата имаше само сини камбанки. Наставаше ден, когато в градината неочаквано се понасяше нов звук и аромат и над червеникавата, пронизана от слънчеви лъчи зеленина, нежна и златисточервена, цъфваше първата чайна роза. Наставаше ден, когато вече нямаше перуники. Те бяха прецъфтели, никаква златно оградена пътека не водеше надолу към ухаещите тайни, нужди бяха неподвижните листа, остри и хладни. Но в храстите узряваха червените ягоди и над астрите летяха нови, невиджани и нечувани пеперуди, волни й игриви, червено-кафяви със седефени гърбове, летяха и трептящи стъклокрили сухи спори.

Анселм говореше с пеперудите и камъчетата по алеята, имаше за приятели бръмбар и гуцърче, птици му разправяха птичи истории, папрати му показваха тайно събраните под покрива на огромните им листа кафяви семена, парчета стъкло, зелени и кристални, улавяха за него слънчеви лъчи и се превръщаха в палати, градини и искрящи съкровищници. Когато процъфтяваха лилиите, грейваха латинките, увехнеха ли чайните рози, потъмняваха къпаните, всички се изтласкваха едни други, бяха винаги тук и винаги си отиваха, изчезваха и за известно време се появяваха отново, и плахите чудновати дни — когато студен вятърът свиреше в елите и по цялата градина увехналите листа така посърнали и сломени шумяха — носеха със себе си още една песен, едно преживяване, един разказ, докато отново всичко потънеше, пред прозорците се сипеше сняг и по стъклата израстваха палмови гори, във вечерите прелитаха ангели със сребърни камбани, в коридора и на тавана миришеше на сушени плодове. В този добър свят никога не гаснеха приятелството и доверието и ако някога ненадейно отново засилваха кокичетата редом с тъмните листа на бръшляна и първите птици политаха високо в нови

сини висини, то сякаш никога нищо не бе отминавало. Докато един ден, неочакван и все пак винаги точно както се следва, я винаги еднакво желан, на стъблото на перуниката пак се появяваше първият синкав цветен връх.

Всичко беше красиво, всичко бе добре дошло за Анселм, всичко — дружеско и доверчиво, но всяка година за момчето великият миг на възшебството и на милостта бе първата перуника. Някога, в най-ранния детски сън, то за пръв път в нейната чашка бе чело в книгата на чудесата, уханието ѝ и преливащите оттенъци на синьото бяха за него призив и ключ към творението. Така перуниката вървеше с Анселм през всичките години на невинността му, всяко ново лято беше нова, ставаше по-тайнствена и по-възбуждаща. И други имаха устни, и други цветя излъчваха аромат и мисли, и други примамваха пчели и бръмбари в малките си сладки чашки. Но синята перуника, домиляла на момчето повече от всички останали цветя, бе за него важна, бе символ и пример за всичко удивително, бъдеща размисъл. Когато гледаше в нейната чашка и вгълбено следваше мислено светлата мечтателна пътека между чудните жълти тичинки към здрачната цветна глъб, тогава душата му надникваше в дверите, където създанието се превръща в загадка, а съзерцанието — в предчувствие. Понякога нощем момчето сънуваше тази цветна чашка, виждаше я пред себе си необикновено голяма, отворена като врата на небесен палат, влизаше в нея, яздехи на кон или летейки на лебедови криле, и заедно с него целият свят летеше и яздеше, плъзгаше се тихо, привлечен от магия към прелестната дълбина, където всичко очаквано трябваше да се сбъдне и всяка идея да стане истина.

Всяко явление на земята е едно иносказание и всяко иносказание е отворена врата, през която душата може, ако е готова, да стигне до съкровената същност на света, където ти и аз, ден и нощ се сливат в едно. В живота си всеки човек тук или там се натъква на отворената врата, всекиму някога се е стрелвала през ума мисълта, че всичко видимо е иносказание и че зад иносказанието съществуват духът и вечният живот. Разбира се, малцина минават през вратата и се отказват от красивата привидност заради предусетената действителност на сърцевината.

Така цветната чашка на перуниката изглеждаше на момчето Анселм открит, безмълвен въпрос, към който душата му се

устремяваше в мъчително предчувствие за един блажен отговор. Тогава отново приятното разнообразие на явленията го въвличаше в беседи и игри с треви и камъни, корени, храсти, животни и с всички приветливи неща от неговия свят. Често то потъваше в дълбоко самонаблюдение, седеше отдадено на особеностите на своето тяло, като преглъщаше, пееше, дишаше със затворени очи, долавяше странни трепети, чувства и образи в устата и гърлото и там усещаше пътеката и вратата, по които душа до душата можеше да стигне. С удивление то съзерцаваше и многозначителните цветни фигури, които често, щом затвореше очи, му се явяваха от пурпурната тъмнина, петна и полукръгове от синьо и наситеночервено, а помежду им стъклено светли линии. Понякога с радостна уплаха и вълнение Анселм усещаше фините стократни връзки между око и ухо, обоняние и осезание, за приятни бързолетни мигове долавяше тонове, звуци, писмена, сродни и еднакви с червено и синьо, твърдо и меко, или се удивляваше, когато вдъхнеше аромата на някаква трева или на обелена зелена кора, колко странно близо бяха мирис и вкус и често преминаваха един в друг или се сливаха.

Всички деца чувстват така, макар не всички с еднаква сила и нежност, но за мнозина всичко това е отдавна минало и сякаш никога не е било още преди да се научат да сричат първите думи. За други тайната на детството остава близка за дълго и един остатък и ехо от него те носят у себе си чак до бели коси и до своите късни уморени дни. Всички деца, докато още са посред тайната, в душата си непрестанно се занимават с единствено важното, със себе си самите и със загадъчната връзка на собствената им личност с околния свят. Търсачи и мъдречи с годините на зрелостта се връщат към това занимание. Повечето хора обаче забравят и изоставят този вътрешен свят на истински важното твърде рано и завинаги и цял живот блуждаят из пъстрия лабиринт от грижи, желания и цели никоя от които не е заселена в душата им и никоя от които не отвежда към най-съкровеното у тях самите и не връща в родния дом.

Детските лета и есени на Анселм идваха кратки и спокойни и си отиваха нечуто, отново и отново цъфтяха и прецъфтяваха кокичета, теменужки, жълт шибой, лилии, зеленика и рози, красиви и пищни както винаги. Той живееше с тях, нему говореха цветя и птици, слушаха го дървета и извори и вземаше първите си написани букви и

първите си приятелски мъки по стария начин отвъд, в градината при майката, при пъстрите камъчета край лехата.

Но веднъж настана пролет, която не звучеше и не ухаеше както всички предишни, косът пееше, ала това не бе старата песен, синият ирис разцъфтя, а никакви мечти и приказни истории не странстваха безспир по златно оградената пътека на неговата чашка. Ягодите се смееха, скрити в зелените си сенки, и пеперудите, опиянени, блестящи, пърхаха над високите съцветия и всичко не беше такова, каквото го помнеше, а момчето имаше много спорове с майка си. Само не знаеше откъде иде това и защо нещо му причинява болка, а друго постоянно го смущава. То виждаше едно — светът се бе променил и приятелствата от прежните времена заляняваха и го оставяха само.

Така измина една година, измина и втора и Анселм вече не беше дете и пъстрите камъчета около лехата бяха скучни, цветята неми, и бръмбарите — забодени с карфици в една кутия; душата му бе поела по дългия суров заобиколен път и старите радости бяха пресъхнали и секнали.

Младият човек стремително се втурна в живота, който му се струваше, че едва сега започва. Засипан и забравен бе светът на иносказанията, нови пътища и желания примамваха Анселм. Детството като отблясък се бе задържало в синия му поглед и в меките коси, но той не обичаше да му се напомня за това, отрязва косите си и съсредоточи в погледа си толкова смелост и знание, колкото можеше. Своенравно се впускаше през плахите години на очакване: ту добър ученик и приятел, ту сам и боязлив, веднъж потънал в книгите до късна нощ, друг път диво и шумно отдаден на първите младежки гуляи. Трябваше да напусне родния край и го виждаше отново само рядко при кратки посещения, когато се връщаше у дома при майка си, порасъл и пременен, изискано облечен. Довеждаше със себе си приятели, донасяше книги, винаги различни, и когато крачеше през старата градина, тя беше малка и мълчеше пред неговия разсеян поглед. Никога вече той не прочете истории по пъстрите жилчици на листа и камъни, никога вече не видя бог и вечността, вселени в цветната тайна на синия ирис.

Анселм стана ученик, стана студент, той се върна в родния край с червена, а после и с жълта шапка, с мъх над горната устна и едва набола брада. Донасяше със себе си книги на чужди езици, веднъж и

едно куче, в кожен портфейл във вътрешния си джоб носеше ту премълчавани стихове, ту преписи на древни мъдрости, ту портрети и писма на хубави момичета. Завърна се отново, беше пътувал, посетил далечни чужди страни, плавал с големи параходи по море. Завърна се отново, беше млад учен, носеше черна шапка и тъмни ръкавици и старите съседи му сваляха шапка и го наричаха професор, макар още да не бе такъв. Когато дойде пак, бе облечен в черно, строен и сериозен пристъпваше зад бавната кола, на която в украсен ковчег лежеше старата му майка. А после идваше все по-рядко.

В големия град, където сега Анселм обучаваше студенти и бе смятан за прочут учен, той вървеше и се разхождаше, седеше и стоеше точно както другите хора по света, във фино палто и с шапка, сериозен или приветлив, с ревностни, понякога малко уморени очи — беше господин и изследовател, какъвто бе искал да бъде. И сега с него стана почти така, както бе станало в края на детството му. Изведнъж почувства, че са му се изплъзнали много години, и беше странно сам и неудовлетворен сред света, към който винаги се бе стремил. Не беше истинско щастие да бъде професор, не бе истинско удоволствие да го поздравяват с дълбок поклон граждани и студенти. Всичко беше някак увехнало и посипано с прах и щастиято пак витаеше нейде далеч в бъдещето, а пътят към него изглеждаше горещ и пращен и обикновен.

През тези години Анселм често посещаваше дома на един приятел, чиято сестра го привличаше. Сега вече той не тичаше с лекота подир някое хубаво лице, и това се бе променило. Сам чувстваше, че за него щастиято трябва да дойде по особен начин и че не би могло да лежи зад всеки прозорец. Сестрата на неговия приятел му харесваше много и често биваше уверен, че я обича. Но тя бе чудна девойка, всяка нейна стъпка и всяка дума бяха своеобразно оцветени и оформени и невинаги бе лесно да вървиш с нея и да попаднеш в ритъма на стъпката ѝ. Понякога вечер, когато кръстосваше своето самотно жилище и замислен се вслушваше в собствените си крачки из празните стаи, Анселм много повече спореше със себе си заради тази приятелка. Тя бе по-възрастна, отколкото би желал да бъде жена му. Беше твърде своенравна и би било трудно да живее заедно с нея и да не накърни честолюбието си на учен, защото тя не искаше и да чуе за това. Не беше и много силна и здрава, особено трудно би понасяла светско общество и празници. С най-голямо удоволствие тя пребиваваше сред

цветя и музика и с някоя книга до себе си, в самотна тишина очакваше дали някой ще дойде при нея и оставяше света да следва своя ход. От време на време биваше толкова нежна и чувствителна, че всичко чуждо ѝ причиняваше болка и тя лесно избухваше в плач. А после отново засилваше тиха ѝ изискана в самотно щастие и който я видеше, долавяше колко трудно бе да се даде нещо на тази красива странна жена и някой да означава нещо за нея. Анселм често вярваше, че тя го обича, често му се струваше: тя не обича никого, с всички е внимателна и приветлива и на света не жадува нищо, освен да бъде оставена на спокойствие. Той самият обаче искаше от битието друго и ако би имал жена, би трябвало в дома му да кипи живот и глъч, и гостолубие.

— Ирис — ѝ казваше той, — мила Ирис, ако светът бе устроен другояче! Ако съществуваше единствено твоят красив кротък свят с цветя, мисли и музика, тогава не бих си пожелал нищо друго, освен през всичките си години да бъда с теб, да слушам разказите ти и да съпреживявам твоите размисли. Дори самото ти име ми се отразява благотворно. Ирис е чудно хубаво име, но съвсем не зная за какво ми напомня.

— Ти все пак знаеш — каза тя, — че сините и жълтите перуники се наричат така.

— Да — извика той с чувство на притесненост, — зная това добре и то само по себе си е много красиво. Но винаги когато изрека твоето име, то сякаш иска и да ме предупреди за нещо, не зная за какво, като че ли е свързано с много дълбоки, далечни и важни възпоминания и все пак остава неведомо и не откривам какво би могло да бъде.

Ирис му се усмихна, той стоеше объркан и търкаше с ръка челото си.

— И с мен се случва същото — каза тя със своя нежен птичи глас на Анселм — винаги когато помириша някое цвете. Тогава сърцето ми все смята, че с аромата е свързан споменът за нещо необикновено красиво и скъпоценно, което някога, в предвремето, е било мое и съм го загубила. И с музиката е така, а понякога и със стиховете — изведнъж с един мълниеносен проблясък за миг сякаш внезапно в долината пред себе си виждаш да се простира загубен роден край и веднага изчезва отново и е забравен. Мили, Анселм, аз вярвам, че ние

сме на земята заради този смисъл, заради това променяне, търсене и слушане на изгубените далечни тонове, а отвъд тях е нашата истинска родина.

— Как хубаво го казваш — ласкаво отвърна Анселм и почувства в собствените си гърди почти болезнено вълнение, като че ли някакъв скрит в тях компас неотклонно го насочваше към неговата далечна цел. Но тя бе съвсем различна от целта, която би искал да си постави в живота, и това причиняваше болка, а и беше ли достойно да проиграе своя живот и мечти, следвайки красиви приказки?

Междувременно настана ден, когато господин Анселм, завърнал се у дома след самотно пътуване, бе посрещнат от своето голо жилище на учен, толкова студено и потискащо, че отиде при своя приятел с намерението да моли красивата Ирис за ръката и.

— Ирис — започна той, — не мога повече да живея така. Ти винаги си ми била добра приятелка, следва да ти кажа всичко. Трябва да имам жена, иначе усещам живота си празен и безсмислен. А коя друга освен теб бих могъл да си пожелаю за жена, мило мое цвете? Искаш ли, Ирис? Ти трябва да имаш толкова цветя, колкото изобщо мотат да се намерят, да ти принадлежи най-хубавата градина. Искаш ли да дойдеш при мен?

Ирис дълго и спокойно го гледа в очите, тя не се усмихна и не се изчерви, а с глас, който не трепна, му отговори:

— Анселм, твоят въпрос не ме учудва. Обичам те, макар никога да не съм мислила да ставам твоя жена. Но виждаш ли, приятелю мой, аз имам големи изисквания към този, чиято жена трябва да бъде. Те надвишават изискванията на мнозинството от жените. Ти ми предлагаш цветя и го правиш с добро чувство. Но аз мога да живея и без цветя, и без музика, бих се лишила от всичко това и от много друго още, ако се налага. От едно обаче не съм в състояние и никога не бих желала да се откажа: нивга, ни един-единствен ден не ще мога да преживея, без музиката в сърцето ми да е главното за мен. Ако трябва да живея с един мъж, той следва да е такъв, че неговата вътрешна музика да е в хубаво и тънко съзвучие с моята и единствен негов копнеж да бъде собствената му музика да звъни чисто и добре към моята. Можеш ли да го постигнеш, приятелю? При това ти вероятно няма да станеш по-прочут и да познаеш нови почести, домът ти ще бъде тих и всички бръчки по челото ти, които познавам от много

години насам, би трябвало да се изгладят, Анселм. Няма да върви. Виждаш ли, с твоя нрав винаги ще изучаваш новите бръчки на челото си и ще си създаваш нови грижи, а това, което аз усещам и съм, ти наистина обичаш и го намираш хубаво, но за теб, както и за повечето хора, то е просто изтънчена играчка. Слушай ме добре, всичко, което сега смяташ играчка, за мен е самият живот и следва да стане същото и за теб, и всичко, в което влагаш старание и труд, за мен е играчка, в моето съзнание няма такава стойност, че да се живее за него. Аз няма вече да се променя, Анселм, защото живея според закон, който е в мен самата. Но дали ти би успял да се преобразиш? А би трябвало да бъдеш съвсем друг, за да мога да стана твоя жена.

Анселм мълчеше, смутен от нейната воля, която бе смятал за слаба и детинска. Мълчеше и неволно смачка в развълнуваната си ръка цветето, което бе взел от масата.

Тогава Ирис леко измъкна цвета от ръката му — това прободете сърцето на Анселм като тежък упрек, но тя изведнъж се усмихна ведро и мило, сякаш неочаквано бе попаднала на излаз от тъмнината.

— Имам една идея — каза Ирис тихо и при това поруменя. — Ти ще я намериш странна, ще ти се стори каприз. Но не е каприз. Искаш ли да я чуеш? И искаш ли да приемеш тя да реши вместо теб и мен?

Без да я разбира, Анселм погледна приятелката са, върху преbledнялото му лице бе легнала загриженост. Нейната усмивка го покори и в прилив на доверие той каза „да“.

— Бих искала да ти поставя една задача — продължи Ирис и бързо отново стана твърде сериозна.

— Направи го, това е твое право — примири се приятелят ѝ.

— Говоря сериозно — каза тя — и това е последната ми дума. Желаш ли да я приемеш така, както избликва от душата ми, без да се пазариш дребнаво и да предлагаш цена, дори и да не я разбереш веднага?

Анселм обеща. Тогава Ирис, след като се изправи и му подаде ръка, поде:

— Неведнъж си ми казвал, че при произнасяне на моето име всякога си имал усещането, че ти напомня за нещо забравено, което нявга е било за теб важно и свято. Това е знамение, Анселм, и то те е привличало към мен през всичките години. И аз вярвам, че в своя-, та душа ти си забравил и загубил нещо важно и свято, то трябва отново

да се събуди, преди да намериш щастие и да постигнеш онова, което ти е отредено. Бъди щастлив, Анселм! Подавам ти ръка и те моля: върви и виж да издириш в паметта си това, което искаш да си спомниш чрез моето име. В деня, в който го намериш отново, ще тръгна с теб като твоя жена накъдето поискаш и няма да имам никакви други желания освен твоите.

Смутен, обърканият Анселм мислеше да я прекъсне и да укори изискването ѝ като капризно, но Ирис го предупреди с ясен остър поглед за обещанието му и той замълча. Със сведени очи улови ръката ѝ, притегли я до устните си и излезе.

В живота си се беше заемал с не една задача и я бе разрешавал, но никоя не бе толкова странна, важна и при това толкова обезкуражаваща, колкото тази. Ден след ден Анселм се луташе и се уморяваше юг размисъл над това и все отново идваше часът, в който той, отчаян и гневен, обругаваше цялата тази задача като лудешки женски каприз и в ума си я отхвърляше. После обаче дълбоко в душата му се надигаше възражение, една много лека тайнствена болка, едно съвсем нежно, едва доловимо предупреждение. Този тънък глас беше в собственото му сърце, ала даваше право на Ирис и поставяше същото изискване, което и тя.

Но нейната задача беше прекалено тежка за учения мъж. Той трябваше да си спомни нещо забравено отдавна, да намери пак една-единствена златна нишка от паяжината на отминалите години, да улови нещо в ръце и да го поднесе на любимата си, а то не бе друго освен понесен от вятъра птичи вик, едва загатнато удоволствие или тъга при слушането на някаква музика, бе тънко, по-бегло, по-безплътно от мисълта, по-вихрено от нощния сън, по-неопределено от утринната мъгла.

Понякога, когато Анселм, отпаднал духом, отхвърляше от себе си всичко това и обзет от лошо настроение, се отказваше, неусетно го докосваше нещо като лъх на далечни градини, той си шепнеше името Ирис, десет, много пъти, тихо и като в игра, както се проверява един тон на опъната струна. „Ирис — шептеше той. — Ирис“ — и с лека болка чувстваше в себе си нещо да се раздвижва — така в стара изоставена къща без причина се отваря врата и проскързва чекмедже. Анселм изучаваше своите спомени, които смяташе, че носи в себе си добре подредени, и стигаше до чудни и смущаващи открития.

Съкровището му от спомени беше безкрайно по-малко, отколкото някога си бе въобразявал. Когато ги премисляше отново, липсвала цели години и стояха празни като неизписани листа. Откри, че с големи усилия можеше да си представи ясно образа на своята майка. Съвсем беше забравил как се казваше момичето, което на младини с пламенно усърдие бе преследвал цяла една година, за да го спечели. Дойде му наум и кучето, което някога като студент по каприз бе купил и което известно време бе живяло при него. Потребни му бяха дни отново да се сети за името на кучето.

Изпълнен от болка, с нарастващи горест и страх, бедният човек виждаше как животът му, изтекъл я празен, и загърбен, вече не му принадлежеше, беше чужд и без връзка с него, сякаш нещо, което отдавна си знаел наизуст и от което сега с мъка още можеш да повториш само скучни откъслечи. Анселм започна да пише, искаше, връщайки се година след година назад в спомените си, да опише своите най-важни преживявания, за да може отново някога да ги има здраво в ръце. Но кои бяха най-важните му преживявания? Това, че бе станал професор? Това, че някога бе доктор, ученик и студент? Или че веднъж, в далечното минало, за известно време бе харесвал едно или друго момиче? Изплашен, той вдигаше очи: това ли беше животът? Това ли бе всичко? И се удряше по челото и се усмихваше насила.

А междувреме дните тичаха, никога не бяха тичали толкова бързо и неумолимо! Измина една година, на Анселм му се струваше, че стои на същото място, където беше в часа, когато бе раздели с Ирис. Но за изтеклото време се бе променил много, което забелязваше и знаеше всеки друг освен него. Беше станал както по-млад, така и по-стар. От познатите си се бе почти отчуждил, намираха го разстроено, капризно и странно, доби известността на голям особняк, за когото било жалко, но нали твърде дълго бил стоял ерген. Случваше се да забрави задължението си и учениците му напразно да го чакат. Случваше се, унесен в мисли, да се влачи по някоя улица край стените на къщите и да бърше праха от корнизите със занемареното си палто. Някои смятаха, че е запознал да пие. Друг път обаче Анселм се спираше посред някоя лекция пред учениците си, мъчеше се да си спомни нещо, усмихваше се детински наивно и покъртително, както никой не бе го виждал да се усмихва, и продължаваше с тон на топлота и вълнение, който стигаше до сърцата на мнозина.

В безнадеждното си странстване подир уханията и полузаличените следи на далечните години той отдавна бе придобил една нова душевност, за която и сам не знаеше. Често и все по-често му се случваше зад това, което досега бе наричал спомени, да лежат и други възпоминания, така както върху архаична изрисувана стена под старите изображения понякога се откриват още по-стари, които дремят, скрити от отдавнашна замазка. Той искаше да си спомни нещо за името на един град, където като пътешественик нявга бе прекарал дни, или рождената дата на някой приятел, или нещо друго и когато дълбаеше и преравяше къс от миналото, като да бе купчина отпадъци, изведнъж в паметта му оживяваше съвсем друго. До Анселм стигаше някакъв полъх, сякаш априлски утринен вятър или септемврийски облачен ден, той долавяше един аромат, някакъв вкус, усещаше тайнствени нежни тръпки по кожата, в очите и сърцето си и бавно осъзнаваше: трябва някога да е имало ден, син, топъл или хладен, сив или друг някакъв, и у него същията на този ден да се е заплела и задържала като смътен спомен. В действителното минало не можеше да намери пролетния или зимен ден, макар ясно да чувстваше и долавяше уханието му. При това нямаше имена и числа, може би бе в годините на студентството или на люлката, но ароматът се появяваше, Анселм усещаше в себе си нещо живо, за което не знаеше и което не можеше да назове и определи. Понякога, въпреки че се усмихваше над това, му се струваше: тези спомени биха могли да стигат отвъд живота в миналите времена на едно предишно битие.

При безпомощните си странствания през бездните на паметта Анселм намери много, което го вълнуваше и трогваше, и много, което го плашеше и му вдъхваше страх, но не откри единствено това, какво означаваше за него името Ирис.

Веднъж в мъката поради невъзможността да го намери той посети и стария си роден край, видя горите и уличките, пътеките, мостчетата и оградите, стоя в старата градина на своето детство и усети вълните да прииждат и обливат сърцето му, потъваше в миналото като в сън. Печален и тих, той се върна оттам. Обяви, че е болен, и нареди да отпращат всеки, който желае да го навести.

Все пак един човек го посети. Беше приятелят му, когото не беше виждал, откакто бе поискал Ирис за жена. Той дойде и завари Анселм да седи запуснат в неприветливата си отшелническа стая.

— Стани — каза му той — и ела с мен. Ирис иска да те види.

Анселм скочи.

— Ирис! Какво ѝ е? Ох, аз зная, зная.

— Да — каза приятелят, — ела с мен! Тя ще умре. Отдавна е болна.

Отидоха при Ирис, тя лежеше на едно канапе, лека и малка като дете, и се усмихваше ведро с някак уголемени очи. Подаде на Анселм бялата си лека детска ръка, която положи в неговата, сякаш бе цвете, а лицето ѝ беше като озарено от духовно сияние.

— Анселм — заговори тя, — сърдиш ли ми се? Аз ти поставих тежка задача и виждам, че ѝ остана верен. Продължавай да търсиш и върви по този път, докато стигнеш целта! Ти мислиш, че крачиш по него заради мен, но го извървяваш за себе си. Знаеш ли, че е така?

— Предусещах това — каза Анселм, — а сега го зная. Дълъг е този път, Ирис, и аз отдавна бих се върнал, но не намирам път назад. Не зная какво ще стане с мен.

Тя го погледна в тъжните очи и му се усмихна светло и утешително, той се наведе над тънката ѝ ръка и дълго плака, сълзите му оросиха ръката ѝ.

— Какво ще стане с теб? — попита тя с глас, който бе само като сияние от спомен. — Не бива да питаш какво ще стане с теб. В живота ти си търсил много. Търсил си уважение и щастие, и знание, търсил си и мен, твоята малка Ирис. Всичко това е било само хубави видения, а те ще те напуснат, както сега ще те напусна и аз. И с мен се случи същото. Всякога търсех и всякога това бяха мили, красиви видения и те отново излиняваха и изчезваха. Вече не откривам никакви видения, вече не търся нищо, завърнах се у дома и ми остава да направя само една малка стъпка, тогава ще съм в родината. И ти ще дойдеш там, Анселм, и вече няма да имаш бръчки по челото.

Тя беше толкова бледа, че Анселм отчаян извика:

— О, почакай още, Ирис, не си отивай! Остави ми един знак, че за мен няма да изчезнеш напълно.

Тя кимна и посегна към чашата, сложена до нея, даде му една току-що разцъфнала перуника.

— Ето, вземи моето цвете, ириса, и не ме забравяй. Търси, търси ириса, тогава ще дойдеш при мен.

Разплакан, Анселм държеше цветето в ръцете си и разплакан се сбогува. Когато приятелят му изпрати вест, той дойде отново и помогна да украсят с цветя ковчега на Ирис и да я погребат.

Тогава животът му рухна зад него, струваше му се невъзможно да продължи да изтегля тази нишка. Отказа се от всичко, напусна града и службата си и се запиля нейде по света. Виждаха го тук и там, появи се в своя роден край, облегна се на оградата на старата градина, но когато хората попитаха за Анселм и искаха да се погрижат за него, той си бе тръгнал и изчезнал.

Перуниката остана скъпа за Анселм. Той често се навеждаше над някоя, където и да я видеше да расте, и когато за дълго забиваше поглед в чашката ѝ, струваше му се, че от синкавата основа се издига и го облъхва уханието и представата за всичко минало и бъддно, докато той тъжен продължаваше пътя си, защото осъществяването не идваше. Струваше му се, че подслушва до някоя откритата врата и чува зад нея да дишат най-приятни тайни. И тъкмо когато мислеше, че сега всичко би трябвало да му се удаде и да се сбъдне, вратата се блъскаше и вятърът на света, студен, появяваше над самотата му.

В своите сънища Анселм говореше с майка си, чиито фигура и лице сега усещаше толкова ясно и близко, както никога от дълги години. Говореше му и Ирис, а когато се събуждаше, у него продължаваше да еhti нещо, за което размишляваше през целия ден. Той беше без установено местожителство, чужд кръстосваше страната, спеше вкъщи, спеше в гори, ядеше хляб или ягоди, пиеше вино или роса от листата на храстите. Не помнеше нищо за това. За мнозина беше глупец, за мнозина магьосник, мнозина се бояха от него, мнозина му се присмиваха, мнозина го обичаха. Анселм се научи — нещо, което никога не бе умеел — да общува с децата и да взема участие в чудните им игри, да говори с едно откъснато клонче или с някое камъче. Край него прелитаха зими и лета, той гледаше в цветните чашки, в потоците и езерата.

— Видения — казваше си понякога, — всичко е само видения.

Но дълбоко в себе си Анселм чувстваше едно същество, което не беше видение, него следваше той, а това същество от време на време проговаряше и гласът му беше гласът на Ирис и гласът на майката, беше утеха и надежда.

Случваха му се и чудеса и не го учудваха. И така, веднъж той вървеше през снега по зимна земя и в брадата си имаше скреж. А от снега стърчеше висок и строен стрък перуника със самотен красив цвят. Анселм се приведе над цветето и се усмихна, защото позна това, за което Ирис винаги му бе напомняла. Той преоткри своята детска мечта и между златните стъбълца видя светлосинята пътечка с ярките жилки, която водеше към сърцето и тайната на цвета, и узна, че там бе това, което търсеше, там стоеше съществото, което вече не бе видение.

И отново срещаше предвестия, отново го водеха, мечти и Анселм стигна до една къщурка; там имаше деца, дадоха му мляко, игра с тях и те му разказаха истории, разказаха му още, че в гората при въглищарите се било случило чудо. Там видели да стои отворена призрачна, порта, която се разтваряла веднъж на хиляда години. Той слушаше и кимаше на приятния образ, после продължи да върви, в елховите храсти пред него пееше птица, беше рядко сладкогласна, гласът ѝ приличаше на гласа на покойната Ирис. Нея следваше той, птицата летеше и подскачаше над потока и далеч навътре в гората.

Когато птицата замлъкна и вече нито се чуваше, нито се виждаше, Анселм спря и се огледа наоколо. Стоеше сред дълбока долина, в гората под широки зелени листа тихо ромоляха води, иначе всичко бе в безмълвие и очакване. В гърдите му обаче не стихваше песента на птицата с милия глас и го подтикваше да продължава, докато той се изправи пред скална стена, обрасла с мъх, а по средата ѝ зееше процеп, който — тесен и малък — водеше към вътрешността на планината.

Пред процепа седеше старец; когато видя да се задава Анселм, той стана и извика:

— Назад, човече, назад! Това е призрачната врата. Още никой, който я е прекрачил, не се е върнал.

Анселм погледна нагоре в скалната врата, тогава съзря в недрата на планината да се губи синя пътека, от двете ѝ страни се издигаха плътно златни котлони, а тя водеше навътре и надолу като в чашката на огромен цвят.

В гърдите на Анселм птицата пееше ясно и той мина край стражника, пристъпи в пролома и през златните колони — в синята тайна на съкровено. А то беше Ирис, в чието сърце проникна, то беше перуниката от градината на майка му, в чиято синя чашка

стъпваше и се олюляваше, и докато безшумно вървеше към златния здрач, всички спомени и всички знания изведнъж се върнаха при него, той усети ръката на Ирис, тя беше малка и мека, гласовете на любовта звучаха в ушите му, близки и доверчиви, те ехтяха така и златните колони блестяха така, както някога в пролетите на детството всичко му бе звучало и го бе озарявало.

И неговият сън отново го навести, сънят на малкото момче, което навлиза в една цветна чашка, а подире му крачи и се плъзга целият свят на виденията, и се потапя в тайната, притаена зад всички видения.

Анселм запя тихо и неговата пътека тихо, кротко и плавно се спусна в родината.

ЛУЛУ
ЕДНО МЛАДЕЖКО ПРЕЖИВЯВАНЕ,
ПОСВЕТЕНО НА Е. Т. А. ХОФМАН,
НАПИСАНО В 1900 ГОДИНА

1

Красивият стар град Кирххайм току-що беше измит от кратък летен дъжд. Червените покриви, ветропоказателите и градинските огради, храстите и кестеновите дървета по валовете блестяха отрядно, нови и стройни, и каменният Конрад Видерхолд със своята каменна половинка, спокойно озарен, се радваше на още държеливата си възраст. Слънцето отново грееше, излъчваше силна топлина и през освежения въздух запалваше искри в последните, увиснали по вейките дъждовни капки — приветливата широка улица край вала преливаше от блясък. Деца скачаха във весел хоровод, едно кученце ликуваше и джафкаше след тях, покрай редиците от къщи в неспокойни дъги летеше жълта пеперуда.

Под кестените на вала на третата пейка вдясно от пощата заедно с приятеля си Лудвиг Угел седеше умореният от път естет Херман Лаушер; те се впуснаха във ведър, приятен разговор за благотворността на падналия преди малко дъжд и за отново проясняващата се синева на небето. Той свързваше с това фантастични наблюдения за неща, които му лежах на сърцето, и по своята привичка неуморно и с наслада се разхождаше из поляните на собственото си ораторско изкуство. По време на дългите красиви речи на ценителя на изкуството тихият и доволен господин Лудвиг Угел често пъти поглеждаше косо към шосето за Бойхинг в очакване на един приятел, който трябваше да се зададе оттам.

— Не е ли така, както казвам? — извика поетът живо и малко се попривдигна от пейката, защото лошата облегалка му беше неудобна, а и бе седнал върху отчупена суха клонка. — Не е ли така? — извика той, като с лявата си ръка отстрани клонката и нейния отпечатък от панталона си. — Същността на красотата трябва да излиза на бял свят. Не вярваш ли, че е така?

Лудвиг Угел разтърка очи; не беше чул за какво става дума и бе схванал само последния въпрос на Лаушер.

— Разбира се, разбира се — отвърна той бързо, — само че оттук не може да се види. Намира се точно там, отвъд шлотенбергския хамбар.

— Какво, къде? — извика Херман буйно. — Какво казваш, че се намирало зад хамбара?

— Е, Йотлинген. Карл няма откъде другаде да дойде, ще не ще, трябва да пристигне от тази страна.

Навъсен и мълчалив, сега и поетът, пропътувал света, гледаше към светлото просторно шосе и ние бихме могли да оставим двамата младежи да седят на пейката си и да чакат; защото там сянката можеше да се задържи още един час. В това време ние се обърнахме към шлотенбергския хамбар и не намерихме там нито селото, нито същността на красотата, а тъкмо очаквания трети приятел, кандидата на юридическите науки Карл Хамелт. Той бе тръгнал откъм Вендлинген, където прекарваше ваканцията си. Неговата нелоша фигура бе придобила малко комичен вид от пристъпа на едно твърде ранно затлъстяваше, а върху умното му своенравно лице се виждаха странно плътни устни и едър нос, който сякаш беше в спор с доста пълните бузи. Широка брада правеше богати дипли над тясната колосана висока яка, а между челото и шапката стърчеше потна и сплъстена къса непокорна коса. Той лежеше проснат по гръб на една полянка сред невисоката трева и изглеждаше спокойно заспал.

Действително спеше, изтощен от горещия обеден път; но дрямката му не беше спокойна. Удивително фантастичен сън го бе навестил. Струваше му се, че лежи сред непозната градина, под чудни дървета и храсти, и чете от една стара книга с пергаментови страници. Книгата беше написана със странно смели, чудато объркани и преплетени букви на напълно непознат език, който Хамелт нито разбираше, нито знаеше. И все пак той четеше и схващаше съдържанието на страниците, като всеки път, щом усетеше умора, по вълшебен начин от къдравата плетеница на многото заврънкулки и писмена пред очите му се нижеха пъстроцветни картини и изчезваха. Тези картини, които се редяха една подир друга, приличаха на магичен фенер и описваха следната много стара истинска история.

В същия ден, в който талисманът на желязния пръстен чрез коварна магия бе изтръгнат от извора Ласк и попадна в ръцете на

княза на джуджетата, светлата звезда на династията Аск започна да помръква. Изворът Ласк пресъхна до почти невидима сребърна нишка, земята под опаловия замък пропадеше, подземните сводове взеха да се олюляват и тук-там да се порутват, а в градината с лилиите започна опустошителен мор; само царствената лилия с двойната корона се държа още известно време горда и изправена, тъй като около нея като тесен пръстен беше обвита змията Еделцунг. В опустелия град на Аск замлъкнаха радостта и музиката, дори в опаловия замък вече не прокънтя и не пропя ни тон, откакто се скъса последната струна на арфата Сребърна песен. Ден и нощ кралят седеше вкаменен като статуя и сам в голямата празнична зала, не преставаше да се учудва на залеза на своето щастие; защото той беше най-щастливият от всички крале, от властването на великия Фромунд насам. Беше тъжно да се гледа как кралят Безгрижие седеше в червената си мантия сред своята огромна зала и се учудваше ли, учудваше, защото не можеше да плаче, не бе роден с дарбата да изпитва болка. Той се дивеше също, че сутрин и вечер вместо всекидневната ранна и късна утринна и вечерна музика долавяше само голямата тишина и откъм вратата тихия плач на принцеса Лилия. Твърде рядко и по привичка кратък скъпернически смях разтърсваше неговата широка гръд; иначе всеки божи ден кралят се смееше два пъти по двадесет и четири.

Свитата и прислугата се бяха разпръснали на всички страни, освен краля и тъгуващата принцеса в залата беше останал единствено верният гений Хадербарт, който иначе изпълняваше длъжността на придворен поет, на философ и шут.

Но подвластен на железния талисман, страхливият княз на джуджетата се раздели с вещицата Цишелгифт и човек може да си представи какво е ставало под негова власт.

Краят на великолепието на аските приближаваше. Един ден, в който кралят не се бе засмял дори един-единствен път, на свечеряване той извика принцеса Лилия и гения Хадербарт при себе си в празничната тържествена зала. В небето се разрази буря и през големите черни дъги на прозорците нахлу бледата светлина на рязка мълния.

— Днес не се засмях нито един-единствен път — каза кралят.

Шутът излезе напред и направи няколко много смели гримаси, които изглеждаха толкова разкривени и отчаяни на старото тъжно лице, че принцесата трябваше да отвърне очи, а кралят поклати тежката си глава, без да се усмихне.

— Трябва да се посвири на арфата Сребърна песен — извика кралят Безгрижие. — Трябва — повтори той и това много тъжно отекна в сърцата и на двамата; защото кралят не знаеше, че арфистът и всички музиканти го бяха изоставили и че двамата верни хора бяха последните му съжители в този дом.

— Арфата Сребърна песен вече няма струни — каза геният Хадербарт.

— Но все пак трябва да се свири — настоя кралят. Тогава Хадербарт улови ръката на принцеса Лилия и заедно с нея излезе от залата. Той обаче я заведе в увехналата градина на лилиите и при пресъхващия извор Ласк, изгреба последната шепа вода от мраморния басейн в десницата ѝ и така се върнаха при краля. Тогава от тази вода принцесата изтегли седем блестящи струни за арфата Сребърна песен, но за осмата водата не стигна, така че тя следваше да я направи с помощта на сълзите си. И сега с празна трепереща ръка принцесата докосна струните, при което още веднъж блажено се разля старият приятен, радостен тон, но едва прозвучала, всяка струна се скъсваше и когато последната зазвънтя и се скъса, се разнесе силен гръмотевичен удар и целият свод на опаловия замък рухна с трясък. Този сетен напев на арфата звучеше:

Нека Сребърната песен замълчи;
тя след време пак ще прозвучи,
Сребърната арфа ще е жива,
хороводна песен ще ехти.^[1]

(Край на истинската история за извора Ласк.)

Кандидатът Карл Хамелт не се събуди от своя сън, преди двамата приятели, нетърпеливо извървели част от насрещния път, да го намерят легнал в тревата. Те го укориха за леността му с груби думи,

на които той отговори с мълчание и успя само бегло да кимне „добро утро“.

Угел беше особено невъздържан.

— Да, добро утро — разгневи се той, — отдавна вече не е утро. Пак си се натряскал в йотлингската кръчма и виното още блести в очите ти.

Карл се ухили и бутна назад кафявата си филцова шапка.

— Е, и така да е! — каза Лаушер.

Тримата приятели тръгнаха към града, минаха край гарата и по моста над потока и бавно продължиха по вала към гостилницата „Кралска корона“. Тъкмо тази беше не само предпочитаната от кирххаймския приятел бирария, но и сегашното убежище на пристигналият тук поет.

Още докато те се приближаваха към стълбището на „Короната“, тежката врата изведнъж се отвори широко и срещу тях с мълниеносна бързина се спусна белокос, сивобрад мъж със зачервено от гняв лице в най-неудържимо възбуждение.

Приятелите учудени познаха стария чудак и философ Дредихум и в подножието на стълбището му препречиха пътя.

— Чакайте, скъпи господин Дредихум — му извика поетът Лаушер. — Как може един философ така да загуби равновесие? Върнете се обратно, многоуважаеми, и вътре на хладно ни изплачете болката си.

С един кос, дебнещ поглед на недоверие философът вдигна чорлавата си глава и позна тримата млади мъже.

— Ах, тук ли сте били! — извика той. — Целият *petit cénacle*^[2]. Бързайте да влезете, приятели, пийте бира и преживейте там чудото; ала не искайте старецът, в чието сърце и ум ровят демони, да вземе участие в това!

— Но скъпи господин Дредихум, какво ви е, какво ви става днес? — попита съчувствено Лудвиг Угел, ала веднага ужасен се олюля и се облегна на парапета на стълбището, защото философът му стовари един юмрук странишком, изтича, запенен и проклинайки, на улицата.

— Подлата Цишелгифт — проръмжа той, докато бързаше, — нещастният талисман, който бе омагьосан в червено-синьо цвете! Зле третирано, единственото, стъпкано в прах... Жертва на сатанинска злоба... Възкресен мъчителен спомен...

Учудени, тримата поклащаха глави, но оставиха обхванатия от бяс да тича и накрая почнаха да се изкачват по стълбата, когато вратата отново се отвори и след едно приветливо сбогуване с кимване към залата излезе викарият Вилхелм Вингольф. Той бе весело поздравен от стоящите долу и веднага разпитан от всички за причината на блажения блясък, който сякаш позлатяваше едрата му достолепна глава. Викарият доверително отведе поета настрана, тайнствено вдигна дебелия си показалец нагоре и като се усмихваше дяволито, му каза на ухо: „Помислете си, днес написах първите стихове в моя живот, и то току-що!“

Поетът така учудено отвори очи, че те изглеждаха по-широки от тесните рамки на златните му очила.

— Кажете ги! — извика той високо.

Викария се извърна към тримата приятели, отново вдигна показалец и щастлив, с присвити очи изрече своя стих:

*О, съвършенство,
рядко се явяваш, ала днес...*

Без да пропилее нито дума повече, като размаха шапка, той отмина приятелите.

— По дяволите! — възкликна Лудвиг Угел. Замислен, поетът мълчеше. Карл Хамелт обаче, който, откакто се бе събудил сред тревата, още не бе отворил уста, каза натъртено:

— Стихът е хубав.

И сега, готови да се натъкнат на нещо необикновено, най-после ожаднелите приятели безпрепятствено влязоха в прохладния салон на „Короната“, и то в по-доброто помещение, където обслужваше самата млада стопанка и където по това време на деня те винаги биваха единствените гости и проявяваха към жената шеговита любезност.

Първото необикновено нещо, което и тримата веднага с влизането и сядането си забелязаха, беше, че дребната пълничка стопанка днес за пръв път не им изглеждаше хубава. Това се дължеше, както всеки от тях мълчаливо и скоро схвана, на факта, че в полумрака на чистата галерия зад просторния бюфет се подаваше красивата глава на непознато момиче.

-
- [1] Стиховете в новелата са превод на Федя Филкова. — Б.пр. ↑
- [2] Мъжко събрание на хора с еднакви идеи (фр.). — Б.пр. ↑

2

Второто, не по-малко необикновено нещо беше, че на съседната масичка, без влезлите изобщо да му обърнат някакво внимание или да го поздравят, седеше елегантният господин Ерих Тендер, близък член на братството на *sénaele* и особено сърдечен приятел на Карл Хамелт. На масата му имаше полуизпита чаша светла бира, а в бирената бутилка бе сложена жълта роза; при това той бавно изви големите си, леко поизпъкнали очи и за пръв път в своя живот изглеждаше весел. От време на време мушкаше едрия си нос в розата и я помирисваше, при което хвърляше по един почти невъзможен, страничен поглед към главата на непознатото момиче, без от това изразът на лицето му значително да спечели.

И като трета особеност редом с Ерих в най-голямо спокойствие седеше старият Дредихум и имаше пред себе си осминка кулмбахско пиво, а в уста кубинска пура.

— По дяволите, господин Дредихум! — извика Херман Лаушер, като скочи от мястото си. Как попаднахте тук? Нали току-що ви видях да се разхождате горе на вала!

— И нали вие, силно разтреперан от яд, забихте юмрук в корема ми? — извика Лудвиг Угел.

— Не е било за лошо — отвърна философът с подкупваща усмивка, — не за лошо, мили господин Угел! Препоръчвам ви кулмбахското пиво, драги господа! — С тези думи той спокойно изпразни своята чаша.

Междувременно Карл Хамелт извика на приятеля си Ерих, който седеше отсреща, все още замечтан и унил пред жълтата си роза, сложена в бирена бутилка:

— Ерих, спиш ли?

Ерих отговори, без да го погледне:

— Не спа.

— Не се казва „спа“, казва се „спя“ — извика Угел.

Но тогава главата на момичето в галерията зад бюфета се раздвижи и непознатата красавица се появи в целия си ръст и се запъти към масата на приятелите.

— Какво желаят господата?

Комуто още не се е случвало, когато, застанал в благородно удивление пред красиво изображение на жена, хубавицата от картината изведнъж да пристъпи срещу него, той не знае как се почувстваха в този момент братята от *sénaele*. И тримата станаха от столовете си, направиха три поклона, всеки по един.

— Прелестна, многоуважаема мадам! — извика поетът.

— Прелюбезна госпожице — каза Лудвиг Угел.

А Карл Хамелт не продума нищо.

— Е, кулмбахско ли ще пиете? — попита красавицата.

— Да, моля — каза Лудвиг и Карл кимна. Лаушер обаче помоли за чаша червено вино.

Когато напитките бяха елегантно поднесени от фината тънка девича ръка, почтителните комплименти бяха повторени със смущение. В това време от своя ъгъл дотича дребната госпожа Мюлер.

— Драги господа — каза тя, — без такива церемонии с наивното същество; това ми е несъщинска сестра и дойде тук да прислужва, защото се нуждаехме от помощничка... Иди на бюфета, Лулу; не е прилично така да се застояваш при господата.

Лулу си тръгна бавно. Философът ядосано задъвка пурата си, Ерих Тенцер метна приказен жонгльорски поглед в посоката, в която момичето беше изчезнало. Тримата приятели мълчаха сърдито и притеснено. Стопанката, за да се покаже любезна и за да подхване беседа, донесе от прозоречната дъска една саксия с цветя и тържествено я постави на масата.

— Погледнете каква прелест! Това цвете е може би най-рядкото от тези, които хората познават, и казват, че цъфти само веднъж на пет или десет години.

Всички внимателно наблюдаваха цветето — беше нежно червено-синьо и се полюляваше на голо дълго стебло, излъчваше странно тежък топъл аромат. Философът Дредихум бе обзет от голямо вълнение, хвърли режещ, мрачен поглед към стопанката и нейното цвете, обаче никой не му обърна внимание.

Тогава неочаквано Ерих скочи от другата маса, приближи се, със силна хватка прекърши цветното стебло по средата и с два скока изчезна зад бюфета. Дредихум избухна в тих ироничен смях. Стопанката ужасена закрепця, втурна се след Тенцер, полата ѝ се закачи за стола и тя падна на пода, забързаният подире ѝ Угел се преметна до нея, а над тях поетът, който при скачането си повлече със себе си винената чаша и саксията с цветето. Философът се спусна към безпомощно лежащата стопанка, вдигна юмруци пред лицето ѝ, озъби ѝ се и не обърна внимание на това, че Угел и Лаушер като полудели се стремяха да го издърпат назад за краищата на развятото му палто. В този момент забързан влезе и стопанинът; философът сякаш се преобрази, помогна на жената да стане, на крака; през вратата на съседното помещение селяни и колари гледаха с широко отворени очи скандала. Откъм бюфета се чуваше, че красивата Лулу плаче, а Ерих със съвсем смачканото цвете в ръка пристъпи към нея. Всички един през друг се затичаха към него, като укоряваха, питаха, заплашваха, смееха се; той обаче удряше наляво и надясно около себе си със смачканото цвете като отчаян човек и без да си вземе шапката, излетя навън.

3

На следващата сутрин приятелите Карл Хамелт, Ерих Тенцер и Лудвиг Угел се бяха събрали в малката хотелска стаичка на Херман Лаушер, за да чуят най-новите му стихове. На масата бе оставено голямо шише вино, от което всеки си наливаше. Постът беше издекламирал няколко прелестни стиха и сега извади последното малко листче от вътрешния джоб на дрехата си и зачете „На принцеса Лилия...“

— Какво! — извика Карл Хамелт и скочи от канапето.

Някак смутен, Лаушер повтори споменатото заглавие. Карл обаче, дълбоко замислен, се облегна назад в пъстроцветно тапицираното кресло, когато поетът подхвана:

*Стара хороводна песен пея аз,
сребърна и светла песен зная,
тя звучи с невнятен и особен глас,
сякаш че цигулков многоглас
те привлича към дома с омая.*

Хамелт напълно отклони вниманието на двамата други от продължението на песента. „Принцеса Лилия... Сребърна песен... Старият пръстен...“ — повтаряше той отново и отново, като клатеше глава, търкаше челото си и гледаше втренчено и празно в пространството, а после заби очи, пламнали, жарки, в поета. Лаушер беше свършил с четенето и вдигайки взор, срещна тези очи.

— Какво има? — извика той учудено. — Да не мислиш с погледа на гърмяща змия да направиш опит с мен, бедната птичка?

Хамелт сякаш се събуди от дълбок сън.

— Откъде имаш тази песен? — попита той беззвучно поета.

Лаушер повдигна рамене.

— Откъдето и всички други — отвърна той.

— А принцеса Лилия? — попита Хамелт отново. — И старата хоровадна песен? Не виждаш ли, че това е единствената истинска песен, която си съчинил? Всичките ти други стихотворения...

Лаушер го прекъсна изведнъж.

— Е, добре, но в действителност — продължи той, — в действителност, мили приятелю, тази песен и за мен самия е загадка. Седях и не мислех за нищо и смятах само, че по навик от скука драскам фигурки и украсени букви на листа, а когато престанах, песента се бе появила на хартията. Това е почерк, съвсем различен от този, с който обикновено пиша, погледнете само!

С такива думи Лаушер подаде листа на най-близкостоящия до него Ерих. Той го задържа пред очите си, удиви се вежливо, погледна още един път по-внимателно и ненадейно с високия зов „Лулу!“ се отпусна на стола. Угелт и Хамелт се надвесиха и също огледаха листа.

— По дяволите! — извика Угел, а Хамелт се бе облегал назад и наблюдаваше странния лист с всичките признаци на неизмеримо удивление. В израза на лицето му се меняха необикновена радост и злокобно недоумение.

— Е, Лаушер, кажи ми — извика той най-после, — това нашата Лулу ли е или принцеса Лилия.

— Глупости! — извика раздражен поетът. — Дай ми листа!

Но докато вземаше хартията и още веднъж я оглеждаше, внезапно някаква странна, студена тръпка смрази сърцето му. Неравномерните бягащи писмена по неописуем начин се сляха и очертаха една глава и при по-продължително наблюдаване изпъкнаха фините черти на девиче лице, което не беше никое друго освен красивото странно лице на Лулу.

Ерих седеше в креслото, сякаш бе вкаменен, Карл лежеше и мърмореше на канапето до Лудвиг Угел, който поклащаше глава. Поетът, блед и объркан, стоеше наред стаята. Тогава нечия ръка го потупа по рамото и когато той, сепнат, се обърна, до него стоеше философът Дредихум и го поздравяваше с жалката си твърда шапка.

— Дредихум! — извика поетът учуден. — Гръм и мълния! През тавана ли паднахте?

— Защо? — отвърна, усмихвайки се, старецът. — Защо, мили господин Лаушер? Аз почуках два пъти. Но ми дайте да видя що за прекрасен ръкопис имате. — Той внимателно взе от ръцете на Лаушер

песента или по-скоро изображението. — Нали ми позволявате да поразгледам листа. Откога събирате такива рядкости?

— Рядкости? Да събирам? Ако вие можете да разберете нещо от този парцал, опитайте се, господин Дредихум.

Старият оглеждаше и опипваше хартията с голямо удоволствие.

— Е, разбира се — отвърна той, като се подсмиваше, — това е много хубав откъс от един макар и вече поразвален, по-късен текст. Той е аскийски.

— Аскийски?! — извика Карл Хамелт.

— О, да, господин кандидат — каза приветливо философът. — Но ми признайте, драги господин Лаушер, откъде ви попадна тази рядка находка? Навярно си заслужава да се направят по-нататъшни издирвания.

— Вие говорите небивалици, господин, Дредихум — усмихна се със свито сърце поетът. — Този лист е свършено нов; аз самият го написах миналата нощ.

Философът измери Лаушер с гневен поглед.

— Трябва да призная — отвърна той, — действително трябва да призная, мили млади господине, че подобни шеги доста ме учудват.

Но Лаушер продължи да се държи сериозно.

— Господин Дредихум — извика той буйно, — следва да ви помоля да не ме бъркате с някакъв шегаджия и в случай че вие самият, както изглежда, искате да играете тази весела роля, моля, ако обичате, потърсете си друга сцена извън моето жилище.

— Е, е — усмихна се добродушно Дредихум, — може би вие ще премислите още веднъж тази работа. А междувременно сбогом на цялата компания, драги господа! — С това той нагласи на побелялата си глава своята шапка, която имаше зеленикав оттенък, и безмълвно напусна стаята.

Долу Дредихум намери единствено красивата Лулу в празния салон на кръчмата да бърше винени чаши. Той сам си напълни една чаша от бурето и седна край масата срещу момичето. Без да заговори, от време на време приветливо поглеждаше със старите си светли очи лицето на красавицата, а тя, тъй като долавяше неговото благоразположение, несмущавано продължаваше работата си. Философът взе една празна шлифована чаша, наля малко вода в нея и след като бе навлажнил ръба ѝ с върха на показалеца си, започна да я

търка. Скоро се разнесе тих шум, а после ясен тон, който, без да прекъсва, ту заехтяваше, ту глъхнеше и изпълваше стаята. Красивата Лулу с удоволствие слушаше нежната мелодия, отпусна ръце за почивка, заслуша се и беше крайно очарована от вечните сладостни кристални звуци, когато старият понякога вдигаше поглед от чашата и приятелски и проникателно се взираше в очите ѝ. Цялото помещение кънтеше от ясногласното стъкло. Лулу стоеше спокойна сред салона, не мислеше за нищо, очите ѝ бяха големи като на заслушано дете.

— Жив ли е още старият крал? — чу тя нечий питащ глас и не знаеше дали въпросът бе зададен от стария, или идваше от тоновете, извлечени от чашата. Но тя трябваше да отвърне на въпроса с кимване на глава, а не знаеше защо.

— А ти помниш ли още напева на арфата Сребърна песен?

Лулу отново трябваше да кимне, а не знаеше защо. По-тих ехтеше кристалният звън. Гласът питаше: „Къде са струните на Сребърната арфа?“ Звукът затихваше и затихваше, трептеше в малки нежни вълни. Тогава красивата Лулу се разплака, а не знаеше защо. В стаята беше станало съвсем тихо и тази тишина дълго не бе нарушена.

— Защо плачете, Лулу? — попита Дредихум.

— Плаках ли? — отвърна тя свенливо. — Хрумна ми една песен от моето детство; но мога да си я спомня само наполовина.

Вратата се отвори рязко и госпожа Мюлер влетя.

— Какво, ти още се занимаваш с няколко чаши! — извика тя, гласът ѝ звучеше като лай.

Лулу отново се разплака, стопанката мърмореше и проклинаше; и двете не забелязаха как философът издуха от своята къса лула голям димен пръстен, седна в него и тихо, понесен от кроткото течение, изчезна през отворения прозорец.

4

Членовете на *petit cénacle* се бяха събрали в близката гора. С тях беше дошъл и референдарят Оскар Риплайн. Между налягалите на тревата другари се завързаха мечтателните разговори на младостта и приятелството, прекъсвани толкова често от смехове, колкото и от паузи на размисъл.

Ставаше дума особено за мненията и намеренията на поета, тъй като на другия ден той смяташе да предприеме едно пътуване и не знаеха кога и как ще се видят отново.

— Искам да отида в чужбина — каза Херман Лаушер, — трябва да се уединя и отново да вдъхна свеж въздух. Може би някога на драго сърце ще се върна; засега обаче съм се наситил и преситил от този ограничен ергенски живот и цялото мизерно студентстване. Струва ми се, че всичко наоколо ми мирише на тютюн и бира; освен това през последните години погълнах много повече наука, отколкото е полезно за един човек на изкуството.

— Какво говориш — прекъсна го Оскар, — мисля, че имаме достатъчно необразовани хора на изкуството, особено поети.

— Може би — отвърна Лаушер. — Но образование и наука са две коренно различни неща. Опасното, това имам предвид, е проклетата осъзнатост, до която постепенно те довежда следването. Всичко трябва да мине през ума, всичко би трябвало да бъде разбрано и премерено. Човек се проверява и самопретегля, търси границите на дарованието си, прави опити със себе си и накрая твърде късно вижда, че в осмиваните, несъзнателни вълнения на ранната младост е изоставил по-добрата част и от своето „аз“, и от своето изкуство. И ето, простира ръце към потъналите острови на невинността; но сега и това не избликва от цялата стихийна развълнуваност на силната болка, а вече с известна осъзнатост, преднамереност и поза.

— Какво подразбираш в случая? — попита при тези думи усмихнат Карл Хамелт.

— Нали знаеш от по-рано — извика Херман. — Да, признавам, моята неотдавна отпечатана книга ме плаши. Отново трябва да се науча да черпя от пълнотата, да се върна към изворите. Жадувам не толкова да съчиня нещо ново, колкото да поживея известно време бодър и несломим. Бих искал пак, както в моето детство, да лежа край потоци, да изкачвам планини или по обичая си да свиря на цигулка, да тичам подир момичета, да се рея безцелно и да чакам, докато стиховете сами дойдат при мен, вместо, останал без дъх и наплашен, да тичам подире им.

— Вие имате право — неочаквано прозвуча гласът на Дредихум, който излезе от гората и изведнъж се спря сред младежите, налягали на тревата.

— Дредихум! — възкликнаха всички зарадвано. — Добър ден, господин философ! Добро утро, господин Навсякъде!

Старецът седна, всмукна силно от пурата си и благодушно се обърна към приветливото лице на поета Лаушер.

— У мен — започна той с усмивка — е останал още един отломък от младостта, който отново с удоволствие би се набъбрил сред себеравни. Ако ми позволите, ще взема участие във вашата беседа.

— С удоволствие — каза Карл Хамелт. — Нашият приятел Лаушер говореше тъкмо за това, как един поет би трябвало да черпи от неосъзнатото и колко малко можели да му служат всички науки.

— Не е лошо — отвърна бавно старият. — Винаги съм имал слабост към поетите и съм познавал неколцина, за които моето приятелство не е било без полза. Поетите и до днес са склонни повече от другите хора да вярват, че в лоното на живота в полусън лежат известни вечни сили и красоти, предчувствието за които понякога проблясва в загадъчното настояще като светкавица в нощта. Тогава си мислят, че целият обикновен живот и те самите са просто изображения от хубава изрисувана завеса и едва зад тази завеса се разиграва истинският, същинският живот. Понякога най-възвишените, вечните слова на великите поети ми се струват като мълвене на сънуващ, който, без да съзнава, с надебелели устни шепне за бегло съзрените висоти на един отвъден свят.

— Много хубаво! — извика Оскар Риплайн. — Много хубаво казано, господин Дредихум, но не е нито достатъчно старо, нито достатъчно ново. Това мечтателно учение е проповядвано още преди

сто години от така наречените романтици, и тогава са им се присънвали подобни завеси и такива светкавици. В училищата още се говори за това като за щастливо преодоляна поетическа болест и днес отдавна вече никой човек не бленува така или ако бленува, то той знае, че мозъкът...

— Satis!^[1] — извика тогава кандидатът Хамелт. — Преди сто и повече години също е имало такива... такива хора на разума и те са произнасяли скучни речи. И днес онези мечтатели и фантазори все още продължават да се смятат за по-представителни и по-достойни, отколкото прекалено разсъдливите хитреци. Впрочем що се отнася до сънуването, през тези дни и аз сънувах незабравим сън.

— Разкажете го все пак — помоли старият.

— Друг път.

— Не желаете ли? Но навярно ние бихме могли да го разгадаем — каза Дредихум.

Карл Хамелт се засмя високо.

— Е, нека опитаме — настоя Дредихум. — Всеки ще постави един въпрос, на който вие честно ще отговорите с „да“ или „не“. Ако не отгатнем, то поне ще сме си прекарали весело времето.

Всички обяха, че са съгласни, и почнаха да задават кръстосани въпроси. Но най-добрите въпроси поставяше винаги философът. Когато той отново дойде наред, след известно замисляне попита:

— В съня явяваше ли се вода?

— Да.

Сега, след като на въпроса бе отговорено утвърдително, старият си позволи да зададе още един:

— Изворна вода?

— Да.

— Вода от чудотворен извор?

— Да.

— Изчерпана ли беше водата?

— Да.

— От едно момиче?

— Да.

— Не — извика Дредихум, — спомнете си добре.

— Все пак да.

— Следователно водата беше изчерпана от момиче?

— Да.

Дредихум буйно разтърси глава.

— Невъзможно — каза той отново. — Действително ли момичето само черпеше вода от извора?

— Ах, не — извика Карл объркан. — Първо загреба геният Хадербарт.

— А, ето вече се проясни — зарадваха се останалите. И сега Карл трябваше да разкаже цялата история, своя сън за извора Ласк.

Всички слушаха учудени и странно развълнувани.

— Принцеса Лилия — извика Лаушер. — И Сребърна песен. Откъде са ми толкова познати тия имена?

— Ах — каза старият, — и двете имена се срещат в аскийския ръкопис, който вчера ми показахте.

— В моята песен — въздъхна поетът.

— В образа на красивата Лулу — прошепнаха Карл и Ерих.

Междувременно философът бе запалил нова пура и сред зелената пушеше страхотно, дотолкова, че цял се забули в син облак тютюнев дим.

— Вие пушите като комин — каза Оскар Риплайн и разсея облака. — И що за треволяк?

— Истинска мексиканска пура! — извика от своя облак старият. Тогава престана да дими и когато един повей на вятъра отнесе силно ухаещия облак, и той самият бе изчезнал с него.

Карл и Херман се затичаха подир тютюневия облак, разсейващ се към гората.

— Глупава работа — промърмори референдарят и имаше неприятното усещане, че е попаднал в някаква съмнителна компания.

Ерих и Лудвиг вече бяха тръгнали и в златото на ясения късен следобед вървяха по посока на града и гостилницата „При короната“.

Карл и Херман догониха последния разнищен воал от тютюневия облак в горските усои, смълчани, объркани, и се спряха пред един дебел бук. Бяха толкова уморени, че искаха да се отпуснат на мъха да си поемат дъх, когато иззад дънера на дървото се зачу гласът на Дредихум:

— Не там, господа, там е влажно, елате от тази страна!

Те заобиколиха и намериха стария седнал на голям изсъхнал клон, проснат на земята като някакъв безформен дракон.

— Добре е, че дойдохте — каза той. — Моля, седнете тук до мен. Вашият сън, господин Хамелт, и вашият ръкопис, господин Лаушер, ме интересуват.

— Първо — грубовато пресече думите му Хамелт, — първо ми кажете, за бога, как можахте да отгатнете съня ми.

— И да разчетете моя лист — добави Лаушер.

— Е, чакайте — каза старият, — какво чудно има тук. Човек съумява да отгатне всичко, достатъчно е да пита внимателно. При това историята за принцеса Лилия ми е толкова позната, че лесно мога да стигна до тая мисъл.

— Тъкмо там е работата — извика отново кандидатът, — откъде знаете тази история и как си обяснявате това, че моето съновидение, за което никому още не бях казал нито дума, изведнъж толкова странно зазвуча в загадъчната песен на нашия Лаушер?

Философът се усмихна и с кротък глас подхвана:

— Ако човек се е занимавал много с историята на душата и нейното избавление, познава безброй подобни случаи. Има доста различаващи се един от друг варианти на историята за принцеса Лилия; многократно преобразена и променена, тя витае като призрак през всички времена и обича особено удобната форма на съновидение. Съвсем рядко се показва самата принцеса, впрочем процесът на нейното облагородяване трябва да е в последните стадии на избистрянето, съвсем рядко, казвам аз, тя се явява във видим човешки облик и неосъзнато изчаква мига на избавлението си. Аз самият я видях неотдавна и се опитах да говоря с нея. Но тя беше в просъница и когато се осмелих да я попитам за струните на арфата Сребърна песен, избухна в сълзи.

Младите хора слушаха философа с широко отворени очи. В душите им се надигаха предчувствия и отзвуци; но за тях чудно заплетените изрази и полуироничните гримаси на Дредихум объркваха нишките в мъчителни неоправими кълба.

— Вие, господин Лаушер — продължи той, — сте естет и би трябвало да знаете колко примамливо и опасно е да се хвърли мост над тясната, ала дълбока пропаст между доброта и красота. Не се съмняваме, че тази бездна не е абсолютно разделяне — тя означава само пукнатина в една единна същност, и двете, доброто, както и красивото, не са принципи, а чада на принципа на истината, че двата

привидно чужди един на друг, дори враждебни върха дълбоко в недрата на земята са един и общ. Но с какво ни помага това познание, ако стоим на единия връх и пред очите ни всекичасно е зейналият разлом? Обглеждането на тази бездна и избавлението на принцеса Лилия означават едно и също. Тя е синьото цвете, съзерцаването на което сменя от душата тежестта, а ароматът му — хладната твърдост на духа; тя е детето, което раздава царства, цветове на слетия копнеж на всички велики души. В деня на нейното съзряване и избавление ще прозвучи арфата Сребърна песен и ще заромоли изворът Ласк сред новоразцъфтели градини с лилии и който я види и долови това, ще му се струва, че през целия си живот е лежал в кошмар и сега за пръв път чува свежото шумолене на светлото утро... Но принцесата още чезне в магията на вещицата Цишелгифт, още отеква гърмът на оня злокобен час в засипания опалов замък, още лежи там посред рухналата зала в тежките окови на съня моят крал.

---

[1] Достатъчно! (Лат.) — Б.пр. ↑

Когато час по-късно двамата приятели излизаха от гората, видяха Лудвиг Угел, Ерих Тенцер и референдаря заедно с една облечена в светли дрехи дама да идват откъм кръчмата „Тримата вълхви“ и да поемат нагоре за разходка в планината. Скоро те с радост познаха стройната Лулу и забързани се спуснаха насреща. Тя беше весела и със своя мек, приятен глас бърбеше чистосърдечно, увлечена в разговор. Изкачили наполовина стръмнината, всички насядаха на една широка пейка. Светлият град, чист и ведър, лежеше в долината, а наоколо над планинската ливада проблясваше златният дъх на вечерта. Мечтателното богатство на август беше чудесно разстлано, сред листата на дърветата натежаваха още зелени плодове, по пътя, който водеше през долината към селата и отдалечените стопанства, вървяха коли със снопи, украсени с венци, грейнали.

— Не зная — каза Лудвиг Угел — какво придава толкова красота на тези августовски вечери. Човек не се развеселява от тях, само ляга във високата трева и споделя благостта и нежността на златния час.

— Да — съгласи се поетът и погледна в тъмните чисти очи на Лулу. — Сезонът преваля и това ни прави нежни и тъжни. В тези дни прелива цялата зряла сладост на лятото, мека и морна. И човек знае, че утре или вдругиден някъде по пътищата вече ще лежат червени листа. Това са часовете, когато мълком виждаш как колелото на времето бавно се върти и самият се чувстваш бавно и тъжно увлечен в това движение нанякъде, където по пътя вече лежат първите червени листа.

Всички мълчаха и затаено сезираха в златното късно небе и в пъстроцветната околност. Красивата Лулу започна тихо да тананика една мелодия и постепенно от полушепот премина в нежно пеене. Младежите слушаха и мълчаха като омаяни; меките сладки тонове на благородния глас като че ли бликаха от дълбочината на блажената вечер както съновидения от гръдта на унесената в сън земя.

*Всичкият покой извира
там дълбоко от небето,
всяка радост, скръб в сърцето
сладко с песните умира.*

С тези стихове нейната вечерна песен завърши. Лудвиг Угел, който бе прилегнал в краката на другите сред тревата, веднага почна да пее:

*О, поточе под листака, изворче сребристо, нежно,
спотаено си зад бяла горска църквица надеждно!
Върху стъпалата с мъх е Богородица покрита,
трябва тихо да извикаш, с ромон, който нежно
пита
за да ѝ разкажеш колко дните мои са нелесни:
моята уста червена е от грехове и песни.
Дай ѝ лилия от мене, бялото и чисто цвете:
тя ще ми прости живота тъй червен и греховете!
Ще получиш благосклонност, ще усетиш
добротата,
щом това прекрасно цвете си излъчи аромата:
ако има грях певецът, че любов и слънце пие,
то устата му запяла божия целувка крие!*

След това и Херман Лаушер изпя една от своите песни:

*Умореното лято се свежда
и оглежда лика си в реката.
Скитам аз уморен, без надежда
по алеята сред здрачината.*

*Скитам аз уморен, без надежда,
а зад мене девойката спира,
колебливо главата си свежда*

и не тръгва до мен из всемира.

Междувременно слънцето бе залязло, небето бе разтопено в червена светлина. Предпазливият референдар Риплайн тъкмо искаше да напомни да се прибират вкъщи, когато красивата Лулу още веднъж поде песен:

*Моят баща има дворци,
градове има, покои,
моят баща, кралят могъщ,
кралят Безгрижие той е.*

*Рицар красив се появи
и ме спаси от коварство,
кралят на него ще подари
днес половината царство.*

Едва тогава станаха и бавно заслизаха надолу от притъмнялата планина. Отсреща на върха на високия Тек самотна блестеше още една късна ивица от заревото на слънцето.

— От кого е тази песен? — попита Карл Хамелт красивата Лулу.

— Не зная — отвърна тя, — мисля, че е народна песен.

Сега Лулу тръгна по-бързо и изведнъж бе обхваната от страх, че ще се прибере твърде късно и стопанката ще я мъмри.

— Няма да позволим това! — извика Ерих Тенцер буйно. — Изобщо аз съм си, намислил веднъж ясно да изразя мнението си пред госпожа Мюлер. Вече ще я...

— Не, не — прекъсна го красивата Лулу, — тогава за мен ще стане много по-лошо. Аз съм бедно сираче и трябва да изтърпя каквото ми е отредено.

— Ех, госпожице Лулу — каза Риплайн, — бих искал да сте принцеса, а аз да ви освободя.

— Не — извика поетът Лаушер, — вие действително сте принцеса, само че ние не сме достатъчно рицари, за да ви избавим. Но

какво ще ми попречи? Ще го направя още днес, ще хвана за гърлото проклетата Мюлер...

— Тихо, тихо! — извика Лулу умолително. — Оставете ме сама да понеса участта си. Днес ми е мъчно единствено за красивата вечер.

След това те почти не говориха и бързо се приближиха към града, където Лулу се отдели от другите, за да се върне сама в „Короната“. Петимата гледаха подире ѝ, докато тя изчезна в първата тъмна улица.

*Моят баща, кралят могъщ,
кралят Безгрижие той е... —*

си тананикаше Карл Хамелт, когато тръгна на път за дома към селото Вендлинген.

6

Късно вечерта на същия ден Ерих Тенцер още дълго стоя в „Короната“, докато и Лаушер със свещ за през нощта не се качи в хотелската си стая и не го остави сам в тихия салон на кръчмата. Лулу още седеше с него на масата; тогава изведнъж неочаквано Ерих буйно отблъсна чашата с бира настрана, уловя ръката на красивото момиче, огледа я, покашля се и започна следната реч:

— Госпожице Лулу, трябва да произнеса едно слово, трябва да ви обвиня. У мен се вълнува бъдещият прокурор. Вие сте непозволено красива, вия сте по-красива, отколкото човек може да бъде, и с това правите себе си и останалите нещастни! Не се опитвайте да се защитавате! Къде е моят добър апетит? Къде е моята чудесна жажда? Къде е целият запас от параграфи на Гражданския кодекс, който е помощта на Майзеловия справочник мъчително бях набил в главата си? А Пандектите^[1]? Къде са наказателното право и гражданският процес? Да, къде останаха те? В главата ми има само един-единствен параграф, който се нарича Лулу. А забележката под линия, съдържа: О, прелестна! О ти, най-прелестна от всички!

Очите на Ерих бяха широко отворени, лявата му ръка със спотаен яд мачкаше новата модерна копринена шапка, а десницата си бе вкопчил в хладната китка на Лулу. Девојката плахо дебнеше възможност да се измъкне. До бюфета хъркаше господин Мюлер тя не биваше да вика.

Тогава неусетно вратата леко се откряна и една ръка, ръкав от фланелена дреха, се промъкна през отвора, мярна се нещо бяло и с шум падна на пода. Веднага след това вратата отново бързо бе притворена. Лулу се отскубна, скочи натам и вдигна от пода изписан лист хартия за писмо. Ерих навъсен мълчеше. Тя обаче ненадейно се засмя и му прочете какво пишеше на листа:

Господарко, как така ще ми се смееш?

*Погледни, главата жарка на поета,
горда и студена според тебе, клета
е в краката ти, засрамена немее
и едно сърце, познало висша радост,
както и дълбока скръб през своята младост,
плахо в твоята ръка сега трепери!
Розите, които, скитник аз, намерих,
песните, които в мен, певеца, пеят,
от копнеж изгарят и докато тлеят,
са в краката ти, засрамени немеят...
Как така ще ми се смееш?*

— Лаушер! — извика Ерих възмутено. — Обесникът! Нима ще повярвате, че наистина влага нещо страшно сериозно в своите проклети стихове? Стихове! Нещо от този род той пише на всеки три седмици, и все на различни.

Лулу не отговори нищо на възмутения, но се заслуша към отворения прозорец. Оттам идваха безредни акорди на китара и нечий басов глас редеше:

*Стоя изпълнен с вяра
и свиря на китара.
Не чакай дълго ти —
в певеца се влюби!*

От един порив на вятъра прозорецът се блъсна с дрънчене. В този момент стопанинът до бюфета се събуди и в лошо настроение излезе иззад тезгяха. Ерих хвърли пари на масата, остави бирата си недоизпита, без да се сбогува, напусна салона и тичешком с един скок слезе по стълбите зад гърба на китариста, който не беше никой друг освен референдаря Риплайн, сега, скаран с Ерих и навъсен, той тръгна към вала под кестените.

Красивата Лулу угаси газовите лампи в крчмата и коридора и се прибра горе в стаичката си. Докато се изкачваше по стълбата и мина край стаята на Херман Лаушер, чу забързани стъпки и чести дълги

въздишки. Като клатеше глава, тя стигна до стаичката си и легна да откъдне. Тъй като не можеше веднага да заспи, премисли още веднъж вечерта; но сега вече не се усмихваше, нещо повече, беше тъжна и всичко ѝ се струваше неуспешен фарс. С чистото си сърце Лулу се учудваше как всички тези хора толкова глупаво и тесногърдо просто мислят за себе си, а у нея всъщност почитат и обичат единствено хубавото лице. Тези млади мъже ѝ изглеждаха като заблудени сиротни нощни пеперуди, които се въртят в шемет около слаба светлинка, докато произнасят високопарни речи. Струваше ѝ се тъжно и жалко как те непрекъснато говорят за красота, младост и рози, издигат около себе си пъстроцветни театрални декори от думи, докато цялата тръпчива истина за живота, чужда, отминава край тях. В собствената ѝ малка скромна девича душа тази истина бе вписана дълбоко и без украса: изкуството да живееш се състои в това да се научиш да страдаш и да се научиш да се усмихваш.

Поетът Лаушер лежеше в леглото си в полудрямка. Нощта беше усилна. Бързи, незавършени, трескави мисли се надигаха зад горещото му чело и се губеха в бегли избледняващи сънища, без при това съзнанието му да бъде отминато от тежката душна августовска нощ и от упоритото мъчително бръмчене на няколко комара. Най-вече те го изтезаваха. Ту му се струваше, че комарите бръмчаха:

*О, съвършенство,
рядко се явяваш ти, ала днес...*

Ту, че това може да бъде песента на мечтаната арфа. Тогава изведнъж му дойде наум, че сега неговите стихове са в ръката на красивата Лулу и че тя знае за любовта му. Това, че Оскар Риплайн бе изпълнил на китара серенада и че вероятно и Ерих тази вечер бе направил любовно признание на красивото момиче не бе останало скрито за Лаушер. Загадъчното в характера на любимата, нейното предусетно неосъзнато свързване с философа Дредихум, с аскияското сказание и съня на Хамелт, нейната странна одухотворена красота и делнично сивата ѝ съдба занимаваха мислите на поета. Че целият този тесен приятелски кръг на céнаcle изведнъж се завъртя край чуждото момиче като около някаква магнитна планина, че той самият, вместо да

се сбогува и да потегли на път, с всеки час се чувстваше все по-тясно заплетен в мрежата на тази любовна приказка, всичко това сега му изглеждаше странно, сякаш той и другите бяха просто фигури от някакъв сън на фантазиращ хуморист или фигури от гротескна сага. Главата му се пръскаше от болка, но в нея изплува представата: целият този хаос и той самият, и Лулу бяха безсилни, безволеви отломки от някакъв ръкопис на древен философ, хипотетични, съчетани за опит различни части от незавършен естетически размисъл. И все пак у него всичко настръхваше срещу едно такова нещастно *cogito, ergo sum*^[2], но той се оборава, стана и се приближи до отворения прозорец. Сега, когато размишляваше с по-бистра глава, скоро разбра безнадеждната глупост на своето лирично любовно обяснение; долавяше ясно, че красивата Лулу не го обича и в действителност го намира жалък, смешен. Тъжен, Лаушер се облегна на прозореца; измежду леките облаци надзъртаха звезда, вятър минаваше над тъмните корони на кестените. Поетът реши, че утре трябва да бъде последният му ден в Кирххайм. Едновременно тъжно и облекчаващо, чувството за отреченост нахлуваше в неговото уморено и през последните дни разтревожено от сънищата съзнание.

---

[1] От Юстиниановия кодекс. — Б.пр. ↑

[2] Мисля, следователно съществувам (лат.); по израза на Рене Декарт (1596–1650). — Б.пр. ↑

Когато на другия ден рано сутринта Лаушер слезе в салона на пивницата, Лулу вече се занимаваше с чашите. Двамата седнаха на чаша димящо кафе. На госта Лулу се видя необикновено променена. Една почти царствена яснота грееше на нейното чисто, приятно лице и особена доброта и мъдрост сияеха в красивите ѝ дълбоки очи.

— Лулу, вие изведнъж сте станали по-красива! — каза Лаушер с удивление. — Не знаех, че това е възможно.

Тя се усмихна и кимна.

— Да, сънувах един сън, един сън...

С почуда в очите поетът запита през масата.

— Не — отвърна тя, — не бива да го разказвам.

В този момент утринното слънце надникна в прозореца и заблестя над тъмните коси на красивата Лулу, гордо и златно като ореол. Благоговейно, с меланхолна радост, погледът на поета се прикова в прелестния ѝ лик. Лулу му кимна, усмихна се отново и каза:

— Трябва още и да ви благодаря, мили господин Лаушер. Вчера вие ми подарихте стихове, които ми се виждат хубави, макар че не мога да ги разбера напълно.

— Миналата вечер беше много душна — каза Лаушер и се взря в очите на хубавицата. — Мога ли още веднъж да видя листа?

Тя му го подаде. Той тихичко го прочете повторно, сгъна го и го скри в джоба си. Красивата Лулу го изгледа мълчешком и замислено кимна с глава. В този момент се чу, че стопанинът слиза по стълбището, Лулу скочи и се залови за сутрешната си работа. Поздравявайки, влезе дребният набит стопанин.

— Добро утро, господин Мюлер — отговори Херман Лаушер. — Днес за последен път съм ваш гост. Утре на ранина заминавам.

— Но аз мислех, господин Лаушер...

— Е, добре, за тази вечер изстудете няколко бутилки шампанско и ни подредете вътрешната стая за прощално тържество.

— Както заповяда господин Лаушер.

Лаушер напусна помещението и гостилницата и тръгна да посети Лудвиг Угел, своя любимец, за да прекарат заедно този последен ден.

Откъм, малката стаичка на Угел на Щайнгаусщрасе вече ехтеше утринна музика. Угел беше по риза, още несресан, край масата със сервирано кафе, и свиреше на чудесната си цигулка, бе удоволствие да го слушаш. Цялата стаичка беше огряна от слънце.

— Истина ли е, че утре искаш да отпътуваш? — извика Угел, посрещайки поета, който беше не по-малко удивен.

— Откъде знаеш?

— От Дредихум.

— Дредихум? И дяволът не би проумял това.

— Да, старецът беше до полунощ при мен. Смахнат човек! Той отново разправяше надълго и нашироко чудати истории за принцеси, за градини с лилии и тям подобни. Смята, че аз би трябвало да избавя принцесата. Той се бил измамил в теб: ти не си бил истинската арфа Сребърна песен. Побъркан, нали? Не разбрах нито дума.

— Аз го разбирам — каза Лаушер тихо. — Старецът има право.

Още известно време той слуша Угел, който сега доизсвири започнатата соната. Малко по-късно двамата приятели ръка за ръка напуснаха града и тръгнаха по плохингската пътека към гората. Говориха малко; немееха пред сбогуването. Над красивите възвишения и високопланинските пасища утрото беше топло и блестящо. Скоро пътеката навлезе в гъстата гора и двамата, тръгнали на разходка, легнаха отстрани на пътя в хладната трева.

— Трябва да наберем един букет за красивата Лулу — каза Угел и започна, както лежеше, да къса големи клонки папрат.

— Да — съгласи се другият тихо, — букет за красивата Лулу.

Той изскубна от земята едно много високо стебло с червен цвят.

— Вземи и това. Червен цвят на бесниче, иначе аз нямам какво да ѝ дам. Цвят див, трескавочервен и отровен...

Той не изрече нищо повече; в гърлото му сладко и горчиво се надигаше нещо като хълцане. Помръкнал, Лаушер се отвърна; ала Угел обви раменете му с ръка, легна до него и с един отклоняващ жест му посочи чудноватата игра на светлината в светлозелената шума. Всеки от двамата мислеше за своята любов и така смълчани, те дълго време почиваха. Над тях бяха короните на дърветата и небето, над челата им минаваха повеите на силен, хладен вятър, над очите им, може би за

последен път, щастливата младост разстилаше своето синьо, пълно с предчувствия небе. Угел тихо подхвана песента:

*Княгинята нарича се Елизабет —
сиянието слънчево е тя навред.
Бих искал аз с такова име ясно
да се прекланям и да се захласна
пред красотата ярка на Елизабет,
което да струи от розите безчет,
да бъде леко като листите тъй нежни
и бяло като всички рози белоснежни,
да е отблясъка златист на вечер синя,
да бъде гордо като устни на княгиня
и чисто като нейното чело, да пее
за щастието и за мъката, копнея
с такова име весело и тъжно да живея.*

Безбурната тъга на красивия час разпъваше гърдите на приятеля в болка и наслада. Той затвори очи, от душата му се надигна ликът на красивата Лулу, както я бе видял тази сутрин, тъй озарена от слънцето, тъй мила, тъй грейнала, умна и недостигаема, че сърцето му затуптя с неспокойни мъчителни удари. С въздишка прокара ръка по челото си, почна да си вее с червения цвят и запя:

*Аз искам да се поклоня в чудесни,
предани до болка пози,
да ти изсвиря на цигулка песни,
червени като кръв и рози.*

*Аз искам ням пред теб да коленича,
тъй както пред царица млада,
аз искам с розите да те накича,
червена като кръв награда.*

Аз искам да се моля с глас пред тебе,

*тъй както пред светица властна,
с моята отблъсната от тебе
любов и мойта песен страстна.*

Угел едва бе привършил, когато от дебрите на гората към двамата легнали на тревата приятели извика философът Дредихум. Като вдигнаха глави, те го съзряха да идва през храстите.

— Добър ден — каза той, приближавайки се. — Добър ден, приятели мои. Вземете и това към вашия букет за красивата Лулу. — С тези думи подаде на Лаушер голяма бяла лилия. Веднага след това се разположи удобно срещу приятелите на една покрита с мъх канара.

— Кажете, вълшебнико — заговори Лаушер, — щом сте навсякъде и знаете всичко, коя е в действителност красивата Лулу?

— Много питате — подсмихна се сивобрадият. — Тя самата не знае; че е несъща сестра на проклетата Мюлер, вие, естествено, не вярвате, аз също. Самата Лулу не е запомнила нито баща, нито майка и единственият ѝ документ от родния край е строфата от една несравнима песен, от време на време тя я пее и в песента се споменава, че някой си крал, който не знае мъка, бил неин баща.

— Глупости! — изруга Угел раздражено.

— Защо, мили господине? — отвърна кротко старецът. — Но както и да е, до такива тайни не бива много да се докосваме... Господин Лаушер, чувам, че утре сте искали да ни напуснете, нас и тази страна? Как е възможно човек и да се измами! Бих могъл да се обзаложа, че вие ще останете по-дълго тук, че вие, както ми се струва, тъкмо заради Лулу...

— Достатъчно, достатъчно, господине — неудържимо го прекъсна Лаушер, кипнал от гняв. — С какво, по дяволите, ви засягат любовните приключения на другите хора?

— Не така буйно — успокои го с усмивка философът. — Съвсем не става дума за това, многоуважаеми. Да се занимавам със заплитанията на чуждите съдби, особено съдбите на поети, принадлежи към моята наука. За мен няма съмнение, че между вас и нашата Лулу съществуват известни тънки магически връзки, макар и, както подозирам, засега на пътя на вашето плодотворно въздействие още да лежат непреодолими препятствия.

— Обяснете ми всичко това, моля, по-точно — каза поетът хладно, но все пак любопитно.

Старият сви рамене.

— Е, и — каза той, — всяко по-високо издигнато човешко същество инстинктивно се стреми към онази хармония, която се състои в щастливото равновесие между съзнателното и несъзнателното. Но докато разрушаващият дуализъм изглежда житейско начало на мислещото и копнеещите натури от все сърце по полуразбираем инстинкт са склонни на съюз със стремящите се към противоположното. Вие ме разбирате. Такива съюзи могат да бъдат сключени без думи, дори без да се съзнават, могат да бъдат неузнати родства, да съществуват и да действат чисто по усет. Във всеки случай са предопределени и стоят извън сферата на личностната воля. Те са един неизмеримо важен елемент на това, което назоваваме съдба. Ставало е така, че същинският, благотворният живот на някой такъв съюз е започвал едва в миговете на раздяла и отричане; защото той подчинява нашето желание, от чиято власт се изплъзва онази симпатия.

— Разбирам ви — каза Лаушер с променен тон. — Вие, изглежда, сте мой приятел, господин Дредихум.

— Съмнявате ли се в това? — усмихна се той весело. — Днес трябва да дойдете на прощалното ни тържество в „Короната“.

— Ще видя, господин Лаушер. Според известни пресмятания за тази вечер може би ми е отредена по-важна задача, осъществяването на една стара мечта... Но може би ще успее да обединя и двете. Довиждане.

Той скочи, сбогува се, като махна с ръка, и бързо изчезна по пътя, който водеше към долината.

Приятелите останаха до обяд в гората, и двамата изпълнени с мисли за раздялата и всеки погълнат от своята любов и обзет от противоречиви чувства. Закъснели, те седнаха на масата за обяд в „Короната“. Завариха Лулу в същото весело настроение, нагиздена с нова светла рокля. Любезно тя взе донесените цветя и постави букета в една ваза на ъгловата маса, където двамата обичаха да се хранят. Бодра и пъргава, с красива осанка, Лулу сновеше насам-натам, обслужвайки, разнасяше чинии, купи и бутилки. След обяда, докато пиеха вино, тя седна за малко при приятелите и поговориха за замисленото прощално тържество на Лаушер.

— Трябва, да украсим стаята и всичко друго да приготвим наистина празнично — каза Лулу. — Както виждате, започнах със себе си, ето че облякох свършено нова рокля. Липсват още само цветя...

— Ще се погрижим и за това — прекъсна я Угел.

— Добре — усмихна се тя. — Тогава би било хубаво да имаме и няколко лампиона и цветни панделки.

— Толкова, колкото пожелаете — извика отново Угел.

Лаушер кимна мълком.

— Но вие и дума не продумвате, господин Лаушер! — ядоса се Лулу. — Не сте ли съгласен?

Лаушер не отвърна нищо. Той каза само, докато очите му не се откъсваха от нейния строен стан и от финото ѝ лице:

— Колко сте хубава, Лулу! — И още веднъж: — Колко сте хубава!

Не можеше да се насити да гледа цялата ѝ нежна фигура. Да наблюдава как тя обсъжда с приятелите и заляга за приготовленията, свързани с неговото сбогуване, му причиняваше своеобразно страдание, правеше го ням и мрачен. Във всеки миг отново се връщаше към мисълта, трънлива и мъчително убождаща, че неговото отречение и отпътуването му може да не са истински, че той трябва да падне в краката на Лулу и с всички лумнали пламъци на своята страст да я обкръжи, да я спечели, да я моли, да я принуди и грабне, да направи нещо, само да не стои така бездеен пред нея и да чувства как от последните часове на престоя му тук всеки щастлив миг все по-бързо и невъзвратно си отива. Въпреки това той надвиваше себе си в сурова борба, жадуваше още в тези последни часове само да потопи в душата си прелестния ѝ образ, пламенно и болезнено, с незабравима носталгия.

Накрая, тъй като тримата седяха вече сами в залата и Угел настояваше да си тръгнат, Лаушер стана, пристъпи до Лулу, улови ръката ѝ със своята гореща, трепереща десница и каза тихо, с някак сподавен, тържествено-комичен тон:

— Моя красива принцесо, мога ли да ви предложа благоговейно услугите си и да ви служа? Погледнете ме, аз ви моля, като че ли съм ваш рицар, ваш роб, шут или ваше куче, заповядайте ми...

— Добре, рицарю мой — прекъсна го Лулу с усмивка, — искам малка услуга от вас. За вечерта ми липсва един наистина радостен от

сърце събеседник и шегобиец, който може да ми помогне да направим празника по-забавен и по-възторжен, по-весел. Готов ли сте?

Лаушер пребледня съвсем. После се разсмя силно, коленичи, като смешно изкриви тялото си, и с театрална тържественост изрече:

— Обещавам ви, благородна дамо.

Тогава той забързан излезе заедно с Лудвиг Угел. Преди всичко те посетиха цветопродавницата и красивата градина при гробищата, където вилняха с ножиците, без да щадят розариума на градинаря. Особено Лаушер беше неудържим. „Трябва да получа голяма кошница, пълна с бели рози!“ — повтаряше той виком, обиколи всички корени и нарязва цели снопове от любимите рози на красивата Лулу. Тогава плати на градинаря, поръча му вечерта розите да бъдат отнесени в „Короната“ и продължи да се разхожда с Угел из града. Където видеха нещо пъстро, изложено във витрините, те се втурваха; така накупиха ветрила, шалчета, копринени панделки, книжни фенерчета, а накрая и купчинка фишеци за фойерверки, тъй че в „Короната“ красивата Лулу наистина имаше много работа, докато ги прибере и подреди. При това, без някой да знае, до вечерта ѝ помагаше добрият Лаушер.

8

Лулу беше красива и радостна както никога досега. Лаушер и Угел се навечеряха; приятелите идваха един след друг в гостилницата. Когато всички се събраха, под предводителството на Лаушер, подхванал красивата Лулу нежно за ръка, пристъпиха в големия вътрешен салон. Тук всички стени бяха обкичени с панделки, с гирлянди, а потопът — с много цветни фенерчета, запалени и наредени в различни фигури, голямата маса, застлана с бяла покривка — пълна с чаши за шампанско и обсипана със свежи рози. Поетът поднесе на своята дама лилията на философа, втъкна в косите ѝ едва разтворена пъпка на чайна роза и я заведе до почетното място. Всички шумно и радостно насядаха; вечерта започна с една изпълнена в хор песен. Тапите на шампанското заскачаха, пенливо светлото благородно вино се лееше във фините чаши, при което Ерих Тенцер произнесе слово на шампанското. Избликваша шеги и гръмки смехове, с бурни приветствия бе посрещнат дошлият по-късно Дредихум. Угел и Лаушер, всеки от тях, издекламираха по няколко шеговити стиха. Тогава красивата Лулу запя песен, в която се казваше:

*Кралят окован лежеше
в дълбоката тъмница —
но отново станал, беше
Безгрижие той, птица.*

*Литват светлини в небето
и песни из страната,
всички поети, ето,
са в празнична позлата.*

*С лилии и рози грее
светът докрай чудесен,*

*Сребърната арфа пее
най-хубавата песен.*

Когато песента свърши, Лаушер посегна към кошницата с рози, поставена пред него, и аплодирайки на певицата, ѝ хвърли с две ръце бели рози. Веселата война стана всеобща, рози залетяха от място към място, десетки, стотици бели, червени; по косите, по сивата брада на стария Дредихум висяха рози. Сега той стана, вече приближаваше полунощ, и заговори:

— Мили приятели, красива Лулу, всички вие знаете, че отново настъпва царуването на краля Безгрижие. Днес и аз трябва да се сбогувам с вас, но не без надеждата, че ще се видим отново; защото моят крал, при когото се завръщам, е приятел на младостта и поетите. Ако бяхте философи, то бих ви разказал една хубава алегорично-мистична история за новото раждане на красотата и особено за избавлението на поетичното начало от ироничната метаморфоза на мита. Историята, която днес ще узнаете, стига до своя щастлив край. Но бих направил по-добре, ако ви представя избавителния край на тази история в приятни картини.

Всички погледнаха към протегнатия му показалец, който сочеше голяма бродирана завеса, спусната в единия ъгъл на стаята. Тази завеса изведнъж бе леко осветена отвътре и пред тях в тъканта ѝ се появяха безброй сребристи лилии, които обграждаха буен извор, уловен в красив мраморен басейн. Изкусната тъкан и осветлението бяха толкова чудни, че лилиите израстваха, накланяха се и се преплитаха, че се виждаше изворът да блика и да се разлива, дори ясно се долавяше неговият благороден хладен ромон.

Всички очи бяха приковани в прекрасната завеса и никой не забеляза, че в стаята бързо едно след друго угаснаха всички фенерчета. Очаровани и възбудени, хората следяха вълшебната игра на изкусните лилии; само поетът не ѝ обръщаше внимание, а в тъмнината погледът му, жарък, с обожание бе впит в красивата Лулу. Едно свято-красиво сияние нежно лежеше на нейното фино лице, матово-светло и в същото време одухотворено, в чудесните ѝ тъмни коси блестеше бялата роза.

Лилиите, неописуемо стройни и хармонични, се движеха в своеобразен хоровод от цветя около извора. Движението и изящните им извивки прибулваха сетивата на затаилите дъх наблюдатели със сладостна мечтателна мрежа от почуда и благоговение. Тогава удари един часът след полунощ. Светкавично блестящата завеса се вдигна нависоко: от дълбокия здрач се очерта просторна сцена. Философът стана; в тъмното чува как той отмести креслото. Дредихум изчезна и веднага отново се появи на сцената, по косите и брадата му още висяха рози. Постепенно пространството на сцената бе изпълнено от все позасилваща се светлина, докато бистрият и блестящ извор и градината с лилиите от завесата сега можеха да се видят как цъфтят и шумят в една благородна действителност.

По средата стоеше геният Хадербарт, у когото, въпреки повисоката фигура, можеше да се познае Дредихум. В дъното, очароващ, перленосин и красив, се издигна опаловият замък, в чиито зали през широките дъги на прозорците можеше да се види как в невъзмутено спокойствие седи на трон могъщият крал Безгрижие. Докато светлината все повече и повече се насищаше до лъчезарен блясък, Хадербарт излезе в средата на сцената, като мина покрай свеждащите се лилии с огромна приказна арфа от сребро. Сега блясъкът на светлината, ослепително прекрасен, затрептя в трескави вълни, сребристи и е цвят на перуника, над опаловите стени.

Като се вслушваше, магьосникът удари една-единствена, дълбоко звучаща струна, на арфата. Проехтя силен царствен тон. Бавно лилиите от предния план се оттеглиха встрани, от сцената надолу се появи тържествено стълбище. В тъмния салон, висока и стройна, се изправи красивата Лулу, закрачи по стълбата, която зад нея отново изчезна, и тя се появи в неизказаната хубост на принцеса. С дълбок поклон геният Хадербарт ѝ предаде арфата; от ясните му старчески очи се стичаха сълзи и падаха заедно с една разцъфтяла роза от брадата му на земята.

Принцесата се изправи, висока и блестяща, пред арфата Сребърна песен. Тя протегна десница с широко движение високо към замъка, притегли арфата до рамото си и с тънки пръсти докосна всичките ѝ струни. Разнесе се песен, нечувано блажена и съзвучна, прославящи я, всички високи лилии се стълпиха около своята владетелка. Още един пълен чист акорд на трептящите вълшебни струни — ето че зашумя в бързото си падане и завесата. За момент тя

още беше озарена от вътрешен блясък, буйно увлечени, избродираните лилии танцуваха една през друга все по-бързо и неудържимо, докато можеше да се види само един-единствен сребърен вихър, който изведнъж беззвучно потъна в пълен мрак.

Омаяни и занемели, приятелите стояха и седяха и тъмната стая. Едва след това те почнаха да идват на себе си. Запалиха светлина. По непредвидливост целият забравен фойерверк пламна и с ужасен шум започна да пука и да шуми едно през друго. Стопанинът и стопанката дотичаха, обвиняваха и ругаеха. Откъм улицата някакъв нощен пазач чукаше с копието си по затворените капаци на прозорците, крещеше и питаше какво става.

Но никой не намери и следа от Лулу и от философа. Референдарят Риплайн взе да се ядосва и да говори за магьосничество; но никой не го слушаше. Херман Лаушер се бе оттеглил в стаята си и се бе заключил отвътре. Когато на другия ден в ранни зори той отпътува, още нямаше ни следа от красивата Лулу. И тъй като Лаушер незабавно се отправи към чужбина, не можеше да съобщи нищо за понататъшния ход на нещата в Кирххайм. Защото самият той бе записал изложената история, като се придържаше към истината.

СТЕПНИЯ ВЪЛК

ПРЕДГОВОР НА ИЗДАТЕЛЯ

Тази книга съдържа записките, останали ни от човека, когото назовахме с прозвището Степния вълк, което сам той много пъти изричаше. Въпросът, дали неговият ръкопис се нуждае от встъпителни слова, остава открит; във всеки случай аз изпитвам потребност да добавя към страниците на Степния вълк няколко нови, в които се опитвам да отразя спомените си за него. Зная само малко, особено миналото и произходът на този човек останаха неизвестни за мене. Но от личността му съм съхранил силно и, както въпреки всичко следва да кажа, приятно впечатление.

Степния вълк, мъж, който приближаваше петдесетте, преди няколко години се появи един ден в дома на моята леля, търсейки мебелирана стая. Той нае мансардата и малката спалня горе до нея, след няколко дни дойде отново с два куфара и голям сандък, пълен с книги, и квартирува при нас девет-десет месеца. Живееше много тихо и усамотено и ако съседството на нашите спални не бе довело до няколко случайни срещи на стълбището и коридора, ние навярно изобщо не бихме се запознали, защото този човек беше необщителен, затворен до крайна степен, нещо, което дотогава не бях наблюдавал у никого, той наистина, както понякога се наричаше, беше Степен вълк, чуждо, диво, но и плахо, дори много плахо същество от друг, различен от моя свят. И все пак едва от записките му, останали тук, узнах в каква дълбока самотност се бе вживял той, по склонност и съдба, и колко съзнателно бе приел това уединение за своя участ; но още отпреди, чрез някои бегли срещи и разговори, го бях поопознал и намирам, че образът, открил се от неговите записки, в общи линии съвпада с образа, разбира се, по-смътен и непълен, възникнал от личното ни запознанство.

Случайно присъствах, когато Степния вълк за пръв път влезе в нашата къща и си нае жилище при леля ми. Той дойде около обяд, чиниите още стояха на масата, аз имах още половин час свободно време до тръгването ми за кантората. Не съм забравил странното и

много противоречиво впечатление, което ми направи той при първата ни среща. Влезе през стъклената врата, като преди това бе дръпнал звънеца, в полутъмния коридор, и леля го попита какво желае. Той обаче — Степния вълк — бе вдигнал нагоре ниско остриганата си глава и сякаш душеше, поемаше дъх с потръпващи ноздри и още не отговорил и непредставил се, каза: „О, тук мирише на хубаво!“. При това се усмихна, моята добра леля също му отвърна с усмивка, аз приех тези поздравителни думи по-скоро като смешни и изпитах към него неприятно чувство.

— Ах, да — каза той, — идвам заради стаята, която давате под наем.

Едва след като тримата се изкачихме по стълбата за таванския етаж, можах да разгледам мъжа по-добре. Той не беше много висок, но вървеше и държеше главата си, както правят едрите хора; носеше удобно модерно зимно палто и бе изобщо прилично, но небрежно облечен, гладко избръснат и със съвсем къса коса, която, тук-там леко посивяла, сребрееше. Отначало походката му никак не ми хареса, в нея имаше нещо мъчително и колебливо, което не прилягаше на острия груб профил, а и на тона и живостта на речта му. Едва по-късно забелязах и узнах, че той боледуваше и му бе трудно да върви. С една своеобразна усмивка, която тогава също ми беше неприятна, той наблюдаваше стъпалата, стените и прозорците, старите високи шкафове покрай стълбището; всичко това, изглежда, му допадаше и едновременно му се струваше някак смешно. Изобщо той целият правеше впечатление на човек, идващ при нас от чужд свят, може би от презморски страни, и затова намираще всичко тук, макар и хубаво, малко комично. Беше вежлив, дори приветлив, не бих могъл да се изразя другояче; незабавно и без възражения одобри дома, стаята, наема и цената на закуската, при все това около този човек се носеше някаква чужда и както ми се стори, недобра или враждебна атмосфера. Той нае стаята и малката спалня до нея, осведоми се за отоплението, водата, обслужването и реда в къщата, изслуша обясненията внимателно и приветливо, съгласи се напълно с тях и веднага предложи предплата за наема, но през цялото време изглеждаше, че не всичко го задоволява, сам се намира смешен в действията си и не ги взема сериозно, сякаш за него бе странно и ново да наема стая и да говори немски с хората, докато всъщност и в душата си би се

занимавал със съвсем други неща. Приблизително такава беше впечатлението ми и едва ли би било по-добро, ако не бе кръстосано и поправено от различни малки черти. Преди всичко още от самото начало ми хареса лицето на мъжа; въпреки оня израз на странност, то беше навярно малко своеобразно и тъжно, но будно, много замислено, уморено и одухотворено. И към това се прибавяше, за да ме настрои по-примирително, естеството на неговата вежливост и приветливост, макар да личеше, че му струват известно усилие, в тях нямаше никакво високомерие, напротив, таяха нещо почти трогателно, някак умоляващо, което си обясних едва по-късно, ала то веднага ме бе привлякло.

Още преди да приключи огледът на двете помещения и другите договаряния, моята обедна почивка изтече, трябваше да отида в кантората си. Сбогувах се и оставих чужденеца с леля ми. Когато се прибрах вечерта, тя ми разказа, че той наел квартирата и в близките дни щял да се пренесе, помолил единствено за това полицията да не се уведомява за настаняването му, понеже нему, един болнав човек, били непоносими формалностите, висенето из полицейските канцеларии и тъй нататък. Още си спомням съвсем точно колко ме смая молбата му и как предупредих леля да не се съгласява с подобно условие. Струваше ми се, че тази боязън от полицията се свързва особено добре с непривичното и чуждото, което мъжът носеше в себе си, за да не прави впечатление на подозрителна. Обясних на леля ми, че при никакви обстоятелства не бива да се съгласява с това бездруго малко странно, дръзко предложение на един свършено чужд човек, чието приемане при случай би могло да има неприятни последици. Ала веднага стана ясно, че леля ми вече е обещала да изпълни желанието му и че изобщо се бе оставила да бъде привлечена и очарована от пришелеца; защото тя никога не бе приютявала в дома си чужди хора, ако не можеше да влезе в някакви човешки отношения с тях — приятелски, сестрински, дори майчински, което някои по-раншни наематели прекалено използваша. И през първите седмици продължи така — аз намирах някои недостатъци у новия ни наемател, докато леля ми всякога и с топлота го вземаше под своя закрила.

И тъй като тази работа с избягването на полицейската регистрация не ми хареса, исках да разбера поне какво е научила леля ми за чужденеца, за неговия произход и намеренията му. Тя вече

знаеше нещичко, макар след моето излизане по обяд той да бе стоял съвсем малко. Беше й казал, че възнамерява да прекара в нашия град няколко месеца, да разгледа старините му и да ползва библиотеките. Собствено, това, че той наемаше жилището за толкова късо време, не отговаряше на интересите на леля ми, но чужденецът явно вече я беше спечелил, въпреки малко странното си държание. С две думи: стаите бяха наети, а моите възражения — твърде закъснели.

— Защо каза той, че тук мирише на хубаво? — попитах аз.

Тогава леля ми, понякога тя проявяваше истински верен усет, отвърна:

— Зная съвсем точно. Тук, у нас, мирише на чистота, ред и дружелюбен, порядъчен живот, което му и хареса. Той има вид на човек, вече поотвикнал от тези неща, но личи, че те му липсват.

„Е възможно е“ — помислих аз и казах:

— Но ако той не е свикнал на редовен и порядъчен живот, как ще я караме тогава? Какво ще правим, ако е нечист и омърси всичко, или пък се връща пиян по всеки час на нощта.

— Тогава ще му мислим — каза тя и се засмя. Успокоих се. Всъщност моите опасения бяха неоснователни. Наемателят, без оглед на това, че в никакъв случай не водеше редовен и разумен живот, нито ни тежеше, нито ни ощети, ние и до днес с удоволствие си спомняме за него. Но дълбоко в нас, в душите и на двама ни — на леля и мене — този човек все пак твърде много ни навреди и обремени; откровено казано, аз дълго — и още не съм престанал — размишлявам за него. Понякога нощем го сънувам и просто от това, че на света има едно такова същество, се чувствавам смутен и обезпокоен до дън душа, макар той направо да ми е домилял.

Два дни по-късно един колар докара вещите на чужденеца, който се казваше Хари Халер. Добро впечатление ми направи един много хубав кожен куфар, а втори, по-голям и плосък, подсказваше за пораншни далечни пътешествия, най-малкото — беше облепен с избледнели фирмени марки на хотели и транспортни къщи от различни, също и отвъдморски страни. После се яви самият Халер и затече времето, през което аз постепенно опознах този чуден човек. Отначало от своя страна не правех нищо за това. Въпреки че от минутата, в която го видях, се интересувам от Халер, в първите няколко седмици не предприех никакви стъпки да се срещна или вляза

в разговор с него. Но в замяна, трябва да призная това, още от самото му появяване у нас го наблюдавах, понякога в негово отсъствие влизах в стаята му и изобщо от любопитство бях почнал мъничко да го следя.

Вече дадох някои сведения за външността на Степния вълк. Непокколебимо и още от пръв поглед той правеше впечатление на значителен, рядък и необикновено надарен човек; лицето му беше много одухотворено, изключително нежната и жива игра на чертите му отразяваше един интересен, крайно неспокоен, необичайно чувствителен и емоционален душевен живот. При разговор с него, когато прекрочеше границите на общоприетото и излезеше от своята странност, което невинаги се случваше, той изричаше свои искрени слова, тогава хората от моя тип без възражения трябваше да му се подчиняват. Халер бе размишлявал повече от останалите и в областта на духовното проявяваше онази почти хладна деловитост, онази сигурност на премислилите и опозналите много, присъща само на истинските хора на духа, на който липсва каквото и да е честолюбие и никога не желаят да блеснат, да увещават другите или непременно да се окажат прави.

Спомням си за една негова преценка от последните дни на престоя му тук, тя дори не бе изказана в истинския смисъл на думата, а се състоеше само от един поглед. По онова време бе обявено, че в аулата на университета ще изнесе доклад един прочут философ-историк и критик, човек с европейска известност, и ми се удаде да склоня Степния вълк, който отначало нямаше никакво желание, да изслушаме доклада. Отидохме заедно в аудиторията и седнахме един до друг. Щом се изправи до катедрата и заговори с малко неестественото си и суетно държание, ораторът разочарова някои слушатели, които бяха очаквали, че е едва ли не пророк. Когато вместо въведение той изказа няколко ласкателства по отношение на слушателите и благодарност за тяхната многобройност, Степния вълк ми хвърли мигновен поглед, поглед осъдителен за думите и цялата личност на докладчика — о, един незабравим и страшен поглед, за чийто смисъл би могло да се напише цяла книга! Този взор не критикуваше само оратора, унищожавайки прославения мъж със своя сковаваща, макар и кротка ирония, това беше най-малкото в него. Взорът беше много повече тъжен, отколкото ироничен, той бе дори глъбинно и безнадеждно тъжен; съдържаше едно тихо отчаяние,

донякъде станало вече привичка и стил. Светлината на неговата отчаяна ясност пронизваше не само личността на суетния оратор, иронизираше и разкриваше положението в момента, очакванията и настроението на публиката, малко дръзкото заглавие на обявения реферат — е, погледът на Степния вълк пронизваше цялото ни съвремие, цялото усърдно суетене, цялото домогване, цялата предвзетост, цялата плитка игра на една въображаема, празноглава духовност — ах, за съжаление този поглед се връщаше много по-дълбоко, отиваше още по-далече, отвъд недостатъците и безнадеждността на нашето време, на нашата интелектуалност, на нашата култура. Той стигаше до сърцето на цялото човечество, в една-единствена секунда изразяваше всичките съмнения на мислителя и може би на посветения в достойнството, в смисъла на всечовешкия живот изобщо. Този поглед казваше: „Виж, такива маймуни сме ние! Виж, такъв е човекът!“ И цялата прославеност, цялата разумност, всички постижения на духа, всички пристъпи към възвишеност, величие и трайност в човешкото отпадаха и бяха подражателска игра.

С това аз избързах и собствено, противно на плана и желанието ми, в основни линии, вече казах същественото за Халер, докато моето първоначално намерение беше постепенно и в течение на разказа да разкрия неговия образ и как стъпка по стъпка го опознавах.

След като толкова много изпреварих, е излишно да говоря повече за загадъчната „странност“ на Халер и подробно да описвам как малко по малко предчувствах и проумявах причините и значението на тази странност, на това необикновено и страховито усамотяване. Така е по-добре, защото бих желал собствената ми личност да остане колкото е възможно на заден план. Не искам да правя признания, да разказвам съчинения или да се занимавам с психология, а само като очевидец да допринеса с нещо за портретирането на своеобразния човек, оставил ръкописите на Степния вълк.

Най-напред, още когато той влезе през стъклената врата на лелиния дом, протегна глава някак като птица и похвали приятния дъх на жилището, на мене ми се хвърли в очи особеното у този човек и моят пръв наивен ответ на това беше антипатия. Аз долових (и моята леля, която, за разлика от мен, съвсем не е интелектуален човек, усети почти същото), че този човек е болен, че по някакъв начин болест е увредила духа, психиката или неговия характер и му се

противопоставих с инстинкта на здравия. С течение на времето това противодействие се смени от симпатия, която почиваше върху голямо съчувствие към този дълбоко и непрестанно страдащ човек, чието усамотяване и вътрешно умиране аз схващах. По онова време все повече и повече осъзнавах, че болестта на този мъченик не се корени в някакви недостатъци на природата му, напротив — само в голямото богатство от дарби и сили, които у него не бяха стигнали до съзвучие. Прозрях, че Халер е гений на страданието, че той, в смисъла на някои изказвания на Ницше, си е създал една гениална, безгранична, страхотна способност за страдание. Едновременно разбрах, че не презрение към света, а себепрезрение е основата на неговия песимизъм, защото колкото безпощадно и съсипващо да можеше да говори за институции и лица, Халер никога не се изключваше, винаги той самият беше първият, срещу когото насочваше стрелите си, сам беше първият, когото мразеше и отричаше...

Тук следва да добавя една психологическа забележка. Макар да зная много малко за живота на Степния вълк, имам всичките основания да предполагам, че е бил възпитан от любвеобилни, но строги и набожни родители и учители в оня дух, който прави „пречупването на волята“ основен принцип на възпитанието. Но при този ученик унищожаването на личността и пречупването на волята не бе им се удало, той бе премного силен и твърд, премного горд и одухотворен. Вместо да смажат неговата личност, бяха сполучили само да го научат да мрази себе си. И ето цял живот той насочваше всичката гениалност на фантазията си, всички сили на своя разум срещу самия себе си, срещу този невинен и благороден обект. Все пак Халер беше истински християнин, истински мъченик поради това, че всяка острота, критика, злост, всяка омраза, на която бе способен, отрицаше първо и предимно срещу себе си. Що се отнася до другите, до околния свят, то той непрестанно полагаше най-героични и най-сериозни усилия да ги обича, да бъде справедлив към тях, да не им причинява болка, защото „обичай ближния си“ му бе втълпено толкова дълбоко, колкото и себеомразата. И тъй, целият негов живот бе пример за това, че без самолюбие е невъзможна и любовта към ближния, а да ненавиждаш себе си значи точно същото и накрая поражда точно същата ужасна самотност и отчаяние, както и най-крещящата себичност.

Но вече е време да изоставя собствените си разсъждения и да говоря за обстоятелствата. И така, първото, което узнах за господин Халер, отчасти чрез моя шпионаж, отчасти чрез доловеното от леля ми, се отнасяше до неговия начин на живот. Че той беше човек на мисълта и книгите и не упражняваше никакво практическо занятие, пролича скоро. Всякога лежеше много до късно, често ставаше от леглото едва към обяд и по халат изминаваше няколкото крачки от спалнята до всекидневната си. Тази всекидневна, просторна и приветлива мансарда с два прозореца, само за няколко дни доби различен вид, отколкото когато я обитаваха други наематели. Тя бе запълнена и с времето се запълваше още повече. По стените бяха окачени портрети, прикрепени рисунки, понякога и изрязани от списания картини, които често биваха сменяни. Там висяха един южен пейзаж, изгледи от немско провинциално градче, явно родното място на Халер, а между тях пъстроцветни блестящи акварели, за които ние едва по-късно разбрахме, че той сам ги е рисувал. Имаше и фотография на хубава млада жена или може би момиче. Известно време на стената висеше изображение на сиамски Буда, то бе заменено с репродукция на „Нощ“ от Микеланджело, а после от портрет на Махатма Ганди. Книгите изпълваха не само големия библиотечен шкаф, но бяха натрупани навред: по масите, върху хубавото старо писалище, дивана, столовете и пода, книги с пъхнати в тях листчета за отбелязване, които постоянно се сменяха. Книгите непрестанно се увеличаваха, защото той не само носеше цели пакети от библиотеките, но и много често получаваше пратки по пощата.

Мъжът, който обитаваше тази стая, можеше да бъде някой учен. На това предположение съответстваха и цигареният дим, който забулваше всичко, и разпръснатите навсякъде угарки и пепелници. Голяма част от книгите обаче нямаха научно съдържание, повечето бяха творби на писатели от различни времена и народи. Известно време върху дивана, където Халер често лежеше по цели дни, бяха разпръснати и шестте дебели тома на едно произведение, озаглавено „Пътуването на София от Мемел до Саксония“, възникнало в края на осемнадесетото столетие. Много използвани изглеждаха едно издание на събрани съчинения на Гьоте и друго от Жан Паул, същото се отнасяше за Новалис, но и за Лесинг, Якоби и Лихтенберг. От няколкото тома на Достоевски стърчаха куп изписани листчета. На

голямата маса между многото книги и ръкописи често имаше букет цветя, там се търкаляше и кутия с водни бои, все покрита с прах, край нея и пепелниците, за да не премълча и това, стърчаха най-различни шишета с напитки. Едно оплетено със слама шише често бе пълно с италианско червено вино, което той вземаше от близкия малък магазин; понякога можеше да се види бутилка бургундско, също и малага. Забелязвах как наистина за късо време тумбестото шише с черешова ракия почти се изпразваше, после обаче изчезваше в някой ъгъл на стаята, без остатъкът да намалява, и тънеше в прах.

Не искам да се оправдавам, загдето го шпионирах и открито признавам, че на първо време всички тези признаци на един наистина наситен с духовни интереси, но въпреки това, действително пропиляван и разпуснат живот, предизвикаха у мене отврата и недоверие. Аз не бях само човек, привикнал на труд и строго разпределение на времето, който води бюргерски редовен живот, още въздържател и непушач, и ония бутилки в стаята на Халер ми допадаха по-малко, отколкото останалият живописен безпорядък.

Както към съня и работата, така много нееднакво и според настроението си, пришелецът се отнасяше и към храненето и пиенето. В някои дни той изобщо не излизаше от къщи и освен сутрешното кафе, не слагаше в уста нищо. Понякога леля намираще като единствен остатък от неговия обяд кора от банан, ала в други дни той се хранеше по ресторанти, ту в добри и елегантни, ту в малки кръчми из покрайнините. Здравословното му състояние, струва ми се, не беше добро; освен болките в краката, поради които често твърде мъчително се изкачваше по своята стълба, изглежда го мъчеха и други смущения. Веднъж той между другото каза, че от години нямал нито здрав сън, нито редовен стомах. Приписах това преди всичко на неговото пиене. По-късно, когато от време на време го придружавах в една от любимите му гостилници, се случваше да бъда свидетел на това, колко бързо и охотно се налива с вино, но истински пиян не сме го видели нито аз, нито някой друг.

Никога няма да забравя първата ни лична среща. Ние се познавахме само като съквартиранти в къща за наематели. Една вечер, прибирайки се от кантората у дома, за мое учудване намерих господин Халер седнал на площадката на стълбището между първия и втория етаж. Приседнал върху най-горното стъпало, той се отдръпна, за да ми

направи място да мина. Попитах дали не му е лошо и предложих да го придружа догоре. Халер ме изгледа и аз забелязах, че го бях разбудил от някакъв сънен унес. Бавно се усмихна, появи се онази хубава и жаловита усмивка, с която толкова често ми късаше сърцето, после ме покани да седна до него, аз благодарих и казах, че не съм свикнал да седя по стълбите, пред жилищата на чужди хора.

— Ах, да — каза той и се усмихна по-широко, — имате право. Но почакайте още миг, трябва да ви покажа защо ми се иска да поседя тук още малко.

При това Халер посочи към площадката пред жилището на първия етаж, където живееше една вдовица. На малката, покрита с паркет площ между стълбището, прозореца и стъклената врата, до стената бе сложен висок махагонов шкаф със стара обкова, а на пода пред него — две ниски поставки, върху които в големи саксии растяха една азалия и една араукария^[1]. Растенията имаха хубав вид и всякога бяха много чисто и безукорно поддържани. Това бе направило приятно впечатление и на мене.

— Виждате ли — продължи Халер, — тази тясна площадка с араукарията ухае така приказно, че аз често не мога да я отмина, без да се поспра за малко. И в дома на вашата леля мирише, разбира се, хубаво, цари ред и най-голямата чистота, но площадката с араукарията тук е така сияйно чиста, избърсана от прах, измита и лъсната, ненарушимо чиста, че просто ти въздейства. Тук винаги трябва да поема дълбоко дъх, не усещате ли аромата? Как миризмата от смазка за паркет и един слаб дъх на терпентин, заедно с махагона, измитите листа на растенията и всичко дават някакъв букет, превъзходен израз на бюргерска чистота, грижливост и точност, на изпълнен дълг и вяръност в незначителното. Не зная кой живее тук, но зад тази стъклена врата трябва да е рай на чистотата и бюргерския бит, върху когото не оставят пращинка да падне, един рай на реда и плахо-трогателната преданост към малките привички и задължения.

И тъй като аз мълчах, той продължи:

— Не мислете, че говоря с ирония. Мили господине, дори и през ум не ми минава да осмивам този бюргерски бит и ред. Наистина аз самият живея в един друг свят, не в този, и едва ли бих издържал дори ден в дом с такава араукария. Но макар и стар, и толкова дръглив степен вълк, то все пак аз съм син човечески, моята майка също

беше бюргерска жена и отглеждаше цветя, бдеше над стаята, стълбището, мебелите и завесите и се стараяше да придаде на жилището и живота си толкова много чистота, спретнатост и порядъчност, сякаш все се гласеше да си иде. За това ми напомня дъхът на терпентин, също и араукарията, и ето че понякога сядам тук, гледам тази малка тиха градина на реда и се радвам, че всичко това още съществува.

Той поиска да стане, обаче му беше трудно и не ме отстрани, когато му помогнах малко. Продължавах да мълча, но също както преди се беше случило с леля ми, се поддадох на някакво обаяние, каквото от време на време странният мъж можеше да има.

Бавно се заизкачвахме нагоре заедно и пред своята врата, вече с ключ в ръката, той ме погледна още веднъж открито и много приветливо в лицето и каза:

— Вие идвате от кантората си? Ех, да, аз нищо не разбирам от това, живея малко встрани, в покрайнината, знаете ли. Но мисля, че също се интересувате от книги и подобни неща, веднъж леля ви ми каза, че сте завършили гимназия и сте били много добре по гръцки. Тази сутрин открих един израз у Новалис, искате ли да ви го покажа? Ще достави радост и на вас.

Той ме въведе в стаята си, където силно миришеше на тютюн, измъкна някаква книга от една купчина, запрелиства я, търсеше.

— И това е хубаво, много хубаво — каза той, — чуйте изречението: „Трябва да бъдем горди за болката, всяка болка е едно напомняне за нашата извисеност.“ Чудесно! Осемдесет години преди Ницше! Но това не е сентенцията, която имах пред вид, почакайте, ето че я намерих. И тъй: „Повечето хора не искат да плуват, преди да са се научили.“ — Не е ли остроумно? Естествено те не искат да плуват. Родени са за сушата, не за водата. И също естествено не искат и да мислят; та те са родени за живот, не за мислене! Да, а който мисли, който превърне мисленето в свое главно дело, то наистина може да го изведе далеч напред, но той все пак заменя сушата с водата и някога ще потъне.

Сега Халер ме привлече и заинтересува и аз останах известно време при него; оттогава нередко се случваше, щом се срещнем на стълбището или улицата, да си поговорим малко. При това, в началото, също както пред араукарията, аз все някак имах чувството, че той ме

иронизира. Но не беше така. Към мене, както и към араукарията, той просто изпитваше уважение. Халер бе така съзнателно убеден в своята самотност, в плуването си във водата; в това, че е изтръгнат от корен, и наистина без всякакъв присмех понякога можеше да се въодушеви при вида на една обикновена бургерска постъпка — например точността, с която отивах на работа в кантората, или преценката на някой прислужник, на трамваен кондуктор. На първо време това ми се струваше действително смешно и пресилено, такава една прищявка на господар или празносчитащ човек, някаква неестествена сантименталност. Но все по-дълбоко и по-дълбоко трябваше да прозра, че всъщност от своето безвъздушно пространство, от битието на вълк-единак и отчуждеността си той откровено се отнасяше с удивление и обич към нашия малък бургерски свят, както спрямо здравето и сигурното, далечното и непостижимото, родината и мира, до които за него не бе прокаран път. Пред нашата портиерка, порядъчна жена, той всякога сваляше шапка с искрено уважение, а някой ден, когато се разговореха с леля ми и тя му обърнесе внимание, че бельото му се нуждае от позакърпване или някое от копчетата на палтото му виси, той слушаше с особено уважение и сериозност, сякаш полагаше неизразими, но безнадеждни усилия да проникне през някаква пролука в този малък мирен свят и там да се почувствува у дома си, пък било и само за час.

Още при оня първи разговор край араукарията той се нарече степен вълк, което също ме отблъсна и малко смути. Що за изрази бяха това? Но аз се научих да употребявам прозвището не само по привычка и по-скоро в себе си, в мислите си, никога вече не наричах мъжа другояче, освен Степния вълк. И до днес не зная по-подходящи думи за неговия облик. Един заблудил се при нас в градовете и в нашия стаден живот степен вълк — никой друг образ не може да покаже по-сполучливо плахото усамотяване и дивотата му, неспокойствието, неговата тъга по отечество и неговата безотечественост.

Веднъж на един симфоничен концерт, където за моя изненада го видях да седи недалече от мене, можах да го наблюдавам през цялата вечер, без той да ме забележи. Първо изпълняваха нещо от Хендел — една благородна и красива музика, — но Степния вълк седеше, потънал в мисли, откъснат и от музиката, и от обкръжението си. Отлъчен, самотен и чужд, той седеше със студено; но угрижено лице,

свел ниско поглед. После засвириха друга творба, една малка симфония на Фридеман Бах, и тогава с голямо учудване видях как след няколко такта моят странник почна да се усмихва, увлече се, съвсем се вгълби и цели десет минути изглеждаше така щастливо потънал в забрава и хубави мечти, че аз обръщах повече внимание на него, отколкото на музиката. Когато симфонията свърши, той се сепна, седна по-изправено, понечи да стане и изглежда искаше да си тръгне, но после все пак продължи да седи, изслуша и последната пиеса — вариации от Регер, една музика, която мнозина възприемат като леко провлачена и уморителна. И Степния вълк, който отначало бе слушал още по-внимателно и драговошно, наново се отказа, пъкна ръце в джобовете и пак потъна в себе си, но този път не щастливо и мечтателно, а тъжно и накрая зло, лицето му пак стана далечно, сиво и угаснало, той изглеждаше стар, болнав и недоволен.

След концерта отново го видях на улицата и тръгнах подир него. Сгушен в палтото си, той крачеше невесел и уморен към нашия квартал, пред една малка старовремска гостилница се спря, погледна нерешително часовника си и влезе. Помамен от мигновено желание, влязох след него. В тази дребнобюргерска обстановка, той вече седнаше край малка маса, а стопанката и келнерката го поздравяваха като познат гост; поздравих и аз и седнах при него. Цял час прекарахме там и докато аз изпих две чаши минерална вода, той си поръча половин, а после още четвърт литър вино. Казах, че съм бил на концерта, но той не подхвана разговор за това. Прочете етикета на бутилката с моята вода, попита не бих ли искал вино и предложи да ме почерпи.

Щом чу, че никога не пия вино, на лицето му отново се появи израз на безпомощност и Халер каза:

— Да, да, вие имате право. И аз години наред живях във въздържание и също дълго време постих, но сега отново съм под знака на водолея, един тъжен и пропит с влага знак.

И когато на шега подхванах този намек и дадох да се разбере колко невероятно ми изглежда тъкмо той да вярва в астрологията, Халер пак заговори с оня вежлив тон, който често ме обиждаше, и отвърна:

— Съвсем правилно, и в тази наука за съжаление не мога да вярвам.

Сбогувах се и си тръгнах, а той се прибра много късно през нощта, но стъпката му бе неизменно същата и както винаги не си легна веднага (от съседната стая аз чувах това съвсем ясно), а постоя във всекидневната си, където лампата свети още цял час.

Не съм забравил и една друга вечер. Тогава бях сам вкъщи, леля ми я нямаше, позвъни се на външната врата и когато отворих, там стоеше млада, много хубава дама и щом попита за господин Халер, аз я познах — именно тя беше на фотографията в стаята му. Посочих ѝ неговата врата и се оттеглих, тя остана известно време горе, скоро след това ги чух заедно да слизат, оживени и доволни, надолу по стълбището и да се отдалечават в шеговит разговор. Бях много учуден, че отшелникът имаше любовница, а и толкова млада, хубава и елегантна — всички мои предположения за него и живота му отново ми се видяха съмнителни. Още след час обаче той вече се прибираще вкъщи сам, с тежка и тъжна стъпка. С мъка изкачи стълбата догоре и после часове наред тихо влачеше крака из всекидневната си, напред и назад, също както вълк снове в клетка; цяла нощ, едва ли не до сутринта, в стаята му светеше.

Не зная почти нищо за тази връзка и искам само да добавя — видях го още веднъж със същата жена на една от улиците на града. Вървяха под ръка и той изглеждаше щастлив, отново се учудих колко прелест и дори наивност може да има понякога в неговото угрижено лице на пустинник и разбрах жената, разбрах съчувствието, което моята леля изпитваше към този човек. Но същия ден вечерта той се върна в къщи тъжен и жалък; срещнах го на вратата и както в други случаи, пак носеше под палтото си шишето с италианско вино, с което седя до полунощ горе в леговището си. Съжалявах го, но що за безутешен, загубен и беззащитен живот водеше!

Е, стига бърбене! Не са потребни повече сведения и описания, за да проличи, че Степния вълк водеше живот на самоубиец. Но въпреки това аз не вярвам да е сложил край на живота си тогава, когато ненадейно и без да се сбогува, но след като бе издължил всички неизплатени суми, напусна нашия град и изчезна. Никога вече не чухме за Халер и все още пазим няколко писма, които после се получиха за него. Тук той не остави нищо освен ръкописа, който бе възникнал по време на престоя му у нас и който ми подарява с няколко реда и забележката да постъпя със записките му както пожелаея.

Невъзможно беше да проследя дали събитията, за които се разказва в ръкописа на Халер, по съдържание отговарят на действителността. Не се съмнявам, че в по-голямата си част те са съчинения, не обаче в смисъл на произволно измислени, а в смисъла на търсене на изказ, чрез който дълбоко изживени душевни процеси да се представят в одеянията на видими събития. Вероятно тези отчасти фантазни явления в художествената творба на Халер датират от последните седмици на неговия тукашен престой, не се съмнявам, че в тяхната основа е вложен къс от действителни преживелици. По онова време нашият наемател всъщност се бе променил по държание и облик, прекарваше много време вън от къщи, понякога и цели нощи, а книгите му стояха недокоснати. При вече редките ни срещи той изглеждаше поразително оживен и подмладен, няколко пъти дори доволен. Всеки случай, веднага след това настъпи нова тежка депресия, Халер оставаше по цял ден в леглото, без да желае храна; тъкмо тогава се разрази и необикновено бурното, дори брутално скарване с появилата се отново негова любовница, което възмути цялата къща и го накара на другия ден да моли леля за извинение.

Не, аз съм убеден, че не е посегнал на живота си. Той е още жив, слиза и се изкачва с уморени нозе някъде по стълбищата на чужди къщи, вглежда се някъде в блестящо излъсканите паркетни подове и чисто поддържани араукарии; денем седи в библиотеките, нощем — в гостилниците; или лежи на взето под наем канапе, слуша как зад прозорците живеят светът и хората — знае, че е откъснат от тях, но не се самоубива, защото някаква останка от вяра му казва, че в сърцето си трябва да изпита докрай тези страдания, тази горчива мъка и че това е болката, която ще го погуби. Аз често мисля за него — той не направи живота ми по-лек, нямаше дарбата да подкрепи силното и ведрото в мен и да го насърчи — ох, напротив! Но аз съм друг човек и не водя живот като неговия, а свой, скромен и бюргерски, ала осигурен и изпълнен със задължения. И така, ние спокойно и с добро чувство можем да мислим за него — и аз, и леля ми, която би разказала за Степния вълк повече от мене, но всичко остава скрито в нейното добро сърце.

Що се отнася до записките на Халер, тези чудни, отчасти болезнени, отчасти красиви и с богат смисъл фантазии, то трябва да кажа, че ако бяха попаднали в ръцете ми случайно и не познавах

автора им, положително щях да ги изхвърля възмутен. Но поради познанството ми с Халер имам възможност да ги разбера, донякъде дори да ги одобря. Бих се подвоумил да ги споделя с другите, ако виждах в тези страници само патологични фантазии на единак, на клет душевно болен. Но аз откривам в тях нещо повече, един документ на времето, защото душевната болест на Халер — днес знам това — не е странна приумица на някакъв отделен човек, а болест на самото време, невроза на поколението, към което принадлежи той, и налегнати от нея в никакъв случай не изглеждат само слабите и малоценните, а тъкмо силните, най-одухотворените, най-даровитите.

Тези записки, независимо дали в основата им лежи повече или по-малко реален живот, са един опит да се преодолее тежкото заболяване на времето не чрез заобикаляне и прикриване, а като самата болест се превърне в обект на изображение. Те представляват съвсем дословно обиколка през ада, някакво ту страховито, ту смело минаване през хаоса на един помрачен душевен свят, започнато с волята да се пресече преизподнята; да се даде отпор на хаоса; злото да се изстрада до края.

Ключ към това разбиране ми даде един израз на Халер. Веднъж, след като бяхме говорили за така наречените жестокости на Средновековието, той ми каза:

— Всъщност това не са никакви жестокости. На един средновековен човек целият стил на нашия днешен живот би се виждал не само жесток, но ужасен и варварски. Всяко време, всяка култура, всички нрави и традиции си имат свой стил, свои нежности и суровости, красоти и ужаси, които му съответстват, приемат известни страдания за естествени, известни злини за търпими. Но човешкият живот се превръща в истинско мъчение, в ад там, където се пресичат две времена, две култури и религии. Ако би трябвало да живее в Средновековието, човекът от античността би се задушил мъчително, също както дивакът ще се задуши сред нашата цивилизация. Има и времена, когато едно цяло поколение попада между две епохи, между два стила на живот така, че загубва всичко, което се разбира от само себе си — всички нрави, всяка защитеност и невинност. Естествено не всеки долавя това еднакво силно. Една натура като Ницше трябваше да изстрада бедата на днешния ден преди повече от едно поколение — това, което той изпита самотен и неразбран, днес изживяват хиляди.

Когато четях записките на Халер, често трябваше да премислям тези думи. Той принадлежи към хората, които попадат между две епохи, лишени от всякаква защита и непорочност, тяхната участ е да изпитат цялата проблематичност на човешкото битие, усилена до степента на лична мъка и ад.

В това, струва ми се, е смисълът, който неговите записки биха могли да имат за нас, ето защо и реших да им дам гласност. Впрочем, не искам нито да ги защитавам, нито да се произнасям отрицателно за тях, нека всеки читател отсъди по съвест!

---

[1] Араукария — иглолистно дърво, което вирее в Южна Америка и Австралия. ↑

ЗАПИСКИ НА ХАРИ ХАЛЕР

САМО ЗА УМОПОМРАЧЕНИ

Денят бе отминал, както минават всички дни; аз го убих, погубих го кротко с моя примитивен и боязлив стил в изкуството да се живее. Поработих няколко часа; рових се из стари книги; два часа имах болки, каквито изпитват по-старите хора; взех един прах и се радвах, че болката се остави да бъде надхитрена; лежах в гореща вана, поемайки приятната топлина на водата; три пъти получих поща и прегледах всичките ненужни ми писма и печатни пратки; направих своите дихателни упражнения, но от леност днес изоставих упражненията на мисълта; един час се разхождах и открих нарисувани в небето красиви скъпоценни образи на нежни перести облаци.

Това беше много хубаво, също както четенето на стари книги, лежането в топлата вана, и в края на краищата — макар този ден да не беше същинската прелест, да не бе точно лъчезарен час на щастието и радостта, той беше един от дните, които от дълго време са естествени и привични за мене: уморено приятни, изобщо търпими, безлики и хладни дни на един позастарял недоволен господин, дни без особени болки; без големи грижи; без истински мъки; без отчаяние, в които дори въпросът, дали не е време да последвам примера на Адалберт Щифтер^[1] и да свърша със себе си при бръснене, се претегля без вълнение или чувство на страх, деловито и спокойно.

Позналият другите дни, злите — тези с атаки на подаграта или с неумолимото, вгнездило се зад очните ябълки главоболие, което сатанински омагьосва от радост в мъка всяка дейност, за която са потребни зрение и слух, или дните на душевна агония — ония страшни дни на вътрешна празнота и отчаяние, когато сред опустошената и изсмукана от акционерните дружества земя човешкият свят и така наречената култура на всяка крачка се хият и ни отвращават със своя измамен и коварен, тенекиен панаирджийски блясък. Съсредоточен, той бива тласкан към върха на непоносимото в

собственото болно аз. Всеки, изпитал такива адски дни, бива много доволен от обикновените, сивите, подобни на днешния; благодарен сяда до топлата печка, четейки сутрешния вестник; с благодарност вижда, че и днес не е започнала война, не е установена нова диктатура, не е разкрито никакво особено очебийно свинство в политиката и икономиката; с благодарност настройва струните на ръждясалата си лира за един умерен, не особено радостен, почти весел благодарствен псалм, с който отегчава своя тих, кротък, малко упоен с бром полубог на доволството. И в спарения въздух на тази блажена скука, на достойната за благодарност безболезненост и двамата — празният клюмащ полубог и леко посивелият, запял приглушения псалм човек, — си приличат като близнаци.

Това е хубаво за доволството, за безболезнеността, за тези поносимо унили дни, когато нито болка, нито наслада дръзват да закрепят; когато всичко само шепти и се промъква на пръсти. Сега за съжаление се чувствавам така, че съвсем не мога да понасям тъкмо тази примиреност — след късо време тя ми става нетърпимо омразна и отвратителна, и обзет от отчаяние, трябва да бягам в други ширини, където и да е по пътя на приятните чувства, в случай на нужда обаче — и по пътя на мъките. Щом преживеех известно време без удоволствие и без тегло и бях дишал хладната вяла поносимост на така наречените добри дни, в моята детинска душа се надигаше такава бурна жал и мъка, че захвърлях в лицето на сънния бог на доволството ръждясалата благодарствена лира и би ми било по-приятно да усещам как ме опалва истинска дяволска болка, отколкото тази здравословна стайна температура. Тогава в мен гори дива жажда за силни чувства, за сензации, ярост към този безцветен, плосък, равен, нормален и стерилизиран живот и бясна страст да разбия нещо — може би магазин или катедрала. Или да погубя себе си; да правя безогледни глупости; да сваля перуките от главите на неколцина почитани кумири; да доставя на няколко бунтовно настроени момчета билетите до Хамбург, за които мечтаят; да прелъстя някое малко момиче или да извия врата на неколцина представители на бюргерския световен ред.

Защото най-искрено от всичко мразя, отвращавам се и проклинам именно доволството, здравето, приятната разположеност, грижливо поддържания оптимизъм на бюргера — това тлъсто, благополучно целомъдрие на средното, обикновеното, посредственото.

И тъй, на свечеряване в такова настроение завърших този поносим обикновен ден. Не го приключих по естествения и благотворен за един малко болнав човек начин, като се оставя да бъде пленен от приготвеното легло, в което за примамка е сложена бутилка с гореща вода, а недоволен и отвратен от малкото сторено през деня, обзет от досада, нахлузих обущата си, мушнах се в палтото си и при мрак и мъгла тръгнах за града, та в гостилницата „При стоманената каска“ да изпия това, което пиячите по стара условност наричат „чашка вино“.

Така заслизах от моята мансарда надолу по стъпалата, по това трудно за изкачване стълбище на чужбината, по тези напълно бюргерски, изметени, чисти стъпала на една високо порядъчна къща за три семейства от наематели, на чийто таван беше моята постница. Не знам как се стичат обстоятелствата, но аз, бездомният степен вълк и самотник, мразещ дребнобуржоазния свят, винаги се настанявам в истински бюргерски къщи. Стара моя сантименталност. Не живея нито в палати, нито в бедняшки къщурки, а винаги в такива крайно порядъчни, страшно скучни, поддържани безукорно дребнобюргерски гнезда, където мирише малко на терпентин и сапун и където човек се изплашва, ако някога хлопне силно входната врата или влезе с кални обуща. Няма съмнение, аз обичам тази атмосфера от детството си и моят скрит копнеж по нещо като родина безнадеждно ме води все отново по старите глупави пътища. Е да, аз обичам и противоположността, в която се намира моят живот — самотен, лишен от любов, съсипан, крайно хаотичен по отношение на тази семейна и бюргерска среда. Обичам да вдъхвам на стълбището този мирис на тишина, ред, чистота, почтеност и сдържаност, в който въпреки омразата си срещу бюргерството винаги намирам нещо вълнуващо, и обичам после да пристъпям прага на моята стая — там всичко това престава, — където между купчините книги са разхвърляни угарки от цигари и стърчат бутилки с вино, всичко е безредно, неприветливо и занемарено, и всичко — книги, ръкописи, мисли — е белязано и пропито от злочестината на самотника, от проблематиката на човешкото съществуване и от копнежа по едно ново осмисляне на станалия безсмислен човешки живот.

И сега аз минах покрай араукарията, именно покрай жилището на първия етаж на тази къща, което без съмнение е още по-безукорно,

по-чисто и по-изметено от другите, защото тази малка площадка блести от свръхчовешка чистота — тя е един малък сияен храм на реда. На паркета, по който не смееш да стъпиш, са сложени две красиви поставки, а върху всяка саксия — в едната расте азалия, а в другата — сравнително едра араукария, — едно здраво, стройно, малко дърво със съвършен вид, при това чак и последната игличка на най-високата клонка е свежа и измита. Понякога, когато знам, че не ме наблюдават, използвам тези кътчета като храм — сядам на стъпалата срещу цветята, отдъхвам си за малко, скръствам ръце и гледам благоговейно към тази малка градинка на реда, чийто трогателен вид и самотна комичност някак странно завладяват душата ми. Предполагам, че зад тази площадка, така да се каже — в святата сянка на араукарията, — има един дом, изпълнен с блестящ махагон, и живот, наситен с благоприличие и здраве, където са привични ставането в зори, изпълняването на задълженията, умерено веселите семейни празници, неделното отиване на църква и ранното лягане.

С престорена бодрост бързах по влажния асфалт на уличките; светлините на лампите, съзливо замъглени, проникваха през студено влажната дрезгавина и всмукваха отраженията, застинали по мократа земя. Спомних си моите забравени младежки години: как обичах такива мрачни мъждиви вечери в късна есен и зима; колко жадно и опиянено попивах настроението на самотност и тъга, когато при дъжд и буря, загърнат в палтото си, бродех до полунощ сред враждебната обезлистена природа, самотен още тогава, но изпълнен с дълбоко наслаждение и стихове, които после записвах на светлината на свещ, седнал на ръба на леглото в таванската ми стаичка. Сега това бе минало, чашата беше изпита и никога нямаше да се напълни. Бе ли ми жал? Не, не съжалявах. Нямаше нищо, за което да се съжалява, болно ми беше само за мига и за деня, за всички тези неброени часове и дни, които изгубих, които само изстрадах, без да са ми донесли нито дар, нито потрес. Но, слава Богу, има и изключения — от време на време, макар и рядко, идват и други часове. Те носят сътресение, дарове, рушат стени и връщат мен, заблудения, отново към живото сърце на света. Тъжен и ведно с това дълбоко развълнуван, аз се опитвам да си спомня последните такива преживявания. Беше по време на един концерт. Свиреха чудесна старинна музика. И тогава, между два такта, при едно „пиано“, изпълнено от дървени духови инструменти,

внезапно почувствах, че за мен отново се отварят дверите към отвъдното, аз облетях небето, видях Бог, зает с делата си, изпитах болка и вече срещу нищо на този свят не се съпротивявах, от нищо на света не се страхувах, одобрявах всичко и на всичко отдавах сърцето си. Това не трая дълго, може би петнадесетина минути, но същото усещане се върна в съня ми още през нощта и оттогава през всички пусти дни навремени проблясва тайнствено. Понякога го виждам ясно за мигове да преминава през моя живот, като златна божествена диря, но почти винаги посипана с много нечистотия и прах; после грейва отново в златни искри — изглежда, че никога няма да се изгуби, а всъщност бързо пак потъва дълбоко. Веднъж то се яви нощем. Лежейки буден, неочаквано заредих на глас стихове — стихове премного красиви и удивителни, че да бих дръзнал и помислил да ги запиша, — които на утрото вече не помнех и все пак те лежаха стаени в мене, както тежка ядка в стара попукана черупка. Друг път тази следа проблесна при четене на някакъв поет, при размисъл над една идея на Декарт, на Паскал; един ден тя запламтя наново и поведе златна диря далече в небето, тъкмо когато бях с любимата си. Ех, трудно е да намериш тази божествена диря сред живота, който ние водим; сред това толкова самодоволно, крайно бюргерско, бездушно време; при вида на тази архитектура, тези сделки, политика, хора! Как да не бъда степен вълк и жалък отшелник сред един свят, в който не споделям никоя от неговите цели, когато никоя от радостите му не ме вълнува! Аз не мога да издържа дълго ни в театър, ни в кино, едва мога да прочета някой вестник, рядко модерна книга; не съм в състояние да разбера що за удоволствие и радости търсят хората в претъпканите влакове и хотели; в препълнените кафенета, при похотлива знойна и натрапчива музика; в баровете и вариететата на красивите луксозни градове; по световните изложения и крайбрежни булеварди; на сказките за любознателни и на големите спортни стадиони — всички тези радости, за които стотици други се мъчат и блъскат, за мен биха били достъпни и постижими, но не ги разбирам, не ги споделям. И напротив, каквото ми се случва и преживявам в моите редки часове на радост и за мене е удоволствие, екстаз и възвисеност, светът познава, търси и обича най-вече в поезията, а в живота го намира за налудничаво. А всъщност, ако светът има право, ако музиката в кафенетата, масовите развлечения и тези американизирани,

задоволяващи се с толкова малко хора имат право, то значи аз не съм прав. Тогава съм луд. Действително съм степен вълк, както често се наричам сам — едно животно, заблудено в чужд и непонятен нему свят, което вече не може да си намери родина, удоволствие и храна.

С тези привични мисли продължавах да вървя по мокрите улици през един от най-тихите и най-старите квартали на града. Отсреща, на другата страна на уличката, в тъмнината се издигаше стар сив каменен зид, когото винаги гледах с удоволствие. Възвишаваше се там между една малка църква и стара болница, все така монолитен и с немара към околността. Денем аз често спирах за отмора очи по грапавата му повърхност — имаше толкова малко тихи, безмълвни стени, в сърцевината на града, където иначе на всеки половин квадратен метър кресливо ти натрапват имената си магазин, адвокат, откривател, лекар, бръснар или педикюрисът. И сега отново съзрях отколешния зид, смълчан в своя покой, и все пак нещо в него се бе променило. В средата на стената видях малък красив портал с островърха арка над него и се обърках, защото вече наистина не помнех дали винаги е била там, или е новопостроена. Без съмнение изглежда стара, прастара, вероятно малкият затворен портал с потъмнялата врата още преди столетия е водел към някакъв сънен манастирски двор, както и досега, макар манастирът вече да не съществуваше. И навярно аз съм виждал вратата стотици пъти, но просто никога не съм ѝ обръщал внимание, може би беше новобоядисана и затова ми направи впечатление.

Във всеки случай аз се спрях и внимателно погледнах нататък, без да премина на другата страна, улицата беше ужасно разкаляна и мокра; аз останах на тротоара и просто гледах. Всичко беше вече съвсем тъмно и ми се струваше, че около портала има венец или нещо друго — пъстро, преплетено. И като си дадох труд да се вгледам по-добре, видях над портала светла плоча, на която имаше, така ми се стори, нещо написано. Напрегнах очи и накрая, въпреки калта и локвите, минах отсреща. Тогава на сиво-зелената стара стена над портала видях петно, матово осветено, а над него да пробягват подвижни пъстри букви, те се появяваха и изчезваха. „Виж ги ти — помислих аз, — и тази добра, стара стена използват незаконно за светлинна реклама.“ Междувременно разгадах и няколко от бегло явяващите се думи. Те се четяха трудно и трябваше наполовина да бъдат отгатнати. Буквите светваха на неравни промеждутъци, толкова

бледи и трептящи, и угасваха съвсем бързо. Човекът, който искаше да направи сделка от това, явно не беше прилежен — той беше степен вълк, клетник. Защо бе оставил буквите му да трептят през късните часове на денонощието и при дъждовно време, тук, върху тази стена, в най-тъмната уличка на стария град, по която не минаваше никой, а и защо буквите бяха толкова бегли, смътни, причудливи и нечетливи? Но почакай! Ето че сега ми се удаде да доловя една след друга повече думи. А те гласяха:

Магически театър
Вход не за всички,
не за всеки.

Опитах се да отворя портала, тежката стара брава не се помръдна, колкото и да я натисках. Играта на буквите свърши, тя престана изведнъж — тъжна, схванала своята ненужност. Аз отстъпих няколко крачки назад, нагазих дълбоко в кал, вече не се явяваха букви, светлините угаснаха; дълго стоях сред нечистотията и чаках. Напразно.

Тогава, когато се отказах да чакам повече и се върнах на тротоара, върху огледалния асфалт пред мен капнаха няколко цветни светлинни букви. И аз прочетох:

Само... за... умопомрачени!

Краката ми се бяха намокрили, мръзних, но въпреки това стоях още доста време в очакване. Не се яви нищо повече. Докато още стоях и мислех колко хубаво нежните пъстри букви пробягваха като блуждаещи светлини върху влажната стена и черния блестящ асфалт, внезапно ми дойде наум откъс от предишните ми мисли, сравнението за пламващата златна следа, която така неочаквано стана далечна и неоткриваема.

Зъзних и вече тръгнах отново, следвайки в мечтата си оная диря, пълен с копнеж по дверите на един вълшебен театър само за умопомрачени. Междувременно бях навлязъл в пазарния квартал,

където не липсват вечерни развлечения и на всеки две-три крачки виси плакат или приканваща табела: дамски оркестър, вариете, кино, танцова вечер, но всичко това не беше за мене. То беше за „всички“, за нормалните хора, каквито виждах навред да се блъскат на тълпи през порталите. Въпреки това моето тъжно настроение малко се поразведри. Все пак ме беше досегнал един поздрав на другия свят, няколко цветни букви бяха поиграли и полудували в моята душа и докоснали скритите ѝ струни, един отблясък на златната диря отново бе станал видим.

Аз намерих малката старовремска механа, в която нищо не се бе променило от първия ми престой в този град преди близо двадесет и пет години. И стопанката беше още същата, а някои от днешните посетители и тогава идваха тук, сядяха на същите места, пред същите чаши. Влязох в скромната пивница. Това бе за мене заслон, наистина само заслон, нещо като араукарията на стълбището, но и тук аз не намерих родина и общност — намерих само едно тихо зрителско място пред сцената, където чужди хора свиреха чужди пиеси, но този кът имаше известна стойност поне с тишината си: никаква човешка тълпа, никакъв вик, никаква музика, само няколко спокойни бюргери край непокритите дървени маси (никакъв мрамор, никакъв емайлиран метал, ни плюш, ни месинг!). И пред всеки бе поставена една вечерна напитка, добро силно вино. Може би тези неколцина постоянни посетители, познати на всички по лице, да бяха истински филистери и вкъщи — в техните филистерски жилища да си имаха досадни домашни олтари пред глупави божества на доволството; може би и те като мене бяха самотни и излезли от коловозите мъже — тихи, замислени пияници, заради банкрутирали идеали; може би и те бяха степни вълци и бедни дяволи? Не зная. Всеки от тях бе привлечен тук от някаква носталгия, от едно разочарование или потребността да намери някакъв заместител: ожененият търсеше тук атмосферата на ергенските си години; старият чиновник — отзвучи от времето на студентството си; всички бяха сравнително мълчаливи и всички пиеха и седяха също като мене, с по-голямо удоволствие, пред половината литър елзаско вино, отколкото ако слушаха дамски оркестър. Тук хвърлих котва и аз, тук можеше да се прекара един час, да се остане и два. Едва бях отпил глътка елзаско и веднага усетих, че днес не бях ял нищо, освен един сандвич за закуска. Чудно, какво ли не може да

погълне човек! Цели десет минути четох вестник, с очи поемах интелекта на един безотговорен човек, който предъква думите на другите и като ги наслюнчи в устата си, отново ги изплюва несмлени. Налапах цяла вестникарска колона. А после изядох порядъчно парче дроб, отрязан от тялото на убито теле.

Чудно. Най-хубавото тук беше елзаското вино. Аз не обичам дивите руйни вина. Най-малкото, не за всекидневие. Вината със силна, крещяща привлекателност, които имат прочути, особени вкусове. Най обичам съвсем чисти, леки, скромни, местни вина, без гръмки имена. От тях можеш да изпиеш много, те са добри на вкус и носят приятния аромат на поле и пръст, на небе и зеленина. Една чаша елзаско и къшей хляб е най-доброто от всички яденета. Но аз вече бях унищожил порция дроб, особено удоволствие за човек като мене, който рядко яде месо, и ми бе налята втора чаша. Това също бе чудно — някъде в зелени долини, здрави хора отглеждат лозя и изстискват с преси грозде за вино, а пък тук или там по света, много далече от тях, неколцина разочаровани, тихо седнали на чаша бургери и безпомощни степни вълци, могат да поемат заедно с този сок малко дързост и настроение.

Какво пък, нека бъде чудно. Но беше добре, помагаше, настроението идваше. И после над словесната каша от вестникарската статия у мен взе да се надига един облекчаващ смях, съвсем неочаквано отново ми хрумна забравената мелодия с онова „пиано“ на духов инструмент; литна нагоре като лек огледален сапунен мехур, блесна, отрази малък и пъстър целия свят и тихо се пукна. Щом беше възможно тази малка небесна мелодия да пусне тайно корен в душата ми и един ден нейното прелестно цвете отново да избуи в мен с всичките си мили багри, то можеше ли да съм съвсем загубен? И наистина да бях едно заблудено животно, което не разбира околния свят, то все пак в моя глупав живот имаше някакъв смисъл; нещо в мен даваше ответ, беше приемник на призиви от далечни високи светове; в мозъка ми бяха натрупани хиляди картини:

Сонм ангели на Джото от един малък син църковен свод в Падуа, а редом с тях вървяха Хамлет и Офелия, увенчани с венец, красив символ на всички мъки и недоразумения в света; там, в горящия балон стоеше въздухоплавателят Джаноцо и тръбеше с рог; Атила Шмелце носеше в ръка новата си шапка, а Боробудур вдигаше в небесата

планината от скулптурите си. И дори ако тези красиви образи живееха в хиляди други сърца, то пак оставаха още стотици хиляди непознати картини и звуци, чиято родина, зрящо око и чуващо ухо беше единствено моята душа. Ето нявгашната болнична стена — стара и петнисто сиво-зелена, в чиито пукнатини и порутени места можеха да се предчувстват хиляди фрески; кой можеше да им отговори; кой ги приемаше в душата си; кой обичаше и долавяше омаята на техните нежни, чезнещи багри? А старите книги на монасите, с кротко светещите миниатюри и ония забравени от народа им книги на немските поети от преди две столетия или преди век — всички тези захабени, покрити с плесен томове и печатните или ръкописни творби на старите музиканти, здравите плътни жълтеникави нотни листа с мечтанията им, застинали в звуци, кой ги чува? Техните одухотворени, шеговити и копнежни гласове — чие сърце е пълно с духа и вълшебството им сред един друг, чужд свят? Кой си спомня още за оня малък жилав кипарис високо в планината над Губио, който, приведен от каменен порой и разцепен, но вкопчен в живота, все пак можа да даде нов връх, макар и не така пищен. Кой отдаде заслуженото на прилежната домакиня от първия етаж и нейната блестяща араукария? Кой чете нощем облачните писмена по мъглите, които се носят над Рейн? Степния вълк. И кой търси над развалините от своя живот неговия разсеял се смисъл; кой страда от привидно безсмислени неща; кой живее с привидно безумните и в последния кипеж от грешки тайно се надява да стигне до откровение и близост с Бога?

Аз задържах здраво с ръка чашата, която стопанката отново искаше да напълни, и станах. Нямах нужда от повече вино. Златната следа бе проблеснала и ми напомни за вечното, за Моцарт, за звездите. И за един час отново можех да дишам, да живея; имах смелостта да съществувам, не бе потребно да понасям мъчения, да изпитвам страх и срам.

Когато излязох на притихналата улица, брулени от студения вятър, тънките струи на ситния дъжд звъняха в уличните лампи, блещукаха със стъклен трепет. А сега накъде? Ако в този момент разполагах с вълшебник, който изпълнява желания, то веднага бих поискал да ми предложи малка хубава зала в стил Луи XVI, където неколцина добри музиканти да ми изсвирят две-три неща от Хендел и Моцарт. Такова бе настроението ми сега и бих се наслаждавал на тази

хладна благородна музика така, както боговете пият нектар. Ох, ако бих имал поне един приятел — приятел, който в някаква таванска стаичка размишлява на светлината на свещ, а до него редом стои цигулката му. Как бих се промъкнал неусетно в нощната му тишина, как бих се изкачил безшумно по витото стълбище и бих го изненадал, за да прекараме празнично, в беседа и музика, свръхземни нощни часове. Често съм изпитвал това щастие, някога, в миналото, но с времето и това ми убягна, откъсна се от мен и между тогава и сега лежат увехнали години.

Колебливо поех пътя към дома, вдигнах яката на палтото си и чукнах с бастуна по влажната улична настилка. Дори и още по-бавно да извървя пътя, все едно, твърде скоро отново бих седял в моята мансарда, в малката ми привидна родина, която не обичам, но все пак не мога без нея, защото за мен отмина времето, в което бях в състояние да прекарам цяла дъждовна зимна нощ, бродейки навън. Сега, за бога, не искам нито дъждът, нито подаграта, нито араукарията да ми развалят доброто вечерно настроение. И щом като нямам възможност да слушам камерен оркестър или да намеря самотен приятел с цигулка, то все пак в мен звучи онази чаровна мелодия и аз мога, тихо тананикайки в ритъма на поемането на дъх, едва загатнато да си я изпълня. Продължих да крача замислен. Не, може и без камерна музика, и без приятел, смешно е да чезнеш в безсилен копнеж за топлота. Самотата е независимост. Аз си я пожелах и извоювах в течение на дълги години. Тя е студена — о, да, но е и тиха, чудно тиха и голяма като леденото безмълвно пространство, в което кръжат звездите.

От един танцов локал, покрай който минах, ме блъсна гореща и груба като парите на сурово месо буйна джазова музика. Спрях се за момент; този вид музика, колкото и силно да я ненавиждах и да се отвращавах от нея, винаги имаше за мен и някаква тайна прелест. Джазът ми беше противен, но и десет пъти по-приятен, отколкото цялата днешна академична музика; с веселата си сурова дивост той и у мен засягаше дълбоко света на инстинктите и излъчваше една естествена, неприкрита чувственост.

Останах един миг, поемайки мириса на кървавата крещяща музика, надушвах зло и сладострастно атмосферата на тези зали. Едната половина на тази музика, лиричната, беше сладникава,

захаросана, по нея сълзеше сантименталност. Другата ѝ половина беше груба, своеобразна и силна и все пак двата дяла наивно и мирно се съединяваха, даваха едно цяло. Това беше музика на залез, в Рим при последните императори трябва да е имало такава музика. Естествено в сравнение с Бах и Моцарт, с истинската музика, тя беше свинство. Но такава е цялото наше изкуство, цялото ни мислене, цялата наша привидна култура, когато се сравни с действителната култура. А тази музика имаше предимството на една голяма чистосърдечност, на някакъв непресторен негърски дух, който заслужава да бъде обичан; имаше и весело детинско настроение. Тя носи нещо от негъра и американеца, което при цялата си сила, на нас — европейците, изглежда момчешки свежо и детинско. Ще бъде ли Европа такава? На път ли е да стане? А ние, стари познавачи и почитатели на предишна Европа, на нявгашната истинска музика, на същинската поезия от миналото, бяхме ли просто някакво тъпо малцинство от объркани невротизи, които утре ще бъдат забравени и подигравани? Не беше ли това, което ние наричаме „култура“; което наричаме дух, душа; което смятаме за красиво и свято, само един призрак, отдавна мъртъв и единствено от нас, шепа глупаци, считан още за истински и жив? А може би той никога не е бил истински и жив? Дали това, за което ние, глупавите, се мъчим отдавна, не бе вече само фантом?

Навлязох в стария градски квартал; угаснала и нереална в сивотата си, стоеше малката църква. Ненадейно отново се сетих за преживяното от вечерта, със загадъчната сводеста врата, със загадъчната плоча над нея и присмехулно играещите светлинни букви. Как звучаха надписите? „Вход не за всеки.“ И: „Само за умопомрачени.“ Изпитателно погледнах към стария зид отсреща, желаейки тайно вълшебството да започне отново, надписът да покани мене, умопомрачения, а малката врата да ме пропусне да вляза. Там може би беше тъкмо онова, за което жадувах, там може би се изпълнява моята музика?

Срещу мене, в дълбокия здрач, спокойно се издигаше тъмната каменна стена, затворена, потънала в своя сън. И никъде врата, никъде ъгловат свод, само тайнствени тихи зидове без пролука. Усмихнат, продължих да вървя, като кимнах приятелски на стената: „Спи си, няма да те будя. Ще дойде време да те срутят или да те облепят с

техните алчни фирмени табели, но ти си още тук, още си хубава и тиха и си ми мила.“

От черното гърло на някаква уличка току пред мене изскочи и ме сепна самотен човек; закъснял, той се прибираше в къщи с морни стъпки, бе с кепе на главата, облечен в синя блуза, а на рамо крепеше върлина с плакат. Пред гърдите му висеше на ремък отворено сандъче, каквито носят продавачите по панаирите. Той крачеше пред мен уморено, не се обърна да ме огледа, иначе щях да го поздравя и да му поднеса пура. В светлината на следващата улична лампа аз се опитах да прочета надписа върху неговия плакат — червен, той се развяваше на върлината, но тъй като се люшкаше насам-натам, не можах нищо да разгадая. Тогавя му извиках и го помолих да ми покаже плаката. Той спря, поизправи малко върлината, така можах да прочета танцуващите, люшкащи се букви:

АНАРХИСТИЧНО ВЕЧЕРНО ЗАБАВЛЕНИЕ!

МАГИЧЕСКИ ТЕАТЪР

— Тъкмо това търсех — извиках аз радостно. — Що за забава е това? Къде се устройва? Кога?

Но той вече бързаше напред.

— Не е за всеки — каза мъжът равнодушно, със сънлив глас, и продължи да върви. Дотегнало му беше, искаше да се прибере вкъщи.

— Стой — извиках аз и затичах след него. — А какво имате в сандъчето си? Искам да купя нещо от вас.

Без да се спира, мъжът механично бръкна в сандъчето, изтегли една малка книжчица и ми я протегна. Взех я бързо и я прибрах. Докато разкопчавах палтото си, за да потърся пари, той сви встрани в някакъв вход, затвори вратата след себе си и изчезна. Тежките му стъпки отекнаха в двора, първо по каменна настилка, после по някакво дървено стълбище и вече не чувах нищо.

Изведнъж се почувствах страшно уморен, струваше ми се, че е много късно и би било добре сега да си отида у дома. Тръгнах по-бързо

и скоро през заспалите улички на градската покрайнина стигнах до моя район между старите валове, където в скромни чисти къщи за наематели, зад тесни тревни площи и малко бръшлян живеят чиновници и дребни пенсионери. Минавайки покрай бръшляна, лехата и дребната ела, аз стигнах до къщната врата, намерих ключалката, бутона за осветлението, промъкнах се покрай стъклените врати, покрай полираните шкафове и саксиите с цветя и отключих моята стая — тази малка привидна родина, където ме очакваха дълбокото кресло и печката, мастилницата и кутията с бои, Новалис и Достоевски — така, както другите, нормално живеещите хора, когато се връщат в къщи, биват очаквани от майка или жена, от децата, слугините, кучетата, котките.

Щом съблякох влажното палто, в ръката ми отново попадна малката книжка. Тя бе тъничка, лошо отпечатана и на проста хартия — панаирджийска книжчица, като ония брошурки: „Родените през януари“ или „Как за осем дни да се подмладя с двайсет години?“

Но когато се настаних в дълбокото кресло и сложих очилата си за четене, с удивление и неочакван светкавичен изблик на усещане за съдбовност, върху обложката на панаирджийската брошура прочетох заглавието: „Трактат за Степния вълк. Не за всеки“.

А следното бе съдържанието на съчинението, което аз с непрестанно засилващо се напрежение прочетох на един дъх:

---

[1] Адалберт Щифтер — австрийски писател (1805–1868). ↑

ТРАКТАТ ЗА СТЕПНИЯ ВЪЛК

САМО ЗА УМОПОМРАЧЕНИ

Живееше някога човек на име Хари, наричан Степния вълк. Ходеше на два крака, носеше дрехи и беше човек. Но всъщност бе тъкмо степен вълк. Изучил много от достъпното за хората, надарен с добър ум, той бе сравнително мъдър човек. Не бе успял да се научи само на следното: да бъде доволен от себе си и от своя живот. Това не му се удаваше, беше недоволен човек. Вероятно се дължеше на обстоятелството, че в действителност, по всяко време, със сърцето си знаеше (или мислеше, че знае) — съвсем не е човек, а вълк от степта. Умните хора могат и да спорят дали сега той наистина беше вълк, или някога. Навярно още преди да се роди, е бил омагьосан от вълк в човек, или роден като човек, е бил надарен с душа на степен вълк и обладан от нея; и дали пък убеждението, че всъщност е вълк, не бе просто една приумица или негова болест. Възможно беше примерно в детството си този човек да е бил див, необуздан и разпуснат, а неговите възпитатели, като са се опитвали да убият звяра в душата му, тъкмо чрез това са му втълпили приумицата и убеждението, че всъщност той е звяр само с една тънка обвивка на възпитание и човещина върху си. За това би могло да се говори дълго и забавно, дори да се напише книга, но то нищо не би допринесло за Степния вълк, защото му беше съвсем безразлично дали вълкът в него се е явил вследствие на магия или измъчване, или само си го е въобразил. Каквото и да биха знаели другите за това, каквото и той лично да мислеше, за него нямаше стойност — то не можеше да изтръгне вълка от сърцето му.

И тъй, Степния вълк имаше две натури: една човешка и една вълча — такава му беше съдбата, навярно подобна участ не бе толкова особена и рядка. Случвало се е вече и се срещат много хора, които имат у себе си много от кучето или лисицата, от рибата или змията, без това да им е създавало особени трудности. Именно при тези хора човекът и лисицата, човекът и рибата живеят редом и не

си причиняват болка един другиму, дори единият помага на втория; има и люде, отишли далече напред, на които завиждат, а те дължат своето щастие повече на лисицата или маймуната в себе си, отколкото на човека. Това естествено е известно на всеки. При Хари, напротив, беше другояче — при него човек и вълк не вървяха един до друг и още по-малко си помагаха, те бяха постоянно във взаимна смъртна вражда и единият живееше само за зло на другия; а когато двама в една кръв и душа са си смъртни врагове, животът е тежък. Е, но всеки носи своя жребий, а лек не е никой.

При нашия степен вълк беше така, че в душата си той наистина живееше ту като вълк, ту като човек, както става с всички разнородни същества. Само че щом се почувстваше вълк, човекът в него непрестанно дебнеше, не изпускаше от очи, съдеше и присъждаше, а във времената, когато биваше човек, вълкът правеше същото. Например, ако Хари като човек биваше наведен на някаква хубава мисъл или изпитваше нежно, благородно чувство, или извършваше някакво така наречено добро дело, тогава вълкът в него се озъбваше, хилеше се и с кървав присмех му показваше колко жалък изглежда и как целият този благороден театър не отива на едно степно животно, на вълк, който, разбира се, в сърцето си съвсем точно знае какво му допада и прилича, а именно — да върви самотен през степта, от време на време да смуче кръв или да гони някоя вълчица, но погледнато от страна на вълка, всяко човешко действие изглеждаше също така ужасно комично и неловко, глупаво и суетно. Съвсем същото биваше и когато Хари се чувствуваше като вълк и се държеше така: показваше на другите зъбите си, изпитваше омраза и смъртна вражда към всички хора и техните престорени, покварени маниери и нрави. Тогава именно човешкото в него биваше нащрек, дебнеше вълка, наричаше го животно и звяр, разваляше и му отравяше всички радости в неговото просто, здраво и диво вълче същество.

Ето как стояха нещата със Степния вълк и можем да си представим, че Хари съвсем не водеше приятен и щастлив живот. Това обаче не значи, че беше кой знае колко нещастен (макар на него самия да му се струваше именно така, защото всеки човек смята сполетелите го злочестини и беди за най-големи). За ничия човешка неволя не бива да се каже така. И оня, който не носи в себе си вълк, не

е щастлив само от това. А и най-нещастният живот има своите слънчеви часове и малки цветя на щастието, които растат между пясъка и камъните. Същото беше и със Степния вълк. Най-често той се чувстваше много нещастен, това не може да се отрече; бе в състояние да прави нещастни и другите, и то тъкмо онези, които обичаше, а и те него. Защото всички, които го даряваха с любов, виждаха само едната му страна. Някои го обичаха като изискан, умен и своеобразен човек. А после биваха ужасени и разочаровани, щом изведнъж трябваше да открият вълка в него. Така и ставаше, защото Хари като всяко същество искаше да бъде обичан в своята цялост и заради това не можеше да скрие вълка и да измами тъкмо ония, на чиято любов много държеше. Но имаше, и хора, които обичаха именно вълка в него: свободното, дивото, необузданото, опасното и силното, и точно те изпитваха страшно разочарование и жал, когато внезапно откриваха, че дивият зъл вълк е още и човек, който носи в себе си копнеж по нежност и доброта; иска му се да слуша Моцарт, да чете стихове, да има човешки идеали. Тъкмо те биваха най-често разочаровани и озлобени и така Степния вълк внасяше собствената си двойственост и раздвоеност във всички чужди съдби, до които се докосваше.

Който обаче мисли, че познава Степния вълк и може да си представи неговия несретен разбит живот, все пак ще изпадне в заблуда — той далече не знае всичко; не знае (както никое правило не е без изключение и както при дадени обстоятелства един-единствен грешник може да е Богу по-мил, отколкото деветдесет и девет праведници), че и при Хари имаше изключения и щастливи мигове, че веднъж човекът, втори път вълкът в него също можеха да дишат ведно и несмущавани, да мислят и чувстват дори — и двамата; навремени, в много редки часове, ключваха мир и живееха във взаимна любов, и то не просто докато единият спеше, другият бодърстваше, а двамата се подкрепяха взаимно и всеки удвояваше силата на другия. И в живота на този човек (както навред по света) понякога всичко привично, всекидневно, познато и правилно изглежда просто имаше за цел да си даде един мигновен отдих, за да секне и направи място на необикновеното, на чудното, на милостта. Но дали тези бързолетни, редки, щастливи часове се смекчаваха и уравновесяваха със злата участ на Степния вълк, тъй че щастието и

мъката в края на краищата да спрат везната, или може би дори краткото, но голямо щастие на ония мигове попиваше цялото страдание и даваше свръх това още нещо ново, е друг въпрос, над който, ако желаят, бездейните хора биха могли да помъдруват. И Степния вълк често размишляваше за това в своите празни и безплодни дни.

Тук следва да се каже още нещо. Съществуват сравнително много хора, които приличат на Хари. Мнозина от хората на изкуството спадат тъкмо към този тип. Те всички имат две души, две същества в себе си, в тях божественото и демоничното, майчина и бащина кръв, способност за щастие и способност за страдание са също така враждебни и объркани, живеят редом и едно в друго, както вълкът и човекът в душата на Хари. И тези хора, чийто живот е много неспокоен, понякога в редките си щастливи мигове така познават силното и неизразимо красивото, пяната на моментното щастие кипи тъй високо и ослепително над морето от страдание, че това щастие, за кратко проблеснало в сиянието си, докосва и другите и ги очарова. Така възникват като скъпоценна бързолетна пяна на щастието над морето от страдание всички ония художествени творби, в които един-единствен страдащ човек за час се издига така високо над собствената си съдба, че неговото щастие излъчва звездна светлина, и на всички, които го виждат, то изглежда вечно и като тяхна собствена мечта за щастие. Всички тези хора (нека делата и творбите им се наричат както и да е) всъщност нямат никакъв живот — това значи, че техният живот не е съществуване, няма облик, те не са герои или творци, или мислители, както другите: съдии, лекари, обуцари или учители, а животът им е едно вечно мъчително вълнение и прибой, той е нещастен и болезнено разкъсан, ужасен и безсмислен, щом не си готов да видиш смисъла му тъкмо в онези редки преживявания, дела, мисли и творби, които засияват над хаоса на едно такова битие. У хората от този тип се е родила опасната и ужасна мисъл, че целият човешки живот е може би само една зла измама, едно буйно и неспособно недоносче на прамайката, един див и страховито погрешен опит на природата. Сред тях обаче е възникнала и другата мисъл, че човекът навярно е не само полуразумно животно, а и дете на боговете, отредено за безсмъртие.

Всеки човешки тип има своите белези, своите особености, всеки носи свои добродетели и пороци, носи и смъртни грехове. Към белезите на Степния вълк спадаше и това, че той беше човек на вечерта. Утрото беше за него най-лошото време на деня, от което се страхуваше и което никога не му бе донесло добро. Нивга в своя живот не е бил истински радостен през някоя сутрин; никога в часовете на зората не е правил добро, не е имал хубави хрумвания, не е могъл да създаде радост за себе си и за другите. Едва в течение на следобеда той бавно се стопляше и оживяваше и чак привечер, в своите добри дни, биваше плодотворен, жив, понякога запален и радостен. С това бе свързана и неговата необходимост от самота и независимост. Никога жив човек не е изпитвал по-дълбока и по-страстна необходимост от независимост, отколкото той. В младостта си, когато беше още беден и с мъка трябваше да припечелва хляба си, предпочиташе да гладува и да ходи в окъсани дрехи, само и само да спаси късче от независимостта си. Нивга не се бе продавал на жени и могъщи хора за пари и благоденствие и сто пъти бе отхвърлял и се бе отказвал от това, което в очите на цял свят би било негова изгода, предимство и щастие, само за да запази свободата си. Някоя представа не му бе по-омразна и ужасна, отколкото тази да поеме служба, да се придържа към точно разпределение на деня и годината, да се подчинява на други. Всяко бюро, канцелария, кантора му бяха ненавистни като смъртта и най-ужасяващото, което можеше да изживее насън, беше пленничеството в някаква казарма. Той успя да се отскубне от всички тези връзки и отношения, често с големи жертви. Тук се криеше неговата сила и добродетел. В това той бе непреклонен и неподкупен, характерът му — здрав и праволинеен. Но с тази добродетел най-тясно бяха свързани и неговото страдание, и съдбата му. И с Хари се случваше, както впрочем с всички: това, което по най-интимен подтик на своята същност най-упорито търсеше и към което се стремеше, му беше отсъдено, но в повечето, отколкото е добре за човека. Отначало то биваше негова мечта и щастие, после — горчива съдба. Властолюбивият човек загива от властта, сребролюбецът — от парите, раболепният — от раболепие, похотливият — от похот.

И така Степния вълк гинеше в своята независимост. Той постигна целта си, ставаше все по-независим — никой не можеше да

му заповяда, с никого не се съобразяваше, свободен и сам се разпорещдаше как да живее и постъпва. Защото всеки силен човек неминуемо овладява това, което му нашепва да търси един истински порив. Но тъкмо сред постигнатата свобода Халер изведнъж схвана, че тази свобода е смърт за него; че е сам; че светът по злокобен начин го оставя на спокойствие и хората вече не го интересуват, той дори от себе си не се интересува и бавно се задушава във все по-разредения и по-разредения въздух на своята изолация и самотност. Защото се бе стигнало дотам, че да бъде сам и независим, не бе вече негова мечта и цел, а участ, обреченост; вълшебното желание бе изпълнено, магията — сторена и не можеше да се освободи от нея, вече нищо не помагаше, дори и когато той, обзет от копнеж и добра воля, протягаше ръце, готов за връзка и общуване, сега пак го оставяха сам-самин. При това Хари никак не беше омразен и неприятен на хората. Напротив, имаше твърде много приятели, мнозина го обичаха, но това, което намираше, беше само симпатия и приветливост: канеха го, правеха му подаръци, пишеха му мили писма, но никой не се сближаваше с Халер, никъде не възникваше дружност, никой не беше способен и нямаше желание да сподели неговия живот. Сега го обграждаше ефирът на самотник, една тиха атмосфера, някакво плъзгане на околния свят и неспособност да установи връзка, срещу която бяха безсилни всяка воля и всеки копнеж. Именно тази бе една от важните особености на неговия живот.

Друга се състоеше в това, че той принадлежеше към самоубийците. Тук следва да се каже, че е грешно да бъдат наричани самоубийци единствено хората, които действително слагат край на живота си. Сред тях има дори много, които само до известна степен, така да се каже, случайно посягат на себе си; хора, за чиято същност това не е необходимо. Сред безличните съществувания, без ясно изразена характерност и силна съдба, сред незначителните и стадните хора също има някои, които свършват със самоубийство, макар по всички свои особености и характера си да не принадлежат към типа на самоубийците, докато, обратно, мнозина от ония, които според същността си се числят към самоубийците, и дори повечето, фактически никога не посягат на себе си. За „самоубиеца“ — а Халер беше такъв — не е безусловна необходимост да живее в особено силна връзка със смъртта, това можеш да постигнеш и без да си

самоубиец. Но на самоубиеца е присъщо да възприема своето аз, все едно дали оправдано или не, като особено опасен, съмнителен и застрашен кълн на природата. На него постоянно му се струва, че е изложен на опасност, сякаш стои на най-остър скален връх, където един лек удар отвън или тласък на незначителна вътрешна слабост са достатъчни да го съборят в бездната. Съдбовната линия на този вид хора е белязана с това, че поне в собствената им представа за тях самоубийството е най-вероятният вид смърт. Предпоставка за това настроение, което почти винаги проличава още в ранна младост и придружава тези хора през целия им живот, не е някаква особено слаба жизненост, а напротив — сред „самоубийците“ се намират необикновено жилави, жадни, а също и смели натури. Но както има натури, които при най-малкото заболяване са склонни към висока температура, то тези, които наричаме „самоубийци“, винаги са много чувствителни и сантиментални и при най-малкото сътресение са склонни интензивно да се отдадат на мисълта за скъсване с живота. Ако би съществувала наука, която да има смелостта и чувството за отговорност и да се занимава с човека, вместо просто с механизмите на жизнените явления, би се получило нещо като антропология и психология — така тези факти биха станали известни на всички.

Казаното за самоубийството тук се отнася естествено само до повърхностното, до видимото, то е психология, следователно малко физика. Разгледана метафизически, работата изглежда другояче и много по-ясна, защото при такова изследване „самоубийците“ ни се представят като засегнати от чувството за вина на индивидуализацията; като ония души, които вече не виждат жизнена цел в съвършенството и извайването на свой облик, а в тлеенето си, във връщането назад към майката, към Бога, към вселената. Твърде много от тези натури са напълно неспособни действително някога да извършат самоубийство, тъй като дълбоко са проникнали в неговата греховност. За нас те все пак са самоубийци, защото виждат спасител в смъртта, не в живота; те са готови да се погубят, да унищожат и пожертват живота си, да се върнат обратно към началото. Както всяка сила може да премине в слабост (да, при дадени обстоятелства трябва да стане), така и типичният самоубиец нерядко може да превърне привидните си

слабости в своя сила и опора; да, той прави това изключително често. Към тези случаи спада и случаят на Хари, на Степния вълк. Подобно на хилядите като него той не превръща представата, че във всеки час му е открит пътят към смъртта, просто в една младежко-меланхолична игра на фантазията, а от същите тези мисли си изгражда утеха и опора. Наистина и у него, както у всички хора от този тип, всяко сътресение, всяка болка, всяко тежко положение в живота веднага събужда желанието да се изкубне чрез смъртта. Постепенно обаче тъкмо от тази склонност той си изгради една философия, която служи на живота. Тази обладаност от мисълта, че оня изход за случай на бедствие стои постоянно открит, му дава сила, прави го любопитен да доизпита болките и тежките състояния и когато действително му тръгне зле, той може понякога с мрачна радост, с един вид злорадство да осъзнае: „Аз съм любопитен да видя докъде и доколко един човек може да превъзмогне и да издържи! Ако границата на още търпимото е докосната, тогава ми стига само да отворя вратата към изхода и ще съм спасен“. Има твърде много самоубийци, които се сдобиват с необикновени сили чрез тази мисъл.

От друга страна, на всички самоубийци е позната борбата срещу изкушението да прекъснеш сам нишката на живота. Всеки знае в някое кътче на своята душа достатъчно добре, че самоубийството е изход, но подъл и незаконен, че всъщност по-благородно и по-красиво е да се оставиш да бъдеш победен и повален от самия живот, отколкото от собствената си ръка. Това знание, тази утежнена съвест имат един и същ извор с нечистата съвест на така наречените самозадоволяващи се, те принуждават по-голяма част от самоубийците към продължителна борба срещу изкушението. Те се борят, както клептоманът се бори срещу своя порок. Тази борба беше добре позната и на Степния вълк, водил я бе с различни сменящи се оръжия. В края на краищата, когато стана четиридесет и седемгодишен, той стигна до щастливото — без да е невинно — хрумване, което често му доставяше радост. Определи петдесетия си рожден ден за ден, в който ще си позволи да се самоубие. На този ден — така се споразумя със себе си — щеше да му бъде позволено да използва изхода за случай на бедствие или не, в зависимост от настроението на часа. Сега нека му се случва каквото ще; нека боледува, обеднява; нека познава страдания и горчивини —

всичко имаше определен срок, всичко можеше да трае най-много тези няколко години, месеци, дни, чийто брой всекидневно намаляваше! И от тоя миг всъщност Хари понасяше много по-лесно някои несгоди, които по-рано го мъчеха по-силно и по-дълго. Да, дори го разтърсваха до корен. Ако поради някаква причина му тръгваше особено зле; ако заедно с опустошеността, самотата и подивяването на неговия живот го връхлитаха още по-големи болки или загуби, той можеше да каже на болките: „Почакайте само още две години. Тогава ще ви бъда господар!“ И отново с любов се задълбочаваше в представата как на петдесетия му рожден ден ще се получават писма и поздравления, докато сам — сигурен в своя бръснач — ще си вземе сбогом от всички болки и ще затвори вратата зад себе си. Тогава нека подаграта в ставите, меланхолията, главоболието и болките в корема да видят къде ще се дяват.

Остава още да се обясни неповторимостта на Степния вълк и особено неговото своеобразно отношение към бюргерството с това, че ние свеждаме тези явления до техните основни закони. Да вземем като изходен пункт, понеже това се налага от само себе си, именно отношението му към бюргерството.

Степния вълк, съгласно собственото си схващане, стоеше напълно извън бюргерския свят, тъй като не познаваше нито семеен живот, нито социални амбиции. Той се чувствуваше изцяло откъснат — ту особняк и болнав отшелник, ту натура, надвишила обичайното, или човек със заложби на гений, индивидуалност, издигната над малките норми на обикновения живот. Съзнателно презираше бюргерството и се гордееше с това, че не е бюргер. Въпреки всичко, в някои отношения живееше напълно по бюргерски, имаше пари в банката и подкрепяше бедни роднини, обличаше се наистина небрежно, но все пак прилично и без да бие на очи, мъчеше се да живее в добър мир с полицията, данъчната служба и другите подобни власти. Освен това, един постоянен скрит, но силен копнеж го привличаше към бюргерския малък свят, към тихите порядъчни семейни домове с чисти градинки и блестящо поддържани стълбища и тяхната съвсем скромна атмосфера на ред и благопристойност. Харесваше му да си има своите малки пороци и странности; да се чувства външен човек сред бюргерството — като особняк или гений, — но той никога не се подслоняваше и не живееше, така да се каже, в

покрайнините на живота, където изобщо не съществува никакъв бюргерски стил. Хари Халер не се чувстваше у дома си нито сред насилническите и изключителните натури; нито при престъпниците или безправните. Винаги оставаше да живее в провинцията на бюргерите, към чиито привички, норми и атмосфера бе в постоянно отношение, макар на противопоставяне и бунт. При това той беше израснал в дребнобюргерска среда и от нея си бе запазил много понятия и образци. Теоретически не беше ни най-малко против проституцията, но сам бе неспособен да приеме сериозно някоя проститутка и действително да я разглежда като равен на себе си човек. Хари можеше да обикне като брат политическия престъпник, революционера или духовния прелъстител, когото държавата и обществото обявяваха извън законите, но с някой крадец, касоразбивач, садист или убиец той не би знаел как да се държи, освен да го съжали по един сравнително бюргерски начин.

Ето как с едната половина на своята същност и на действията си Халер непрестанно признаваше и утвърждаваше това, което с другата оборваше и отричаше. Израсъл в цивилизовано бюргерско семейство, привикнат строго да съблюдава образци и нрави, с половината от своята душа той беше постоянно привързан към разпоредбите на този свят, дори и след като отдавна бе постигнал индивидуализацията си — свръх възможната за бюргерството степен и мярка, — и от дълго се бе освободил от съдържанието на бюргерския идеал и вяра.

„Бюргерското“ като постоянно съществуващо състояние на човешкото в него не бе нищо друго, освен опит за изравняване, стремеж към една уравновесена среда между безбройните крайности и полюси в човешкото поведение. Ако вземем за пример който и да е от тези полюси, да речем — святото и порочното, нашето сравнение веднага ще стане разбираемо. Човекът има възможността напълно да се отдаде на духовното, на опита за приближаване до божественото, на идеала за святото. И обратно, открита му е и възможността напълно да се отдаде на инстинктите, на изискванията на своите страсти и да насочи целия си стремеж към постигането на моментни наслади. Единият път води към святото, към мъченичеството на духа, към самоотричане в името божие. Другият път води към покварата, към мъченичеството заради

нагоните, до самоотдаване на тленното. А сега бургерът се опитва да живее между двете, в умерената среда. Той никога няма да се откаже и не ще се отдаде изцяло нито на опиянението, нито на аскетизма; никога няма да стане мъченик; никога няма да се примири с унищожението си, напротив — негов идеал не е саможертвата, а самосъхранението; стремежът му не е насочен нито към светостта, нито към нейната противоположност; абсолютното е непоносимо за него, той наистина желае да служи на Бога, но също и на опиянението; иска да бъде добродетелен, но и тук, на земята, да си поживее хубаво и приятно. Накратко, той се мъчи да се настани в средата между крайностите в една умерена и здравословна зона, без силни бури и вихри и това му се удава, но за сметка на оная сила на жизнеността и чувствата, които дарява животът, насочен към абсолютното и крайното. Пълнокръвно може да се живее само за сметка на собственото „аз“. Сега бургерът нищо не цени по-високо, отколкото „аз“-а (всеки случай само рудиментарното „аз“). И следователно за сметка на интензивността постига съхраняване и сигурност, вместо увлеченост в Бога, той жъне спокойствие на съвестта, вместо страст — задоволство, вместо свобода — удобство, вместо смъртна жар — приятна атмосфера. Затова по естеството си бургерът е създаване със слаби жизнени импулси — боязливо, страхуващо се от всичко, което го обрича на жертва, — и лесно за управляване. Затова на мястото на властта той сложи мнозинството, на мястото на силата — закана и личната отговорност замени с гласоподаване.

Ясно е, че това слабо и нерешително същество (въпреки че още съществува така многочислено) не може да се съхрани и поради качествата си, не ще има възможност да играе в света никаква друга роля, освен на стадо от агнета между свободно бродещи вълци. При това виждаме, че наистина във времена, когато властват много силни натури, бургерът веднага бива притиснат до стената, но той никога не загива, понякога дори привидно владее света. Как е възможно това? Нито голямата численост на неговото стадо, нито добродетелта, нито пък *соттон sense*^[1], нито организацията биха били достатъчно силни, за да го спасят от гибел. За всеки, чиито жизнени сили предварително са толкова изтощени, на света няма

лек, който да му спаси живота. И въпреки това бургерството живее, силно е и вирее. Защо?

Отговорът гласи: Заради степените вълци. Всъщност виталната сила на бургерството в никакъв случай не се дължи на качествата на неговите нормални членове, а на изключително многобройните outsiders, които могат да присъедини към себе си, вследствие на неяснотата и разтегливостта на своите идеали. Сред и заедно с бургерството постоянно живеят множество силни и диви натури. Нашият степен вълк, Хари Халер, е един характерен пример. Той, който е развит като индивид, далече извън възможната за бургера мярка, и познава блаженството от самовглъбяването, също както и мрачната радост на омразата и себенавистта; той, който презира закона, добродетелта и common sense, е при това пленник на бургерството и не може да избяга от него. И така, около собствената маса на истинските бургери стануват широки човешки слоеве, кръжат много хиляди живота и умове; всеки от тях действително е надраснал бургерското и би бил призван за един живот в абсолютното. Те всички обаче са привързани към бургерството с инфантни чувства и са доста заразени от отслабването и угасването на жизнеността му, но въпреки това са някак приковани към него и остават зависими, задължени и подвластни, защото за бургерството е валидна максимата на великите, но обърната: „Който не е против мен, той е с мен“.

Ако в тази връзка разгледаме и душата на Степния вълк, то той ще ни се представи като човек, който поради ярката си самобитност не е предопределен да бъде бургер, защото избуялата индивидуализация се обръща срещу „аз“-а и отново клони към неговото разрушаване. Ние виждаме, че Степния вълк носи в себе си силен подтик както към свящото, така и към покварата, но по някаква слабост или леност не може да се вдигне за полет в свободната девствена вселена и остава неразлъчен от тежката майчина планета на бургерството. Това е неговото положение в световното пространство, такава е неговата обвързаност. Най-голямата част от интелектуалците, мнозинството от хората на изкуството принадлежат към този тип. Само най-силните от тях пресичат атмосферата на бургерската земя и се извисяват до космическото, всички други се отчайват или стигат до

съглашателство, презират бюргерството и все пак принадлежат към него; засилват го и го величаят, тъй като в последна сметка трябва да го утвърждават, за да могат да преживеят. На тези безбройни съществування не им достига сила за трагичното, както и за една наистина значителна зла участ или лоша звезда, в чийто ад техните таланти да съзреят и добият плод. Малцината, които се откъсват, стигат до абсолютното и по удивителен начин загиват. Техният жребий е трагичен, броят им е малък. За другите обаче, които остават свързани с бюргерството и то често им оказва голяма почит заради дарованията, е открито едно трето царство, един имагинерен и независим свят — хуморът. На степените вълци, които не знаят покой и постоянно ужасно страдат, им е отказана помощта, необходима за пробив в звездното пространство; на степените вълци, които се чувстват призвани за абсолютното, но не могат да живеят в него — на тях също се предлага (когато страданията са направили духа им достатъчно силен и гъвкав) примирителен изход към хумора. Хуморът винаги остава някак бюргерски, макар истинският бюргер да е неспособен да го разбере. В неговата имагинерна сфера се осъществява обърканият и много разкъсан идеал на всички степени вълци: тук е възможно не само едновременно да се утвърждават светецът и развратникът, но и да се извият един към друг и да се съберат полюсите, в утвърждаването да се включи и бюргерът. Да, нали за един отдаден на Бога човек е напълно възможно да утвърждава престъпника, а също така и обратното, но за тях двамата и за всички други привърженици на абсолютното е непосилно да одобряват освен това и неутралната хладна среда — бюргерството. Единствен хуморът, чудесното откритие на ония, които се чувстват ограничени в своето призвание към великото; хората с почти трагична съдба; изключително надарените нещастници, единствен хуморът (може би най-свойственото и гениално постижение на човечеството) осъществява невъзможното, издига се над него и съединява всички сфери на човешката същност с лъчите на своите призми. Да живееш в света така, като че ли това не е свят; да спазваш закона и все пак да стоиш над него; да притежаваш, „сякаш не притежаваш“, и да се отказваш, без това да изглежда отказ — единствен хуморът е

способен да въплъти всички тези обичани и често изразявани изисквания на една висша житейска мъдрост.

И в случай, че Степния вълк, комуто не липсват за това дарби и заложби, би успял в душния хаос на своя ад да извари тази вълшебна напитка и да направи така, че тя да изветрее заедно с потта му, той ще бъде спасен. Но за това му липсва още много. Възможността обаче, надеждата, съществува. Нека който го обича и изпитва към него състрадание, му пожелае такова избавление. С това Степния вълк наистина би останал завинаги сред бургерството, но страданията му биха били поносими и плодоносни. Отношението му към бургерския свят, изтъкано от любов и омраза, би загубило сантименталността си и неговата обвързаност с този свят би престанала да го мъчи постоянно като позор.

А за да стигне до това или може би, за да дръзне накрая и за скок във вселената, един такъв степен вълк би трябвало поне веднъж да бъде противопоставен на себе си, да се взре дълбоко в хаоса на собствената си душа и осъзнае напълно същността си. Едва тогава неговото съмнително съществуване би му се разкрило с цялата си необратимост и по-нататък би му било невъзможно отново и отново да се спасява от ада на своите нагони с бягство в сантиментално-философските утешения, а и от тях — в сляпото опиянение на „вълчето“. Човек и вълк биха били принудени да се открият взаимно без лъжовните маски на чувствата, прямо да се вгледат очи в очи. Тогава те или биха се възпламенили завинаги, така че Степния вълк вече да го няма, или под възхождащата светлина на хумора биха сключили разумен брачен съюз.

Допустимо е един ден Хари да се озове пред тази последна възможност. Вероятно някога ще съумее да познае себе си — било че в ръцете му ще попадне едно от нашите малки огледала, било чрез срещата с безсмъртния, или може би в един от магическите ни театри ще намери онова, от което се нуждае за освобождаването на безприютната си душа. Очакват го хиляди подобни вероятности, неговата съдба ги привлича неудържимо, всички тези странични наблюдатели на бургерството живеят в атмосферата на такива магически изгледи. Достатъчно е едно нищо, за да удари мълния и гръм.

Всичко казано така е много добре познато на Степния вълк, макар никога да не е съзирал това очертане на вътрешната си биография. Той предугажда своето положение във вселената, предусеща и познава безсмъртните, подозира и се страхува от възможността за една среща със себе си, знае за съществуването на онова огледало, в което му е крайно необходимо да надникне, да се огледа, но и смъртно се бои от това.

В заключение на нашата студия остава да се разсее още една фикция, едно принципно заблуждение. Всички „обяснения“, цялата психология, всички опити за разбиране се нуждаят и от помощни средства, от теории, митологии, лъжи; и един почтен автор не бива да пропусне, по възможност, в края на своето изложение да разбули тези лъжи. Ако аз кажа „горе“ или „долу“, то вече е едно твърдение, което изисква да се обясни, защото горе и долу съществуват единствено в мисълта, единствено в абстракцията. Сам светът не познава нито горе, нито долу.

Също така, за да го изразим с две думи, и Степния вълк е една фикция. Ако Хари сам се възприеме като човек-вълк и смята, че се състои от две враждебни, противоположни същности, това е една изключително опростяваща нещата митология. Хари съвсем не е човек-вълк и ако ние привидно възприемаме лъжата, измислена от самия него (в която той явно вярва), и фактически го наблюдаваме и се опитваме да го изясним като двойствено същество, като степен вълк — с надежда да бъдем разбрани по-лесно, то сме прибягнали до една измама, която сега трябва да се помъчим да превъзмогнем.

Разделението на вълк и човек, на нагон и дух, чрез което Хари се опитва да направи по-разбираема своята съдба, е много грубо опростяване, насилие над действителното в полза на едно приемливо, но измамно обяснение на противоречията, които този човек намира в сърцевината си и които му изглеждат извор на неговите немалки страдания. Хари открива в себе си „човек“ — това значи цял свят от мисли, чувства, от култура, от овладяна и облагородена природа; редом той вижда в себе си и един „вълк“, а то значи цял тъмен свят от нагони, от дивота, жестокост, от необлагородена сурова природа. Въпреки това наглед толкова ясно разделение на неговата

същност на две враждебни една на друга сфери, той обаче е установявал, че понякога вълк и човек, за известно време, за един щастлив миг, се и понасят. И ако Хари би искал да отмери във всеки отделен момент от своя живот, във всяко от своите дела, във всяко от усещанията си какъв дял има човекът и какъв вълкът, то веднага би се оказал натясно и цялата му хубава теория би рухнала. Защото нито един-единствен човек, и най-примитивният негр, също и идиотът, не е така приятно опростен, че същината му да може да се обясни като събираемо само от два или три главни елемента; а пък една толкова разслоена душевност, както при Хари, да се обяснява с наивното делене на вълк и човек е безнадеждно детински опит. Той не се състои от две същества, а от сто, от хиляди. Неговият живот (като всеки човешки живот) не се колебае просто между два полюса, примерно нагон и дух или светец и развратник, а трепти между хиляди, между безброй полюсни двойки.

Не бива да ни удивлява това, че един много образован и умен човек като Хари може да се смята за степен вълк и да вярва, че богатият и усложнен образ на неговия живот би могъл да се подчини на една толкова проста, груба и примитивна формула. Човекът не е способен да мисли до високи предели, и най-интелигентният и образован човек постоянно вижда света и себе си през очилата на твърде наивни, опростяващи и измамни формули — най-често обаче себе си самия! Защото, както изглежда, за всички хора това е една вродена и действаща напълно безусловно необходимост — индивидът да си представи своето „аз“ като единствено. Колкото и често, колкото и тежко да бива разтърсвана тази заблуда, тя неспирно се съвзема отново. Съдията, който седи срещу убиеца и го гледа в очите, в един миг чува престъпникът да говори със собствения му (на съдията) глас и открива в себе си, в своята душа, всички негови подбуди, способности, възможности, но още в следния миг той отново представлява единство, отново е съдия, бързо се прибира в черупката на въображаемото си „аз“, изпълнява дълга си и осъжда убиеца на смърт. И ако в особено надарените и деликатно устроени души се мерне предусещане за тяхната многослойност и разчлененост; ако те, както всеки гений, различията илюзията за единството на личността и почувстват, че са създадени от много дялове, че са сноп от много „аз“, то ще е потребно само да

изговорят това и мнозинството веднага ще ги затвори; ще повика на помощ науката; ще установи шизофрения и ще пази човечеството да не би от устата на тези нещастници да чуе зов на истината. Е, защо и тук да се пилеят думи, защо да се изричат известни неща, които за всеки мислещ се разбират от само себе си, но въпреки това е необичайно да се говорят? И следователно, ако сега някой човек пристъпва към това да разтегне въображаемото единство на своето „аз“ до двойственост, то той вече е почти гений, във всеки случай обаче едно рядко и интересно изключение. В действителност никое „аз“, дори и най-наивното, не представлява единство, а един крайно многообразен свят: малко звездно небе, хаос от форми, от степени и състояния, от наследствености и възможности. Че всеки индивид се стреми да разглежда този хаос като единство и говори за своето „аз“, сякаш то е просто, здраво оформено и ясно очертано явление; тази заблуда, присъща на всеки човек (и на най-издигнатия), изглежда, е необходимост, изискване на живота, каквито са дишането и храненето.

Заблуждението почива върху едно просто пренасяне. Като тяло всеки човек представлява единство, като душа — никой. Също и поезията, дори и най-изтънчената, по традиция неизменно борави с видимо цялостни лица. От досегашното поетическо творчество специалистите, познавачите ценят най-високо драмата, и с право, защото тя предлага (или би предложила) най-голяма възможност за изобразяване на „аз“-а като множество, ако не противоречи на грубото разглеждане, според което всяко отделно лице от една драма, тъй като то неминуемо съществува в неповторимо, единно и затворено тяло, измамно ни се представя като единство. Затова и наивната естетика цени най-високо така наречената драма на характери, в която всяка фигура наистина се явява като ярко и съвсем обособено единство. Само отдалече и едва-едва у единици просветва догадката, че всичко това е може би една евтина повърхностна естетика и че ние грешим, когато по отношение на нашите големи драматурзи прилагаме, без да ни е присъщо, а просто втълпявано от приказки, чудесното понятие за красотата на античността, която навред, изхождайки от видимото тяло, е открила строго погледнато и фикцията за „аз“-а, за личността. В поезията на древна Индия това понятие е съвсем непознато. Героите

от индийските епоси не са лица, а кълба от личности, инкарнационни редове. А и в нашия модерен свят има поетични творби, в които под воала и играта на лица и характери, едва ли напълно съзнателно, авторът се опитва да представи множество на душите. Който иска да открие това, трябва да се реши веднъж да не разглежда образите в подобна поезия като отделни същества, а като части, страни, различни аспекти на едно висше единство (според мен на душата на поета). Примерно, който изследва по този начин „Фауст“, за него от Фауст, Мефистофел и Вагнер и всички други ще се получи единство, едно свръхлице и едва в тази по-висша цялост, а не в отделните фигури се загатва нещо от истинската същност на душата. Когато Фауст изрича словата, които учителите толкова прославят, а филистерите им се удивляват с трепет: „Живеят две души във моята гръд“, той забравя Мефистофел и цял куп други души, които също носи в гръдта си. И нашият степен вълк вярва, че има в себе си две души (човек и вълк) и от тях усеща гърдите си зле притеснени. Гръдта, тялото винаги е единно, но душите, които живеят в него, не са две или пет, а безброй, човекът е луковица със стотици люспи, тъкан от много нишки. Старите азиатци са открили и осъзнали това и в будистката *Flora* е намерена една точна техника да се разобличи заблудата на личността. Весела и многолика е играта на човечеството: заблудата, за чието разсейване Индия хилядолетия се е напъвала толкова много, е същата, за чието укрепване и заякчаване Западът е положил равностойни усилия.

Ако наблюдаваме Степния вълк от тази гледна точка, ще ни стане ясно защо той страда толкова много от своята смешна двойственост. Той вярва, както Фауст, че две души в една-единствена гръд са вече твърде много и трябва да я разкъсат. Напротив, те са дори малко. И Хари подлага на страшно насилие клетата си душа, щом като се опитва да я разбере чрез един съвсем примитивен образ. Той се заблуждава, макар да е високо образован човек, и постъпва почти като дивак, който умее да брои само до две. Хари нарича единия дял от себе си човек, а другия — вълк и с това вярва, че е приключил и се е изчерпал целият. С понятието „човек“ той обхваща всичко духовно, възвишено или култивирано, което открива в себе си, а с вълка — всичко инстинктивно, диво, хаотично. Но в живота не е така просто, както в нашите мисли, така грубо,

както в бедния ни идиотски език, и Хари се лъже двойно, когато прилага тази вълча дивашка метода. Той причислява, както се боим ние, цели области от своята душа към човека, а те отдавна не му принадлежат, и смята други дялове от същността си за вълчи, въпреки че те от дълго са превъзможнали вълчето.

Както всички хора, тъй и Хари вярва, че знае много добре какво е човекът, и все пак изобщо няма представа от него, макар и нерядко да го предусеща в сънищата и други трудно податливи на контрол състояния на съзнанието. Да би могъл да не забравя тези прозрения, да би могъл, колкото е възможно, да ги усвои! Човекът, разбира се, не е здраво и трайно образувание (това, въпреки някои противоположни догадки на нейните мъдреци, бе идеалът на античността), той е по-скоро опит и преход, не е нищо друго освен тесен, опасен мост между природа и дух. Най-съкровено му предопределение го тласка към духа, към Бога; най-съкровеният копнеж го тегли назад към природата, към създателката: между двете сили страхливо се люшка, тръпнещ, неговият живот. Това, което хората в дадено време разбират под понятието човек, винаги е само преходно бюргерско съглашение. Известни най-груби инстинкти биват отклонявани от тази условност и смятани за неприлични, а отчасти се изискват съзнание, благонравие и освобождаване от животинското; малко дух е не само позволен, но дори се насърчава. „Човекът“, тази условност като всеки бюргерски идеал, е един компромис, плах и наивно хитроват опит да се измамат както злата прамайка природа, така и досадно неприятният прабаща дух заради техните настойчиви изисквания. Затова бюргерът си позволява да живее в хладната среда помежду им и търпи това, което сам нарича личност; едновременно обаче предава личността на Молоха — „държава“ и непрестанно ги използва един срещу друг. Затова бюргерът изгаря днес като еретик или обесва като престъпник този, комуто вдругиден издига паметник.

Предчувствието, че „човек“ не е нещо сътворено, а едно изискване на духа, една далечна, колкото жадувана, толкова и вдъхваща страх, възможност и че пътят към нея винаги се изминава стъпка по стъпка и при адски мъки и екстази, както от ония редки индивиди, за които днес се подготвя ешафод, а утре — паметник, живееше и у Степния вълк. Но това, което той в противовес на своя

„вълк“ нарича в себе си „човек“, в по-голямата си част не е нищо друго освен тъкмо оня посредствен „човек“ на бюргерската условност. Може би Хари прозира много по-добре пътя към истинския човек, пътя към безсмъртния, от време на време прави някоя мъничка колеблива стъпка напред и заплаща с тежки страдания, с болезнено усамотяване. Но все пак в дълбините на душата си той се бои да утвърди и да се устреми към онова най-висше изискване, към истинското, търсено от духа вътрешно съзряване на човека, да тръгне по единствения тесен път към безсмъртието. Той явно долавя добре: това води към още по-големи страдания, до прокуда и последно отричане, може би към ешафод, но ако и в края на този път го примамва безсмъртието, пак не е склонен да изстрада всички тези мъки, да умре от всички смърти. Макар той да съзнава по-добре целта на съзряването като човек, отколкото бюргерите, затваря очи и не иска да знае, че отчаяната привързаност към „аз“-а, че отчаяното вкопчване в това да останеш жив е най-сигурният път към вечната смърт, докато готовността да умреш, да свалиш обвивката си, вечното саможертване на „аз“-а ти заради преобразяването води към безсмъртие. И ако от своите любимци сред безсмъртните той обожшава примерно Моцарт, в последна сметка все още го вижда с бюргерски очи и е готов да обясни Моцартовото съвършенство, подобно на учител, само с изключително високото му дарование, вместо с величието на неговата всеотдайност и готовност за страдание, с безразличието му към идеалите на бюргера и търпимостта към крайното усамотяване, което изтънява и разрежда за страдащите, за ония, които съзряват като човеци, цялата бюргерска атмосфера до леден космически етер, до онова уединение в Гетсиманската градина.

И все пак нашият степен вълк е открил в себе си поне фаустовската двойственост, прозрял е, че в единството на неговото тяло не е вродено душевно единство — в най-добрия случай той е само на път, поел на дълго странстване, към идеала на тази хармония. Би трябвало или да преодолее вълка в себе си и във всичко да бъде човек, или да се откаже от човешкото и най-малкото да води единен неразривен живот като вълк. Вероятно той никога не е наблюдавал внимателно истински вълк, иначе навярно би забелязал, че и животните нямат единна душа, че и при тях зад красивата

стройна форма на тялото диша многообразие от стремежи и състояния, че и вълкът носи в душата си бездни, че и вълкът страда. Не, с „назад към природата“ човек всякога тръгва по един мъчителен и безнадеждно погрешен път. Хари не може никога да стане напълно вълк, а ако би станал, то щеше да види, че и вълкът не е нещо просто и изначално, а вече многостранно и усложнено. И вълкът има две и повече от две души във вълчата си гръд. А който жадува да бъде вълк, потегля към същата забрава, както мъжът с онази песен: „О, блажен е, който е още дете“. Приятният, но сантиментален мъж, който пее песента за блаженото дете, също би искал да се върне назад към природата, към невинността, към праначалото, но съвсем е забравил, че децата в никакъв случай не са блажени, че те имат не един свой конфликт и вече са много разединени и способни на всички страдания.

Назад не води никакъв път, нито към вълка, нито към детето. В началото на нещата не са невинността и естествеността; всичко сътворено и видимо, и най-простото, е вече виновно, вече раздвоено, хвърлено в мръсния поток на развитието, и никога вече, никога вече не може да заплува срещу течението. Пътят към невинността, към несътвореното, към Бога не води назад, а напред — не към вълка или детето, а все по-дълбоко във вината и все по-далече в съзряването му като човек. И със самоубийството не би ти тръгнало сериозно на добре, клет степен вълк, ти ще поемеш по-дългия, по-мъчителния и по-тежкия път на вътрешно съзряване като човек, още повече ще умножиш своята разслоеност, своята сложност ще стане още по-голяма. Вместо да стесниш своя свят, да възкресиш простотата в душата си, ти ще трябва да бъдеш все по-открит за света и накрая да приемеш цялата вселена в болезнено разтворените обятия на душата си и може би някога най-сетне да намериш покой. Този път е изминат от Буда, изминат е от всеки велик човек, от някой съзнателно, от друг несъзнателно — в зависимост от това, доколко е успял да се осмели за него. Всяко раждане означава откъсване от всемира, означава отделяне, разединяване от Бога, мъчително ново създаване. Връщане към всемира, прекратяване и съхраняване на болезнената индивидуализация, стигане до Бога означава: да разшириш душата си толкова, че тя отново да може да обгърне вселената.

Не става дума за човека, какъвто го познава училището, националната икономика, статистиката, не и за хората, които с милиони обикалят по улиците и на които не може да се обръща по-голямо внимание, отколкото на пясъка в морето или на пръските на прибоя: тук не се касае за няколко милиона повече или по-малко, те са само материал, нищо друго. Не, ние говорим за човека във висш смисъл, за целта на дългия път на човешкото развитие, за царствените люде, за безсмъртните. Геният не е такава рядкост, както понякога си мислим. Разбира се, не се среща и толкова често, както се смята в литературната и световната история или дори във вестниците. Степния вълк Хари, така ни се струва, беше достатъчно гениален, за да опита и прояви смелостта, потребна за вътрешното му съзряване като човек, вместо при всяка трудност страдалчески да се позовава на своя тъп степен вълк.

Че людетe с такива възможности си послужват със степни вълци и „Живеят две души във мойта гръд“ е също така удивително и тъжно, както и че те толкова често изпитват онази плаха любов към бургерството. Човекът, способен да разбере Буда; индивидът, който има предчувствие за небесата и бездните на човечеството, не бива да живее в свят, където господаруват common sense, демокрацията и бургерското образование. Той се задържа в него само от страх и ако измеренията му го гнетят и тясната бургерска стаичка му става твърде тясна, стоварва отговорността на „вълка“, не иска и да знае, че навремени вълкът е собствената му подобра половина. Всичко диво в себе си нарича вълк и го приема за зло, опасно като бургерски страх, но той, който се смята човек на изкуството и с изтънчени сетива, не може да види, че освен вълка, че зад вълка в него живеят още много други; че не всичко е вълк, което значи, че там има още лисица, дракон, тигър, маймуна и райска птица. И ето че целият този свят, цялата тази райска градина от прелестни и ужасни, от големи и малки, силни и нежни фигури бива потъпкана и държана в плен от приказката за вълка, също както истинският човек в него бива задушен и изпада в плен на привидния човек, на бургера.

Представяме си една градина със стотици дървета, с хиляди цветя и плодове, безброй треви. Ако градинарят на тази градина не познава друго ботаническо разграничаване освен „ядливо“ и „плевел“,

тогава няма да знае какво да прави с девет десети от парка си. Ще изпокъса най-вълшебните цветя, ще отсече най-благородните дървета или най-малкото, ще ги мрази и гледа с лошо око. Така постъпва и Степния вълк с хилядите цветя на своята душа, с всичко, което не се побира и не подхожда за разграничаването „човек“ или „вълк“, и съвсем не го забелязва. А какво ли само не причислява към „човека“! Всичко страховито, всичко подражателно, глупаво и дребнаво, стига само да не е направо вълче, също както всичко силно и благородно приписва на вълка, само защото още не му се е удало да го овладее.

Ние се сбогуваме с Хари, оставяме го да продължи сам по своя друм. Ако той е вече при безсмъртните, ако е стигнал там, накъдето изглежда насочен неговият тежък път, колко ли учуден би наблюдавал това лутане, това диво, нерешително лъкатушене на собствените си пътеки, как би се усмихвал на Степния вълк одобрително, със съчувствие, с насмешка, с укор.

---

[1] Common sense (англ.) — здрав разум. ↑

Когато дочетох това докрай, ми хрумна, че преди няколко седмици веднъж през нощта бях записал едно странно стихотворение, в което също се говореше за степен вълк. Аз затърсих в купчината хартия по моето отрупано писалище, намерих го и зачетох:

*Аз съм Степния вълк, който тича в полята.
И светът покрай мен е потънал във сняг.
Само черният гарван кръжи над брезата,
от кошута и заек ни дия, ни знак.
Аз съм влюбен в кошутата, ако открия
само нейния мирис и стъпки в нощта,
ще я сграбча и зъби във нея ще впия,
по-прекрасна от нея не знам на света.
Как добре на любимата нежното гърло
бих обзел и захапал бих с порив такъв,
че отпосле ще вия до съмване върло
и ще пия от нейната алена кръв.
Ако можех да срещна и заек в полето,
бих се радвал, защото кръвта съм му пил...
Ах, лишен ли съм вече от всичко, което
прави моя живот и приятен, и мил?
По опашката моята козина вече е сива
и се вглеждам с невиждащи вече очи.
И жена ми отдавна в земята почива
и вкуса на живота ми вече горчи.
Тичам аз след сърни и по заешки дири,
утолявам си гърлото с глътки от сняг,
слушам в тъмната нощ как виелица свири
и душата си нося на дявола пак.^[1]*

Ето че сега имах два мои портрета в ръка, единият — автопортрет в тромави стихове, тъжен и изпълнен със страх като мен самия, вторият — хладен, създава впечатление за голяма обективност, написан е от човек, който ме е гледал от страни и отвисоко, знае повече и все пак по-малко от мен самия. И тези два портрета общо — собственото ми меланхолично спънато стихотворение и мъдрата

студия от непознатата ръка — ме нараняваха и двата, причиняваха ми болка; и двата имаха право, рисуваха без разхубавяване моето безутешно съществуване; и двата портрета показваха ясно, че положението ми е непоносимо и неудържимо. Степния вълк трябваше да умре, със собствена ръка да сложи край на омразното си битие или стопен в смъртния огън на една обновена самооценка, да се преобрази, да свали маската си и да се залови с новото сътворяване на своето аз. Ах, този развой не беше за мене нов и чужд, познавах го, много пъти го бях преживявал и всякога във времена на най-крайно отчаяние. И винаги при това разтърсващо до дън душа преживяване, нявгашното ми „аз“ се разбиваше на късове; всеки път гълбинни стихии го преравяха и разрушаваха; всеки път една опасена и особено скъпа отломка от моя живот изчезваше като неверница. Единия път изгубих своето бургерско име заедно със състоянието си и трябваше да се откажа от вниманието на ония, които дотогава ми сваляха шапка. После изведнъж рухна моят семеен живот; жена ми, заболяла душевно, ме пропъди от дома, лиши ме от удобства, доверие и любов и внезапно те се бяха превърнали в омраза и смъртна борба; съседите гледаха съчувствено и презрително след мене. Усамотяването ми води началото си оттогава. И отново след години, след тежки горчиви години, когато в строга самота и мъчително самообуздаване си изградих нов аскетично-духовен живот и идеал, постигнах известно спокойствие и възвишеност на живота, отдадох се на абстрактни мисловни упражнения и строго разграничено религиозно вглъбяване, този нов облик на живота ми пак се съсипа и мигом загуби своя висок благороден смисъл; отново се повлякох по света с диви, напрегнати пътувания, трупаха се нови страдания и нова вина. И всякога смъкването на една маска, рухването на един идеал се предхождаше от ужасната празнота и безмълвие, от смъртната скованост, усамотяване и откъснатост от всички, от празния пустинен ад на безсърдечие и отчаянието, каквито и сега наново трябва да преброя.

При всяко такова разтърсване на моя живот, не мога да отрека, накрая аз пак спечелвах нещо: малко свобода, дух, задълбоченост, но се засилваха самотата, охладняването и чувството, че не съм разбран. Погледнато откъм бургерската страна, при всяко подобно сътресение моят живот беше непрестанен упадък, все по-голямо отдалечаване от нормалното, от позволеното и здравото. В течение на години аз бях

останал без професия, без семейство, без родина, стоях извън всички социални групи, сам, необичан от никого, подозиран от мнозина, в постоянен най-остър конфликт с общественото мнение и морал, и макар още да живеех в бюргерската рамка, с всичките си чувства и мисли бях чужденец сред този свят. Религия, отечество, семейство, държава бяха загубили за мен стойност и повече не ме засягаха; отвращавах се от важниченето на науката, на сдруженията, на изкуствата; моите възгледи, моят вкус, цялата ми мисловност, с които някога блестях като надарен и известен човек, сега бяха занемарени, подивели и подозрителни за хората. Ако при всички мои така болезнени преображения съм спечелил нещо невидимо и неизмеримо, то е трябвало да го запламя скъпо и след всяко от тях животът ми ставаше по-суров, по-тежък, по-самотен, по-заstrasен. Наистина аз нямам основание да желая да продължава този път, който ме водеше към една все по-разредена атмосфера, подобна на оня лъх на есенната песен на Ницше.

Ах, да. Аз познавам тези изживявания, промените, които съдбата отрежда на своите най-деликатни деца, на чадата, които ѝ създават най-много грижи, достатъчно добре ги познавам. Зная ги, както честолюбивият, но неуспял ловец познава етапите на ловуването, както стар играч на борсата — перипетиите на наддаването, спечелването, прилива на несигурността, на колебанието и на банкрута. Действително ли е потребно да преживея още веднъж всичко това сега? Цялата тази мъка, цялата безумна беда, схващането на низостта и нищожиято на собственото аз, чудовищния страх пред умирането и изнемогата, целия този смъртен ужас? Не беше ли по-умно и по-просто да изпреваря повторното преживяване на толкова много страдания и да се махна завинаги? Положително това беше по-просто и по-умно. Както и да стои въпросът с това, което се твърди за „самоубийците“ в книжката за Степния вълк, никой не може да ми забрани удоволствието с помощта на въглекис, бръснач или пистолет да си спестя повтарянето на един процес, чиято горчива болезненост и аз сам сега наистина често и достатъчно дълбоко трябваше да изпитвам. Не, по дяволите, на света няма сила, която да изисква от мене още веднъж да се срещна сам с нейния смъртен ужас и още веднъж да преживея едно ново изграждане, нова инкарнация, чиято цел и край не са мирът и спокойствието, а все ново самоунищожение,

все ново самоизвайване. Нека самоубийството да е глупаво, страховито и изтъркано, нека да е безславен и позорен изход от тази мелница на страданието — всеки, и най-срамният излаз е съкровено желание, — тук вече няма игра на благородство и героизъм, тук аз бях поставен пред простия избор между една малка мимолетна болка и невъобразимо изгарящото безкрайно страдание. Достатъчно често в моя толкова тежък, толкова безумен живот бивах благородният Дон Кихот, предпочитах честта вместо удобството и героизма пред разума. Достатъчно, край!

Утрото вече надничаше през стъклата, оловната проклета заран на един зимен дъждовен ден, когато най-последно си легнах. И в леглото взех решението си. Обаче съвсем отдалече, при крайната точка на съзнанието, в мига на заспиването, светкавично пред мен проблесна онова забележително място от книжката за Степния вълк, където става дума за „безсмъртните“ и с това се свърза трепналият спомен, че много пъти и до неотдавна се чувствах твърде близо до безсмъртните, за да се наслаждавам в един такт от старинна музика на цялата хладна, ясна, твърда и ведра мъдрост на безсмъртните. Това изплува, блесна, угасна и сънят, тежък като планина, оброни челото ми.

Събудил се към обед, веднага отново открих в себе си просветлението. Малката книжка лежеше на нощната масичка до моето стихотворение, от бъркотията на неотдавнашния ми живот приветливо хладно ме гледаше намерението ми, дооформено и затвърдено в съня през тази нощ. Нищо не ме караше да бързам, решението ми за смъртта не бе някакъв каприз на един час, то беше зрял траен плод, израснал бавно и натезал, тихо полюшван от вятъра на съдбата, чийто следващ напор трябваше да го обрули.

В пътническата си аптечка имах отлично болкоуспокояващо средство, някакъв особено силен опият, позволявах си наслаждата от него съвсем рядко и често месеци наред се въздържах; вземах това тежко упойващо средство само тогава, когато физическите болки ме мъчеха до непоносимост. За съжаление то не беше пригодно за самоубийство — веднъж преди много години го опитах. Тогава, в едно време, когато отново тънех в отчаяние, изгълтах порядъчна доза от това лекарство, достатъчна да убие шестима, и въпреки това мене то не ме уби. Наистина заспах и няколко часа лежах в пълно упоение, после обаче за мое ужасно разочарование бях полуразбуден от силни

присвивания на стомаха, повърнах, без да съм дошъл съвсем на себе си, цялата отрова и отново се унесох в сън. Събудих се напълно, когато преваляше вторият ден, с една ужасна трезвост, с изгорял опустошен мозък, почти без памет. Освен един период на безсъние и досадни стомашни болки, от отровата не остана никакво друго въздействие.

Следователно това средство не можеше да се вземе под внимание. Но аз оформих решението си другояче: щом отново се стигне до посягане към този опиат, трябваше да ми е позволено друго, вместо това краткотрайно избавление — да се опия от голямото, от смъртта, и то една сигурна, надеждна смърт с куршум или бръснач. Така можех да смятам положението за изяснено, да чакам петдесетия си рожден ден според хитрата рецепта от книжката за Степния вълк, ала и това ми изглеждаше прекалено дълго. Имаше още две години дотогава. Но все едно дали след година или още утре, важното е, че вратата беше отворена.

Не мога да кажа, че „решението“ промени много живота ми. То ме направи малко по-равнодушен към тегобите; малко по-безгрижен в употребата на опиум и вино; по-любопитен за границата на поносимото — това беше всичко. Другите преживявания от оная вечер продължаваха да влияят по-силно. Още препрочитах понякога трактата за Степния вълк ту с всеотдайност и благодарност, сякаш откривах, че невидим магьосник мъдро направлява моята съдба; ту с присмех и презрение срещу тази трезвост на трактата, който ми се струваше, че съвсем не схваща особената нагласа и напрежението на моя живот. Написаното там за степните вълци и самоубийците може и да беше твърде умно и добро, но то важеше за рода, за типа, бе остроумна абстракция; а моята личност, моята същинска душа, собствената ми неповторима отделна съдба, напротив, изглеждаше за мен неуловима при толкова едра мрежа.

По-дълбоко от всичко останало обаче ме занимаваше онази моя халюцинация или видението на църковната стена, многообещаващата обява на танцуващите светлинни букви, които съвпадаха със загатнатото в трактата. Много ми бе обещано там, гласовете от оня чужд свят силно бяха разбудили любопитството ми — често вгълбен, дълги часове мислех за това. И все по-ясно предупрежденията на

знаците ми нашепваха: „Не за всеки!“ и „Само за умопомрачени!“. Следователно трябва да съм обезумял и да съм се запътил твърде надалече от обикновения човек, щом онези гласове стигат до мен, щом ми говорят отвъдни светове. Боже мой, няма от дълго не бях достатъчно отдалечен от живота на обикновения човек, от битието и мисленето на нормалните хора, не бях ли отдавна съвсем побъркан и отлъчен? И въпреки това в недрата на душата си аз добре разбирах изискването да обезумея, призова да отхвърля разума, задръжките, бургерските нрави и да се отдам на развълнувания свят на душата, който стои извън всеки закон, на фантазията.

Един ден, след като отново напразно търсих по улици и площади мъжа с плаката и много пъти дебнешком минавах покрай стената с невидимата врата, в предградието Мартинс срещнах погребално шествие. Наблюдавайки лицата на опечалените, които пристъпваха бавно след катафалката, мислех само едно: „Къде в този град, къде в този свят живее човекът, чиято смърт би била за мене загуба? И къде е човекът, за когото моята смърт би означавала нещо?“ Е, да, наистина имах Ерика, моята любима; но нашите отношения отдавна бяха много залинели, виждахме се рядко, без да се караме, а настъпваха и времена, когато аз дори не знаех къде се намира тя. Понякога Ерика идваше при мене или аз пътувах до нейния град, а тъй като и двамата сме самотни и трудни хора, някак сродни и по душа, и по душевна болест, въпреки всичко помежду ни продължаваше да съществува връзка. Но може би Ерика щеше да си отдъхне и да се почувства облекчена, когато узнае за смъртта ми? Не знаех това, не знаех нищо и за здравината на моите собствени чувства. За да научиш нещо за такива преживявания, трябва да живееш сред нормалното и вероятното.

Междувременно, поведен от някакъв каприз, аз се бях присъединил към погребалното шествие и тежко пристъпвах след опечалените към гробището — модерно, с циментови алеи, чудо гробище, с крематориум и всякакви принадлежности. Но нашия мъртвец не го изгориха, ковчегът му бе свален пред обикновен изкоп в земята и аз гледах пастора и другите лешояди — служители от някакво погребално бюро как изпълняваха задълженията си, на които се опитваха да придадат тържествено траурен вид, така че те от чисто театралничене, смущение и притворство пресилваха всичко и затова изпадаха в комизъм; виждах как, провиснали, черните им

професионални дрехи се развяват, мъжете си даваха труд опечаленото събрание да се настрои подходящо и да го накарат да се преклони пред величието на смъртта. Това беше напразно усилие, никой не плачеше, изглежда покойният не липсваше никому и нямаше на кого да внушат благочестиво настроение и колчем пасторът все отново и отново се обръщаше към мнозинството, с „мили братя во Христа“, всички тези бездушни лица на продавачи, майстори пекари и техните жени мълчаливо се свеждаха ниско, конвулсивно сериозни, смутени и лъжовни, невълнувани от никое друго желание, освен едно — неприятното тържество да свърши по-скоро. Ето че то беше вече към края си и двамата застанали най-напред братя християни стиснаха ръката на оратора, в най-близкия бордюр на лехата с трева остъргаха обувките си от влажната глина, полепнала по тях — в такава пръст бяха положили мъртвия, — лицата незабавно придобиха обикновен човешки израз и едно от тях изведнъж ми се стори познато: това беше, така ми изглеждаше, мъжът, който оная вечер носеше плаката и ми бе пхнал книжката в ръка.

В момента, когато мислех, че съм го познал, той се обърна, приведе се и се зае с черните си панталони, които мудро запряташе високо над обувките, а после пъргаво затича, стиснал чадър под мишница. Аз се спуснах след него, настигнах го, кимнах му с глава. Но види се, той не ме позна.

— Днес няма ли някакво вечерно забавление? — запитах аз и се помъчих да му смигна, както правят посветени в една и съща тайна хора. Но беше много отдавна времето, когато имах похват в такива мимически упражнения, при моя начин на живот почти се бях отучил да говоря и сам почувствувах, че правя само глупава гримаса.

— Вечерно забавление? — промърмори мъжът, изгледа ме странно в лицето. — Идете в „Черният орел“, човече, щом ви е потребно да се забавлявате.

Всъщност аз вече не бях сигурен дали е той. Разочарован, продължих по-нататък, не знаех накъде, за мене нямаше никакви цели, стремежи, никакви задължения. Съществуването ми имаше отвратително горчив вкус, чувствах как отдавна трупаната отврата стига своя връх, как животът ме изблъсква и отхвърля. Гневен вървах през сивия град, струваше ми се, че всичко мирише на пръст и погребение. Не, край моя гроб не бива да стои никоя от тези

кукумявки, с техните раса и сантиментално християнско съскане. Ах, накъде да погледна, накъде да насоча мисли — никъде не ме чака радост, отникъде не долавям призив, нищо не ме привлича, всичко вони на гнила консумативност, на гнило полудоволство, всичко е старо, увехнало, сиво, отпуснато, изтощено. Мили боже, възможно ли е? Как можах да стигна дотук, аз, окриленият младеж, поетът, приятелят на музите, странникът по света, пламенният идеалист! Как толкова бавно, дебнешком ме обхвана тази парализа, омразата срещу себе си и всички, притъпеността на чувствата, дълбоката зла отегченост, този мрачен ад на пустота в сърцето отчаяние?

Когато минавах покрай библиотеката, ме срещна един млад професор, с когото по-рано понякога бях влизал в разговор, дори при последния ми престой в този град преди няколко години много пъти го бях посещавал в дома му, за да беседваме върху ориенталската митология — област, с която тогава доста се занимавах. Ученият идваше насреща ми вдървен и малко късоглед и ме позна едва когато вече бях с намерение да го отмина. Той се спусна към мене с голяма сърдечност и аз, в жалкото ми сегашно състояние, му бях почти благодарен за това. Зарадван и оживен, ми напомни подробности от нашите нявгашни разговори, увери ме, че много дължи на моя подтик и често мислел за мене; оттогава рядко бил имал толкова поощряващи и плодотворни дискусии с някой колега. Попита откога съм в града (излъгах: от няколко дни) и защо не съм го потърсил. Аз погледнах почтения човек в доброто му лице на интелектуалец, всъщност сцената ми се видя смешна, но все пак като прегладняло куче се насладих на трохата топлина, на глътката любов, на залька признание. Развълнуван, Степния вълк Хари се хилеше, в сухото му гърло се събираше слюнка, сантименталност, въпреки волята му, преви неговия гръб. Да, и аз се измъкнах ловко с лъжа, че съм само пътем тук за изследователска работа и не се чувствам много добре, иначе естествено бих го посетил. И сега, когато той сърдечно ме покани поне тази вечер да прекарам у дома му, приех с благодарност, помолих го да поздрави жена си и при това от усърдното говорене и усмихваме бузите ми, отвикнали от подобно напрежение, ме заболяха. И както стоях, аз, Хари Халер, там, на улицата, изненадан от неочакваното предложение, поласкан и вежлив, и ревностно се усмихвах на приветливия човек с късогледите очи и доброто лице, другият Хари

стърчеше до мене и също се хилеше, стоеше, подсмиваше се и мислеше колко съм своеобразен, смахнат, лъжлив тип, че до преди две минути мрачно се зъбех срещу целия проклет свят, а сега при първия призив, при първия безобиден поздрав на един уважаван и простодушен човек съм развълнуван и свръхусърден, казвам „да“ и „амин“ и от радост се търкалям като прасенце в малкото благоговение, внимание и приветливост. Така стояха двамата Хари, две изключително несимпатични фигури, срещу учтивия кротък професор, присмиваха се един другиму, наблюдаваха се взаимно, всеки плюеше пред краката на другия и както винаги в такива случаи, отново си задаваха въпроса: Дали това е просто човешка глупост и слабост, общочовешко явление, или този сантиментален егоизъм, тази безхарактерност, нечистота и раздвоеност на чувствата са само лични особености на Степния вълк? Ако подлостта бе изобщо човешко качество, е, тогава моето презрение към света би могло да връхлети с подновена сила, да се стовари върху нея; ако ли беше само моя лична слабост, то възникваше повод за развихряне на самопрезрението.

Заради спора между двамата Хари професорът беше почти забравен; неочаквано той отново ми се видя дотеглив, побързах да се избавя от него. Дълго гледах подире му, как върви по голата алея с добросърдечната и малко смешна походка на идеалист, на вярващ. В душата ми силно бушуваше битката и докато механично свивах вкочанените си пръсти и отново ги изправях, в борба с подаграта, която тайно дълбаеше ставите ми, трябваше да си призная, че се оставих да бъда надхитрен, че сега на врата ми бе надяната примката на една покана за вечеря в седем и половина заедно със задължението да бъда любезен, да бърбря на научни теми и да наблюдавам чуждо семейно щастие. Ядосан си отидох вкъщи, смесих коняк с вода, глътнах с него таблетката срещу подагра, легнах на дивана и се опитах да чета. Когато най-после ми се удаде да прочета малко от „Пътуването на София от Мемел до Саксония“, една очарователна пожълтяла книга от осемнадесетото столетие, изведнъж отново се сетих за поканата и че не съм бръснат, а трябваше и да се преобличам. Бог знае защо си навлякох това. И тъй, Хари, ставай, остави книгата настрана, насапунисай лицето си, остържи брадата си до кръв, облечи се и изпитай удоволствие от общуването с хората! А докато се сапунисвах, мислех за калната глинеста яма: гробището, в която днес спуснаха с

въжета непознатия, и за разкривените лица на скучаещите „братя во Христа“, и дори не можах да се засмея на тази представа. Там свършваше, така ми се струваше край онази мръсна глинеста дупка с глупавите смутени думи на проповедника и глупавите смутени изражения по лицата на опечаленото множество, сред безутешния вид на всички кръстове и плочи от ламарина и мрамор, на изкуствените цветя от тел и стъкло, там свършваше не само непознатият, там ще свърша утре или вдругиден и аз, зарит сред смута и притворството на участниците в церемонията, заровен в калта — не, така свършва всичко, целият наш стремеж, цялата наша култура, всичката ни вяра, жизнерадост и наслада от живота, които са много болни и скоро би трябвало да бъдат погребани. Нашият цивилизован свят е едно гробище; в него Исус Христос и Сократ, Моцарт и Хайдн, Данте и Гьоте бяха вече потъмнели имена върху покриващи се с ръжда табели, заобиколени от смутени и престорено опечалени хора, които биха дали много, ако можеха още да вярват на тенекиените скрижали, някога смятани от тях за свети, и ако смогнеха да изрекат поне една искрена сериозна дума на тъга и отчаяние за този залязващ свят, в замяна на всичко им оставаше само — притеснени да се подхилват, стоейки край един гроб. Ядосан, отново се порязах на вечното място на брадата и известно време налагах раната със стипца, наложи се да сменя току-що сложената чиста яка, макар изобщо да не знаех защо правя всичко това, тъй като не изпитвах ни най-малко удоволствие да се отзова на професорската покана. Но една част от Хари отново играеше театър, именно тази част нарече професора симпатичен момък, тя копнееше за малко човешки дъх, за бърбрене и щастие, спомни си за хубавата жена на професора, измери идеята за една вечер при дружелюбните домакини — в основата си наистина ободрителна, помогна ми да залепя на брадата си английски пластир, притече се на помощ, за да се облека и да си вържа подходяща връзка, кротко пречупи истинското ми желание да остана вкъщи. Едновременно си мислех: така, както се обличам и излизам сега, посещавам професора и разменям с него повече или по-малко неестествени любезности, без всъщност сам да желая това, — така постъпват, живеят и действат повечето хора ден след ден, час след час, по неволя, без в действителност да го желаят, правят посещения, водят разговори, прекарват часове в служби и канцеларии, всичко механично, по принуда, без охота, всичко това би

могло също така добре да бъде, извършено от машини или изобщо да не се върши; защото тази вечна непрестанна механика пречи на хората, също както и на мене, да се отнасят критично към собствения си живот, да открият и почувстват неговата глупост и сухота, отвратителната му ухилена въпросителност, безнадеждната мъка и пустош. Ох, прави, безкрайно прави са те, хората, че живеят така, че играят своите малки игри и следват онова, което смятат важно, вместо да се защитават срещу тази механика, която навява печал, и отчаяни да се втрещават в празнотата както правя аз, един изтласкан от коловоза човек. Ако понякога в тези страници презирам хората и ги осмивам, то нека никой не смята, че искам да им стоваря вината, че ги обвинявам, че се опитвам да направя други отговорни за моята лична беда! Аз обаче, след като съм вече отишъл толкова далече и стоя на ръба на живота, откъдето се рухва в бездънната тъмнина, постъпвам несправедливо и лъжа, когато се опитвам да заблудя себе си и другите, че и за мен споменатата механика още действа, уж че още принадлежа към оня прекрасен детински свят на вечната игра.

Вечерта, сякаш в съответствие с това, бе чудесна. Пред къщата на моя познат спрях за миг и погледнах нагоре към прозорците. Там живее този човек, мислех аз, и година след година продължава да върши своята работа, чете и коментира текстове, търси връзка между предноазиатските и индийските митологии и изпитва удоволствие от това, защото вярва в значимостта на своята дейност, вярва в науката, на която служи, вярва в стойността на чистото познание и натрупване на знания, тъй като вярва в прогреса, в развитието. Той не е съпреживял войната, нито разтърсването на дотогавашните основни принципи на мисленето, предизвикано от откритието на Айнщайн (професорът смята, че то засяга само математиците), не вижда нищо от това, как наоколо му бива подготвена следващата война, счита, че евреите и комунистите заслужават да бъдат мразени, той е едно добро доволно дете, което не мисли и си дава важност, нему може много да се завижда. Напрегнах сили и влязох в дома, посрещна ме прислужница с бяла престилчица, по някакво предчувствие точно забелязах мястото, където тя постави палтото и шапката ми, въведе ме в топла светла стая и помоли да почакам, но вместо да си кажа някоя молитва или малко да подремна, аз се поддадох на някакъв играчески подтик и взех в ръце най-близкия предмет, който ми попадна. Това беше малък портрет в

рамка, който стоеше на кръглата маса, леко наклонен, на твърда картонена подпорка. Гравюрата изобразяваше поета Гьоте, един изпълнен с характер, гениално нагласен старец с красиво изваяно лице, в което не липсваха нито прочутите пламенни очи, нито отгънкът на леко лустросана самотност и трагизъм, за които художникът бе положил особено старание. Удало му се беше да придаде на този демоничен старец, без да накърни неговата дълбочина, една малко професорска или дори артистична следа от самообладание, порядъчност и в края на краищата да го изобрази действително като стар красив господин, който би могъл да допринесе за украсата на всеки бюргерски дом. Вероятно този портрет не беше по-глупав от всички останали картини от същия род, от всички излезли изпод ръцете на прилежни художници занаятчии, прекрасни спасители, апостоли, герои, титани на духа и държавници — може би той ми подежда така дразнещо само поради явно виртуозното умение, с което бе направен; както и да е, във всеки случай на мене, а аз бях вече достатъчно възбуден и ядосан, суетата и самодоволството, които четях в изображението на стария Гьоте, ми въздействаха, веднага ми прозвучаха като фатално несъзвучие, и ми показаха, че не съм попаднал на мястото си. Тук биха се чувствали у дома си красиво стилизирани първомайстори и национални величия, а не степни вълци.

Ако в момента бе влязъл домакинят, то навярно би ми се удало да прикрия отстъплението си с благовидни предлози. Но влезе жена му и аз се примирих с участието си, макар че предчувствах беда. Ние се поздравихме и първият дисонанс бе последван от нови и нови. Жената ме приветства за добрия ми вид, докато аз много добре съзнавах колко бях остарял през годините от последната ни среща; още при нейното ръкостискане болката в засегнатите ми от подагра пръсти злокобно напомни за себе си. Да, а после жената ме попита как се чувства милата ми съпруга и аз трябваше да ѝ кажа, че тя ме е напуснала и бракът ни е разтрогнат. И двамата се зарадвахме, когато професорът влезе. Той също ме поздрави сърдечно, неестественото и комично положение скоро намери най-хубавия от мислимите си изрази. Професорът държеше в ръка вестник, изданието, за което беше абониран, орган на милитаристична и подклаждаща война партия; и след като се бе ръкувал с мене, посочи вестника и разказа, че там било написано нещо за мой съименник, някой си публицист Халер, който

трябвало да е лош човек и родоотстъпник, щом е взел на подбив кайзера и е привърженик на схващането, че за избухването на войната неговото отечество е не по-малко виновно, отколкото вражеските страни. Що за тип трябва да е този! Е, но тук той ще получи заслуженото, редакцията истински решително се е справила с този вредител и го е приковала на позорен стълб. Ние пренесохме разговора на друга тема, когато професорът видя, че тази не ме интересува; и двамата домакини действително ни най-малко не се досещаха, че онова чудовище би могло да стои пред тях, а всъщност беше точно така: чудовището бях аз самият. Ех, защо да вдигам шум и да безпокоя хората. Усмихнах се в себе си, но вече се простих с надеждата през тази вечер да преживея нещо приятно. Ясно си спомням момента, именно по времето, когато професорът говореше за изменника на отечеството Халер; неприятното чувство за депресия и отчаяние, което се бе натрупвало и усилвало в мене още от сцената с погребението, се сгъсти до грубо притискане, до физически осезаема болка в корема, едно задушавашо страхотно съдбовно чувство. Усещах, че нещо ме дебне, някаква опасност се промъква зад мене. За щастие в този момент съобщиха, че вечерята е сложена. Минахме в трапезарията и докато се стараех отново да кажа нещо съвсем безобидно или да политам, изядох повече, отколкото бях свикнал, и от минута на минута се чувствах по-ужасно. „Боже мой — мислех аз непрестанно, — защо се напрягам така?“ Ясно долавях, че и моите домакини съвсем не се чувствуват добре, че и тяхната веселост им струва усилия, пък дори и затова, че с присъствието си ги сковавах и че и бездруго настроението в семейството е било развалено. Те ме питаха за неща, на които не можеше да се даде откровен отговор, а скоро аз така здраво се оплетох в лъжи, че се борех с отвращение при всяка нова дума. Накрая, за да се отклоня, започнах да разправам за погребението, което бях наблюдавал днес. Но не улучих тона, моите думи бяха наченки на хумор, но действията зле на настроението, ние все повече се отдалечавахме, а в мене Степния вълк се хилеше с озъбена муцуна и по време на десерта и тримата съвсем се умълчахме.

Отново се върнахме в първата стая, за да пием кафе и ракия, може би това щеше малко да ни помогне. Но там повторно ми се хвърли в очи портретът на княза на поетите, при все че бе отместен настрана върху шкафа. Не можех да се откъсна от него и макар да

чувах предупредителни гласове в себе си, пак го взех в ръце, започнах да се обяснявам с него. Бях като обсебен от чувството, че положението е нетърпимо, че сега трябва или да съумея да оживя домакините, да ги увлека и настроя в моя тон, или да доведа работата до пълен разрив.

— Да се надяваме — казах аз, — че в действителност Гьоте не е изглеждал така! Суетност и благородна поза, а под мъжествената повърхност — един свят на най-прелестна сантименталност и достойнство, което като че ли кокетира с многоуважаемите присъстващи. Разбира се, човек може да има много против него, аз също съм имал какво да възразя на стария господин, който си дава важност, но да го изобразяваме така — не, това отива твърде далече.

Домакинята наля кафето с дълбоко измъчено лице, после бързо излезе от стаята и нейният мъж полусмутено, полуукорително ми откри, че този Гьотев портрет принадлежал на жена му и тя го обичала изключително.

— И дори обективно да имахте право, което впрочем оспорвам, вие пак не биваше така рязко да се изразявате.

— Прав сте — признах аз. — За съжаление моя привичка, мой порок е да си позволявам винаги възможно най-резкия израз, което впрочем и Гьоте е правил в добрите си часове. Този сладък, тесногръд, салонен Гьоте никога не би употребил рязък, истински непосредствен израз. Много ви моля — и вас, и вашата жена, за извинение. Кажете ѝ, моля ви, че съм шизофреник. Същевременно моля и за разрешението да се сбогувам.

Смутеният господин наистина изказа няколко възражения, отново заговори колко хубави и вълнуващи били нашите някогашни беседи, дори че моите предположения за Митра и Кришна тогава му направили дълбоко впечатление и се надявал и днес пак... — и тъй нататък. Благодарих му и казах, че тези думи са много любезни, но за съжаление моят интерес към Кришна, както и удоволствието от научни разговори са изчезнали съвсем и че днес много пъти съм го лъгал. Така например не съм в града от няколко дни, а от дълги месеци, обаче живея усамотено и вече не ми е присъщо да общувам с видни семейства: първо, защото постоянно съм зле настроен и скован от подаграта; и, второ, най-често — пиян. И по-нататък, за да съм съвсем начисто и поне да не си тръгна като лъжец, трябваше да обясня на многоуважаемия господин, че днес той действително много ме обиди.

Относно мнението на Халер той бе възприел тъпата тесногръда позиция на реакционния вестник, достойна за бездейния офицер, но не и за един учен. Този „тип“ и „родоотстъпник“ Халер обаче съм аз самият и би било по-добре за нашата страна и за света, ако поне неколцината способни да мислят хора признаваха разума и изповядваха любов към ближния, вместо слепи и обладани от зъл дух, да се впускат към нова война. Така е, нека Бог ви е на помощ.

След тези думи аз станах, сбогувах се с Гъоте и с професора, във дръпнах нещата си от закачалката и побягнах. В душата ми високо виеше злорадият вълк, между двамата Хари с все сила се разрази крамола. Защото, това веднага ми стана ясно, този отегчителен вечерен час имаше за мене много по-голямо значение, отколкото за възмутения професор; за него случаят беше само разочарование и малка неприятност, за мене обаче — последна несполука и бягство; сбогуване с бюргерския, моралния и учения свят; превъзходна победа на Степния вълк. С това аз се и прощавах като беглец и победен, обявявах банкрут пред себе си — то бе прощаване без утеха, без шегга. Сбогувах се с моя някогашен свят и родина, с бюргерството, нравите, учеността не по-различно от човек, който поради язва в стомаха се отказва от свинско печено. Бясно тичах под светлината на уличните лампи, гневен и тъжен до смърт. Що за безутешен, опозоряващ, зъл ден беше този — от сутринта до вечерта, от гробището до сцената при професора! За какво? Защо? Имаше ли смисъл да се натоварвам с още такива дни, да изгълтвам кашата на много други като тях? Не! И така, още нощес ще сложа край на комедията. Върви вкъщи, Хари, и си прережи гърлото! Достатъчно дълго си чакал.

Лутах се по улиците, шибан от бедата. Естествено беше глупаво от моя страна да оплюя пред добрите хора салонното им украшение, беше тъпо и невъзпитано, но аз не можех и не можех да постъпя другояче, вече ми бе невъзможно да понеса този сдържан, притворен, благоприличен живот. И тъй като аз, както изглежда, вече нямах сила да търпя и самотата, защото и моето собствено общество ми бе станало неизказано омразно и отвратително, задушавайки се, блъсках в безвъздушното пространство на собствения си ад: Оставаше ли ми още някакъв изход? Никакъв. О, татко и майко; о, далечен свят, огън на моята младост; о, вие хиляди радости, трудове и цели на моя живот! От всичко това не ми бе останала и капка, нито дори разкаяние, само

болка и отвращение. Никога, така ми се струваше, простото „трябва да се живее“ не ми е причинявало такава болка, както в този час.

В една жалка кръчма от градската покрайнина си отдъхнах за миг, пих вода и коняк; отново, гонен от дявола, продължих да тичам нагоре и надолу по стръмните криви улички на стария град, през алеи, през площада пред гарата. „Да замина!“ — помислих си аз и влязох в гарата, втренчен стоях пред разписанията по стените, после пих малко вино, помъчих се да се опомня. Все по-зримо, все по-близо започнах да виждам призрака, от когото се страхувах. Това беше връщането у дома, прибирането в моята стая, необходимостта търпеливо да се понася отчаянието. Не бих го отминал, дори още много часове да обикалям наоколо; не бих избегнал връщането при моята врата, при масата с книгите и дивана с портрета на любимата ми над него; нито пък мига, в който ще трябва да отворя бръснача и да си прережа гърлото. Тази картина изпъкваше пред мене все по-ясно и все по-ясно — с лудо разтуптяно сърце усещах страха на страховете, смъртния страх. Да, аз изпитвах чудовищен страх от смъртта, макар да не виждах друг изход, макар да ме обграждаха отвращение, мъка и отчаяние и нищо вече да не ме привличаше; нищо да не бе в състояние да ми донесе радост и надежда; все пак неизразимо се ужасявах от екзекуцията, от последната минута, от студения зеещ прорез в собствената плът!

Не виждах път да се отскубна от това, което ме плашеше. Дори ако навярно в борбата между отчаянието и малодушието днес победеше малодушието, то утре и всеки идващ ден отчаянието отново щеше да се възпроява пред мене, още по-силно поради себепрезрението ми. Щях да вземам в ръка и отново да захвърлям ножа толкова пъти, докато веднъж най-последно не го направя. Тогава по-добре още днес! Разумно се уговарях сам като наплашено дете, но детето не чуваше, то бягаше, искаше да живее. Разтреперан, отново се повлякох из града, заобикалях в широка дъга жилището си, завръщането у дома беше все в ума ми и все го отлагах. Тук и там се позастоявах в някоя кръчма, колкото за чаша-две, после, гонен от страх, отново хуквах в широки кръгове около целта, около бръснача, около смъртта. От време на време, губелно уморен, сядах на някоя пейка или бордюр на фонтан, на някой крайъгълен камък, слушах сърцето ми да бие, бършех потта от

челото си, отново вървах, обзет от смъртен страх, обзет от пламенен копнеж за живот.

Така, късно през нощта, сред далечно и малко познато предградие, ми се прииска да вляза в една гостилница, зад чиито прозорци звучеше, буйна танцова музика. Пътем прочетох старата табела на вратата: „Черният орел“. Вътре цареше нощно веселие, шумна блъсканица на хора, дим, винени пари и викове; във вътрешните зали се танцуваше — там бушуваше танцова музика. Останах в предното помещение, където прекарвах вечерта обикновени, предимно бедно облечени хора, докато по-навътре, в танцовата зала, можеха да се съгледат и елегантни фигури. Понесен през помещението от навалищата, стигнах до една маса редом с бюфета; на пейката до стената седеше хубаво бледо момиче в тънка, дълбоко деколтирана бална рокличка, с едно увехнало цвете в косите. Като ме видя да приближавам, момичето ме погледна внимателно и приветливо, усмихнато се поотдръпна малко встрани и ми направи място.

— Позволявате, ли? — попитах аз и седнах до него.

— Разбира се, за тебе е позволено — каза то. — Но кой си всъщност?

— Благодаря — отвърнах аз. — Невъзможно ми е да си отида вкъщи, не мога, искам да остана тук, при вас, ако позволите. Не, не мога да се прибера.

Девојката кимна, сякаш ме разбра, а при кимването ѝ аз наблюдавах къдрицата, която се сведе от челото към ушите, и видях, че увехналото цвете беше камелия. От другата зала гърмеше музиката, при бюфета келнерките припряно викаха поръчките.

— Остани тук — каза тя с глас, който ми действаше благотворно. — А защо не можеш да си отидеш?

— Не мога. Вкъщи ме чака нещо. Не, не мога, то е твърде страшно.

— Тогава нека си чака, а ти остани тука. Но първо си обърши очилата, та ти съвсем не можеш да виждаш. Така, дай си носната кърпа. А какво ще прием? Бургундско?

Тя ми избърса очилата; едва сега я видях ясно: бледо здраво лице с кърваво начервени устни, светли сиви очи, гладко хладно чело, къса прибрана къдрица пред ухото. Момичето се отнасяше към мене

добродушно и мъничко присмехулно. Поръча вино, чукна се с мене и при това погледна надолу към обувката ми:

— Боже мой, откъде идваш? Изглеждаш така, сякаш пеш си дошъл от Париж. Та кой ходи в такъв вид на бал?

Аз казах „да“ и „не“, позасмях се, оставих го да говори. То много ми хареса и се учудих от това, защото дотогава бях отбягвал подобни млади момичета и по-скоро ги наблюдавах с недоверие. А то се държеше тъкмо така, както бе добре за мен в момента; ох, и оттогава все по този начин и във всеки следващ час. Щадеше ме, колкото ми беше потребно, и се отнасяше с присмех, колкото можех да понеса. Поръча един сандвич и ми заповяда да ям. Доля чашата ми, каза ми да отпия глътка, но не много бързо. После ме похвали заради послушанието ми.

— Ти си добър — насърчително изказа мнението си момичето. — С теб никому не би било трудно. Да се обзаложим, че много отдавна е било, когато за последен път е трябвало да послушаш някого.

— Да, вие печелите облога. Откъде знаете?

— Не е кой знае какво изкуство. Послушанието прилича на яденето и пиенето. На когото е липсвало дълго време, той няма нищо против него. Нали ти на драго сърце ми се подчини.

— Напълно. Вие знаете всичко.

— С тебе е лесно, приятелю, навярно бих могла да ти кажа какво е това, което те очаква вкъщи и от което така се страхуваш. Но сам го знаеш и не е нужно да говорим, нали? Глупава работа! Човек или се обесва, е, да, нека се беси, значи си е имал основание за това. Или продължава да живее, но тогава трябва да се грижи само за живота, няма нищо по-просто от това.

— Ох — извиках аз, — ако беше толкова просто, за бога, достатъчно съм се грижил за живота и това не допринесе нищо. Да се обесиш е може би тежко, не зная. Но да живееш е много, много по-тежко. Сам Бог знае колко е тежко!

— Ето пък да видиш, че е детински просто. Вече сложихме началото, ти обърса очилата си, яде, пи. Сега ще отидем да поизчеткаме панталоните и обувката ти, това е потребно. А после ти ще танцуваш с мене шими.

— Ето, виждате ли — казах аз с усърдие, — че наистина имам право. За нищо не бих съжалявал повече от това да не изпълня някоя

ваша заповед. Но тази не мога. Не знам да танцувам шими, нито валс, нито полка или както и да се наричат всички те. Никога в живота си не съм се учил да танцувам. Виждате ли сега, че не всичко е така просто, както смятате?

Красивото момиче ми се усмихна с кървавочервените устни, поклати едрата си, с момчешка прическа глава. Когато се вгледах в нея, ми се стори, че прилича на Роза Крайслер — първата девойка, в която някога, като юноша, бях влюбен. Но пък тя беше с матова кожа и тъмна коса. Не, не зная на кого ми напомняше това чуждо момиче. Разбихах само, че то беше нещо от най-ранната младост, от юношеството ми.

— Не бързай — извика тя, — не бързай! Значи, не умееш да танцуваш? Изобщо нищо? Нито дори уанстеп, а при това смяташ, че бог знае колко усилия си положил за живота. Ти поизлъга, момче, а на твоята възраст това вече не бива да се прави. Как можеш да кажеш, че си си дал труд да живееш, щом като дори не си поискал да танцуваш?

— Ами щом като не мога! Никога не съм се учил. — Тя се смееше.

— Но да четеш и пишеш си се научил, нали, и да смяташ, а вероятно също латински и френски и всякакви такива неща? Обзалагам се, че си ходил десет или дванадесет години на училище и си изучавал всевъзможни работи, а може би имаш дори докторска титла и знаеш китайски или испански. Или не? Е, какво излиза? Ти никога не си намерил малко време и пари за няколко урока по танц! Виждаш ли?

— Причината е, в моите родители — оправдах се аз. — Те ме накараха да уча латински и гръцки и всички други неща. Но не ми позволиха да уча танци. При нас това не беше на мода. Родителите ми сами никога не са танцували.

Тя ме изгледа много студено, с пълно презрение, и отново лицето ѝ изразяваше нещо, което ми напомняше за ранната младост.

— Значи твоите родители трябва да носят вината? Пита ли ги дали тази вечер да дойдеш в „Черният орел“? Пита ли ги? Казваш, че отдавна са покойници. Е, добре. Ако ти в твоята младост само от послушание не си поискал да се научиш да танцуваш — прощава ти се! Но не вярвам, че и тогава си бил образец на послушанието. А след това какво си правил през всички сетнешни години?

— Ах — признах аз, — сам не зная вече. Следвах, занимавах се с музика, четях книги, писах книги, пътешествах.

— Забележителни възгледи за живота! Излиза, че винаги си правил по-тежките и по-сложни неща, а на простите изобщо не си се научил. Няма ли време? Няма ли желание. Е, от мен да мине, слава Богу, не съм ти майка. Но след всичко това да се правиш, че си изпитал живота докрай и нищо не си намерил — не, не върви.

— Не ме мървете — помолих аз. — Зная, че съм умопомрачен.

— Какво, я не ми ги пей такива! Ти в никой случай не си умопомрачен, господин професоре! Ти си дори много, много нормален. Струва ми се само, че размишляваш по един тъп начин, също като професор. Ела изяж още един сандвич. След това ще продължиш да ми разказваш.

Тя повторно ми донесе сандвич, поръси го с малко сол, намаза и мъничко горчица, отрязва едно залче за себе си и ме накара да ям. Ядох. Всичко бих направил, каквото тя ми поръчаше, всичко, освен да танцувам. Неизразимо приятно ми беше да се подчинявам някому, да седя до някого, а той да ме разпитва, да ми заповядва, да ме смъря. Ако професорът или неговата жена преди няколко часа бяха направили това, щяха да ми спестят много нещо. Но не, така беше добре, иначе много щеше да ми се изплъзне.

— Как се казваш всъщност? — попита тя неочаквано.

— Хари.

— Хари? Хлапашко име! Ти си и хлапак, Хари, въпреки няколкото сиви нишки в косите. Ти си момче и трябва да имаш някой, който малко да те понаглежда. За танците повече нищо няма да кажа. Но как си подстриган. Няма ли жена, няма ли любима?

— Нямам вече жена, разделихме се. Една любима имам, но тя не живее тука и я виждам много рядко, ние не се разбираме много добре.

Тя свирна леко през зъби.

— Ти, изглежда, си наистина труден господин, та никой не остава при тебе. Но кажи сега, какво особено е станало тази вечер, че така си загубил дух и се луташ из света. Разправии ли си имал? Пари ли си проиграл?

На това беше трудно да се отговори.

— Видите ли — започнах аз, — всъщност се почна от дреболия. Бях поканен у един професор, аз самият не съм професор и собствено

съвсем не трябваше да отивам, вече съм отвикнал да седя така при хора и да бърря, отучил съм се. Още с влизането ми в дома на професора имах чувството, че няма да тръгне добре. Когато закачвах шапката си, ми мина мисълта, че може би скоро тя отново ще ми потрябва. Да, и именно у този професор, на масата стоеше един портрет, глупав портрет, който ме ядоса...

— Какъв портрет? Защо да те ядоса? — прекъсна ме тя.

— Да, това беше портрет на Гьоте, знаете ли, на поета Гьоте. Той обаче не беше изобразен така, както действително е изглеждал. Това, разбира се, изобщо не се знае с точност — та той е умрял преди сто години. Но някакъв модерен художник беше загладил Гьоте така, както той си го е представил, и тази картина ме раздразни, видя ми се ужасно неприятна, не знам дали можете да ме разберете.

— Много добре те разбирам, не се грижи за това. По-нататък!

— Още преди това аз не споделих мнението на професора, той е, както почти всички професори, голям патриот и по време на войната честно бе помагал да се залъгва народът, естествено с най-добра вяра. Аз обаче съм противник на войната. Е, все едно. Значи, по-нататък. Да, аз изобщо не би трябвало да поглеждам тази картина.

— Вярно, по-добре да не беше.

— Но, първо ми стана жал за Гьоте, когото много, много обичам. И после вече си мислех... е, виждаш ли, мислех или чувствах почти така: Ето че седя при хора, които смятам за равни на себе си и приемам, че те също така обичат Гьоте и си го представят в образ, подобен на този, който аз имам, а ето че са поставили този безвкусен, неистински, подсладен портрет, намират го прекрасен и съвсем не забелязват, че духът на изображението е напълно противоположен на Гьотевия дух. Смятат картината за чудесна, по моему те биха могли да правят това. Но тогава изведнъж цялото доверие, което имах към тези хора, цялото приятелство и всички чувства на сроденост и близост мигом отлетяха. Впрочем и без друго приятелството ни не беше голямо. Следователно аз се ядосах и натъжих и видях, че бях съвсем сам и никой не ме разбира. Проумявате ли?

— Лесно е да се проумее, Хари. А после? Блъсна ли им картината в главите?

— Не. Само ги наругах и се магнах, исках да си ида вкъщи, но...

— Тъй като там няма майка, която да утеши или да смъмри глупавото момче. Така ли е, Хари? Почти ми е жал за тебе, ти си дете, несравнимо дете.

Разбира се, аз, както ми се струваше, сам схващах това. Тя ми даде да изпия чаша вино. Всъщност се отнасяше към мене като майка. Междувременно обаче за мигове видях колко хубава и млада беше.

— И тъй — започна тя отново, — значи Гъоте е умрял преди сто години, а Хари много го обича и си е съставил чудесна представа как е изглеждал той, има право на това, нали? Но художникът, който също мечтае за Гъоте и си създава представа за него, няма право, нали? И професорът също не, и изобщо никой, защото това не допада на Хари, той не може да го понесе, в такъв случай трябва да се разругае и да избяга. Ако беше умен, просто би се засмял на художника и на професора. Ако ли пък умопомрачен, би им запратил техния Гъоте в лицата. Но тъй като е само малко момче, затичва към къщи и иска да се обеси... Разбрах добре историята ти, нали, Хари? Смешна история е тя. Разсмива ме. Чакай, не пий така бързо! Бургундското се пие бавно, иначе много разгорещява. Но на теб всичко трябва да се казва, малко момче.

Нейният поглед беше строг и предупредителен като на шестдесетгодишна гувернантка.

— О, да — помолих аз доволен. — Казвайте ми, моля — всичко.

— Какво трябва да ти кажа?

— Всичко, каквото желаете.

— Добре, ще ти кажа. От един час чуваш, че се обръщам към тебе на „ти“ и все още продължаваш да ми говориш на „вие“. Винаги латински и гръцки, винаги възможно най-усложненото! Щом едно момиче те заговаря на „ти“ и не ти е неприятно, тогава говори му и ти така. И тъй, вече научи нещо. Второ, от половин час зная, че се казваш Хари. Узнах, защото те попитах. А ти не искаш да научиш как се казвам.

— О, не, с голямо удоволствие искам да чуя.

— Твърде късно, малкия. Ако някога се видим отново, тогава ще можеш да ме попиташ. Тази вечер няма да ти кажа. Така, а сега искам да танцувам.

И щом тя понечи да стане, настроението ми изведнъж спадна. Испитах страх, че ще си отиде и ще ме остави сам, а тогава всичко би

се върнало отново, както беше преди. Като някаква временно преминала зъбна болка внезапно моята мъка се появи отново, пламна като огън, в един миг се върнаха страхът и ужасът. О, Господи, да бих могъл да забравя какво ме очаква! Беше ли се променило нещо?

— Стойте — извиках аз умолително. — Не си отивайте. Разбира се, ти можеш да танцуваш колкото си искаш, но не се бави дълго. Ела отново.

Тя се изправи усмихната. Докато седеше, мислех, че е по-висока, а тя беше стройна, но дребна, отново ми напомняше някого. Но кого? Не можех да се сетя.

— Ще дойдеш пак, нали?

— Ще се върна. Но ще трае доста. Половин час или дори цял. Искам да ти кажа нещо. Затвори очи и поспи, тъкмо от това имаш нужда.

Направих ѝ място, тя мина. Рокличката ѝ докосна коленете ми, вървешком тя се огледа в кръгло огледалце, вдигна вежди, с мъничко пухче докосна с пудра брадичката си и изчезна в танцовата зала. Огледах се наоколо: чужди лица, мъже, които пушат, разлята бира по мраморните маси, викове и шум навред заедно с танцова музика. Трябвало да спя, каза тя. Ех, добро дете! Какво понятие имаш за моя сън, който е плах като невестулка. Да спя сред този панаир, седейки край маса, между бирените халби, чиито капаци похлопват! Едва натопих устни във виното, извадих пура от джоба си, огледах се за кибрит, но всъщност не ми се пушеше. Оставих пурата пред себе си на масата. „Затвори очи“, ми беше казала. Бог знае откъде момичето имаше такъв глас — малко дълбок, добър, майчински глас. Приятно беше да слушаш този глас и да му се подчиняваш, открих го от опит. Послушно затворих очи, облегнах глава на стената, слушах стотиците буйни викове да гърмят около мене, усмихвах се на идеята да заспя на това място. Реших да мина покрай вратата на залата и да хвърля един поглед към танцуващите, — все пак трябваше да видя моето хубаво момиче как танцува. Размърдах краката под стола, едва сега почувствах колко безкрайно уморен съм от дългите часове лутане и продължих да седя. И тогава вече задряхмах, верен на майчинската заповед, заспах жадно и благодарно и сънувах, сънувах по-ясно и по-хубаво, отколкото отдавна не ми се беше случвало. И ми се присъни, че...

Седях и чаках в едно старомодно преддверие. Отначало знаех само, че за посещението ми е уведомена знатна личност, после се сетих, че този, който щеше да ме приеме, беше господин фон Гьоте. За съжаление аз не бях тук съвсем като частно лице, а в качеството на кореспондент на вестник, това много ме смущаваше и не можех да разбера какъв дявол ме бе вкарал в такова неприятно положение. Освен това ме безпокоеше един скорпион, който току-що се показва и се опита да запълзи нагоре по крака ми. Наистина се отбраних от това дребно черно влечуго и го тръснах, но не знаех къде се е пъхнало сега и не смеех да посегна наникъде.

Пък и не бях съвсем сигурен дали по погрешка не са ми уредили прием вместо при Гьоте, при Матисон^[2], защото в съня си го бях сбъркал с Бюргер^[3], защото нему приписах стиховете за Моли. Впрочем една среща с Моли би била за мене крайно желана, представях си я дивна красавица, нежна, музикална, здрачна. Само да не трябваше да седя тука по поръка на онази проклета редакция! Моето недоволство се засилваше все повече и повече и постепенно се пренесе върху Гьоте, срещу когото сега изведнъж имах всички възможни упреци и несъгласия. Що за официален прием щеше да бъде! Скорпионът обаче, макар опасен и може би скрил се съвсем близо до мене, навярно не бе толкова лош; той би могъл, така ми се струваше, да означава и нещо приветливо, виждаше ми се много вероятно той да има нещо общо с Моли, да е един вид неин вестител или животното, изобразено на герба ѝ, един красив опасен хералдически символ на женствеността и греха. А дали името на животното не бе Вулпиус^[4]? И ето че някакъв прислужник отвори вратата, вдигнах се и влязох.

А там стоеше старият Гьоте, дребен и много вдървен, той наистина носеше огромна звезда-орден на класическата си гръд. Изглеждаше, че все още властва; все още дава официални приеми; все още бди над света от своя Ваймарски музей. Защото едва ме бе съгледал, кимна гърбом с глава като стар гарван и изрече тържествено:

— Ех вие, младите хора, явно малко ни разбирате нас и нашите старания.

— Съвсем правилно — казах аз, смразен от неговия министерски поглед. — Ние, младите, фактически не сме съгласни с вас, стари господине. Вие ни изглеждате твърде тържествен, ваше

превъзходителство, прекалено суетен, важен и недостатъчно откровен. Това трябва да е най-същественото — твърде неоткровен.

Дребният стар мъж издаде малко напред строгата си глава и докато суровият служебен израз на устата му се отпусна в лека усмивка и учудено се оживи, неочаквано сърцето ми се разтуптя, защото изведнъж се сетих за стихотворението „Здрачът паднал заличава“ и че този мъж и тези устни бяха изrekli словата на стиховете. Собствено в момента аз бях вече напълно обезоръжен и завладян и с най-мило чувство бих коленичил пред него. Но стоях стегнато изправен и от усмихнатата му уста чух думите:

— Така значи, упрекувате ме в неоткровеност? Що за думи са това. Не искате ли да ми ги изтълкувате по-добре?

На драго сърце бих направил това, с голямо удоволствие.

— Вие, господин фон Гьоте, също както всички големи умове, явно сте схванали и почувствали загадката и безнадеждността на човешкия живот: великолепието на мига и неговото жалко увяхване; невъзможността красивата висота на чувството да се заплати другояче, освен със затвор във всекидневието, което е във вечна смъртна борба с толкова пламенна, колкото и свята любов към изгубената невинност на природата; цялото страшно витаене в празното и несъзнателното; тази обреченост на тление и нивга да не се познае равностойното, вечното опитване и любителство, накъсо — цялата безизходица, чудатост и опалващо отчаяние на човешкото битие. Всичко това вие сте знаели, от време на време дори сте го признавали и въпреки това с целия си живот сте проповядвали тъкмо противното: изразявали сте вяра и оптимизъм, заблуждавали сте другите и себе си, че в нашите духовни стремежи има устойчивост и някакъв смисъл. Вие не сте признавали изповедниците на гълбината, потискали сте гласовете на отчаяната истина в себе си, също както в Клайст и Бетховен. Десетилетия наред вие сте правили така, сякаш трупането на знания, на сбирки от предмети, писането и събирането на писма, сякаш целият ви старчески живот във Ваймар е бил всъщност един път да се увековечи мигът, който вие сте могли само да мумифицирате, за да одухотворите природата, а нея — само да стилизирате като маска. Това е неоткровеността, за която ви упрекваме.

Замислен, старият таен съветник ме погледна в очите, на устните му все трептеше насмешка. После, за мое учудване, той попита:

— Тогава сигурно „Вълшебната флейта“ на Моцарт ви е съвсем противна?

И още преди да мога да протестирам, той продължи:

— „Вълшебната флейта“ представя живота като чудесна песен, тя възхвалява нашите чувства, които все пак са преходни, като нещо вечно и божествено; не е съгласна нито с господин фон Клайст, нито с господин Бетховен, а проповядва оптимизъм и вяра.

— Зная, зная — извиках аз гневно. — Чудно как ви хрумна пък точно „Вълшебната флейта“, творбата, която ми е най-мила на света! Но Моцарт не е доживял до осемдесет и две години и в личния си живот не е имал претенции за дълговечност, за ред и церемониално достойнство. Не си е придавал такава важност. Пял е своите божествени мелодии, бил е беден и е умрял рано, в бедност, непризнат...

Задъхах се. Хиляди неща трябваше сега да бъдат казани с десет думи, челото ми се оросяваше от пот. Гъоте обаче попита много приветливо:

— Може би е непростимо, че доживях до осемдесет и две години? А впрочем моето задоволство от това е по-малко, отколкото вие си представяте. Но имате право: винаги ме изпълваше голямо желание за дълголетие, постоянно изпитвах страх от смъртта и се борех против нея. Вярвам, че борбата срещу смъртта, безусловната и своеобразна жажда за живот е подтикът, благодарение на който всички забележителни хора са могли да действат и живеят. Млади приятелю, че противно на това накрая все пак трябва да се умре, аз го доказах толкова убедително, колкото и ако бях починал като ученик. Ако можеше да послужи за мое оправдание, бих казал още: в природата ми имаше много детско, голямо любопитство и желание за игра, охота за пилеене на времето. Е, тъкмо затова ми бе потребно доста дълго време, докато прозра, че някога играта трябва да престане.

Изричайки тези думи, той се усмихваше много дяволито, направо хлапашки. Фигурата му бе станала по-висока, скованото държание и прекомерното достолепие на лицето му бяха изчезнали. И въздухът около нас сега бе пропит от весели мелодии, от весели Гъотеви песни, чувах съвсем ясно Моцартовата „Теменужка“ и Шубертовата „Оживи отново гори и долини“. А лицето на Гъоте сега беше румено и младо, той се усмихваше и ту приличаше на Моцарт, ту

на Шуберт — сякаш бяха братя, а звездата на гърдите му се състоеше само от полски цветя, в средата ѝ цъфтеше жълт минзухар, весел и едър.

Никак не ми допадна, че старият мъж се измъкна от моите въпроси и обвинения по такъв шеговит начин и аз погледнах към него с упрек. Тогава Гъоте се приведе напред, доближи своята вече съвсем детинска уста до ухото ми и тихо прошепна:

— Момчето ми, ти вземаш стария Гъоте твърде сериозно. Мървите стари хора не бива да се вземат сериозно, несправедливо е да се постъпва така с тях. Ние, безсмъртните, не обичаме сериозното отношение към нас, обичаме шегата. Сериозността, момчето ми, е творение на времето; тя възниква, дотолкова искам да ги издам, от едно надценяване на времето. Някога и аз самият надценявах времето, затова исках да стана на сто години. Но, виждаш ли, във вечността няма време — вечността е миг, просто достатъчно дълъг за една шег.

Всъщност с този човек повече и не можеше да се размени сериозна дума — той с удоволствие се поклащаше с поприсвити колене, сякаш танцуваше, а минзухарът на неговата звезда ту изхвърчаваше като ракета, ту се смалчаваше и изчезваше. Докато Гъоте блестящо изпълняваше своите танцови стъпки и фигури, неволно мислех, че този човек поне не бе пропуснал да се научи да танцува. Умееше чудесно. И отново ми хрумна за скорпиона или по-скоро за Моли и извиках на Гъоте:

— Кажете ми, тука ли е Моли?

Гъоте се разсмя високо. Отиде към своята маса и изтегли едно чекмедже, взе някакво скъпо кожено или кадифено ковчеже, отвори го и ми го показа. Вътре имаше малък, безукорен и блестящ върху тъмното кадифе женски крак, очарователен крак, леко свит в коляното, с опънато надолу стъпало и много нежни изострени пръсти.

Аз протегнах ръка и исках да взема малкия крак, който ме накара да се влюбя, но така както бях посегнал с два пръста, ми се видя, че тази играчка леко трепна и изведнъж ме връхлетя подозрение, че това може да е скорпионът. Стори ми се, че Гъоте разбра, изглеждаше дори, че той е желал и целил тъкмо тази дълбока смутеност, това трепетно раздвоение между жажда и страх. Той поднасяше блестящото скорпионче съвсем близо пред лицето ми, гледаше, че жадувам за него; гледаше, че се стъписвам ужасен, и това, види се, му доставяше голямо

удоволствие. Докато ме дразнеше с прекрасния опасен предмет, отново бе станал съвсем стар, прастар, на хиляда години, със снежнобяла коса и увехналото му дядовско лице се усмихваше тихо и беззвучно, избухна в гръмък смях с един старчески кикот, сякаш идещ от бездна.

Когато се събудих, бях забравил съня. Едва по-късно отново се сетих за него. Трябва да бях спал почти цял час сред музиката и суетнята, край ресторантската маса, никога не бих сметнал за възможно подобно нещо. Милото момиче стоеше пред мене, опряло ръка на рамото ми.

— Дай ми две или три марки — каза то. — Аз хапнах нещо отгатак.

Подадох цялата си кесия. То се отдалечи с нея и скоро се върна.

— Така. Сега мога да постоя още малко при тебе, после трябва да си тръгна, имам една уговорка.

Аз се уплаших.

— С кого? — попитах бързо.

— С един господин, малки ми Хари. Той ме покани в бар „Одеон“.

— Ох, аз мислех, че няма да ме оставиш сам.

— Тогава да беше ме поканил ти, но друг вече те е изпреварил. Нищо. Така ще спестиш добри пари. Познаваш ли „Одеон“? След полунощ сервират само шампанско. Широки кресла, негърски състав, много изискано.

Аз не бях помислил за всичко това.

— Ах — подех умолително, — нека аз да те поканя! Намирам го за съвсем естествено. Ние станаме вече приятели. Нека отидем заедно, където искаш — моля те.

— Това е мило от твоя страна. Но виждаш ли, думата си е дума, аз приех и трябва да ида. Не настоявай повече. Ела, пийни една глътка, имаме още малко вино в бутилката. Ще го изпиеш и спокойно ще си тръгнеш за вкъщи да се напиш. Обещай ми.

— Не, вкъщи не мога да отида.

— Ех, пък ти с твоите истории. Още ли не си преживял историята с Гьоте? — В този момент отново се сетих за съня с Гьоте.

— Но щом пък наистина не искаш да се прибереш вкъщи, остани тука, дават стаи за пренощуване. Да ти запазя ли една?

Аз се съгласих и попитах къде мога да я видя отново. Къде живее? Тя не ми каза. Трябвало само малко да потърся и тогава съм щял да я намеря.

— А мога ли да те поканя?

— Къде?

— Където желаш и когато желаш.

— Добре, във вторник за вечеря в „Старият францисканец“, на първия етаж. Довиждане.

Момичето ми подаде ръка и чак сега тя ми направи впечатление. Ръката му съвсем подхождаше на неговия глас, красива и пълна, умна и добра. Момичето се засмя иронично, когато му целунах ръка.

В следващия миг то се обърна още веднъж към мене и ми каза:

— Искам още нещо да ти кажа за Гьоте. Видиш ли, така както си се почувствувал ти и не си могъл да понесеш изопачения портрет на Гьоте, на мен понякога ми се случва с изображенията на светците.

— Светците? Толкова ли си набожна?

— Не, не съм набожна, за съжаление. Но някога бях. И сигурно отново ще бъда. Човек няма време за набожност.

— Няма време? Потребно ли е време за това?

— О, да, за да бъдеш религиозен, е потребно време, дори нещо повече — независимост от времето! Човек не може да бъде сериозно набожен и едновременно да живее в действителността, да взема и нея сериозно: времето, парите, бар „Одеон“ и всичко това.

— Разбирам. Но как стои въпросът със светците?

— Ах, да. Има някои светци, които особено обичам: Щефан, свети Франц и други. Понякога виждам техни изображения, също и на Спасителя, и на Божията майка така лъжливи, така измамни, глупави, че едва мога да ги понасям; също както ти оня портрет на Гьоте. Когато зърна някой такъв сладникав, тъповат Спасител или свети Франц и видя как другите намират тези изображения за красиви и поучителни, възприемам това като обида за истинския Спасител и си мисля: Защо ли е живял и страдал страшно, щом за хората е достатъчен един такъв глупав негов образ? Но въпреки това знам, че моят Спасител или Франц са просто едно изображение на човек и не достигат до първообраза, че на самия Спасител неговият лик, който аз

нося в душата си, би му се видял също толкова глупав и незначителен, както на мене сладникавите копия. Не ти казвам това, за да ти дам право заради гнева и влошеното ти настроение от Гьотевия портрет, не, ти си несправедлив. Споделям го просто, за да ти покажа, че мога да те разбера. Вие, учените и хората на изкуството, имате всякакви странности в главите си, но сте същества като другите, а и ние останалите имаме своите мечти и хрумвания. И тук именно аз забелязах, учени господине, че ти малко се смущаваше как да ми разкажеш своята Гьотева история и трябваше да се напругаш, за да направиш по-разбираеми за едно обикновено момиче идеалните си замисли. Е, искам все пак да ти покажа, че не беше необходимо да се насилваш. Аз те разбирам. И тъй, стига засега. Ти трябва да си легнеш.

Момичето си тръгна, а мен един стар прислужник ме поведе по стълбата нагоре до третия етаж, прекалено сериозно първо ме попита за багажа ми, а когато чу, че нямам такъв, трябваше да предплатя това, което той нарече „пари за нощувка“. После по старо мрачно стълбище ме заведе до стаичката горе и ме остави сам. В стаята имаше мизерно дървено легло, много късо и твърдо, а на стената висяха сабя и цветен портрет на Гарибалди, също и един увехнал венец от празника на някакъв съюз. Много бих дал за една нощница. Добре поне, че имаше вода и малка кърпа, можах да се измия, после легнах в леглото облечен. Оставих лампата да свети и имах време за размисъл. И така, историята с Гьоте беше вече в ред. Чудесно е, че той ми се яви насън! И това чудно момиче — ако само знаех името му! Изведнъж един човек, жив човек, беше разбил мътния стъклен похлупак на моята смразеност и ми бе протегнал ръка — добра, красива, топла ръка! Изведнъж изплуваха неща, които някак ме засягаха, за които можех да мисля с радост, с грижа, с напрежение! Мигом се отвори една врата, през която нахлуваше животът. Аз навярно отново можех да живея, навярно отново можех да бъда човек. Сърцето ми, стихнало в студа и почти вледенено, трепна отново, биеше сънно с малки слаби криле. Гьоте беше при мене. Явил ми се беше Гьоте. Едно момиче ми беше поръчало да ям, да пия, да спя, бе проявило към мене дружелюбие, бе ми се присмяло и ме бе нарекло глупаво малко момче. И то също, странна малка приятелка, ми бе разправило за светците, за да ми покаже, че не съм сам дори в моите най-своеобразни чудатости, че не съм сам и неразбран, нито съм болезнено изключение, че имам братя и

сестри и те ме разбират. Дали ще мога да я видя отново? Да, сигурно. Тя е човек, на когото може да се уповаваш. „Думата си е дума.“ И пак се унасях в сън, спях четири-пет часа. Минаваше десет часът, когато се събудих в измачкани дрехи, разбит, уморен, със спомена за нещо ужасно, случило се вчера, но жив, обнадежден и изпълнен с добри мисли. Завръщайки се в моето жилище, вече не изпитвах страха, който миналия ден ми вдъхваше прибирането у дома.

На стълбището над араукарията срещнах „лелята“, моята наемодателка, която рядко виждах и чиято приветливост много ми допаднаше. Сега срещата не ми беше приятна, все пак изглеждах малко запуснат, уморен от безсънна нощ, несресан и небръснат. Поздравих и исках да отмина. Обикновено тя уважаваше моето желание да бъда оставен сам и без особено внимание. Днес обаче, изглежда, воалът между мен и околната среда се бе разкъсал, една преграда беше рухнала, жената ми се усмихна и се спря.

— Вие май си поскитахте, господин Халер? Тази нощ даже не се прибрахте. Здравата ще да сте уморен.

— Да — казах аз и се опитах да се усмихна. — Нощта мина малко по-оживено и тъй като не исках да наруша стила на вашия дом, преспях в хотел. Моето уважение пред спокойствието и почтеността на тази къща е голямо, понякога дори ми се струва, че тук съм като съвсем чуждо тяло.

— О, не се надсмивайте, господин Халер.

— Не, аз се надсмивам само на себе си.

— Тъкмо това не е редно да правите. В моята къща не бива да се чувствате чуждо тяло. Трябва да живеете, както ви харесва, и да се занимавате с каквото искате. Аз съм имала досега някои много, много почтени наематели, образци на почтеността, но никой не е бил по-спокоен и никой не ни е пречил по-малко, отколкото вие. А сега искате ли чаша чай?

Не се възпротивих. В нейния салон с красивите портрети на дедите и старовремските мебели ми бе поднесен чай и двамата побъбрихме малко. Така приветливата жена, без възрастност да пита, узна това-онова за моя живот и размислите ми, слушаше ме с някакъв примес от внимание и оня майчински израз, че всичко не бива да се взема много сериозно, който се изписва по лицата на умните жени, когато слушат за чудатостите на мъжете. Стана дума и за нейния

племенник, в една от съседните стаи тя ми показва новата работа, с която той се е занимавал през свободното си време, някакъв радиоприемник. Прилежният млад човек бе прекарвал вечерите си да човърка и стъкмява един такъв апарат, увлечен от идеята за безжична връзка, с молитвена благоговейност коленичил пред бога на техниката, който бе успял след столетия да открие и крайно несъвършено да предаде това, което всички мислители винаги са знаели и използвали по-мъдро. Ние говорихме за тези неща, понеже лелята бе малко склонна към набожност и религиозните разговори не ѝ бяха неприятни. Казах ѝ, че на старите индийци е била много добре позната вездесъщността на всички сили и дела, а техниката само е довела до общото съзнание една малка част от тези факти, създавайки за тях, а именно за звуковите вълни, един засега още ужасно несъвършен приемател и предавател. Главното в онова старо откритие, недействителността на времето, до днес още не е забелязано от техниката, но в края на краищата естествено и тя ще бъде „открита“ и ще попадне в ръцете на усърдните инженери. Навярно много скоро ще открият нещо, чрез което постоянно да бъдем сред прилива не само на днешните моментни картини и събития, така както сега музиката от Париж и Берлин може да се чува във Франкфурт или Цюрих, а да се възстанови и регистрира всичко, случило се някога, както е било, и един ден ние със или без жица, със или без смущаващи странични шумове да чуем как е говорил цар Соломон или Валтер фон дер Фогелвайде^[5]. И всичко това, така както днес наченките на радиото, ще служи на хората само за да избягат от себе си и своите цели и да се обвият в една все по-гъста мрежа от забавления и безполезна заетост. Но аз не казах всички тези добре познати ми неща с обикновения си тон на огорчение и присмех срещу времето и техниката, а малко шеговито и с лекота, лелята също се усмихваше. Ние поседяхме близо час заедно, пиехме чай и бяхме доволни.

За вторник вечерта бях поканил красивото забележително момиче от „Черният орел“ и немало усилия ми струваше да изтърпя времето дотогава. И когато най-после настъпи вторник, важността на моето отношение към непознатото момиче ми се проясни толкова, че изтърпнах от страх. Мислех единствено за момичето, очаквах всичко от него и бях готов да жертвам и да положа в краката му всичко, без ни най-малко да бях влюбен. Стигаше ми само да си представя, че то

може да наруши нашата уговорка или да я забрави и веднага ясно виждах какво е състоянието ми; тогава светът отново би бил пуст, всеки нов ден така сив и без стойност, както отминалият, и около мене пак би настъпила цялата ужасна тишина и мъртвина и от този ад на мълчанието нямаше никакъв излаз освен бръснача. В последните няколко дни бръсначът с нищо не ми бе станал по-мил, никак не бе намалал и страхът, който ми внушаваше! Именно това бе най-ужасното. Аз изпитвах дълбок, свиващ сърцето страх от прореза в гърлото, боях се от смъртта с някаква също така дива, упорита, непреодолима и бясна сила, сякаш бях най-здравият човек, а животът ми — рай. Осъзнах състоянието си с пълна, безпощадна яснота и разбрах, че непоносимото напрежение между това, да не можеш да живееш, а и да не можеш да умреш, правеше толкова важна за мене непознатата, малката хубава танцьорка от „Черният орел“. Тя беше мъничко прозорче, малък светъл процепа в моята мрачна пещера на страха. Танцьорката беше избавлението, пътят към свободата, необходимо бе да ме научи да живея или да умра, тя с нейната здрава хубава ръка трябваше да докосне вкочаненото ми сърце, за да може от досега с живота или да зацъфти, или да се разпадне на пепел. Откъде вземаше тя тази сила, откъде идеше магията ѝ, от какви тайнствени глъбини избликна нейното неизмеримо значение за мене — не можех да размисля, беше и все едно; не държах особено да го зная. Вече ни най-малко не ме засягаше никакво познание, никакви възгледи, от такива именно бях преситен и тъкмо тук за мене се таеше най-острата и носеща най-голям присмех и позор мъка — в това, че прозирах толкова ясно собственото си положение и дълбоко го съзнавах. Аз виждах пред себе си този тип, този звяр Степния вълк като муха в мрежа; виждах как съдбата му вече клони към решаване и колко беззащитен и оплетен виси в мрежата, където паякът е готов да го засмуче, и също колко близко изглежда една спасителна ръка. Бих могъл да кажа най-мъдрите и най-проникновените неща за връзките и причините на моето страдание, на душевната ми болест, на моята омагьосаност и невроза, за мене механиката беше прозрачна. Но ми бяха потребни не знания и разбиране — това, към което толкова отчаяно се стремях, беше преживяване, решение, тласък и скок.

Макар през онези няколко дни на очакване никога да не се съмнявах, че приятелката ми ще удържи на думата си, последния ден

все пак бях много развълнуван и неуверен. Никога в живота си не бях очаквал по-нетърпеливо настъпването на вечерта. И макар възбудата и нетърпението ми да бяха почти непоносими, едновременно чувствах, че ми действат поразително добре. Това беше невъобразимо хубаво и ново за мене, разочарования човек, който от дълго време нищо не бе очаквал и на нищо не бе се радвал; чудесно беше през целия ден да сновеш насам и натам, обзет от безпокойство, от опасения и бурно очакване, предварително да си мислиш какви да бъдат срещата, разговорите, преживяванията вечерта, да се обръснеш и преоблечеш (с особена грижливост да си сложиш нова риза, нова вратовръзка, нови връзки на обувките). Нека това умно и тайнствено момиче бъде каквото си ще, нека по един или друг начин да съм се свързал с него, беше ми безразлично; то съществуваше, чудото бе станало — аз още веднъж проявявах интерес към един човек и нов интерес към живота! Важно бе само да продължава така и аз да се поддам на това привличане, да следвам тази звезда.

Незабравим миг, отново я видях! Седях край малка маса в стария уютен ресторант, която запазих предварително по телефона, без да бе необходимо, изучавах листа с ястията и бях поставил в чаша за вода две красиви орхидеи, които купих за моята приятелка. Дълго трябваше да чакам, докато тя дойде, но се чувствах уверен в нейното идване и възбудата ми бе вече стихнала. И ето че тя се появи, спря пред гардероба, поздрави ме внимателно само с малко изпитателен поглед на светлосивите си очи. Недоверчиво проследих как келнерът се държеше с нея. Не, слава Богу, никаква интимност, никаква липса на дистанция, той беше безукорно любезен. И все пак те се познавах, тя го нарече Емил.

Когато ѝ поднесох орхидеите, тя се зарадва и се усмихна.

— О, това е хубаво от твоя страна, Хари. Искал си да ми направиш подарък, нали, ала не си знаел какво да избереш, не си знаел също доколко имаш право да ми подаряваш нещо и дали няма да се обидя, тогава си купил орхидеите. Това са просто цветя, но твърде скъпи. И така, благодаря. Впрочем, искам веднага да ти кажа, че не желая да получавам подаръци от тебе. Аз преживявам от мъжете, ала от тебе не искам да живея. Но как си се променил! Човек не може да те познае! Неотдавна изглеждаше, сякаш току-що те бяха свалили от

въжето, а сега отново си почти човек. А впрочем изпълни ли моята заповед?

— Коя заповед?

— Толкова ли забравяш? Имам пред вид дали вече можеш да танцуваш фокстрот. Ти ми каза, че не си желаеш нищо по-добро, отколкото да се придържаш към моите заповеди и че нищо не ти е приятно, отколкото да ме слушаш. Спомняш ли си?

— О, да. И така трябва да бъде. Сериозно го казах.

— И въпреки това още не си се научил да танцуваш.

— Че може ли така бързо, просто за няколко дни?

— Естествено фокс можеш да научиш за един час, бостън — за два, с тангото е по-дълго, но на теб то изобщо не ти е нужно.

— Но сега най-после трябва да науча името ти.

Тя ме гледа известно време мълчаливо.

— Навярно би могъл да го отгатнеш. Би ми било много приятно, ако го отгатнеш. Внимавай и се вглеждай в мене добре! Не ти ли е направило впечатление, че понякога аз имам малко момчешко лице? Например в момента?

Да, и сега, когато по-внимателно наблюдавах лицето на приятелката си, трябваше да ѝ дам право. То наистина беше момчешко. И като оставих да изтече една минута, това лице почна да ми говори нещо и да ми напомня за моето собствено юношество и за тогавашния ми приятел, който се казваше Херман. В един миг лицето на момичето съвсем се преобрази в някогашния Херман.

— Ако ти беше момче — казах ѝ аз с удивление, — би трябвало да се наричаш Херман.

— Кой знае, може и да е така, а просто да съм преоблечена — каза тя шеговито.

— Хермине ли се казваш?

Тя кимна сияеща, зарадвана, че отгатнах. Тъкмо в този момент поднесоха супата, започвахме да ядем и тя бе доволна като дете. От всичко, което ми харесваше у нея и ме очароваше, най-хубавото и своеобразното бе, че тя съвсем неочаквано можеше да премине от най-дълбока сериозност към най-забавна веселост и обратно, при това никак не се променяше и лицето ѝ не се разкривяваше, бе като на даровитото дете. Сега известно време тя беше весела: дразнеше ме с фокстрота, дори ме чукна с крак; усърдно хвалеше яденето; забеляза,

че си бях дал труд да се облека за вечерта, но имаше още куп изисквания към външността ми.

Между другото я попитах:

— Как постигна това, изведнъж така да заприличаш на момче, та и аз да мога да отгатна името ти?

— Ох, всичко това ти го направи сам. Не схващаш ли, учени господине, че ме харесваш и познанството ни ти изглежда важно, защото за теб съм един вид огледало, защото в себе си имам нещо, което откликва и те разбира? Собствено всички хора трябва да са един за друг такива огледала и да могат така да си отговарят и подхождат; но особняци като тебе са направо чудни и лесно се поддават на магията, че повече нищо не могат да видят и прочетат в очите на другите, че нищо не ги засяга. И после, когато такъв един чудак изведнъж все пак намери лице, което истински се вглежда в него и където той долавя нещо като отговор и сродство, е да, тогава естествено изпитва радост.

— Ти знаеш всичко, Хермине, — извиках аз удивен. — Точно така е, както казваш. И въпреки това си съвсем различна от мене! Ти си дори моя противоположност; имаш всичко, което на мен ми липсва.

— Така ти се струва — каза тя кратко. — И това е хубаво.

И сега над нейното лице, което всъщност за мен бе вълшебното огледало, се спусна тежък облак на сериозност, изведнъж целият ѝ образ излъчваше само загриженост, само трагизъм, бездънен като празните очи на маска. Бавно, дума след дума, сякаш изричайки ги неохотно, тя каза:

— Не забравяй какво ми заяви. Ти каза, че аз трябва да ти заповядвам и че за теб ще бъде радост да се подчиняваш на всички мои заповеди. Не забравяй това! Знай, малки Хари, както ти се струва, че в моето лице намиращ отговор, а в мене — отзивчивост и нещо, което събужда доверието ти, точно така се отнасям към теб и аз. Когато неотдавна те видях да влизаш в „Черният орел“ толкова уморен и блуждаещ, като че ли вече не бе от този свят, веднага схванах: Ето кой ще ми се подчинява, ето кой копнее за това да му заповядвам! И аз ще го правя, обещавам ти, нали затуй станахме приятели.

Тя говореше с толкова тежка сериозност, с толкова голямо бреме на душата, че аз не можех съвсем да разбера и се опитвах да я успокоя

и отклоня разговора. Тя се отърси от това само с едно трепване на веждите, изгледа ме необоримо и продължи със съвсем студен глас:

— Трябва да удържиш на думата си, малкия. Казвам ти това, или ще се разкайваш. Ти ще чуеш много заповеди от мене и ще ги последваш; приятни заповеди, добри заповеди, за тебе ще бъде удоволствие да им се подчиниш. И накрая ти, Хари, ще изпълниш моята последна заповед.

— Да — казах аз почти неволно, — а каква ще бъде последната ти заповед?

Аз вече обаче я подозирах, кой знае защо.

Тя потръпна, като че ли я побиха леки студени тръпки, сякаш бавно се разбуди от своя унес. Очите ѝ не се откъсваха от мене. Тя изведнъж стана още по-мрачна.

— Би било умно от моя страна да не ти казвам това. Но аз не искам да съм умна, Хари, този път не. Желая нещо съвсем друго. Внимавай, слушай! Ти ще чуеш и отново ще забравиш, ще се смееш и ще плачеш над това. Внимавай, малкия! Искам да играя с тебе на живот и смърт, братле, и да ти покажа открито картите си още преди да сме почнали играта.

Колко красиво беше лицето ѝ, колко свръхземно, когато тя каза това! В очите ѝ, студени и светли, плуваше мъдра тъга, тези очи сякаш вече бяха изстрадали всичката въобразима мъка и се бяха примирили с нея. Устата на Хермине изричаше думите трудно, като че ли заекваше, почти както се говори, когато при голям студ лицето се е вкочанило; помежду устните ѝ, в ъглите на устата, при движението на езика, чийто връх само рядко се провиждаше, в противовес на нейния вид и глас, струеше някаква чиста, сладка, игрива чувственост, съкровена жажда за удоволствие. На спокойното ѝ гладко чело се спускаше къса къдрица и сякаш там, където падаше къдрицата, от време на време като живо дихание бликваше онази вълна, която даваше на Хермине приликата с момче и някаква двуполова магия. Слушах я страхливо и все пак зашеметен и като че ли само наполовина бях тук.

— Ти ме харесваш — продължи тя — поради причините, които вече ти казах. Аз разчупих твоята самотност, аз те улових точно пред вратата на ада и отново те съживих. Но искам повече от тебе, много повече. Ще те накарам да се влюбиш в мене. Не, не ми противоречи, остави ме да говоря! Ти много ме харесваш, долавям това, и си ми

благодарен, но не си влюбен. Искам да направя така, че да се влюбиш, то спада към професията ми; нали живея от умението да заставям мъжете да се влюбват в мене. Но внимавай добре, не го правя само защото те намирам толкова очарователен. Не съм влюбена в тебе, Хари, или поне толкова малко, колкото и ти в мене. Ала си ми нужен, както и аз на тебе. Нужна съм ти сега, в този момент, защото си отчаян и ти е необходим тласък, който да те запрати във водата и отново да ти вдъхне живот. Потребна съм ти, за да се научиш да танцуваш, да се научиш да се смееш и да живееш. На мен обаче ти си ми потребен не днес, а за по-късно и за нещо много по-важно и красиво. Когато се влюбиш в мене, аз ще ти дам последната си заповед, ще ми се подчиниш и това ще бъде добро и за двама ни.

Тя повдигна малко една от орхидеите, кафяво-виолетови със зеленикави жилчици, сведе лицето си за миг, с поглед, забит в цветята.

— Няма да ти е лесно, но ти ще го направиш. Ти ще изпълниш моята заповед и ще ме убиеш. Това е. Не ме питай нищо повече!

Все още втренчена в орхидеите, тя замлъкна, лицето ѝ се отпусна като разпукваща се цветна пъпка, разведри се след напрежението и гнета и ненадейно на устните ѝ се появи прелестна усмивка, докато очите ѝ още миг останаха неподвижни и приковани. И сега тя разтърси глава с леките момчешки къдри, отпи глътка вода и отново изведнъж видя, че сме седнали на вечеря и с весел апетит се зае с яденето.

Дума по дума аз бях изслушал ясно загадъчното ѝ слово, дори отгатнах „последната ѝ заповед“ още преди да я изрече и вече не се изплаших от това нейно „ти ще ме убиеш“. Всичко, което тя казваше, ми звучеше убедително и съдбовно. Аз го приемах и не се възпротивих срещу него и дори всичко, въпреки ужасната сериозност, с която тя бе говорила, за мен не бе напълно действително и сериозно. Един дял от душата ми попи нейните думи и им вярваше, а друг кимаше успокоително и си вземаше бележка, че следователно дори и тази толкова умна, здрава и уверена Хермине си има своите фантазии и временни помрачения на съзнанието. Едва бе изречена нейната последна дума и веднага един пласт от недействителност и невероятност се спусна върху цялата сцена.

Аз все още не можех да направя скока във вероятното и действителното със същата лекота на танцорка по въже, с която го бе

направила Хермине.

— И тъй, аз ще те убия някога? — попитах тихо, унесено, докато тя отново вече се усмихваше и много старателно разрязваше печената птица.

— Естествено — кимна тя, — стига вече, сега е време да ядем, Хари, бъди мил и ми поръчай още малко зелена салата! Нямаш ли апетит? Аз смятам, че ти трябва да се учиш на всичко, което при другите хора се разбира от само себе си, дори на радостта от храната. И тъй, виж, малкия, — това тук е бутче от гъска и когато откъсваш светлото приятно месце от костите, е същински празник. И аз в този момент изпитвам такова приятно и благодарно чувство, както когато някой влюбен за пръв път помага на своето момиче да си свали палтото. Разбра ли? Не? Ти си глупчо. Внимавай, ще ти дам едно късче от това чудесно месо и ще видиш. Отвори си устата. Ех, какво си плашило! Боже мой, сега пък поглежда към другите дали няма да видят, като хапне един залък от моята вилица! Да не те е грижа за това, блудни сине, аз няма да те опозоря. Но ако за всяко твое удоволствие ти е потребно разрешение от други хора, тогава наистина си клетник.

Предишната сцена ставаше все по-недействителна, все по-невероятно ми се струваше, че тези очи само до преди минута се бяха втренчвали така тежко и страховито. Ох, в това Хермине беше също като живота: винаги само в мига, никога не можеше да се прецени предварително! Сега тя ядеше и се отнасяше сериозно към печената гъска, салатата, тортата и ликьора, те ставаха предмет на нейната радост и оценка, на разговора и въображението ѝ. Щом вземаха празната чиния, започваше нова глава. Тази жена, която така съвършено ме бе прозряла; която, изглежда, знаеше за живота повече, отколкото всички мъдреци, умееше да се преобразява в дете и да се отдава на малката моментна игра на живота с изкуство, което без тържествени обреди ме превръщаше в неин ученик. Може би това да беше върховна мъдрост или най-проста наивност. Този, който умее да преживява мига, който така живее със съвремието и знае толкова приветливо и грижовно да цени всяко малко цвете край пътя, стойността на всеки кратък миг за игра, на него животът не може да навреди с нищо. И това весело дете със своя добър апетит, с шеговития си изтънчен вкус можеше ли да бъде едновременно мечтателка и истеричка, която си желае смъртта, или будна пресметливка, която

съзнателно и със студено сърце искаше да ме накара да се влюбя в нея и да ѝ стана роб? Не можеше. Не, тя просто беше отдадена напълно на мига, така имаше свободата да преживее всяко весело хрумване, също и всяка мимолетна тайнствена тръпка от далечни глъбини на душата.

Тази Хермине, която днес виждах за втори път, знаеше всичко за мене и ми се струваше невъзможно някога да имам тайна от нея. Допустимо беше тя да не разбира напълно моя душевен живот: в отношението ми към музиката, към Гьоте, към Новалис или Бодлер тя навярно не би могла да ме следва, но и това бе много съмнително, вероятно би вникнала и в него без никакви усилия. Ако ли не успееше, то какво ли бе останало от моя духовен живот? Не беше ли целият разбит и загубил своя смисъл. Но другите, най-личните ми проблеми и тъжби тя би разбрала, в това не се съмнявах. Скоро аз щях да ѝ говоря за Степния вълк, за трактата, за всичко и всичко, което досега бе съществувало само за мене, за което никога не бях проронвал дума пред жив човек. Не можех да устоя да не започна веднага.

— Хермине — казах аз, — неотдавна ми се случи нещо чудно. Един непознат ми даде малка напечатана брошурка, подобна на панаирджийска книжка, и в нея е описана цялата ми история — всичко, което се отнася до мене, съвсем точно. Кажи, не е ли странно?

— А как се казва книжката? — попита тя.

— Трактат за Степния вълк.

— О, степен вълк е знаменито и Степния вълк си ти? Ти ли трябва да си това?

— Да, аз. Аз съм същество, което е получовек и полувълк или само си въобразява, че е така.

Тя не отвърна нищо. Взря се изпитателно и с внимание в очите ми, после в моите ръце и за момент в погледа ѝ отново изплува предишната сериозност и мрачно страдание. Вярвах, че съм отгатнал мислите ѝ — дали съм достатъчно вълк, за да изпълня нейната „последна заповед“.

— Естествено това е твоя приумица — каза тя, като се върна към веселостта — или ако искаш, поетичен образ. Но в него има нещо вярно. Днес ти не си вълк, но преди, когато влезе в залата като паднал от луната, тогава в тебе имаше нещо зверско и тъкмо то ми се хареса.

Хермине млъкна поради някакво внезапно хрумване и каза смутено:

— Това звучи толкова глупаво, такава една дума като звяр или хищник. Не бива по този начин да се говори за животните. Да, те често са ужасни, но пак са много по-истински от хората.

— Какво значи истински? Как го разбираш?

— Е, ами поразгледай някое животно, една котка, куче или птица, или дори някое от красивите големи животни в зоологическата градина — пума или жираф! И ще видиш, че всички те са истински; че нито едно от тези животни не се притеснява и не чувства; че не знае какво да прави и как да се държи. Те не се стараят да ти импонират. Не играят. Те са такива, каквито са, като камъните и цветята или звездите на небето. Разбираш ли?

Разбирах.

— Обикновено животните са тъжни — продължи тя. — И когато някой човек е много тъжен, не защото, да речем, го боли зъб или е загубил пари, а защото за един час долавя какво е положението на всичко, целия живот и тогава е истински тъжен, в такъв момент той всякога малко прилича на животно — изглежда тъжен, но по-верен на себе си и по-хубав от обикновено. Така е и тъкмо такъв вид имаше, Степни вълко, когато те съзрях за пръв път.

— Хермине, а какво мислиш за онази книга, в която съм описан?

— О, знаеш ли, не искам непрестанно да мисля. Друг път ще поговорим за това. Може дори някога да ми я дадеш да я прочета. Или не, ако трябва отново да се заема с четене, тогава по-добре да ми дадеш една книга от тези, които сам си написал.

Тя помоли за кафе и известно време изглеждаше невнимателна и разсеяна. После изведнъж засия, като че ли размишленията ѝ бяха стигнали до своята цел.

— Намислих — каза тя радостно.

— Какво?

— През цялото време мислих какво да направим за фокстрота. И тъй, я кажи имаш ли стая, в която ние от време на време по за един час да можем да танцуваме? Може да е и малка, това няма значение, само долу да не живее някой, който после да се качи при нас и вдигне скандал, ако малко му се тропа на главата. Е, добре тогава, много добре. Значи можеш да се учиш да танцуваш вкъщи?

— Да — казах аз плахо. — Толкова по-добре. Но мисля, че за това ще бъде потребна и музика.

— Естествено, но внимавай сега, музика ти ще купиш, това ще струва най-много колкото един курс по танц при учителка. А от учителката ще спестиш, защото ще те уча аз сама. И музика ще си имаме колкото искаме, а грамофонът ще ни остане в добавка.

— Грамофонът ли?

— Разбира се, ти ще купиш един малък апарат и няколко плочи с танцова музика към него...

— Чудесно — извиках аз. — И ако ти наистина успееш да ме научиш да танцувам, тогава ще получиш грамофона като хонорар. Съгласна ли си?

Казах това много сърцато, ала то не идваше от сърце. Не можех да си представя в моя малък работен кабинет с книгите такъв един апарат, който не ми беше приятен, а имах много да възразя и срещу танцуването. Но все пак си помислих, че при случай човек може някога и да опита, макар да бях убеден, че съм твърде стар и скован и вече не ще мога да се науча. Но сега така стремглаво! За мен цялата работа бе бърза и бурна и аз усещах как се надига за съпротива всичко, което като стар разглезен познавач на музиката имах против грамофона, джаза и модерната танцова музика. Че сега в стаята ми заедно с Новалис и Жан Паул, в моята постница и убежище, където царяха само мисли, щеше да зазвучи и американски танцов шлагер, ми се струваше повече отколкото някой би могъл да иска от мене. Да, но го искаше не „някой“, а Хермине — тя имаше право да заповядва. И аз се подчинявах. Естествено се подчиних.

На другия ден следобед ние се срещнахме в едно кафене. Когато отидох, Хермине седеше вече там, пиеше чай и усмихната ми показа един вестник, в който бе открила моето име. Това беше едно от реакционните подстрекателски издания на моята родина, в което от време на време, като при непрестанна обиколка в кръг, се появяваха бурни статии с ругатни срещу мене. В годините на войната аз бях противник на войната, а след нея, при случай, призовавах към спокойствие, търпение, човечност и самокритика и се борех срещу ставащите всекидневно по-остри, по-глупави и по-диви националистически подстрекателства. И сега отново вестникът подемаше атака с тази статия, лошо написана, съчинена наполовина от самия редактор, наполовина със заемки от много подобни материали в пресата, която по дух беше близо до него. Известно е, че никой не

пише така лошо, както защитниците на една остаряваща идеология, и никой не върши занаята си по-нечисто и без добросъвестен труд. Хермине бе прочела статията и беше узнала, че Хари Халер е вредител, безотечественик и че естествено положението на отечеството не може да бъде друго освен лошо, докато се търпят такива хора и такива мисли и у младежта се насаждат сантиментални схващания за човечеството, вместо тя да се възпитава за военно отмъщение срещу изконния враг.

— Ти ли си това? — попита Хермине и посочи моето име. — Е, здравата си спечелил врагове, Хари. Ядосваш ли се?

Аз прочетох няколко реда — те бяха както обикновено, всяка една от тези шаблонни хули вече от години ми беше позната до втръсване.

— Не — казах аз, — не ме ядосва, отдавна съм свикнал. Няколко пъти изразих мнението, че всеки народ и дори всеки отделен човек, вместо да се приспива с измамни политически въпроси „за вината“, е по-добре да се саморазследва доколко той лично поради грешки, пропуски и лоши привички е съвиновен за войните и за всички други беди на света, навярно този е единственият път да се избегне следващата война. Те не могат да ми простят това, защото естествено се смятат за напълно невинни — кайзерът, генералите, едрите индустриалци, политиците, вестниците — никой не може да се самоупрекне и в най-малкото, никой няма каквато и да е вина. Би могло да се приеме, че в света всичко върви чудесно, само дето няколко десетки милиона убити лежат в земята. И виждаш ли, Хермине, ако такива статии с ругателства вече не могат да ме ядосат, понякога те все пак ме натъжават. Две трети от моите съотечественици четат този вид вестници, всяка сутрин и вечер четат такива дрънканици, всеки ден биват обработвани, предупреждавани, насъсквани, у тях подклаждат недоволство и озлобление, а целта и краят на всичко това е отново войната, следващата, идващата война, която положително ще бъде още по-ужасна, отколкото беше миналата. Всичко това е ясно и просто, всеки човек би могъл да го разбере и след един-единствен час на размисъл да стигне до същото заключение. Но никой не желае това, никой не иска да предотврати задаващата се война, никой не желае да спести на себе си и на своите деца поредната кланица за милиони щом не може да го получи на по-ниска цена. Един

час за размисъл, малко време да се съсредоточи в себе си и се запита доколко сам е съучастник в безредието и злината в света и съвиновник — видиш ли, никой не иска да го отдели! И в резултат ще продължава все така и идната война с усърдие ще се подготвя от много стотици хора ден подир ден. Откакто го знам, това ме скова и доведе до отчаяние, за мене вече няма „отечество“ и никакъв идеал, всичко е просто декорация за господата, които подготвят следващото клане. Няма смисъл да разсъдиш; да кажеш, да напишеш нещо човешко; няма смисъл хубави съждения да вълнуват ума ти — на двама-трима души, които постъпват така, се падат стотици вестници, списания, речи, официални и тайни заседания, а те ден след ден се стремят към точно обратното и го постигат.

Хермине ме бе слушала със съучастие.

— Да — каза тя сега. — Ти имаш право. Естествено отново ще има война, не е необходимо човек да чете вестници, за да го разбере. Това наистина натъжава, но няма смисъл. То е все едно човек да тъгува, че въпреки всички и всичко, което може да направи срещу това, някога неизбежно ще умре. Борбата срещу смъртта, мили Хари, е винаги красива, благородна, тя е чудесно и достойно дело, а значи — и борбата против войната. Но тя също и винаги е безнадеждна донкихотовщина.

— Това може би е вярно — потвърдих аз буйно, — но с истини като тези, че всички ние скоро ще трябва да умрем, следователно всичко е безразлично и все едно, целият живот става повърхностен и глупав. Да, трябва ли да отхвърлим всичко, да се откажем от всеки дух, от всеки стремеж, от всяка човечност и да оставим по-нататък да властват честолюбието и парите и на чаша бира да изчакаме следващата мобилизация?

Удивителен беше погледът, който Хермине ми хвърли сега — поглед, пълен с веселост, пълен с присмех и дяволитост; поглед на другарско разбиране и едновременно наситен с тегло, знание и шеметно дълбока сериозност.

— Ти не бива да мислиш така — каза тя съвсем майчински. — Твоят живот не става повърхностен и глупав, ако знаеш, че борбата ти ще бъде неуспешна. Много по-повърхностно е, Хари, ако ти, борейки се за нещо добро и идеално, смяташ, че лесно можеш да го постигнеш. Нима идеалите съществуват, за да бъдат постигнати? А нима ние,

хората, живеем, за да отменим смъртта? Не, ние живеем, за да се страхуваме от нея и после отново да я заобичае; тъкмо поради смъртта понякога за час животът заблестява пред нас така хубав. Ти си дете, Хари. Бъди сега послушен и ела с мене, днес имаме да свършим много. В този ден не искам повече да се торозя с мисли за войната и вестниците. А ти?

О, не, аз също бях готов да се откажа.

Ние отидохме заедно — това беше първата ни обща разходка из града — отидохме в един магазин за музикални инструменти и разгледахме грамофоните; отворяхме ги и ги затворяхме; карахме да ни ги пуснат и когато намерихме един много подходящ, приятен на вид и евтин, аз поисках да го купя, обаче Хермине не желаше да се решим толкова бързо. Тя ме възпря и трябваше да отида с нея и във втори магазин и там да претърсим всички системи и големини от най-скъпите и най-евтините грамофони, да ги прослушае и чак тогава Хермине се съгласи да се върнем в първия магазин и да купим намерения там апарат.

— Виждаш ли — казах аз, — можеше да се уреди по-просто.

— Смяташ ли? А тогава вероятно утре щяхме да видим същия апарат, изложен на друга витрина и с двадесет франка по-евтин. И освен това, да направиш една покупка е удоволствие, а което доставя удоволствие, трябва да се изпитва докрай. Ти имаш да се учиш още на много неща.

С един служител от магазина ние занесохме покупката в моето жилище.

Хермине огледа всекидневната ми много внимателно, похвали печката и дивана, опита столовете, вземаше книги в ръка, после дълго стоя пред фотографията на моята любима. Грамофона поставихме върху скрина между купчините с книги. И обучението ми вече започна. Хермине пусна плоча с някакъв фокстрот, показа ми първите стъпки, хвана ме за ръка и се залови да води. Аз послушно тропях, блъсках се в столовете, слушах нейните заповеди, не ги разбирах, настъпвах я и бях колкото непохватен, толкова и усърден. След втория танц тя се хвърли на дивана и взе да се смее като дете.

— Боже мой, колко си вдървен! Ама върви си просто, сякаш си тръгнал на разходка. Да се напругаш изобщо не е необходимо. Мисля, че ти вече дори се сгорещи. Е, хайде да починем пет минути! Виждаш

ли, да се танцува, когато човек умее, е толкова просто, както и да се мисли, а е много по-лесно за научаване. Сега няма да се отнасяш с такава нетърпимост към това, че хората не искат да се приучат на мислене, а предпочитат да нарекат господин Халер предател на страната си и спокойно да допуснат следващата война.

Подир един час Хермине си тръгна с уверението, че другия път щяло да върви по-добре. Аз не бях на същото мнение и бях много разочарован от моята тъпост и тромавост. През този час, както ми изглеждаше, изобщо нищо не бях научил и не вярвах, че втория път може да бъде по-добре. Не, и за танца са потребни способности, каквито напълно ми липсваха: веселост, невинност, лекомислие, замах. Ех, та нали отдавна си мислех, че с мен е така.

Но чудно, на следващия ден всъщност тръгна по-добре и дори започна да ми прави удоволствие и в края на часа Хермине твърдеше, че вече знам фокстрот. Ала когато от това заключи, че утре трябвало да отида с нея в някой ресторант да танцуваме, аз се изплаших много и се бранех със страст. Тя хладно ми напомни за моя обет да я слушам и ми поръча утре за чая да бъда в хотел „Баланс“.

Нея вечер аз си останах вкъщи, исках да чета и не можех. Страхувах се от утрешния ден; ужасна ми се струваше мисълта, че аз, стар, плах и чувствителен особняк, не само ще отида в едно от тези досадни модерни заведения за чай и танци с джазова музика, но и там сред много чужди хора ще трябва да танцувам, без още да умея. И признавам, надсмивах си се и се срамувах от себе си, когато сам в тихата си работна стая отворих и пузнах апарата; леко, по чорапи, започнах да репетирам стъпките на моя фокстрот.

На другия ден в хотел „Баланс“ свиреше малък оркестър, сервираха чай и уиски. Опитах се да подкупя Хермине, предложих ѝ сладкиши, помъчих се да я поканя и на бутилка вино, но тя беше неумолима.

— Днес ти не си дошъл тук за удоволствие. Това посещение е урок по танц.

И аз трябваше два-три пъти да танцувам с нея, а междувремежно тя ме запозна със саксофониста — един мургав хубав млад мъж от испански или южноамерикански произход, който, както тя каза, можел да свири на всякакви инструменти и да говори на всички езици по света. Този синьор, изглежда, беше много добър познат и приятел на

Хермине. Пред себе си той имаше два саксофона с различна големина и ги надуваше поред, докато неговите черни блестящи очи внимателно и със задоволство изучаваха танцуващите. За мое особено учудване към този безобиден хубав музикант аз изпитах нещо като ревност; не любовна ревност, защото, разбира се, между нас с Хермине не можеше и дума да става за любов, но по-скоро една духовна дружеска ревност, тъй като ми се струваше, че той не е съвсем достоен за интереса и необикновеното внимание — да, дори обожанието, което тя проявяваше към него. Тук ми се налага да правя смешни запознанства, мислех си аз умърлушен.

После Хермине бе канена за танц едно след друго и аз останах сам на чаша чай, слушах музиката, един вид музика, която дотогава не можех да търпя. Боже мили, мислех си аз, значи вече трябва да бъда въведен тука и да се чувствам като у дома си в този толкова чужд и противен и досега така грижливо избягван и дълбоко презиран от мене свят на безделници и хора на удоволствията, в еднообразния подражателски свят на кафенетата с мраморни масички, джазова музика, кокотки и търговски пътници! Натъжен, отпихах от чая си и гледах втренчено към полуелегантната тълпа. Две хубави момичета привлякоха погледа ми, две добри гъвкави танцьорки, които аз с удивление и завист следях с очи как танцуват красиво, весело и уверено.

Тогава Хермине се върна и беше недоволна от мене. Не съм бил тука, смъмряше ме тя, за да правя такава физиономия и да стоя неподвижно край масичката за чай, сега трябвало, молела ме, да си дам сърце и да танцувам. Как, та аз не познавам никого? Това не било необходимо. Нима не съм видял нито едно момиче, което да ми харесва?

Показах ѝ едното, по-красивото, което стоеше съвсем близо до нас: с хубава кадифена рокличка, късо остригани, гъсти руси коси и пълни женствени ръце. Хермине настоя веднага да отида и да го поканя. Отчаяно се противях.

— Че ние не се познаваме — казах аз нещастен, — пък и да бях хубав млад момък! Но такъв един стар скован глупак, който дори не умее да танцува, та тя ще ми се присмее!

Хермине ме изгледа с презрение.

— А дали аз ще ти се присмея, естествено ти е безразлично. Какъв страхливец си! Всеки, който се приближава до някое момиче, рискува да му се присмеят; това е нещо като залог. И тъй, рискувай, Хари, и в най-лошия случай се остави да ти се смеят, иначе моята вяра в послушанието ти ще се стопи.

Тя не отстъпваше. Със свито сърце аз станах и тръгнах към красивото момиче още щом музиката започна отново.

— Всъщност не съм свободна — каза момичето и ме погледна любопитно с големи живи очи, — но моят партньор, изглежда, се е заседял там на бара. Е, хайде тогава!

Аз я обгърнах и направих първите стъпки още учуден от това, че красавицата не ме отпрати и тъй като тя веднага схвана как стоят нещата, пое воденето. Танцуваше чудесно и това ме увлече, за няколко минути забравих всички задължения и правила на танца, просто плувах заедно с нея, усещах стегнатите ѝ бедра, пъргавите гъвкави колене, гледах нейното младо, сияещо лице, признах ѝ, че танцувам за първи път в живота си. Тя се усмихна и ме насърчи, с удивителна игривост отговаряше на моите възхитени погледи и ласкателни думи, не с реч, а с леки очарователни движения, които ни свързваха по-близко и по-привлекателно. Държах здраво дясната си ръка над талията ѝ, щастлив и усърден следвах движенията на нейните крака, ръце и рамене; за мое учудване нито веднъж не я настъпих и когато музиката свърши, ние двамата стояхме прави и ръкопляскахме, докато танцът не бе засвирен повторно и аз, старателен, влюбен и съсредоточен, още един път изпълних ритуала.

Когато танцът свърши — твърде рано, — красивото момиче в кадифе се оттегли и неочаквано до мен застана Хермине, която ни беше наблюдавала.

— Забелязваш ли нещо? — усмихна се тя с похвала. — Откри ли, че женските крака не са крака на маси? Е, браво! Фокс ти вече умееш, слава Богу, утре ще започнем с бостън, а след три седмици е балът с маски в залите на „Глобус“.

За музиката беше настанала пауза. Ние едва бяхме седнали и при нас дойде хубавият млад господин Пабло, саксофонистът, кимна ни и се настани до Хермине. Изглежда, че бяха много добри приятели. На мене обаче, признавам си, при първата ни среща този господин никак не ми хареса. Красив беше, това не можеше да се отрече, с красива

фигура и лице. Но други предимства аз не можех да открия у него. Също и владееенето на много езици за него бе лесно, та той изобщо не казваше нищо, само думите „моля“, „благодаря“, „да“, „разбира се“, „ало“ и тем подобни, които действително знаеше на много езици. Не, той, синьор Пабло, не говореше нищо, а изглежда, че и много не мислеше този хубав кабалеро. Неговото занимание беше да надува саксофона в джазовия състав и изглеждаше отдаден на тази професия с любов и страст. Понякога по време на свиренето неочаквано ръкопляскаше или си позволяваше други изблици на въодушевление, някак силно и напевно викаше „о-о-о, ха-ха-ха, ало“. Иначе видимо не бе способен за нищо друго на света, освен да бъде хубав, да се харесва на жените, да носи яки и връзки по най-новата мода, а също и много пръстени на ръцете. Неговото участие в разговора се изразяваше в това, че той седеше с нас, усмихваше ни се, гледаше ръчния си часовник и свиваше цигари, при което бе много сръчен. Тъмните му красиви очи на креол, черните къдри не криеха нито романтика, нито проблеми, нито мисли. Погледнат отблизо, красивият екзотичен полубог беше един доволен и малко разглезен младеж с приятни маниери — нищо повече. Заговорих с него за инструмента му, за тембъра в джазовата музика — той трябваше да види, че има работа със стар познавач и любител на музиката. Но не прояви никакъв интерес и докато аз от вежливост към него или собствено към Хермине предприех нещо като музикално-теоретично оправдаване на джаза, той се усмихваше добродушно на мене и моите старания и вероятно му беше съвършено неизвестно, че преди и освен джаза съществува и друга музика. Той беше мил; да, мил и вежлив, усмихваше се хубаво с големите си празни очи. Но между него и мене, изглежда, нямаше нищо общо; нищо от това, което нему се струваше важно и свято, не би могло да бъде и за мене такова — ние идвахме от противоположни краища на земята, в нашите езици нямаше нито една обща дума. (Но по-късно Хермине ми разказа нещо забележително. Тя разправи, че след този разговор Пабло ѝ напомнил за мене, да бъдела особено грижовна с този човек, който явно е много нещастен. И когато тя го попитала откъде заключава така, той казал: „Клетият, клетият човек! Че виж му очите! Не може да се смее!“)

Когато черноокият се бе сбогувал и музиката отново засвири, Хермине стана.

— Сега би ли могъл пак да танцуваш с мене, Хари? Или не желаеш повече?

И с нея днес аз танцувах по-безгрижно, по-свободно и по-весело, макар и не толкова волно и в самозабрава, както с другата. Хермине ме остави да водя и се притисна до мене нежно и леко като лист на цвете и при нея аз също открих и изпитах всички ония ту отзивчиви, ту отлитащи прелести. И от Хермине лъхаше на жена и любов, и нейният танц пееше нежно и съкровено красивата, примамваща песен на пола, и все пак аз не можех да отвърна на всичко това съвсем свободно и весело, не можех да му се обрека в пълен захлас. Хермине ми беше твърде близка, чувствах я свой другар, сестра, себеравна; тя приличаше на мен самия и на приятеля ми от младостта Херман — на мечтателя, поета, пламенния събрат при моите духовни занимания и безразсъдства.

— Аз зная — каза тя после, когато заговорих за тези неща, — добре зная, че е така. И въпреки това наистина ще те накарам да се влюбиш в мене, но не бива да се бърза. Засега сме другари, хора, които се надяват да станат приятели, тъй като сме се опознали. Сега и двамата искаме да се учим един от друг и да играем един с друг. Аз ще ти покажа моя малък театър, ще те науча да танцуваш, да бъдеш малко весел и глупав, а ти ще ми откриеш своите мисли и малко от познанията си.

— Ах, Хермине, та аз нямам какво толкова да ти покажа, ти знаеш много повече от мене. Какъв забележителен човек си ти, момиче! Всякога ме разбираш и си на една крачка преди мене. Значи ли аз нещо за тебе? Не съм ли ти досаден?

Тя сведе надолу потъмнял поглед.

— Не обичам да те слушам да говориш така! Помисли за вечерта, когато ти, съсипан и отчаян, изплува от твоята мъка и самотност, пресече моя път и ми стана другар! Защо смяташ тогава те познах и можах да те разбера?

— Защо, Хермине? Кажи ми!

— Защото и аз съм като тебе. Защото и аз съм така сама, както и ти, а живота, хората и себе си мога да обичам и вземам сериозно също толкова малко, колкото и ти. Наистина винаги има по неколцина такива хора, които изискват от живота най-възвишеното и трудно могат да се примирят с неговата глупост и суровост.

— Ох, ти! — извиках дълбоко учуден. — Приятелко, аз те разбирам, никой няма да те разбере по-добре от мене. И въпреки това ти си ми загадка. Ти с такава лекота се справяш с живота, изпитваш такава преклонение към дребните неща и наслади, така владееш изкуството да се живее. Как може ти да страдаш от живота? Как може ти да се отчайваш?

— Аз не се отчайвам, Хари. Но да страдам от живота, о, да, в това имам опит. Ти се учудваш, че не съм щастлива, защото мога да танцувам и така добре да плувам по повърхността на живота. А пък аз, приятелю, се чудя, че ти си толкова разочарован от живота, понеже се чувстваш у дома си в най-хубавите и най-дълбоки неща — в духа, в изкуството, в мислите, — затова ние се привличаме един друг, затова сме като брат и сестра. Аз ще те науча да танцуваш и да играеш, да се смееш и все пак да не си доволен. А от тебе ще науча да мисля, да зная и пак да не съм доволна. Знаеш ли, че ние двамата сме деца на дявола?

— Да, такива сме. Дяволът е духът, а ние сме неговите нещастни деца. Ние сме изпаднали от природата и висим в празнотата. Но сега ми хрумна нещо. В трактата за Степния вълк, за който ти разказах, е написано нещо за това, че е само измислица на Хари, ако той вярва, че има една или две души, че се състои от една или две личности. У всеки човек има десет, сто, хиляда души.

— Това много ми допада — извика Хермине. — При тебе например духовното е много високо развито и затова ти си толкова изостанал във всички други малки изкуства на живота. Мислителят Хари е на сто години, а танцьорът е роден едва преди половин ден. Него сега ще поведем напред и всичките му малки братчета, които са също така невръстни, глупави и неразвити, какъвто е той.

Тя ме гледаше усмихната и попита тихо, с променен глас:

— А как ти се хареса Мария?

— Мария? Коя беше тя?

— Момичето, с което танцува. Хубаво момиче, много хубаво. Ти вече малко се влюби в нея, доколкото мога да забележа.

— Че ти познаваш ли я?

— О, да, ние се познаваме доста добре. Много ли ти се хареса?

— Тя ми допадна и аз се радвам, че беше толкова внимателна към моето танцуване.

— Ех, ако това беше всичко. Ти трябва малко да я поухажваш, Хари. Тя е много хубава и танцува толкова добре, а и вече си влюбен в нея. Вярвам, че ще имаш успех.

— О, това изобщо не засяга честлюбието ми.

— Сега поизлъга малко. Аз, разбира се, знам, че някъде по света имаш любима, с която се виждаш два пъти в годината, за да спориш с нея и тогава. Да, много хубаво от твоя страна е, ако искаш да останеш верен на тази забележителна приятелка, но позволи ми да не го вземам за съвсем сериозно! Изобщо, подозирам те, че приемаш любовта страшно сериозно. Разбира се, можеш да го правиш, да обичаш по своя идеален начин колкото си искаш, твоя работа си е, нямам грижа за това. Но онова, за което ще се погрижа, е да изучиш по-добре малките, леките изкуства и игри в живота, в тази област аз съм ти учителка и ще бъда по-добра наставница от твоята идеална любима, разчитай на това. На теб наистина ти е потребно отново да спиш с някое хубаво момиче, Степни вълко.

— Хермине — извиках измъчен, — та погледни ме, стар човек съм.

— Ти си едно малко момче. И точно както доста си се ленил да се научиш да танцуваш, докато почти не беше станало твърде късно, така също не си си дал труда и да се научиш да любиш. Разбира се, да обичаш идеално и трагично, приятелю, ти умееш превъзходно, не се съмнявам и ти изказвам цялото си уважение! Но сега ще се научиш да обичаш и малко обикновено, човешки. Началото естествено вече е направено, скоро можеш да бъдеш заведен на бал. Само че преди това трябва да научиш и бостън, утре ще започнем с него. Ще дойда в три часа. А как впрочем ти харесва музиката тук?

— Отлична е.

— Виждаш ли, това също е напредък, ти вече се понаучи. Досега не можеше да търпиш цялата тази танцова и джазова музика, намираше я твърде несериозна, незадълбочена, а сега видя, че не е нужно тя да се взема сериозно, обаче се случва да е много приятна и очарователна. Впрочем без Пабло целият състав тук не би представлявал нищо. Той го води, той го разпалва.

Както грамофонът разваляше атмосферата на аскетическа духовност в работната ми стая, както американските танци проникнаха, чужди и смуцаващи, дори съсипващи, в моя грижливо

поддържан музикален свят, така от всички страни нахлуваше новото, страшното, разложителното в досега толкова остро очертания и строго затворен мой живот. Трактатът за Степния вълк и Хермине имаха право с тяхното учение за хилядите души. Всекидневно наред с всички стари в мене се показваха и още няколко нови души; предявяваха претенции; вдигаха шум и сега аз ясно като картина виждах пред себе си заблудата относно моята досегашна личност. Сам бях придал значение на няколкото способности и сръчностите, в които случайно можех да се проявя силно; бях нарисувал портрета на един Хари и заживял живота на Хари, който собствено не беше нищо освен един много изтънчен и образован познавач на поезия, музика и философия. Целия остатък от личността ми, целия останал хаос от способности, влечения, стремежи възприемах като досаден и нарекох с името Степен вълк.

Междувременно този прелом от моята заблуда, това разпадане на собствената ми личност в никакъв случай не беше само приятно и забавно приключение, напротив — често биваше силно болезнено, често пъти непоносимо. Грамофонът неведнъж звучеше наистина сатанински сред това обкръжение, където всичко беше настроено в много по-други тонове. И от време на време, когато танцувах моя уанстеп в някой модерен ресторант, сред мнозинството от елегантни епикурейци и парвенюта, ми се струваше, че съм предател на всичко, което някога е било за мене достойно за уважение и свято в живота. Ако Хермине би ме оставила сам дори за осем дни, то скоро отново бих се измъкнал от тези мъчителни и комични епикурейски опити. Но Хермине беше постоянно с мене. Макар да не я виждах всеки ден, имах чувството, че неотстъпно ме гледа, придружава, пази, одобрява постъпките ми и с усмивка чете по лицето ми всички мои мисли за отклонение и бягство.

С все по-голямото разрушаване на това, което преди бях наричал моя личност, започнах също да разбирам защо въпреки цялото отчаяние трябваше така ужасно да се страхувам от смъртта и взех да забелязвам, че и този дяволски и позорен страх от смъртта е дял от старото ми бюргерско лъжливо съществуване. Досегашният Хари Халер — талантливият творец; познавачът на Моцарт и Гьоте; авторът на бъдещи интерес наблюдения върху метафизиката на изкуството, върху гениалното и трагичното, върху човечността; печален отшелник

в своята препълнена с книги постница, — черта по черта бе подложен на самокритика и не я издържа в никое отношение. Този надарен и интересен господин Халер наистина проповядваше разум и човеколюбие и протестираше срещу суровостта на войната, но по време на войната не допусна да бъде изправен до стената и разстрелян, както би отговаряло на действителната последователност на убежденията му, а откри някаква форма за приспособяване, крайно почтена и благородна естествено, но все пак компромис. По-нататък той беше противник на властта и експлоатацията, но имаше вложени в банката доста ценни книжа от индустриални предприятия, чиито лихви харчеше без никакво угризение на съвестта. Така беше и във всичко. Хари Халер действително чудесно беше предрешен като идеалист и презиращ света човек, като тъжен отшелник и гръмовен пророк; всъщност обаче той бе буржоа и намираше осъдителен живота, който Хермине водеше; ядосваше се за нощите, пропилены в ресторантите, също и за прахосваните там талери; бе с утежнена съвест и в никакъв случай не копнееше за своето освобождаване и усъвършенстване, а напротив, буйно се стремеше към някогашните удобни времена, когато неговите духовни игри още му доставяха удоволствие и му носеха слава. Също така читателите на вестниците, които той презираше и осмиваше, копнееха да се върнат към идеалното време отпреди войната, защото това беше по-удобно, отколкото да се поучат от изстраданото. По дяволите, да се погнушиш от този господин Халер! И въпреки това аз се бях вкопчил в него или може би във вече разпадащата се негова маска, в кокетирването с духовното, в бюргерския му страх пред безредното и случайното (към което спадаше и смъртта) и с присмех и обзет от завист, сравнявах възникващия сега нов Хари, този малко плах и смешен дилетант от танцовите зали, с оня някогашен, измамно идеален образ на Хари, в който междувременно той бе открил всички фатални черти, които някога така много го бяха възмутили в притежаваната от професора гравюра на Гьоте. Той самият, старият Хари, беше точно същият, някакъв бюргерски идеализиран Гьоте, такъв един герой на духа, с много благороден поглед, възвишеност, дух и човеколюбие и тези качества лъщяха като брилянтин, и почти беше трогнат от благородството на собствената си душа. По дяволите, този прекрасен образ във всеки случай имаше и много грозни пукнатини, идеалният

господин Халер бе жалко повален. Той изглеждаше също като някакъв ограбен от разбойници знатен човек в окъсани панталони, който би постъпил по-умно сега да научи ролята на бедняк, но той носеше дрипите си, като че ли по тях още висяха ордени, и плачливо продължаваше да претендира за изгубеното си достойнство.

Отново и отново се срещях с музиканта Пабло и моята преценка за него трябваше да бъде променена дори само затова, защото Хермине толкова го обичаше и усърдно търсеше компанията му. В паметта ми Пабло се беше очертал като една хубава нула, дребен, малко суетен красавец, едно забавно дете, което не създава проблеми, с радост надува своята панаирджийска тръба и лесно може да бъде ръководено с похвала и шоколад. Но Пабло не питаше за моите преценки, към тях беше също така равнодушен, както и към музикалните ми теории. Постоянно усмихнат, той ги слушаше любезно и приветливо, но никога не даде истински отговор. Въпреки това, изглежда, че аз бях събудил някакъв интерес у него, той видимо полагаше усилия да ми се хареса и да ми покаже своето благоразположение. Когато веднъж при тези безрезултатни разговори бях раздразнен и почти груб, той ме погледна в лицето, смутен и тъжен, взе лявата ми ръка и я погали; от една малка златна табакера ми предложи за смъркане нещо, което щяло да ми подейства добре. Аз попитах Хермине с поглед, тя кимна утвърдително, взех и смъркнах и всъщност скоро се почувствах побдър и по-весел, вероятно прахът съдържаеше кокаин. Хермине ми разказа, че Пабло имал много такива средства, които получавал по тайни пътища, понякога ги предоставял на приятели и бил майстор в тяхното смесване и дозиране: средства за успокояване на болки, за сън и такива, предизвикващи приятни сънища, развеселеност, любовно настроение.

Веднъж аз го срещнах на улицата край кея, и той тръгна с мене без каквото и да е колебание. Най-после този път ми се удаде да го накарам да говори.

— Господин Пабло — казах му аз; той си играеше с тънко черно, украсено със сребро бастунче, — вие сте приятел на Хермине, това е причината, поради която ме интересувате. Но трябва да ви кажа, че с вас никак не ми е лесно да беседвам. Много пъти правих опит да поговорим за музиката. Би ми било интересно да чуя вашето мнение,

възраженията, преценката ви. Ала вие не сметнахте за нужно да ми дадете дори и най-малкия отговор.

Той сърдечно ми се усмихна, но този път не остана дължен с отговора, а каза съвсем спокойно:

— Виждате ли? По мое мнение няма никаква стойност да се говори за музиката. Аз никога не говоря за музика. Какво бих могъл да кажа в отговор на вашите мъдри и правилни думи? Вие наистина имате право във всичко, каквото казвате. Но виждате ли, аз съм музикант, не съм учен и не смятам, че в музиката има някаква стойност да бъдеш прав, да притежаваш вкус, образование и всичко от този род.

— Е, да, а какво има стойност?

— Това, че човек свири, господин Халер, толкова добре, толкова много и интензивно, колкото му е възможно. Това е, моєю. Ако аз имах в главата си всички произведения на Бах и Хайдн и можех да кажа върху тях и най-умните неща, то с това не бих допринесъл за никого нищо. Но щом взема моя саксофон и изсвиря едно стремително „шими“, все едно дали мелодията му е добра или лоша, тя ще достави радост на много хора, ще се влее в кръвта им и ще ги накара да затанцуват. Само това има стойност. Погледнете някога в бална зала лицата на хората в момента, в който след една по-дълга пауза музиката отново започва, как блясват очите, краката трепват, лицата почват да се усмихват! Това е, заради което човек се занимава с музика!

— Много добре, господин Пабло, но има не само чувствена музика, има и духовна. Съществува не само тази, която свирят тъкмо в момента, а и безсмъртна музика, тя продължава да живее дори и ако не се изпълнява сега. Някой може да лежи сам в леглото си и в мислите му да се събужда мелодията от „Вълшебната флейта“ или от „Страсти по Матей“ и тогава музиката оживява без един-единствен човек да свири на флейта или да докосне с лък цигулка.

— Разбира се, господин Халер. Също и „Yearning“^[6] и „Valencia“ всяка нощ могат да бъдат възпроизведени безгласно от много самотни и мечтателни хора; и най-бедната машинописка стои в канцеларията с последния уанстеп в главата, удря по клавишите в неговия такт. Вие сте прав, всички самотни хора, аз гледам с добро око на това, си имат своята безмълвна музика, все едно дали е „Yearning“, „Вълшебната флейта“ или „Valencia“. Но откъде тези хора вземат своята самотна безмълвна музика? Получават я от нас, от музикантите,

тя трябва първо да бъде изсвирена и чута и да влезе в кръвта, преди някой у дома, в своята стаичка, да мисли и мечтае за нея.

— Съгласен съм — казах аз хладно, — без това не може. Но не бива Моцарт и най-новият фокстрот да се поставят на едно стъпало. И не е без значение дали вие свирите на хората божествена и вечна музика, или евтини музикални едnodневки.

Когато Пабло долови възбудата в моя глас, веднага придаде най-мил израз на лицето си, с ласкаво движение поглади ръката ми, а гласът му прозвуча с невероятна мекота.

— Ах, мили господине, със стъпалата вие навярно имате пълно право. Аз, разбира се, нямам нищо против това, че поставят Моцарт и Хайдн, и „Valencia“ на желаните от вас стъпала. Това ми е съвсем безразлично, аз не решавам нищо за тези стъпала и не ме питат за тях. Навярно Моцарт ще се свири и след сто години, а „Valencia“ може би и след две — вече не; вярвам, че спокойно трябва да предоставим това на добрия Бог, той е справедлив, а в негови ръце е продължителността на живота на всички ни, също и за всеки валс и всеки фокстрот сигурно той ще отсъди правилно. Ние, музикантите, обаче трябва да направим своето, това, което ни е дълг и задача: да свирим всичко, за което в момента хората копнеят, и да го свирим красиво, с проникновение, доколкото ни е възможно.

Въздишайки, изоставих разговора. С този човек не можеше да се излезе наглава.

В някои мигове старо и ново, болка и наслада, страх и радост се смесваха съвсем чудновато. Аз бивах ту във висината, ту в преизподнята, най-често и в двете едновременно. Старият и новият Хари живееха ту в ожесточен спор, ту в мир. Понякога старият Хари изглеждаше съвсем безжизнен, мъртъв и погребан, ала ненадейно възкръсваше, заповядваше, потискаше и знаеше всичко по-добре, а новият, малкият млад Хари се срамуваше, мълчеше и оставяше да го притиснат до стената. В други часове младият Хари сграбчваше стария за гърлото и смело го стискаше, наставаше време на много стенания, на безброй мъчителни борби и неотстъпни мисли за бръснача.

Често обаче мъка и щастие ме връхлитаха в обща вълна. Така беше в мига, когато вечерта, след моя първи опит да танцувам на

публично място, влязох в спалнята си и с неопишуемо удивление, почуда, страх и възторг намерих хубавата Мария легнала в леглото ми.

От всички изненади, които Хермине ми беше правила досега, това беше най-силната. Защото аз нито за момент не се усъмних, че тази райска птичка ми беше изпратена от нея. Поне бях прекарал вечерта с Хермине, а слушах в катедралата едно добро изпълнение на старинна църковна музика — беше чаровен и тъжен излет в моя нявгашен живот, в полята на младостта ми, в пределите на идеалния Хари. Във високата и просторна готическа църква, чийто красив свод с мрежеста нерватура от време на време трепваше призрачно жив в играта на малкото светлини, аз слушах пиеси от Букстехуде, Пахелбел, Бах, Хайдн. Отново вървах по любимите стари пътища, отново чух прелестния глас на една изпълнителка на Бах, с която някога дружах и бях преживял много изключителни концерти. Звучите на старинната музика, безкрайното ѝ достолепие и святост разбудиха у мене цялата извисеност, всички очарования и възторзи на младостта. Скръбен и унесен, аз седях в издигнатата задна част на църквата и за един час гостувах в този благороден и честит свят, който някога беше моя родина. При един дует от Хайдн изведнъж се просълзах, не дочаках края на концерта, отказах се от нова среща с певицата (ех, колко лъчезарни вечери бях прекарал някога след такива концерти с музикантите), с нечути стъпки излязох от катедралата, уморено вървах по нощните улички, където тук и там, зад прозорците на ресторантите, джазови състави свиреха мелодиите на сегашния ми живот. Ох, в какъв мрачен низ от заблуди се превърна моят живот!

Бродейки в тази нощ, аз дълго премислях особеното си отношение към музиката и повторно открих тази колкото вълнуваща, толкова и злокобна близост с музиката като съдба на цялата немска душевност. В немския дух господства майчиното право, свързаността с природата под формата на една хегемония на музиката, каквато никога друг народ не е познал. Ние, интелектуалците, вместо мъжествено да се защитаваме срещу нея и да се покоряваме на духа, на логоса, на словото и да се вслушваме в тях, всички мечтаем за един език без думи, който да изяснява неизяснимото и да изразява неизразимото. Вместо да свири колкото може по-вярно и добросъвестно на своя инструмент, немският интелегент постоянно е в противоборство със словото и разума и кокетира с музиката. И в музиката, в чудните

блажени звукови образи, в удивителните прелестни чувства и настроения, които никога не са били подтикнати до осъществяване, немският дух се е пилял и е пропуснал повечето от своите истински задачи. Всички ние, интелегентите, не се чувствахме у дома си сред действителността — бяхме ѝ чужди и враждебни, затова и в нашата действителност, в нашата история, в политиката и общественото ни мнение ролята на духа е била толкова жалка. Да, аз често премислях това, а понякога и не без да изпитвам неудържимия копнеж веднъж да участвам в извайването на тази действителност, веднъж да бъда сериозно и отговорно деен, вместо винаги да се занимавам само с естетика и духовно художествено занаятчийство. Всякога обаче това свършваше с примирение, с безропотна подчиненост на злата участ. Господата от генералитета и тежката индустрия са напълно прави — с нас, „интелигентите“, нищо не можеше да се предприеме, ние бяхме ненужно, чуждо на действителността, безотговорно общество от остроумни бърбивци. Ох, по дяволите! Бръснач!

Така, изпълнен от мисли и отзвучите на музиката, със сърце, натезало от скръб и отчаян копнеж за живот, за действителност, за смисъл, от копнеж по безвъзвратно загубеното, най-после аз се прибрах у дома, изкачих стълбището, запалих лампата във всекидневната и напразно се опитах да почета малко. Спомних си за уговорката, която ме заставяше утре вечер да отида на уиски и танци в бар „Сесил“, и почувствах спотаен гняв и горчивина не само към себе си, но и към Хермине. Може би го прави с добро и искрено намерение, навярно тя е чудесно същество, но би било по-хубаво, ако тогава ме оставеше да загина, вместо да ме въвлича и увлича в този объркан, чужд свят на игра, чийто блясък е измамен, където аз все пак винаги ще остана другоземец и където най-доброто в мене запустява и чезне в нищета.

И така тъжен си угасих светлината, тъжен си отидох в спалнята, тъжен започнах да се събличам. Тогава ме смути един необичаен дъх, лекият мирис на парфюм. Оглеждайки се, видях хубавата Мария да лежи в леглото ми, усмихната малко плахо, с големи сини очи.

— Мария! — казах аз. И първата ми мисъл беше, че моята хазайка ще ме предупреди да напусна, ако узнае това.

— Дойдох — изговори тя тихо, — сърдите ли ми се?

— Не, не. Зная, Хермине ви е дала ключа. Нали?

— О, вие се сърдите. Ще си отида.

— Не, прелестна Мария, останете! Само че тъкмо тази вечер аз съм много тъжен, днес не мога да бъда весел, навярно утре ще ми се удаде отново.

Аз се наведох малко над нея, тогава тя обхвана главата ми със своите големи здрави длани, привлече ме към себе си и дълго ме целуна. После седнах на леглото до нея, улових ръката ѝ, помолих я да говори тихо, тъй като не биваше да ни чуят, и се вгледах в красивото ѝ пълно лице, което лежеше на възглавницата ми, чуждо и чудесно като голям цвят. Тя бавно притегли ръката ми към устните си, после под одеялото и я положи на своята топла, тихо дишаща гръд.

— Не е потребно да бъдеш весел — каза тя. — Хермине вече ми говори, че си угрижен. Всеки може да разбере това. Харесвам ли ти още? Неотдавна, когато танцувахме, беше много влюбен.

Целувах я по устните, очите, шията и гърдите. Допреди миг мислех за Хермине с горчивина и упрек. Сега държах в ръце нейния подарък и бях благодарен. Ласките на Мария не нараняваха чудната музика, която бях слушал днес, те бяха достойни за нея и нейно осъществяване. Бавно отмахвах завивката от красивата жена, докато, целувайки я, не стигнах до пръстите на краката ѝ. Когато легнах при Мария, нейното лице-цвят ми се усмихваше.

В тази нощ, до Мария, аз не спях дълго, а дълбоко и здраво като дете. И пробудил се, преди да заспя отново, пиех нейната красива весела младост и от тихото ѝ бърбрене узнах куп интересни неща за живота им — на нея и на Хермине. Знаех твърде малко за този вид създания и за техния живот, по-рано само в театралните среди случайно бях срещал подобни същества — както мъже, така и жени, които принадлежат наполовина на изкуствата, наполовина към света на чувствените наслади. Едва сега пред мен се разкриваше малко от един своеобразен, странно невинен и странно покварен живот. Всички тези момичета, най-често от бедни семейства, твърде умни и твърде хубави, за да отдадат целия си живот единствено на някаква лошо платена и безрадостна работа колкото за хляба, преживяваха ту от случайни занятия, ту осребрявайки своята прелест и любезност. Случваше се да прекарат по няколко месеца над пишещата машина, понякога биваха любовници на богати епикурейци, получаваха пари и подаръци; идваха времена, когато носеха кожи, возеха се в автомобили, живееха в

люксозни хотели, а после — други времена — на живот в тавански стаички. Общо взето, никак не горяха от желание да се омъжат, но при случай наистина можеха да бъдат склонени чрез някое много примамливо предложение. Някои, без жар в любовта, проявяваха благоволение неохотно и само при спазаряване за най-високата цена. Други, към тях спадаше и Мария, бяха необикновено жадни и надарени за любов; повечето с опит в любовта и с двата пола; те живееха единствено заради любовта и постоянно, заедно с официалните си и плащащи приятели, имаха удоволствието и на други любовни връзки. Усърдни и заети, угрижени и лекомислени, умни и все пак безразсъдни, тези пеперуди живееха колкото детински, толкова и изтънчено. Независими, продажни, но не за всеки, очакваха своя дял от щастие и добро време; влюбени в живота, като държаха на него много по-малко от бургерите, винаги готови да последват някой приказан принц в неговия замък, и винаги с една полуосъзната увереност за тежък и печален край.

Мария ме научи — в онази дивна първа нощ и през следващите дни — на много не само чаровни нови игри и чувствени наслади, но и на ново разбиране, ново презиране и нова любов. Светът на танцовите зали и увеселителните заведения, на кината, баровете и хотелските чайни, където за мене, отшелника и естета, все още имаше нещо малоценно, забранено и унижително, за Мария, за Хермине и техните приятелки беше просто светът, който — нито добър, нито лош — не заслужава ни възделение, ни омраза в този свят, и в който цъфтеше техният кратък копнеж живот. В него те се чувстваха сведущи и опитни. Те обичаха някоя марка шампанско или някакво блюдо, специалитет на залата, в която поднасят печено на скара, както ние обичаме един композитор или поет, и проявяваха такава щедрост на възхита, умиление и трогнатост към нов танцов шлагер или сантиментална сладникава мелодия, изпълнявана от някой джазов певец, каквито хората като нас — към Ницше или Хамсун. Мария ми разказваше за оня хубав саксофонист Пабло и за един американски напев, който понякога ѝ пеел; тя говореше за това въодушевено, с удивление и любов, които ме развълуваха и трогнаха много повече, отколкото екстазът на някой високо образован човек от изискани и благородни наслади от изкуството. Какъвто и да бе напевът, аз бях готов ведно с нея да го обичам до полуда; любвеобилните думи на

Мария, нейният поглед, заискрил копнежно, врязваха широки прорези в моята естетика. Наистина имаше известни прекрасни творби, няколко изискано прекрасни, които ми изглеждаха възвишени извън всеки спор и съмнение (над всички стоеше Моцарт), но къде беше границата? Нима всички ние, познавачи и критици, в младостта си не бяхме обичали пламенно произведения на изкуството и творци, които днес ни се струват съмнителни и злокобни? Не беше ли така с отношението ни към Лист, към Вагнер, за мнозина дори и към Бетховен? Детското умиление на Мария, разцъфнало при напева от Америка, не беше ли едно също така красиво, извисено над всяко съмнение преживяване на изкуството, каквото е вълнението на някой член на висш учебен съвет от „Тристан“ или възторгът на един диригент от Деветата симфония? И нима това не бе в особено добро съзвучие с възгледите на господин Пабло и не му даваше право?

Изглежда, че и Мария обичаше много този красавец Пабло.

— Той е хубав човек — казах аз — и на мене ми харесва много. Но кажи ми, Мария, как можеш наред с него да обичаш и мене, скучен старик, който не е хубав и дори косите му вече сивеят, не умее да свири на саксофон и да пее английски любовни песни?

— Не говори така грозно — каза тя повелително. — То е съвсем естествено. И ти ми харесваш, и ти имаш в себе си нещо хубаво, мило и особено, трябва да останеш такъв, какъвто си. За тези неща не бива да се говори и да се иска сметка. Видиш ли, когато ме целуваш по шията или ухото, аз долавям, че ме обичаш, че ти харесвам; ти можеш да целуваш по такъв един начин, сякаш с мъничко плахост, а тя ми говори: Той те обича, той е благодарен заради хубостта ти. Това много, много ми харесва. А после у друг мъж ми е по сърце тъкмо противоположното, че привидно не ми се удивлява и ме целува така, като че ли е милост от негова страна.

Отново заспахме. И пак се събудих, непрестанал да я държа в обятията си, нея, моето красиво, красиво цвете.

И чудно — красивото цвете все пак неизменно оставаше дар, поднесен ми от Хермине! Тя неизменно стоеше зад този дар; беше скрита в него като зад маска. А между това неочаквано помислих за Ерика, моята далечна зла любима, клетата ми приятелка. По хубост едва ли отстъпваше на Мария, макар не така цъфтяща и волна, а и победна на малки гениални изкуства в любовта, и тя стоя няколко мига

пред мен като видение, ясно и болезнено, обичана и дълбоко вплетена в съдбата ми, и отново изчезна в съня, в забравата, в леко натъжаващата далнина.

И в тази красива нежна нощ пред мен изплуваха много картини на моя живот, който толкова дълго протичаше пуст, беден, безлик. Сега, вълшебно отприщен от Ерос, изворът на виденията бликаше дълбок и пълноводен и за мигове сърцето ми замираше от възхита и тъга от това, колко богата бе картинната галерия на живота ми, как душата на клетия степен вълк беше пълна с високи вечни звезди и съзвездия.

Детството и майка ми се провиждаха, нежни и озарени като далечен, безкрайно син, потънал в унес планински дял; звучеше, непоколебим и ясен, хорът на моите приятелства, започвайки с приказния Херман, духовния брат на Хермине; уханни и неземни като влажни, разцъфнали от водните гълбини цветя, изплуваха образите на много жени, които бях обичал, желал и възпявал, а само с малко от тях се свързах и се опитах да притежавам. Появи се и моята жена, с която преживях няколко години. Тя ме научи на другарство, спорове и примирения, и въпреки всички житейски несгоди, у мен се бе запазило живо дълбинно доверие към нея до деня, когато, обезумяла и болна, ме напусна с внезапно бягство и диво възбунтуване, а аз открих колко много съм я обичал и колко дълбоко съм ѝ вярвал, че този срыв на доверието ме бе засегнал толкова тежко и за цял живот.

Тези видения — те бяха хиляди, със или без имена, — завърнали се всички, изплуваха млади и обновени от извора на любовната нощ и аз отново знаех забравеното сред страданието, че те бяха богатството и ценността на живота ми и неразрушими продължаваха да съществуват. Преживяванията, превърнали се в звезди, които можех да забравя, но не и да унищожа, чийто низ беше сказанието за моя живот, а звездният им блясък — ненакърнимата стойност на моето битие. Животът ми беше мъчителен, с погрешни стъпки, нещастен, водеше към отказ и отрицание, горчеше от съдбовната сол на цялото човечество, но той беше богат, горд и богат; дори и в страданието — царствен. И ако краят на пътя до залеза бъдеше напълно и още по-жалко пропилян, сърцевината на този живот беше благородна, тя имаше облик и раса, не се касаеше за пфениги, а за звезди.

Оттогава измина вече доста време, много неща се случиха и се промениха, мога да си спомня само за малко подробности от онази нощ: за отделни думи, разменени между нас; за отделни жестове и действия на дълбока любовна нежност; за звездно ясните мигове на събуждането от тежкия сън на любовната изнемога. Но в онази нощ, за пръв път от началото на падението ми, моят собствен живот ме погледна с неумолимо сияещи очи, където отново възприех случая за съдба, а развалините, с които беше осеяно битието ми — за божествени отломки. Моята душа отново пое дъх, очите ми прогледнаха и за минути долавях пламнал, че ми е необходимо единствено да събера разпръснатия свят от видения, единствено да издигна до цялостен образ живота ми като Хари Халер Степния вълк, за да премина сам в света на виденията и да бъда безсмъртен. Нима всеки човешки живот не означава един пристъп към тази цел и опит да бъде достигната?

На сутринта, след като бях разделил закуската си с Мария, трябваше незабелязано да я изведа от къщата и това ми се удаде. Още същия ден в близък градски квартал наех за себе си и нея една стаичка, която бе определена само за нашите срещи.

Хермине, моята учителка по танц, идваше, върна на дълга си, и аз трябваше да уча бостън. Тя бе строга и неумолима и не ме освободи от нито един час, защото беше решено, че ще отида с нея на предстоящия бал с маски. Бе ме помолила за пари заради маскарадния ѝ костюм, обаче отказваше да обясни каквото и да е във връзка с него. Все още ми беше строго забранено да я посещавам или дори да узная къде живее.

Това време преди маскарада, около три седмици, бе необикновено хубаво. Мария ми се струваше първата истинска любовница, която съм имал в живота. От жените, които бях обичал, винаги изисквах интелект и образование, без някога да разбера напълно, че и най-богатата духовно и относително най-образованата жена нивга не бе отговорила на логоса в душата ми, а постоянно му се противопоставяше. Аз отивах при жените ведно с моите мисли и проблеми и би ми изглеждало напълно невъзможно да обичам по-дълго от час някое момиче, което едва ли е прочело една книга, почти не знае какво значи четене и не би могло да различи Чайковски от Бетховен. Мария нямаше образование, не ѝ бяха потребни тези

заобиколни пътища и светове-заместители, всички нейни проблеми израстваха непосредствено от сетивността ѝ. Нейното изкуство и задача беше с дадената ѝ сетивност, с особената си фигура, със своите цветове, коси, кожа, със своя глас и темперамент да постигне възможно най-голямата плътска наслада и любовно щастие. За всяко умение, за всяка извивка на своите очертания, за най-нежното изваяние да намери у любимия отзвук, разбиране и с вълшебство да извлече жива ощастливяваща ответна игра. Още при оня първи свенлив танц аз усетих този дъх на една гениална, очарователна, високо развита чувственост и бях омаян от него. Разбира се, неслучайно Хермине, всезнаещата, ми доведе тази Мария. В нейния дъх и във всичките ѝ особености имаше нещо от лятото, от розите.

Нямах щастието да бъда единственият или предпочитаният любовник на Мария, аз бях един от многото. Често тя нямаше време за мене, понякога един следобеден час, малко пъти — цяла нощ. Тя не желаше да получава от мене пари, зад това навярно се криеше Хермине. Но подаръци Мария приемаше с удоволствие и когато ѝ поднасях примерно малко ново портмоне от червена лакирана кожа, вътре можеше да има и две-три златни монети. Впрочем заради червеното портмоне тя много ми се присмиваше! То беше прелестно, но образец от вече отминала мода, стоял дълго в магазина. За тези неща — дотогава знаех и разбирах по-малко, отколкото някое ескимоско наречие — научих много от Мария. Преди всичко научих, че дребните изделия, предмети на модата и лукса, не са просто измамливи играчки и кич или изобретения на алчните за пари фабриканти и търговци, а пълноправен, красив, разнообразен малък или по-скоро голям свят от вещи — всички създадени с единствената цел да служат на любовта, да правят по-изтънчени сетивата, да оживяват мъртвата околна среда и вълшебно да я надаряват с нови органи на любовта — от пудрата и парфюма до обувките за танц, от пръстена до табакерата, от токата на колана до ръчната чанта. Тази чанта не беше чанта, кесийката за пари не беше кесийка, цветята не бяха цветя, ветрилото не беше ветрило — всичко беше пластичен материал на любовта, на магията, на привличането, беше вестител, подмолен търговец, оръжие, боен призив.

Кого обичаше Мария всъщност, аз често размишлявах върху това. Най-много, смятах, тя обича младия саксофонист Пабло с

тъжните черни очи и дългите бледи, благородни и някак печални ръце. Бих сметнал, че в любовта този Пабло е малко отпуснат, разглезен и пасивен, но Мария ме увери, че макар той наистина бавно да се разпалва, после обаче е по-напрегнат, по-суров, по-мъжествен и взискателен, отколкото някой боксьор или властен ездач. И така аз научих и знаех скрити неща за този и онзи от джазмузикантите, за актьори, за някои жени, момичета и мъже от нашата среда; открити ми бяха всякакви тайни; виждах под повърхността на връзките и враждите и бавно бях въввлечен и ставах доверен човек (аз, който бях напълно откъснато, чуждо тяло в този свят). И за Хермине узнах много. Особено често обаче се срещах с господин Пабло, когото Мария много обичаше. От време на време и тя употребяваше от неговите тайни средства, понякога доставяше и на мене от тези удоволствия и Пабло винаги с особено усърдие искаше да ми послужи. Един път той ми каза без заобикалки:

— Вие сте толкова нещастен, това не е хубаво, не бива така. Жал ми е. Изпуснете лека лула опиум.

Моята преценка за този радостен, умен, детински и при това недостъпен човек се менеше постоянно. Ние се сприятелихме, нерядко аз опитвах малко от неговите средства. Някак развеселен, той наблюдаваше моята влюбеност в Мария. Веднъж Пабло устрои празник в своята стая, мансарда в някакъв крайградски хотел. Там имаше само един стол. Мария и аз трябваше да седнем на леглото. Той ни даде да прием тайнствен чудесен ликьор — смес от три шишета. И по-късно, след като аз вече бях в много добро настроение, с блеснали очи той ни предложи тримата да се повеселим в една любовна оргия. Аз рязко отхвърлих това — за мен подобно нещо беше невъзможно, но все пак един миг гледах Мария странишком, как ще се отнесе към предложението, и макар тя веднага да се присъедини към моя отказ, видях в очите ѝ слаб проблясък и забелязах съжаление, че се бе отрекла. Пабло беше разочарован от моето несъгласие, но не и засегнат.

— Жалко — каза той. — Хари разсъждава прекалено морално. Няма що да се прави. А би било толкова хубаво, много, много хубаво. Но аз зная с какво да го заменя.

На всеки от нас той поднесе да всмукне по няколко пъти от една лула и седейки неподвижно, с отворени очи, и тримата преживявахме

внушената ни от него сцена, при което Мария трепереше в самозабрава. Когато след това почувствах, че ми прилошава, Пабло ме настани в леглото, даде ми няколко капки лекарство и щом затворих за известно време очи, усетих върху всяка клепка съвсем бегла целувка като дъх. Аз приех това, сякаш смятах, че ме целува Мария. Но знаех, че беше той.

А една вечер Пабло ме изненада още повече. Дойде в моето жилище, разказа ми, че се нуждае от двайсет франка и ме помоли за тези пари. Затова ми предлагаше през тази нощ Мария да бъде на мое разположение, вместо да я прекара с него.

— Пабло — казах аз изплашен, — вие не знаете какво говорите. За пари да отстъпвате любимата си на друг, при нас това се смята за най-позорното. Не съм и чул вашето предложение, Пабло.

Той ме погледна съчувствено.

— Вие не желаете, господин Хари. Добре. Винаги сам си създавате трудности. Тогава тази нощ няма да спите при Мария, щом като така ви е по-приятно, а пък парите ми дайте просто така, ще си ги получите обратно. Крайно ми са нужни.

— За какво?

— За Агостино, знаете ли, това е малкият, който свири втора цигулка. Вече осем дни, откак е болен, и никой не го наглежда, пари няма ни пфениг, а сега и моите се свършиха.

От любопитство и малко за да се самонакажа, аз отидох с него при Агостино, комуто той занесе мляко и лекарства в таванската стая — едно действително жалко убежище, — изтърси завивката му, проветри стаичката, обви пламналата му от температурата глава с хубав, направен по правилата компрес; всичко бързо, нежно и с вещина като добра болнична сестра. Същата вечер аз го видях отново, той свири в бар „Сити“ чак до разсъмване.

Често дълго и делово говорех с Хермине за Мария, за нейните ръце, рамене, бедра, за начина, по който се смееше, целуваше, танцуваше.

— Тя показва ли ти вече това? — попита Хермине веднага и ми описа една особена игра на езика при целувка. Помолих я само да ми го покаже, но тя сериозно отказа.

— Това ще дойде по-късно — каза тя, — още не съм ти любовница.

Попитах я откъде знае изкуството на Мария да целува и някои тайни, познати само на любящия мъж особености на нейното тяло.

— Ох — възкликна тя, — та ние сме приятели. Мислиш ли, че имаме тайни помежду си? Достатъчно често съм спала и играла с нея. Ех, да попадне на хубаво момиче, тя умее повече, от другите.

— Все пак аз мисля, Хермине, че дори и вие имате една от друга тайни. Или ти си ѝ разказала всичко, което знаеш за мен?

— Не, това са други неща, които тя не би разбрала. Мария е чудесна — ти имаше щастие, но между теб и мен съществуват неща, за които тя и понятие няма. Аз ѝ разказах за тебе много, естествено много повече, отколкото тогава би ти било приятно, нали трябваше да я съблазня за тебе. Но да те разбира, така както аз те разбирам, приятелю, Мария няма да може никога, а и никоя друга. Но и аз понаучих още нещичко от нея, аз зная за тебе толкова, колкото Мария е опознала. Познавам те почти толкова добре, колкото ако ние често бихме спали заедно.

Когато отново се срещнах с Мария, за мен беше чудно и тайнствено да зная, че тя е притискала до сърцето си и Хермине, както и мене; че точно така е докосвала, целувала, познавала и усещала нейните ръце, нозе, кожа, както и моите... Пред мен изплуваха нови, косвени отношения и връзки, нови възможности за живот и любов и аз мислех за хилядите души от трактата за Степния вълк.

В оня непродължителен период между моето запознанство с Мария на големия бал с маски аз бях направо щастлив, едновременно обаче никога не изпитах чувството, че това е избавление, едно постигнато блаженство, а долавях много ясно: всичко е пролог и подготовка, всичко е буйно устремено напред, същественото предстои.

Бях се научил да танцувам дотолкова, че вече ми изглеждаше възможно да взема участие в бала, за който от ден на ден се говореше все повече. Хермине имаше тайна, тя твърдо не искаше да издаде пред мене в какъв маскараден костюм ще се яви. Щял съм да я позная, смяташе тя, а ако съм бъдел на път да сгреша, то щяла да ми помогне, но предварително не бивало да зная нищо. Така тя съвсем не беше любопитна и за моите планове относно маскирането и аз реших изобщо да не се предрешавам. Мария, когато поисках да я поканя за бала, ми обясни, че за този празник тя вече си има кавалер. Наистина притежаваше и входен билет, аз бях малко разочарован, че сега ще

трябва да отида на празненството сам. Това беше най-изисканият бал с маски в града, уреждан ежегодно в залите на „Глобус“ от хората на изкуството.

През тези дни рядко виждах Хермине, но в навечерието на бала тя се отби за малко, дойде да вземе билета си — аз го бях набавил, — поседя спокойно в моята стая и тогава се поведе забележителен за мене разговор, който ми направи дълбоко впечатление.

— Сега всъщност си съвсем добре — каза тя, — танците ти се отразиха благотворно. Който не те е виждал от четири седмици, едва ли би те познал.

— Да — съгласих се аз, — от години не съм се чувствал така добре. Всичко това дължа на тебе, Хермине.

— О, а не ли на твоята красива Мария?

— Не. Та нали и нея ти ми подари. Тя е чудесна!

— Тя е тъкмо любимата, от която се нуждаеш, Степни вълко, хубава, млада, в добро настроение, много умна в любовта и достъпна не всеки ден. Ако не се налагаше да я делиш с други, ако тя не ти беше само рядък гост, не би вървяло така добре.

Да, и с това трябваше да се съглася.

— Е, и сега имаш ли вече всичко, което ти е необходимо?

— Не, Хермине, не е така. Аз имам нещо много хубаво и обаятелно, една голяма радост, една мила утеха. Направо съм щастлив...

— Е, и тогава! Какво повече искаш?

— Искам повече. Не съм доволен от това — да бъда щастлив; не съм създаден за такова състояние, предопределението ми не е в това. Отредено ми е обратното.

— Следователно да бъдеш нещастен? Е, та ти беше предостатъчно нещастен тогава, когато заради бръснача не можеше да се прибереш вкъщи.

— Не, Хермине, все пак е по-различно. Признавам, тогава бях много нещастен. Но това беше глупаво, неплодоносно нещастие.

— Че защо?

— Защото иначе не бих се страхувал от смъртта, която въпреки това си желая! Нещастията, което ми е необходимо и което съкровено желая, е друго; то е такова, че да ме накара да страдам със страст и да

умра със сладострастие. Това е нещастieto или щастieto, което очаквам.

— Разбирам те. По това сме брат и сестра. Но какво имаш против щастieto, което намери сега, при Мария? Защо не си доволен?

— Нямам нищо против това щастие — о, не, аз го обичам и съм му благодарен. То е хубаво като слънчев ден през дъждовно лято. Но долавям, че не ще трае дълго. И това щастие е неплодоносно. Прави те доволен, ала доволството не е храна за мене. То засища Степния вълк, приспива го. Но не е щастieto, което заслужава да умреш за него.

— Значи трябва да умреш, Степни вълко?

— Мисля, да. Много съм доволен от моето щастие, мога да го изтърпя още доста време. Ала понякога, щом щастieto ми остави един час време да бодърствам и да изпитам копнеж, тогава всичките ми копнения не се насочват към това да съхраня завинаги сегашното щастие, а отново да страдам, само че по-красиво и не така жалко, както преди. Аз жадувам за страдания, които ще ме накарат да умра с готовност, доброволно.

Хермине ме погледна нежно в очите с оня свой тъмен взор, който така неочаквано се появяваше. Прекрасни, страшни очи! Бавно, търсейки и нижейки думите една по една, тя заговори толкова тихо, че аз трябваше да се напругам, за да я чуя:

— Днес искам да ти кажа нещо — това, което отдавна знам, а и ти вече го знаеш, но може би още не си го казал и на себе си. Сега ще ти открия какво знам за мен и теб и нашата съдба. Ти, Хари, си човек на изкуството и мислител; същество, изпълнено с радост и вяра, винаги по дирята на великото и вечното, никога не си бил доволен от хубавото и малкото. Но колкото повече животът те е будил и приближавал до собствената ти същност, толкова по-голяма е ставала бедата ти, толкова повече до шия си затъвал в страдание, страх и отчаяние и всичко, което някога си мислел за хубаво и свято и си го обичал и почитал, цялата ти нявгашна вяра в хората и нашето високо предопределение не са могли да ти помогнат, загубили са стойност и са се разбили на парчета. За твоята вяра вече не е имало въздух. А задушаването е тежка смърт. Така ли е, Хари? Това ли е съдбата ти?

Аз кимах, кимах, кимах.

— Ти си имал своя представа за живота, една вяра и една повеля; бил си готов за дела, страдания и жертви и постепенно си откривал, че

светът съвсем не изисква от тебе дела, жертви или нещо подобно; че животът не е героична поема с образи на смелчаци и други такива, а бургерска гостна, където са напълно доволни от ядене и пиене, от чаша кафе и плетене на чорапи, от игра на карти и радиомузика. А който иска и носи в себе си нещо друго, героичното и красивото, почитта към големите поети или почитта към светците, той е глупак или като рицаря Дон Кихот. Добре. И с мене беше така, приятелю! Аз бях момиче с добри заложби и затова ми бе отредено в живота си да следвам високи образци, да си поставям високи изисквания, да изпълнявам достойни задачи. Аз можех да имам голям жребий, да бъда жена на крал, любима на революционер, сестра на гений, майка на мъченик. А животът ми позволи да стана само куртизанка със средно добър вкус, и дори това беше достатъчно трудно! Така беше с мене. Известно време бях неутешима и дълго търсих вината в себе си. Животът, мислех аз, в края на краищата трябва винаги да има право и ако той се надсмива над моите красиви мечти, така смятах, то излиза, че те са били глупави и неправдиви. Но това никак не ми помогна. И тъй като имах добри очи и уши и бях донякъде любопитна, много внимателно се вглеждах в така наречения живот, в познати и съседи, в петдесет и повече хора и съдби. И тогава, Хари, видях: моите мечти бяха правдиви, хиляди пъти имаха право, също както и твоите. Животът обаче, действителността беше несправедлива. Че за жена като мене не оставя друг избор, освен да старее мизерно и безсмислено зад пишещата машина в служба на някой печалбар; или да се ожени за такъв един печалбар заради парите му; или да бъде един вид проститутка, това е също толкова неправилно, колкото, че човек като тебе — самотен, плах и отчаян — трябва да посегне към бръснача. При мене бедата беше може би повече материална и морална, при тебе — повече духовна, но пътят — един и същ. Мислиш ли, че не разбирам твоя страх от фокстрота, твоята досада от барове и дансинги, твоето настръхване срещу джазовата музика и цялата тази бакалия? Много добре ги разбирам. Също и твоята отврата от политиката; твоята жал заради празнотството и безотговорното суетене на партиите, на пресата; отчаянието ти от войната, от миналата и идващата; от начина, по който днес се мисли, чете, строи, създава се музика, честват се празници, подтиква се образованието. Ти си прав, Степни вълко, хиляди пъти прав и въпреки това трябва да загинеш. За този прост,

удобен, задоволяващ се с толкова малко днешен свят ти си премного възискателен и жаден, той ще те изплюе, за него ти имаш едно измерение в повече. Днес, който иска да живее и да се радва на живота си, не бива да бъде човек като тебе и мене. За всеки, който изисква вместо дрънкане — музика; вместо удоволствие — радост; вместо пари — душа; вместо суетене — истински труд; вместо преструвка — истинска страст, този хубав тукашен свят не е родина... Тя сведе поглед и се замисли.

— Хермине — извиках аз нежно, — сестро, колко доброта има в очите ти! И все пак ти ме научи да танцувам фокстрот! Но защо смяташ, че хора като нас, хората с едно измерение в повече, не могат да живеят тук? На какво се дължи това? Само в нашето съвремие ли е така? Или е било винаги?

— Не зная. Искам за чест на света да приема, че всичко се дължи само на нашето време; че е само една болест, днешно нещастие. Водачите подготвят стегнато и успешно следващата война. В същото време ние, останалите, танцуваме фокстрот, печелим пари и ядем шоколадови бонбони. В такива години светът би трябвало да изглежда истински скромно. Да се надяваме, че другите времена са били по-добри и отново ще бъдат по-добри, по-богати, по-волни и задълбочени. Но това не ни помага. А може би винаги е било така...

— Винаги така, както е днес? Всякога само един свят за политици, търгаши, лакеи и епикурейци, свят без въздух за хората?

— Е, да, аз не зная, никой не знае това. Пък и е все едно. Но сега мисля за твоя любимец, приятелю, за когото понякога си ми разказвал и си ми чел писма — за Моцарт. Какво е било при него? Кой е управлявал света по времето на Моцарт, кой е обирал каймака, кой е давал тон и е имал тежест? Моцарт или търгашите, Моцарт или плиткоумните, посредствени хора? А как е умрял и е бил погребан? И аз смятам, че може би така е било и винаги ще бъде, а това, което в училищата наричат Световна история, и каквото трябва да се учи наизуст за образование, с всички герои, гении, велики дела и чувства — е просто шарлатания, измислено от учителите за целите на образованието и за да има с какво да се занимават децата през съответните години. Все пак така е било и винаги ще бъде — времето и светът, парите и властта са принадлежали на малките и

плиткоумните, а на другите, на същинските хора не принадлежи нищо. Нищо освен смъртта.

— И нищо повече?

— Е, да, и вечността.

— Ти имаш пред вид името, прославеността сред идните поколения?

— Не, вълче, не славата, та тя има ли стойност? И вярваш ли, че всички действително истински и пълноценни хора се прославят и са известни на потомците?

— Не, естествено не.

— Следователно и славата не им принадлежи. Тя съществува само за образованието и е работа на учителите. Не славата, о, не! А това, което аз наричам вечност. Религиозните го зоват „царство божие“. Мисля си: ние, хората, всички ние, които имаме по-големи изисквания, копнеж и едно измерение в повече, съвсем не бихме могли да живеем, ако извън въздуха на този свят нямаше за нашия дъх и друг въздух; ако извън времето не съществуваше и вечността, именно тя е царството на истинските. В нея остават музиката на Моцарт и стиховете на твоите големи поети, принадлежат ѝ и светците, извършили чудеса, изстрадалите мъченическа смърт и далите велик пример за всички люде. Но към вечността спада също образът на всяко истинско дело, силата на всяко истинско чувство, дори и когато никой не знае за тях, не ги вижда, не ги записва и съхранява за грядущите. Във вечността няма бъдни, само съвременни поколения.

— Имаш право — казах аз.

— Благочестивите — продължи тя замислено — все пак са знаели повече за това. Ето защо са издигнали светците и което наричат „светата общност“. Светците са истинските хора, по-младите братя на Спасителя. През целия си живот ние сме на път към тях чрез всяко добро дело, всяка смела мисъл и всяка любов. В далечно минало художниците са изобразявали общността на светците сред златно небе, сияйно красиво и миротворно, изпълнено с покой; тя не е нищо друго освен това, което преди нарекох „вечност“. Това е царството отвъд времето и видимостта. Там ни е мястото, там е нашата родина, към която се стремят сърцата ни, Степни вълко, и затуй ние копнеем за смъртта. Там ти отново ще намериш твоя Гьоте и твоя Новалис, и Моцарт, а аз моите светци, Христофор, Филип Нери и всички. Има

много светци, които първо са били страшни грешници; грехът също може да бъде път към светостта, грехът и порокът. Ти ще се смееш, но аз често си мисля, че моят приятел Пабло е прикрит светец. Ох, Хари, ние трябва да избродим толкова много нечистотии и безразсъдства, за да се доберем до дома си! А си нямаме никой, който да ни напъти, наш единствен предводител е тъгата по родния дом.

Последните си думи тя отново произнесе едва чуто и в стаята настъпи мирна тишина, слънцето клонеше към залез и в лъчите му позлатените надписи по гърбовете на многото книги в библиотеката ми заблестяха. Поех в длани лицето на Хермине, целунах я по челото и братски опрях буза до нейната, останахме така няколко мига. Най-приятно би ми било да не се разделяме и днес да не излизам никъде. Но Мария бе обещала да ми подари тази нощ, последната преди големия бал.

Отивайки при Мария, аз мислех не за нея, а за казаното от Хермине. Всичко това бяха, така ми се струваше, навярно не нейни собствени мисли, а мои, които тя, ясновидката, бе прочела и поела с дъха си, а сега ми ги връщаше, придобили форма, така че стояха пред мен като нови. В оня час аз ѝ бях дълбоко благодарен, особено за това, че бе изрекла мислите за вечността. Те ми бяха необходими, без тях не бих могъл да живея, също не и да умра. Святото отвъд, извънвременното, светът на вечните ценности, на божествената същност днес ми бяха отново дарени от моята приятелка и учителка по танц. Спомних си своя сън за Гьоте, образа на стария мъдрец, който се бе смял така нечовешки, и като безсмъртен си бе направил шега с мене. Едва сега разбрах смеха на Гьоте, смеха на безсмъртния. Този смях нямаше обект, той бе само светлина, само яснота, беше това, което остава, когато един истински мъж, преминал през страданията, пороците, измамите, заблудите, страстите и недоразуменията на хората, си проправя път във вечното, във вселената. И „вечността“ не беше нищо друго освен избавлението на времето; бе, така да се каже, неговото връщане към невинността, обратното му превращение в пространството.

Потърсих Мария в заведението, където обикновено се хранехме в нашите вечери, но тя още не беше дошла. Чакайки в тихата кръчмичка на предградието, седях край сложената маса, с мисли още при разговора ни с Хермине. Всички тези мисли, които възникнаха

между мене и Хермине, ми изглеждаха толкова дълбоко истинни, така отдавна познати, сякаш почерпени от моята собствена митология и света на виденията ми. Безсмъртните, както живеят в извънвременното пространство — отдалечени, превърнали се във видения; и кристалната вечност, която се лее като ефир край тях; и хладната, звездно сияйна веселост на този извънземен свят — откъде бях така сроден с всичко това? Замислих се и ми хрумнаха откъси от Моцартовата „Касацион“ и от Баховото „Добре темперирано пиано“, струваше ми се, че навред в тяхната музика просветва този хладен звезден светлик, трепти тази ефирна яснота. Да, това бе, тази музика беше нещо като време, замръзнало в пространството, а над него трептеше безкрайно една свръхчовешка веселост, вечен божествен смях. Ох, и към това така добре отиваше старият Гьоте от моя сън! И изведнъж чух край себе си онзи непостижим за знанието смях, чух да се смеят безсмъртните. Седях омагьосан, омагьосан посегнах да извадя молива си от джоба на жилетката, търсех хартия, попаднах на листа за напитките, който лежеше пред мене, обърнах го и взех да пиша на гърба му — пишех стихове, които едва на другия ден отново намерих в джоба си. Те гласяха:

БЕЗСМЪРТНИТЕ

*От недрата на земята непознати
като пара се въззема порив за живот
и в злочестината дива няма брод —
кървав дим от пиршествата на джелати,
спазма на насладата и жад, която пари,
длани на молители, убийци и лихвари,
страх на гонена с камшик човешка гмеж,
изпарява се, дъхти на гнило и на леш,
вдишва пламенно блаженство, диви чувства,
както мре, отново се възражда на света,
съчинява си войни и прелестни изкуства
и с химери украсява своя дом на радостта.
Храни се, живее или блудства сред тия
панаирни радости на своя детски свят,*

*бърза винаги пред някого да се разкрие,
да превърне другото във кал и смрад.*

*Ний се срещнахме в ефира, който свети,
озарен от хладна звездна красота,
дните и годините за нас са слети,
нямаме ни плод, ни възраст на света.
Нашите грешки, грехове, несъвършенства
и убийствата, и жлъчните блаженства
ни приличат на пиеса в небосвода озарен
и за нас тече безкраен всеки ден.
Ние кимаме над вашия живот,
гледаме звездите в грейналия свод,
ние вдишваме безкрайния вселенски студ,
другаруваме с вихрушките и халите попътни,
неизменно хладен е животът ни нечут
и студен и звездноясен е смехът ни.*

Тогава дойде Мария и след една весела вечеря отидох с нея в нашата стаичка. Тази вечер Мария беше по-хубава, по-топла и по-искрена от когато и да било и ме дари с нежности и игри, които почувствах като крайна отдаденост.

— Мария — казах аз, — днес ти си щедра като богиня. Не уморявай и двама ни до смърт, нали утре е балът с маски? Що за кавалер ще имаш утре? Страхувам се, мое мило цвете, че той е приказен принц, ти ще бъдеш отвлечена от него и никога вече няма да намериш пътя за връщане при мене. Днес ме любиш почти така, както добрите влюбени на сбогуване, за последен път.

Тя притисна устни до ухото ми и прошепна:

— Не говори, Хари! Всеки път може да бъде последен. Когато те вземе Хермине, ти вече няма да се върнеш при мене. Това ще стане навярно утре.

Никога не бях изпитвал по-силно чувството, характерно за ония дни — чудноватото горчиво-сладко двойствено настроение, както в нощта преди бала. Това, което изпитвах, беше щастие: красотата и отдаването на Мария; насладата, докосването, вдъхването на стотици

изтънчени прелести на чувствеността, които аз толкова късно, едва като стареещ човек опознавах; плискането на някаква кротко полюшваща вълна на удоволствие. И все пак това беше само обвивка — в средината си всичко имаше значение, напрегнатост, бъднина и докато аз, любвеобилен и нежен, се занимавах със сладките вълнуващи играчки на любовта и видимо плувах в бистрата прохлада на щастието, в сърцето си долавях как моята съдба главоломно се стреми напред, препуска и се носи като подплашен кон към пропастта, към сгромолясването, обзета от страх и обзета от копнеж, отдадена всецяло на смъртта. Така както до неотдавна със свян и плахост се противопоставях на приятното лекомислие на любовта, която е само чувствена; както изпитвах боязън пред ведрата, готова да дарява красота на Мария, така усещах сега страх от смъртта, но в него вече личеше, че скоро ще се превърне в самопожертвователност и избавление.

Докато ние мълком потъвахме в живите игри на нашата любов и принадлежахме един на друг по-искрено от всякога, душата ми се прощаваше с Мария, прощаваше се с всичко, което тя означаваше за мене. Чрез нея аз се научих, още веднъж преди края, по детски да се доверявам на играта на повърхностното, да търся бързолетни радости, да бъда дете и животно в невинността на пола — едно състояние, което при нявгашния ми живот познавах само като рядко изключение, защото чувствеността и полът за мен почти винаги са имали и горчивия привкус на вина, сладкия, но страшен вкус на забранения плод, от който човекът на духа трябва да се пази. Сега Хермине и Мария ми бяха показали тази градина в нейната невинност; аз с благодарност гостувах там, но за мен скоро щеше да настане време да отмина по-нататък, беше твърде хубаво и топло в тази градина. Беше ми предопределено да продължа да се домогвам до короната на живота, да продължа да изкупвам безкрайната вина на живота. Лекият живот, леката любов и леката смърт не бяха за мене.

От намеците на момичетата заключих, че за утрешния бал или във връзка с него са замислени съвсем особени удоволствия и волности. Може би това беше краят, може би Мария е права в предчувствието си и днес за последен път лежим заедно, а утре навярно започва нов съдбовен ход? В мене преливаше зноен копнеж, преливаше задушаваш страх и аз диво се впих в Мария, още веднъж

пламнал и жаден минах по пътеките и гъсталаците на нейната градина, още веднъж ухапах сладкия плод на райското дърво.

Заради съня, пропуснат в тази нощ, си отспах през деня. Сутринта отидох на баня, върнах се вкъщи смъртно уморен, затъмних спалнята си, когато се събличах, намерих в джоба си стихотворението и то пак ми излезе от ума. Веднага си легнах, забравих Мария, Хермине и бала с маски и проспях целия ден. Когато привечер станах, едва по време на бръсненето отново се сетих, че след един час балът с маски вече започва и трябва да си извадя риза, подходяща за фрака. В добро настроение завърших приготовленията си и излязох да хапна нещо преди бала.

Това беше първият бал с маски, в който щях да участвам. Наистина, по-рано от време на време бях посещавал такива празници и понякога дори ги намирах хубави, но не танцувах, оставах само зрител и въодушевлението, с което чувах другите да разказват и да се радват, винаги ми изглеждаше смешно. А днес и за мен балът беше събитие, на което се радвах с напрежение и не без плахост. Реших, тъй като нямаше да водя дама, да отида късно, така ми бе препоръчала и Хермине.

В „Стоманената каска“, някогашното ми убежище, където разочаровани мъже преседяват вечерите си, като пият вино и играят ролята на ергени, напоследък се отбивах много рядко, заведението вече не отговаряше по стил на сегашния ми живот. Но тази вечер съвсем естествено отново ме влечеше натам; при тревожно-радостното настроение, че над мене виснат орис и разлъка, което ме бе овладяло от дни, всеки стан и всеки кът на спомени от моя живот още веднъж придобиваха болезнено красивия блясък на отминалото. Така бе и с малката опушена кръчма, където до неотдавна спадах към постоянните гости, където до неотдавна примитивното упоение на бутилката местно вино ми стигаше, за да се върна наново за една нощ в самотното си легло и отново да изтърпя още един ден от живота. Оттогава насам бях опитвал други средства, с по-голяма примамливост, насладих се на по-сладки отрови. Усмихнат влязох в старата кръчма, посрещнат с поздрав от стопанката и с мълчаливо кимване от постоянните посетители. Бе ми препоръчано и поднесено печено пиле, в селската дебела стъклена чаша се изля светлата струя на младо елзаско вино, с приветливост ме обграждаха чистите бели

дървени маси, старите потъмнели тапети. И докато се хранех и пиех, в мене се надигна чувството за увяхване и прощална празничност, това сладостно и болезнено глъбинно чувство за една никога неразтворима докрай, но сега клоняща към разтваряне спойка с всички сцени и предмети от моя по-раншен живот. „Модерният“ човек нарича това сантименталност, той вече не обича вещите, нито дори своята светиня, собствения си автомобил, надявайки се колкото е възможно по-скоро да го замени с по-добра марка. Този модерен човек е решителен, усърден, здрав, хладнокръвен и стегнат — забележителен тип; в следващата война той ще се прояви фантастично. Това с нищо не ме засягаше, аз не бях нито модерен, нито старомоден човек; отпаднал от времето, се носех, сроден със смъртта, решен на смърт. Нямах нищо против сантименталностите, бях радостен и благодарен, че в моето изпепелено сърце още можех да доловя нещо като чувства. Така се отдадох на спомените си за старата пивница, на моята привързаност към старите грубовати столове, отдадох се на дъха на цигари и вино, на искрицата привикналост, топлота и подобие на роден кът, които всичко това имаше за мене. Сбогуването е красиво, то настройва нежно. Свиден ми беше моят твърд стол, моята селска чаша; свиден и хладният плодов вкус на елзаското вино; свидна ми бе доверчивостта към всичко и всеки сред тези стени; свидни лицата на мечтателно седналите пиячи, на разочарованите, на които дълго бях брат. Това, което изпитвах тук, бяха бургерски сантименталности, леко ароматизирани с дъха на старомодната романтика на странноприемниците от юношеството ми, когато гостилница, вино и пури бяха още забранени, чужди, прекрасни неща. Но никакъв степен вълк не се надяваше да ми се озъби и разкъса на дрипи моите сантименталности. Седях спокойно, сгръван от миналото, от слабото сияние на едно междуременно залязло съзвездие.

Появи се някакъв уличен продавач на печени кестени и аз купих една шепа. Дойде стара жена с цветя, купих няколко карамфила и ги подарих на стопанката. Едва когато поисках да платя и направо посегнах към обичайния джоб на сакото си, отново забелязах, че съм във фрак. Бал с маски! Хермине!

Но беше още доста рано, не можех да се реша да отида отсега в залите на „Глобус“. А и усещах, както ми се случваше при всички тези забавления в последно време, някаква съпротива и задръжка, една

неохота при влизане в големите препълнени задимени помещения, ученическа свенливост пред чуждата атмосфера, пред света на епикурейците, танците.

Разхождайки се по улиците, минах покрай едно кино, видях сноповете светлина и огромните цветни плакати да блестят; направих още няколко крачки, върнах се отново и влязох. Там можех твърде спокойно да седя в тъмното до единадесет часа. Воден с фенерче от момчето разпоредител, аз се препънах в завесите и влязох в затъмнената зала, намерих си място и изведнъж се озовах сред Стария завет. Филмът беше от ония, които привидно не се поставят за печалба, а за благородни и свети цели, с голям замах и изтънченост, на тях дори учителите по религия водят следобед учениците си. Представяше се историята на Мойсей и израилтяните в Египет с въвеждането на внушителни сцени с хора, коне, камили, палати, фараонско великолепие и юдейски мъки сред горещите пустинни пясъци. Видях Мойсей, с коси, нагласени донякъде по образа на Уолт Уитман; великолепен театрален Мойсей, който върви през пустинята пред юдеите с дълга тояга и вотановски крачки, пламенен и навъсен. Видях го да се моли на Бога край брега на Червено море и морето да се разделя и открива път — пролом между високи водни планини (юношите на възраст да бъдат конфирмирани, доведени от пастора на религиозния филм, след това могат дълго да спорят как кинематографистите са постигнали ефекта с водата), аз видях пророка и страхливия народ да минават през морето, а зад тях да се появяват колесниците на фараона; видях египтяните да се слисват и плашат от морския бряг, а после смело да се втурват напред и видях водните грамади да се събират над великолепния, в златна броня фараон и всичките му коли и хора, не без да си спомня един чудесен дует за два баса от Хендел, в който прекрасно е възпято това събитие. По-нататък видях Мойсей да се изкачва на Синай — мрачен герой сред мрачна скалиста пустош; видях как там през буря, вихър и светлинна поличба Йехова му дава Десетте заповеди, докато в това време в подножието на планината неговият недостоен народ издига Златния телец и се отдава на твърде буйно веселие. За мен беше толкова странно и невероятно да присъствам на всичко това и да гледам светите истории, техните герои и чудеса, които някога, в нашето детство, ни внушаваха първото здрачно предчувствие за един друг свят, за нещо свръхчовешко,

представяни срещу входна такса на благодарната публика, която тихо си яде донесените сандвичи. Гледах изразителната малка картина от огромния сбиротък и разпродажбата на обезценени културни стойности в тази епоха. Боже мой, за да се предотврати това свинство, по-добре още тогава освен египтяните и евреите и всички други хора да бяха загинали от насилническа и почтена смърт, отколкото тази ужасна, привидна и половинчата, от която умираме днес. Да, да бяха!

Моите тайни задръжки, моята непризната плахост пред бала с маски не се смалиха чрез филма и вълненията, предизвикани от него, а неприятно се засилиха и аз трябваше, мислейки за Хермине, да се подтикна сам най-последно да тръгна към залите на „Глобус“ и да вляза там. Беше станало късно, балът отдавна бе в своя разгар. Трезвен и боязлив, аз веднага, още преди да сваля палтото си, попаднах сред буйна навалица от маскирани; побутвах ме приятелски, момичета ми предлагаха да отидем в залата, където сервират шампанско, клоуни ме тупаха по рамото и ми говореха на „ти“. Не се отзовах на ничия покана, в претъпканото помещение с мъка си пробивах път към гардероба и когато получих номера за оставената дреха, много грижливо го скътах в джоба си с мисълта, че може скоро отново да ми потрябва, щом блъсканицата ми дотегне.

Във всички помещения на голямата сграда цареше празнично оживление; във всички зали се танцуваше, също и в сутерена; всички коридори и стълбища бяха наводнени от маски, танци, музика, смях и тичане. Със свито сърце аз се промъквах през гъмжилото, от негърския състав към селската музика, от голямата блестяща главна зала в коридорите, стълбищата, в баровете, към бюфетите, в залите, където се поднасяше шампанско. Стените бяха обкичени предимно с диви, весели картини на най-младите художници. Всякакви хора имаше тук: художници, журналисти, учени, търговци и към тях естествено — целият епикурейски свят на града. Сред един от оркестрите седеше мистър Пабло и въодушевено надуваше своята извита тръба. Когато ме забеляза, той високо ми изпя поздравлението си. Тласкан от тълпата, аз попадах в едно или друго помещение, изкачвах се и слизах по стълбищата. В сутерена един коридор беше оформен от художниците като ад, а оркестрантите дяволи биеха тимпаните, сякаш полудели. Постепенно започнах да диря с поглед Хермине, Мария, отдадох се на търсене, много пъти се опитвах да проникна в главната зала, всеки път

обаче се насочвах погрешно или потокът на тълпата идеше насреща. И към полунощ още не бях намерил никого. Макар да не бях танцувал, вече ми беше горещо и ми се виеше свят. Отпуснах се върху най-близкия стол, между съвсем непознати хора, поръчах си вино и намерих, че участието в такива шумни празници не е за стар човек като мене. Примирен, отпихах от чашата вино, втренчих се в голите ръце и гърбове на жените, гледах да се гонят край мене много гротескни маскарадни фигури, оставях се да ме бутат и мълком отпратих няколко момичета, които искаха да седнат на скута ми или да танцуват с мене.

— Стар мърморко — извика една и имаше право.

Реших да пия за малко кураж и настроение, но и виното не ми беше вкусно, едва преглъщах втората чаша. И постепенно почувствах как, изплезил език, зад мен стои Степния вълк. Нищо не ме разведряваше, тук не бях на мястото си. Наистина дойдох с най-добро намерение, но не можех да се радвам и шумната кипяща радост, смехът, цялото лудуване наоколо ми изглеждаше глупаво и принудено.

Стана тъй, че към един часа, разочарован и ядосан, отново се запромъквах към гардероба, за да си облека палтото и да си отида. Това беше поражение, поврат към Степния вълк и Хермине едва ли би ми го простила. Но аз не можех другояче. В мъчителния път през навалищата до гардероба още веднъж внимателно се вглеждах наоколо, дали няма да видя някоя от приятелките си. Напразно. Вече стоях пред гардероба, любезният мъж зад преградата протягаше ръка за моя номер, аз бръкнах в джоба на жилетката — номера го нямаше! По дяволите, само това липсваше! Много пъти по време на моите тъжни скитания през залите и докато седях на чаша блудкаво вино бях посягал към джоба си, борейки се с решението да си тръгна, и всякога напипвах кръглата плоска марка на мястото ѝ. А сега бе изчезнала. Всичко беше против мене.

— Номерът загубен ли е? — попита с пронизителен глас застаналия редом дребен жълто-червен дявол.

— Ето, приятелю, можеш да вземеш моя — и вече ми го протегна. И докато аз механично го поемах и превъртах в ръка, пъргавият дребен момък вече беше изчезнал.

Когато обаче вдигнах към очите си малкото картонено кръгче, за да погледна номера, видях, че там не бе написана никаква цифра, а със

ситен почерк — драскулки. Помолих гардеробиера да почака, отидох под най-близкия полилей и зачетох. С дребни разкривени букви на кръгчето беше надраскано нещо трудно за разчитане:

Тази нощ от четири часа
магически театър —
само за умопомрачени.
Входът струва разума.
Не за всеки. Хермине е в ада.

Както някоя марионетка, чиито конци за миг са се изплъзнали от ръката на кукловода, след кратка неестествена смърт и притъпеност пак оживява, отново влиза в играта и изпълнява ролята си, така и аз, току-що избягал от блъсканицата, уморен, без настроение и стар, сега, повлечен от магическите конци, тичах пъргав, млад и усърден обратно към нея. Никога грешник не е бързал повече да стигне до ада. Само преди миг лачените обувки ми стискаха; въздухът, силно наситен с парфюми, ме отвращаваше, а от горещината отмалявах; сега тичах живо, с гъвкави стъпки, в такта на уанстеп, през всички зали към ада, усещах въздуха пълен с омая, а себе си люлян и носен от топлината, от цялата ехтяща музика, от вихъра на цветовете, дъха на женски рамене, опиянението от стотиците, смеха, танцовия ритъм, блясъка на всички пламнали очи. Една испанска танцьорка се хвърли в обятията ми.

— Танцувай с мене!

— Не мога — казах аз, — трябва да ида в ада. Но на драго сърце ще си отнеса там една твоя целувка.

Червените устни под маската се приближиха до моите и едва в целувката познах Мария. Здравно сключих ръце около нея, пълните ѝ устни цъфтяха като късна лятна роза. И сега ние вече танцувахме, устните ни още бяха слети. Танцувайки, минахме покрай Пабло, който, влюбен, не се откъсваше от своята нежно стенеща тръба, и сияещ ни обгърна с полуунесения си красив поглед на животно. Но преди да направим и двадесет танцови стъпки, музиката секна, неохотно свалих ръце от Мария.

— С удоволствие бих танцувал още веднъж с тебе — казах аз, упоен от нейната топлина, — повърви няколко крачки с мене, Мария,

влюбен съм в твоята красива ръка, остави ми я още за един миг! Но виждаш ли, Хермине ме призова. Тя е в ада.

— Така си и мислех. Прощавай, Хари, аз запазвам обичта си към тебе.

Тя си вземаше сбогом. Това беше сбогуване, бе есен, бе съдба, след като лятната роза така зряло и щедро бе пръскала ухание.

Затичах по-нататък през дългите коридори, изпълнени от разнежена навалица, надолу по стълбите в ада. Там на смолисточерните стени горяха ярки страшни лампи, а оркестрантите дяволи свиреха трескаво. Облечен във фрак без маска, на високо столче пред бара седеше хубав младеж, бързо ме измери с присмехулен поглед. Аз бях притиснат към стената от водовъртежа на танцуващите, в много тясното помещение танцуваха към двадесет двойки. Жадно и плахо наблюдавах всички жени — повечето бяха още с маски; няколко ми се усмигнаха, но Хермине не беше сред тях. От високото столче до бара красивият младеж гледаше надолу с присмех. През следната танцова пауза, мислех си аз, тя ще дойде и ще ме покани. Ала танцът клонеше към своя край, а никой не идваше.

Отидох към бара, уреден в един тесен ъгъл на малкото ниско помещение. Застанах до столчето на младежа и поисках да ми дадат уиски. Докато пиех, гледах профила на младия мъж, той изглеждаше така познат и очарователен, като картина от много далечно време — скъпоценна поради тихия си воал от праха на миналото. Ох, и тогава светкавичен проблясък мина през ума ми: разбира се, това беше Херман, моят приятел от младостта!

— Херман! — казах аз колебливо.

Той се усмигна.

— Хари? Ти ме намери?

Това беше Хермине, само че с малко променена прическа и леко гримирана. Нейното умно лице изглеждаше изящно и бледо над модерната висока яка; удивително тънки, ръцете ѝ се подаваха от широките черни ръкави на фрака и белите маншети; удивително нежни, краката ѝ в черно-бели копринени мъжки чорапи — от дългите черни панталони.

— Хермине, това ли е костюмът, чрез който искаш да ме заставиш да се влюбя в тебе?

— Засега — кимна тя — първо накарах да се влюбят в мене няколко дами. Но вече идва твоят ред. Нека преди това изпием по чаша шампанско.

И ние пихме, седейки на нашите високи столчета, докато редом танцът продължаваше и кипеше горещата буйна струнна музика. И видимо без Хермине да полага никакви усилия, аз много скоро се влюбих в нея. А тъй като носеше мъжко облекло, не можех да танцувам с нея, не можех да си позволя никаква нежност, никаква волност и макар тя да изглеждаше далечна и безразлична в мъжкия си маскараден костюм, с погледи, думи и жестове ме обграждаше с цялата прелест на своята женственост. Без ни най-леко да я бях докоснал, аз се поддадох на нейната магия, самата магия спадаше към ролята ѝ, тя беше двуполова. Защото Хермине беседваше с мене за Херман и за детството — нейното и моето; за онези години преди половото съзряване, в които младенческата способност за любов обхваща не само двата пола, а всеки и всичко чувствено и духовно; дарява всичко с вълшебството на любовта и приказната способност за преобразяване, която понякога се възвръща само на избраници и поети и в по-късна възраст. Хермине играеше ролята на младеж, пушеше цигари и бърбеше леко и духовито, често малко подигравателно, но всичко бе пронизано от светлината на Ерос — по пътя към моите сетива всичко се превръщаше в очарователно изкушение.

Колко добре и вярно смятах, че познавам Хермине, и как през тази нощ тя ми се разкри в съвършено нова светлина! Колко леко и незабележимо изплиташе жадуваната мрежа около мене, как палаво и самодивски ми даваше да отпивам от сладката отрова!

Ние седяхме, бърбяхме, пиехме шампанско. Разхождахме се, наблюдавайки из залите; авантюристи откриватели, ние си търсехме двойки, чиято любовна игра подслушвахме. Хермине ми показваше жени, с които ме насърчаваше да танцувам, и ми даваше съвети в изкуството да се прелъстява, приложими при една или друга. Ние се явявахме като съперници, известно време и двамата се домогвахме до една и съща жена, сменяхме се да танцуваме с нея и двамата се мъчехме да я спечелим. И все пак всичко това беше само игра на маски, бе само една игра между нас двамата, все по-тясно ни свързваше и ни разпалваше един за друг. Всичко беше приказка, всичко бе с едно измерение по-богато, с едно значение по-дълбоко —

игра и символ. Видяхме много красива млада жена, която изглеждаше малко страдаща и недоволна. Херман танцува с нея, успя да я накара да зацъфти, изчезна с жената в една от залите, където се поднасяше шампанско, и след това ми разказа, че я покорил не като мъж, а като жена, с омаята от Лесбос. На мен обаче постепенно цялата тази ехтяща от звуци сграда със залите, в които кипяха танци, навалицата от опиянени маскирани хора, взе да ми се струва лудешки фантастичен рай — цвят след цвят ме привличаха с аромата си; плод след плод галех, търсейки с опипващи пръсти; змии ме поглеждаха изкусително от зелената сянка на шумата; цветове на лотос витаеха над черно блато; вълшебни птици ме мамеха към клоните и всичко ме водеше пак към една бленувана цел, всичко отново ме изпълваше с копнеж към единственото. Веднъж аз танцувах с непознато момиче — жарко, прелъстително, то ме увлече в шемет и омая и докато ние се реехме в неземното, изведнъж, усмихвайки се, момичето каза:

— Човек не може да те познае. Тази вечер ти беше толкова глупав и скучен.

И аз я познах — тя беше същата, която преди часове ми каза „стар мърморко“. Сега смяташе, че ме е покорила, но в следващия танц аз вече горях по друга. Танцувах два часа или по-дълго, непрекъснато, всички танци, дори и такива, които никога не бях учил. Херман все се появяваше близо до мене, усмихнатият младеж изчезваше в навалицата.

За тази нощ на бала ми бе отредено едно преживяване, което до петдесетгодишнината ми бе останало непознато за мене, макар да е известно на всяко девойче и всеки студент — преживяването на празника, опиянението от празничната общност, тайната за потъването на личността в тълпата, за *Unio mystica*^[7] на радостта. Често бях слушал да се говори за това — преживяването бе познато на всяка слугиня. Също често бях виждал блясъка в очите на разказващите и винаги го приемах усмихнат, наполовина със завист и наполовина с превъзходство. Онова сияние в пияните очи на някой прехласнат; на човека, освободен от себе си. Усмивката и почти безумната вгълбеност на този, който се разтваря в опиянението на общността. Аз бях виждал стотици пъти в живота, при благородни и подли примери; у пияни новобранци и моряци; също както и у велики хора на изкуството, обзети от ентусиазма на тържествени представления; и не по-малко у

млади войници, които тръгват на война. Съвсем неотдавна за същата лъчезарност и усмивката на щастливо унесените аз се удивлявах и присмивах на моя приятел Пабло, обичах го и му завиждах, а той, блажен в омаята на музицирането с оркестъра, се извиваше със своя саксофон или гледаше към диригента, барабаниста, към мъжа с банджото, възхитен, екзалтиран. Понякога си мисля, че такава усмивка, такава детска лъчезарност е възможна само за съвсем млади хора или за народи, които не си позволяват силна индивидуализация и диференциране на отделния човек. Но днес, в тази благословена нощ, аз самият, Степния вълк Хари, сияех със същата усмивка, сам плувах в това дълбоко, детински приказно щастие, сам дишах това сладостно бленуване и опиянение от общността, музиката, ритъма, виното, половата наслада, чието възхваляване в разказа за бал на някой студент нявга толкова често слушах с присмех и жалко превъзходство. Аз не бях повече аз, моята личност се бе разтворила в празничния унес като сол във вода. Танцувах с една или друга жена, но не само тя беше тази, която прегръщах, чиито коси ме докосваха, чийто дъх поемах, а всички, всички други жени, които бяха в същата зала, плуваха като мене в същия танц и в същата музика, и чиито сияещи лица като големи фантастични цветя пробягваха край моето — всички ми принадлежаха, на всички принадлежах, всички бяхме отредени един за друг. И мъжете спадаха към тази общност, аз бях и в тях и те не ми бяха чужди, тяхната усмивка беше моя, тяхното домогване — мое, моето — тяхно.

В онази зима нов танц, един фокстрот с името „Yearning“, завладя света. Този танц се свиреше едно след друго и все отново бе желан, всички ние бяхме пропити и опиянени от него, всички тананикахме мелодията му заедно с оркестъра. Аз танцувах непрекъснато с всяка жена, която попадеше на пътя ми, със съвсем млади момичета, с цъфтящи млади жени, с полятному зрели, с прецъфтяващи в тиха тъга и от всички бях очарован, на всички се усмихвах щастлив, сияещ. И когато Пабло ме видя така засиял, мене, когото той винаги бе приемал като достоен за съжаление беден клетник, щастлив ми хвърли искрящ поглед, въодушевен стана от оркестрантския стол, буйно наду своя рог, качи се върху стола и така изправен горе, свиреше с надуте бузи, извиваше се заедно с инструмента си диво и блажено в такта на фокстрота, а аз и моята

танцьорка му пращяхме въздушни целувки и пеехме високо. Ах, мислех си междувременно, каквото и да ми се случи, един път все пак, и аз бях щастлив, сияещ, освободен от себе си, брат на Пабло, дете.

Бях загубил чувството за време, не знаех колко часа или минути траеше това шеметно щастие. Също не забелязвах, че колкото по-разпалено ставаше празненството, в толкова по-тясно пространство се ограничаваше. Повечето си бяха вече отишли, в коридорите бе притихнало и много от светлините бяха угасени, стълбището — замряло, в горните зали музикалните състави един след друг замлъкваха и си отиваха; само в главната зала и долу в ада още бушуваше, като непрестанно се разгаряше пъстрото празнично опиянение. Тъй като с Хермине, с младежа, аз не можех да танцувам, ние се срещахме и бегло се поздравявахме винаги само в паузите между танците, а накрая тя съвсем изчезна, не само от погледа ми, но дори и от мислите ми. Мисли вече нямаше. Аз плувах, разтворен в пияната танцуваща навалица, докосван от аромати, звуци, въздишки, думи, поздравяван от чужди очи, разпалван, заобиколен от чужди лица, устни, бузи, ръце, гърди, колена, люлян в такт от музиката, която ме подхвърляше като вълна.

Сега изведнъж, полусъбуждайки се за един момент сред последните останали на празненството гости, които в този час изпълваха една от малките зали, където още звучеше музика, ненадейно видях една черна Пиерета с бяло гримирано лице, красиво свежо момиче, единствено то беше с маска, очарователна фигура, която през цялата нощ никъде не бях забелязал. Докато на всички други вече личеше късният час по червените разгорещени лица, измачканите костюми, увисналите яки и рюшове, черната Пиерета изглеждаше бодра и свежа с бялото си лице зад маската, в костюма, по който нямаше нито гънка, с недокосната накъдрена яка, блестящи дантелени маншети и безупречна фризура. Испитах влечение към нея, прегърнах я, поведох я в танца — нейната ухаеща накъдрена яка гъделичкаше брадата ми, косите ѝ докосваха моята буза по-нежно и по-интимно, отколкото всяка друга танцьорка през тази нощ; нейното стройно младо тяло откликваше на движенията ми, изплъзваше се от тях и в игра принуждаваше и мамеше към все нови и нови докосвания. И изведнъж, докато аз танцувайки се приведох и търсех устата ѝ с моята, тази уста ми се усмихна родно близка и с чувство на превъзходство —

познах волевата брада, щастлив познах раменете, лактите, ръцете. Това беше Хермине, вече не Херман, преоблечена, свежа, леко парфюмирана и напудрена. Жарки, нашите устни се срещнаха, в един момент цялото ѝ тяло, чак до коленете, се притисна към мене, привличайки и отдавайки се, после тя ми отне устните си и затанцува съдържано и отдалечено. Когато музиката секна, ние останахме прегърнати, всички очаровани огнени двойки около нас ръкопляскаха, тропаха с крака, викаха, подбуждаха уморените музиканти да повторят фокстрота. И изведнъж сега всички ние почувствахме настъпването на утрото, видяхме бледата светлина зад завесите, доловихме близкия край на удоволствието, предусетихме идващата умора и сляпо се втурвахме, смеейки се гръмко и отчаяни, отново в танца, в музиката, в потока от светлина, крачейки буйно в такт, притиснати двойка до двойка, изпитвахме още веднъж блаженството на голямата вълна, която ни обливаше. В този танц Хермине потисна своето превъзходство, своя присмех, хладината си — тя знаеше, че не ѝ е потребно да прави нищо повече, за да ме накара да се влюбя. Аз ѝ принадлежах. И тя се отдаваше в танца, в погледа, в целувката, в усмивката. Всички жени от тази трескава нощ; всички, които бяха разпалили моята страст; всички, които се бях опитвал да спечеля; всички, след които бях гледал с любовен копнеж, се бяха стопили и превърнали в една-единствена, която цъфтеше в ръцете ми.

Дълго трая този сватбен танц. Два-три пъти музиката замираще: духачите отпуснаха инструментите си; пианистът ставаше от рояла; оня, който свиреше първа цигулка, клатеше отрицателно глава и всеки път, отново разпалени от молещата навалица на последните танцьори, те свиреха още веднъж, свиреха по-бързо, свиреха диво. После — ние още стояхме прегърнати и тежко задъхани от последния жаден танц, — капакът на рояла се затвори с трясък, нашите ръце се отпуснаха уморено, както ръцете на духачите и цигуларя, а флейтистът, смигайки, прибра инструмента си в калъфа, вратите се разтвориха, нахлу студен въздух, явиха се прислужници с престилки и барманът угаси светлината. Призрачно и зловещо се разбяга всичко; танцьорите, допреди малко силно разгорещени, мръзнейки, се увиваха в палтата си и вдигаха яките. Хермине стоеше бледа, но усмихната. Тя бавно вдигна ръце, приглади косите си назад, в светлината ямките на мишниците ѝ блеснаха и една тънка, безкрайно нежна сянка мина оттам към

прикритите ѝ гърди и ми се стори, че малката трептяща линия на сянката прибра в себе си целия чар, всички игри и възможности на нейното красиво тяло като една усмивка.

Ние стояхме и се гледахме, последни в залата, последни в сградата. Някъде долу аз чух да се хлопва врата, чаша да се разбива, да заглъхва кискане, смесено със зъл забързан шум на потеглящ автомобил. Някъде, в неопределима далечина и висота, аз чух да звучи смях, необикновено ясен и радостен и при това страховит и чужд кикот; смях като от кристал и лед, светъл и лъчист, но студен и неумолим. Откъде все пак звукът на този странен смях ми бе познат? Не се сецах.

Двамата стояхме и се гледахме. За един миг аз бях разбуден и отрезвен, усетих пропитите от пот дрехи, неприятно влажни и хладни да висят на мене, погледнах ръцете си, които, червени и с дебели жилки, се подаваха от смачканите и замърсени от пот маншети. Но веднага всичко това отново изчезна, един поглед на Хермине го угаси. От нейния взор, през който като че ли ме гледаше собствената ми душа, всичко реално рухваше, също и реалността на моето чувствено влечение към нея. Омагьосани, ние се гледахме един друг, гледаше ме моята малка бедна душа.

— Ти готов ли си? — попита Хермине и усмивката ѝ отлетя, както бе отлетяла сянката над нейните гърди, далече и високо, в незнайни покои отзвуча оня чужд смях.

Аз кимнах с глава. О, да, бях готов.

В този момент на вратата се появи Пабло, музикантът, и ни погледна с грейнали радостни очи, които всъщност бяха очи на животно, но очите на животните са винаги сериозни, а неговите всякога се смееха, и тъкмо усмивката ги правеше човешки. С цялата си сърдечна приветливост той ни кимна. Беше облякъл пъстра копринена домашна дреха, над чиито червени ревери смачканата яка на ризата му и неговото преуморено бледо лице изглеждаха странно увехнали и бледи, но сияещите черни очи заличаваха това. И те заличаваха действителността, и те омагьосваха.

Ние последвахме знака на Пабло, а когато стигнахме до вратата, той ми каза тихо:

— Братко Хари, поканвам ви на едно малко забавление. Входът е само за умопомрачени, струва разума. Готови ли сте?

Аз отново кимнах.

Мило момче! Нежно и грижовно то ни хвана под ръка — Хермине отдясно, мене отляво — и ни поведе нагоре по една стълба в малка кръгла стая, която високо бе синкаво осветена и почти празна, вътре нямаше нищо, освен малка кръгла маса и три кресла, в които ние седнахме.

Къде бяхме? Спях ли? Вкъщи ли си бях? Пътувах ли в някакъв автомобил? Не, седях в едно кръгло, осветено в синьо помещение, сред разреден въздух, в един слой на много разредена действителност. Защо Хермине беше толкова бледа? Защо Пабло говореше толкова много? А не бях ли може би аз, който го кара да говори, който говори чрез него? От неговите черни очи не гледаше ли само моята собствена душа, загубената плаха птица, също както и от сивите очи на Хермине?

С всичката своя добра и малко церемониална приветливост приятелят Пабло ни гледаше и приказваше, приказваше много и дълго. Той, когото никога не бях чувал да говори свързано, който не се интересуваше от никакъв диспут, от никаква формулировка, за когото аз мислех, че едва ли е способен да размишлява, сега говореше, разказваше ми със своя добър топъл глас, плавно и безпогрешно.

— Приятели, аз съм ви поканил за едно забавление, каквото Хари отдавна вече си желае, за каквото отдавна е мечтал. Малко е късно и навярно всички ние сме доста уморени. Затова нека първо тук малко да си починем и да се подкрепим.

От една ниша в стената той взе три чашки и неголямо забавно шише, извади мъничка екзотична кутия от цветни дъсчици, наля от шишето и напълни трите чашки, взе от кутийката три дълги тънки жълти цигари, извади от копринената си дреха запалка и ни предложи огън. Всеки от нас, облегат назад в креслото си, вече бавно пушеше цигарата, чийто дим беше гъст като пушек от тамян, и пиеше на малки бавни глътки тръпчиво-сладкото чудно непознато и със странен вкус питие, което всъщност действаше безкрайно оживяващо и пораждаше чувство за щастие, като че ли човек се изпълва с някакъв газ и загубва тежестта си. Така седяхме ние, пушехме с леки всмуквания, почивахме, потапяхме устни в чашките, усещахме как ставаме леки и радостни. Това говореше Пабло, приглушено, с топъл глас.

— За мен е радост, мили Хари, за малко да ви бъда домакин тука днес. Често вие сте бивали съвсем преситен от своя живот, стремили

сте се да бъдете далече оттука, нали? Вие копнеете за това да напуснете сегашното време, този свят, тази действителност и да преминете в друга, която да ви подхожда повече, в един свят без време. Направете го, мили приятелю. Аз ви каня за това. Вие, разбира се, знаете къде се таи този друг свят, че светът, който търсите, е свят на вашата собствена душа. Само в собствената ви същност живее онази друга действителност, за която копнеете. Аз не мога да ви дам нищо, което вече не е съществувало във вас самия. Не мога да ви открия друга картинна галерия освен тази на вашата душа. Не мога да ви дам нищо, само възможност, подтик, ключ. Аз ви помагам да направите видим собствения си свят, това е всичко.

Той отново посегна към джоба на пъстрата си дреха и извади малко кръгло огледалце.

— Погледнете, досега сам сте се виждали така.

Той ми поднесе огледалцето пред очите. (И аз веднага се сетих за един детски стих: „Огледалце, огледалце, във ръката“) и видях в него нещо разлято и облачно, един злокобен образ, който се движи в своите очертания, бурно се изменя и кипи в тях — себе си самия, Хари Халер, и вътре в този Хари — Степния вълк, едно плахо, красиво, но объркано същество, което гледаше страхливо, чиито очи блясваха ту зли, ту тъжни, и тази вълча фигура се носеше непрестанно, сякаш минаваше през Хари — както през река тече страничен приток с друг цвят, размътва и дълбае, борейки се мъчително, единият поглъщаше другия, изпълнени с неутолим копнеж за формиране. Тъжно, тъжно ме гледаше постоянно движещият се полуочертан вълк с красивите си плахи очи.

— Така вие сам сте се виждали — повтори Пабло кротко и отново скри огледалото в джоба си.

Аз благодарно затворих очи и едва-едва отпих от еликсира.

— Сега си отдъхнахме — каза Пабло, — подкрепихме се и побъбрихме малко. Ако вече не се чувствате уморени, аз искам сега да ви заведа в моята панорама и да ви покажа своя малък театър. Съгласни ли сте?

Ние се изправихме, Пабло усмихнат тръгна напред, отвори една врата, придърпа настрани завесата и ние се намерихме в кръгъл подкововиден коридор на театър, точно в средата, а в двете си дълги коридорът водеше покрай много, невероятно много тесни врати на ложи.

— Това е нашият театър — обясни Пабло, — един забавен театър; надявам се, че тук ще намерите всякакви смешни неща. — При това той се изсмя високо, чуха се само няколко тона, но те ме пронизаха рязко, това беше отново ясният странен смях, който още преди това бях доловил горе.

— В моя малък театър водят към ложите толкова много врати, колкото пожелаете — десет, сто или хиляда, — и зад всяка врата ви очаква тъкмо онова, което търсите. Това е една хубава картинна галерия, мили приятелю, но вие не бихте имали никаква полза, ако я разгледате набързо такъв, какъвто сте. Вие ще бъдете ограничен и заслепен от това, което сте свикнали да наричате своя личност. Без съмнение, вие естествено отдавна сте отгатнали, че преодоляването на времето, освобождаването от действителността или каквито и имена да бихте дали на своя копнеж, не значи нищо друго, освен желание да се избавите от вашата така наречена личност. Тя е затворът, в който стоите. И ако вие, такъв какъвто сте, пристъпите в театъра, то ще виждате всичко с очите на Хари, всичко през старите очила на Степния вълк. Вие сте поканен за това, да се избавите от тези очила и най-любезно тук, на гардероба, да свалите от себе си тази многоуважавана личност, където тя при желание по всяко време отново ще ви бъде на разположение. Приятната танцова вечер, която преживяхте, трактатът за Степния вълк и накрая това малко възбуждащо средство, което току-що взехте, трябва да са ви подготвили достатъчно. Вие, Хари, след като се избавите от скъпата си личност, ще имате на разположение лявата страна на театъра, а Хермине — дясната; вътре, ако желаете, можете отново да се срещате. Моля те, Хермине, иди за малко зад завесата, искам първо да въведа Хари.

Хермине изчезна надясно покрай едно огромно огледало, което заемаше задната стена от пода до свода.

— И така, Хари, елате сега и бъдете в най-добро настроение. Целта на цялото начинание е да разведри настроението ви, да ви научи да се смеете. Надявам се, вие няма да ми създадете трудности. Чувствате се добре? Нали? И не се страхувате никак? Е, хубаво тогава, много хубаво. Сега без страх и с най-искрено задоволство ще влезете в нашия илюзорен свят, въведен чрез едно малко, също илюзорно самоубийство, какъвто е обичаят.

Той отново извади малкото джобно огледалце и го поднесе пред лицето ми. Отново видях в себе си обърканата, замъглена и постоянно движеща се фигура на вълка, която пронизваше Хари, един добре познат ми и наистина несимпатичен образ, чието унищожаване не можеше да ми създаде никакви грижи.

— Сега вие, мили приятелю, ще угасите този огледален образ, който ви е станал излишен, нищо повече не е необходимо. Достатъчно е вие, ако настроението ви позволява, да наблюдавате този образ с непринуден смях. Тук сте в една школа на хумора, трябва да се научите да се смеете. Няма как, всеки възвишен хумор започва с това, че човек престава да взема сериозно собствената си личност.

Съсредоточено се вгледах в огледалцето, огледалцето в ръката, в което се виждаха трептенията на образа на Хари-вълка. В един момент в мене нещо трепна дълбоко интимно, тихо, но болезнено, като спомен, като носталгия, като разкажание. После леката притесненост бе засенчена от ново чувство, подобно на това, което се изпитва, когато от упоената с кокаин челюст бива измъкнат болен зъб, чувство на облекчение, дълбоко поемане на дъх и едновременно учудване, че изваждането не е причинило никаква болка. И към това чувство у мене се прибави нова веселост, желание да се смея, на което не можех да противостоя, тъй че избухнах в спасителен смях.

Мътното отражение в огледалото трепна и угасна, малката кръгла огледална повърхност изведнъж беше като изгоряла, бе станала сива, груба и непрозрачна. Пабло с усмивка хвърли стъклото и търкаляйки се по пода, то изчезна в безкрайния коридор.

— Приятен смях, Хари — извика Пабло, — ти ще се научиш да се смееш като безсмъртните. Най-после сега ти погуби Степния вълк. С бръснач това не става. Внимавай той да не се съживи! Веднага ще можеш да напуснеш глупавата действителност. При най-близкия повод ние ще прием за побратимяването, мили, никога не си ми се харесвал така, както днес. И ако още държиш на това, после можем заедно да пофилософстваме и поспорим за музиката и за Моцарт, и за Глук, да говорим за Платон и Гьоте, колкото искаш. Сега ти ще разбереш защо по-рано не вървеше. Надявам се, че ще ти се удаде и за днес ще се освободиш от Степния вълк. Защото, естествено, твоето самоубийство не е окончателно; тук ние сме в един магически театър, тук има само картини, няма действителност. Потърси красивите и весели картини и

покажи, че наистина вече не си влюбен в своята проблематична личност! Но ако ти отново зажадуваш за нея, ще бъде достатъчно само да погледнеш пак в огледалото, което сега ще ти покажа. Ти знаеш старата мъдра пословица: „Едно огледало в ръката е по-добре от две на стената.“ Ха-ха! — (Той отново се засмя така хубаво и ужасно.) — И тъй, сега остава да се изпълни само още една съвсем малка весела церемония. Сега ти отхвърли очилата на своята личност. Ела и погледни веднъж в едно истинско огледало. Ще ти направи удоволствие.

Със смях и леки забавни ласки той ме обърна така, че аз застанах срещу огромното стенно огледало. В него видях себе си.

Видях за един бързолетен миг познатия ми Хари, само че необикновено добре настроен, с ведро, усмихнато лице. Но едва го бях познал, образът се разпадна, от него се отдели втора фигура, после трета, десета, двадесета и цялото огромно огледало беше изпълнено само от Хари или откъси от Хари, безброй ликове на Хари, всеки от които съзирах и познавах само за светкавичен миг. Няколко от многото образи на Хари бяха стари колкото мене, имаше неколцина по-стари, други — прастари, а трети — съвсем млади, юношески, момчешки, ученически, хлапашки, детски. Образи на Хари на петдесет и на двадесет години тичаха и се премятаха един през друг, тридесетгодишни и петдесетгодишни, сериозни и радостни, достойни и комични, добре облечени и окъсани, а също и съвсем голи, без коси и с дълги къдри — всички те бях аз и всеки мълниеносно съзирах и познавах, после той изчезваше, образите се разбягваха на всички страни — наляво и надясно, в огледалната дълбочина и вън от нея. Един млад и елегантен момък, усмихнат, скочи срещу Пабло, прегърна го и избяга заедно с него. А друг, който особено много ми харесваше — хубав очарователен младеж на шестнадесет или седемнадесет години, — тичаше като светкавица по коридора, жадно четеше надписите по всички врати, аз тичах след него, той се спря пред една врата, а на нея прочетох надписа:

Всички момичета са твои!
Пусни една марка

Като скочи с главата напред, милото момче бързо се мушна през дупката и изчезна зад вратата.

И Пабло беше изчезнал, и огледалото изглежда бе изчезнало, а с него и всичките безбройни фигури на Хари. Аз долових, че сега съм оставен на себе си и на театъра и любопитно пристъпвах от врата към врата, на всяка прочитах по един надпис, една съблазън, едно обещание.

Надписът:

Напред към веселия лов!
Лов на зверове с автомобили

ме привлече, аз отворих тясната врата и влязох.

И там ме грабна един шумен и възбуден свят. По улиците фучаха автомобили, отчасти бронирани, и гонеха пешеходците, премазваха ги на каша, притискаха ги смъртно към зидовете на къщите. Аз веднага схванах — това беше борбата между хора и машини, която дълго се подготвяше, дълго се очакваше, дълго вдъхваше страх и най-после бе избухнала. Наоколо навред лежах мъртви и ранени, също преобърнати, разбити, полуобгорели автомобили; над този отвратителен хаос кръжаха самолети, от много покриви и прозорци се стреляше по тях с пушки и автоматични оръжия. По всички стени диви, чудесно разпалващи плакати с огромни букви, които горяха като факли, призоваваха нацията най-после заради хората да се възправи срещу машините, най-после да унищожи дебелиите, хубаво облечени, парфюмирани богаташи, които с помощта на машините, изстискват силите на другите, и то заедно с техните големи, кашлящи, зло ръмжащи, дяволски шумни автомобили най-после да подпали фабриките и малко да разчисти опетнената земя, да я обезлюди, за да може отново да расте трева, отново в запрашения циментов свят да се появи нещо като гора, поляна, ливада, поток и тресавище. А пък други плакати, нарисувани чудесно, прекрасно стилизирани в нежни, не така детински цветове, съчинени необикновено мъдро и остроумно — в противовес, вълнуващо предупреждаваха всички собственици и всички благоразумни от заплашващия хаос на анархията — описваха наистина прочувствено благодатността на реда, на труда, на

собствеността, културата, правото, възхваляваха машините като върховно и последно откритие на хората, с чиято помощ те щели да станат богове. Замислен и удивен аз четях плакатите, червените и зелените, и тяхната пламенна словоохотливост, настойчивата им логика ми влияеха приказно, те имаха право и, дълбоко убеден, аз стоях ту пред един, ту пред друг, но все пак забележимо смутен от сравнително честата стрелба наоколо ми. Е, главното дело бе ясно — това беше война, една бурна, расова и крайно симпатична война, при която не се биеха за кайзер, република, граници на страната, за знамена и цветове и други подобни — повече декоративни и театрални неща, всъщност за дрипи, — но в нея всеки, комуто не достига въздух и животът вече съвсем не му харесва, дава съкрушителен израз на досадата си и се стреми да проправи път към всеобщото разрушение на тенекиения цивилизован свят. Аз виждах как в очите на всички се смее толкова ясна и искрена жажда за разрушаване и убийство, и в мен самия тези диви червени цветове цъфтяха едри и пищни и се смееха не по-малко. Радостен се присъединих към борбата.

Най-хубавото от всичко беше, че до мене изведнъж се появи моят другар от училище Густав — когото не бях виждал от десетилетия, — някога най-буиният, най-силният и най-жаден за живот от приятелите ми в ранното детство. Сърцето ми се разведри, когато го видях срещу мене отново да ми смига със светлосивите си очи. Той ми кимна и аз веднага го последвах с радост.

— Господи, Густав — извиках аз щастлив, — най-после да те видя отново. Какъв си станал?

Той се засмя малко ядосан, също както в детството.

— Говедо, веднага ли трябва да почнеш да разпитваш и бърбриш? Станал съм професор по богословие, сега вече знаеш. Но в момента, за щастие, не се занимавам с теология, момче, а с война. Е, хайде, ела!

Той простреля шофьора на един малък камион, който тъкмо идваше към нас с бучене, скочи пъргаво като маймуна в колата, спря я и ми нареди да се кача, после подкарахме дяволски бързо, провирайки се между куршумите и обърнатите коли, за да излезем извън града и предградията.

— Ти на страната на фабрикантите ли стоиш? — попитах аз моя приятел.

— А, това е въпрос на вкус, после въвн от града ще го обмислим. Но не, чакай, аз съм по-склонен ние да изберем другата партия, макар естествено, общо взето, това да е напълно безразлично. Аз съм теолог, а моят праотец Лутер на времето е помагал на князете и богатите срещу селяните, сега ние трябва малко да поправим това. Ама че лоша кола, да се надяваме, че ще издържи още няколко километра!

С бързината на вятъра — бесен, син, небесен — ние трещяхме с колата през зелена спокойна местност, минахме много мили през една голяма равнина и после бавно се заизкачвахме по грамадна планина. Тук спряхме на някакво право блестящо шосе, което водеше нагоре между стръмна скална стена и нисък защитен зид, в много остри завой, високо над синеещо се в далечината езеро.

— Красива местност! — казах аз.

— Много хубава! Можем да наречем шосето „Път на осите“, тука ще има да трещят различни оси, Хари, внимавай само.

Край пътя растеше висока пиния и горе в короната ѝ ние видяхме направено от дъски нещо като колиба, наблюдателница и заслон за засада при лов. Густав високо се засмя, смигна ми хитро със сините си очи и ние двамата бързо слязохме от колата и се покатерихме нагоре по стъблото, задъхани се скрихме в наблюдателницата, която много ни хареса. Там намерихме пушки, пистолети, сандъци с патрони. И едва се бяхме малко поразхладили и нагласили за засада, и от най-близкия завой вече се чуваше прехрипнало и властно клаксонът на голяма луксозна кола, която с бръмчене идеше насам с висока скорост по блестящото планинско шосе. Ние вече държахме пушките в ръце. Беше страшно напрегнато.

— Прицели се в шофьора! — заповяда Густав бързо. Тежката кола тъкмо минаваше стремително под дървото и аз вече се прицелих, натиснах спусъка, стрелях в синята шапка на водача. Мъжът падна, колата отмина с шум, удари се в стената, върна се обратно, тежка и бучаща като голяма дебела земна пчела, тя се блъсна в ниския зид, преобърна се и с кратък слаб трясък се преметна в пропастта.

— Готово! — засмя се Густав. — Следващата вземам аз. И отново бързо се приближаваше кола, свити в нея седяха трима или четирима пътници; от главата на някаква жена се развяваше краят на шал, неизменно плуваше хоризонтално във въздуха един светлосин воал, това всъщност събуди у мене съжаление — кой знае дали под

него не се усмихваше най-красивото женско лице. Господи, щом ние вече играем на разбойници, то навярно би било по-правилно и похубаво да следваме големите образци и да не разпростираме нашето почтено желание да убиваме върху хубавите дами. Густав обаче вече беше стрелял. Шофьорът трепна, сви се, колата подскочи високо към отвесната скала, с трясък падна назад отново на пътя, колелата стърчаха нагоре. Ние чакахме, нищо не се движеше — уловени като в капан, хората безшумно лежаха под собствената си кола, която продължаваше да бучи и хъхри, а колелата ѝ забавно се въртяха във въздуха. Внезапно се раздаде страшен гръм и тя цялата бе обхваната от пламъци.

— Форд беше — каза Густав. — Трябва да слезем и да освободим пътя.

Ние слязохме и огледахме горящата купчина. Много бързо беше изгоряла, междувременно бяхме направили от жилави клони лостове, с които повдигнахме колата, изтласкахме я и я прехвърлихме през оградния зид на шосето в пропастта, където дълго пукаше сред храстите. При обръщането на колата двама от мъртвите паднаха, сега лежаха на пътя, дрехите им бяха отчасти изгорели. Палтото на единия беше сравнително запазено, претърсих джобовете му дали ще открием кой е бил. Подаде се кожен портфейл, вътре имаше визитни картички. Взех една от тях и на нея прочетох думите: „Тат твам аси^[8].“

— Много смешно! — каза Густав. — Всъщност обаче няма никакво значение как се казват хората, които убиваме. Те са клети нещастници като нас, имената нямат значение. Този свят трябва да загине и ние заедно с него. Да го потопиш за десет минути във вода би било най-безболезнената развръзка, залавяй се за работа.

Хвърлихме мъртвите след колата. Насам вече идеше, давайки сигнали, нов автомобил. По него ние стреляхме направо от шосето. Автомобилът започна да се върти бясно като пиян, придвижи се малко напред, после се повали и остана така, моторът се задъхваше. В колата тихо седеше някакъв пътник, едно хубаво младо момиче обаче излезе от нея невредимо, макар бледо и силно разтреперано. Ние го поздравихме приветливо и му предложихме услугите си. То беше премного изплашено, не можеше да говори и известно време ни гледаше втренчено като обезумяло.

— Я първо да видим стария господин — каза Густав и се обърна към пътника, който все още бе отпуснат на седалката зад мъртвия шофьор. Беше някакъв господин с къси сиви коси; бе отворил светлосивите си умни очи, но изглеждаше тежко ранен, най-малкото се виждаше, че от устата му тече кръв, а и шията си държеше страшно изкривено и вдървено.

— Разрешете, уважаеми господине, да ви се представя, моето име е Густав. Ние си позволихме да застреляме вашия шофьор. Смеем ли да попитаме с кого имаме честта?

Старият погледна хладно и тъжно с малките си сиви очи.

— Аз съм главният прокурор Лоеринг — каза той бавно. — Вие не убихте само бедния ми шофьор, а и мене; усещам, че идва краят. Защо стреляхте по нас?

— Заради прекомерно бързото ви каране.

— Ние пътувахме с нормална скорост.

— Това, което вчера беше нормално, днес вече не е, господин главен прокурор. Днес сме на мнение, че всяка скорост, с която би могъл да пътува един автомобил, е твърде голяма. Сега ние унищожаваме автомобилите, всички, и другите машини също.

— И вашите пушки ли?

— И на тях трябва да им дойде редът, в случай, че още намерим време за това. Вероятно утре или в другиден с всички ни ще бъде свършено. Вие знаете, нали, че нашата земя беше ужасно пренаселена. Е, сега ще се даде простор.

— По всеки човек ли стреляте, без избор?

— Естествено. За някои, без съмнение, трябва да се съжалява. Например за младата хубава дама би ми станало жал. Дъщеря ли ви е?

— Не, тя е моята стенографка.

— Толкова по-добре. А сега, моля, излезте от колата или се оставете да ви извадим, защото машината ще бъде унищожена.

— Предпочитам да ме унищожите заедно с нея.

— Както желаете. Позволете ми още един въпрос! Вие сте прокурор. Винаги ми е било непонятно как един човек може да бъде прокурор. Вие живеете от това, че други хора, предимно клети нещастници, биват обвинени, осъждани и наказвани. Нали?

— Така е. Аз изпълнявам дълга си. Това ми беше служебно задължение. Също както службата на палача е да убива осъдените от

мене. Та нали сам вие сте поели същата служба — убивате?

— Правилно. Само че ние не убиваме по дълг, а за удоволствие, или по-скоро за неудоволствие, поради отчаяние от света. Затова убиването ни доставя известно удоволствие. Никога ли не ви е правило удоволствие да убивате?

— Вие ми досаждате. Имайте добрината да свършите работата си докрай. Ако понятието за дълг ви е непознато...

Той замълча и сви устни, сякаш искаше да се изплюе. Но от устата му излезе само мъничко кръв, която полепна по брадата.

— Почакайте — каза Густав вежливо, — понятието за дълг всеки случай не го знам, вече не. По-рано служебно се занимавах с него. Бях професор по богословие. Освен това бях войник и участвах във войната. Това, което на мен ми изглеждаше дълг и което авторитетните и висшестоящите органи някога ми заповядваха, съвсем не беше добро, от началото до край, всякога би ми било по-приятно да върша точно обратното. Но макар вече да не познавам понятието за дълг, то все пак познавам вината, може би те двете означават едно и също. Щом и аз съм от майка роден, то съм виновен, осъден съм да живея, длъжен съм да принадлежа към една държава, да бъда войник, да убивам, да плащам данъци за въоръжаване. И сега, в този момент, вината на живота отново, както някога по време на войната, ме доведе до това да трябва да убивам. Но този път не убивам с отвращение, аз се покорявам на дълга, нямам нищо против този тъп, задръстен свят да бъде разбит, аз на драго сърце помагам в това и на драго сърце сам ще загина с него.

Прокурорът силно се напрегна, за да ми се усмихне леко със слепнати от кръв устни. Не му се удаде блестящо, но все пак пролича доброто намерение.

— Добре — каза той, — значи ние сме колеги. И тъй, моля, изпълнете дълга си, господин колега.

Междувременно хубавото момиче беше седнало край пътя и паднало в несвяст.

В този момент отново някаква кола даваше сигнал, приближаваше насам с пълна скорост. Ние отдръпнахме момичето малко по-настрана, сами се притиснахме до скалите и оставихме идващата кола да се вреже в останките от другите. Шофьорът рязко

натисна спирачка, колата се изправи, но спря, без да бъде разбита. Ние бързо взехме пушките в ръце и ги насочихме към новите.

— Слизайте от колата — изкомандва Густав. — Ръцете горе!

От колата излязоха трима мъже и послушно държаха ръцете си вдигнати нагоре.

— Няма ли сред вас някой лекар? — попита Густав. Те отрекоха.

— Тогава имайте добрината внимателно да извадите господина там от седалката, той е тежко ранен. А после го вземете във вашата кола и го откарайте до следващия град. Хайде, давайте!

Скоро старият господин беше настанен в другата кола, Густав изкомандва и всички тръгнаха. Междувременно нашата стенографка отново бе дошла на себе си и беше наблюдавала станалото. Харесваше ми, че имахме такава хубава плячка.

— Госпожице — каза Густав, — вие загубихте своя работодател. Да се надяваме, че иначе старият господин не ви е бил близък. Вие сте ангажирана от мене. Бъдете ни добър другар! Така, а сега трябва много да се бърза. Тук скоро ще бъде съвсем неуютно. Можете ли да се катерите, госпожице? Да? Е, хайде, ние двамата ще ви помогнем.

Сега ние тримата се покатерихме колкото можехме по-бързо в нашето покритие сред дървото. Горе на госпожицата ѝ прилоша, но ѝ дадохме глътка коняк и тя отново се почувства добре дотолкова, че можа да се възхити на чудесния изглед към езерото и планината и да ни каже, че се нарича Дора.

Веднага след това отдолу се зададе кола, която предпазливо заобиколи съборената, без да спре, и после веднага ускори ход.

— Хитрец — засмя се Густав и застреля водача.

Колата се завъртя малко, направи завой срещу зида, изкърти го и остана да виси косо над пропастта.

— Дора — казах аз, — можете ли да боравите с пушка?

Тя не можеше, но се учеше от нас как да зарежда оръжието.

Отначало беше несръчна и си одраска пръста до кръв, зарева и поиска английски пластир. Но Густав ѝ обясни, че това е война и тя трябва да покаже, че е добро, храбро момиче. Тогава работата тръгна.

— Но какво ще стане с нас? — попита тя после.

— Не зная — каза Густав. — Моят приятел Хари обича хубавите жени, той ще ви стане приятел.

— Но те ще дойдат с полиция и войници и ще ни убият.

— Полиция и нищо от този род вече няма. Ние имаме право на избор, Дора. Или ще останем спокойно тук, горе, и ще простреляме хората във всички коли, които искат да минат, или самите ще вземем една кола, ще тръгнем оттука, а другите ще стрелят след нас. Все едно е чия страна ще вземем. Аз съм за това, да не мърдаме оттука.

Долу отново се задаваше кола, ясно звучеше клаксонът ѝ. Тя скоро бе унищожена и остана да лежи с колелата нагоре.

— Смешно е — казах аз, — че стрелянето може да прави такова голямо удоволствие. А по-рано аз бях противник на войната.

Густав се засмя:

— Да, но на света има твърде много хора. По-рано не се забелязваше така. Но сега, когато всеки не просто диша въздух, а иска да има и кола, тъкмо днес го забелязват. Естествено това, което правим тук, не е разумно, то е детинщина, както и войната беше една огромна детинщина. Някога по-късно човечеството ще трябва да се научи с разумни средства да ограничава увеличаването на числеността си. Засега ние реагираме на непоносимото положение сравнително неразумно, но общо взето, постъпваме правилно — понижаваме населеността.

— Да — казах аз, — това, което правим, вероятно е лудешко и въпреки всичко може би е добро и необходимо. Не е хубаво, когато човечеството пренапряга ума си и се мъчи да уреди с помощта на разума неща, които още никак не са му достъпни. Тогава възникват идеали, като тези на американците или болшевиките — и едните, и другите са изключително разумни, — но тъй като те твърде наивно опростяват живота, страшно го насилват и ограбват. Обликът на човека, някога възвишен идеал, вече клони да се превърне в клише. Ние, умопомрачените, може би отново ще облагородим всичко това.

Усмехнат, Густав отговори:

— Момче, ти говориш много мъдро. Радостно и полезно е човек да слуша този извор на мъдростта. И може би дори имаш малко право. Но бъди така добър и сега отново зареди пушката си, ти си ми прекалено мечтателен. Всеки момент може отново да дотичат няколко сръндаци, които не ще успеем да убием с философия, все пак трябва да имаме куршум в цевта.

Един автомобил дойде и веднага падна, шосето беше барикадирано. Някакъв останал жив човек — пълен, червендалест —

жестикоулираше диво до развалините, гледаше опулено нагоре и надолу, забеляза нашето прикритие, с рев се затича и четири пъти стреля срещу нас с револвера си.

— Махайте се или сега ще стрелям! — изкрещя Густав.

Мъжът се прицели в него и стреля още веднъж. Тогава ние го повалихме с два изстрела.

Приблжиха се още две коли, на които също им видяхме сметката. После шосето остана тихо и празно, изглежда вестта, че тук застрашава опасност, се бе разпространила. Имахме време да наблюдаваме красивия изглед. Отвъд езерото, в долината, бе разположен малък град, оттам се издигаше дим и скоро видяхме как огънят се пренася от покрив на покрив. Чу се и стрелба. Дора заплака, аз погалих мокрите ѝ бузи.

— Трябва ли всички да умрем? — попита тя.

Никой не ѝ отговори. Междувременно долу се зададе някакъв пешеходец, видя разбитите автомобили, почна да тършува из тях, превит се мушна в един, извади пъстър чадър, кожена дамска чанта, бутилка вино, седна спокойно на зида, пиеше от шишето и ядеше нещо от чантата, завито в станиол, изпи шишето до капка, продължи пътя си доволен, стиснал чадъра под мишница.

Когато той спокойно се оттегли, аз казах на Густав:

— Ти би ли могъл да стреляш по това мило момче и да му пробиеш главата? Бог ми е свидетел, аз не мога.

— Пък и не се изисква — проръмжа моят приятел. Но явно и той бе изпитал неприятно чувство. Едва бяхме видели един човек, който още се държеше безгрижно, спокойно и детински, още живееше с чувството за невинност и ето че цялото наше толкова похвално и необходимо действие изведнъж ни се видя тъпо и противно. По дяволите всичката тази кръв! Ние се срамувахме. Но навярно по време на война понякога дори и генерали са изпитвали такова чувство.

— Ние не бива да оставаме тука по-дълго — жаловито каза Дора, — трябва да слезем, сигурно ще намерим в колите нещо за ядене. Ама не сте ли гладни? Ех, вие, болшевики!

Долу, в горящия град, започнаха да бият камбаните — възбудено и страховито. Пригответе се да слезем. Когато помагах на Дора да се прехвърли през парапета, целунах коляното ѝ. Тя се разсмя звучно. Но

тогава подпорите поддадоха и ние двамата стремително полетяхме в пустотата.

Отново се намерих в кръглия коридор, оживен от ловното приключение. А навред, по всички безбройни врати мамеха надписи.

MUTAVOR^[9]

Преобразяване във всякакви животни и растения

Кама Сутра

Обучение в индийското любовно изкуство.

Курс за начинаещи: 42 различни метода за любов

Самоубийство, което носи наслада

Ще се пукнеш от смях

Искате ли да се превърнете в дух?

Мъдрост на Изтока

О, да имах хиляда езика!

Само за господата

Залезът на Запада

Умерени цени. Нещо никога неவிждано.

Олицетворение на изкуството

Превръщане на времето в пространство чрез
музиката

Смеещата се сълза
Кабинет на хумора

Игри на отшелници
Пълноценен заместител на всяко общуване

Редицата от надписи продължаваше безкрайно. Един от тях звучеше:

Въведение в изграждането на личността
Успехът гарантиран

Видя ми се, че това заслужава внимание и влязох в тази врата.

Попаднах в здрачно тихо помещение, там един човек седеше без стол, на пода, по източен маниер, пред себе си той имаше нещо като голяма шахматна дъска. В първия момент ми се видя, че това е приятелят ми Пабло, или поне, че мъжът носи пъстра копринена дреха, подобна на неговата и има същите тъмни блестящи очи.

— Пабло, вие ли сте? — попитах аз.

— Аз съм Никой — обясни той вежливо. — Ние тук не носим никакви имена, тук не сме никакви личности. Аз съм един играч на шах. Искате ли да ви преподам урок за изграждането на личността?

— Да, моля.

— Тогава бъдете любезен и ми дайте на разположение няколко десетки от вашите фигури.

— Моите фигури?

— Фигурите, на които видяхте да се разпада вашата така наречена личност. Без фигури аз, разбира се, не мога да играя.

Той ми поднесе едно огледало, в което отново видях как единството на моята личност се разпада на много „аз“, тяхното число изглеждаше нараснало още повече. Сега обаче фигурите бяха съвсем малки, с размери за обикновен шах и играчът с тихи сигурни движения взе няколко десетки от тях и ги сложи редом с шахматната дъска на

пода. При това говореше монотонно, като човек, който повтаря често държана реч или лекция.

— Вам е известно грешното и носещо нещастие схващане, че човек представлява трайно единство. Известно ви е също, че човек се състои от куп души, от твърде много „аз“. Да се раздели видимото единство на личността на тези много фигури се смята за лудост, затова науката е измислила названието шизофрения. В случая тя има право дотолкова, доколкото естествено никое множество не е без предводителство и не може да се обуздае без известен ред и групиране. Но науката не е права, вярвайки, че е възможно само едно неповторимо, свързващо за цял живот подреждане на многото „под-аз“. Тази заблуда на науката има някои неприятни последици, нейната стойност е преди всичко в това, че държавно назначените учители и възпитатели опростяват своята работа и си спестяват мисленето и експериментите. Вследствие на това заблуждение много хора, които са неизлечимо умопомрачени, минават за „нормални“, дори за социално пълноценни, и обратно — някои, гениални, биват вземани за умопомрачени. По тази причина ние допълваме празнините в научното схващане за душата чрез понятието, което наричаме изкуство на изграждането. На оня, който е преживял разпадането на собственото си „аз“, показваме, че по всяко време той може да събере късовете и ги подреди наново в какъвто желае ред и по този начин да постигне безкрайно разнообразие от игри на живота. Както поетът от шепа образи създава една драма, така ние от фигурите на нашето разчленено „аз“ отново и отново съставяме нови групи, с нови игри и напрежения, с вечно нови положения. Гледайте.

С тихи мъдри пръсти той взе моите фигури, всички старци, младежи, деца, жени, всички весели и тъжни, силни и нежни, пъргави и тромави фигури, бързо ги подреди на своята дъска за една игра, в която те веднага се престоиха в групи и семейства за игри и борби, за приятелства и вражди, създавайки в умален вид един свят. Пред моите очаровани очи той накара оживения и все пак добре подреден малък свят известно време да се движи, да играе и се бори, да сключва съюзи и да води битки, фигурите да се ухажват, женят и плодят; всъщност това беше драма с много герои, оживена и увлекателна.

После с весел израз на лицето той замахна над дъската, полекичка събори всички фигури, струпа ги на купчина и замислен,

като много взискателен художник, от същите фигури построи една съвсем нова игра, със съвсем други групировки, отношения и преплитания. Втората игра беше сродна на първата: това бе същият свят, същият материал, от който човекът градеше, но гамата беше променена, темпото — променено, мотивите — акцентирани другояче, ситуациите — поставени по-различно.

И така, мъдрият строител с фигурите, всяка от които беше дял от мен самия, изграждаше една след друга игри, всички с далечна прилика помежду си, на всички личеше, че принадлежат към един и същ свят, че са свързани чрез един и същ произход и все пак всяка бе свършено нова.

— Това е изкуството на живота — заговори той поучително, — вие сам за в бъдеще бихте могли както желаете да оформите по-нататък и да оживявате играта на своя живот, да я разбърквате и обогатявате, това е във ваши ръце. И тъй както умопомрачението в един висш смисъл е начало на всяка мъдрост, то шизофренията е начало на всяко изкуство, на всяка фантазия. Дори учените вече наполовина са открили това, както примерно може да се прочете във „Вълшебният рог на принца“, в оная обаятелна книга, в която мъчителният и прилежен труд на един учен бива облагороден чрез гениалното сътрудничество на неколцина обезумели, затворени в лудница художници. Ето, само вземете със себе си своите фигури, играта още често ще ви доставя радост. Фигурата, която днес се е превърнала за вас в непоносимо страшилище и ви е развалила играта, утре можете да принизите в благодушна и незначителна. А пък от клетата мила фигурка, която известно време ще изглежда осъдена на истинска мъка и живот под лоша звезда, в следващата игра вие ще направите принцеса. Желая ви голямо удоволствие, господине!

Аз се поклоних дълбоко и благодарно пред този талантлив играч на шах, пъхнах фигурките в джоба си и се оттеглих през тясната врата.

Собствено аз си мислех, че сега в коридора незабавно ще седна на пода и часове, цяла вечност, ще играя с фигурите, но едва се бях намерил отново в светлия кръгъл театрален коридор и ме повлякоха нови течения, по-силни от мене. Пред очите ми ярко пламна един плакат:

Този надпис предизвика у мене различни чувства: всякакви страхове и притеснения от по-ранния ми живот, от действителността, която бях напуснал, мъчително свиваха сърцето ми. С трепереща ръка отворих вратата и се намерих в една панаирджийска барака, където видях издигната желязна решетка, която ме отделяше от жалката сцена. На сцената обаче съгледах изправен звероукротител, той имаше вид на викач от пазар и на даващ си важност господин, който въпреки големите мустаци, изпъкналите мускули на мишците и крещящото цирково облекло, по един глупав, много отвратителен начин приличаше на мене. Този як мъж водеше на въженце като куче — жалка гледка — един едър, красив, но страшно измършавял и с робски плах поглед вълк. И беше колкото отвратително, толкова и увличащо, също така ужасно, както и тайнствено-приятно бе да се види грубият дресьор, който показва благородното и все пак позорно послушно хищно животно в поредица от трикове и сензационни сцени.

Мъжът, мой проклет близък, образ от криво огледало, без съмнение беше обуздавал своя вълк приказно. Вълкът внимателно се подчиняваше на всяка заповед, на всеки вик и на всяко изплющяване с камшика реагираше като куче: коленичеше; преструваше се на мъртъв; изправяше се на задни крака; послушно и прилежно носеше в муцуната си хляб, яйце, парче месо, кошничка; трябваше дори да вдигне от земята хвърления от дресьора камшик и да му го занесе със зъби, при което нетърпимо раболепно махаше опашка. Доведоха до вълка едно питомно зайче и после бяло агне — наистина той се озъби и дори слюнка му покапа от трепетна жад, но не докосна никое от животните, свити и разтреперани на земята, а по заповед ги прескочи в красива дъга, дори легна между заека и агнето, прегърна двете с предните си лапи и представи с тях една вълнуваща семейна група. Освен това той изяде от ръката на човека парче шоколад. Истинска мъка беше да гледаш до каква фантастична степен този вълк бе приучен да се отрича от природата си, косите ми настръхнаха.

Но все пак за тази мъка, във втората част на представлението развълнуваният зрител, също както и старият вълк, бяха обезщетени. Именно след показването на тази програма на изтънчена дресура, след като звероукротителят, застанал над вълка и агнето, победно и със сладникава усмивка се бе поклонил, ролите бяха разменени. Изведнъж, приличащият на Хари звероукротител, с дълбок поклон остави своя камшик пред краката на вълка и също започна да трепери, да се свива и изглежда жалък, както преди това животното. Вълкът обаче, засмян облиза муцуна, у него изчезнаха страхът и смущението, погледът му светна, цялото му тяло се изпъна и зацъфтя, възвърнало си своята дивота.

И сега вече вълкът заповядваше, а човекът трябваше да изпълнява. По заповед човекът падна на колене, играеше ролята на вълк — провеси език и с пломбирани зъби закъса дрехите от тялото си. Той вървеше, в зависимост от заповедта на укротителя на хора, на два или четири крака, изправяше се на задни крака, преструваше се на мъртъв, остави се вълкът да го язди, носеше му камшика. Кучешки предано и талантливо човекът приемаше всяко унижение и всичко противоестествено — с фантазия. Едно красиво момиче излезе на сцената, приближи се до дресирания мъж, поглади го по брадата, докосна с буза неговата, но той продължи да стои на четири крака, остана си животно, тръскаше глава и взе да показва на красавицата зъбите си, накрая така заплашително и по вълчи, че тя избяга. Поднесоха му шоколад, който той, след като презрително и звучно подуши, отблъсна. И най-после отново бяха въведени агнето и дебелото пъстро зайче и обученият мъж с последни усилия игра ролята на вълк така, че това доставяше удоволствие. С пръсти и зъби той улови ревящите животни, късаше им парчета кожа и месо, ухилен дъвчеше живите късове, смучеше пристрастен, затворил очи, с наслада пиеше тяхната топла кръв.

Ужасен, аз избягах през вратата. Видях, че този магически театър не е никакъв чист рай, а под неговата хубава повърхност лежах всички преизподни. Господи, нима и тук няма избавление?

И обзет от страх, тичах насам-натам, усещах в устата си вкуса на кръв и на шоколад, единият толкова неприятен, колкото и другият; с копнеж мечтаех да изплувам от тази мътна вълна и в себе си най-искрено се борех за по-поносими, по-ведри картини. „О, приятели, не

в тези тонове“^[10] — звучеше в мене и с ужас си спомних за отворотелните фотографии от фронта, които бях виждал понякога по време на войната; за купчините безредно струпани трупове, чиито лица бяха превърнати от газовите маски в ухилени сатанински муцуни. Колко глупав и още детински разсъждаващ съм бил тогава, когато, човеколюбиво настроен противник на войната, се ужасявах от тези картини! Днес знаех, че никой звероукротител, никой министър, никой генерал, никой безумец не е способен да измъти в главата си мисли и картини, които да не живееха и у мене, също толкова ужасни, толкова диви и зли, сурови и тъпи.

Отдъхвайки си, аз си спомних оня надпис, който преди това, при започването на театъра, бях видял хубавия младеж толкова бурно да следва, надписа:

ВСИЧКИ МОМИЧЕТА СА ТВОИ

и ми се стори, че в края на краищата, всъщност нищо друго не заслужава да бъде пожелано така силно, както това. Радостен, че отново можех да се измъкна от проклетия вълчи свят, аз влязох вътре.

Странно, всичко ми се видя така приказно и едновременно толкова дълбоко познато, че изтръпнах — тук ме обляхна дъхът на моята младост, атмосферата от времето, когато бях юноша, младеж и в сърцето ми затече тогавашната кръв. Това, което току-що правех, мислех и сам представлявах, се свлече зад мене — отново бях млад. Допреди час, допреди няколко мига вярвах, че много добре зная какво е любов, копнеж, какво е жажда, но това бяха любовта и копнежът на един стар човек. Сега отново бях млад и това, което чувствах в себе си, този разпален огнен поток, този властно привличащ копнеж, тази отприщена страст, също като вятър, който топи снеговете през март, бяха млади, нови и истински. Ох, как отново горяха забравени огньовете; как прииждаха и тайнствено звучаха тоновете от някога; как разцъфваше и искреше кръвта; как викаше и пееше душата! Аз бях момче на петнадесет или шестнадесет години, главата ми беше пълна с латински, гръцки и с красиви стихове, а мислите ми — проникнати от

стремеж и честолюбие, фантазиите ми — от мечти за изкуството, но много по-дълбок, по-силен и по-страшен от целия този лумнал огън в мене гореше и трептеше огънят на любовта, гладът на пола, изтощаващото предчувствие за насладата.

Стоях на един скалист хълм над моя малък роден град; усещах дъха на топлия вятър и първите теменуги; откъм градчето блестяха реката и прозорците на родната ми къща; всичко това изглеждаше, кънтеше и ухаеше така пълнозвучно, така ново и творчески опиянено, сияеше с такива наситени багри и се носеше с пролетния вятър толкова свръхземно и прояснено, както някога, в най-пълните поетични часове на първата си младост бях виждал света. Стоях на хълма, вятърът играеше с дългите ми коси; с блуждаеща ръка, унесен в мечтателен любовен копнеж, аз откъснах от едва разделенения храст една млада полуразтворена листна пъпка, подържах я пред очите си, помирирах я (и още с този дъх отново ме обжари споменът за всичко тогавашно), после на игра поставих малката зелена пъпчица между устните си, които все още не бяха целували момиче, и взех да я дъвча. И с нейния тръпчив ароматно-горчив вкус изведнъж съвсем точно съзнах какво преживявам, всичко се бе върнало отново. Повторно преживявах един час от последните ми юношески години, един неделен следобед в ранна пролет — деня, в който при моята самотна разходка срещнах Роза Крайслер, поздравих я свенливо и се влюбих до зашеметяване в нея.

Тогава в тревожно очакване гледах хубавото момиче, което само и замечтано се изкачваше нагоре по хълма към мене и още не ме виждаше. Чаках, гледах косите ѝ, сплетени на дебели плитки, но от двете страни на лицето ѝ имаше свободни кичури, с които вятърът играеше и ги развяваше. Видях, за пръв път в живота си, колко красиво бе това момиче; колко красива и мечтателна е тази игра на вятъра в нежните му коси; как красиво и събуждаща копнеж тънката синя рокля се дипли върху младото тяло. И също както с горчиво-ароматния вкус на сдъвканата пъпка бях пронизан от цялата плахо-сладостна нега и страха на пролетта, така и съглеждайки момичето, ме обзе цялото смъртно предчувствие на любовта — предчувствието за жената, потресният предусет за огромните възможности и обещания, за безименни удоволствия, за невъобразими заблуди, страхове и мъки, за най-съкровеното освобождаване и най-дълбоката вина. О, как този

горчив пролетен вкус пареше на езика ми! О, как игриво вятърът развяваше свободните коси край нейните румени бузи! После тя дойде близо до мене, съзря ме и ме позна. В един миг леко порумения и погледна встрани. Тогава аз я поздравих, сваляйки юношеската си шапка, и Роза веднага спокойно ме поздрави, едва усмихната и малко по дамски, с вдигнато лице, продължи да върви бавно, уверена и с чувство на превъзходство, сподирена от хиляди любовни желания, изисквания и възхвали, които аз ѝ изпрацах.

Така беше някога, в един неделен ден преди тридесет и пет години, и в този миг се бе върнало всичко тогавашно: хълмът и градът, мартенският вятър и дъхът на разтворени пъпки, Роза и нейната кестенява коса, прииждащият копнеж и сладостният задушаващ страх. Всичко беше като в миналото и ми се струваше, че в живота си никога вече не съм обичал така, както обичах тогава Роза. Този път обаче ми беше дадено да го преживея по-различно, отколкото навремето. Аз забелязах нейното изчервяване, когато тя ме позна, видях стремежа ѝ да прикрие това заруменияване и знаех веднага, че тя ме харесва, че и за нея тази среща значи същото, каквото и за мене. И вместо отново да сменя шапка и да стоя тържествено със свалена шапка, докато тя отmine, този път, въпреки страха и стеснението си аз постъпих така, както ми нашепваше моята кръв. И извиках: „Роза, слава Богу, че ти дойде, ти — красиво, красиво момиче! Аз толкова те обичам!“ Това, което казах в този миг, може би не бе най-остроумното, но тук не беше потребен ум и то стигаше. Роза не придаде на лицето си женствен израз и не продължи да върви — тя се спря, погледна ме и още позачервена отпреди каза: „Добър ден, Хари, наистина ли ме обичаш?“ При това на едрото лице нейните кафяви очи пламнаха и аз долових: целият ми минал живот и цялата тая любов бяха погрешни, объркани и глупаво нещастни от мига, в който през оня неделен ден оставих Роза да си иде. Но сега грешката беше поправена, всичко бе друго, всичко бе добре.

Ние си подадохме ръце и ръка за ръка бавно продължихме да вървим неизразимо щастливи, много свенливи. Не знаехме какво да си кажем и какво да правим; от смущение започнахме да вървим по-бързо и да тичаме, докато останахме без дъх и трябваше да спрем, но не пускахме ръцете си. Ние и двамата бяхме още деца и не знаехме как да се отнесем един към друг. В оня неделен ден не стигнахме дори до

първа целувка, но бяхме неизмеримо щастливи. Стояхме задъхани, седнахме на тревата и аз погалих ръката ѝ, а с другата си ръка тя плахо докосна косата ми, после отново станахме и се опитахме да се премерим кой от нас е по-висок — собствено аз бях с един пръст по-висок, обаче не го признавах, а установих, че сме съвсем еднакви на ръст и че добрият Бог ни е отредил един за друг, и по-късно ние ще се оженим. Тогава Роза каза, че усеща аромат на теменужки. Коленичихме в ниската пролетна трева, затърсихме, намерихме няколко теменужки с къси стъбълца и всеки подари на другия своите. А когато се захлади и лъчите на слънцето вече падаха косо над скалата, Роза каза, че трябва да се прибира, и двамата се натъжихме много, защото аз не се осмелявах да я придружа, но ние вече имахме своя тайна и това беше най-прекрасното, което притежавахме. Аз останах горе сред скалите, миришех теменужките на Роза, легнах на земята при една урва, с лице към пропастта, и гледах надолу към града, следях как нейната мила малка фигурка се появи съвсем долу, мина покрай кладенеца и по моста. И сега знаех, че тя е вече в бащината си къща и там броди из стаите, а аз лежах тук горе, далече от нея, но между мене и Роза се обтягаше лента, протичаше поток, носеше се една тайна.

През цялата тази пролет ние се виждахме отново тук и там, при скалите, край градинските огради, и когато люлякът започна да цъфти, за пръв път плахо се целунахме. Малко беше това, което ние, деца, можехме да си дадем един на друг, и нашата целувка беше още без жар и без пълнота, и свободната къдрица до ухото на Роза аз се осмелявах само леко да докосна. Но всичко беше наше — цялата любов и радост, на която бяхме способни; и с всеки свенлив досег, с всяка незряла любовна дума, с всяко плахо очакване на единия или другия познавахме ново щастие, изкачвахме едно малко стъпало нагоре по стълбата на любовта.

Така, започвайки с Роза и теменужките, аз преживях отново целия си любовен живот под по-щастливи звезди. Роза се загуби и се появи Ирмгард и слънцето стана по-жарко, звездите по-опиянени, но нито Роза, нито Ирмгард бяха мои. Стъпало по стъпало аз трябваше да се изкачвам, много да преживея, много да науча и отново да загубя както Ирмгард, така и Ана. Всяка девойка, която бях обичал някога в младостта си, обичах отново, но на всяка можех да вдъхна любов, на всяка да дам нещо и сам да бъда дарен от нея. Желания, мечти,

възможности, съществували някога единствено в моето въображение, сега бяха действителност и живееха. О, вие, всички красиви цветя, Ида и Лоре, всички вие, които някога бях обичал едно лято, един месец или един ден!

Проумях, че сега аз бях хубавият пламенен младеж, когото преди видях така усърдно да тича към дверите на любовта; че сега изживях отново и оставях да расте тази част от мене, тази само на една десета, на една хилядна осъществена част от природата и живота ми, неутежнена от други фигури на моето „аз“, несмутена от мислителя, неизмъчвана от Степния вълк, неограничавана от поета, от фантаста, от моралиста. Не, сега аз не бях нищо друго, освен любящ, не вдъхвах никакво друго щастие и никаква друга мъка освен на любовта. Още Ирмгард ме бе научила да танцувам. Ида — да целувам. И най-красивата — Ема, беше първата, която в една есенна вечер под ронещите се листи на бряста ми позволи да целуна мургавите ѝ гърди и да изпия чашката на насладата.

В малкия театър на Пабло аз преживях много и нито една хилядна от него не може да се предаде с думи. Всички момичета, които някога бях обичал, сега бяха мои; всяко ми даваше това, което само то би могло; и на всяко аз давах това, което единствено то умееше да вземе от мене. Много любов, много щастие, много наслада, много смущение, а също и страдание трябваше да изпитам през този мечтателен час. Цялата пропусната любов на живота ми цъфтеше вълшебно в моята градина — девствени нежни цветя, ярко пламнали цветове, тъмни, бързо увяхващи цветя, едва тлееща наслада, съкровена мечтателност, пламенно униние, тревожно умиране, сияйно възраждане. Аз срещях жени, които можеха да бъдат спечелени само бързо и с пристъп; и други, чието дълго и грижливо ухажване беше щастие. Всеки здрачен кът от моя живот изплуваше отново — кътовете, които някога, било и само за минута, бяха чували призива, гласа на нагона; когато един женски поглед ме е разпалвал; проблясъкът на бяла девича плът ме е примамвал и всичко пропуснато бе наваксано. Всяка беше моя и всяка по свой начин. Жената с чудните тъмнокафяви очи и светли прави коси бе тук. Тази жена, до която някога четвърт час стоях на прозореца в коридора на един бърз влак и по-късно много пъти се бе явявала в сънищата ми, не изговори нито дума, но тя ме научи на неподозирани, страшни, смъртни любовни

изкуства. И гъвкавата, тиха, стъкленоусмихваща се китайка от пристанището на Марсилия, с гладката гарвановочерна коса и игривите очи, и тя знаеше нечути неща. Всяка имаше своите тайни, носеше аромата на своето земно царство, целуваше, усмихваше се по свой начин, беше по особен маниер срамежлива, по особен маниер безсрамна. Те идваха и си отиваха, потокът ги носеше към мене или ме изтласкваше до тях и пак ме откъсваше. Това бе палаво, детинско плуване в потока на нагоните, пълно с очарование, пълно с опасности, пълно с изненади. И аз се удивявах колко моят живот, моят видимо така беден и без обич живот на степен вълк е бил богат на влюбвания, на възможности и призиви. Почти всички ги бях пропуснал и оставил да избягат; бях се препъвал с тях и мигом забравял, но тука всички те бяха съхранени — хиляди, без ни един пропуск. Сега ги видях, отдадох им се, приех ги открито, потънах в едва заруменения здрач на техния подземен свят. Върна се отново и онова изкушение, което някога ми беше предложил Пабло, и други по-раншни, които на времето никак не проумявах; фантастични игри за трима и четирима с усмивка ме вземаха в своя хоровод. Много неща се случиха, много игри бяха изиграни, с думи не могат да се изкажат.

От безкрайния поток на изкушенията, на пороците, на примамките отново изплувах нагоре тих, мълчалив, подготвен, наситен със знания, мъдър, дълбоко опитен, съзрял за Хермине. Като последна фигура в моята хилядолика митология, като последно име в безкрайната редица изплува тя — Хермине, а едновременно се върна съзнанието ми и сложи край на любовната приказка, защото аз не исках да я срещам тук, в здрача на едно вълшебно огледало, на нея принадлежеше целият Хари. Ох, сега аз ще преустроя играта с моите фигури така, че всичко да се насочи към Хермине и да се сбъдне.

Течението ме бе изхвърлило на брега, отново стоях в смълчания коридор на театъра. Какво сега? Посегнах към фигурките в моя джоб, но този порив още преди да го осъществя бе угаснал. Неизчерпаем, светът на безкрайните врати, на надписите и магическото огледало ме обграждаше. Безволев, аз прочетох следващия надпис и изтръпнах.

беше написано там. Трепвайки бързо, само за секунда в мене светна картината на един спомен: Хермине край масата в ресторанта, изведнъж забравила за вино и ястия, потънала в задълбочен разговор, със страшна сериозност в погледа да ми казва, че тя ще ме накара да се влюбя в нея, за да бъде убита от моята ръка. Тежка вълна на страх и тъмнина обля сърцето ми, неочаквано всичко отново се яви пред мене, неочаквано дълбоко в душата си отново почувствах беда и нещастие. Отчаян, посегнах към джоба си, за да извадя фигурите, да се опитам да направя магия и възстановя реда на моята шахматна дъска. Но в него вече нямаше никакви фигури. Вместо фигурите извадих от джоба си един нож. Смъртно уплашен, затичах през коридора покрай вратите, внезапно се възправих пред огромното огледало, вгледах се в него. В огледалото се виждаше огромен, висок колкото мене, красив вълк. Стоеше тихо, гледаше плахо с неспокойни очи. Той ме погледна с искрящи присвити очи, усмихваше се малко, така че муцуната му леко се отвори и за миг се провидя червеният език.

Къде беше Пабло? Къде беше Хермине? Къде беше мъдрият човек, който така хубаво разправяше за изграждането на личността?

Още веднъж погледнах в огледалото. Бях полудял. Зад високото стъкло нямаше никакъв вълк, който да върти език в муцуната си. В огледалото се виждах аз, виждаше се Хари със сиво лице, изоставен от всички игри, уморен от всички пороци, ужасно блед, но все пак още човек, все още някой, с когото може да се разговаря.

— Хари — казах аз, — какво правиш тука?

— Нищо — отвърна той от огледалото, — само чакам. Чакам смъртта.

— Че къде е смъртта? — попитах аз.

— Тя идва — каза другият.

И аз чух от празните зали във вътрешността на театъра да звучи музика, красива и страховита музика; онази музика от „Дон Жуан“, която придружава появата на Каменния гост. В тази призрачна сграда ледените звуци ехтяха ужасяващо, сякаш идваха отвъд, от безсмъртното.

„Моцарт“ — помислих си аз и с това име, като със заклинание, извиках най-милите и най-възвишените картини на моя духовен живот.

Тогава зад мене проехтя смях, ясен и леденостуден, смях от един недоловим за човека отвъден свят на изстраданото, роден от божествен хумор. Аз се обърнах смразен и изпълнен с блаженство от този смях и тогава се зададе Моцарт, усмихнат мина покрай мене, спокойно и бавно стигна до една от вратите, отвори я и влезе, а аз любопитен го последвах — бога на моята младост, който през целия ми живот беше цел на моята любов и обожание. Музиката продължи да звучи. Моцарт стоеше облегнат на парапета на ложата, от театъра не се виждаше нищо, мрак изпълваше безграничното пространство.

— Вие виждате — каза Моцарт, — че може да мине и без саксофон, при все че аз естествено не бих искал да засегна много този фамозен инструмент.

— Къде сме? — запитах аз.

— Ние сме на последното действие на „Дон Жуан“. Лепорела е вече на колене. Една превъзходна сцена и музиката е приятна за слушане — е, да, макар и да има в себе си още много човешко, в нея вече се долавя отвъдното, смехът, нали?

— Това е последната велика музика, която е създадена — казах аз тържествено като учител. — Разбира се, след това идва Шуберт, идва и Хуго Волф, не бива да забравя също и бедния прекрасен Шопен. Вие смръщвате чело, маестро. О, да, разбира се, съществува и Бетховен, и той е чудесен. Но във всичко това, колкото и да е красиво, вече има някаква разпокъсаност, разпадане в себе си. Произведение, което да е така съвършено, цялостно излято, както „Дон Жуан“, хората вече не са сътворили.

— Не се изсилвайте толкова — засмя се Моцарт страшно подигравателно, — да не би сам да сте музикант? Аз се отказах от занаята, оттеглих се на спокойствие. Само за удоволствие от време на време още поглеждам в театъра.

Той вдигна ръце, като че ли дирижираше, и някъде изгря луна или може би бледо съзвездие. Над парапета, в неизмеримата дълбочина на пространството, аз съзирах да плуват мъгла и облаци, здрачни планини и морски брегове; под нас се разстилаше вселенски необятна, прилична на пустиня, равнина. В тази равнина ние видяхме възрастен господин, достолепен наглед, с дълга брада и натъжено лице, да предвожда огромно шествие от няколко десетки хиляди

облечени в черно мъже. Той изглеждаше мрачен и безнадежден, а Моцарт каза:

— Виждате ли, това е Брамс. Той се стреми към избавлението, но има още дълго време, докато го постигне. Аз узнах, че хилядите, облечени в черно, изобразяваха всички онези гласове и ноти, които, по божествена преценка, биха били излишни в партитурите на Брамс. Прекалено инструментирание, пропиляване на много материал — кимна Моцарт.

И веднага след това ние видяхме начело на една също толкова голяма армия да върви Рихард Вагнер и почувствахме как тежките хиляди го теглят назад и се впиват в него; уморен, с мъченически стъпки, го гледахме да се влачи и той.

— В моята младост — забелязах аз тъжно — тези двама музиканти минаваха за мислимо най-голямото противоречие.

Моцарт се засмя:

— Да, така е винаги. Погледнати от известно отдалечаване, такива противоречия започват все повече да си приличат. Прекомерното инструментирание впрочем не бе лична грешка нито на Вагнер, нито на Брамс, то беше заблуда на времето.

— Как? И затова те трябва сега да изкупят толкова тежка вина? — извиках аз укоряващо.

— Разбира се, така е по установения ред. Едва след като изкупят вината на своето време, ще проличи дали още е останала и толкова много лична вина, че да заслужава разплата.

— Но те и двамата не биха могли да бъдат обвинени.

— Естествено не. Те не са виновни и за това, че Адам е изял ябълката, и все пак грехът трябва да се изкупва.

— Това обаче е ужасно.

— Разбира се, животът винаги е ужасен. Ние нямаме вина и все пак сме отговорни. Още щом е роден, човекът вече е виновен. Вие трябва да сте минали съвсем особено обучение по религия щом не знаете това.

Аз се почувствах много нещастен. Видях себе си като смъртно уморен странник да се влачи през пустинята на отвъдното, под бремето на многото ненужни книги, които бях написал, на всички статии, на всички литературни отзиви, преследван от цяла армия словослагатели, работили по тях, от армията на читателите, които е

трябвало да погълнат всичко това. Боже мой! Освен това ми тежаха и Адам, и ябълката, и всичко останало от първородния грях! Следователно всичко това трябваше да се изкупи с безкрайни пъклени мъки и чак тогава да възникне въпросът, дали зад него съществува и нещо лично, нещо собствено и дали всички мои постъпки и техните последици са били просто празна пяна в морето, просто безсмислена игра в реката на преживелиците.

Когато видя моето разкривено лице, Моцарт започна да се смее високо. От смях той се преметна във въздуха, започна да изпълнява трели и да тактува с крака. При това ми изкрещя:

— Виж го ти момчето, сърби го май небцето, боли го сърчицето! Дали мисли за своите читатели, тези бедни попиватели и гладни почитатели, за своите словослагатели, тези подстрекатели, вечни еретици и грозни страшници? На смях ме избива, съчинители такива, смехът ме залива, за нищо ви не бива, порода дрислива! О, сърце лековерно, нали страдаш безмерно по туй мастило черно — за твоята душица ще запаля свецица, макар и на шегица. Халосай, лустросан, заливосан, изтипосан, размахвай опашка с решителност юнашка. Да ще господ време и дяволът ще те вземе, дано те той уплаши, дано те напердаши, мили мой писачо и славни драскачо: което си е право, накрал си се здраво.

Това вече ми се виждаше истинско нахалство, гневът не ми остави време да се отдам на меланхолия. Улових Моцарт за плитката, той полетя. Плитката ставаше все по-дълга и по-дълга като опашка на комета, на чийто край аз висях и се носех през света. По дяволите, студено беше в този свят! Безсмъртните понасят ужасно разреден леден въздух. Но той създава задоволство, този леден въздух, почувствах това още в краткия миг, преди сетивата ми да се притъпят. Прониза ме страшно остра стоманено-блестяща ледена веселост, желание да се смея също така ясно, диво и свръхземно, както се смееше Моцарт. Но тогава дъхът ми секна и загубих съзнание.

Объркан и разбит, аз отново се съвзех; бялата светлина на коридора се отразяваше по блестящия под. Не бях при безсмъртните, още не. Аз все още бях от тази страна на загадката, на страданието, на степните вълци, на мъчителните сложности. Това не бе добро място, не беше поносим престой. Трябваше да му се сложи край.

В голямото стенно огледало срещу мен стоеше Хари. Той не изглеждаше добре. Не изглеждаше много по-различно, отколкото в онази нощ след посещениято при професора и на бала в „Черният орел“. Но това беше много отдавна, преди години, столетия. Хари бе станал по-стар, беше се научил да танцува, беше посещавал магически театър, чул бе да се смее Моцарт, вече не се страхуваше от танци, от жени, от ножове. И средно надареният човек, когато пробяга няколко столетия, съзрява. Дълго наблюдавах Хари в огледалото, още го познавах добре, той все още съвсем мъничко приличаше на петнадесетгодишния Хари, който в един мартенски неделен ден бе срещнал Роза при скалите и бе свалил пред нея шапката си на току-що конфирмиран младеж. И все пак оттогава той бе остарял с годинките на няколко века; беше се занимавал с музика и философия и се бе преситил от тях; беше пил елзаско в „Стоманената каска“ и спорил с почтени учени върху Кришна; бе обичал Ерика и Мария; беше се сприятелил с Хермине; бе стрелял по автомобили и спал с гъвкавата китайка; бе срещнал Гьоте и Моцарт и прокъсал различни дупки в мрежата на времето и на измамната действителност, в която още беше уловен. Отново беше загубил и своите красиви шахматни фигури, но пък си имаше добър нож в джоба. Напред, стари Хари! Напред, старо уморено момче!

Ех, по дяволите, колко е горчив животът! Аз се изплюх срещу Хари в огледалото, блъснах с крак и го разбих на парчета. Бавно вървах по ехтящия коридор, като внимателно наблюдавах вратите, които ми бяха обещавали толкова много хубави неща, на никоя от тях вече нямаше надпис. Бавно минавах покрай всичките сто врати на магическия театър. Не бях ли днес на бал с маски? Оттогава трябва да са изтекли сто години. Скоро изобщо вече няма да има години. Но още нещо имаше да се свърши, Хермине още чакаше. Една странна сватба щеше да бъде това. В мътна вълна плувах нанякъде, мътно повлечен, роб, степен вълк. Пфу, по дяволите!

При последната врата се спрях. Там ме бе довлякла мътната вълна. О, Роза; о, далечна младост! О, Гьоте и Моцарт!

Отворих, зад вратата намерих проста и красива картина. Върху килими на пода видях да лежат двама души голи — красивата Хермине и красивият Пабло, един до друг, дълбоко заспали, дълбоко изнемогнали от любовна игра, която изглежда толкова ненаситна и все

пак насища бързо. Красиви, красиви хора, прелестни картини, чудесни тела. Под лявата гръд на Хермине имаше пресен кръгъл белег, тъмно кървясал — едно любовно ухапване от красивите блестящи зъби на Пабло. Там, където беше белегът, аз забих моя нож, цялото му острие — докрай. По бялата нежна кожа на Хермине потече кръв. Тази кръв аз бих изсмукал с целувка, ако всичко би станало другояче, ако би тръгнало по-различно. Сега не го направих; само гледах как кръвта тече и видях как очите на Хермине се отварят, за миг пълни с болка, дълбоко учудени. „Защо е учудена?“ — мислех аз. После се сетих, че трябва да затворя очите ѝ. Но те се склопиха сами. Бях извършил делото. Тя само леко се пообърна настрани и аз видях от ямката на мишницата към гърдата да трепва нежна лека сянка, която искаше да ми напомни за нещо. Да се забрави! А после Хермине лежеше тихо.

Аз дълго я гледах. Накрая потръпнах, сякаш будейки се от сън, и исках да си отида. Тогава видях Пабло да се протяга, да отваря очи, да раздвижва крайници, видях го да се надвесва над мъртвата и да се усмихва. „Това момче никога не може да бъде сериозно — мислех аз. — Всичко го кара да се смее.“ Пабло внимателно повдигна единия край на килима и покри Хермине чак до гърдите така, че раната вече не можеше да се види, и после нечутно излезе от ложата. Къде отиде той? Всички ли ме изоставят? Останах сам с полузавитата мъртва, която обичах и на която завиждах. Върху нейното бледо чело бе спуснат момчешкият кичур, устата ѝ сияеше червена върху съвсем преbledнялото лице и беше полуотворена, косата ѝ имаше нежен дъх и през нея се провиждаше светло малкото добре оформено ухо.

Ето че нейното желание беше изпълнено. Още преди да бъде всецяло моя, аз бях убил любимата си. Бях извършил немислимото и сега коленичех, гледах я втренчено и не знаех какво означава тази постъпка, не знаех дори дали тя беше добра и правилна, или тъкмо обратното. Какво ще каже за нея мъдрият играч на шах, какво ще каже Пабло? Не знаех, не можех да мисля. На угасващото лице все по-румена гореше начервената уста. Такъв беше целият мой живот, такава беше и моята троха от щастие и любов, също както тази смразена уста — малко червенина, нанесена на мъртвешко лице.

А от мъртвото лице, от мъртвите бели рамене, от мъртвите бели ръце се излъчваше, бавно се промъкваше някакъв ужас, някаква зимна пустота и самотност, един едва-едва засилващ се студ, от който взеха

да се смразяват ръцете и устните ми. Не угасих ли слънцето? Не убих ли сърцето на целия живот? Нима нахлуваше смъртният студ на вселената?

Изтръпнал, аз се вторачвах във вкамененото чело, в застиналата къдрица върху бледо-хладното проблясване на ушната мида. Мразът, който струеше от нея, беше смъртен и въпреки това красив: той ехтеше, трептеше чудно — беше музика!

Нима някога в една далечна ера вече не бях усещал същото изтръпване, което едновременно беше и щастие? Не бях ли някога долавял вече тази музика? Да, при Моцарт, при безсмъртните.

И в ума ми се върнаха стихове, които някога, в далечно време, бях намерил някъде.

*Ний се срещнахме в ефира, който свети,
озарен от хладна звездна красота,
дните и годините за нас са слети,
нямаме ни пол, ни възраст на света...
Неизменно хладен е животът ни нечут
и студен и звездноясен е смехът ни...*

Тогава вратата на ложата се отвори и вътре влезе, а аз го познах едва като се вгледах, Моцарт — без плитка, не с панталони до коленете и обувки с токи, а модерно облечен. Той приседна съвсем близо зад мене, почти бих го докоснал и възпрял да не се изцапа с кръвта, която се бе стекла по пода от гърдата на Хермине. Моцарт седна и съсредоточено се занимаваше с няколкото малки апарата и инструмента, които бяха там наоколо; смяташе, изглежда, това за много важно, побутваше и завинтваше по тях разни неща, а аз с възхита гледах неговите сръчни пъргави пръсти, които с такова удоволствие бих искал веднъж да видя как свирят на пиано. Но потънал в мисли, аз го наблюдавах или, собствено, не бях замислен, а само мечтателно настроен и унесен в съзерцание на неговите красиви мъдри ръце, стоплен от чувството за близост и малко изплашен. С какво, собствено, бе зает той, какво имаше там да върши и завинтва, изобщо не внимавах.

Това беше обаче един радиоапарат, който той бе монтирал и пускаше, а сега включи високоговорителя и каза:

— Слушате Мюнхен, „Кончерто гросо“ във фа мажор от Хендел.

И всъщност, за мое неописуемо удивление и ужас, дяволската ламаринена фуния веднага изплю онази смесица от бронхиална слуз и размекната дъвка, която собствениците на грамофони и радиоабонатите са се споразумели да наричат музика, и зад мътната лига и граченето наистина и тук можеше да се открие, също както под дебел пласт нечистотия стара скъпоценна картина, благородната структура на тази божествена музика, нейната царствена композиция, хладното просторно дихание, широкият пълнозвучен тон на струнните инструменти.

— Боже мой — извиках аз ужасен, — какво правите, Моцарт? Сериозно ли сте се заели да причините на себе си и мене зло, че пускате срещу нас този ужасен апарат, този триумф на нашето време, неговото последно победно оръжие в унищожителната борба срещу изкуството? Така ли трябва?

О, как се засмя тогава този загадъчен човек, как се смееше студено и призрачно без звук и все пак разрушавайки всичко чрез своя смях! С искрено задоволство той гледаше моите мъки, въртеше проклетите винтове, занимаваше се с тенекиената фуния. Усмивнат, той остави тази ужасна, лишена от душа и отровена музика да се процежда в помещението и с усмивка ми отговори:

— Моля без патос, драги съседе! Впрочем обърнахте ли внимание на ритардантото? Хрумване, нали? И сега вие, нетърпеливи човече, си помислете за това ритарданто, чувате ли басовете? Те спорят като богове. Оставете това чудесно хрумване на стария Хендел да проникне и във вашето неспокойно сърце и да го успокои. Послушайте веднъж, човече, без патос и без присмех; всъщност зад безнадеждно идиотското покривало на този комичен апарат пристъпва далечният образ на божествена музика. Забележете, че все пак от него тук има какво да се научи! Обърнете внимание как тези безумни тръби вършат видимо най-тъпото, най-безполезното и забраненото на света; без избор, тъпо и сурово, при това жалко преиначена, запокитват музиката, изсвирена някъде, в едно чуждо пространство, което не ѝ подхожда, и как те въпреки това не могат да разрушат изначалния дух на тази музика, а чрез нея само да докажат безпомощността на

собствената си техника и бездушното боравене с нея! Слушайте добре, човече, това ви е необходимо. И тъй, наострете, уши! Да, добре. А сега вие не слушате просто изнасилената от радиото музика на Хендел, която дори и в тази ужасна форма на поднасяне още е божествена, вие слушате и виждате, скъпи мой, едновременно едно отлично иносказание за целия живот. Ако се вслушате в радиото, то ще доловите и видите изначалната борба между идея и изображение, между вечност и време, между божественото и човешкото. Точно така, мили, както радиото за десет минути, без избор хвърля най-прелестната музика на света в най-невъзможни пространства, в бюргерски салони и тавански стаички, сред слушатели, които бърлят, тъпчат се с ядене, прозяват се или заспиват; както то ограбва на тази музика нейната смислова красота и я разваля, издрасква и наслюнчва, ала въпреки това не може да сломи съвсем духа ѝ, точно по същия начин и животът, така наречената действителност, пилее наляво и надясно, запокитва чудесната картинна игра на света и допуска след Хендел да се предава доклад за техниката, да се подправя балансът на средни индустриални предприятия, от вълшебните звуци на оркестъра прави неприятна слуз от тонове и навред тласка своята техника, своята суета, деловитост, необузdana потребност между идея и действителност, между оркестър и слушател. Целият живот е такъв, момчето ми, и ние трябва да го оставим такъв и само да му се надсмеем, ако не сме магарета. На хора от вашия тип изобщо не подхожда да критикуват радиото или живота. По-добре първо се научете да слушате! Научете се да вземете сериозно онова, което заслужава да бъде взето сериозно и се смейте над останалото! Или може би вие самият сте създали нещо по-добро, по-благородно, по-умно, с по-голям вкус? О, не, мосю Хари, вие не сте постигнали това. От своя живот сте направили една отвратителна история на болен човек, от дарованието си — нещастие. И вие, както виждам, не сте знаели да постъпите с едно толкова хубаво и очарователно момиче другояче, освен да забиете ножа в тялото му и да го погубите. Смятате ли това за правилно?

— Правилно? О, не! — извиках аз отчаяно. — Боже мой, разбира се, не, всичко това е грешно, така адски тъпо и лошо! Аз съм животно, Моцарт, едно глупаво зло животно, болно и покварено и вие имате

право, хиляди пъти. Но що се отнася до това момиче, то само бе пожелало така, аз изпълних единствено неговото собствено желание.

Моцарт се разсмя беззвучно, но все пак имаше голямата добрина да изключи радиото.

Моята защита на мен самия ми звучеше още доверчиво и като че ли можеше да ѝ се повярва. Но тя беше наистина глупава. Някога, когато Хермине, така си спомних изведнъж, ми бе говорила за времето и вечността, аз веднага бях готов да погледна на нейните мисли като отражение на моите собствени. Но че мисълта да бъде убита от мене, собственото хрумване и желание на Хермине ни най-малко не бе повлияно от мене, аз възприемах за естествено. Защо обаче тогава не приех просто тези ужасни и толкова отчуждаващи мисли и не им повярвах, но дори предварително ги отгатнах? Може би все пак защото те бяха мои собствени? И защо погубих Хермине тъкмо в момента, когато я намерих гола в прегръдките на другия? Беззвучен, смехът на Моцарт бе пълен с премъдрост и сарказъм.

— Хари — каза той, — вие сте шегобиец. Трябваше ли наистина това хубаво момиче да няма какво друго да пожелае от вас освен едно пробождане с нож? Другиму разправяйте това! Е, поне здравата сте го проболи, бедното дете е мъртво! Сега навярно би било време вие да си изясните последиците от вашата галантност към тази дама или искате да се измъкнете от последствията.

— Не — извиках аз, — нима не разбирате нищо? Аз не искам да се измъквам от последствията. Аз не жадувам нищо друго, освен да изкупя вината си, да я изкупя, да я изкупя, да сложа главата си под брадвата, да се оставя да бъде наказан и унищожен.

Моцарт ме гледаше с нетърпим присмех.

— Колко сте патетичен винаги! Но вие ще се научите на още хумор, Хари! Хуморът е винаги горчив смях пред лицето на смъртта и ако е необходимо, вие ще го научите именно пред смъртта. Готов ли сте за това? Да? Добре. Тогава идете при прокурора и мълчаливо понесете върху себе си целия апарат на съдопроизводството, който съвсем не е смешен, чак докато в ранен утринен час в двора на затвора хладно ви отсекат главата. Значи сте готов и за това?

Неочаквано пред мене блесна един надпис:

И аз кимнах в знак на съгласие. Един гол двор между четири стени с малки решетъчни прозорци; чисто поддържана гилотина; десетина господа в тоги и рединготи и сред тях аз — потръпващ от студ в сивия въздух на ранното утро, със сърце, свито от жалък страх, но готов и съгласен. По заповед излязох напред, по заповед коленичих. Прокурорът свали шапката си, покашля се и всички други господа се поокашляха. Той държеше разгънат пред себе си официален документ и почна да чете на глас: „Господа, пред вас стои господин Халер, обвинен и признат за виновен заради разюздана злоупотреба с нашия магически театър. Халер не само оскърби високото изкуство, смесвайки нашата красива галерия с така наречената действителност, но и прободете смъртно огледалния образ на едно момиче с огледалното отражение на нож. Освен това, по съвсем несмешен начин у него пролича намерение да си послужи с нашия магически театър като с механизъм за самоубийство. Вследствие на което ние осъждаме Хари Халер на вечен живот и за двадесет и четири часа му отнемеме правото да влиза в нашия театър. Обвиняемият не може също така да бъде освободен от наказанието — еднократно осмиване. Господа, започвайте! Едно, две, три!“

И на „три“ всички присъстващи, залягайки безукорно, избухнаха в смях, висок смях в хор, страховит, едва поносим за човека смях от отвъдния свят.

Когато отново дойдох на себе си, както и преди до мене седеше Моцарт, потупа ме по рамото и каза:

— Вие чухте присъдата си. Следователно трябва да привикнете и занапред да слушате радиомузиката на живота. Тя ще ви се отрази добре. Вие сте необикновено слабо надарен, мило глупаво момче, но така постепенно все пак ще схванете какво се изисква от вас. Трябва да се научите да се смеете, това ще се изисква от вас. Вие трябва да съумеете да научите хумора на живота, горчивия смях на този живот. Но естествено сте готов за всичко на света, само не и за това, което се изисква от вас. Готов сте да пробождайте смъртоносно момичета, готов

сте да се оставите тържествено да ви екзекутират. Положително дори бихте били готов сто години да се самоизтезавате и бичувате. Или не?

— О, да, от сърце съм готов — извиках аз.

— Естествено, можете да бъдете спечелен за всяко глупаво и лишено от хумор представление, вие, великодушни господине, за всичко патетично и неостроумно. Така ли е, аз обаче не съм склонен да слушам за това и за цялото ваше романтично покаяние не давам нито грош. Вие искате да бъдете екзекутиран, да ви отсекаат главата — ех, вие, яростен воин! За този глупав идеал сте готов да нанесете още десет смъртоносни удара. По дяволите, но тъкмо затова трябва да живеете! И щеше да е справедливо, ако ви осъдеха на най-тежкото наказание.

— Ох, що за наказание би било то!

— Ние бихме могли например да съживим момичето и да ви оженим за него.

— Не, за това аз не съм готов. Би станало нещастие.

— Като че не е достатъчно нещастие това, което вече направихте. Но на патетиката и смъртоносните удари сега трябва да се сложи край. Вразумете се най-после! Вие трябва да живеете и да се научите на смеха. Потребно е да се научите да слушате проклетата радиомузика на живота, да уважавате и почитате духа, скрит в нея, и да се смеете на данданията, която съдържа. Край, повече няма да се иска от вас.

Тихо, през стиснати зъби аз попитах:

— Но ако се възпротивя? И ако ви оспоря правото, господин Моцарт, да разполагате със Степния вълк и да се намесвате в неговата съдба?

— Тогава — каза Моцарт спокойно — бих ти предложил да изпушиш още една от моите хубави цигари.

И като каза това и по вълшебен начин измъкна от джоба на жилетката си една цигара и ми я предложи, той изведнъж вече не беше Моцарт, а с тъмни екзотични очи към мене топло гледаше приятелят ми Пабло и едновременно приличаше като близък на човека, който ме учеше на играта с фигурките.

— Пабло — извиках аз, потръпвайки. — Пабло, къде сме?

Пабло ми даде цигарата и огън за нея.

— Ние сме — засмя се той — в моя магически театър и в случай, че ти пожелаеш да се научиш да танцуваш танго, да станеш генерал или да беседваш с Александър Велики, то идния път всичко това е на твое разположение. Но аз трябва да ти кажа, Хари, че малко ме разочарова. Ти ужасно се забрави, прониза хумора на моя малък театър, направи свинство, прободете с нож нашия хубав картинен свят и го оскверни с петната на действителността. Това не беше хубаво от твоя страна. Надявам се, че поне си го направил от ревност, когато ни видя да лежим с Хермине. За съжаление ти не разбра как да се отнасяш с тази фигура. Аз вярвах, че по-добре си научил играта. Е, възможно е работата да се поправи.

Той взе Хермине, която в неговите пръсти веднага се смали до фигурка за шах, пъкна я в същия джоб на жилетката, откъдето преди беше извадил цигарата.

Тежкият сладък дим ухаеше приятно, аз се чувствах опустошен и готов да спя цяла година.

Ох, аз разбрах всичко, разбрах Пабло, разбрах Моцарт. Някъде зад себе си чувах страховития му смях и знаех, че всички стотици хиляди фигури на играта на живота са в моя джоб; потресен, разбирах смисъла и бях склонен още веднъж да започна играта, още веднъж да изпитам нейните мъки, още веднъж да изтръпвам пред нейното безсмислие и още веднъж и често да преминавам през ада на моята душа.

Някога ще се науча да играя по-добре с фигурите. Някога аз ще се науча да се смея. Пабло ме очаква. Моцарт ме очаква.

1927 г.

---

[1] Стиховете в книгата са преведени от Иван Николов. ↑

[2] Фридрих фон Матисон (1761–1831) — немски поет, по негови стихове е композирал и Бетховен. ↑

[3] Готфрид Аугуст Бюргер (1747–1794) — немски поет, написал стихове за Моли — любимата му Аугусте Леонхард. ↑

[4] Кристиане Вулпиус (1765–1816) — жената на Й. В. Гьоте. ↑

[5] Валтер фон дер Фогелвайде — поет, живял по приблизителни данни от 1160 до 1230 г. ↑

[6] Yearning (англ.) — копнеж. ↑

[7] Unio mystica (лат.) — мистичен съюз. ↑

[8] Tat tvam asi (санскр.) — Това си ти. ↑

[9] Mutaḥog — преобразява се. ↑

[10] „О, приятели, не в тези тонове“ — заглавие на антимилитаристична статия на Х. Хесе (1914 г.), заимствано от „Ода на радостта“ на Фр. Шилер. ↑

ПОСЛЕСЛОВ НА АВТОРА

Поетичните творби могат да бъдат разбрани или неразбрани по различни начини. В повечето случаи авторът на една творба не е инстанцията, на която подобава решението къде читателите престават да я разбират и откъде почва неразбирането. Някои автори вече са намирали читатели, които да прозират техните творби повече, отколкото те самите. Освен това, при дадени обстоятелства дори и недоразуменията могат да бъдат плодотворни.

Все пак ми се струва, че „Степния вълк“ е оная моя книга, която по-често и по-бурно, отколкото всяка друга, не е бивала разбрана и повечето пъти се е случвало тъкмо съгласните, дори въодушевените читатели — не тези, които я отричат, — да говорят за нея по един начин, странен за мене. Отчасти, обаче само отчасти, честотата на тези случаи се дължи на това, че книгата е написана от човек на петдесет години и третира проблемите именно на тази възраст, а тя много често попада в ръцете на съвсем млади читатели.

Но и сред читателите от моята възраст аз нерядко срещам такива, които, макар книгата да им прави впечатление, по някакъв забележителен начин виждат нейното съдържание само наполовина. Тези читатели, така ми изглежда, откриват в „Степния вълк“ себе си, идентифицират се с него, изстрадали са мъките му и са мечтали заедно с него и затова съвсем не забелязват, че книгата съдържа и друго — разкрива и друго освен за Хари Халер и неговите трудности; че над Степния вълк и неговия проблематичен живот се издига един втори, по-възвишен, непреходен свят и че „Трактатът“ и всички ония места в книгата, които се отнасят за духа, за изкуството и за „безсмъртните“, противопоставят на страдалческия свят на Степния вълк един позитивен, весел, свръх личното и свръх времето, свят на вярата, и затова се мисли, че книгата, въпреки разказа за страдания и беди, в никакъв случай не е книга на отчаян човек, а на вярващ.

Аз естествено не мога и не желая да предпиша на читателите как да разбират моето повествование. Нека всеки направи от него това,

което му отговаря и което му е полезно. Но все пак би ми било приятно, ако много от читателите забележат, че историята на Степния вълк, макар да изобразява болест и криза, не е такава, която води към смърт — не е залез, а противоположното — едно изцеление.

1942 г.

НЕДЯЛКА ПОПОВА

ОТ ПРИКАЗНАТА КЪМ ИЗСТРАДАНАТА

МЪДРОСТ

Всяка нова творба на Херман Хесе се е отлагала в сърцето му като годишните кръгове в ствола на дърво и е оставала завинаги — белег за преживяното и за растежа. С всяка той отново е възвръщал на живота всичко, което му е дал: загадки и поводи за размисъл, изпитания и болки от загуби, разриви с любими същества, радости от багри и звуци, от пътувания, от приятелства. И е правил това с изгаряща потребност от истината. Сътворяването им винаги е било борба със себе си, с бог и света и всички те са били тайнствени чудеса на битието или отчаян вик от дън душа, което личи не само в неговите стихове, новели, приказки, романи, но и в откровенията, проникнали в писма, статии, есета.

„За щастие както мнозинството от децата аз се сдобих с най-ценните и необходими за живота познания още преди да тръгна на училище, учейки се от ябълкови дървета, от дъжд и слънце, реки и гори, пчели и бръмбари, учейки се от бог Пан и от танцуващото божество в съкровищницата на моя дядо. Познавах живота, без страх общувах с животни и звезди, добре се оправях в овощните градини и с рибите в реката, можех и да пея доста песни. Имах умението да омагьосвам, което по-късно за съжаление загубих и трябваше вече немлад отново да усвоявам това изкуство. Но, общо взето, владеех цялата приказна мъдрост на детството.“

„До тринадесетата си година никога не се бях замислял сериозно какъв ще стана и каква професия бих могъл да изуча. Както всички момчета харесвах и завиждах

на хората от някои професии; на ловеца, на салджията, на коларя, на ходещия по въже, на пътешественика към Северния полюс. Далеч по-приятно обаче би ми било да стана вълшебник. Най-дълбоката, най-съкровено усещана насока на моето влечение беше известно недоволство от това, което се наричаше действителност и което понякога ми се струваше само глупаво споразумение на възрастните; отрано ми се познато едно ту плахо, ту присмехулно непризнаване на тази действителност и горещото желание да я омагьосам, да я преобразя, да я издигна над границите ѝ. В детството това желание за вълшебство се насочваше към външни, наивни цели: на драго сърце бих направил през зимата да зреят ябълки или кесията ми по вълшебен начин да се пълни със злато и сребро, мечтаех по магичен начин да скова враговете си, а после да ги засрамя с великодушие, или да бъда признат за победител и владетел, исках да намеря заровени съкровища, да възкреся мъртви или сам да стана невидим. Именно на изкуството да станеш невидим аз държах особено много и най-искрено го жадувах. През целия мой живот ме придружаваше страстта по него, по всички магически сили, тя претърпя много промени, които често и аз самият не откривах веднага. Така по-късно, когато отдавна бях пораснал и бях станал литератор, често се опитвах да потъна зад моите поетични творби, да се прекръстя и скрия зад многозначителни артистични имена, опити, които по странен начин обиждаха моите колеги или биваха тълкувани зле. Сега, обръщайки поглед назад, виждам, че целият ми живот стои под знака на тази страст към вълшебническа сила; виждам и как целите на вълшебническите желания са се преобразявали с времето, как постепенно съм се отдалечавал от външния свят и приближавал към себе си, как постепенно съм се стремил не предметите, а себе си да преобразя, как после съм се научил да заменям грубата невидимост под шапката-невидимка с невидимостта на посветения в тайната, който, познавайки, винаги остава

неразпознат — това би било най-истинското съдържание на историята на моя живот...”

„Аз бях живо и щастливо момче, играех с прекрасния многоцветен свят и навсякъде се чувствах у дома, сред животните и растенията не по-малко, отколкото в девствената гора на собствената си фантазия и сънища...”

„Винаги ми е било близко магическото възприемане на живота. Никога не съм бил съвременен човек и неизменно смятах «Златната делва» на Е. Т. А. Хофман или дори «Хайнрих фон Офтердинген» (Новалис) за по-полезни учебници, отколкото са всички изложения по световна и естествена история, съществуващи на света. По-вярно е да се каже, че в последните, доколкото ги четях, винаги виждах възхитителни иносказания. В моите книги рядко се открива общоприетият респект пред действителността. А когато се занимавам с живопис, то дърветата имат лица, къщичките се смеят или танцуват, или плачат и често не може да се разпознае кое дърво е круша и кое кестен.”

И той действително познава творещите сили на въображението, вълшебството в осъществяването на своето двойно дарование — на поет и на художник. С четката се чувства освободен от словото, по-близо до осезаемото, рисува с лекота, воден от собствения си усет, без да следва образци и школи. Гъоте се опитва и учи при известни художници, за да постигне успех, и прекъсва опитите си в изобразителното изкуство едва след „Пътуване в Италия“. За Хесе изобразителното изкуство е и тема в произведения като „Росхалде“ и „Последното лято на Клингзор“, и реалност. Илюстрирал е литературни творби, уреждани са изложби с негови акварели, издавани са албуми. Интересно е, че в лиричните пейзажи на Хесе никъде няма човешка фигура, човекът е средоточие на художествената му словесност. И багрите, и словото за него са израз на един порив, те дават нов, различен образ на света.

„Поезията създава магическо пространство, в което несъединимото иначе се съединява, невъзможното става реалност, и на това свръхдействително пространство отговаря също такова време, а именно времето на поезията, на мита, на приказката, които са в противоречие с всяко историческо или календарно време и са общи за сказанията и приказките на всички народи и всички поети... Колкото и да е станала рядка, истинската магия продължава да живее в изкуството и до днес.“

И при това магическо пространство Хесе се насочва към измерението в дълбочина. Играта с времето и пространството върви от привидното към същността; пренася се от мизансцена на действието към дълбочината на съзнанието. Авторът следва пътища, които са по-стари, по-дълбоки и по-богати, следва ги с пиетет към предшествениците и с необикновена ерудираност. В този смисъл бива смятан за традиционалист, но той е в същата степен и новатор, у когото дори изначални символи получават нови значения. Сред бележитите писатели на XX век той е може би единственият, който с голяма свобода владее философията и литературното наследство, романтичното и митологичното като феномени. Навярно тази негова особеност е подхранила и следващия отклик от 1928 година.

„Това, което правя тук и което съм правил през целия си живот, някога наричаха съчиняване и никой не се съмняваше, че то най-малкото има също толкова стойност и смисъл, колкото пътешествията до Африка или играта на тенис. Днес обаче бива наричано «романтизъм», и то с тон на явно пренебрежение. Защо романтизмът да е нещо малоценно? Нима романтизмът не бе подет от най-добрите духове на Германия — Новалис, Хьолдерлин, Brentano, Мьорике и всички немски композитори, от Бетховен през Шуберт до Хуго Волф? Някои по-млади критици употребяват сега за това, което някога се наричаше поезия, а после романтизъм, дори глупавото, но иронично подло

обозначение «бидермайер». Те го разбират като нещо буржоазно, отдавна демодирано, пронизано от сантиментализъм, нещо, което сред нашето чудесно време изглежда глупаво, несериозно и предизвиква смях. Така говорят за всичко, което се вълнува за дух и душа, отвъд днешния ден, като че ли немският и европейският духовен живот от цяло едно столетие, като че ли копнежът и виденията на Шлигел, Шопенхауер и Ницше, мечтите на Шуман и Вебер, поезията на Айхендорф и Щифтер са били бегла, достойна за осмиване и за щастие отдавана мъртва дядовска мода. Но тези мечти не се отнасят за мода от никакви чаровни стилистични дреболии. Романтизмът беше спор с две хиляди години християнство, с хиляда години немщина, ставаше дума за понятието «човечество». Защо днес му се обръща толкова малко внимание, защо бива възприеман като смешен от водещите слоеве на нашия народ? Защо се дават милиони за «закаляване» на тялото и също сравнително много за рутинирането на нашия разум, а за всяко старание да се облагороди и нашата душа не остава нищо освен нетърпение и присмех?“

Това е само едно от откровенията на Хесе, който долавя опасността от нахлуването на грубия рационализъм, от потъпкването на хуманността и не крие тревогата си, търси изход от кризата на времето, не се бои от непосредствения допир до проблемите на своето време.

„Всички мои литературни творби са възникнали непреднамерено, без тенденции. Но впоследствие, когато търся общия смисъл в тях, все пак намирам такъв. От «Каменцинд» до «Степния вълк» и Йозеф Кнехт всички те биха могли да бъдат тълкувани като защита (понякога дори като тревожен вик) на личността, на индивида. Отделният, неповторимият човек със своите наследствени качества и възможности, с дарованията и склонностите си е едно

нежно, крехко същество и явно се нуждае от защита... Хиляди пъти съм намирал потвърждение колко застрашен и обкръжен от врагове е отделният човек, който стои неприобщен в света, колко много се нуждае от защита, от насърчение, от любов.“

„Всеки човек е център на света и като че ли той покорно се върти около всеки човек, и всеки човешки ден е крайна и най-висока точка на световната история — зад него увяхват и потъват хилядолетия и народи, а пред него няма нищо, единствено мигът, кулминационната точка на настоящето, на което, изглежда, служи целият огромен апарат на световната история.“

„Всичко постигнато и осъществено в областта на духовното се е дължало винаги и само на това, че са били поставени идеали и надежди, които далеч са надвишавали възможното за момента.“

Схващания и мотиви, които Хесе изразява и реализира многостранно и в различни форми, тъй като неотклонно и страстно върви от видимото и външното към душевното, към интимния човешки свят и също така неотклонно и страстно прави обект на художествено изследване и претворяване собствената си личност, преживяното от него. Но проблематиката на твореца, разпъван между самотата и жаждата за общуване, търсец хармония между духовността и силата на сетивното, у него е премислена в цялата ѝ неумолимост — „само изстраданата мисъл има стойност“ — и претворена в многоцветието ѝ.

„Поетът не живее от това, че изсвирва на читателя хубави неща, а единствено защото чрез магията на еловото показва и тълкува на самия себе си своята собствена същност и преживяванията си, били те красиви или грозни, добри или лоши.“

Но Хесе обикновено представя две доминанти от една творческа същност, превъплътени в две фигури, рисувани в два образа. Редицата от двойки, от „Демиян“ до „Степния вълк“, е свидетелство за това. Навсякъде обаче при различен духовен климат виждаме едно двойно „аз“ в спор с половините на своя свят. Не просто Хари Халер и безименния степен вълк в една личност, но и разграничение между приказната истина и лишената от вълшебство правдивост; Васудева и Сидхарта, чийто дълъг път искри като Млечния в небето. А после в „Курортист“ откриваме двете перспективи: на всекидневното, дори дребнавото и голямата, перспективата на вътрешната сила и вечните истини. В „Нюрнбергско пътуване“, не по-малко автобиографична творба от „Курортист“, Азът е троичен — писателят, който пътува за публично литературно четене, поклонникът на старините и на Мъорике, който търси спомените си и родното, и хумористът, наблюдаващ двамата с лек присмех. Последните две новели напомнят за думите на Шилер — „Човекът е напълно човек само когато играе“, и показват Хесе в една необикновена игра със себе си, сериозна и с блестяща ирония.

„Моето щастие — признава Хесе — се таи в същата тайна, която е и тайна на сънищата, то се състои в свободата всичко мислимо да се изживее едновременно, като при игра да се сменят външно и вътрешно, време и пространство да се разместват като кулиси.“

Хесе е убеден, че по леките и безопасни пътища вървят само слабите, че творецът не трябва да служи на нищо друго освен на чувството, на своята художествена истина и с усещането за свобода и търсейки тази свобода. Така разказва и за една от страните на търсачеството си.

„Откъснатите зелени плодове не са ни полезни. През повече от половината си живот се занимавах с изучаване на индийски и китайски, и не за да стана учен или за да се сдобия със слабата на учен... Индийският дух още не ми

принадлежеше, още не бях го намерил. Затова тогава избягах от Европа, моето пътуване беше бягство. Бях и в сърцето си почти я мразех заради нейната крещяща ярка безвкусица, заради шумната панаирска оживеност, трескавото неспокойствие и суровото дебелашко търсене на наслади.

Моят път към Индия и Китай не бе с кораби и железници. Сам трябваше да намеря всички магически мостове, в сърцето си да престана да враждувам с Европа, там да търся избавление от нея. В сърцето си следваше да усвоя истинската Европа и истинския Изток, а това продължаваше години, нижеха се години на страдания, на неспокойствие, години на война, години на отчаяние.

Тогава настана време, когато вече не изпитвах копнеж по палмовия бряг на Цейлон и улицата с храмовете в Бенарес... Всичко това бе престанало да бъде важно, както и голямата разлика между почитания Изток и болния страдащ Запад, между Азия и Европа. Вече не отдавах значение на вникването в колкото е възможно повече източни мъдрости и култове. Виждах, че хиляди от днешните почитатели на Лаодзъ знаят по-малко за Тао, отколкото Гьоте, който никога не е чувал тази дума. Знаех, че в Европа, както и в Азия, има един подземен, извънвремеви свят на стойностите на духа, който не е погубен от открития локомотив или от Бисмарк, и че бе хубаво и естествено да се живее в това безвремие, в този мир на един духовен свят, където имат равни дялове Европа и Азия, Ведите и Библията, Буда и Гьоте. Тук започна моята школа по вълшебство и тя още продължава; тук учението няма край. Но вече бях приключил с търсенето на Индия и с бягството от Европа и едва сега Буда и понятията на древната китайска философия ми звучаха чисто и родно, не бяха загадки.

Плодът беше узрял и падна от дървото на моя живот... В битието ми на еремит се стигна до това отново да бъда въввлечен в света, изведнъж нови хора, нови отношения пресякоха моя път.“

И няколко години след излизането на „Сидхарта“ в писмо до Рудолф Шмит от 1925 година четем:

„Сидхарта“ е твърде много европейска книга въпреки средата и учението на Сидхарта излиза толкова силно от индивида и го взема толкова сериозно, колкото не е в никое азиатско учение. Бих искал в противовес на Вашето определение да кажа, че „Сидхарта“ е израз на освобождаването ми от индийското мислене. В продължение на двадесет години мислех индийски, макар в книгите ми това да оставаше само зад редовете, и тридесетгодишен бях будист, разбира се, не в религиозен смисъл. Пътят на моето освобождаване от всяка догма, също и от индийската, доведе до „Сидхарта“ и, естествено, ще продължи, ако съм жив.“

И шест години по-късно в друго писмо:

„Аз не съм представител на трайно, завършено, ясно формулирано учение, а съм човек на изграждането, на промените и затова редом с принципа «всеки е сам» в моите книги има и много друго, например цялата «Сидхарта» е признание в любов.“

Като човек на постоянното развитие и формиране, Хесе посреща, изучава и оценява и учението на З. Фройд за психоанализата, тезите на К. Юнг и аналитичната психология.

„Беше естествено да се очаква, че особено хората на изкуството бързо ще приемат този нов, многократно резултатен начин на наблюдение... Сега обаче, след като всеки лесно и до-: някъде е склонен да се занимава с психология, за твореца приложимостта действително става

съмнителна. И най-добрата психология може да помогне за изобразяването на хората толкова малко, колкото историята за историческата художествена творба, колкото ботаниката или геологията могат да помогнат за опоектизирането на природата. Нали виждаме как самите психоаналитици навсякъде ползват като илюстриращи примери литературни творби от времето преди психоанализата. Следователно това, което тя откри и формулира научно, винаги е било съзнавано от писателите, дори писателят се доказва като представител на особен вид мислене, а то всъщност противоречи на психоаналитичния. Той беше мечтателят, анализаторът, тълкувателят на своите сънища. И тъй, при цялата му отзивчивост към науката за душата, можеше ли за писателя да остане нещо друго, освен да продължи да мечтае и да следва призивите на несъзнателното в себе си. Не, не му оставаше нищо друго. Но който и преди не е бил писател, не е усещал вътрешния градеж и пулса на душевния живот, психологията няма да го направи тълкувател на душите...

Измежду писателите от миналото някои стоят много близо до познаването на съществените принципи на аналитичната психология. Най-близо е Достоевски, който не само интуитивно върви по този път дълго преди Фройд и учениците му. От големите немски писатели Жан Паул е най-близо до съвременето ни със схващането си за душевните процеси. При това той е и най-блестящият пример за творец, за когото става вечен извор дълбокото живо предчувствие за непрестанен контакт с несъзнателното у самия него.“

Наскоро след излизането на „Пътуване към Изтока“, новела с подвеждащо източно заглавие и значителна енигматичност, смятана за прелюдия към „Игра на стъклени перли“, Хесе пише:

„Публикуваните критики, както и писмата на читатели ми показват, че моята приказка получава твърде

различни тълкувания, и аз съм доволен, защото всяка литературна творба следва да е многозначна, това спада към съществените ѝ особености... За мен «Пътуване към Изтока», както «Демиан», «Сидхарта» и «Степния вълк», спада към най-важните ми произведения, чието преживяване и извайване ми беше жизнено необходимо. За малката приказка с дълги паузи употребих близо две години. Не мога да говоря заедно с другите какъв смисъл или каква тенденция има моята новела. Трябва да ми е приятно, че броят на мненията за нея е наистина голям. Що се отнася до същинската тема, по това досега всички читатели са единни. Темата е усамотяването на човека на духа в нашето време и необходимостта неговият личен живот и действие да се включат в едно свръхлично цяло, в една идея, в общност. Темата на «Пътуване към Изтока» е копнежът по служене, търсенето на общност, освобождаването на твореца от неплодотворно самотно виртуозничене.

В тази малка художествена творба нов за мен, а може би и изобщо нов, е опитът да не се отстраняват трудностите на сътворяването, те да станат обект на поезията. Не зная доколко съм сполучлив в това, но при създаването ѝ научих твърде много, наистина по-малко за литературата, повече за моя живот. Надявам се, че съм направил крачка напред в опита времената на неплодовитост, на борба, на напрегнатост и задръжки не само да се изчакват и побеждават с търпение, но тези мъчнотии да бъдат и предмет на медитация, в тях самите да се намерят нови символи и ориентации.

Атмосферата на «Пътуване към Изтока» и на Съюза това съжителство в една отвъдвременна духовност, в идеи и представи на много епохи и култури, на много страни, на много поети и мислители ще бъде възприето от някои читатели като чуждо, така да се каже, като отшелническа игра на усамотения, на когото библиотеката му замества живота. Възможно е също алюзиите за книги и художествени произведения да са непознати. Но сам по

себе си животът в едно отвъдвремево царство не ми изглежда слабост, напротив, сила, нещо повече — може би единствената сила на днешния човек. Онова, от което се лишаваме, при липсата на устремена, цъфтяща култура ще получим отчасти чрез културите на човечеството, като превърнем вечното във въздух на сегашния наш живот. От отвъдвремения свят на религии, философии и изкуства човек се връща към проблемите на деня, включително на практическите и политическите, не по-слаб, а закален, въоръжен с търпение, с хумор, с нова воля да разбира, с нова любов към живите, към техните неволи и заблуди.“

Навярно неговите думи от „Четене и книги“ ще ни бъдат пътеводител и при запознаването с тази творба.

„С колкото по-тънка чувствителност и по-богато отношение умеем да четем, толкова повече виждаме всяка мисъл и всяка поезия в нейната неповторимост и тясна обусловеност, виждаме, че цялата красота, цялата привлекателност се крепи тъкмо на тази индивидуалност и неповторимост, и едновременно вярваме, че това ни разкрива все по-ясно как всичките, стотици хиляди гласове на народите се стремят към една и съща цел, под различни имена призовават едни и същи божества, питаят еднакви желаня, изтърпяват еднакви страдания и от многото хиляди нишки на безброй езици и книги, от многото столетия в мигове на просветление към читателя гледа една удивителна, свръхдействителна възвишена химера — лицето на човека, омагьосано като единство от хиляди противоречиви черти.“

Десетилетия домът на Хесе е в Швейцария над Луганското езеро и планинското село Монтаньола. Той често се нарича еремит, отшелник, а в действителност води огромна кореспонденция (над 33 000 писма) със съвременните му немски и европейски писатели, с

приятели и читатели, следи съвременния литературен процес (над 1000 рецензии) и откликва на новите прояви на духа. Често бива определян като аутсайдер в литературата, но всъщност е сроден с мнозина автори с различен натюрел и възраст. Томас Ман признава: „Сред писателското поколение, което влезе в литературата задно с мен, аз отрано го избрах като най-близък и най-обичан и придружавах израстването му със симпатия, която изсмуква хранителни сокове толкова добре от различията, колкото и от приликите. Има неща от него като «Курортист» и дори доста от «Игра на стъклени перли», особено голямото въведение, което аз чета и възприемам, сякаш е част от мен.“ Така и Петер Вайс, когато говори за „Степния вълк“, споделя: „Тази книга е написана от един мой брат. Тук е обрисувано собственото ми положение, положението на бюргера, който иска да стане революционер и когото тежините на старите норми сковават.“

И накрая нека да дадем право на Теодор Циолковски, че Хесе намира читатели и днес във всички краища на света, и от всички възрасти, защото алегоричните форми на произведенията му им позволяват да пренасят смисъла им към други времена и места.

Недялка Попова

При този опит чрез колаж да се очертае един портрет на писателя са използвани произведения на Хесе като: „Детството на вълшебника“, „Човекът на изкуството и психоанализата“, „Четене и книги“, „Една творческа нощ“, писма, максими.

Издание:

Херман Хесе
Пътуване към Изтока

Съставител: Недялка Попова
Превод от немски: Недялка Попова, Любомир Илиев
Първо и второ издание

Рецензент: Красимира Михайлова
Литературна група — ХЛ. 04/9536612611/5557-121-90
Редактор: Красимира Михайлова
Художник Николай Пекарев
Художник-редактор Стефан Десподов
Технически редактор Езекил Лападатов
Коректори: Лили Александрова, Евгения Джамбазова
Дадена за набор януари 1990 г.
Подписана за печат април 1990 г.
Излязла от печат юни 1990 г.
Формат 84×108/32 Печатни коли 37.
Издателски коли 31,08. У ИК 31,79

Цена 3,95 лв.

ДИ „Народна култура“, София 1990

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.